De Vlaamsche Gids. Jaargang 15

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 15. Boekdrukkerij Ruquoy, Delagarde & Van Uffelen, Antwerpen 1926-1927

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001192601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

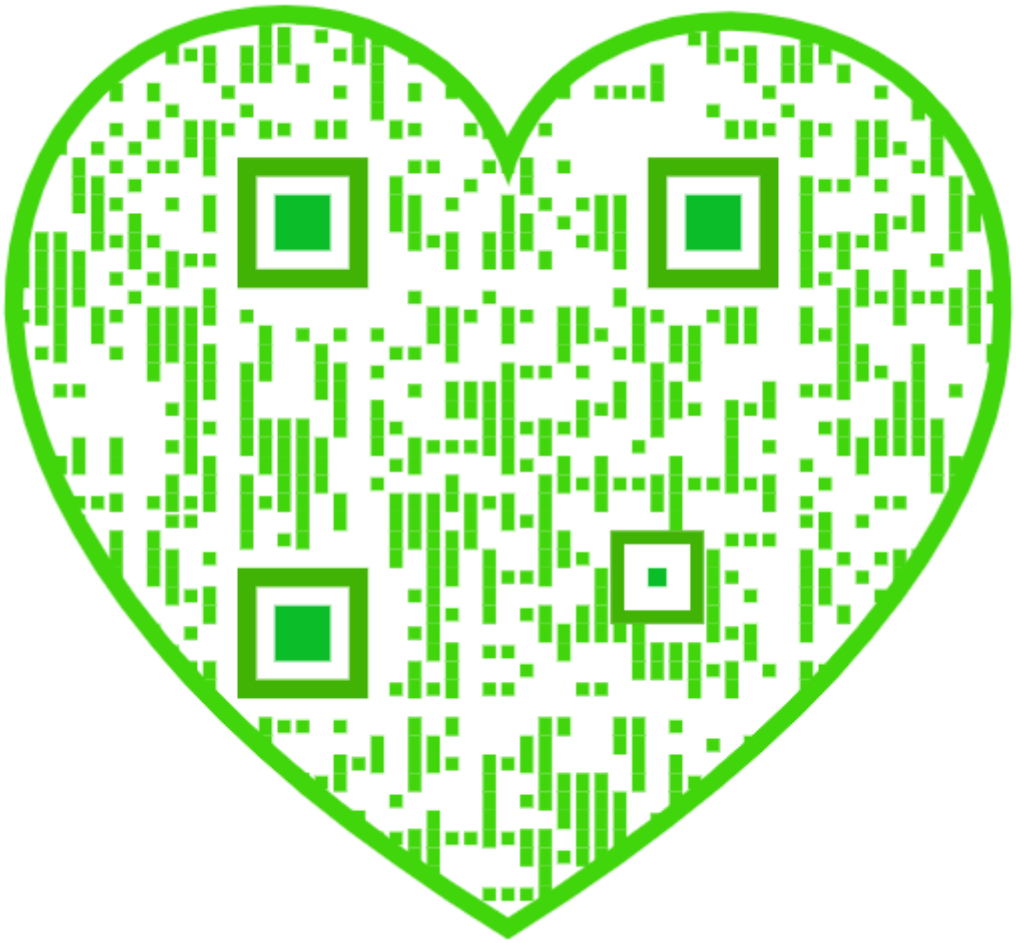

De Ontwikkelingsgang van Peter Bruegel

Het werk van Bruegel kan in vier tijdperken ingedeeld worden, voorbehouden nochtans, dat die niet hermetisch afsluiten, dat dikwijls lang nog nadat een volgende tijdperk is ingetreden, het vorige er op inwerkt, dat een tijdlang nadien een verlaten manier plotseling weer opleeft als een aangename herinnering, dat we ook wel een terugkeer vaststellen naar vroeger compositie, maar nu steviger, gelouterd door de reeds doorloopen stadia, door de logisch zich verder ontwikkelende evolutie, die in statig tempo naar een stralend hoogtepunt voert.

Mits deze beperking noemen wij de 4 tijdperken:

a) de 1e landschapperiode van 1552-1556;
b) de periode der folklorewerken van 1556-1563;
c) de periode van dramatische vertelkunst;
d) de periode van diepaangrijpende sobriëteit en van heroïschen eenvoud (deze laatste twee zeer nauw verwant.)

De 1e landschapperiode is, zoover we weten, vooral de tijd geweest van penteekeningen, met groote vaardigheid uitgewerkt.

Het is een reeks geestdriftige indrukken, die bijna toelaten de reis naar Italië te volgen, hier en daar stilstaande als een prachtiger landschap den kunstenaar verrukt en hem dwingt het beeld te bewaren. Dan krijgen we die kunstzinnige, fijne, en toch diepe landschappen, eerst van Zuid-Frankrijk, dan van de Alpen, waarvan we veel later de reuzentoppen en de rotsmassa's nog zullen weervinden in den Dood van Saul en in de Bekeering van Paulus. Dan weer zijn het de schuimende watervallen van Tivoli en de bergpassen van Tyrol.

Maar ook de zee zingt in Bruegels gemoed... en wij krijgen de zeestraat van Messina - schetsen van stormachtige avonden en fijne silhouetten van galjoenen en barkassen.

Dat ook zal later weer opleven in het prachtige zeegezicht uit

het Hofmuseum te Weenen, of in de idyllisch-kalme marine uit den Val van Ikarus, te Brussel.

Tot in zijn laatste landschappen ten andere, als hij reeds al de grootschheid en diep ontroerende poëzie van het Brabantsche landschap, dat hij beminde en kende, heeft leeren doorvoelen, vinden wij als een laatste herinnering, als een verlenging buiten den horizont, die rotsen en bergtoppen, die glanzend van zon of wit-stralend van sneeuw weer in zijn geest opduiken als de noodzakelijke achtergrond aan onze platte velden. Maar eens op 't doek worden zij onafscheidbaar deel van het landschap, want zij worden opgenomen in de zware lucht van onze streken, in de jagende wolken, de loodkleurige wintermiddagen of de openstralende zomermorgens.

Het landschap zal Bruegel bijna gansch zijn - helaas zoo korte - kunstenaarsloopbaan door, aantrekken, hij zal er mede aanvangen, hij zal er mede eindigen; het zal gansch zijn ontwikkeling mede doormaken; het geteekende landschap zal, met de ontwikkeling van den schilder, het geschilderde landschap worden; van het vluchtig voorbijgaande zal het groeien tot het landschap eeuwig van tragische grootte en eenvoud. Alle bijkomstigheid, alle bevalligheid zal verdwijnen in die ééne groote grijpende en aangrijpende samenwerking van aarde en lucht, waar alles organisch samenhangt, waar niets meer weg kan, waar éénzelfde leven alles doorzindert en een ongekende kracht de oppervlakte van het doek ver buiten alle kader uitbreidt tot in het domein der van waarheid trillende verbeelding, waar de fictie waarheid wordt, omdat ze ons zóó aangrijpt dat we ze droomend beleven. Bruegel is vóór het woord een der sterkste impressionnisten geweest.

Sedert de laatste groote landschappen van Bruegel, den Somberen Dag, den Terugkeer der Kudden, den Herfstmorgen, is niets voortgebracht dat met zulk een zekerheid, zulk een intensiteit, zóóveel ontroeringen in één algemeene en universeele emotie heeft samengevat. Hij laat alle vroegere landschapschilders achter zich, hij sluit - ver er boven uitrijzend - een periode af en hij begint een nieuwe waarin hij nagevolgd, misschien geëvenaard, wellicht nooit overtroffen werd, tenzij in zuiver picturalen stijl.

Wanneer we een eerste indeeling maakten en ze deden eindigen rond 1556, dan meenen wij er op gewezen te hebben, dat dit niet gold als een bepaald vaarwelzeggen aan een genre, maar aan het intreden van een nieuwe manier, die hem terloops en slechts voor korten tijd het landschap zal doen verlaten om er echter spoedig en met voorliefde naar terug te keeren.

Dit tweede tijdperk, dat we het folkloretijdperk zouden kunnen noemen, is in den aanvang geheel, en later zeer nauw met de teekenkunst verbonden.

Bruegel was eerst teekenaar, en geheel zijn evolutie is die van teekenaar naar schilder.

Het eigene van den teekenaar is, dat hij scherp ziet, dat hij het kleine zoekt, dat hij zuiver en streng omlijnt, dat hij minder zin heeft voor het massale; dat de oplossende lichteffecten bij hem den afgeteekenden vorm niet komen wegknagen in boetseerende kleurrondingen. Hij ontleedt, hij gaat van het eenheidsfiguur uit, dat tot maatstaf dient voor andere waarden. Hij ziet vlakker en zoekt dan ook aan zijn gewoonlijk meer beperkte oppervlakte meer ruimte te geven door vele kleine figuren en door doorgedreven detailleering, terwijl de schilder beter het driedimensioneele oplossen kan, omdat hij sterker door kleurboetseering, schaduw en licht, de ruimte beheerscht en massaler opstelt in het breede volumen dat hij zich schept.

Het is dus de teekenaar Bruegel, die den folklorist dient bij de Hoofdzonden, Deugden en Ondeugden, de spreuken, spreekwoorden en zegswijzen, de zedenschetsen en satirische tafereelen, de didactische en encyclopedische samenvattingen.

Zelfs als hij schildert, en tot dit tijdperk behooren de eerste schilderijen, de 12 spreuken (1558) - de Kinderspelen (1560) - de Strijd tusschen Vasten en Vastenavond (1559) - de Dulle Griet (1564) - de Triomf des Doods - blijft hij de geduldig detailleerende teekenaar die uit de hoogte kijkt om beter te overschouwen en ons aldus een beeld geeft in halve vogelvlucht.

Doch die teekening krioelt van typische bijzonderheden, van scherp afgekeken details, van kenmerkende en beeldende houdingen met vondsten van geest en humor, met snijdenden spot onder lachende snaakschheid verborgen. Schatten van fijne opmerking zijn hier vergaard, maar de opstelling, alhoewel in

rhythmische lijnen gehouden, werkt noch concentrisch noch centralistisch. Het oog dartelt door die speelsche groepjes en wordt nergens onweerstaanbaar vastgehouden - er is te veel kleur om een algemeene kleur te verkrijgen, te veel dissonantie om één meesleepende harmonie te vormen.

En toch heeft Bruegel hier groepjes in geplaatst, die hij later met voorliefde er uit lichten zal als meer soberheid tot meer dramatische kracht heeft gevoerd, zóó het groepje bedelaars uit den strijd van Vasten en Vastenavond, zóó ook Oerson en Valentijn, het huwelijk van Mopsus en Nisa, maar dan bouwt hij ze op in het landschap waarmede hij zoo vertrouwd is en geeft hun in die afzondering een epische kracht.

In die periode is mijns inziens het hoogste bereikt met den Triomf des Doods, dat in huiveringwekkende tragiek en symboliek al de Romaansche helle-tafereelen en laatste-oordeelen, alle voorstellingen uit middeleeuwen en renaissance, inbegrepen het Campo Santo van Pisa, overtreft. Het is de bangste droom die denkbaar is, uitgevoerd met een vaardigheid en een aangrijpingskracht die nooit meer loslaat.

Doch al spoedig heeft de schilder meer ruimte noodig en die vindt hij in de diepte; de gevels, die als ietwat conventioneele schermen den achtergrond afsloten, worden weggeduwd en de natuur krijgt weer en steeds meer haar aandeel: een natuur, die nu zonder oponthoud een groote rol zal spelen, die met de personages één zal worden, zoodat ook de indruk één wordt, een indruk waarbij alles medewerkt tot dien diep aangrijpenden ondertoon van bittere weemoedigheid om de sombere tragiek der tijden; de lach heeft een bittere plooi, de feestroes eindigt in drama, het spel in vechtpartij, de vreugdekreet ontaardt in een snik.

Nog heeft Bruegel de groote concentratie niet gevonden, die hem toelaten zal in één groep als in De Blinden of in één persoon als in den Slechten Herder al het wee of al den bitteren spot van den tijd samen te vatten. Hij laat nog zijn teekenaars-vaardigheid vrijen teugel en in den Weg naar Golgotha (1564) ligt de God martelaar onder 't kruis zoowel als onder het rumoerig bewegende en stuwende menschenkluwen begraven.

In de Bekeering van Paulus (1567) echter vinden we die menschenmassa sterk samengebonden, ze is met één streven, één wil, één drang bezield. Hier geen episodisch gebeuren meer, en reeds komen de groote figuren naar den voorgrond en schept de zware onweerslucht boven en in den bergpas de gansche atmosfeer van het drama.

De evolutie is zeer merkbaar, zij gaat langs denzelfden steilen weg, langzaam (als dit langzaam heeten mag: enkele jaren uit een kort menschenleven!) maar zeker naar de hoogte, waar het mirakel zal gebeuren. De schilder, die eens de drol of de vieze werd genaamd, krijgt een visie die alle eeuwen overspant en eeuwige smart als eeuwige passie in onvergankelijken vorm schept.

Terloops kan hier wel de meening worden geuit, dat Bruegel de tragiek van schrijnenden twijfel moet hebben gevoeld, in den tijd dat die twijfel zelf een misdaad was.

Hij is geen godsdienstig schilder, hij voelt niet godsdienstig; hij trilt mee met het menschelijke lijden, maar het godsdienstig mysterie treft hem niet.

Zijn Kruisdraging heeft niets van mystiek medevoelen en zijn treurende groep gaat hij bij Vander Weyden ontleenen. Hij ziet slechts de zelfzuchtige menschelijke bedrijvigheid rond een lijden dat voor alle tijden verlossen moet en dat in den mierenijver voor het bestaan van één dag tot een voorbijgaand alledaagsch gebeuren wordt gesmacht.

Zijn Aanbidding der Koningen (1564) toont denzelfden lust naar 't schilderachtige, want hier gaat hij reeds naar den stijl der groote concentratie op, maar van godsdienstige emotie, - geen zweem.

Bij den Val der opstandige Engelen (1562), waar gapende visschen, opengereten geldbuiken, paddekoppen en slangenarmen door elkander wriemelen, is het zoeken der kleurenharmonie alles en het onderwerp slechts een voorwendsel tot het samenstellen van een dier verbeeldingrijke hellefantasieën in den aard van Bosch.

Ook de Volkstelling en de Kindermoord te Bethlehem, die reeds in zijn 3e tijdperk thuis behooren, zijn voorvallen van bij ons... met een titel uit den Bijbel. Zij grijpen plaats onder ónzen

looden Decemberhemel, tusschen ónze trapgeveltjes, op ónze toegevroren meerschen en zwartrijzende boomstammen met ontbladerde grijparmen. Bruegel voelt het *menschelijke* leed; de al te tragische smart van den tijd heeft hem van ander leed afgewend: hij twijfelt.

Rond 1563 begint het 3e tijdperk, dat der dramatische vertelkunst en daarin rangschikken we: de Kruisdraging; de Volkstelling te Bethlehem; den Kindermoord; de Bekeering van Paulus, het Bruiloftsmaal; den Boerendans, naast de reeds genoemde Aanbidding der drie Koningen en de teekeningen zooals: de Vette en de Magere Keuken.

Wij zagen reeds met den Dood van Saul (1562 of '63), waarin de volle massa's in een reusachtig natuurkader als kleine onderdeelen bewegen, een nieuwen Bruegel zich ontbolsteren, die na een korten terugkeer naar volkskunst in zijn Dulle Griet (1564), snel opgaat naar het volle bewustzijn van zijn kunst, om in de Bekeering van Paulus (1567), waar alles zoo organisch sterk samenwerkt, een hoogtepunt in dien zin te bereiken.

Hij heeft nu ook het landschap leeren begrijpen, hij voelt er ten volle de waarde van. Voortaan vormt het onafscheidbaar deel van zijn compositie, waaruit meer en meer het toevallige weggelaten wordt, en zoo we in de Volksoptelling nog iets van de vroegere teekeningen terugvinden, is dit slechts een verre herinnering meer, want hier is het gekrioel der menschen opgelost in het van zware sneeuwlucht drukkende landschap. Alles is in harmonie: de bange menschen, de blanke sneeuw die alle gerucht verdooft, en de nijpende koude, schrijnend als de tijd.

Eenzelfden indruk krijgt men van den Kindermoord, misschien minder breed uitgewerkt, maar even aangrijpend, met denzelfden dreigenden indruk, die over alles hangt en die veel meer uitgaat van het benarde der dingen zelf dan van het machtelooze gewriemel der menschjes.

In den Boerendans en het Bruiloftsmaal gaat Bruegel gansch zijn schilderstalent op de proef stellen.

Hier toont hij zich den meester van de Vlaamsche kleurigheid, die blijheid brengt in de trillingen van zijn rood en blauw

en groen, die alles weet te harmonieeren in hetzelfde dolle rhythme dat de feestvierenden medesleept.

Maar tevens treedt in de figuren de sobriëteit naar voren, die de groote kracht van de laatste periode zal worden. Van den uitpluizenden teekenaar blijft alleen nog over de man, die in vaste lijn een groote bonkige gestalte weet op te stellen, die de gansche ruimte vult met een beeld van vereenvoudigde, diepe en wreede waarheid. Want nu gaat hij typen scheppen, die niet meer uit den geest verdwijnen kunnen.

Nu is de evolutie van het kleine tot het grootsche bijna voltrokken.

Nu is uit het tijdelijke het eeuwige aan 't gedijen; het voorbijgaande schijnt plotseling in tijd en ruimte stil te staan en te groeien tot epische grootheid, tot onsterfelijkheid.

En dat is het laatste stadium, door Bruegel bereikt.

Het leerdicht van vóór tien jaar is nu louter poëzie geworden; wat bespottelijk mocht schijnen heeft lang reeds den lach in de keel gesmoord, want het heroïsche alleen is overgebleven, het blijspel is in tragedie geëindigd.

Daar ligt niet een zweem van spot meer in het kleine tafereel, waarin de ongetrouwheid van de wereld wordt geschilderd; en die wereld kruipt, zij schijnt zelf bang, ontsteld, met pijnlijk samengeknepen lippen en van angst vergroote oogen voor de eigen misdaad, die onder 't kruis gebeurt.

Op den achtergrond dat diepe, zware landschap, met zijn kudde en zijn herder, dezelfde misschien die straks voor den wolf zal vluchten en naast de ontrouw, de lafheid zal vereeuwigen. Wat een synthese in dat Brabantsche landschap, dat Bruegel tot in zijn geheimste plooien kent, en waarvan hij ons het mysterie, met zijn vreugden en smarten, zijn ongekende krachten en zijn ontembare hoop op beter, openzwellend als de Lente na ieder Winterontgoocheling, zal doen aanvoelen in die epossen van den tijd als daar zijn: de Hooitijd, de Terugkeer der Kudden, de Jagers in de Sneeuw en de Sombere Dag!

In zijn teekening de Maaiers bereikt hij de dynamische kracht van Michel Angelo. Ieder figuur is een onvergankelijk beeld. De man die drinkt, dat is ‘de dorst’, en die maaier, stug arbeidend onder de verzengende Julizon, dat is ‘de arbeid’

van den Vlaamschen boer, gekluisterd aan zijn akker, vastgeketend aan zijn arbeid in dezelfde kalme gelatendheid; hoe daarbuiten ook de zonne brandt, of de onrust der tijden dood en verderf zaait, hij zal maaien, ómdat hij heeft geploegd en morgen weer het veld voor 't nieuwe zaad in gapende voren moet openliggen.

Zijn Parabel der Blinden is geen parabel meer, het is de menschelijke tragedie in het schrilste licht geplaatst. Het is die fatale macht van den kuddegeest, die naar den afgrond sleept... de blinden... en de half blinden... en de weinig zienden ook, omdat geleid zijn zoo gemakkelijk is... en omdat 't vertrouwen in een herder, in een voorman, al zij hij nog zoo blind, onverwoestbaar weerkeert: de wereld móet bedrogen zijn. Ook die hernieuwing is eeuwig, als het aangrijpend doek van Bruegel, waarin niets meer van het episodische der eerste tijden is overgebleven. De sombere, pijnlijke, schrikwekkende figuren vestigen de aandacht aanstonds, doch hier heeft hij ze niet als in de Kreupelen van het Louvre alleen geplaatst, hij trekt ze als een noodlottige streep door het rustigste landschap dat hij ooit geschilderd heeft. Landschap waar het kerktorentje kalm zijn spits in heldere lucht verheft, en de kiekens graantjes pikken en de herder op zijn stok rust, en de koe uit diezelfde beek gaat drinken, waarin de eerste blinde reeds te sterven ligt en waar de gansche rij, als langs een helling meegesleept, in zal verzinken.

De schilderij in haar breede, dalende lijn, geeft ons dien fatalen indruk: het drama móet gebeuren... en de wereld gaat haar gang, want later zal 't weer hetzelfde zijn... eeuwig!

Die eeuwigheid, die onafwendbare terugkeer, ligt in de gansche compositie opgesloten. De blinden vormen een breeden band van rechts naar links, van boven naar onder, gansch den rechtschen driehoek innemend waarvan de punt het einde aanwijst: een onduidelijk gescharrel in zwarte diepte - 't onbekende, waarboven nog even een hand oprijst... te laat! Gansch de andere driehoek, in omgekeerde orde, is het landschap, met het onverschillige leven, zijn gang gaande, wat er ook gebeure, want het moest zoo zijn, doordat de blindheid of de dwaasheid der menschen onheelbaar en onsterfelijk is.

Misschien heeft Bruegel naast zijn dramatisch-aangrijpenden en stormachtigen Triomf des Doods, als tegenhanger, dezen tragisch fatalen triomf der menschelijke blindheid, zoo sober en pijnlijk opgehangen.

Graag zou ik eindigen met de Ekster op de Galg. Het lijkt me of Bruegel daarin nog eens en voor 't laatst gansch dat thema dat hem lief was, ‘het kleine van ons menschelijk gedoe tegenover de eeuwigheid’ heeft willen behandelen in een machtige synthese.

Hij is er ten volle in geslaagd.

Links rijst als een zware, logge, deels onduidelijke en afbrokkelende massa, het verleden en onmiddellijk op dien achtergrond, belicht als door de dagklaarte, ligt het dorp, met zijn nette huisjes en zijn rustig kerkje, met zijn bedrijvig wriemelende menschjes, zoo nietig op het witte lichttapijt. Op 't voorplan vinden wij ze weer; joelend en juichend komen ze de helling op, alleen met het stoffelijke bekommerd, dat al het andere verdringt. Zij dansen en springen tot onder de galg, die reusachtig opstijgt, midden in die weelderige natuur op een kaal rotsblok, als de gapende hellemond, belicht van voren, waar nog onbekommerd leven is en duister van achter, waar het doodenkruis op de helling staat en de eeuwigheid begint. Bovenop zit de babbelende ekster naar het onbezorgde menschentroepje te zien, dat straks, door de galgenpoort heen, de steile helling af, de eeuwige rust intreedt. En rechts nu, als een tegenhanger, ligt kalm de groote hoeve, met het waterrad, een zinnebeeld van immer gelijkmatige beweging zonder einde. Gansch de achtergrond is één rustige natuur, zich uitstrekkend tot in het oneindige, tot horizonten waarachter men meer, nog immer meer, vermoedt. Dat landschap is conventioneel, het is van nergens, het is een spel van rijke fantasie, en toch bevredigt het gansch omdat het een diepte van suggestieve waarheid heeft die moeilijk te overtreffen is.

Met dat doek als hoogtepunt van symbolisme, met de Jagers in den Winter, als sterkste uitdrukking van het synthetische landschap, met de Parabel der Blinden als aangrijpendste figurenbeeld van menschelijke tragiek, en met de teekening de Zomertijd als hoogste expressie van dynamische plastiek, bereikt Bruegel

een hoogte die hem ver boven alle andere kunstenaars der XVIe eeuw verheft.

Bruegel was nog in volle ontwikkeling - doch op welke hoogte! - toen de dood over hem triomfeerde.

Wat een jammer! Want zoo de schilder nog niet tot die ontwikkeling gekomen was, waarop hij alleen als ‘schilder’ ziet en schept, waar alleen de kleurentrilling leven en vorm en rhyhme geeft, dan toch was de teekenaar tot dát toppunt gekomen waarop hij ten volle zijn kunst en alle uitdrukkingsmiddelen die ze hem ter hand doet, beheerscht.

Wat voor een zekerheid van lijn in die vormen van 't jaar '68! In zijn blinden, in zijn wegijlenden herder, in zijn maaiers uit den Zomertijd zijn alle volumen vast omsloten en toch is geen enkele beweging verlamd noch begrensd, zoodat ieder figuur dynamisch ver buiten zijn kader groeit.

Bruegel heeft in de laatste jaren dien eenvoud bereikt waar, als in een fresco van Giotto, niets, geen lijn, geen plooi meer kan weggedacht worden en 't figuur in zijn sober omsloten vorm alles uitspreekt wat het zeggen moet.

Doch tevens - en dat is de grootste verovering - ligt in die forsch-zware, in die hoekig-logge gestalten zulke synthetische kracht, dat de dynamische uitstraling aan Michelangelo doet denken.

En nu wil het mij niet uit den geest, dat Bruegel op het punt stond in zijn laatste - en zijn later te komen - werk, die volledige meesterschap over de menschelijke gestalte, door de Florentijnen bereikt, samen te smelten in één atmosferisch kader met de verovering van het landschap, dat hij tot nog ongekende volmaaktheid had opgevoerd.

In die behandeling van het menschenfiguur - zoo tragischwaar - evenals van het landschap - zoo eeuwig groot - is hij weer een voorlooper geweest, want daar ligt in beide zóoveel potentieele beweging opgesloten, dat hij niet meer een renaissancist is, strevend naar statische waarden, maar veeleer als de Michelangelo der laatste jaren reeds barokkunstenaar, al zij het ook vóór de letter.

Hoeft er zelfs niet op gewezen dat Bruegel in meer dan een

schilderij als een intuïtie toont van die fijnzinnige Oost-Aziatische en Perzische kunst? Waar vindt men elders die elegante silhouetteering van het pluimgedierte, dat korreltjes als paarlen oppikt, die scherpgesneden vogelprofielen die als onheilspellende gedachten door het loodgrijze luchtvlak boren, die slanke honden zóó tenger op de mulle sneeuwlaag, dat we er de vlokkige broosheid van aanvoelen, die boomstammen die glanzend zwart oplijnen in de ijlte en met hun ontelbare voelarmpjes om zich heengrijpen als om het vluchtige van den tijd in den fataal wentelenden levenskring maar één oogenblik vast te leggen; waar die geheimzinnige weerkaatsingen van ijsgroen en staalblauw als bevliegingen van tastbare koude?

Bruegel heeft in Italië veel gezien, opgenomen en verteerd, doch zóó, dat hij met frissche, levenskrachtige sappen gansch zijn forsch gestel doorvoed had, zonder dat in iets zijn eigen aard, zijn eigen kleur, zijn eigen visie, zijn warm-rijke kunstenaarsgloed gewijzigd werd.

In 1552 gaf hij in zijn landschappen, met groote teekenaarsvaardigheid, wat zijn oog had gezien.

In 1568 gaf hij, in 't bezit van zijn volle meesterschap, alles wat hij in Italië diep had doorvoeld, jaren met eigen bloed had gevoed, met eigen ziel had beleefd, met zulke zelfbewuste kracht terug, dat alleen een Rubens in staat zal zijn een erfenis op te nemen, die zulke zware eischen stelt.

Van Mander heeft van Bruegel gezeid, dat hij op zijn Italiaansche reis genoeg berggezichten had opgenomen om ze over tientallen teekeningen weer uit te spuwen. - Hij heeft veel meer in zich opgenomen: de vlam der vernieuwing na doodend epigonenwerk, het geheim der beweging die rusteloos en tevens eeuwig is.

Hij slikte meer dan bergen in, hij verzwolg gansch het ziekelijke romanisme, het verdorrende Italianisme en vormde de veerkrachtige brug, waarover de eigen gulden kunsttraditie, gesterkt door al de veroveringen van het cinquecento, ongerept van de grootste meesters der 15^{e} tot die der 17^{e} eeuw zou overgaan.

M. DE PRAETERE.

Naar den Afgrond

I

‘Het schoone land!

Eerst de schilderachtige, stoere Ardennen; daarna het zacht heuvelende Brabant; nu de eindelooze, wazige vlakten van de Vlaamsche streek!

En alles - niettegenstaande den oorlog, die zoo pas was gedaan, - groen van gras en vei gewas; overal, water en bosch, akker en beemd; overal trotsche steden en lachende dorpen, blauwe torenspitsen en roode daken!

Het gezegende, mooie land, dat zoo gauw van zijn wonden zou genezen zijn; van de groote wonden, die de oorlog het geslagen had!’

Zoo ongeveer dacht Nathalie De Grande, terwijl ze door de geslepen ruit van het venster het landschap aanschouwde, waardoor de ratelende sneltrein spoedde!

En dit land was het hare, haar vaderland!

En toch!

Met hoe bevangen hart, hoe beklemde borst reed zij er door, naar het Antwerpen, waar ze verwacht was! Zij zegde het zich zelve vergeefs voor, dat ze daar thuis hoorde. Het gevoel, waarin ze verkeerde, was niet dat van iemand, die gelukkig naar huis komt; niet dat van een vrouw, die naar haar man toegaat; neen, haar gevoel was dat van een mensch, wien een onaangename verplichting is opgelegd en die zich in die verplichting zoo goed mogelijk schikt; welke die verplichting opneemt zooals die zich voordoet, omdat het in het leven tot niets rijmt tegen het leven op te komen en men op den duur met alles vrede neemt en zich in alles gedraagt. Want ze wist, dat ze zich in Antwerpen eenzaam zou gevoelen. Eigenlijk was ze overal eenzaam. Dat was een noodlot, dat ze nergens het gevoel had van

thuis te zijn en allerminst daar, waar ze thuis hoorde; dat ze overal vreemd was!

Ze knikte droevig, sloot de oogen en leunde tegen de kussens. Door haar gesloten oogleden voelde ze de warmte van 't zonnelicht, dat van den blauwen hemel stroomde, maar hief de wimpers niet op. Wat zouden de menschen zeggen, dat ze weer thuis was? Want het was toch algemeen gekend, dat haar huwelijk niet gelukkig was; dat de oorlog, die haar man en haar gescheiden had - daar hij als vrijwilliger dienst had genomen, - enkel de vervreemding voltrokken had, die reeds vroeger tusschen hen bestond; dat de lange reizen, die ze nu en dan deed, dat de zomerkuur, die ze weer had gedaan, voor doel hadden die vervreemding voor de oogen der menschen zoo goed mogelijk te verbergen. Zoo goed mogelijk! Eigenlijk was het niet meer mogelijk!

Men had er reeds over gepraat, dat die reizen de voorboden waren van de uiteindelijke scheiding, maar zoover was het niet. De band van het huwelijk is zoo sterk! Telkenmale, na twee of drie maanden afwezigheid, kwam Nathalie terug, met nieuwen moed en nieuwe hoop en het besluit van veel toegevendheid en verdraagzaamheid.

Want, dat was weer haar ander noodlot, dat ze dien man, die haar veronachtzaamde; dien man, die haar ontrouw was, nog lief had. Was het niet een ongeluk te moeten lief hebben, waar men niet kan achten; verslaafd te zijn aan een gezicht, een stem, een uiterlijk, wanneer men van de voosheid van het inwendige overtuigd is? En zoo nochtans was het met haar gesteld! Ze achtte haar man niet en toch hield ze nog van hem!

Nu was het haar man, die haar geroepen had, telegrafisch ontboden uit Mariënbad, waar ze den zomer doorbracht! Ontboden? Met welk doel? Ze kon het zich niet inbeelden. Een oogenblik had ze gedacht, dat hij naar een verzoening trachtte; dat het nu eindelijk beter ging worden tusschen hen beiden, maar het was slechts één oogenblik geweest. Stanislas en een verbeterde toestand! Want zij kende hem. Had hij eens een betere aanvlieging, het duurde niet lang. Hij was een lichtzinnig mensch, zonder eenige zedelijke kracht, ijdel en zelfzuchtig, belust op genot, door het leven verwend en een meester in de

kunst uit het leven alle genot te halen! Toch voor de menigte, een gentleman; daarbij een fijn causeur, die op zijn beleefde, nonchalante wijze alles wist goed te praten; zich door zijn innemend uiterlijk en goede manieren uit de moeilijkste toestanden redde, echter niet zonder bij degenen, die hem van dichtbij zagen, de overtuiging achter te laten, dat ze gefopt waren.

En toch had zijn vrouw hem nog lief en kon niet voor goed van hem laten en verheugde zich over het kleinste blijk van genegenheid, dat hij haar gaf.

En nu had hij haar ontboden en zij had alles in den brand gelaten en zich op weg gezet. En daar was ze nu. Zou hij haar afhalen? Zou ze hem reeds dadelijk zien?...

Zij opende de oogen en schouwde buiten.

Reeds kondigde de veranderende bouwtrant der woningen, de menigvuldigheid der villa's en buitenverblijven de nadering der stad aan; reeds reden ze de Berchempoort binnen en de helling op, die naar het Centraalstation leidde. Zij zag de aaneengeregen huizen op de hoogte der verdiepingen, en heel beneden, de daken der trams en der auto's, die daar als in een groeve voorbij snorden. Plots vertraagde de trein en verduisterde de lucht; want ze waren onder den glazen koepel van de reusachtige spoorhalle binnen aan 't rijden.

De gang liep vol van de reizigers, die uit de verschillende vakken te voorschijn traden en regenschermen en valiezen na zich sleepten en tegen den wagenwand leunend naar den stilstand wachtten.

Eensklaps sloegen de portières open en sprongen die menschen op de kaai, want de trein stopte.

Ook Nathalie stond recht en nam haar valiesje uit het netwerk boven haar hoofd en keek buiten.

Was daar onder de talrijke wachtenden tusschen dewelke boodschappers en bedienden liepen en ijzeren wagonnekens voortgestoken werden, niet ergens haar man?

Ze zou zijn groote gestalte dadelijk herkennen, al waren daar ook duizend menschen, want niemand was ter zelfder tijd statig en elegant zooals hij.

Ja, niet ver van de trappen, die van de kaaien naar den uitgang leidden, stond hij. Zij zag zijn grijzen vilthoed, zijn even-

eens grijs kostuum, zijn schoon, regelmatig gezicht met den blonden volbaard, dien hij, trots de mode van ‘clean shaved’ bewaard had; zijn oogen, die haar zochten.

En eensklaps bemerkte ook hij haar en trad op haar toe.

Zijn groet was beleefd, haast vormelijk, en de manier, waarop hij haar uit den ‘coupé’ hielp en naar den uitgang bracht, perfekt van voorkomenheid en galanterie.

Ze dacht: ‘Hoe jammer toch, dat niet meer degelijkheid!...?’ En zooals hij nevens haar schreed en tusschen al de andere wegijlenden naar de auto bracht, die hen wachtte, monsterde hij haar met de oogen van den kenner en peinsde: ‘Toch wel een schoon figuur, die vrouw van mij, jammer dat ze zoo vervelend!...’

En ondanks de uiterlijke minzaamheid, die ze elkaar betoonden, was er van het eerste oogenblik iets, dat hen scheidde.

Zij reden de Pelikaanstraat door en Nathalie zag het eigenaardig volkje, dat ze van vroeger kende en dat in die buurt floreert: de diamanthandelaars en andere Jodentypen met hun onverzorgde baarden en lange overfrakken, welke aan de caftan's der voorvaderen herinneren, en de dikke Jodenvrouwen met haar diamanten oorbellen en opzichtige kleederen, die er tusschen loopen - en dat zicht amuseerde haar. Weldra waren ze die straat uit en reden de Leopoldslei op.

Toen keek ze van 't gewoel weg en haar man in de oogen.

In die oogen lag er een vraag, die hij verstond en waarop hij antwoordde:

‘Papa is ziek,’ zegde hij.

Zij deed een beweging.

‘Zijn hartziekte?’ vroeg ze.

Hij knikte, zat te zwijgen en keek naar den grond.

Ook zij zat te peinzen.

Daarom aldus! Men vreesde voor het ergste en kon haar niet welvoeglijk in den vreemde laten. Van een verlangen naar toenadering was bij haar man geen sprake.

Zij zuchtte berustend. Toen dacht ze er op, hoe slecht in de laatste jaren ook de verhouding geweest was tusschen den vader en den zoon; tusschen den eenvoudigen, voorzichtigen, zuinigen, ouden koopman, die door jaren vlijt en eerlijkheid

de zaak op de hoogte gebracht had, waarop ze stond, - en den grand seigneur met zijn losse zeden, die zijn vennoot en opvolger was.

Nogmaals zuchtte ze.

‘Waar rijden we heen?’ vroeg ze.

‘Naar huis,’ berichtte hij kort. ‘De tijd dringt, maar ge zult moe zijn en er naar verlangen u eventjes neer te leggen?’

Zij schudde ontkennend het hoofd.

‘Ik heb in den trein geslapen,’ zegde ze, ‘en ben niet moe. Indien het noodig is, kan ik seffens mee naar papa.’

Hij haalde weifelend zijn schouders op.

‘Zooveel tijd zullen we nog wel hebben,’ antwoordde hij.

‘Binnen een uur of zoo zullen we naar papa toe gaan.’

Reeds reden ze de stad uit en Den Brandt toe.

Daar, in het nieuw kwartier, dat zich rond het Nachtegalenpark begon te vormen, had De Grande zijn villa: een groot, pretentieus gebouw in Griekschen stijl, - met zuilengang en frontispice, dat zonderling afstak tegen de lage cottages, die er rond stonden. Hij had die villa dadelijk na zijn huwelijk doen bouwen en er een grooten tuin doen rond aanleggen, met rotspartijen en springfonteinen en al wat de meest verfijnde tuinbouwkunde ten beste heeft. Muren en hekken en hagen ligusters en ‘crimson ramblers’ sloten het geheel van de buitenwereld af, echter niet zonder hier en daar een perspectief op het heerlijke Park met zijn prachtige lanen open te laten.

En daar reden ze heen.

De auto vorderde.

Met een sierlijke zwenking verliet zij den grintweg, reed den tuin in en op het huis toe.

Wanneer ze vóór den ingang kwamen, remde de chauffeur, sprong op den grond en lei de portière open. Ook De Grande stond recht en stapte uit. Daarna reikte hij galant zijn vrouw de hand en geleidde haar de stoep op.

Op het gerucht van de toetende automobiel waren eerst de tafelknecht, daarna het kamermeisje verschenen. Zij kwamen de vrouw des huizes begroeten, die na zoo lange afwezigheid terug was, en hielden daarna, de eene links, de andere rechts de wacht bij de glazen deur, die naar de ‘hall’ leidde.

En onder hun eerbewijzen betrad Nathalie weer het huis van haar man. Met een vluchtigen blik nam ze de omgeving, die haar zoo bekend was, nog eens op. 't Zicht van de bonte, Perzische tapijten, oude meubelen en schilderijen; van de groene planten en vazen met uvagras en pauwpluimen; van de monumentale, bekleede trap met haar sierlijke, mahoniehouten leuning, - 't schoonste van heel het huis; - van de rijkbemeubelde eetkamer, waarvan de deur open stond, deed haar weldadig aan. Dat was nu al van haar! Maar de aangename indruk duurde niet lang en het was niet zonder een bedrukte stemming, dat ze de trap opsteeg en den weg naar haar kamer nam.

II

Zij zouden dus een uur later naar papa gaan en het kamermeisje kwam haar verwittigen, dat mijnheer gereed stond.

Ook Nathalie was uitgaansvaardig.

Zij had haar ‘beige’ stofmantel en dito reiskostuum afgelegd en tegen een zwart ‘complet’ verwisseld, dat meer met de omstandigheden strookte. Zonder één woord trad ze in de eetkamer, waar De Grande haar opwachtte, en schreed nevens hem naar den uitgang.

Ze namen in de auto plaats en ze lieten het heerlijke, rustige Parkkwartier achter hen en reden weer de stad binnen.

De groote houtimportateur, hoofd van de firma De Grande en Zoon, die nu ziek was, woonde in de Lange Nieuwstraat, in een matig groot, ouderwetsch huis, waarvan 't gelijkvloers door de bureelen ingenomen was.

Sedert den dood van Mevrouw De Grande leefde hij daar met een verwante, een eenvoudige, oude vrouw, die al de dienstboden, buiten ééne, ontslagen had.

Stil en bescheiden hielden de twee oudjes daar met hun beiden huis en hadden geen betrekkingen.

En Nathalie en haar man kwamen er aan en wierpen een haastigen blik op de woning, waarboven de dood zweefde. 't Huis scheen verwaarloosd, met de ongegordijnde benedenramen en de vervuilde, haast vervelooze bureeldeuren, maar

Nathalie wist, dat hier het geld gewonnen werd, 'twelk de rijke villa in stand hield. Ook was het met een soort van eerbied, dat ze den drempel betrad.

Zij gingen dadelijk naar boven en kwamen aan de kamer, die de heer De Grande half als slaapkamer, half als kantoor gebruikte. De ziekendienster kwam hen te gemoet en legde den vinger op den mond, want de kranke sliep. De zware wollen gordijnen waren toegeschoven en ze onderscheidden moeilijk zijn gestalte, die met wollen sargiën toegedekt was en half in de kussens, welke den leunstoel vulden, verdween.

Maar wanneer hun oogen zich aan de schemering gewend hadden en ze het wasbleeke gezicht gezien hadden met de holle wangen en ingevallen slapen, hadden ze den indruk reeds voor een doode te staan.

Hoe voorzichtig ze ook binnen gekomen waren, toch moest de zieke het gehoord hebben, want weldra sloeg hij de wimpers op. De ziekendienster schoof de gordijnen weg en het daglicht stroomde binnen.

De oude man zuchtte even. Zijn klare, grijze oogen, die zoo zonderling het uitgeteerde gezicht verlichtten, hechtten zich op het gelaat van zijn schoondochter en vulden zich met welbehagen. Dan opende zich zijn mond en ‘Nathalie’ zegde hij teeder. ‘Zijt ge terug, mijn kind?’

En de jonge vrouw zocht de knokkelige hand van den zieken man en boog zich over den leunstoel en kuste het bleeke voorhoofd, waarop de dood reeds zijn stempel gezet had, en de oude oogen, die zich onder den druk van haar lippen met wellust sloten. Dan rechtte ze zich weer op en sprak met zachte stem tot den ouden man, die haar woorden als muziek tot zich nam.

Plots keek hij van haar weg en naar het sterke figuur van Stanislas, die het alles roerloos aangezien had.

De verteedering, die het zicht van Nathalie op zijn gelaat gebracht had, week en veranderde in een toornige uitdrukking. De handen bewogen zenuwachtig; 't hoofd kwam vooruit; de veege lippen smakten een paar maal, daarna:

‘Is het waar?’ schreeuwde de grijsaard.

In het verbleekte gelaat van Stan kwam ook iets vijandigs.

Trots wierp hij het hoofd in den nek en na een korte aarzeling:

‘Wat?’ vroeg hij koud.

De kranke woelde in zijn zetel heen en weer.

‘Dat ge verkoopt, wat ge niet hebt?’ riep hij.

Nathalie zag hoe Stanislas nog bleeker werd, maar zich anders goed hield. En zij hoorde hoe hij op die vraag met een tegenvraag antwoordde:

‘En waarom niet?’

- ‘Omdat ik het verboden heb en wensch gehoorzaamd te worden,’ antwoordde de oude man, zich in zijn kussens oprichtend.

‘Omdat de tijden veel te onzeker zijn om zich bloot te geven.’

En luider:

‘Omdat ik niet wensch door uw roekeloosheid te verliezen, wat jarenlange arbeid heeft verzameld.’

Achteloos stond Stan het aan te hooren. Daarna:

‘Ik heb in Reval en Haparanda groote partijen besteld,’ zegde hij neerlatend, ‘die in de behoeften zullen voorzien.’

Maar die verzekering scheen den ouden man niet te voldoen.

‘Zijn de partijen onderwege?’ vroeg hij scherp. ‘Is de verscheping gebeurd? Zijt ge er alleen zeker van dat er voldoende scheepsruimte voorhanden is? De duikbooten zijn niet voor niets vier jaar aan den gang geweest.’

Stanislas antwoordde met een schouderophaling.

‘Reval en Haparanda liggen in landen, die in staat van omwenteling verkeeren,’ ging de grijsaard zenuwachtig voort. ‘Waar geen koopman zijn handelingen genoeg zeker is om zijn woord te kunnen verpanden, waar alle verkeer geschorst is, waar de Bolcheviki alle oogenblikken kunnen binnen vallen en alles overhoop zetten.’

Nogmaals trok Stan de schouders op, terwijl zijn vader uitgeput zweeg. De schaduw van zware gepeinzen ging over zijn verbleekt voorhoofd en door de klare oogen, waarvan de blik turend werd.

En weer ging de veege mond open om met zichtbare onrust te stamelen:

‘Zoudt ge wel voor een half millioen verkocht hebben?’

Pruilend stak de jonge koopman de lippen vooruit.

‘Ten minste voor het dubbele,’ zegde hij losjes.

Van louter ontsteltenis legde de oude de magere, gele handen ineen.

‘Voor meer dan een millioen, groote God,’ stamelde hij. ‘Voor de helft van ons vermogen. En er is in heel Antwerpen geen plank voorradig. Stan, zijt ge gek?’

Dan, na weer een poos:

‘Aan wien hebt ge verkocht? Zeg het mij, dat ik het wete en zooveel mogelijk uw domheden goed make. Voor meer dan een millioen blanko verkocht in tijden zooals wij er beleven!’

En zich nog meer oprichtend:

‘En wanneer ge nu het hout niet ontvangt? Of wanneer het niet tijdig aankomt, dan hebben we kostelijke processen op onzen nek. Stan, ik heb het u honderdmaal gezegd: Beter geen zaken dan gewaagde zaken. Wie langzaam gaat, gaat zeker. De voorzichtigheid is de grootste deugd van den koopman.’

En nog heftiger:

‘Ik verbied u nog blanko te verkoopen.’

Een flauwe glimlach krulde de lippen van den jongen man; hij antwoordde niet.

‘Gij wilt niet naar mij luisteren,’ zegde de kranke. ‘Gij wilt voort ons vermogen blootstellen? Beloof mij dat ge dit niet meer doet...’

Weer trok Stan de schouders op.

‘En de beste zaken laten voorbij gaan of ze voor onzen neus door Verleden en Cie of een ander zien weg snappen,’ sprak hij. ‘In uitzonderlijke gevallen moet men naar uitzonderlijke middelen grijpen. Ik beloof niets; ik zal zien.’

Machteloos schoof de oude man heen en weer, zoodat zijn dekens weg gleden en op den grond schoven. Zijn magere knieën knikten onder den slaaprok tegen elkander.

‘Maar ik wil niet,’ zegde hij. ‘Ik zal naar de koolputten telegrapheeren; ik zal morgen zelve ter Beurze gaan, ik ben niet meer ziek. Ik zal een volmachtdrager aanstellen. Ik wil geen geld verliezen. Nathalie, duw eens op dien schelknop. Vraag of Braekman daar nog is. Ik wil Braekman aanstellen als

mijn volmachtdrager. Waar de oude De Grande ‘neen’ zegt, zal de jonge geen ‘ja’ spreken. Nathalie, oh, Nathalie,’ en bevend als een riet zakte hij achterover.

't Was echter slechts een voorbijgaande flauwte, die hem bevangen had, want hij richtte zich weldra op en keek met tevredenheid den klerk te gemoet, die den druk van de bel beantwoordde en aan de kamerdeur verscheen.

‘Is heer Braekman op het kantoor?’ vroeg hij. ‘Zeg hem dat hij boven kome.’

Met verachtelijken glimlach had zijn zoon zich afgewend en was aan het raam getreden, zoodat hij met den rug naar de anderen stond.

Ach, wat, zijn vader was stervend. Het zou weldra voorbij zijn. Straks was hij alleen meester en kon de zaak in die baan sturen, welke hem het best beviel. Waarom zou hij nu ingrijpen?

Daar ging de deur een tweede maal open en verleende iemand doortocht. 't Was een man in de kracht des levens, van middelmatige gestalte, met vierkanten kop en blauwe oogen, die zoo helder waren als die van een kind. Kalmte ging van hem uit en sprak uit zijn gang en het gebaar zijner handen, en die kalmte kwam nog meer tot haar recht nu ze in tegenstelling was met de ziekelijke opgewondenheid van den ouden man en de lachende zenuwachtigheid van zijn zoon. Naast die kalmte zei zijn gelaat verwondering en misschien ook nieuwsgierigheid, meer niets. Met een korten blik op de aanwezigen en een beleefden groet trad die man binnen en wachtte op wat komen zou.

Van ver reeds riep de kranke hem toe:

‘Braekman, gelooft ge dat men op dit oogenblik uit de Baltische havens hout mag verwachten? Zoudt ge het wagen nu, in den toestand van naoorlog, waarin wij verkeeren, op korten termijn links en rechts groote partijen te verkoopen, die niet voorhanden zijn?’

De klare, rechte blik van den aangesprokene keek een oogenblik in het vage, bleef eindelijk op den ouden heer rusten.

‘De toestand is heel onzeker,’ zei hij. ‘Ik vind het zeer gewaagd.’

- ‘Wel,’ ging de grijsaard voort, ‘Braekman, gij denkt er over zooals ik zelf. En vermits ziekte mij in mijn zetel kluistert; vermits ik niet kan ter Beurze gaan; vermits mijn heer zoon niet in mijn zin wil handelen, maar roekeloos ons vermogen in de weegschaal werpt... Ik zal u als mijn volmachtdrager aanstellen; wij zullen er een kleinen akt van maken en dien met ons beider handteekening laten hektographeeren. Zonder dralen. Ten allerlaatste morgen. Maak een projekt, Braekman, en leg het onzen raadsman, den heer advokaat X, voor. Dat het geldig weze en volgens de wet opgesteld. Ik verlaat mij op u, die mij nooit hebt bedrogen. En nu, ga, en kom terug wanneer het geschrift in orde is...’

En daarna:

‘Schik mijn kussens eens goed, Nathalie, mijn kind.’

Met verbeten woede had Stanislas het heele tooneel gevolgd, maar hij verstond de kunst zich te beheerschen en hield zich, zoolang Braekman in de kamer was, goed. Nauwelijks echter had deze de deur achter zich gesloten, of met gebalde vuisten trad hij vooruit:

‘Vader,’ verweet hij den zieken man, ‘waarom doet ge mij die vernedering aan? Wat gezag kan ik nog hebben op een ondergeschikte, die het bijwoont, hoe ge mij behandelt?’

- ‘Ondergeschikte,’ onderbrak hem de oude heer. ‘Braekman treedt in mijn plaats en is uw ondergeschikte niet. En nu, ga heen,’ wenkte hij, ‘want gij doet mij te veel leed aan. Ik wil slapen. Ik ben moe, oh, zoo moe.’

En hij, die zich dusverre als een bewust man had gedragen, werd opeens als een kind.

‘Stan doet mij altijd verdriet aan,’ kloeg hij. ‘Van toen hij nog een kind was, was het reeds zoo. Ik heb hem te veel bedorven en zijn moeder ook. Het is onze straf. Alle kwaad krijgt zijn straf....’ Zijn woorden gingen in een zacht murmelen over. Uitgeput leunde hij achterover. Een poos later toonde de zachte, regelmatige ademhaling, dat de slaap zich van hem had meester gemaakt.

III

Zij spraken een oogenblik met de ‘nurse,’ die zich bij hun intreden had verwijderd en nu terug kwam; later met de oude dame, die bij den grijsaard in huis leefde en van een boodschap terug keerde. Daarna vertrokken ze.

De Grande wendde zaken voor en ging zijns weegs. Nathalie liet zich naar heur vader voeren, die in de Saksenstraat woonde.

De weg daarheen was langs de Leien, die dan nog niet herdoopt waren en Handelslei, Kunstlei, Nijverheidslei en Zuiderlei heettten; die breede, schoone Leien, met de prachtige heerenhuizen omzoomd, die de plaats der vroegere vestingmuren hebben ingenomen. De boomen, welke langs die Leien optrekken, stonden in hun volle bladerpracht. Daaronder lagen de geplaveide zijstraten en de groote asphaltbanen nesch van kunstmatige besproeiing, want, hoewel alles zich na den vierjarigen oorlog, waaronder 't heele publieke leven stil lag, eerst in gang zette, de openbare diensten waren hernomen en het toilet der straten werd gedaan. Ook de squares prijkten met bloemen.

En Nathalie zag het aan en dacht er op hoe alles in het teeken stond van ontwaken en herleven, hoewel daar ginds een mensch verscheidde....

Daarna peinsde ze op haar eigen vader.

In zijn tijd was die vader een groot aannemer geweest, die veel geld verdiende. Maar tegenslag na tegenslag, mislukte ondernemingen, langdurige werkstakingen, verkeerde geldplaatsingen, en ten laatste de oorlog, die alles onderst boven had gezet, hadden zijn vermogen op niets gebracht en van hem weer een gering burgersman gemaakt.

Nathalie had hem even vóór haar vertrek naar Mariënbad gezien, een geknakt mensch, te oud om zijn leven te herbeginnen, en die van de kruimels van zijn vroeger fortuin zou teren en langzaam verminderen tot het uiterste. Hoe zou ze hem nu vinden? Zou hij eenige veerkracht hernomen hebben en de laatste slagen van het verkeerd lot te boven zijn?

Zij naderde benepen. Overal was voor haar zorg en lijden, ook in haar eigen thuis. En nergens kon ze helpen; nergens kon zelfs haar tegenwoordigheid iemand ten goede komen. Weer zuchtte ze.

Zij vond haar vader in zijn leunstoel, aan 't salonvenster. Hij was den laatsten tijd veel dikker geworden en had een ongezonde, dofgele kleur, die haar opviel. Zijn oogen, die nog vinnig waren, lagen in groote wallen. Hij hield zijn vette, witte handen gevouwen en draaide verveeld zijn duimen overeen.

Maar op 't gerucht, dat de binnentredende maakte, leefde hij op.

'Ah, Nathalie,' zegde hij; 'zijt ge terug? Ah, dat is goed. Een getrouwde vrouw mag niet te veel uithuizig zijn. Neen, neen, dat mag ze niet. Wanneer de vrouw niet in haar huis blijft, neemt de man slechte gewoonten aan. Oh, oh. Ik heb me laten gezeggen... 't Kan gebeuren, dat 't lastertaal is, maar 't spreekwoord zegt: "er is geen rook zonder vuur." Wie kan er de tongen stil leggen? Dat kan geen mensch, al ware hij ook koning. En... de naam van uw man rijdt veel op de tong, tegenwoordig. Ze spreken van een gewisse dame... 't Moet een vreemde zijn, een Russin of een Poolsche, of iets in dien aard; eene van die gelukzoeksters, die op Antwerpen aanvliegen als een mug op de kaars. Nathalie, gij moogt dat niet verdragen. Ge moet er tegen opkomen, kind, en uw rechten doen gelden. Lieve Hemel, we zijn hier in Turkije niet. 't Is nog geen mensch toegelaten... In één woord: 't moet veranderen.'

Met bestorven gelaat had zijn dochter het aangehoord.

Aldus, dat was haar welkomsgroet. Weer een Jobstijding. Hoe kon haar vader haar dit zoo onverschillig zeggen? Hij kende haar lijden en haar machteloosheid.

'Ik kan me laten scheiden,' stamelde ze.

Maar ontsteld keek de dikke man haar aan.

'Wat?' vroeg hij. 'U laten scheiden? Wettelijk? Zijt ge gek? En wanneer ge gescheiden zijt? Dan weer hierheen komen, waar de armoe u aangrijnst? Waar ge niets te doen zult hebben? Hierheen komen en u dan tegenover Eulalie zetten en u al even veel vervelen als deze? Neen, neen, gij moet u niet laten scheiden. Gij moet u met Stan verzoenen; gij moet hem weer naar u toe zien te krijgen. Alle middelen zijn goed mits ge hem maar weer naar u toe krijgt. Luister naar mij. Gij hebt niet leeren werken. Hoe zoudt ge aan uw brood komen? En in kommer en ellende zult ge niet kunnen leven.

Gij zijt te veel het geld gewoon. Denkt ge dat geld niets is op de wereld? Het is goed in de boeken uit de hoogte op geld neer te zien. Er is geld noodig. En ik ben 't niet meer die er u kan geven. Neen, neen, gij moet u niet van Stan laten scheiden. Blijf in uw huis en verdraag wat ge kunt. Gij zijt de eerste vrouw niet wie zoo iets overkomt en het zal eens beteren. Maar Stan mag niet zoo openlijk met die Russin...'

Met tranen in de oogen had Nathalie het alles aangehoord. Edoch, zij antwoordde niet.

'Is Eulalie op heur kamer?' vroeg ze. 'Ik wil ook haar een goeden dag zeggen.'

Eulalie was haar zuster, om vijf jaar ouder dan zij, die ongetrouwd was gebleven, bij haar vader inwoonde en zijn huishouden deed.

Ja, Eulalie was op haar kamer.

De twee zusters omhelsden elkander.

'En zijt ge terug?' vroeg Eulalie met dezelfde woorden, die ook de anderen hadden gebruikt. 'Gaat ge nu weer bij Stan blijven?'

Nathalie knikte.

'Indien het gaat,' zegde ze.

Met medelijden stonden de twee vrouwen, die, welke geen liefde had gekend en die, wier liefde versmaad was, elkander aan te zien. Wie was er het meest te beklagen? Bij wie zou er de grootste leegte zijn?

'Ik bewonder u,' zegde op den duur Eulalie. 'Moest het mij gebeuren, ik zou wel andere maatregelen...'

Smartelijk onderbrak Nathalie haar.

'Gij hebt niet bemind,' zegde ze. 'Gij weet niet wat het is...'

- 'En gij bemint nog?' vorschte haar oudere zuster. 'Gij hoopt nog steeds hem terug te winnen?'

Peinzend knikte Nathalie.

Dan, onbekwaam het gesprek verder te voeren, snelde zij de kamer uit en de trap af.

IV

Zij kwam bedroefd te huis en sloot zich in haar vertrekken op. Het dienstmeisje bracht haar heur middagmaal, dat uit eieren en vruchten bestond. Zij at het langzaam en ging daarna rusten. Wanneer ze wakker werd, was het uur reeds ver gevorderd. Over de zwaarbebladerde parkboomen zeeg langzaam de avond. De zwaluwen vlogen niet langer rond; de eksters en kraaien zochten hun nesten op in de toppen der hooge beuken; de laatste wandelaar was uit de lanen verdwenen. En vóór het hooge venster van haar slaapvertrek, dat naar het Wilrycksch plein keek, stond de bedrukte vrouw en tuurde buiten.

Stan kwam niet naar huis. In de groote stad, die ze in de verte achter haar ring van forten en muren wist liggen, zat hij ergens bij de Russin, waarvan men haar verteld had en dacht zelfs geen oogenblik aan haar. Voor haar schoonheid - want ze wist, dat zij schoon was - had hij geen oog; haar stille liefde merkte hij niet eens meer op. En het was haar taak hem te heroveren? Dat hart, waaruit ze al lang was verbannen, moest ze zien te herwinnen; de onstuimige driften, waarvan het vol was, moesten er de plaats ruimen voor een kalme, echtelijke genegenheid? En dàt moest zij teweegbrengen? Was het geen bovenmenschelijk werk? Zij verveelde hem. Stan wilde afwisseling, zocht altijd andere indrukken. Den huiselijken haard steeds meer ontvluchtend, liep hij gestadig naar prikkelende vermaken. Bonte vlinder, die 't niet lang bij één zelfde bloem kan uithouden, maar van de eene naar de andere fladdert, ging hij van avontuur naar avontuur.

En dat moest ze zien te doen keeren!

Was het mogelijk?

Handenwringend stond ze daar en keek naar buiten.

Daar, in die verre stad, vlamden op dat uur de eene na de andere, de elektrische lampen en de gaslantaarns op, werden de vensters hel gemaakt. In den donkeren nacht kwam boven de woningenzee een lichte plek, die aan den hemel stond en van daar terug werd gekaatst. En Nathalie dacht, dat die plek een uitstraling was van de stad zelve en van de getotaliseerde levensenergie der honderdduizenden, die daar hokten.

In die blakende stad van passie was Stan en liet haar, op den avond van haar aankomst reeds, in koude en duisternis alleen.

Heete tranen rolden nu uit haar oogen op haar vingeren, waaraan de trouwring, als een bespotting, blonk. Ze draaide aan dien ring, die haar het zichtbaar teeken was van haar gebonden-zijn, zich afvragend of ze hem niet voor goed zou afleggen, maar een laatste hoop weerhield haar. Nog niet, nog niet. Nog even wachten. Ze had nog niet alle middelen uitgeput, moest nog probeeren.

De nacht nagelde met gouden nagelen de sterrebeelden aan den hemel. Boven de stad was de lichte plek, die de jonge vrouw had zien ontstaan, aan 't verbleeken.

Nog was Stan niet te huis.

Toen zocht Nathalie uitgeput en wanhopig haar leger op. En de genadige slaap kwam, die haar uit dien dag van verdriet hielp en haar, zonder dat ze het merkte, in den volgenden bracht.

V

's Morgens vond zij haar man in de ontbijtkamer, in een eleganten, bleekpaarsen pijama, dien zij niet kende. Hij rookte een cigaret, terwijl hij even de dagbladen doorliep. Wanneer hij zijn vrouw bemerkte, nam hij haar van terzijde op met een ironischen blik, die haar als een mes door het hart sneed. Om dien blik niet te zien, deed zij even de oogen toe. Daarna ging zij aan de ontbijttafel zitten. Op die tafel stonden brood en ham, versche eieren en lekkere boter. Dit alles opgediend in zilveren schalen, die ze vroeger zelve had gekocht en gekozen. Maar het deed haar niet plezierig aan. Ze liet er een troosteloozen blik over gaan en belde voor de koffie. En Stan legde de dagbladen op zijde, wierp zijn cigaret in het aschbakje en kwam ook aan tafel. Sprakeloos ontbeten ze. Zij kon op zijn gezicht zijn wisselende gevoelens lezen, die gingen van spot naar spijt, van leedvermaak naar schuldbewustzijn, om zich eindelijk als onverschilligheid vast te zetten. Tegen het einde van den maaltijd kwam er echter weer iets anders in zijn gelaatstrekken. Hij kuchte een paar maal en nam daarna het woord:

‘Gaat ge dezen morgen naar papa?’ vroeg hij.

Zoo onverschillig mogelijk antwoordde ze:

‘Ik was het van zin.’

- ‘Dan zou ik u dankbaar zijn, dat ge even op mijn kantoor aankloptet,’ zegde hij.

En nog vriendelijker:

‘Geef geen bevelen voor de lunch; wij zullen samen in de stad gaan eten...’

Al haar bloed steeg naar haar hoofd. Van louter verbazing ging ze achterover liggen. Wat beteekende dat? Maar:

‘Goed,’ antwoordde ze toonloos.

Hij wierp zijn servet weg en stond recht. Zij bemerkte den schoonen bouw van zijn lichaam, die in het losse morgengewaad nog beter tot zijn recht kwam, en voelde, dat ze rood werd.

Hij zag het en glimlachte.

Niettegenstaande alles had hij die vrouw nog in zijn macht. Wanneer hij het wilde, zou ze weer voor hem zijn, wat ze bij hun huwelijk was geweest. Die overtuiging streelde zijn ijdelheid.

‘Tot straks dan,’ sprak hij en ging de kamer uit.

Ook zij trok naar de hare.

't Venster stond open en zij zag over 't Wilrycksch plein heen de stad, die uit de morgennevelen begon op te duiken. Boven den begraasden wal stak 't groengeschubd half eitje van Sint Michiels uit en de ruwe, onbeholpen spits van het Zuidstation. Daarachter, veel verder, rees, uit de zee van huizen, de toren van de Hoofdkerk - daar al 't beeldhouwwerk door den afstand onzichtbaar was, - bijna glad als een obelisk. Bij elk riep ze de buurt op, welke de toren beheerschte, en stelde er zich 't eigenaardige van voor.

Na korten tijd hoorde ze, dat haar man de belendende kamer, die de zijne was, verliet. Wanneer ze er zeker van was, dat hij beneden was aangeland, deed ze de tusschendeur open en trok er door naar het tegenoverstaande venster, dat op 't Park uitgaf. Over de koppen der jonge accacia's, die langs de laan, waarin zij woonden, geplant waren en die de eene bol- de andere pyramidevormig gesnoeid waren, zag ze de duizenden kruinen van eik en linde, beuk en berk, welke daar op elkander gedrongen staan. In hun tuin zelve waren er veel berken, slank en

buigzaam als bloemenstengels; een catalpa, die zijn bloesems draagt als de kastanjeboom, en een Acer Leopoldi, die op haar aanvraag was gezet. 't Morgenwindje speelde er in, boog de jonge stammen en krulde de bladeren om. En Nathalie zag den witten en rooden onderkant en dacht er op, hoe verschillend deze was van de bovenzijde en dat er aan elk karakter ook een onderkant is, die alleen bij groote dingen zichtbaar wordt. Toen sloeg de groote Westminsterklok in de hall tien uur en kwam haar manen met haar kleeding voort te doen. Zij schelde voor haar kamenier en trad voor de toilettafel.

Om elf uur was ze reeds bij papa. Zoo 't scheen was de nacht slecht geweest, maar met den uchtend was er verlichting ingetreden. Alleen de ademhaling van den zieke was moeilijk. Deze zat weer in zijn leunstoel. Men had dien echter van plaats veranderd en vlak vóór de brandkast geschoven.

Reeds bij het binnenkomen was dit Nathalie opgevallen en zij had er iets zinnebeeldigs meenen in te zien. Dat de zetel vóór de brandkast stond, scheen te beduiden, dat de oude man deze zou verdedigen, desnoods met zijn lichaam. Nathalie dacht, dat de zaak ook anders kon uitgelegd worden, want ze zag hoe die brandkast haar schaduw wierp op het oude gezicht en dit verduisterde. En ook dit scheen haar symboliek.

‘In het leven is er geld noodig,’ had haar vader gezegd. Toegestaan. Alleen hier was een leven geleefd, dat alleen geld tot voorwerp scheen te hebben gehad. Nu was de tijd van scheiden daar.

Nogmaals zuchtte de jonge vrouw. Daarna knielde ze vóór den grijsaard en hief haar gelaat naar het zijne. En hij stak den kop vooruit en keek in het jeugdige gezicht, dat vol erbarmen naar hem opzag.

‘Ik had een dochter moeten hebben,’ zegde hij eindelijk.

Nathalie lei haar handen op zijn knieën en de oude man haalde de zijne van onder de deken en streek met zijn dorre rechterhand langzaam over de slanke, beringde vingers van zijn schoondochter.

‘Gij hebt een dochter,’ zegde ze teeder.

Hij murmelde:

‘Ja, sedert gij in het huis van mijn zoon kwaamt, heb ik een

dochter, Nathalie, maar...' Hier wachtte hij even. Daarna: 'Ik heb van uw kindsheid niet genoten,' bemerkte hij.

Opeens, van toon veranderend:

'Nathalie, ik zal niet lang meer toeven,' en hij keek in haar oogen welken indruk zijn gezegde op haar maken zou.

Zij schoof vol medelijden nader, en 'Vader,' sprak ze, 'zeg dat niet.'

Maar hij liet haar niet voortgaan.

'Toch,' ging hij voort, 'ik zal niet lang meer toeven, en, kind, ik laat u in een droevig parket.'

Dan, na een poos:

'Stan is geen ernstig man,' opperde hij.

Haar lippen trilden en haar oogen schoten vol, maar zij antwoordde met geen silbe.

De oude oogen keken in de hare en de grijsaard, die zich nooit met zijn schoondochter uitgesproken had:

'Ik weet alles,' zegde hij. 'Nathalie, het is zwaar, maar...' hier wachtte hij weer. 'Het leven is zwaar,' zegde hij.

En na een tijdje peinzen:

'In ons land is de vrouw niet enkel de echtgenoote, maar ook degene, die den haard bewaart,' mijmerde hij. 'Zijt ge voor het oogenblik de echtgenoote niet, wees degene, die den haard bewaart. Ja, bewaar hem tegen den tijd, dat uw man hem gaat naar waarde schatten. Gij hebt den losbol lief...'

Zwijgend knikte de jonge vrouw, terwijl de tranen nu over haar wangen liepen.

En hijgend ging de grijsaard voort:

'Een groote schok zou misschien voldoende wezen om hem op den rechten weg te brengen. Nathalie, laat niet af. Wacht en hoop en blijf in uw huis. En - ne - wanneer ik er niet meer ben, indien ge nog eenigen invloed op uw man hebt, gebruik dien ten goede. Houd Stan af van speculeeren. Zijn mentaliteit is die van den speler. Tracht te voorkomen, dat hij spele, ook in den handel.'

Langzaam stond de jonge vrouw op.

'Maar ik kan niets, vader,' zegde ze. 'Stan zegt me niets, luistert niet naar mij.'

En de oude man:

‘Dat kan keeren,’ sprak hij ernstig. ‘Ik heb andere dingen gezien.’

Toen viel hij in een lange mijmering.

Zijn schoondochter stond nu opgericht vóór hem en bemerkte weer de brandkast, die hij met zijn lichaam scheen te willen verdedigen.

ANNA GERMONPREZ.

(*Wordt voortgezet*).

[Zes sonnetten]

In Memoriam Patris

O, Vader die mijn eerste glimlach zaagt,
En leefdet toen van vaderlijk verlangen,
Waarom heb ik U stervend niet geschraagd
En van uw hart den laatsten zucht ontvangen?

Gelukkig kind, dat door zijn daden draagt
Den gloed, in uw gebroken blik bevangen,
Het weiger woord dat aan uw mond bleef hangen
En zwijgend naar uw kindren heeft gevraagd.

Ik zie U steeds in 't koele doodsgewaad,
Omtogen door een mist van blanke doomen,
Gekomen uit de rust van uw gelaat.

Ge ligt in sluimer, heel alleen, te droomen...
Ik staar, ik luister of ge zeggen gaat
Het woord dat ik verwacht, maar nooit zal komen.

Januari 1926.

Chrysanten

Aanschouw die kil ontzielde bloemen kwijnen,
En treurend in den matten mist vergaan.
Chrysanten, stram als kronen van robijnen
Die waterglanzen op hun donkre blaân.

En druipend dringt de zon met vluchtend schijnen
Doorheen de regens die ze zweepend slaan,
Als hadden arme bloemen om die pijnen
Aan zon en zomerliefde leed gedaan.

Chrysanten, om den lust niet uitverkoren
Als lente en licht op andre bloemen lacht,

Uw droeve luister tooit hun doode pracht,
Die praalde vóór uw weedom was geboren.

Want al wat komt moet eens met scheiden boeten,
Daar zij, de schoonsten eerst, ook sterven moeten.

Muziekstoet

Daar komt muziek! En langs de lentelaan
Verschijnt, met zon en wind, een korte stoet,
Met bonte pluimen op den zilvren hoed,
En fijne fijfervreugd en wapperende vaan.

En stap en stapdeun groeien stappend aan,
Gedreven op den zwier en op den gloed
Der harmonij van 't regelmatig gaan,
Die alles één-bewogen dansen doet.

Sonnetten zijn als spelende fanfaren,
Die stappen op kadans van liefde en leven.

Hun maat is 't bonzen van mijn hart gegeven,
Dat in hun rangen rijst als dansgebaren.

Ge zijt van mijne vrome vreugd, sonnetten!
Van mijn geluk, de juichende trompetten!

3 Februari 1926.

Libellen

Gij ranke libels die van lichtheid zweeft,
En zwerft in bloemengeur en zonnestralen.
Om wie de glans haar tooverkransen weeft,
Die rond uw kroon als kleine zonnen pralen,

't Geheim der babbelende bronnen leeft
En zingt voor U. Het stort uit zilvren schalen
Een waterval van diamant, die beeft
Van duizend kleuren, die uw vleuglen malen.

Als libels zijn mijn teederste gedachten,
Bewogen op fluweelen zonneschijn
Van mijn omkransende verbeeldingskrachten.

En van de weelde mijner liefdebron
Ontvangen zij hun lust, zoolang er zon,
En al wat zich in zon verheugt, zal zijn.

8 Februari 1926.

De Nacht

Voor Lieveken.

De nacht is open, 'k zal mijn oogen sluiten.
Dan legt de maan met zachte huiveringen
Gerust haar glans op mij, en hoor ik buiten
De wandelende stilte duidlijk zingen.

Ik zal met glinsterende riemslagkringen,
Op droommeer drijven in kristallen schuiten,
Tot vroege vogels uit hun nesten springen
En zwingenfladdrend naar den morgen fluiten.

Wanneer ge zwijgend over mij gebogen,
Den zegen van uw zachten blik laat glijden,

Kan ik me blind en sprakeloos verblijden
In d'eindelooze weelde van uw oogen.

Want als uw blikken in mijn lach vergaan,
Zal weer een dag van liefde levend staan!

11 Februari 1926.

Droomen

Voor Lieveken.

Ik heb thans droomen die geen droomen zijn,
En telkens toch in sluimerslaap verschijnen.
Ze stroomen door mijn nacht als maneschijn
En sterrenglans, die droom en rust verreinen.

In blanke stralen zwevend, rank en rein,
Komt Ze tot mij om nimmer te verdwijnen.
O, vrome droomen die geen droomen zijn,
Maar een genot van zoete zielepijnen!

Maar even lacht de lucht haar groetenis,
En doet de morgen van ontroering blozen, -

Alsof een zware snoer van rose rozen,
Op malsch bebloemde horizonten lag, -

Of ik ontwaak en kus den blijden dag,
Omdat mijn droom geen droom, maar waarheid is!

Mechelen.
KORNEEL GOOSSENS.

Schim

Dwalend zoeken mijne ogen
Naar uw beelt'nis in de nacht
En ik tast vergeefs en bevend
Naar uw wezen teer en zacht;

En ik vind maar ruimte om mij,
Ruimte, ruimte, anders niet
En mijn ogen staren blind zich
Op het duister in het niet.

'k Wil u grijpen in mijn armen,
Houden lang en lang aan 't hart
En ik kan maar niets omvatten...
En mij drukt een diepe smart.

WALTER VAN DYCK.

Een Studie over Hugo Verriest

Een heerlijk driemanschap: Gezelle-Verriest-Rodenbach!

Bij den naam van den ‘Heer ende Meester’ rijst onmiddellijk voor den geest zijn erkentelijke leerling Hugo Verriest op, zooals onafscheidbaar aan hem zijn ‘kind’, de driftige Albrecht Rodenbach, is verbonden.

In de wetenschappelijke literatuurgeschiedenis werd aan Gezelle een hem waardig monument geschonken: de diep-door-dringende en nauwkeurig-verhalende studie van Eerwaarden Heer Aloïs Walgraeve.

Rodenbach's leven, werk en streven werd vroeger reeds behandeld door Prof. Dr Leo Van Puyvelde.

Alleen Verriest wachtte op een boek dat zijn beeld, zijne beteekenis en zijne grootheid volledig voorstellen en naar waarde bepalen zou.

Deze wensch werd zoo pas verwezenlijkt: één dezer dagen verscheen bij J. Lannoo te Tielt een keurig uitgegeven studie over den ‘Pastor van te Lande,’ door Dr Filip De Pillecyn.

Zeggen we maar dadelijk de grootste verdienste van dit boek: het beeld van den beminden ‘Pastor’ als professor, als priester, als flamingant, als mensch levendig getypeerd en scherpomlijnd te hebben door keurig gekozen aanhalingen van onuitgegeven brieven en aanteekeningen van Verriest.

Hoe zijn onderwijs opgevat werd, daarop hoef ik niet te steunen: hij was een getrouw leerling van Gezelle in dat opzicht en hij zelf heeft ons *Gezelle als leeraar* voorgesteld in eene rede gehouden in de Koninklijke Vlaamsche Academie. (cfr. Verslagen en Mededeelingen, 1913, bladzz. 434-446). Nochtans belicht de studie van D^{r} De Pillecyn, dank zij een handschrift in bezit van Eerwaarden Heer Van Eeckhoutte te Oostende, eene ons tot nog toe niet gekende zijde van zijn onderwijs, namelijk de groote waarde die Verriest aan de lichamelijke verzorging hechtte.

‘Hij wilde van zijne studenten schoone menschen maken,’ en een woord van hem zelf verduidelijkt zijn hygiënisch, op physiologische gronden gesteund onderwijs: ‘Il ne faut pas que le chrétien dédaigne la perfection, la beauté corporelle.’

Voor ons lijkt dit gansch natuurlijk, maar in een tijd dat fijnheid in kleeding en manieren als een schennis van het Vlaamsche wezen gold, ja, dat het dragen van een baard als liberaal voorkwam, was dat een revolutionnaire gedachte, die ons duidelijk aantoont hoeveel persoonlijks er lag in de opleidingsmethode van Hugo Verriest, met als slotwoord de kenschetsende zinsnede: 'Il ne faut pas se laisser dépoétiser.'

Dit is het nieuwe dat de studie van D^{r} De Pillecyn over Verriest als professor ons aanbrengt.

Reeds vroeger had Aloïs Walgraeve (Jaarboek van de Kon. Vl. Academie, 1925, bladzz. 51-88) op de bezieling gewezen die van den leeraar Verriest uitging: hij richtte zich onmiddellijk tot de ziel zelve van den leerling en niet, zooals zoo vaak gebeurt, tot het boek. Zijn onderwijs, zooals zijn gansch wezen, was gesteund op leven en waarheid.

Om gene onbekende zijde van Verriest's onderwijs belicht te hebben moeten wij D^{r} De Pillecyn dankbaar zijn, zoo ook om zijne buitengewoon interessante voorstelling van Verriest als priester.

Hier ook luidde het groote voorschrift: waarheid en leven; en daarom is hij nooit inrichter geweest van godsdienstige vereenigingen, die naar zijne meening meestal 'levende ruïnen' zijn, noch verspreider van godvruchtige boekjes en maandschriften, die maar al te weinig bij den lezer of beoefenaar den godsdienst uit het Evangelie opwekken: de daadwerkelijke liefde tot den evenaaste. Het doode en het gebaarde in het godsdienstig leven, dàt haatte hij.

Wat Verriest wilde, dat was de pastoor van eene levendige godsdienstigheid te zijn en daarom beminde hij zoo diep en hartstochtelijk het arme volk, wel wat ruw, maar zoo 'skoon' in zijn naakte oprechtheid; daarom bracht hij zoo gaarne troost waar er droefheid was, steun waar er nood was, raad waar er twijfel was.

In zijne verdere uiteenzetting wijst D^{r} De Pillecyn heel te recht hoe Verriest als flamingant nog wat meer is geweest dan de schitterende verkondiger van Gezelle's woord en klank, maar hoe hij midden in de Blauwvoeterie in het Roeselaarsche College stond - ja meer, hoe waarlijk hij, Verriest, de leider was van deze eerste zelfstandigheidsbeweging in het Vlaamsche studentenvolk.

En dit alweer wordt verduidelijkt door onuitgegeven brieven aan Alfons Van Hee.

Dat Verriest spijts zijne talrijke bezigheden van professor en principaal te Ieper, bestuurder van de *Vlaamsche Vlagge* bleef, het studententijdschrift, getuigt voldoende van zijn handelend optreden in de Vlaamsche Beweging uit die dagen.

Op zijn actief aandeel in den eigenlijken Vlaamschen strijd was tot hier toe te weinig gesteund geworden; want veel te veel staat Verriest uitsluitend voor den geest der Vlamingen als fijnzinnige voordrachtgever en onnavolgbare verzenzegger.

Slechts in het 'In Memoriam', dat Pater L.J. Callewaert aan den betreurden pastoor wijdde (cfr. *Onze Jeugd*, 1922, December, bladzz. 431-441), werd de aandacht op dit punt gevestigd. Dank zij de briefwisseling is deze zijde van Verriest's persoonlijkheid thans volledig gekend; en dit is eene van de menigvuldige verdiensten van het werk van D^{r} De Pillecyn.

Ook het beeld van Verriest als mensch is aangevuld in eene levendige typeering.

Verriest was een pracht van een mensch: gevoelig en medelevend. Niet alleen verkwikte hij door hulp en door troost het gekwelde gemoed, maar ook verleende hij gretig stoffelijken steun - de waarde van het geld kende hij nu eenmaal niet - het bouwen van een feestzaal voor de prijsuitdeelingen te Ieper, dat hem 40.000 fr. schuld berokkende, bewijst het voldoende.

In zijn omgang was hij steeds hoffelijk, voornaam en aristocratisch.

Wel mocht D^{r} De Pillecyn eventjes het tikje effectbejag vermeld hebben dat Verriest ook wel kenschetste - doch schrijver was zóó ingenomen met zijn held, dat het overal glanzende licht het vlekje schaduw ook ingenomen heeft, - wat we hem graag vergeven.

Zijne verhouding tot zijne vrienden aan de hand van zijne briefwisseling mocht wel een afzonderlijk hoofdstuk uitgemaakt hebben.

Wat Verriest als persoonlijkheid in allereerste instantie kenmerkt is zijn haat tegen sleur en traditie, zijne liefde voor waarheid en voor leven, zijn eerbied voor de innerlijke waarde van het volle wezen, het volle 'zijn'.

De laatste kapittels van Verriest's levensbeschrijving, die handelen over zijn triomftocht door Holland, de 'Lauwerkransen' en zijn jaren van rust en van glorie, behooren tot de allerbeste brokken uit dit schoone boek èn wat betreft de voorstelling èn wat betreft de stijl.

Als eenig document zijn nog Verriest's aanteekeningen over het activisme te vermelden en zijne levensaanvoeling in het naoorlogsche Vlaanderen.

Dan komt het tweede, in omvang veel minder gedeelte van deze studie - 40 bladzz. op de 212! - gewijd aan het literair werk van Verriest, dat samen met zijn leven en denken één harmonische eenheid uitmaakt: Verriest's oorspronkelijkheid en kracht, Verriest's eigen esthetica.

Slechts een paar verzen dienen vermeld - aldus D^{r} De Pillecyn - *Avondstilte* en *De Zee*, het eerste als uiting van hooge en reine melancholie, het tweede om 'zijn grootschheid van aanhef en gedragenheid van ritme.'

De beoordeeling van het prozawerk mocht wel eene diepere gevoelsanalyse omvatten.

Waarom niet meer gesteund op dit droefgeestig boek dat *Regenboog* heet en dat in allereerste plaats een edel werk van liefde is?

Op Wandel bevat toch wel meer dan 'bekoorlijke' bladzijden; en die taal, zoo eigen aan Hugo Verriest, waarom ze niet ontleed? En ook daar waar D^{r} De Pillecyn in een afzonderlijk hoofdstuk over 'Het Taalparticularisme van Verriest' handelt, hadden wij eene meer uitvoerige uiteenzetting verwacht, te meer daar de stof niet ontbrak!

Vermelden wij slechts uit de 'Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie': *Woorden zijn natuurlijke beelden*, 1909, bladzz. 873-884. *Alle Nederlandsche woorden zijn Nederlandsch*, 1912, bladzz. 59-72. *De vereenvoudigde Spelling*, 1920, bladzz. 761-775 en zijne allerlaatste voordracht in dit geleerd midden gehouden: *Beschaafd Westvlaanderen*, (20^{en} April 1921), die als eene samenvatting is van zijne taalbeschouwingen.

Welk een schat ligt daar bedolven en wie redt hem uit de vergetelheid?

Het tweede gedeelte laat op ons den indruk van overhaasting na: het lijdt aan methodische indeeling - een hoedanigheid nochtans van het eerste gedeelte! - en ook vaak valt schrijver in herhalingen. Buiten deze tekortkomingen, die in een tweede uitgave kunnen aangevuld worden, mogen we schrijver geluk wenschen met zijne studie, wijl zij ons een volledig beeld van den grooten levensopwekker Verriest heeft geschonken.

Nochtans zij het mij veroorloofd, na al dit goede nu eens op een ernstig gebrek te wijzen: het gemis aan eene zorgvuldig opgestelde bibliographie van en over Verriest.

Wil D^{r} De Pillecyn zijn werk ten dienste stellen aan de wetenschappelijke literatuurbeoefening, dan hoeft deze leemte zoo gauw mogelijk aangevuld, en dan mogen we zijne studie met geestdrift en dankbaarheid begroeten.

D^{r} ROB. ROEMANS.

Zomergem, den 19^{en} Juli 1926.

Fransche Poëzie

Sable sans fleurs (La Nervie) noemt Jean Dominique een plaquette van een vijftiental proza-gedichten. Jean Dominique - pseudoniem der Belgische dichteres Marie Closset - is voorzeker geen onbekende. Toch bezit ze niet de befaamdheid, welke ze door haar werk verdient. Ook zoekt ze zelf geen succes, dit bewijst weer eens te meer het fraai, maar bescheiden uitgegeven bundeltje, dat voor ons ligt en waarvan de hoedanigheid de hoeveelheid verre overtreft. Jean Dominique is de dichteres der intimiteit. Deze proza-gedichten zijn klaagzangen over een verloren liefde: ‘le Vent a soufflé la lumière que j'appelais mon amour’. Geen tranerigheid, maar een hooggedragen leed, waaraan de zengende adem der wellust nog warmte schenkt.

> L'amour n'a ni saison ni heure!
> Ne crois pas que ce soit quand le cytise fleurit, lorsque pour la première fois on ouvre la fenêtre du côté de l'ombre...
> C'est plutôt quand le ciel doré de tes yeux pâlit sombrement en touchant la fatigue des miens à l'horizon de nos âmes!
> Ne crois pas que ce soit à midi, quand l'ardeur de la tourterelle invoque l'été de feu avec roucoulement liquide...
> C'est plutôt au déclin des nuits sans sommeil, dans le buisson ténébreux des pensées sans joie, mais douces comme le lit profond de la mort.
> Ne crois pas que ce soit au moment des plus humbles défaillances, quand l'Espoir se recourbe sur soi-même avec un cri triste et bas, avec un regard qui se dérobe.
> Car c'est plutôt quand la douleur abonde et aborde sans désir; quand le coeur brûle comme un sable sans fleurs où gémit la mer septentrionale - à l'heure où le rossignol ne chante jamais, sur le rivage où ne glisse entre les cailloux qu'une écume pure et salée, l'écume inviolée et mystérieuse des songes!

Sable sans fleurs is een klein, maar precieus boekje, waarvan iedere regel een rilling is eener mooie, dichterlijke ziel.

Mme E. Sainte-Marie-Perrin begint haar studie over het werk van haar man als volgt: ‘De peu d'auteurs français peut-on dire ce que l'on constate de celui-là: un immense public connaît son nom et ne connaît pas son oeuvre.’ Deze opmerking, meenen we, is toepasselijk op een groot aantal dichters en voorzeker in de eerste plaats op Paul Valéry. Is er wel een naam die in de laatste jaren meer genoemd en geschreven werd dan de zijne? En hoeveel hebben zijn werk gelezen en... begrepen of genoten? Paul Valéry is een eigenaardige verschijning in de Fransche literatuur. Hij is een dichter die tweemaal ontdekt werd: als opkomend schrijver eerst door zijn eigen generatie met Pierre Louys aan 't hoofd, en nu door de jongeren, waaraan hij zich, na een stilzwijgen van twintig jaar, gewijd aan de studie der zuivere wetenschappen, plotseling openbaart. En niet alleen willen de jongeren in hem een banierdrager zien, maar ook de officieele academie heeft hem in haar midden opgenomen

Het werk van Valéry is de lyrisch-muzikale vertolking van hetgeen er in zijn cerebralen geest, met uitsluiting van alle gevoelszaken, omgaat. Zoo is het onderwerp van een zijner groote gedichten, *La jeune Parque*, ‘la peinture d'une suite de substitutions psychologiques, et en somme le changement d'une conscience pendant la durée d'une nuit’. Dat zulke schildering voor den lezer niet onmiddellijk duidelijk blijkt valt licht te begrijpen; ook staat het lezen van zulk gedicht vaak gelijk met het oplossen van een ingewikkeld vraagstuk. De dichter vraagt dan ook zijn lezer meer dan gewone aandacht.

Met de hulp van Frédéric Lefèvre, die zoowat alle Fransche schrijvers van naam interviewt, bestaat er middel om dieper in het wezen van Paul Valéry's dichtkunst te dringen. Zijn *Entretiens avec Paul Valéry* (Le Livre) vormen niet alleen een interessante studie over het leven en de werken van den dichter, maar vele zijner voornaamste verzen komen in dit lijvig boek met de noodige commentariën voor.

FRANS SMITS.

Boekbeschouwing

Dr. G. Schamelhout, *De Volkeren van Europa en de Strijd der Nationaliteiten*. (Amsterdam, uitg. van de Wereldbibliotheek, I, 488 blz. kl. 8°, met 4 kaarten en 24 platen, ingen. 3,50 *f*., ingeb. 4,40 *f*.).

Dit is het eerste deel van een breed opgezet werk over een vraagstuk dat tegenwoordig geheel Europa in beroering zet. Alleen over Litauers, Letten, Esten en Finnen wordt er in gehandeld, nl. in hoofdstuk 4 tot 7, terwijl de eerste drie hoofdstukken ingenomen zijn door de algemeene beschouwingen over ras, volk en natie. De schrijver staat beslist op het standpunt van het nationalisme en dat met zoo een overvloed van feiten en kracht van argumenten, dat we niet zien hoe men het zou aan boord leggen om hem te weerleggen. Zijn leus is: De Taal is gansch het Volk; hij haalt Dauzat aan, die zegt: La langue est devenue à notre époque le symbole le plus trangible de la nationalité (blz. 55); en den Gentschen hoogleeraar Fr. Laurent, die schrijft: La diversité de langue est un signe de la diversité nationale (blz. 116); en Masaryk, die bevestigt: De nationaliteit doet zich praktisch door de taal kennen (blz. 144); en den Franschen hoogleeraar Ch. Ruyssen, die de Latijnsche formule overneemt: Lingua gentem facit (de taal maakt de natie, blz. 99), enz., enz.

Zeer opwekkend zijn blz. 84-86, waar de schrijver aantoont hoe er gehandeld wordt tegenover ethnische groepen die niet de staatstaal spreken. Zij mogen wel hun dialect in eere houden, maar er wordt voor gezorgd dat ze geen ander kultuurtaal dan de staatstaal kennen; hun eigen kultuurtaal, nl. de beschaafde vorm van hun dialect, is immers de taal van den vijand, of op zijn zachtst van den vreemdeling.

Overal, geheel het werk door, ook in de voetnota's, ontmoet men dingen die stof tot nadenken geven. Zoo visschen we uit blz. 225 nota 24 op: Het is weinig bekend, dat Pius XI, die vóór zijn verkiezing nuntius te Warschau was geweest, bij zijn verblijf in Vilna de daar gevestigde Litauschvoelende priesters

openlijk tegen den aartsbisschop en de Poolsche priesters beschermde, omdat ‘de politiek het geweten niet mag terroriseeren.’

Het verwondert ons, nergens de studie aangehaald te vinden van M. De Wulf over *Les théories politiques du moyen âge* (in het *Bulletin* van de Kon. Academie van België, 1924, 167-183). De middeleeuwsche grondstelling is: *nihil est praeter individuum*, er is niets buiten den enkeling; een groep is niet een nieuw wezen, maar een vereeniging van enkelingen, waarvan ieder onschendbaar blijft (170). Wel komt alle gezag van God, maar het behoort aan het volk, dat het aan vrij gekozen afgevaardigden overdraagt. De geleerde Leuvensche hoogleeraar betreurt het, dat deze grondstellingen thans zoo verdoezeld zijn dat de politieke eerlijkheid een andere geworden is dan de eerlijkheid kortaf.

We zullen met den recensent van *Lees mij* besluiten: ‘Het werk van Dr. Schamelhout is, op dat gebied, het belangrijkste dat er in den laatsten tijd verschenen is.’

J. VERCOULLIE.

Spanje, het Land en zijn Geschiedenis

Spanje is een land, waar men - indien men de moeite neemt om zich dit te realiseeren - bijna bij elken stap historischen bodem drukt. Het oude Iberië met zijn geharde bewoners, waarvan de Basken beweren af te stammen, werd door de Romeinen veroverd; gemaakt tot een der vele Romeinsche wingewesten, die ten tijde, dat er van Rome een krachtig bestuur uitging, ook werkelijk aan het Romeinsche gezag waren onderworpen. Zelfs de heldhaftige tegenstand, dien de Lusitaniërs, de bewoners van het tegenwoordig Portugal, boden, bevrijdde hen op den duur niet van de Romeinsche heerschappij. Toen Carthago machtig en groot werd, werd Spanje het aangewezen object in den strijd tusschen beide. De rol, die Saguntum, dat destijds geheel werd verwoest en sedertdien opnieuw is opgebouwd, in den eindelijken strijd tusschen beide steden, die met de vernietiging van Carthago is geëindigd, heeft gespeeld, is bekend. Eeuwen later moesten de Romeinen wijken voor de verschillende volksstammen, die zich hier vestigden. De West-Gothen bleven na 478 meester van Spanje; hun koningen vestigden in Toledo hun residentie en breidden hun rijk over geheel het schiereiland uit. Zij ook brachten het volk tot den Christelijken godsdienst. Het rijk was machtig en groot, totdat - veelvuldig voorkomend verschijnsel - innerlijke tweedracht het ten val bracht. Roderich werd de laatste van zijn geslacht; in den grooten strijd in Andalusië viel hij in 711 tegen de Arabieren, die onder hun aanvoerder Tarik de Middellandsche zee op dit nauwste gedeelte waren overgestoken en, zóó snel zich van geheel Spanje meester maakten, dat zij zelfs over de Pyreneeën heen het Zuiden van Frankrijk binnendrongen en eerst door Karel Martel bij Tours in 732 tot stilstand werden gebracht. Arabische en Moorsche vorsten vestigden hun koninkrijken in

verschillende deelen van Spanje; er waren er in Toledo, in Grenada, in Valencia, in Cordova en waar al niet meer! Maar het overschot der Christelijke West-Gothen week uit naar het Noordelijk deel van het land, naar de tegenwoordige Asturiën en Galicië, die, evenals het land der Basken, vrij ontoegankelijk bergland mogen heeten. De kleine Christelijke rijken, door de aanvoerders van het leger der West-Gothen gesticht, zijn het uitgangspunt geworden van den heroveringsoorlog, de z.n. Reconquista. Van het oogenblik af, dat de Arabieren en Mooren voet aan wal zetten in Spanje, tot aan het oogenblik hunner definitieve uitwijzing, na de inname in 1492 van Grenada, is deze Reconquista gevoerd. Leon bevrijdde zich het eerst van de indringers; het oude en het nieuwe Castilië volgden, en steeds verder werden de Afrikaansche overwinnaars van vroeger teruggedrongen. De Spanjaard werd in deze eeuwen geboren krijgsman; vandaar is te verklaren, dat hij, ondanks zekere karaktertrekken, die hij met Mooren en Arabieren gemeen heeft, voor een groot deel nog op den handenarbeid neerziet als iets, dat minderwaardig is. Vandaar ook, dat Spanje reeds in den aanvang der zestiende eeuw zijn geharde en geoefende legers over geheel de wereld kon uitzenden en zich een macht kon veroveren, zeldzaam in de nieuwe geschiedenis!

Wie echter denkt, dat alle deze zeven eeuwen door de vorsten der Spaansche koninkrijken slechts ridders waren zonder vrees en blaam, bezield alleen met den wensch om hun vaderland aan de macht der Mooren te ontrukken, vergist zich. Wie Burgos, Vitoria, Valiadolid, Oviedo, Gyon, Salamanca en andere plaatsen bezoekt, staat in het midden der Castiliaansche geschiedenis, die, evenwijdig aan de geschiedenis van Aragon, heel wat bladzijden telt, die minder mooi mogen worden geheeten. O zeker, daar zijn figuren als een Sancho IV, die zich onsterfelijk maakte op zijn kruistocht; een Alphonsus X, die naast den Aartsbisschop van Toledo den slag bij Tolosa in 1212 won; een Alphonsus XI, die wel gestreng, maar kleinzielig in zijn zucht tot straffen was. Maar daarnaast is een Pedro de Wreede, wiens moeder en voogd niet noodig hadden hem wraak in te spreken tegen de schoone Eleonora de Guzman, de geliefde van zijn vader. Pedro trachtte geheel het geslacht van Eleonora uit te

roeien, maar zijn stiefbroeder, graaf Hendrik de Trastamara, ontkwam aan deze wraak; wierp zich op als aanvoerder van de Liga tegen den Koning, en bleek deze bij meer dan een gelegenheid te slim. Eindelijk, in de vlakte van Montial, werd Pedro, die in het Zuiden meer dan een mooi gebouw op zijn rekening heeft, zoodanig verslagen, dat hij moest vluchten. Of Hendrik zich, gelijk de geschiedenis beweert, aan broedermoord heeft schuldig gemaakt, moet betwijfeld worden. Meer dan een geschiedschrijver ziet hem daarop dan ook minder aan dan Alphonsus IX, wien de bekende Cid, dit toonbeeld van Spaansche ridderlijkheid, geen trouw wenschte te zweren, voordat deze zich plechtig onschuldig aan moord op zijn broeder had verklaard. Deze Hendrik van Trastamara was trouwens in de oogen zijner onderdanen zeer gezien. Niet minder Hendrik III, een achterkleinzoon van dezen, bij zijns vaders dood eerst elf jaren oud. Hij was een knaap met een zwak lichaam, maar een helder verstand; hij kwam er spoedig achter, dat zijn voogden en raadgevers de koninklijke schatten verspilden en hem gebrek lieten lijden. Hendrik vermomde zich op een avond; begaf zich naar het paleis van zijn voogden en zag daar pracht en praal te over. Den volgenden dag liet hij het gerucht verspreiden, dat hij gevaarlijk ziek was; toen de hovelingen waren toegesneld, verscheen hij plotseling, het zwaard in de hand, in hun midden. Zich op den troon zettend, vroeg hij den Primaat van het rijk hoeveel heerschers voor Castilië deze gekend had. Hij vroeg dit achtereenvolgens aan alle aanwezigen, en toen niemand een hooger getal noemde dan vier, sprak hij daarover zijn verwondering uit. Want hij, jong als hij was, had er tientallen gezien. Gij immers, zoo richtte hij zich tot de aanwezigen, gevoelt u de werkelijke heerschers van Castilië; gij geniet alle rechten en inkomsten van mijn waardigheid, waarvan ik slechts de lasten draag. Op dat oogenblik kwam de beul met alle de bij hem behoorende ingrediënten binnen; de verschrikte edellieden, hun vonnis nabij denkende, vielen den Koning te voet, die zich, dankbaar over de spoedig behaalde overwinning, genadig toonde!

Neen, het is niet alleen edels en schoons, dat zich in Castilië of Aragon in die oude tijden heeft afgespeeld. Men denke maar

eens aan Jan II en zijn gunsteling Alvarez de Luna. Deze had spoedig meer macht dan de Koning zelf, vermoedelijk niet ten nadeele van het land. Maar zijn tegenstanders spanden hem strik op strik; lieten hem, ter ontmoeting met den Koning, bij wien hij in ongenade was gevallen, een vrijgeleide beloven om in Burgos te komen. Luna vertrouwde, ondanks waarschuwingen, op het woord van den Koning; begaf zich tot dezen in Burgos; werd gevangen genomen en op de gebruikelijke, wreede Castiliaansche wijze gevonnist: de beul stak hem eerst het mes in de keel en hieuw hem daarna het hoofd af. Niet minder erg maakte het de zoon van Jan II, Hendrik IV, wiens gemalin, Johanna van Portugal, een uitermate losbandig leven leidde. Zijn bewind, waarbij de gunstelingen hun zakken vulden, werd zelfs den edelen te machtig; dezen wendden zich eindelijk tot Isabella, die later met Ferdinand van Aragon zou trouwen. De Koning werd door niemand minder dan den Aartsbisschop van Toledo van zijn koninklijke waardigheid vervallen verklaard; in bijna elke stad des lands waren er op de straten openbare gevechten tusschen zijn aanhangers en tegenstanders. Eindelijk kwamen Isabella en Ferdinand aan de regeering; hun huwelijk vereenigde Castilië en Aragon, voorloopig door een persoonlijke unie, spoedig in een hecht verband, dat Karel V nog hechter wist te maken. Isabella en Ferdinand worden gewoonlijk de ‘Katholieke Koningen’ van Spanje genoemd; zij hebben het koninkrijk der Habsburgers, later dat der Bourbons, definitief bevestigd. Zij hebben de Mooren uit Spanje verdreven, en de grootheid van Columbus' plannen ingezien. Geen wonder, dat Karel V de eenvoudige graftombe, te hunner eere in Grenada opgericht, ‘te gering vond voor zoo grooten roem,’ en het prachtig monument liet maken, dat thans de Capella Real van de Kathedraal te Grenada siert. Gewild of ongewild, de beeldhouwer heeft symboliek gelegd in de uitbeelding zijner persoonlijkheden. Wie nauwkeurig toekijkt, ziet, dat het kussen, waarop het hoofd van Isabella rust, aanmerkelijk verder is doorgezakt dan dat van Ferdinand. Hij was immers de man van het zwaard en de kracht; zij de vrouw van het scherpe verstand!

Inderdaad, Isabella en Ferdinand, zij hebben het moderne Spanje gegrondvest. Hun dochter Johanna, die met Philips den

Schoone huwde, volgde hen op. Maar al spoedig, na den plotselingen dood van haar gemaal, dien zij innig liefhad, verviel zij tot verstandsverbijstering; haar zoon Karel I, de latere Duitsche Keizer Karel V, nam, schoon minderjarig, de teugels van het bewind in handen, dit onder leiding van den bekenden Kardinaal Ximenes, van alle Aartsbisschoppen van Toledo wel de meest bekende figuur, degene ook, die den politieken invloed van den Primaat der Spaansche kerk in de sterkste mate heeft ontwikkeld. Toen Karel V zich tijdens zijn oponthoud in de Nederlanden van Ximenes en diens raadslieden afwendde, ontstonden in Spanje gevaarlijke separatistische bewegingen, die spoedig werden bedwongen; die er toe leidden, dat de steden, die het centraliseerend bewind der nieuwe koninklijke heerschappij niet wenschten, werden gestraft. Hierin is ook de oorzaak te vinden van de aanwijzing van Madrid als hoofdstad. Noch Karel V, noch Philips II wenschte zich een hoofdstad waar óf adel óf patriciërs te machtig waren en den koninklijken glans konden verduisteren. Burgos, de oude hoofdstad van Castilië, was evenzeer uitgesloten als Saragossa, het middenpunt van Aragon; Cordova of Grenada kwamen, al reeds door ligging en Moorsch karakter, even weinig in aanmerking als Salamanca of Leon. Het hof heeft korter of langer tijden in Valladolid, waar Philips II werd geboren, en in Segovia - getuige het daarbij gelegen schitterend koninklijk buitenverblijf La Granja met fonteinen, die Versailles concurrentie aandoen - gehuisd. Philips II, wellicht de machtigste vorst, die den Spaanschen troon heeft bezet, wees definitief Madrid als hoofdstad aan, waartoe de stichting in de onmiddellijke nabijheid van het Escuriaal ook het hare heeft bijgedragen. Maar Philips II heeft, toen hij na langen, moeilijken doodsstrijd in zijn sobere slaapkamer in het Escuriaal, die ons thans nog gewezen wordt, stierf, de hem gegeven erfenis niet ongeschonden achtergelaten. Waarlijk niet zonder strijd was Karel V er in geslaagd in Italië, na heftigen tegenstand van Frans I, vasten voet te verkrijgen; dit gebied ging onder Philips II verloren. Spanje telde gedurende de regeering van zijn vader vele nijvere Moorsche inwoners; zij hadden verlof gekregen om zich daar te vestigen, ook nadat Grenada eenmaal was gevallen. Philips II, die zich door zijn geloofsijver heeft

bekend gemaakt, bande de Mooren het land uit; vernietigde een stuk welvaart, verlaagde b.v. Toledo eensklaps tot een onbeduidend provincieplaatsje. Aan den anderen kant bleven de veroveringen in het nieuwe werelddeel in stand. Koene Spaansche avonturiers ontdekten Peru en Mexico; vestigden zich op Cuba en elders; brachten vandaar jaarlijks schatten naar het vaderland. Ondanks de verliezen, die het elders leed, bleef Spanje daardoor machtig en groot. Zelfs veroverde de Hertog van Alva voor zijn ondankbaren koninklijken meester Portugal, dat intusschen niet langer dan zestig jaren, tot 1640, bij Spanje bleef.

Aan het einde van de regeering van Philips II bevond Spanje zich, financieel, op niet veel minder dan den rand van den afgrond. Zijn opvolgers slaagden er niet in het eens zoo machtig rijk uit dezen toestand van verval op te heffen. Philips III liet zich geheel door zijn gunsteling, den Graaf van Lerma, leiden, en deze werkte weer er toe mede, dat een 800.000 ijverige Moriscos, afstammelingen der Mooren, uit het land werden gezet. Philips IV, die den Hertog van Olivarez tot zijn leidsman koos, voerde bijna overal, in Duitschland zoowel als in Italië, in Nederland als in Frankrijk, ongelukkige oorlogen, en moest bij den Pyreneeschen vrede van 1659 een deel van Navarra, aan de overzijde der Pyreneeën gelegen, aan Frankrijk afstaan. Nog erger werd het onder Karel II, den laatsten der Habsburgers, wiens testament den kleinzoon van Lodewijk XIV tot opvolger aanwees, een bepaling, die eerst na den langdurigen en wreedaardigen Spaanschen successie-oorlog tot uitvoering kon worden gebracht. Philips V zelf had een afstammeling zijner voorgangers kunnen zijn; hij bemoeide zich al even weinig met de regeeringszaken als zij het deden. Hij stond onder den invloed van een vorstin Orsini, totdat de tweede echtgenoote van den vorst, Prinses Elisabeth van Parma, met Kardinaal Alberoni haar verdrongen, die evenwel op hun beurt het veld voor den vroegeren Nederlander Ripperda moesten ruimen. De pogingen van al deze gunstelingen waren er op gericht om Spanje tot de oude politiek van grootmacht terug te brengen, een taak, waarin men schijnbaar slaagde door Spanje weer aandeel in de Italiaansche zaken te verzekeren, maar waardoor op den duur

de Spaansche schatkist werd uitgeput. In deze achtereenvolgende periodes valt de vergeefsche belegering van Gibraltar, dat de Engelschen in den Spaanschen successie-oorlog bezet hadden; valt echter de gelijktijdige herovering van de voornaamste der Balearische eilanden, die eertijds aan Engeland behoorden. Het bewind van den kleinzoon van Philips V, Karel III, scheen een betere richting aan te duiden, die aanvankelijk onder Karel IV nog standhield. Maar al spoedig verwijderde deze Florida Blanca, den staatsman, die alles voor de bevordering van landbouw, handel en nijverheid had gedaan, van zich, en stortte zich in de armen van Godoy, Hertog van Alcudia, die zichzelf den bijnaam van den 'vredesvorst' verleende. Godoy is een tijdlang oppermachtig geweest; zijn invloed was het, die Spanje hardnekkig oorlog deed voeren tegen de Fransche Republiek; zijn invloed ook, die Spanje later zich met haar deed verbinden en oorlog voeren tegen Engeland. In alle welke oorlogen Spanje slechts nadeel en schade te boeken had. Eindelijk, in 1808, verstond Godoy zich met Napoleon I, die hem listiglijk Portugal als een gebied van onbeperkte souvereiniteit had voorgespiegeld. Maar het te hoop geloopen volk van Madrid, dat tot het nabijgelegen Aranjuez voortschreed om Godoy te vonnissen, verijdelde de uitvoering dezer plannen. Geheel de koninklijke familie moest vluchten; Ferdinand VII, reeds tot Koning tegen den wil zijns vaders in uitgeroepen, onderwierp zich aan de scheidsrechtelijke uitspraak van den Franschen Keizer. Zoo had te Bayonne in 1808 de bekende samenkomst plaats, waarin Napoleon er in slaagde én Karel IV én Ferdinand VII tot afstand van den Spaanschen troon te bewegen, waarna hij de gelegenheid vond om zijn broeder Joseph door een z.g. Junta, uit Spanje te Bayonne samengeroepen, tot koning te doen verkiezen.

Op dat oogenblik echter kwam er een definitieve keer in den loop der Spaansche geschiedenis. Spanje had sedert eeuwen de grillen zijner heerschers geduldig verdragen. Doch een tweetal Spaanschen officieren werd het, na het ontvangen der berichten uit Bayonne, te machtig. Zij riepen op 2 Mei den opstand uit, verschansten zich in het thans zoo vreedzame en mooie El Retiro park in Madrid, maar moesten voor de overmacht van Murat en zijn Fransche bezetting wijken. Hun lot was spoedig

beslist; zij werden gefusilleerd. Maar voor de vrijheid van Spanje was hun optreden niet vergeefsch geweest. Want bijna terzelfder tijd, dat Joseph Bonaparte als Koning van Spanje werd gekroond en zijn intrede deed in Madrid, vormden zich opstandige Junta's in de verschillende deelen van Spanje; zij vereenigden zich in een centrale Junta te Sevilla, die aan een comité van een vijftal mannen de uitvoerende macht in handen gaf. Van dat oogenblik af dateert de verwoede, door niets te stuiten tegenstand, dien Spanje en zijn bevolking aan de Fransche overheerschers boden. Napoleon mocht meenen, dat hij thans eindelijk Spanje in zijn macht had - hij vergiste zich. Integendeel. De Franschen bevonden zich tegenover een vijand, dien zij nog niet kenden: den even moeilijk bedwingbaren als gevaarlijken guerilla-oorlog. Nauw was een plaatselijke opstand hier bedwongen, of elders stak er een het hoofd op. Wij meenen wel eens, dat de bezwaren, waarmede de Franschen in Spanje hadden te worstelen, slechts betrekking hadden op verspreide gevechten, die eerst beteekenis kregen toen zij, van Portugal uit, door Engeland werden ondersteund. Niets is minder waar. Van den aanvang af heeft het verzet tegen de Franschen zich verspreid over geheel Spanje. Wie denkt niet aan de belegering van Saragossa en aan die van het kleine Gerona in de onmiddellijke nabijheid van Barcelona? Wie denkt niet aan de tal van heldendaden, die in de Baskische provinciën, in het hoog gelegen Aragon zijn bedreven? Neen, waarlijk, de Franschen en hun maarschalken, die zich roem hadden verworven op de slagvelden in geheel Europa, vonden een geheel land tegenover zich. Misschien hadden zij toch Spanje bedwongen, waren niet de Engelschen te hulp gekomen. In Portugal vonden dezen een gemakkelijke operatiebasis. Bij Badajoz slaagde Wellington er in om zich den toegang tot Spanje te forceeren; het Zuiden latend voor wat het was, trok hij over Salamanca en Vitoria, waar hij een belangrijke overwinning op de Franschen behaalde, langs de Pyreneeën en drong tot Toulouse door. Lang voordien was Koning Joseph afgetreden en had den terugweg aanvaard. Zijn bewind als Spaansch Koning telt slechts de facto in de Spaansche geschiedenis mee, ook al zijn, vooral na den laatsten wereldoorlog, de

sporen van verwijdering, die vroeger tusschen Frankrijk en Spanje bestonden, wel verdwenen.

Na de aftreding van Joseph Bonaparte besteeg Ferdinand VII den troon der vaderen. Het voorloopig bewind had in 1814 te Cadiz, vergaderend in het huis, dat nog door een gedenksteen als zoodanig wordt aangewezen, de liberale Grondwet aangenomen, die aanvankelijk door Ferdinand VII werd bezworen. Maar later veranderde hij, vrij plotseling, van richting. De reactionnaire gevoelens zegevierden, en toen daartegen een opstand uitbrak, voor welken de Koning voorloopig moest buigen, besloot de Heilige Alliantie in te grijpen. Herroeping van het optreden van den Cortez werd gevraagd, en toen daarop een weigerend antwoord kwam, drong een Fransch leger tot Cadiz door, en ontnam, door de bestorming van het Trocadero, aan Cadiz het laatste steunpunt. Het reactionnair bewind werd hersteld; Ferdinand VII oefende souvereine macht uit en rekende zich in staat om zelfs de Salische wet van 1713 te verwerpen, en aan zijn dochter Isabella, geboren uit zijn vierde huwelijk met Maria Christina van Napels, den toegang tot den troon te verzekeren, voordat - gelijk volgens de Salische wet het geval zou zijn geweest - zijn broeder Don Carlos aan de regeering kwam. Nu verwachtten de reactionnaire elementen van Don Carlos, dat hij nog meer werktuig in hun handen zou zijn dan Ferdinand VII reeds was, en dit verklaart wellicht waarom Don Carlos in het bijzonder in de weinig verlichte Noordelijke gedeelten van Spanje zoo grooten aanhang vond. Nauwelijks had dan ook Ferdinand VII in 1833 de oogen gesloten en Maria Christina voor Isabella het regentschap aanvaard, of de Carlisten staken het hoofd omhoog. Aanvankelijk behaalden zij groote voordeelen op de z.g. Christinos, de volgelingen van de Koningin-Regentes. Het sneuvelen van een hunner aanvoerders, den bekenden Bask Zumalacarreguy, deed hun kansen echter dalen, die intusschen weer stegen door den aanhang, dien zij van radicale zijde uit Catalonië en Aragon ontvingen. Cabrera bracht de Carlisten op den weg naar Madrid, maar Espartero, inmiddels tot opperbevelhebber der regeeringstroepen benoemd, sloot hun dezen weg af; redde de hoofdstad en het land, en maakte in de opvolgende maanden geleidelijk een einde aan hun overwicht in de Noor-

delijke provinciën. Op 15 September 1839 moest Don Carlos naar Fransch gebied vluchten; in 1840 volgde hem Cabrera, en toen kon gezegd worden, dat geheel het land aan Isabella onderworpen was. Maar welk een land! Voortdurend wisselden de regeeringen er elkander af; de z.g. Moderato's vochten met de liberalen en de progressisten, en al verschilden de ministeries niet zoo heel veel van kleur, zij waren wel zeer onstandvastig in de uitoefening hunner bevoegdheden. Espartero viel aan een coalitie van minder bezadigde elementen ten offer; maarschalk Narvaez, die zich later een geweldig reactionnair zou toonen, kreeg een deel van de heerschappij in handen. Die hij weer verloor toen hij zich tegen de huwelijksplannen van Koningin Isabella en de Infante wilde verzetten. Spanje orienteerde zich in Fransche richting; steeds nauwer sloot Koningin Isabella zich bij Napoleon III aan. De ministeries wisselden en de regeeringsinzichten in gelijke mate. Drie malen is Koningin Maria Christina, die nog steeds het regentschap voerde, uit Spanje verbannen, en drie malen is zij teruggeroepen; indien één vorstin op een onrustig, bijna sensationeel leven kan terugzien, dan wel zij. En steeds weer waren het de militairen, die in Spanje aan het hoofd van het bewind stonden, en die als leiders eener politieke beweging meer op de politieke dan op de economische of cultureele belangen letten. Die leiders, zij mochten Narvaez, Espartero, Serrano, O'Donnell of Prim heeten, zij hadden allen als mensch en als leider eerbiedwaardige qualiteiten, maar het werkelijk Spaansch belang hebben zij slechts ten deele gediend. Dat in deze verschillende perioden de Carlisten meer dan eens poogden van de verwarring gebruik te maken om hun pretendent op den voorgrond te schuiven, kan niet verwonderen. Maar zij slaagden daarin ten deele of geheel niet, en omstreeks het einde der zeventiger jaren moest Don Carlos voorgoed van zijn aanspraken afstand doen.

Nadat Koningin Isabella, onder den invloed van Napoleon III, formeel afstand van den troon had gedaan, ontstond een toestand van interregnum. Maarschalk Serrano nam het bewind in handen; hij werd regent en aan zijn zijde trad Prim, de vroegere aanvoerder der Spaansche troepen in Mexico, als minister-president op; een macht, die hij slechts korten tijd uitoefende,

want nog voordat de door hem aangezochte nieuwe koning, Prins Amadeus van Savoye, den troon besteeg, werd hij door een moordend schot op den hoek van de Calle del Marques de Cubas getroffen. Koning Amadeus besteeg den troon, nadat de bekende onderhandelingen met een Duitschen prins waren mislukt en den Fransch-Duitschen oorlog tengevolge hadden gehad. Slechts betrekkelijk korten tijd duurde Amadeus' regeering. Het aantal ministeries, dat in dien tijd aan het bewind is geweest, is niet gering, terwijl tegelijker tijd de Carlisten weer het hoofd opstaken. Wel werden zij geslagen, maar de gelijktijdig in verschillende provinciën uitbrekende provinciale opstanden gaven Koning Amadeus aanleiding om, vrij plotseling, zijn koninklijke waardigheid neer te leggen, en uit Madrid te vertrekken. Spoedig daarna verklaarde het Congres zich voor den republikeinschen regeeringsvorm. De Republiek werd door een uitvoerend bewind met een president aan het hoofd geleid. Maar ook dit uitvoerend bewind kon er niet in slagen Spanje de zoozeer noodige rust terug te geven. Integendeel, lang is de rij der mannen, die in deze jaren van republikeinschen regeeringsvorm de verantwoordelijke ambten in handen namen; vele zijn ook de gevechten, die in die dagen, wellicht meer dan te voren, moesten worden gevoerd met de Carlisten, die nieuwen aanhang verkregen. Eindelijk greep opnieuw een militair in; Martinez Campos deed het leger zich uitspreken voor Alfons XII, den zoon van Isabella, die op 14 Januari 1875 zijn intocht te Madrid hield. Zijn regeering heeft slechts tien jaren geduurd, maar werd evenzeer als vorige gekenmerkt door een opeenvolging van verschillende ministeries. Ook door nieuwe Carlisten-opstanden, die in 1876 met de verovering van Durango en Estella eindigden, en waarin Don Carlos zelf met 2000 man op wanhopige wijze in het dal van Roncevalles, maar vergeefs, vocht. In dezen strijd, waarin nogmaals de Baskische provinciën den Carlisten-pretendent steunden, verloren deze de z.g. fuero's of voorrechten, die hun sedert eeuwen hadden toebehoord. Zoodanige fuero's hebben vroeger ook Aragon en Catalonië gekend. Aragon verloor ze reeds onder Philips II, die in strijd daarmede zijn ontrouwen minister Perez te Saragossa deed gevangen nemen en veroordeelen. Catalonië verloor ze, na de zijde van

den Oostenrijkschen pretendent gekozen te hebben in den Spaanschen successie-oorlog. De Basken hechtten zeer aan fuero's; de eed van den magistraat over grooter of kleiner gebied in de Baskische landen luidde vroeger, dat hij zich liever het hoofd zou laten afhouwen dan de fuero's schenden. In het gewoonterecht is er nog iets van deze fuero's overgebleven, maar voor het overige geldt thans in geheel Spanje de wet voor allen gelijkelijk; de eenige toestand trouwens, die in een modern land denkbaar is.

Het zou uiteraard te ver voeren om van de regeeringsjaren van Alphonsus XII een volledig overzicht te geven. Na zijn dood nam Koningin Maria Christina, Oostenrijksche van geboorte, de regeering in handen, en in den aanvang van 1886 werd haar een zoon, de tegenwoordige Koning Alphonsus XIII, geboren. Toen deze in 1902 volgens de Spaansche wet meerderjarig was geworden, aanvaardde hij de regeering; in 1906 huwde hij. Alphonsus XIII heeft zich bekend gemaakt door zijn onverschrokkenheid, zijn dappere onverschilligheid jegens de aanslagen, waaraan hij in ruime mate - zelfs op den dag van zijn huwelijk - heeft blootgestaan. Hoe wankel zijn troon moge schijnen - schijnen wellicht meer dan zijn - hij behoort tot de populairste vorsten, die Europa op het oogenblik kent. Hij is constitutioneel vorst boven alles, hetgeen in Spanje daarom te moeilijker is, wijl dit een algeheele onthouding op het gebied der regeeringszaken met zich brengt. De jaren van Koningin Maria Christina's regentschap behooren niet tot de gelukkigste voor Spanje; daarin vallen koloniale opstanden zonder tal, die, met tot gevolg den Spaansch-Amerikaanschen oorlog, Spanje het laatste deel van zijn vroeger zoo groot koloniaal gebied deden verliezen. Daar staat echter tegenover, dat in dienzelfden tijd, en sedertdien in veel grootere mate, Spanje in relatie is getreden met dat groote Zuidamerikaansche gebied, dat het eens onbeperkt bezat, doch in den aanvang der negentiende eeuw aan de republieken, die zich achtereenvolgens vrij verklaarden, moest laten. Eindelijk, toen politiek en economische gevolgen zich in Spanje deden gelden, greep, in het najaar van 1923, wellicht onder den invloed van Mussolini's voorbeeld, een Spaansch kapitein-generaal opnieuw naar de dictatuur. Primo di Rivera, schoon geen Catalo-

niër van geboorte, maar met Catalonië door langdurig verblijf nauw verwant, wierp zich tot heerscher in Spanje, naast, maar waarlijk niet onder den Koning, op. Zijn aanslag gelukte, en al heeft het door hem gevormde Directoire geen bevredigend einde kunnen brengen aan de Marokkaansche quaestie, die zwaar op Spanje drukt, het heeft zich niettemin gehandhaafd. Het is of heet thans vervangen door een onafhankelijk ministerie, dat uit technisch zeer bekwame Ministers bestaat. Bij een volk als het Spaansche valt moeilijk te beoordeelen of de schijnbare rust, die er heerscht, ook de werkelijkheid weergeeft. Wie in Spanje vertoeft, zal slechts zelden loftuitingen op het bewind van Primo di Rivera en de zijnen vernemen, maar ook zelden iets hooren wat zweemt naar opstand tegen het door hen uitgeoefend gezag. Hoewel Primo di Rivera en zijn Ministers, al hebben zij den Cortez ook naar huis gestuurd, verstandig genoeg zijn om de critiek in het land én in woord én in geschrift, vrijheid van uiting te verleenen!

H.CH.G.J. VAN DER MANDERE.

(*Slot volgt*).

Naar den Afgrond
Vervolg[1]

VI

Om naar het kantoor van Stan te gaan, moest ze de bureelen voorbij.

Vóór den oorlog zaten daar aan de groote, gele lessenaars allerhande klerken: van de eenvoudige fakturisten en correspondenten tot de zwaar verantwoordelijke comptabels. Nu klepperde er één enkel schrijfmachine en, van de overige wereld afgescheiden door een traliekast, stond er, zonder iets te doen, de lange, oude, kaalhoofdige kassier. Want de zaken begonnen enkel te hernemen.

Wanneer Nathalie het kantoor van haar echtgenoot binnen trad, vond zij er echter Braekman.

Hij stond overeind vóór de schrijftafel, waarop eenige telegrammen lagen en het telefoontoestel stond, en sprak op zijn bedaarde manier, die zij reeds kende. En Nathalie hoorde wat hij sprak:

‘Ik ben gekomen om u te zeggen, heer De Grande,’ luidden zijn woorden, ‘dat, moest er een ongeluk gebeuren, ik onmiddellijk mijn ambt van volmachtdrager zou neerleggen.’

En Stan keek hem met harde oogen aan en lei het hoofd achteruit, zoodat de spits gesneden polbaard voorwaarts stak en:

‘Dat hoop ik wel,’ sprak hij hoogmoedig. ‘Intusschen, zoo lang vader leeft en gij er zijt, is mijn tegenwoordigheid overbodig. Ik zal oorlof nemen...’

Nathalie, die ondertusschen achter haar man was getreden, zag hoe in de klare oogen van den bediende iets kwam, dat ze niet goed kon uitleggen, maar dat naar misprijzen zweemde:

‘Zooals ge wilt, heer De Grande,’ sprak hij koud. ‘En vermits mijn tegenwoordigheid in de zaak u onaangenaam is, kan

(1) Zie blz. 16.

ik nu reeds heen gaan. Verleden en Cie hebben me schoone voorstellen gedaan.'

Dan, na een poos nadenken:

'De oude heer is mijn weldoener,' opperde hij. 'Zoo lang hij leeft, kan ik niet naar concurrenten overloopen.'

Een spottend lachje krulde de lippen van den jongen koopman.

'Goed,' zei hij. 'En nu, gelief ons gesprek als geëindigd te beschouwen, heer volmachtdrager.'

Gelijk een elektrische vonk schoot Braekman een koude blik uit de stalen blauwe oogen, maar hij antwoordde niet. Na een diepe buiging voor De Grande en zijn vrouw verliet hij de kamer. Diep ademhalend stond Nathalie vóór haar heer en meester. De woorden van haar schoonvader dreunden in haar na.

'Indien ge nog een weinig invloed op Stan hebt, gebruik dien ten goede,' had deze gezegd. En zij begreep het: het was goed, dat Braekman in de zaak bleef. Zoo besloot ze ten minste een vraag te wagen:

'Is dat een bruikbaar man?' vroeg ze.

- ''t Is onze beste beambte,' antwoordde de ander.

- 'En gij wilt, moest vader sterven, van hem scheiden?' vroeg ze voort.

- 'Ik wil geen chef nevens mij,' luidde het hoovaardig antwoord.

Zij verstond, dat zijn besluit genomen was.

Toch zou ze nog iets opwerpen:

'Maar die mensch schijnt zeer bescheiden,' sprak ze.

Hij deed een ongeduldige beweging. En tegen zijn gewoonte, want zijn woorden waren altijd beleefd, zelfs wanneer zijn gedrag haar griefde:

'Luister eens,' sprak hij, 'van zaken hebben vrouwen geen verstand. Gelief u geen zaken aan te trekken.'

Op dat oogenblik werd er aan de deur geklopt en een naamkaartje binnengebracht. Stan las het luide:

'MATTHIAS PAPODOVSKY,
grondeigenaar
WARSCHAU.'

‘Een Pool,’ zegde hij. ‘Onbekend. Intusschen, laat dien heer binnen komen.’

Met wangen, waarop nog de blos van ergernis over de ontvangen berisping zichtbaar was, trad, zoodra de dactylo de kamer verlaten had, Nathalie vooruit:

‘Zal ik even weg gaan?’ vroeg ze.

Maar Stan schudde ontkennend het hoofd.

‘Neen,’ antwoordde hij, ‘blijf. 't Zal wel niets van belang zijn. Misschien is 't wel iemand, die met een inteekenlijst rondgaat voor 't jong Polen, of die Zloty's wil plaatsen. Zulke bezoeken komen meer voor.’

Ze bleven niet lang in het onzekere, want weldra trad, ondanks de warmte in een overjas met bont gewikkeld en een glimmend zwarten hoed in de gehandschoende hand, buigend en neigend, een blondharige heer binnen. Zijn wangbeenderen waren vooruitstekend en zijn neus eenigszins ingedrukt, hetgeen op de Slavische afkomst duidde. Overigens was de man mager met hoog opstekende schouders, en kronkelde zich onder 't gaan gelijk een slang. Hij herhaalde zijn naam en drukte op zijn hoedanigheid van grondeigenaar. De taal, waarvan hij zich bediende, was Duitsch, maar met een vreemden tongval, die niet onaangenaam was. Toch viel hij Nathalie tegen. Hij ging op den stoel zitten, dien De Grande hem aanbood. Dan vertelde hij van zijn roemrijk vaderland, dat na eeuwen knechtschap eindelijk zijn onafhankelijkheid terug bekomen had en een glansrijke toekomst te gemoet ging; van de nieuwe Poolsche regeering en de onlangs benoemde ministers, die hij allen persoonlijk kende, en van de geestdrift van de Poolsche provincies over hun hereeniging.

‘Kent gij Polen, heer De Grande?’ ging hij weldra voort. ‘Een groot land, waaruit veel te trekken is en waaruit, nu de staatsvorm het toelaat, veel zal getrokken worden. Een vruchtbaar land met een goeden ondergrond, die nog niet genoeg onderzocht werd. Een land van toekomst en waarin zaken zullen te doen zijn. Wie daar echter zinnens toe is, mag dit niet te lang uitstellen, want de Engelsche en Amerikaansche kapitalisten leggen op alles de hand en zullen bodem en volk uitbaten.’

Opmerkzaam luisterde De Grande en knikte goedkeurend, zich afvragend, wat er verder ging komen.

Na een korte rustpooze en een onderzoekenden blik op den koopman ging de vreemdeling weldra verder:

‘Ik zegde het dus,’ sprak hij, ‘wie nu wil toegrijpen en kapitalen beschikbaar heeft, kan in Polen groote vermogens winnen. Dat hebben de Engelschen en Amerikanen, voor wie niets bestaat dan “business” seffens begrepen. Fabrieken zullen gebouwd worden en mijnen ontgonnen. Eer deze winst afwerpen, zal echter tijd verloopen. Maar waartoe er geen tijd noodig is, wat dadelijk kan gebeuren en dadelijk geld kan opbrengen i? het rooien der groote wouden, die Polens merkwaardigste bezit uitmaken.’

En na nog een pooze, dienstig om zijn woorden dieperen toegang te doen vinden:

‘Kent gij de Bialowitser heide, heer De Grande?’ vroeg hij. En wanneer de koopman ontkennend geantwoord had:

‘Neen?’ zegde hij. ‘Neen? Gij kent die niet? Verschoon mij, maar het moet er uit. Dat kenmerkt wel de Belgen en de Franschen. Zij kennen niets buiten hun eigen land, blijven zitten op hun eigen stukje grond en hebben geen oogen voor het vreemde. Aldus, gij kent de Bialowitser heide niet? Wel, dan moet ik u die doen kennen.’

‘Wat men de Bialowitser heide noemt is een woudgebied en wel het schoonste en grootste van heel West-Rusland. Verbeeld u een stuk oerwoud, meer dan twaalfhonderd vierkant kilometer groot, meest hoogvlakte, in 't Noorden nochtans gedeel-telijk moerassig. Dit oerwoud is het vroeger jachtrevier van de Poolsche koningen. Men vindt er nog auerossen, die overal elders uitgestorven zijn; ook beren, wolven en losschen. Maar voor u is dit van minder belang, gij zijt waarschijnlijk geen jager. Wat u echter zou kunnen interesseeren, dat zijn de houtsoorten. Voor het grootste gedeelte is de Bialowitser heide begroeid met naaldboomen, één dertigste gedeelte slechts met elken. Maar werden alleen deze uitgedaan, dan ware dit genoeg om al de Europeesche markten tien jaar lang van eikenhout te voorzien. Daar zijn boomen onder met takken als molenassen, met stammen als tonnen; eeuwenoude woudreuzen, waar gij, in

uw klein Belgenland, niet eens een idee van hebt. Gij begrijpt het, het Bialowitser woud was dusverre een soort heiligdom, waaraan men niet mocht raken. De Russen, aan wie het sedert de ontbinding van Polen toebehoorde, zijn een onachtzaam, slordig volk. Tot hun verontschuldiging moet het echter gezegd worden, dat de Russen geen hout te kort komen. Met de nieuwe politieke indeeling is de Bialowitser heide terug in het bezit van Polen gekomen en dat heeft de zaken veranderd. Polen heeft geld noodig. En ik ben gekomen om de Bialowitser heide geheel of gedeeltelijk te verkoopen.'

- 'Met den grond?' vroeg De Grande, die in 't gesprokene belang begon te stellen.

- 'Neen, niet met den grond,' antwoordde de vreemdeling. 'Ik verkoop alleen wat boven den grond staat.'

En na een tijdje zwijgens:

'Heer De Grande, indien ge kapitalen beschikbaar hebt, gij kent mij niet, maar geloof mij, daar is een goede zaak te doen.'

De koopman legde zich in zijn leunstoel achterover. In een flits zag hij het bedrag van het baar vermogen, waarover hij, wanneer eenmaal zijn vader de oogen zou gesloten hebben, zou beschikken. Daar waren, al het hout betaald, dat hij besteld had, nog goed een paar millioenen, misschien meer, want de oude deed zich altijd armer voor dan hij was. Daarmee was iets te beginnen. Daarenboven waren daar de banken, die niets beters verlangen dan aan kapitaalkrachtige personen voorschotten te doen.

'Op hoeveel wordt de zaak geschat?' vorschte hij, zijn vorige houding hernemend.

Nathalie zag hoe de vreemdeling zijn wimpers neerliet om den straal te verbergen, die hem door de oogen schoot:

'Dat zou er van afhangen, welk deel van het woud gij zoudt koopen,' zegde hij. Daarna: 'De heele som wordt niet dadelijk vereischt. Men zou tevreden zijn met een groot voorschot.'

Stan wreef zich over de kin.

Het was verlokkelijk, maar hij mocht niet te haastig zijn.

'Hum,' zegde hij. 'De Bialowitser heide, zooals ge die heet, zou ik eens moeten zien. Gij begrijpt, niet waar, heer .....' (hier las hij nogmaals den naam van het kaartje), 'dat ik geen

katten in zakken koop. Eer ik er zelfs zou toe overgaan te onderhandelen, zou ik mij met mijn eigen oogen moeten overtuigen van de waarde van wat gij mij aanbiedt.'

De Pool knikte goedkeurend:

'i Maar dat spreekt van zelfs, heer De Grande,' ging hij voort. 'Dat is niet meer dan natuurlijk. En naar Polen is het zoo'n heele reis niet, ook. Op acht dagen kunt ge heen en terug zijn. Gij hebt den sneltrein naar Warschau. Van Warschau voort hebt ge keus tusschen auto en spoorweg. Auto ware beter, want niet overal nog zijn, na den oorlog, de wegen hersteld.' En indringelijker:

'Zie, moest het zoo ver komen, dat ge tot de reis besloot, ik zou u tot gids verstrekken. Misschien zijt ge de Poolsche taal niet machtig; ik zou u tot tolk dienen. En kwame het tot koopen, ik zou voor u de werklieden aanwerven, die de gekochte boomen zouden rooien; op de staties zou ik met de beambten van den spoorweg handelen om u het vervoer te vergemakkelijken. Mits behoorlijke vergoeding, namelijk, want niemand werkt voor niets. Ge begrijpt, ook ik heb vrouw en kind.'

Hij glimlachte weemoedig.

De Grande zat na te denken. Natuurlijk, hij moest goed uit zijn oogen zien. Zoo dom was hij niet van op een zaak in te gaan, die hij niet kende. Maar, indien de Pool nu eens de waarheid sprak en de Bialowitser heide was wat de andere er van vertelde, dan ware hier wel een zeer goede zaak te doen. Met één slag kon hij zijn vermogen verdubbelen of zelfs verdriedubbelen. De langzame methodes van den ouden tijd, dat was niets voor hem. Hij wou spoedig rijk worden en genieten. Overigens, met een reis waagde hij niets, en hij was toch van zin verlof te nemen...

Langzaam groeide in hem de begeerlijkheid.

Rijk zijn, heel rijk zijn, om van het leven al te nemen, wat het leven geven kan! Hij zag kasteelen en lusthoven, rijke zalen en kostbare meubelen; bontgesmukte vrouwen met laag uitgesneden kleederen; kostbare auto's en rijpaarden; luxewagens, waarin hij naar vreemde landen reisde, alle werk op Beurs en kantoor vergeten.

Hier werd hem het middel geboden om dit alles te bereiken.

En hij zat met het naamkaartje in de hand en draaide dit zinnend heen en weder.

Eensklaps keek hij den Pool aan.

‘Gij woont, waar? heer Papodovsky,’ vroeg hij.

- ‘Hôtel de Londres, kamer vier,’ wedervoer de andere. ‘Ik moet er u echter opmerkzaam op maken, dat het niet voor zeer lang is. Hoogstens nog voor acht dagen. Den tijd om Vierleden en Cie en de andere groote houthandelaars te zien en te spreken. Ik wil ook anderen een kans laten. En-ne... gij begrijpt. Geeft Antwerpen geen koopers, dan zal ik er te Rotterdam vinden of te Hamburg.’

Hij stond recht, boog nogmaals.

Dan, na een poos, stiller:

‘Moest het zijn, dat ge op mijn voorstel van een gezamenlijke verkenningsreis ingaat, heer De Grande, of verder inlichtingen verlangt,’ eindigde hij, ‘dan kunt ge mij elken dag in het hotel de Londres aantreffen op het uur van mijn lunch, namelijk van één tot twee. Krijg ik daar tusschen dit en drie dagen van u geen bericht, dan beschouw ik de zaak als geklasseerd.’

Weer boog hij, greep naar den glimmenden hoed, dien hij nevens het telefoontoestel op de schrijftafel neergezet had en keerde zich af om heen te gaan.

De Grande duwde op den schelknop in het bereik van zijn hand. Daarop verscheen de dactylo en kreeg bevel den vreemdeling uitgeleide te doen.

VII

Wanneer de laatste weergalm van de stappen uitgestorven was, trad Nathalie vóór haar man, die nog steeds, voor zich uitturend, zat te denken. Een diepe rimpel lag tusschen haar wenkbrauwen.

‘Stan,’ zegde ze, ‘ik weet het en gij hebt het me daar straks nog eens herhaald, gij wilt geen raad. Maar misschien mag ik me toch een vraag veroorloven. Wat denkt ge van dit alles?’

En wanneer ze niet dadelijk antwoord kreeg:

‘Die man bevalt mij niet,’ mijmerde ze.

Ze verwachtte ternauwernood antwoord, alleen ditmaal bedroog ze zich.

‘Die man is niet kwalijk,’ zegde hij. ‘Wat de zaak betreft, die hij voorstelt, 't is wat ver en de kosten van vervoer zouden hoog loopen.’ Hier aarzelde hij een oogenblik. ‘Toch ben ik van zin eens een kijkje te gaan nemen,’ besloot hij.

Ademloos antwoordde ze:

‘En papa, die slecht is! Moest er eens iets...’

Maar:

‘Ik heb den dokter gesproken,’ onderbrak hij haar, en die zegt, dat papa beter is. Ik zal ook niet lang wegblijven en telegrapheer elken dag mijn adres.’

En wanneer hij haar misnoegd gezicht zag:

‘Kom, kom, Nathalie, ge moet nu niet worden gelijk de oude menschen, die overal kwaad in zien. Wie niets waagt, krijgt niets.’

Hij trok zijn uurwerk uit, een prachtigen Zwitscherschen remontoir:

‘Nu, daarover moet ik nadenken. Voor het heden: Ik heb me voorgenomen u een genoeglijken dag te geven. Ge zijt dikwijls genoeg alleen,’ vleide hij. En weer na een poos: ‘Wij hebben vóór de lunch nog een uur. Ik moet mijn gewoon toertje langs de Schelde doen en neem u, zoo ge wilt, mee. 't Havenbedrijf boezemt u, vrouwen, weinig belang in, alleen voor eenmaal zou het u toch misschien interesseeren. Kom.’

VIII

Ze kwamen aan de dokken, die zich ginder ver in 't Noorden uitstrekken; die reusachtige dokken, welke den ganschen oorlog ledig gelegen hebben, want alleen de reliefbooten bereikten Antwerpen. Daar liepen nu elken dag meer schepen binnen en er was aanhoudend gerinkel en gerucht van ketens en schroeven. Stof van kolen en van cement, rook en roet van schoorsteenen, walm van lokomotieven en sleepers hingen er om de dingen en verduisterden de zonnelucht. In lange rijen stonden daar de karren en natiewagens, waarop de zakken lagen met de naamletters der groote firma's. Kwijlende runders, van de schepen

stadinwaarts gedreven, loeiden er de sirenen van stoommolens en fabrieken tegemoet. Opgestapelde goederen, landbouwmachines en vlechtwerk lagen er allerwegen. Strengen en touwen liepen er om krijschende assen of hingen beweegloos over het water. Kerels, zwart van stof of wit van bloem, met over het hoofd een zak, stapten er zwaargeladen over loopplanken. Makelaarsklerken en scheepsbevrachters met bundels papieren in de hand, klauterden uit de luiken der schepen naar boven; matrozen en schippers riepen elkander uit het takelwerk toe.

Nathalie dacht:

'Hier wordt er voor mij gewerkt, in het zweet des aanschijns, voor mij en de andere bevoorrechten, die geen hand uitsteken,' en zij had een gevoel van schaamte en vernedering.

De Grande bracht haar naar de gebouwen der houtnatie, die nog ledig lagen, en wees haar de plaats, waar de firma in gewone tijden haar hout opstapelde; dan maakte de auto rechtsomkeer en reed weer stedewaarts.

Zij kwamen de Stapelplaats voorbij, waar talrijke, nu gemilitariseerde tolbeambten met de kakhi-uniform uit en in liepen en er ook rumoer was zonder einde. Daarna bereiken zij de kaaien. De hangars, met de grootletterige opschriften, lagen nog bijna ledig. In een vlucht snelden ze alles voorbij, lieten de wandelterrassen, waartusschen 't Steen geklemd is, op zijde; ook de statie van 't Land van Waas, verder de Pyrotechnie en kregen de petrooltanks in 't zicht, groot als huizen, daar verre in de richting van Hoboken. Toen de keerde de auto weer om, snelde de reusachtige fabrieken der Gentsche en Brusselsche straten voorbij en kwam op de Leien, die Nathalie, na al 't rumoer van 't havenkwartier, zoo vredig en voornaam vond met hun lange rijen groenende boomen. Ze hadden een blik voor de Synagoge van de Bouwmeesterstraat met haar groene koepels en een anderen voor 't Justitiepaleis, waarvan de ingang prijkt met het ernstige opschrift:

> Voorzichtig en krachtdadig
> Heerschen recht en wet.

Zij snelden ook voorbij de Nationale Bank, tempel waar 't geld god is. Op een wenk hadden ze het al achter zich gelaten en bereikten de De Keyzerlei-Aaan den 'Londres' hielden

ze stil en het echtpaar stapte uit. De chauffeur kreeg bevel naar huis te rijden en enkel met den avond terug te keeren.

En in de groote, met wit en goud versierde eetzaal van het hôtel zaten ze aan een tafeltje en zagen de spijskaart na. De Grande vroeg oesters met Rijnwijn en verder al het fijnste, wat de kok dien dag ten beste had. In de breede Lei trokken aanhoudend menschen voorbij. 't Waren er meest zulken, die van de statie kwamen of er naartoe trokken, onbekenden voor den koopman en Nathalie. Toch had deze den indruk dat haar man dit hôtel gekozen had om gezien te worden. ‘Wie heeft er gezegd, dat het huishouden De Grande niet ging? Ik heb de echtgenooten gezien in de beste verhouding met elkaar spijzende in den Londres.’ Daar zou toch iemand van de vrienden zijn om het te bemerken en het rond te brieven.

De overtuiging dat dit de bedoeling van Stan was, bedierf Nathalie alle genot. Maar ook zij had geleerd zich te beheerschen en zij hield zich goed.

Wanneer ze aan het nagerecht kwamen, bemerkte ze eensklaps den Pool Papodovsky zittende aan een ander tafeltje in de diepte der zaal. Ook haar man had hem ontwaard; dit bewees de stilzwijgende opmerkzaamheid, waarmee hij telkens in die richting keek. De vreemdeling veinsde onverschilligheid en verdiepte zich schijnbaar in het genot van het eten, maar Nathalie was er van overtuigd, dat hij hen in de gaten had.

Toen hij na een poos opstond en er zich toe bereidde de eetzaal te verlaten, scheen hij eerst De Grande te ontwaren. Groetend wilde hij voorbij, maar Stan stond op, trad op hem toe en noodigde hem uit op een glas Château Margaux. De Pool liet het zich geen tweemaal zeggen en nam, tegenover Nathalie plaats. Weldra waren de houthandelaar en hij in een ernstig gesprek gewikkeld, waarvan de Bialowitser heide het voornaamste onderwerp uitmaakte.

De jonge vrouw voelde het: Stan ging meer en meer op het voorstel van den vreemdeling in en zou niet moeilijk te overtuigen zijn kooper van het verre woudgebied te worden.

IX

Nog vóór zij den Londres verlieten, was de reis daarheen vastgesteld op den volgenden avond. Zij zouden met den Blok van vijf uren naar Brussel trekken en daar den nachttrein naar Berlijn-Warschau nemen.

Zonder de auto af te wachten, die tegen zes uren besteld was, verlieten zij het hôtel. Stan, die de reis niet alleen wilde doen, ging op zoek naar een makker. Hij had een oogenblik op zijn kassier gedacht, maar vond dien, na rijper beraad, te oud en te langzaam en vooral veel te angstvallig. Toen kwam hij op het denkbeeld een anderen houtkoopman, namelijk den jongen Roeselaere, mee te nemen. Hij wist echter niet of deze in de stad was en ging, zegde hij, er over navragen. Nathalie trok nogmaals naar de Lange Nieuwstraat, om den zieke te zien. Zij toefde echter niet lang en slenterde in de stad rond.

Dat het nutteloos zou zijn te probeeren haar man van zijn voornemen te doen afzien, wist ze. En dat het wreed zou zijn den ouden koopman met het bericht daarvan te bedroeven, voelde ze. Toch was ze er van overtuigd, dat uit de reis naar het vreemde land geen geluk kon voortkomen. Zij liep straatin, straat-uit, er over nadenkend, wat ze zou doen of zeggen om het onheil, dat ze voelde naderen, af te keeren, maar vond geen middel.

Toen haar dit verveelde, nam ze de tram in de richting van de villa. Zij ging er echter niet binnen, maar bleef in het Park.

Daar kende ze alles en had alles lief: de ceders van Latinie, in welker donkere takken elken avond de pauwen gaan slapen, die men er tot vermaak van groot en klein houdt; de dubbele rozenallee, die naar Middelheim voert en waar de grond met maagdenpalm overgroeid is; het met glycine overdekt prieel, dat in dit laatste domein tegen 't hoveniershuis aanleunt; de bloedroode en paarse rhododendrons, die zich in 't water weerspiegelen, dat tegen het heerenhuis aanklotst, 'twelk nu tot restaurant ingericht is. In den ‘Brandt’ de nymfen van Carpeaux, die rond den waterput dansen vóór het huis, dat aan dit park zijn naam heeft gegeven; 't groote, ronde grasplein, waarover de naakte David van Buonarotti schouwt, en de groep

naaldvormige thuya's, welke 't volk als de Twaalf Apostels bestempelt. Overal waren goed onderhouden wegen - voor ruiters en voetgangers, - dicht geschoren zoden, waarin men perken uitsteekt, bestemd om bloemen te dragen; heldere waters, die den hemel weerspiegelen; sierplanten van allen aard. Overal schoone, edele houtsoorten; landelijke brugjes en schilderachtige bouwkens; beschutte banken en zitplaatsen, waar het wapen der stad in gedrukt was. Overal waren stoeiende kinderen in hel gewaad en rustige, wandelende volwassenen. De zomerzonneschijn verlichtte alles en de wolken en de vogelen roeiden er over heen. 't Geheel gaf een indruk van rijkdom en van orde en grootheid, die goed pasten bij de stad, waarbij het park hoorde. Nathalie dwaalde er rond, liep laan-in, laan-uit, pad-op, pad-af, of zette er zich op haar liefste plekjes.

Daar speelde, in één der boomen vóór haar, een groote vogel, van een soort die ze niet kende. Zijn hel geschetter, veelkleurige vederen en vlug gewiegel interesseerden haar. Op de wijze van zijn gelijken rumoerde hij in de takken, die zich over de baan uitstrekten, voerde in de lucht allerlei kunststukken uit, liet zich vallen, klapte met zijn vleugelen, vloog weer omhoog en fladderde van tak tot tak als wou hij zijn onbekende toeschouwster lokken. Deze liep den vogel na en moest te midden van haar droefheid glimlachen, want ook deze vogel was haar een symbool.

Zoo loopt men het geluk na, dien bonten gast op aarde, en ziet hem voor zich schemeren en volgt hem door dik en dun, altijd vol hoop en verlangen, zonder hem ooit te kunnen bereiken. Zoo zou Stan nu den Pool naloopen, die hem 't geluk voorspiegelde, en dien naar verre streken volgen, - en God weet wat hij ginder zou vinden.

X

Wanneer zij den volgenden morgen bij papa kwam, vond zij er Stan, maar ook Braekman. De twee mannen zaten op geringen afstand van elkander vóór den kranke en hoorden naar hetgeen deze uiteen deed. 't Was over handel en de jonge vrouw begreep het niet al te best. Wel zag ze weer 't symbolische van

den toestand: de oude, moede mensch, die sterven ging en nog zorg had voor wat het werk van zijn leven was geweest, en die zijn zaken overdroeg aan die twee, welke hem opvolgen zouden. Maar ze zag eveneens de klove, welke die twee scheidde: den naijver en de zedelijke kleinheid van dengene, die de rechtmatige erfgenaam was; den goeden wil, maar de machteloosheid van den vreemde, die alleen iets kon zoolang zijn machtgever leefde. Ook de grijsaard moest de klove zien, want de uitdrukking van zijn gelaat was pijnlijk, van een pijnlijkheid, die niet alleen van zijn ziekte voortkwam. Maar hij wilde ze niet zien en vestigde zijn oogen enkel op wat na hem zijn zaak kon doen leven. Dat was overeenkomst en samenwerking. En hij gaf raad en aanduidingen en scheen al de ervaringen, die hij in zijn lang leven opgedaan had, in enkele woorden te willen samenvatten. Hij preekte eerlijkheid en weer eerlijkheid, voorzichtigheid en nogmaals voorzichtigheid, om op verstandhouding en samenwerking terug te komen.

Wanneer hij gedaan had, haalde hij met moeite zijn hand van onder de dekens, nam er die van Stan en van Braekman mee vast en legde deze ineen.

En terwijl zijn oogen van den één naar den ander gingen met haast vaderlijke liefde:

'Gij vult elkander aan,' zegde hij. 'Te zamen kunt ge de firma op de hoogte houden, waarop ze staat. Blijft te zamen. Stan, vergeet niet, dat mijn geest in Braekman leeft. Wanneer die iets zegt, denk dat ik het ben, die het zeg.'

Hij vergat op dat oogenblik, de arme oude, van hoe luttel gewicht zijn woorden steeds voor zijn zoon waren geweest. Daarna, zich naar zijn volmachtdrager wendend:

'Wat u betreft, Braekman, beloof mij, dat ge mijn huis trouw zult blijven; dat ge mijn zoon met uw zakenkennis en ondervinding zult steunen; dat ge zijn onstuimigheid zult intoomen en het gewicht van uw koel verstand bij zijn lichtzinnigheid zult leggen.'

Hij bemerkte niet, de veege kranke, dat elk zijner woorden den hoogmoedige krenkte en de verstandhouding, welke hij preekte, moeilijker maakte.

En Stan liet sprakeloos zijn hand liggen in die van Braekman,

terwijl zijn oogen over het hoofd van zijn vader heen keken en een minachtende glimlach hem om den schoonen mond speelde.

Maar Braekman nam het woord en:

‘Ik beloof het u, heer De Grande,’ sprak hij. ‘Ik blijf zoo lang tot... tot ik ontslagen ben.’

Dat hij bij voorbaat ontslagen was, verzweeg hij om de laatste uren van den grijsaard niet te bedroeven. En deze knikte en zat na te denken. Zijn kracht faalde. Zijn dorre vingeren lieten de handen los, welke uiteenvielen, zooals de zaak zou uiteenvallen, wanneer hij er de teugels niet meer van vast hield. Zijn hoofd ging achterover in de kussens, die er de bleekheid nog meer deden van uitkomen; zijn oogen zagen niet langer op de twee, die voor hem zaten om zijn laatste vermaningen te vernemen, maar keken in ongekende verten.

Daarna scheen hij te vermannen. Hij gaf aan Stan last de brandkast open te doen en er een boek uit te halen.

't Was het Grootboek van de firma, dat hij daar zorgvuldig bewaarde. Hij had het op zijn knieën liggen en zijn knokkelige hand draaide de bladeren om, waarop zijn oogen 't geschrevene doorliepen.

Bij de laatste bladzijden bleef hij staan.

't Waren groote getallen, die daar gerijd stonden, die groote sommen opriepen. Hij las er enkele van luidop en scheen zich in haar klank te verlustigen. Men zag dat hij, die zoo eenvoudig had geleefd, er pleizier in vond op rijkdom te denken. En toch had de rijkdom voor hem zijn meest dorren vorm, want hij had hem niet omgezet in schoonheid. Maar hij had dien rijkdom geschapen en daarom had hij hem boven alles lief en verlustigde er zich in de cijfers te zien, welke dien rijkdom symboliseerden.

Peinzend schoof hij eindelijk het boek vooruit, keerde zich weer naar de beiden en sprak hen met langzame stem toe:

‘Ik laat de zaak in goeden toestand. Ze was gering toen ik ze van mijn vader overnam. 'k Heb ze vooruit gebracht. Doet gij desgelijks.’

Toen faalde een tweede maal zijn kracht. Zijn mond hield op woorden van wijsheid te verkondigen en ging tot droef klagen over. Stan nam hem het zware boek af en droeg het naar de plaats, waar hij het vandaan had gehaald.

En de oude keek toe hoe zijn zoon het weglegde; de met metaalplaten bezette deur toedeed; aan den kleinen ring, waaraan ze zaten, de beweegbare letters over en weer schoof, die het woord van het slot moesten vormen.

Wanneer heel die handeling afgeloopen was en hij den sleutel weer in handen had, gaf hij last zijn zetel voor het groote, zwarte meubel te rollen, alsof hij er den toegang toe wilde versperren.

En Nathalie zag nogmaals de schaduw, welke dit meubel afwierp. Ditmaal scheen het haar als ware het die van den dood.

XI

Acht dagen zijn gauw voorbij.

Toch duurden ze de jonge vrouw eindeloos lang, want papa was veel slechter geworden en zij vreesde, dat het einde zou intreden eer Stan terug was.

Toch was deze weer te Antwerpen eer er zich iets noodlottigs voordeed.

En hij was immers stralend, haar man! Met korte woorden stelde hij zijn vrouw op de hoogte van zijn wedervaren. Die Bialowitser heide? Een pracht van een woud. Neen, de Pool had niet gelogen, daar was een goede zaak te doen. De hoeveelheid hout, die uit dat woud zou komen, was fabelachtig. Hij was kooper van gelijk welk gedeelte men hem wilde afstaan, zou desnoods geld vinden om het op zijn geheel te nemen, want het was een goudmijn.

Zelfs in de ziekenkamer kon hij zijn blijdschap niet verbergen en had een zegevierend optreden, dat Nathalie bedroefde en ergerde. De kranke zou er echter niet door lijden, want zijn oogen zagen andere dingen dan de aardsche. Er was een zonderlinge leege glimlach om dien mond, die al zoo lang niet meer glimlachte en op het voorhoofd iets, dat er nooit op gezien was geworden, een weerschijn van elders, die ging en kwam. Daarenboven werkte hij aanhoudend met de handen aan de dekens, iets, dat de ‘nurse’ hoofdschuddend bezag.

‘Hij sterft,’ zegde ze. ‘'t Is nog enkel een kwestie van uren.’

En die menschen, jong en gezond, welke rond den leunstoel stonden, zagen stilzwijgend toe, hoe de ziel zich langzaam uit dat veege lichaam losworstelde. Nathalie was er heel van ontsteld; zij was bleek als de stervende zelve en had moeite haar snikken te weerhouden.

‘Ga naar huis,’ zegde Stan tot zijn vrouw. ‘Ik zal u laten roepen, indien... indien het noodig moest zijn.’

Hoewel ze liever gebleven ware, toch ging ze, om haar echtgenoot te believen.

Zij was pas een uur op de villa, wanneer Braekman er zich aanbood.

‘Heer De Grande laat u zeggen, dat ge zoudt komen,’ waren zijn woorden. ‘Het einde is nakend.’

Al de deuren stonden open wanneer ze in het huis aankwam. Overal, in 't kantoor en in de woonkamers, was er geloop, dat zonder spreken gebeurde, als waren de loopenden van stem en spraak beroofd.

Stan zat op zijn kantoor voor zijn lessenaar met het hoofd in de handen. Hij scheen eerst het binnentreden van zijn vrouw niet te bemerken. Wanneer hij opkeek zag zij, dat zijn oogen rood waren. Met eeru bange vraag trad ze op hem toe:

‘Is 't voorbij?’ vroeg ze angstig.

Hij knikte.

‘'t Is gedaan,’ zegde hij. ‘Nathalie, sterven is schrikkelijk!’

Zij legde haar handen ineen en ging nevens haar man zitten. Zij dachten beiden op het mysterieuze en schrikkelijke, dat daar boven aan den gang was en dat het afleggen van den doode was, 't maken van het laatste toilet van den afgestorvene, toilet, dat even volledig en even verzorgd is als dat der levenden. En die voorstelling boezemde hun schroom in. Hun oneenigheid, zijn liefdeloosheid en ontrouw waren vergeten in het zicht van dat groote: den dood.

ANNA GERMONPREZ.

(*Wordt voortgezet*).

S.P.Q.A.[1]

In Antwerpen is de cathedraal van Onze-Lieve-Vrouwe
Een slanke heilige in de wildernis...
Ze houdt het hoofd hoog in een blauwen droom
Van onbevlekte zuiverheid,
Doch moederlijk-meewarig dekt ze in
De ruime plooien van haar steenen kleed
De ellende en schande die aan haar voet
Op grauwe kamertjes hokken.
't Gebral van dronken matrozen smelt er saam met orgel-muziek,
De geur van den walmenden wierook
Met de scherpe reuken van huiden en teer,
Wijl onder de verlaten, schemer-hooge beuken
Meiskes van plezier devotelijk bidden
Vóór de Kruisafdoening van Rubens.
In rustige fierheid staat hij op 't boomenplein vóór de kerk,
Kijkend naar 't kleurengeschater der bloemenstalletjes:
Rozen in den zomer - op al de banken zonnen zich oudjes;
Chrysanthen 's winters als de schrale Noord-Ooster
Van uit den barren polder over de huizen tuimelt.
Aan den briezigen stroom waait het heimwee naar verre einders u tegemoet
In de zware silhouët van een afvarenden transatlantieker achter den dijk -
Op de schelp-witte westerkim schrijft de slierende rook
Een roet-zwart afscheidswoord
Van de wenkende masten op 't woelige water,
Uit elk gebronsd gelaat dat wit-getulband
In Oosterschen ernst langs u heenglijdt.
Er wuiven palmen langs de kale Schelde-boorden
En de bazaars van Bagdad en Caïro
Staan pakhuis-hoog langs de dreunende kaai.

(1) Romeinsch inschrift in het wapen der Stad Antwerpen.

Waar de sjouwers zweeten aan de ijzer-ombande katoenbalen,
Maakt de evenaars-hitte u duizelig;
Bij het hoog-getaste Noordsch-houtschip
Wandelt ge in eens in de bergwouden van 't koele Scandinavië.
Het donker geweld van het Steen grijpt u aan;
Libertijnsche liederen breken tegen zijn Middeleeuwsche muren.
Op het wandelterras gaat een woest beweeg van lijven
In razend-erotischen dans. Het regent bloed...
Als een kei uit een katapult schiet een gore, roode menschenhand
Over den ringmuur in 't grauwe water der Scaldis.
Visschersbooten vluchten...
‘Antigoon, geld-grage reus,
Hoed u voor Brabo, den held!’
Gij wordt kalm - en glimlacht gelukkig
Vóór de schoone wijsheid in het Vlaamsch huis van Plantijn,
‘Primus der drukkers.’
Achter de pittoreske ellende der oude stad -
Er glimt een bieeke, kronkelende streep lucht
Tusschen den dubbelen opstand der melaatsche trapgevels -
Liggen luchtig en breed de weidsche wijken
Der handelsmagnaten:
De vinnige, voorzichtige geest der onsterfelijke Fuggers
Waakt in de grootsche bankhuizen
Of luistert wijs-monkelend, weggescholen
Achter een der kunstig-gekorven pijlers,
Naar 't geraas der stemmen onder de schemer-zachte halle der Beurs.
Heel de menschheid huist hier;
De luizige Pool en de sluwe Chinees
Zoeken er even belust dezelfde arme hoer.
In de havenkroeg klinkt de grimmige kolenlosser
Met den praat-lustigen burger en den verloopen ‘gentleman’.
Antwerpen is die stad.
Zij is de zonde en de zuiverheid,
- Stadskleuren wit en rood -
Het licht en de duisternis.
Zij is de hoon en de glorie,
De hel en de hemel,
De droom en de werkelijkheid, -
En ik heb haar lief!,

FRANS DE WILDE.

Kleine Verzen

I.

De dorre blaadjes vallen
Met ritselfijn geluid.
En op de kale twijgen,
Waar loovertoontjes zwijgen,
Daar schudt een vink zijn veertjes uit.

In droef-verlaten herfsttuin
Ziet 't slaperig om zich heen,
Tot plots lichtstraaltjes flikkeren.
Zijn kleine oogjes blikkeren
En ras vliegt hij door 't zonlicht heen.

II

Zooveel lampjes, glinstergoud,
Brandden in den schemeravond,
Boven boomen, zwart en oud...

Toen in stilte alles sliep,
Is een bloeme zacht ontloken.
Dacht ze, dat de zon baar riep?

In het sneeuwgeruisch van licht
Heeft ze, ontwaakt in kille nachtlucht,
Huiverend zich opgericht.

Stil, in 't openbloeiend hart,
Bleeke hemelstralen vielen:
Balsem voor haar bloemensmart.

III

Het laatste licht kleurt mijne witte handen
Met rozegloed.
De schemer spint ragsluiers op de landen,
Waar bloemenkinderen sluimeren zoet.

Hoog in den avond klanken lichtgeluiden
Van 't merellied.
Donswolkjes, kleurlichtvol, gaan naar het Zuiden
En hooren droomstil 't verre lied.

Zoo wil ik, als het allerlaatste lichten
Schier is vergaan,
Mijn oogen naar nabijen hemel richten
En stil-vertrouwend slapen gaan.

AGNES VAN DER TORRE.

[Verzen]

De Bedelaar

De blinde bedelaar gaat met opgeheven hoofd.
Zijn donkre ziele dwaalt door ongekende straten;
Hij gaat, van licht en lente- en zomerzon beroofd,
Zoo eenzaam, zoo wreed alleen en zoo gelaten.

De oude bedelaar strompelt voort, hij die gelooft
Aan al de weelde, die wij menschen, vlug verlaten;
Sinds lang heeft hij zijn eigen zieleklacht gedoofd,
Al heeft zijn zucht naar 't licht hem nooit verlaten.

De blinde grijsaard gaat, en bedelt om wat centen.
Mijn eigen bedelend pogen, gevoed door droom en daad,
Vruchtloos zoekt de sferen, waar Licht de rede baadt.

Zoo blijf ik bedelaar, en luister aan de tenten
Die 't menschenharte stil om de eigen droomen slaat,
Of niet door één dier harten mijn eigen liedje gaat.

Wihéries

Een wonder dorpje, Wihéries,
Geplooid, gekromd, gevouwen,
Een brokje weelde en poëzie,
Verdoken, ver in Henegouwen.

In zachte golving biedt er de aarde
Den helderblauwen, zijden hemel,
Mét de huisjes die zij baarde,
Van smalle straten 't gul gewemel.

Kleine, wondre Wihéries,
Vol muziek, zoo fier gedragen,
Nog woelt in mij de melodie
Van de oude, trouwe vriendschapsdagen.

't Stadje

Waar ik ook dwaal en waarover ik spreek,
Ik denk aan mijn stadje in de kolenstreek.

Aan huizekens wit en aan dakjes rood,
Die lachten in 't heldere morgenrood.

Aan kolenheuvels en ovens grijs,
Vol gloeiende, heete vlammenspijs.

Aan 't ijzeren raam met draaiend oog,
Dat zoovele menschen uit de aarde zoog.

Waarom ik zoo innig van 't stadje hou,
Daarver aan de grens, in Henegouw?

Ik liet er zoo rustig mijn ooge baden
In blijde en blonde dageraden;

Ik kende er de menschen en was er thuis
En vond er vriendschap in ieder huis;

Ik liet er mijn jeugd en mijn jonge streven.
Nu blijft er iets van me zelven leven;

En waarheen ik ook ga langs mijn nieuwe strand,
Ik hou van 't stadje in 't zwarte land.

F.V.E.

[Verzen]

Blijmoedigheid

Voor Edward Willems, mijn goede vriend.

'k Lust niet meer alleen te dwalen
langs de paden van mijn hart.
'k Wil dat hete zonnestralen,
die van vreugd en licht verhalen,
tans verdrijven mijne smart.

'k Wens geen smarte meer te lijden,
die mijn wezen gans verdort.
'k Wil in 't leven mij verblijden
en mij hoge lust bereiden,
die de droeve stonden kort.

'k Wens er vreugdevol te streven,
met een klaar en glunder oog,
naar een hoger, blijder leven,
waar ik 't alles wil voor geven:
alles wat mij eens bewoog!

Dus ter bane naar het leven
met een sprank'lend vreugdelied,
met een lied, dat lucht moet geven
aan een blij en luchtig streven
en vol hoop de ruimte inschiet!

Mechelen, 7/9/1926.

Leed

Mag 'k mijn hand in de uwe leggen,
- Liefste, wees de mijn! -
en u al mijn liefde zeggen,
mede al mijn pijn?

Ach, wil mijne smarten sussen:
'k zal volzalig zijn.
Laat mij bei uw ogen kussen
en 'k vergeet m'n pijn.

Laat uw hoofd op 't mijne neigen;
- Liefste, kom, wees mijn! -
En ik zal goedmoedig zwijgen
en gelukkig zijn...

WALTER VAN DYCK.

School en Schoonheid

In een tijd als den naoorlogschen, die zich kenmerkt eenerzijds door het te loor gaan van veel idealisme en anderzijds door een grievend tekort aan stoffelijke middelen om het overgebleven idealisme eere aan te doen, kan het gewaagd schijnen een onderwerp als ‘School en Schoonheid’ te behandelen, vooral indien men nagaat welke ruime, veelomvattende beteekenis zulk onderwerp hebben kan.

En toch doen we het, - zij het dan in den vorm slechts van een tijdschriftartikel, - omdat juist deze tijd het dreigend gevaar medebrengt, de laatste bekommering om schoonheid en kunst uit het school- en onderwijsleven te zien verdwijnen, zoo tusschenbeide niet krachtdadig ten voordeele er van wordt opgetreden.

We wagen het er dus op en houden ons voor het oogenblik, uitschakelend het onderwijsprogramma, de leervakken en de aanschouwingsmiddelen ad hoe, bij de school als dagelijksche, materieele omgeving van de kinderen.

We weten niet of onze lezers, die al lang de kinder- en jeugdjaren ontgroeid zijn, meer dan zeer oppervlakkig aandacht gunnen aan den scholenbouw, znoals hij geschiedt in groote steden en in plattelandsgemeenten. Wel is hun, meenen we, de herinnering bijgebleven aan zekere school die ze eens bezochten en die iets heel aparts bleek, als maar alleen een school kan wezen. Dat heel aparte was trouwens zelden huiselijk of aanvallig. Hier gold het, van buiten af gezien, een hoogen kazernebouw, echt ‘prisma met gaten in’, of een langen aschgrauwen gevel midden de huizenrij, of een banale heerenwoon met den naam van school herdoopt. Daar betrof het, voor wie er binnen ging, een kille gang met bruin-en-grijze muren, een bestuursbureau met aan den wand diploma's en portretten, tien klassen naar hetzelfde patroon met dezelfde korte of lange banken, de klassieke kast en lessenaar, en aan den wand de platen, die ieder jaar op net dezelfde plaatsen hingen. Om dan niet te spreken van zonderlinge, donkere kronkeltrappen, van zware uitgeroeste kachels met een dito scherm er rond, van klassen die maar gangen waren, van borden die op schouwen stonden, van W.C.- hokjes die amper weggeborgen bleken en van een schildering

die steeds tot een verleden tijd behoorde. Met andere woorden: het ging er dikwijls, al te dikwijls om een gebouw, dat niets persoonlijks, niets boeiends, niets zindelijks, niets intiem-gezelligs in zich droeg, en al te zelden om een midden, dat bij de kinderen blijdschap, thuis-gevoelen en zelfs een tikje fierheid wekte wegens de eenvoudige, afwisselende schoonheid die zijn kenmerk was.

Jawel, we gaan er op vooruit, zegt men. Althans, in zekere groote agglomeraties worden den vreemdeling pas opgetrokken scholen aangewezen met hooge luchtige lokalen, een mooi gemeubeld kabinet, klassen met historische muurschilderingen, een speelplaats met breedgekruinde boomen op. En in hun aard, den aard van de klassiek geworden schoolinrichting, zijn ze wel schoon en haast aantrekkelijk te noemen. Maar men neme in zulke school voor enkele maanden slechts zijn intrek, en de lokalen lijken onhuiselijk door hun hoogte, het kabinet ongezellig door zijn konventioneele deftigheid, de muurschilderingen welkdanig en vervelend door hun onveranderlijke verschijning.

Dit om te zeggen, dat het niet voldoende is de noodige kapitalen uit te trekken en daarmee meer dan joviaal te zijn om den aanmaak en de inrichting van degelijke, aanlokkelijke scholen te verkrijgen en die van andere te verbeteren, maar wij vooral behoefte hebben aan gezonden kunstzin en praktisch doorzicht.

We zijn geen bouwkundigen en wenschen ons geenszins met stijlen, plannen en meubelteekeningen bezig te houden. Maar 't is toch vreemd dat we, toen we, in verband met de materieele schoolinrichting, ons ook bevroegen naar boeken over scholen-bouw, de Nederlandsche markt ons slechts één enkel degelijk werk, ‘Scholenbouw’ door Rothuizen, Kockx en Brants, (Oosterbaan en Le Cointre, Goes) - door ons verleden jaar waardeerend besproken, - en enkele kleine vlugschriften, vooral dan uitgaande van de ‘Nederlandsche vereeniging Schoonheid in opvoeding en onderwijs’ (‘Ontwikkeling’, Den Haag) wist aan te bieden, terwijl in ons eigen land eenvoudig niet één boek of brochure van waarde bleek aan het onderwerp gewijd te zijn. Dat is wel jammer, vooral in een tijd van heropbouw als den naoorlogschen; want laten in onze verwoeste gewesten uit hoogen nood nieuwe schoolgebouwen, in hoofdzaak voor aanvankelijk en lager onderwijs, zijn opgerezen, en laten zekere groote agglomeraties hun scholenbouw, in verband ook met vierdegraads-, beroepsen middelbaar onderwijs, hebben verbeterd en uitgebreid, wat waren esthetische en pedagogische direktieven de ontwerpers van vreeselijk neutraal gebleken bouwsels dienstig geweest!

We zijn geen bouwkundige, zeiden we. Maar we blijven op

ons terrein, indien we vragen dat, waar eenigszins mogelijk, - in kleinere gemeenten en in stedelijke buitenwijken, - vooral in de breedte en diepte en minder in de hoogte worde gebouwd; dat de school meer het home of tehuis voor kinderen dan het konventioneele, zware openbaar gebouw benadere en dus worde afgezien uitwendig van al te strenge, strakke lijnen, zonder uitsprong, inwendig van al te hooge en eenvormige klasselokalen en gangen; dat bij muurvlakverdeeling en schildering rekening gehouden worde met de wijze waarop in een tehuis voor kinderen de wanden kunnen uitgebaat; dat ook aan de betuiging en bemeubeling worde gedacht, die niet per se uit logge eiken banken, lessenaars en kasten moet bestaan; dat maten en gewichten, landkaarten, onesthetische leerplaten van op de kast en aan den muur verdwijnen om plaats te maken voor een afwisselende wandversiering; dat de speelplaats, met een zandhoek of een tuintje als bijhoorigheid, een werkelijke, aanlokkelijke! speelplaats zij. Zeker, een aantal van deze wenschen houden vooral verband met scholen voor aanvankelijk en lager onderwijs, d.i. met zulke scholen, die bij uitstek een gezellig milieu voor kinderen moeten zijn; en toch, hebben instellingen voor voortgezet en gespecialiseerd onderwijs niet den plicht, het verblijf binnen hun muren even aantrekkelijk te maken? En kan het voor bouwkundigen, als voor anderen, niet nuttig blijken, wenschen zooals de pas genoemde te vernemen?

Zonder een schijn van luxe-eischen te stellen inzake het steen-, metaal-, hout- en glasmateriaal, dat voor den opbouw van scholen, - vóór alles volksscholen, - gebezigd dient te worden, mogen we toch wel vragen, dat deze scholen uiterlijk aanlokkend zouden zijn door lijn en kleur, door in- en uitsprong, door ingang en bedaking. Een harmonieerend, rustig mooi gebouw noodt tot binnentreden en brengt den bezoeker, ook het kind, in de gewenschte stemming om het verblijf aldaar al dadelijk aangenaam te vinden.

Maar dan moet ook het inwendige die stemming wakker houden en dus het jonge volk die schoonheid bieden, welke het recht heeft om zich heen te voelen. Die schoonheid?... We zeggen niet, dat we ze nimmer hebben aangetroffen; maar zulke schoonheid, die echt des kindes is en op hem inwerkt sterker dan de welsprekendste betoogen, we zagen haar te zelden om ze niet even in het licht te stellen.

Zoo hebben we eens een school bezocht, die midden in een wijk van werkmanswoningen stond en heelemaal niet bedoelde iets anders dan een gemeenschappelijk milieu voor werkmanskinderen te wezen. Maar in de niet te hooge voorhal, die stemmig in de kleur zat en waarop hel gelakte deuren uitgaven, hin-

gen een koekoeksklok en een beiaard, toonde de doorloopende fries van Diefenbach ‘Per aspera ad astra’ onder de zoldering haar fijn gesneden silhouetten, gaf een vierkant raam met weggetrokken gebloemde gordijntjes uitzicht op den tuin en stonden een drietal lage, breede rustbanken waarop het geestig was om zitten. En we dachten zoo: breng dat alles terecht in de voorhal of wachtzaal van veruit de meeste onzer scholen, - wat zou het er zich, in zijn eenvoudige schoonheid, onthuis en zelfs verloren voelen!

We kwamen in een tweede school, die ook een volksschool bleek te zijn. Daar was een klassebemeubeling volledig in het blauw gelakt, een andere in het oranjebruin, een derde in het lentegroen, en telkens hadden banken en lessenaars en kast en bord een lijn die trof door eenvoud en sierlijkheid. En we wenschten ze alweer in onze scholen te zien, - al vreesden we dadelijk, dat onze groote, ongezellige klasseruimten met koud matglazen deuren daar moeilijk bij zouden blijken aan te passen!

We liepen een derde school binnen en troffen er, tegen de klassewanden en op reikhoogte, simpel omlijste sprookjesfriezen van Marty en van Hollerbaum, jaargetijde-friezen van Caspari aan, en tegen andere wanden weer, in hoogere klassen, sprookjesplaten van Meinhold, een platenreeks ‘Robinson Crusoe’ van Nancy Smith, plantenafbeeldingen van Härtel, landschappen van Rivière, van Cassiers, van Schuiling en De Feyter, benevens teilen en vaasjes op de lambrizeeringen en bloemen op de vensterbanken. En nogeens kwam in ons de vraag oprijzen: kan al dat schoone niet ook in onze klassen worden thuisgebracht, - of juister, is het niet mogelijk deze lokalen er op in te richten, dat fries- en plaat- en vaatwerk er zich thuis gevoelen?

Kijk, we hebben 't nu eens niet over een school of klasse die we stemmig vonden, maar over het initiatief dat het Henegouwsch ‘Office provincial des moulages’ te Saint-Ghislain genomen heeft, een zoogenaamde Schoolverzameling voor versiering van klassen en gangen in den handel te brengen. Die verzameling omvat 16 beelden en 34 vazen; tot de beelden behooren o.m. de Venus van Milo, het Lacherken, Sint Jan en Sint Cecilia van Donatello, het masker van Voltaire, het borstbeeld van Dante, de Denker van Gobert, de Brief van den IJzer en de Eerste stapjes van Voets; wat de vazen betreft, deze zijn zeer verscheiden van vorm, van versiering, van kleur, zoodat ze als teekenmodellen zoowel als tot opsmuk der klassen bruikbaar zijn. En dat alles samen, stevig gebakken en gevernist, stelt genoemd ‘Office’ beschikbaar voor minder dan vijfhonderd frank, - een koopje!... Zeker, een andere instelling kon

een andere en wellicht een jongere keuze gedaan hebben. Maar de verzameling, zooals ze thans wordt aangeboden, telkens volledig ten gerieve van één school, staat in het teeken van dezelfde eenvoudige schoonheid, die we genieten mochten bij pas bedoelde schoolbezoeken; we wenschten dat ze, op vele exemplaren vervaardigd, in tallooze onderwijsinstellingen haar geschikte hoekje vond.

Wel kan ons hierbij de vraag gesteld: en waarheen dan, - indien ge ruimte voor de schoonheid als zoodanig maken wilt, - met al de platen, kaarten en overige aanschouwingsmiddelen, die tot nog toe in ieder klasselokaal voorradig waren, als hoorende bij het programma dat aldaar moest onderwezen worden?... Waarheen? Om het even waar, zou het antwoord kunnen luiden; want feitelijk is het hoofdzaak, dat ze, onsierlijk als ze meestal zijn, uit het gezicht verdwijnen om plaats te gunnen aan zulk materiaal alleen, waarmee de klasse werkelijk wordt opgesmukt. Maar dergelijk antwoord is niet eens van noode. Want in de klasse kan een meubel staan, waarin gevoeglijk de meeste aanschouwingsmiddelen worden opgeborgen, - en in een school die we bezochten had elke klasse zulk een meubel, een kast van breeden uitbouw, die echt een toonbeeld was van praktische inrichting, van simpele lijnen en van sierlijkheid. Maar laat die kast dan niet aanwezig zijn in elke klasse noch zelfs in elken graad, om hier toevallig het lager onderwijs op 't oog te houden, iedere school moet minstens een lokaal bezitten, waar platen, kaarten en het overige methodisch elk hun plaatsje krijgen en iedere leerkracht het noodige ontleenen kan.

Daar is dus middel, daar moét dus middel zijn, om de klasse als mooi, gezellig milieu voor kinderen en ook voor jongelieden in te richten.

Alleen, en hier worde even nadruk op gelegd: het allerschoonste ontaardt, in jongemenschenoogen nog meer dan in de onze, tot iets neutraals en haast vervelends, zoo daar niet tijdig vernieuwing en afwisseling wordt in aangebracht. Het mag een prachtig gebaar heeten b.v., dat zeker stadsbestuur, om Jonge kunstenaars aan te moedigen, hun opdracht gaf een aantal klasselokalen van muurschilderingen te voorzien, waarin onder meer de geschiedenis, de kunstnijverheid, de bewerking van het vlas, de vrouweliike handwerken behandeld werden; ten slotte werd elk dier klassen een afgesloten, onveranderlijk beschilderde zaal, waar de leerlingen spoedig op waren moe gekeken. Wat heerlijkers ware het gebleken, indien diezelfde kunstenaars dezelfde, mooie onderwerpen in plaat- en friesformaat behandeld hadden en hun werk, dat ruim honderd verschillende tooneelen omvat, onder bescherming van het stadsbestuur, op een

groot aantal exemplaren ware vermenigvuldigd en verspreid geworden, tot steeds afwisselende versiering van de klassemuren! Van afwisseling gesproken, we gewaagden daar straks van werken van Marty, Hollerbaum, Caspari en anderen; het aantal artistiek aanbevelenswaardige friezen en platen, door den handel beschikbaar gesteld, kan thans reeds oneindig heeten, zoodat afwisseling gemakkelijk te verwezenlijken is. Marty biedt ons in friesvorm acht sprookjes van Perrault, Hollerbaum zeventig sprookjes, kinder- en diertooneeltjes; Meinhold brengt, in plaatvorm, zeven en twintig sprookjes van Grimm, Smith acht tooneelen uit 'Robinson Crusoe', Härtel meer dan zestig warm getoonde plantenbedden, Rivière ruim zooveel artistiek geïn-terpreteerde natuuropnamen, naast al degenen wier werk hier niet eens vernoemd mocht worden, al ware het meer dan meldenswaard. We willen maar zeggen: daar is rijkdom te over aan middelen tot wandversiering; het is slechts zaak een keus te doen, - waartoe de verzamelingen in de schoolmuzeums te Gent en te Antwerpen ruim gelegenheid bieden, - friezen en platen in wisselramen op te hangen en vooral periodisch, minstens maandelijks, het tentoongestelde om te ruilen. Zeker, de aankoop van het noodige ruilmateriaal kan groote uitgaven medebrengen; maar men bedenke er bij, dat bedoelde friezen en platen, als wandversiering geschikt, tevens het spreek- en stelonderwijs, het onderwijs in plantkunde, aardrijkskunde en meer kunnen dienstig blijken.

En dan, late de wandversiering als zoodanig niet mogen in aanmerking komen bij het opmaken der schoolbegrooting, deze zal 't niet verhinderen, hopen we, dat leer- en aanschouwingsplaten worden aangekocht, om wille van de vakken die dienen onderwezen, - en dan komen vast Boerman en Knip, Ligthart en Scheepstra, Schuiling en De Feyter, De Rycker en Mendel, Lehmann, Gall en Rebhahn, Seemann, Cybulski en zooveel anderen aan de beurt, uit wier reeksen een rijkdom aan platen, die tijdelijk als wandversiering bruikbaar blijken, te ontleenen is.

Waar een wil is, is een weg. We kennen scholen, die onder invloed van de naoorlogsche prijsopdrijvingen zich zelfs ook niet die platen vermochten aan te schaffen. Maar toen legden ze de hand op Hoeksema's teeken- en kleurmodellen, Evans' uitknip- en Nathan's doorslagfiguren en zetten ze de leerlingen zelf aan 't werk om allerhande wandversiering in bordpapier en hout te ontwerpen. Best zoo, gezien zekere uitslagen die we mochten opmerken en bewonderen. We meenen echter dat zulks alleen een noodhulp is en enkel aan te wenden ingeval de leerkracht esthetisch leiding geven kan.

Het vraagstuk ‘School en Schoonheid’, alleen in verband gebracht met de stoffelijke inkleeding van het gebouw, waar de kinderen en jongelui een heele reeks van jaren hebben door te brengen, omvat natuurlijk veel meer faktoren dan die hiervoren in bespreking kwamen. Eigenlijk dienen school en schoolleven volledig in het teeken der schoonheid te staan of voor zijn minst zich voor het beslist onschoone te hoeden, indien men wil dat, esthetisch gesproken, van hun verschijning een invloed ten goede uitga. We houden het er trouwens voor, dat de zaak, het aanschouwelijke voorbeeld, veel dieper en blijvender ingrijpt dan het kranigste betoog. Schoon wezen dus niet enkel het schoolgebouw en zijn materieele inrichting, waarbij we dan alvast het aanbrengen van plant en bloem als versieringselementen begrijpen willen, maar schoon ook, - en zeker in geen geval onschoon, - alle voorwerpen die de jeugd in handen komen. Tot deze voorwerpen behoort in de eerste plaats het boek, dat als handleiding gebezigd of als belooning uitgereikt wordt. We willen niet te pas en te onpas naar den vreemde kijken, maar van zekere uitgevers in Nederland kunnen we toch leeren, hoe een doodgewoon leesboek, een boek over dieren en planten, over aardrijks- en volkenkunde, een prentenboek, een jongens- of meisjesverhaal nooit te mooi van stoffelijke inkleeding is... en onze Vlaamsche school- en kinderboeken nog veel te winnen hebben, eer ze er in slagen hun Nederlandsche broertjes in uiterlijke schoonheid te evenaren.

We zeiden aanvankelijk, dat we in dit artikel het programma en de leervakken verkozen uit te schakelen. We blijven daarbij, latend aan den lezer zelf over, - hij zij dan een onderwijsman of niet, - om na te gaan hoe, zonder van lessen over kunstgeschiedenis of van specialiseeringen als teekenen en handenarbeid te gewagen, ongeveer elk leervak er aanleiding toe wezen kan om aan de hand van woord en beeld het gevoel voor schoonheid bij de jonge menschen aan te kweeken, en thans vooral, nu diapositief en film als aanschouwingsmiddel volop aan de orde van den dag zijn.

Het weze ditmaal voldoende, school en schoonheid met elkaar verbonden te hebben als zijnde samen bij machte, zoo ze willen, de jeugd heel wat genot en blijdschap voor het leven mede te geven.

H. VAN TICHELEN.

Muzikale Kroniek

Het laatst verschenen deeltje van ‘Les chefs d'oeuvre de la Musique expliqués’ - een uitgave aan welker voortreffelijke eigenschappen we te dezer plaatse reeds meermaals hulde konden brengen - is gewijd aan *Pelléas et Mélisande* van Claude Debussy. Tijdens de laatste jaren groeide het aantal bewonderaars van het levenswerk van den Franschen meester in niet geringe mate aan, al kan nog niet beweerd worden dat zijn genialiteit de laatste Beotiërs zou ontwapend hebben. Dat heeft trouwens geen belang: Debussy heeft zijne plaats veroverd in de kunstgeschiedenis, eene plaats direct naast de grootste toondichters van alle tijden. Vrijwel het grootste gedeelte van zijn oeuvre mag reeds klassiek genoemd worden.

Deze monographie van *Pelléas et Mélisande* zijn we verschuldigd aan den te recht gewaardeerden criticus en historiograaf Maurice Emmanuel. Ook hij volgde het plan dat de heer Paul Landormy, de leider dezer zóó nuttige onderneming op gebied van muzikale ontwikkeling, wil uitgevoerd zien, d.i.: 1°) eene biographie van den componist; 2°) de geschiedenis van het werk; 3°) eene ontleding van het libretto en 4°) de analyse der partituur. De begaafdheid en de technische beslagenheid van den schrijver treden hier andermaal in het licht. Zijn persoonlijke omgang met den componist maakte het hem mogelijk het belang dezer studie nog te verhoogen en de lectuur er van zoo mogelijk nog aantrekkelijker te laten worden.

Het Augustusnummer van *The Chesterian*, het Engelsch tijdschrift dat met onverminderde vlijt en succes de jongste uitingen der muziekkunst verdedigt, bevat o.m. een degelijk artikel van Andrew Fraser over Paul Dukas.

Liefde en Leute is de titel van een twintigtal liederen met pianobegeleiding, gecomponeerd door R. Ghesquière op woorden van Jac. Ballings. De collectie is verdeeld in vier reeksen, al naar gelang het onderwerp van elk lied. Het eerste nummer van elk der vier categorieën is thans verschenen. Dat de ongekunstelde, melodieuze wijsjes, waarmee de heer Ghesquière deze luimige gedichten heeft weten op te luisteren, algemeen in den smaak van het Vlaamsche publiek zullen vallen, daaromtrent bestaat voorzeker geen twijfel.

JULIUS VAN ETSEN.

Boekbeschouwing

J. Mathys Agket. - *Jacques Perk* (Amsterdam, S.L. Van Looy, 1926; 36 blz.; 50 cents).

Dit ‘artikel’ verscheen het eerst in de historische aflevering van den *Nieuwen Gids* bij zijn 40-jarig jubileum.

Het ontleedt het karakter van den dichter naar zijn sonnetten.

Het toont hem als een dichterlijken jongen man, tot een omhoog geheven dichter wordend met een brandend hart, bij wien zich de bedwelming der liefde uitte en de extase der eerzucht, en die ‘zó dronken, en daarbij zó nuchter, in zó zeldzame mate dichter en daarbij zó prakties-degelik-maatschappelik was.’

Zijn taal was ‘precieus in de goede, maar vaak ook in de minder mooie betekenis.’ Met ‘mooie precieusheid’ wordt bedoeld ‘'n weloverlegde, doeltreffende techniek van fijne smaak;’ met ‘lelike precieusheid’: ‘te veel vernuft en te weinig ziel; gekunstelheid of gemanierdheid.’

Er wordt ook aangetoond dat de jonge Perk, die ‘idealist en realist’ tegelijk wordt genoemd, ‘met liefde en felle aandacht de Nederlandsche dichtertaal heeft bestudeerd bij de voorgangers’ en vastgesteld dat hij bij het nageslacht de ‘blijvende bewondering’ heeft gelaten ‘van een schone en tevens vrome dichterziel, en een scherpe en diepe denkersgeest.’

A.

Dr. E. Blangquaert. - *Dialect-atlas van Klein-Brabant*, met 150 kaarten. (Antwerpen, De Sikkel, 1925; 250 fr.).

Het dialectgeografisch onderzoek is sedert eenige jaren in philologen-kringen sterk in de mode, en te recht.

De beoefenaars van de dialectkunde verwachten inderdaad van nauwkeurige dialect-atlassen allerlei wetenswaardigheden betreffende de wetten, waaraan de gesproken talen gehoorzamen. In Duitschland (Wenker) en in Frankrijk (Gilliéron), maar

ook in landen als Zwitserland, Roemenië en Spanje, is op het gebied der aardrijkskundige dialectenstudie heel wat gepresteerd, en al zijn de uitkomsten, niettegenstaande het in de laatste jaren aangroeiend materiaal, nog eerder schaarsch te noemen, toch blijkt van stonden aan de onhoudbaarheid van sommige vroeger algemeen aanvaarde en vooral door de neo-grammatische school gepropageerde stellingen, als daar zijn de vastheid waarvan de klankwetten, in deze aan natuurwetenschappelijke wetten gelijk, zouden getuigen en de logische ontwikkeling van bepaalde woordbeteekenissen.

Het is een verblijdend teeken voor de philologische bedrijvigheid in ons land dat ook hier jongere philologen, door de phonetica geschoold, tot onderzoek op eigen bodem aangespoord werden door deze buitenlandsche voorbeelden en thans voor het Nederlandsch taalgebied beoogen, wat voor andere taalgebieden al gebeurd of gebeurende is, namelijk het uitgeven van een atlas der autochtone Nederlandsche dialecten. Om dat loffelijk doel te bereiken is samenwerking onder bekwame leiding van alle dialectvorschers over het Nederlandsche taalgebied noodzakelijk. Waar voor zulk een samenwerking veel tijd en voor het uitgeven der resultaten nog meer geld mede gemoeid zijn, is het van onschatbaar belang dat enkele vooraanstaande dialectkundigen reeds thans hun materiaal door den druk openbaar maken.

Wetenschappelijke methode, opneming van de teksten en verwerking in kaarten worden aldus gevulgariseerd en het voorbeeld werkt aanmoedigend op de onderzoekers van andere streken.

De dialect-atlas van Klein-Brabant van Dr E. Blancquaert, voorzien van 150 kaarten, is zulk een model-werk, dat op schitterende wijze een reeks dialectgeografische onderzoekingen belooft in te luiden, die voorzeker den grooten Dialecten-atlas van de Nederlandsche taal zullen ten goede komen. Het alvast hier geboden materiaal is op zich zelf een mijn, waaruit nu reeds op fonetisch en lexicologisch, en zelfs op flexie- en syntactisch gebied, heel wat te halen is. Dit komt omdat Dr Blancquaert zich niet heeft vergenoegd alleen met afzonderlijke woordjes te werken, maar met gansche volzinnen (139) en typische zegswijzen.

Bijzonder leerrijk vonden we kaarten als n° 5 binden, bond hij? (ik heb) gebonden, n° 30 't volk *zoekt*, n° 36 lange *dooreen*, n° 59 *blauw en grauw* geslagen, n° 81 breng ons twee kilo *krieken (-jes)*, n° 86 *hij dreigde (naar) mij* met 'nen klippel, n° 127 dat ik niet *meegegaan* ben, n° 132 *ik heb (ik) het*, n° 143 spinneweb, n° 145 pet (muts, klak), n° 146 bang (benauwd, vervaard), n° 147 weide [wei, meersch, beemd, schor], n° 148 paddestoel

[padestoel, parestoel, parepliken, champignon], n° 149 kikvorsch [puit, vo(r)sch], n° 150 vlinder [peper, pepel, pemel, pipernel].

Afgezien van het feit dat Dr Bl. zich, zoowel in zijn teksten (236 bladen) als in zijn kaarten (150), heeft moeten beperken, wat als verontschuldiging kan gelden, moeten we het evenwel als een herstelbare leemte beschouwen dat hij ons in zijn atlas geen enkel kaartje heeft uitgespaard, waarop hij zijn voornaamste vaststellingen voorloopig vastlegt in eenige belangrijke isoglossen. De overgangen van Oost-Vlaamsch (Aalstersch bij Van Ginneken, Handboek, I), Antwerpsch, Brabantsch (Leuvensch bij Van Ginneken, id.) waren er aldus gemakkelijker op te bestudeeren geweest dan zulks heden het geval is. Er zijn geen dialect-grenzen, zeggen de dialectkundigen. Toegegeven, maar vergeten ze hierbij soms niet dat ons verlangen naar synthese soms willekeurige grenzen behoeft, al blijken die grenzen ten slotte slechts geleidelijke overgangen of isoglossen-strengen te zijn?

De dialect-atlas van Klein-Brabant werd in 1922 door Dr Blancquaert begonnen en in 1925 voltooid, een bewijs hoe tijdroovend een nauwgezet dialectgeografisch onderzoek, zelfs over een betrekkelijk beperkt gebied als Klein-Brabant, des schrijvers geboortestreek, feitelijk is. Dr Blancquaert verdient voor zijn noesten pioniersarbeid de dankbaarheid en de waardeering van allen die het wel meenen met de Nederlandsche dialectgeografie. Ook de uitgever, de heer Eug. de Bock van ‘De Sikkel’ te Antwerpen, heeft recht op onze erkentelijkheid om de eerste in België en... Nederland een dialectgeografische uitgave van zulk een omvang te hebben aangedurfd en technisch zeer bevredigend tot een goed einde te hebben gebracht.

Dr P. DE KEYSER.

Spanje, het Land en zijn Geschiedenis
Slot[1]

Het tegenwoordige Spanje bestaat uit een reeks deelen, die vroeger even zoovele onafhankelijke koninkrijken waren. In het Noorden heeft men Galicië, de Asturiën, deelen van het z.g. Oud-Castilië en de Baskische provinciën, die zich gedeeltelijk langs de zeekust uitstrekken. Zij werden door de hooge Cantabrische bergketen beschermd tegen de invallen der Arabieren, maar ontvingen niets in hun aandeel van de beschaving, die er ongetwijfeld van deze Arabieren uitging. Hier heeft men goede havens als die van La Coronna, van Vigo, van Ferrol, van Santander en van Bilbao; deze havenplaatsen danken ook voor een deel aan de mijnenrijkdommen der achterliggende gebieden het verkeer, waarvan zij reeds op den eersten oogopslag blijk geven. Leon, Nieuw-Castilië en Estramadura sluiten zich hier min of meer bij aan; Oud- en Nieuw-Castilië worden door de Guaderrama, de bergketen, die Madrid omringt, gescheiden. Leon is het eerst op de Arabieren heroverd; daarop volgde het toen onafhankelijk koninkrijk Toledo, waarbij de Cid zijn hulp verleende, en eerst daarna kon met de verovering van Nieuw-Castilië een aanvang worden gemaakt. In Galicië en vooral in de Baskische provinciën vindt men de bevolking nog vrij ver uiteen wonen; kleine gehuchten treft men er aan, geen groote, en ook weinig kleine steden. In Castilië daarentegen heeft men reeds vroegtijdig de behoefte gevoeld om zich onderling te versterken en gezamenlijk te verdedigen; vandaar, dat Castilië haar naam ontleent aan de tal van kasteelen, die er ook nu nog, zij het ook voor een groot deel als ruïnes, worden opgemerkt, terwijl men er tal van oude plaatsjes vindt, die het zuiver Spaansch karakter, vanf Moorschen invloed ontdaan,

(1) Zie blz. 49.

grootendeels hebben bewaard. Leon, de vroegere hoofdstad van het rijk van dien naam, is zulk een plaatsje; Salamanca, de beroemde Universiteitsstad, niet minder. Burgos met zijn prachtige Kathedraal; Valladolid, dat tientallen jaren achtereen residentie der Spaansche koningen is geweest; Segovia, in onze Nederlandsche geschiedenis maar al te wel bekend door de edicten, die vandaar door Philips II tegen ons land werden gericht, zijn mede zulke plaatsen, zij het ook van grooteren omvang, die men aandoet als men met de z.g. Sud-express van Parijs naar Madrid spoort. Intusschen, men meene niet, dat men de geijkte toeristengewoonte kan volgen om dergelijke belangwekkende plaatsen te bezoeken in enkele uren en zich dan met een volgenden trein verder Madrid-waarts te begeven. Het spoorwegwezen in Spanje, dat een van de ernstigste grieven vormt die men tegen dit mooie land kan maken, belet zulks. De treinen in Spanje zijn goed ingericht; rijden op tijd, maar rijden te langzaam en te weinig. Men zal het niet licht gelooven, wanneer men hoort dat in een wereldstad als Madrid, met een bevolking, die het millioen nadert, per dag gemiddeld niet meer dan een dertigtal treinen, die beteekenis hebben, aankomen. Doch men zal het willen aannemen als men hoort, dat b.v. op de lijn Madrid-Barcelona slechts twee bruikbare en twee vrijwel onbruikbare treinen per dag rijden; dat de verbinding Cadiz-Madrid en de verbinding Grenada-Madrid door één trein per dag worden onderhouden, terwijl slechts den kant van Sevilla uit meer treinen gaan.

Zelden ziet men het gebeuren, dat een hoofdstad zoo bijna in het geografisch midden van een land ligt als in Spanje het geval is. Vijftien of twintig K.M. van Madrid verwijderd ligt, op een kleinen heuvel, een klooster met bijbehoorende kerk. Zij zijn beide van niet ouden oorsprong, hebben weinig belangwekkends dan dit eene, dat gezegd wordt, dat zij inderdaad het juiste geografisch midden van Spanje uitmaken. Dat is geen toeval, want Madrid is de hoofdstad van Spanje geworden, nadat het rijk, in het bijzonder door Karel V en Philips II, was geconsolideerd. Maar dientengevolge mist Madrid die eigenaardige charme, die er uitgaat van een historisch gegroeide hoofdstad. Zeker, reeds ten tijde der Mooren was hier een vesting,

die door de Christelijke Koningen werd veroverd; hier werd het kleine kerkje, aan de Heilige Maagd gewijd, gesticht, dat eeuwen later nog als hoofdkerk van Madrid dienst deed. Eerst de Bourbons zijn begonnen Madrid te verfraaien. Zij deden het werkelijk vorstelijk paleis bouwen, dat zich met zijn reusachtige tuinen en koninklijke domeinen langs beide oevers van de Manzenares, een wel heel onaanzienlijke stroom voor de hoofdstad van een groot rijk, uitstrekt. Prachtig is het gezicht, dat men op dit kolossale bouwwerk, imponeerend door een totaal gebrek aan uiterlijke versierselen, heeft vanuit het dal van de Manzenares; prachtig ook is het gezicht, dat men van de terrassen van het paleis af op de anders weinig schilderachtige omgeving van Madrid geniet. Tegenover het paleis strekt zich de Plaza del Oriente, een der mooiste pleinen van Madrid, uit, en vandaar komt men al spoedig op de Puerta del Sol, een soort van Madrilleensche Place de l'Etoile, vanwaar een groot aantal straten stervormig uitgaan. Hier is het Gouvernementspaleis, waar thans Primo di Rivera zetelt; van hier gaat de Calle de Alcala naar het Salon del Prado, dat met de daarbij aansluitende avenues prachtige wandelwegen aan Madrid geeft. Trouwens, wellicht juist, omdat Madrid geen rol heeft gespeeld in de Spaansche geschiedenis, geen vesting is geweest van beteekenis, heeft men het ruim uit kunnen bouwen. Het oude Madrid heeft weinig van de oude, schilderachtige straatjes, die men in geen enkele stad, welke eeuwen bestaat, mist, en geheel het nieuwe Madrid, dat toch reeds een driekwart eeuw bestaat, verheugt zich in het bezit van prachtige ruime straten en wegen, die met forsche, groote gebouwen zijn bezet. De blik b.v., dien men van het Salon del Prado werpt op het tegenwoordig Ministerie van Oorlog, eenmaal het paleis van Godoy, dat den toegang tot de stad schijnt te beheerschen, is Parijs of Londen minstens waardig. Het Salon del Prado dankt zijn naam aan het Museum van dien naam, dat niet alleen aan Spaansche kunst onmetelijk rijk is, maar ook van Italiaansche, Vlaamsche en andere schilderscholen een aantal doeken bezit, gelijk men slechts zelden samen ziet. Achter het Prado is het park van Madrid, lieflijk en mooi, maar tegelijk in het bezit van een prachtig standbeeld voor Alphonsus XII, dat een indrukwekkend

monument vormt bij het meer in dit park. Verder uit zijn naaf de verschillende kanten de wijken gebouwd, die het nieuwste Madrid samenstellen, en die reeds bij den eersten aanblik doen bemerken, dat men hier in een wereldstad is.

Maar mist wellicht Madrid de historische charme van andere hoofdsteden, - ook al moet men dit niet al te letterlijk opvatten - de stad maakt het in ruime mate goed in haar omgeving. Want daar zijn, in de bijna onmiddellijke nabijheid: Toledo, Aranjuez, het Escuriaal en Segovia met het prachtig lustslot La Granja. Men aarzelt wanneer men slechts over korten tijd beschikt, welke van deze men het eerst zal bezoeken. Men verzuime althans Toledo niet, de beroemde stad der wapensmeden, waar ook thans nog wapenen worden gemaakt, maar die men toch veel meer bezoekt én om haar Kathedraal én om het typisch Moorsche aanzien, dat zij, ondanks haar tal van kerken, kloosters en hospitalen, behouden heeft. Van alle Spaansche steden, die wij zagen, wint Toledo het in karakteristiek opzicht wel verre. Aan drie zijden door de Taag omgeven, min of meer amphitheatersgewijze gebouwd en reeds uit dien hoofde een sterke vesting, maakt het een overweldigenden indruk, wanneer men het nadert. Vele van de poorten van Toledo zijn nog gaaf; vele der oude bouwwerken herinneren aan vroegere, ja zelfs aan Romeinsche tijden. Het Alcazar, dat de stad beheerscht, is thans Cadettenschool, en bevat een militair museum, dat uit algemeen oogpunt minstens even belangwekkend is als de te recht beroemde Armeria en het maritiem museum te Madrid. Hoe geheel anders zijn niet de indrukken, die men in het Escuriaal opdoet. Philips II liet het bouwen, ten einde een belofte jegens den Heiligen Laurentius gestand te doen; hij maakte er een samenvoeging van paleis en klooster van, ten einde naar het voorbeeld van zijn vader, Karel V, te leven. Vlak achter de kerk van het Escuriaal, die gebouwd is naar het model van den St. Pieter te Rome, vindt men de vertrekken, die Philips II bewoonde: sombere, sobere kamers. Vlak bij het altaar der kerk was zijn werkkamer, waarin ook zijn bed stond; van dat bed, dat hem bij zijn dagenlangen doodstrijd heeft gedragen, hield hij steeds het oog op het altaar gevestigd. Zijn opvolgers namen met deze sombere vertrekken geen genoegen, en zij bouwden

zich een paleis in dit klooster, dat daarmede natuurlijk niet in overeenstemming was, maar dat wel de bezichtiging verdient wegens den schat van gobelins, die het omvat. En dan geheel dat verder Escuriaal, die geweldige hoven, gangen, vertrekken, waarin de kloosters en al wat daarbij behoort zijn ondergebracht, voor een deel thans nog in gebruik! Reeds door zijn geweldige grootte maakt het Escuriaal een indruk van benauwende somberheid, gelijk het, tegen het grijze Guaderrama-gebergte aangebouwd, daarvan deel schijnt uit te maken. Van het Escuriaal gaat de weg over Segovia en La Granja, en in Segovia vindt men dezelfde benauwende somberheid terug, die in La Granja schijnt te zijn weggevaagd, ook zonder dat men er de prachtige fonteinen ziet springen, die Versailles overtreffen. En ten slotte Aranjuez, het door Don Carlos niet ten onrechte geprezene, gelegen te midden van bosschen, in de omgeving van Madrid zoo zeldzaam. Het vertoont een schat van rijkdom en natuur en bloemen; de paleizen in Aranjuez zijn nog interessant, al ware het alleen maar uit historisch oogpunt. Maar veel liever begeeft men zich naar buiten, in de vrije natuur, die zoo weldadig aandoet!

Madrid is nog altijd de grootste, de volkrijkste stad van Spanje, maar Barcelona streeft het naar de kroon. Van Barcelona naar Madrid is per spoor een 12 à 14 uren, een zeer belangwekkende reis, die midden door Aragon en langs het typisch Spaansche Saragossa voert. Barcelona is de havenstad van Spanje, waarmede zich geen der andere Spaansche havensteden ook maar in de verste verte meten kan. Reeds in oude tijden bood Barcelona concurrentie aan Genua en Venetië; thans is het de mindere van Genua, maar de meerdere van; Marseille. Barcelona, de hoofdstad van het roerige, maar tegelijk werkzame Catalonië, is een geheel moderne stad; slechts het oude middendeel er van, waarvan de straten voor het meerendeel uitloopen op de Rambla, de beroemde wandelplaats van Barcelona, heeft het typisch nauwe, bochtige karakter der overige Spaansche steden. Aan de haven is het mooiste Columbus-standbeeld van de vele Columbus-gedenkteekenen, die wij in Spanje gezien hebben; aan de haven begint ook het groote park, opgericht ter plaatse, waar eens de Citadel stond. Die citadel is er thans ook nog; het fort Montjuich fungeert als zoodanig, en kijkt min of meer grimmig

op de stad en haar haven, die perfect in orde is, neer. Maar veel mooier is het gezicht, dat men heeft van de Tibidabo af, een soort ontspanningsplaats, hoog boven Barcelona gelegen, en van waaruit men geheel de stad met de omringende dorpjes kan zien, ja bij helder weer zelfs de schilderachtige Balearische eilanden kan ontdekken. Nog mooier, maar geheel anders van karakter is het gezicht, dat men heeft van den Montserrat af, volgens de overlevering het oude Monsalvat, dat den Heiligen Graal van Parsifal en zijn ridders droeg. De tocht daarheen per tandradbaan is alleszins loonend. Het grimmig gebergte, dat min of meer geïsoleerd staat in de vlakte, lijkt nog grimmiger, wanneer men het nadert. Boven aangekomen, vindt men er het beroemde hospitaal, dat men binnengaat door een poort, die van 1555 dagteekent. Tal van uitstapjes kan men er maken; uitstapjes, elk op zichzelf de moeite loonend door de schitterende uitzichten, die men geniet. En steeds weer ziet men aan zijn voeten liggen het uitgestrekte, schijnbaar geheel witte Barcelona, een aanblik biedend, die zich bij een reis langs de Oostkust van Spanje herhaalt; echter bij elke plaats, die men daarbij aandoet, kleiner. Want Valencia, Carthago, Alicante, Murcia, zij zijn alle even lieflijk als mooi gelegen; zij bieden alle even vele voordeelen op het gebied van Zuidelijk ooft, maar in beteekenis halen zij geen van alle in de verste verte ook maar bij het zich steeds uitbreidend Barcelona!

Wie de kaart van Spanje ziet, meent, dat er een directe verbinding is tusschen Barcelona en Grenada, geheel in het Zuiden. Die verbinding met den trein is er inderdaad. Maar de spoorwegen in Spanje zijn in handen van verschillende maatschappijen, meest buitenlandsche, omdat dit de eenige waren, die het risico aandurfden. De spoorwegen nu tusschen Grenada en Barcelona zijn dusdanig verbrokkeld, dat men drie à vier dagen behoeft om, tengevolge van de slechte aansluitingen, langs dezen weg te sporen. Vandaar, dat men beter doet van Barcelona naar Madrid te gaan en vandaar naar Grenada, in welk geval men over het laatste traject een mooie, loonende reis heeft, die eerst voert door het district van de Mancha, waar telkenmale herinneringen aan Don Quichotte en zijn Sancho Pancha naar voren komen. Grenada, men weet het, is de stad van het Alhambra, en

zoozeer overheerscht dit oude Moorsche paleis de stad, in figuurlijken en in letterlijken zin, dat de haastige toerist nauwelijks de moeite neemt om Grenada zelf in oogenschouw te nemen. Toch loont dat de moeite, en wie des avonds laat aankomt, zich naar het overigens slecht geëxploiteerde Alhambra Palace hotel begeeft en van daaruit op de verlichte, maar slapende stad neerziet, krijgt reeds dadelijk een indruk van het Moorsch karakter, dat zij ongetwijfeld heeft. De straten zijn er nauw en bochtig; de huizen dicht op elkander gebouwd, zonder dat men er in gelijke mate de prachtige patio's of binnenhoven ziet, die én in Sevilla én in Cordova zoozeer opvallen. Midden in de stad ligt de Kathedraal, monument, gewijd aan de verovering van deze laatste Moorsche vesting door Ferdinand en Isabella in 1492. De Kathedraal is prachtig; kan, én wat omvang én wat inrichting betreft, met die van Toledo, van Sevilla, ja zelfs van Burgos wedijveren, al leggen alle deze Kathedralen het min of meer af bij de schijnbaar eenvoudige, maar artistiek zoo schitterende Kathedraal van Santiago del Compostella, geheel in het onherbergzame Biskaysche Noorden. De Kathedraal heeft een afzonderlijke Capella Real, verrijkt met de schitterende grafmonumenten, gewijd eenerzijds aan Ferdinand en Isabella, gewijd anderzijds aan Philips den Schoone en zijn ongelukkige gemalin Johanna. Prachtig zijn deze beide grafmonumenten, en daaronder liggen in allen eenvoud, in bijna onaanzienlijke kisten, de overblijfselen van deze vier vorsten en vorstinnen geborgen. Ook de sacristie en het aan de Kathedraal verbonden museum zijn vol van herinneringen aan de belegering van Grenada. Hier vindt men de vlag en den degen van den Koning; hier vindt men den sleutel, die bij de overgave aan Ferdinand en Isabella werd aangeboden; hier vindt men het Mariabeeld, dat bij de eerste mis in Grenada werd gebruikt. De schatkamers van de groote Kathedralen in Spanje zijn alle rijk voorzien, ook wat schitterend geborduurde gewaden betreft, maar die te Grenada telt zeker onder de rijkste, vooral wat de historische curiosa betreft, mede.

Maar, als gezegd, Grenada wordt beheerscht door het Alhambra, gebouwd op een der beide heuvelen, die de stad vormen. De andere heuvel draagt den naam van Albacin; diende vroeger

den Moorschen hovelingen tot woonplaats, maar is sedert tot de mindere buurten van Grenada gaan behooren. Door de tuinen van het Alhambra komt men bij het kasteel, in drie deelen te splitsen. Daar is eerst de Citadel, die den buitensten vestingmuur vormt, maar in zich tal van poorten sluit, die even zoovele kleine paleisjes omvatten. Daar is vervolgens het eigenlijk paleis, en ten slotte dat gedeelte, dat door het lagere personeel werd bewoond. Het Moorsch paleis wordt, in de onmiddellijke nabijheid, overschaduwd door het groote nieuwe paleis, dat Karel V er deed zetten; in zijn voorgevel herinnert dit aan den Friedrichsbau in Heidelberg. Maar het is nimmer gereed gekomen; het geld ontbrak; men heeft den bouw opgegeven, en het kan slechts verwondering wekken, en bewondering voor de soliditeit der gebruikte grondstoffen, dat deze onafgewerkte bouw niet tot veel grooter verval is geraakt. Tegenover dit Karel V-paleis doet, naar het uiterlijk althans, het Alhambra op het eerste oog teleurstellend aan. Moorsche paleizen noch woningen hebben ooit kracht gezocht in een schitterend uiterlijk. De Moorsche bouwtrant, die geen ramen in de muren, maar slechts naar de binnenhoven kent, werkt dit in de hand. Zoo ook bij het Alhambra. Maar nauwelijks heeft men den voet daarbinnen gezet, of de teleurstelling wijkt, en men staat elk oogenblik voller van verwondering en bewondering. Men gaat aanvankelijk door het patio de la Alberca, met een prachtig vijvertje in het midden, vermoedelijk gelegenheid gevend tot baden. Men betreedt daarna de inderdaad in bootvormigen stijl aangebrachte Sala de la Barca, om vervolgens in de Hal der Ambassadeurs, waar de Moorsche vorsten met groote waardigheid ontvingen, te komen. Men heeft dan aan de eene zijde verschillende hoven, waaronder het patio der Leeuwen, aldus genoemd naar de leeuwenfiguren, die de fontein in het midden dragen, het middelpunt vormt. Men heeft aan de andere zijde een deel, dat de prachtigst denkbare lusthoven omsluit. En telkens staat men in bewondering verdiept voor de decoratieve afwerking van de gewelven, van de muren, van de pilaren, die het geheel dragen en verbinden. Er is, reeds in de wijze, waarop de juiste verhoudingen in acht zijn genomen, iets in dit paleis, hetwelk eigenlijk een reeks kleine paleisjes in zich sluit, dat stemming en

indruk teweegbrengt. Men zou, een oogenblik de oogen sluitend, de heerschers uit den Moorschen tijd hier voor zich willen zien; de verschillende Mohammets, die hier hebben geheerscht, ja zelfs den lafhartigen Boabdil, de laatste van zijn geslacht, die over de Sierra Nevada en zijn besneeuwde kruinen wegvluchtte. Eigenaardig, gelijk men in Pompeji velen verdiept kan vinden in Bulwer Lytton's zoo pakkende schildering van de laatste dagen van deze stad, zoo vindt men er hier ook velen, gemakkelijk in een patio gezeten, die lezen in Washington Irving's schetsen, die ons het Alhambra doen zien gelijk het moest geweest zijn toen daar leven, beweging, vreugde heerschten!

Slechts noode neemt men afscheid, en dan nog slechts daarom, wijl nieuwe schoonheden in Spanje wachten. Want van Grenada gaat men over Bobadilla naar Cadiz. Heeft men den tijd, dan doet men goed te Bobadilla te verblijven; vandaar naar Malaga te gaan, niet alleen om deze wel zeer bijzondere plaats te bezichtigen, maar ook om te genieten van de woeste schoonheid der natuur in de Heyo de Cherro, dien men op den weg naar Malaga doorgaat. Van Bobadilla naar Cordova is de reis zonder veel afwisseling. Maar zij schenkt toch een voldoenden indruk van het Spaansche landschap in het Zuiden, zoozeer verschillend van Castilië. Toch doet men onjuist om zich Castilië te denken als een hoogvlakte zonder eenigen natuurlijken rijkdom. Integendeel, waar men in Spanje gaat, gevoelt men en ziet men, dat het een rijk land is, waaraan nijvere handen, waren zij aanwezig, meer zouden kunnen onttrekken dan thans geschiedt. Cordova zelf ook is er het bewijs van. De eens zoo beroemde stad van het geslacht der Khaliefen, dat uit Damascus naar hier kwam, is tot een provinciestadje van den tweeden of derden rang teruggegaan. O, zeker, het bezoek is loonend... voor den toerist. Wie zal in geheel Spanje straten vinden als in Cordova, die bij elke kronkeling nieuwe verrassingen brengen? Wie kent er, zelfs in het schilderachtige Sevilla, binnenplaatsen en patio's zoo rijk met planten en bloemen versierd als hier? Maar toch, er is geen leven in deze stad, en al is dat aangenaam voor den toerist, die er verblijft, en er, al wandelend, zich oude tijden kan terugdenken, van voorspoed getuigt het niet. Het zou dan ook zeer de vraag mogen heeten of toeristen hier veelvuldig zouden komen,

ware er niet de Kathedraal, beroemd omdat zij kathedraal en moskee tegelijk is. Inderdaad de zonderlingste vermenging, die het menschelijk brein heeft kunnen bedenken. Men mag zich dan ook afvragen of de Christelijke Koningen, die in de eerste helft der twaalfde eeuw de hand op Cordova legden, niet verstandiger zouden hebben gedaan een Kathedraal *naast* deze Moskee te bouwen. Zeker, slechts het middenstuk van de Moskee heeft men veranderd; het koor en de capella major der Katholieke kerk zijn in anderen stijl gebouwd. Zij zijn, wat Karel V, die zich tegen deze verbouwing verzette, gaarne toegaf, prachtig, maar niet minder waar blijft zijn opmerking, dat men dit schitterend middenstuk der Kathedraal ook elders had kunnen opbouwen en dat men daartoe niet had behoeven te schenden iets, dat inderdaad eenig was in de wereld! Maar ondanks alles, men verzuime het bezoek aan de Kathedraal te Cordova niet. Wie binnentreedt, staat een oogenblik als verstomd. Hij ziet een lusthof van prachtig bewerkte en boogvormig onderling verbonden pilaren voor zich; hij ziet er de sobere, maar typisch Moorsche kleuren schitteren. Die gangen van onderling verbonden pilaren geven een geheel aan doorzichten, dat wonderbaar en tegelijk prachtig is. Zij laten den bezoeker niet los, en zij brengen hem als vanzelf tot het heiligste der heiligen, de Mihrab, waar eertijds de gebeden werden gezegd. Waarlijk, wie gemeend heeft in het Alhambra te Grenada reeds iets moois te aanschouwen op het gebied van decoratiewerk, ziet hier de kunst van het Alhambra nog verre overtroffen. Want dit vroeger middelpunt der Moskee is van een fijnheid en gaafheid van bewerking, waarvan men niet genoeg kan waardeeren, dat zij door de overwinnaars niet is gestoord. Immers, verliezen wij één ding niet uit het oog: wij kunnen nu gemakkelijk zeggen, dat het zonde is, dat zij de Moskee in haar geheel hebben geschonden, maar zij zijn dan ook Cordova binnengetrokken na langdurigen strijd en in een tijd, waarin geloofsverschillen wellicht niet zwaarder, maar op andere wijze wogen dan tegenwoordig!

Van Cordova naar Sevilla is een betrekkelijk korte afstand. Zelfs een Spaansche trein ziet geen kans er meer dan drie uren over te doen. De aankomst in Sevilla verraadt niet het pétillante, dat deze stad eigen is. Sevilla is de hoofdstad van Andalusië;

het is voor den gemiddelden niet-Spanjaard de stad van Carmen. Trouwens, hoevelen gaan er niet naar Spanje om het te zoeken zooals het in de opera's en de boeken leeft en zooals het - gelukkig! - niet is. Wie op den eenzamen landweg in Castilië of in Aragon den trotschen bewoner, op paard of muilezel gezeten, tegenkomt, zal reeds dadelijk erkennen, dat deze gemiddelde Spanjaard niets gemeen heeft met de voorstelling, die men zich van vechtlustige, zwetsende personen, die hen in een roman moeten uitbeelden, maar al te gaarne maakt. Een reis naar Spanje is ook reeds daarom nuttig, wijl men Spanje en zijn bewoners er recht door leert kennen. Maar men zal dan ook tot de ervaring komen, dat er verschil is tusschen een Andalusiër en een Castiliaan. Verschil en overeenkomst. Want beiden zijn ten slotte hidalgo; beiden wenschen als caballero te worden behandeld; beiden zijn zich van hun waardigheid bewust. Maar wat in den Castiliaan somber en wantrouwend is, is in den Andalusiër zonnig en voorkomend. In Sevilla is de breedgerande sombrero, maar bij voorkeur van lichte, kleurige tinten, overheerschend. Men moet dat zien op een der ochtenden van de Feria, de een week durende groote jaarmarkt, die geheel Sevilla op stelten zet. Dan is er op het groote plein van San Sebastiaan, onmiddellijk nabij de beroemde tabaksfabriek, waar waarlijk niet alleen Carmens werken, groote markt, waar paarden, vee en pluimvee aan den man worden gebracht. Daar draven de Andalusische ruiters, die één schijnen te zijn met hun paard, in het rond; daar paradeeren des middags de bevallige signora's en signorita's in hun auto's en rijtuigen, en het moet met leedwezen geconstateerd, dat deze laatste, met veelal prachtige paarden bespannen, alweer in de minderheid dreigen te komen! Sevilla gedurende de Feria is wel geheel iets anders dan Sevilla in gewonen dos, hoewel erkend moet worden, dat het ook dan een stad is, die de moeite loont.

Eertijds was Sevilla niet alleen een aangename, maar ook een belangrijke stad. Nog steeds is de handel van Andalusië er geconcentreerd, maar er is verschil tusschen den handel van Andalusië en dien van Catalonië. Men ziet het Sevilla uiterlijk ook aan, dat het niet een ‘echte’ handelsstad is, schoon thans

de Guadalquivier bevaarbaar is voor zeeschepen tot voor Sevilla, en schoon er een werkelijke haven bij Sevilla bestaat. Maar een deel van het oplevend handelsverkeer is aan Sevilla ontnomen door Cadiz, de natuurlijke voorhaven van deze stad, de meest Zuid-Westelijke van Spanje. Want Cadiz heeft een ligging, waarvan in nog grooter mate partij zou kunnen worden getrokken dan thans geschiedt. Cadiz zelf is een eiland, slechts door een zeer smalle landtong met het achterland verbonden. Ver naar voren in zee strekt het zich uit, en tusschen dit eiland en de overzijde is de prachtige beschermde Golf van Cadiz, die ruimte biedt voor geheele vloten. Alleraardigst is de wandeling, die men rond Cadiz kan maken, aan drie zijden door den Atlantischen Oceaan, aan een zijde door de Golf van Cadiz omgeven. Eertijds brachten hier de zilvervloten haar schatten binnen, als althans een Piet Hein ze niet roofde; eertijds heerschte er weelvaart, ja groote rijkdom in Cadiz. Maar in 1596 deden de Engelschen een maar al te zeer geslaagden aanval op Cadiz; zij verwoestten een groot deel van dien rijkdom, en tientallen van jaren had de stad noodig alvorens zij zich herstelde. Maar wie ziet de tal van gebouwen en groote huizen, stammende uit de achttiende eeuw, twijfelt er geen oogenblik aan of dit herstel is gekomen. Geweldig rijke handelslieden moeten er hebben gewroond; groote ondernemingen moeten er zijn gevestigd; de huizen spreken in dat opzicht een duidelijk verstaanbare taal. Cadiz was de zetel van den Cortez, die de liberale Grondwet van 1812 afkondigde; sedertien staat het bij meer behoudende elementen in een kwaden reuk, evenals Malaga. Vandaar, dat het, min of meer kunstmatig, is achteruitgezet in beteekenis en is achteruitgegaan in voorspoed. Dat kan veranderen, indien men in Cadiz maar meer partij trekt van de natuurlijke omstandigheden en de haven ontwikkelt.

Spanje is een rijk, een aantrekkelijk land. Aantrekkelijk niet alleen, omdat men elk oogenblik den voet zet op historischen bodem, teruggeroepen wordt in een rijk en schilderachtig verleden. Aantrekkelijk ook door het volk, dat dezen bodem bewoont; waarmede gij wellicht niet direct tot overeenstemming en tot recht begrip van wederzijdsche verstandhouding komt, doch een volk, waarvan gij de innerlijke beschaving maar

al te spoedig aanvoelt. Er is in Spanje heel wat te verbeteren, te veranderen. Spanje wordt niet bewoond door een volk, dat als geheel genomen wellicht gelukkig is. Toch is men, ondanks armoede en zekere achterlijkheid, ook niet ongelukkig. Dat ligt in het Zuidelijk karakter van het Spaansche volk opgesloten. Nog teert men voor een te groot deel op het inderdaad grootsch verleden; nog ontleent men daaraan rechten, die te groote verplichtingen medebrengen. De gemiddelde Spanjaard is nog deels soldaat in zijn hart; men moet maar eens zien met welk een belangstelling alles wat het militaire betreft, gevolgd wordt; hoe civiele gardes en politieagenten zich naar het militair model schikken. Maar aan den anderen kant, welk een tegenstelling ook weer niet met elders! Men ga eens in de morgenuren de aflossing van de wacht voor het koninklijk paleis te Madrid bijwonen. Men ziet daar een volmaakt militair schouwspel, met infanterie, cavalerie en artillerie. Ja, zelfs met kanonnen betrekt men de wacht voor het paleis van Alphonsus XIII. Het gaat zeer stipt; het gaat met groot ceremonieel, maar tegelijk heerscht er tusschen de militairen en het omringende publiek een zoo eigenaardige, genoeglijke verstandhouding, dat van afscheiding bijna niets te bemerken valt. Tot zelfs in de kleinste kleinigheden is Spanje het land van de tegenstellingen; waar men dikwerf de woningen van de rijken onmiddellijk naast die van de armsten aantreft; waar etiquette en ceremonieel zwaar gelden, maar - het moet ook hier geconstateerd worden - nooit ontaarden in wat men deftigheid noemt, die schijnbaar alleen een Hollandsch artikel, niet voor export bestemd, is!

Zooveel is zeker, men oordeele Spanje niet zonder het gezien te hebben!

H.CH.G.J. VAN DER MANDERE.

Naar den Afgrond
Vervolg[1]

XII

't Was een statige stoet, die den ouden koopman naar zijn laatste rustplaats begeleidde. Heel de hooge handel van Antwerpen was er in vertegenwoordigd. Niet alleen de houtnegotie, maar ook de graanhandel, de invoerders van erts en rubber, de makelaars, 't bankwezen, want De Grande was een der grootste kooplieden van de plaats en liet een naam na zonder vlek. Ook waren zij talrijk opgekomen, degenen, die hem de laatste eer wilden bewijzen. De lijkwagen verdween onder den last van de garven en kronen, welke door de vrienden en betrekkingen van den overledene gezonden waren geworden, en de rij auto's en rijtuigen, welke er langs de Leien achter draafden, was zoo lang, dat zelfs de meest onverschilligen onder de voorbijgangers staan bleven en zich ai vroegen, wie er toch met zoo groot gevolg ten grave werd gevoerd.

Vóór den ingang van het Kielkerkhof bleef al dat gerij staan en terwijl de chauffeurs en koetsiers van hun zitplaatsen daalden, stegen al de vrienden uit en zagen het aan hoe dat klein, zwart ding, waarin een mensch lag, onder den grooten, blauwen hemel grafwaarts werd gedragen.

Er werden redevoeringen uitgesproken zonder einde, die den doode prezen voor al zijn doen en laten, en met instemming en blootshoofds werden, door al de mannen, daar tegenwoordig, die redevoeringen aangehoord. Want het leven van den ouden De Grande was er een van onverdroten arbeid geweest, van onkreukbare eerlijkheid en volkomen goede trouw.

(1) Zie blz. 62.

Maar wanneer de eerste schepels aarde op de kist vielen, welke voor goed voor aller oogen ging verdwijnen, steeg een zucht van verlichting uit de borst der aanwezigen. Want, wat hier afliep, dat was reeds 't verleden en terwijl ze zich afkeerden en zich het hoofd dekten, greep die mannen reeds 't heden aan. Een uur later zouden ze aan hun gewone bezigheden zijn: beurstijdingen uitpluizen, cijfers in boeken dragen, copieermachines doen stampen, telegrammen uitsturen of in ontvangst nemen, want 't heele leven van Antwerpen draait immers om den handel.

Had De Grande in zijn tijd 'tzelfde niet gedaan? Nu was voor hem de tijd van rusten daar. Op den vooravond van het feest had hij het boek van zijn leven toegeklapt en was in de duisternis verdwenen. Denkt men aan degenen, die naar het feest toe gaan? Moest, omdat er één gedaan had gekregen, 't werk der anderen worden stop gezet? Zou de handel van Antwerpen niet voortgaan wanneer al de mannen, die De Grande een uitgeleide hadden gedaan, op hun beurt verdwenen waren? Dan zouden hun zonen en kleinzonen op hun plaats op de hooge kantoorkruk gaan zitten en ter Beurs, de punt van hun potlood aan hun tong nat makend, differencen noteeren of orders opschrijven.

Ook de eigen zoon van den overledene was niet lang onder den indruk. Hij had bij 't graf hard geweend, had zich onder de redevoeringen voorgenomen, zooals zijn vader, den lof en de eerbewijzen van zijn tijdgenooten te verdienen, maar zou spoedig weer door de zaken in beslag genomen worden. De Bialowitser heide danste hem voor de oogen. Hij had het vizioen van haar honderden, duizenden boomen, waarin de wind ritselde en de vogelen zongen. Hij had die boomen gezien binst den schoonen zomertijd, de kruinen in den zonneschijn en de wortelen verborgen onder een mostapijt. Hij zag ze nu in verbeelding binst het herfstgetij, wanneer 't sap zich in den grond terugtrekt en de bladeren vallen. Dan zou hij reeds kooper zijn van een groot deel van die woudreuzen. Hij zou er met de deelbijl onder gaan en die merken, welke eerst moesten vallen. Hij zou er een leger van arbeiders op afsturen en dag en nacht zou 't woud weergalmen van de bijlslagen. Van hun takken en twijgen

beroofd, zouden de hooge stammen op den grond neerzijgen; zij zouden naar de houtzagerij gevoerd worden, of, te water gelaten, den langzamen loop der beken en riviertjes volgend, de plaats toedrijven, waar ze moesten worden opgeladen. Hij zag die stammen, in planken gezaagd, te Antwerpen aankomen, zijn magazijnen vullen en er weer uit verdwijnen, elk veranderend in een stapel muntstukken.

Kon hij nog langer aarzelen? Moest hij op het voorstel van den Pool niet ingaan? Zou hij de gelegenheid tot rijk worden, die hem werd geboden, van de hand wijzen? Gewis, hij moest de eerste dagen laten voorbijgaan, bezoeken van rouwbeklag ontvangen en die bezoeken beantwoorden, maar daarna, daarna zou hij terug naar Polen trekken, waar het fortuin en het geluk hem wenkten.

XIII

Op den vierden dag na de begrafenis trad Stan voor de eerste maal in de sterfkamer. Vooraleer hij de tweede reis naar het vreemde land ondernam, wilde hij zich vergewissen over het juiste cijfer van zijn vermogen. Daartoe moest hij de brandkast openen, waarvan de inhoud hem onbekend was, en de papieren nazien, welke die brandkast bevatte. Maar een schroom weerhield hem. Hij zag den zetel van zijn stervenden vader, zooals die vóór het meubel had gestaan, er den toegang toe versperrend, of hij zag 't doode lichaam in het ledikant. Toch moest hij binnen. Hij aarzelde nog wanneer hij den deurknop reeds in de hand had, maar vermande zich en stak 't beschilderd paneel open.

De rolgordijnen waren afgelaten, zoodat de kamer in een halve schemering bleef. 't Beddegoed was verdwenen, door ambachtsmannen afgehaald en weggedragen; de stoelen en voetbankjes stonden stijf op een lijn tegen de muren. 't Was alles vreemd en leeg. Alleen de brandkast gaf Stan denzelfden indruk als altijd, namelijk dien van geheimzinnigheid.

't Woord van het slot was ‘kas’. Er zijn er bij wie 't ‘God’ is. En Stan stond vóór het meubel, deed de beweegbare letters draaien, tot ze in de goede volgorde kwamen, en wierp de met stalen platen bezette deur open.

Hij zag 't Grootboek, waarin zijn vader gebladerd had op den dag, waarop hij hem te zamen met Braekman had doen verschijnen en haalde dit uit. En hij zag stapels papieren. 't Waren eigendomstitels met de namen van de notarissen op de kaft en verzekeringspolissen van diezelfde eigendommen. 't Waren ook bundels obligaties en akties. De schaar om de koeponnekens af te knippen lag er nevens, alsmede een lijst met de jaartallen der leeningen en de nummers der waardpapieren. 't Getuigde alles van nuchterheid en van orde. Geen zweem van fantasie, alleen maar zorg voor geld en voor wat tot geld kon worden gemaakt.

In een doosken van bordpapier lagen wat juweelen. 't Waren de diamanten van zijn moeder, die er, helaas, bitter weinig had bezeten, want mevrouw De Grande was al even eenvoudig als haar echtgenoot.

Stan wierp er een rasschen blik op, want zij boezemden hem weinig belang in. Wat hij wilde weten, wat hij moest kennen, dat was het cijfer van zijn vermogen, want hij wilde immers de Bialowitser heide koopen? En hij maakte totalen en nogmaals totalen, schatte ongeveer zijn eigendommen, rekende het te goed uit van de firma, want de oorlog was zoo plotseling uitgebroken, dat alles met één slag stop was gezet geworden. Het meerendeel van de zaken waren nog niet geregeld en er bleven allerlei onzekere posten. Hij doorliep ook het Grootboek, zag het cijfer na der deposito's op de banken, telde het baar geld. 't Geheel viel hem niet mee: hij had meer verwacht. Er waren groote pakken Metallieken, Duitsche en Russische staatsfondsen, waarvan de waarde door den oorlog op niets was gekomen. Toch was er genoeg om den kleinhandel, zooals zijn vader hem dreef, te laten varen en op groote schaal zaken te doen. De eerste daarvan zou de beste zijn. Wat zou hij zijn vakgenooten doen opkijken met den reuzenkoop! Wat zou hij den voorzichtigen Braekman een neus zetten en zijn ouden kassier overbluffen!

Van louter genoegen vergat hij, dat hij zich in de sterfkamer van zijn vader bevond en het geld door zijn vader was gewonnen. Hij zag er alleen het totaal van, dat hem in lichte cijfers voor de oogen danste en herhaalde dit totaal een paar maal

luidop. Daarna legde hij alles terecht en sloot af. Vastberaden ging hij vervolgens naar zijn kantoor.

XIV

Wanneer hij er een tijdje in had rondgewandeld, zijn duimen in de armgaten van zijn ondervest, cijferend en uitrekenend, schelde hij Braekman, want hij had dien in de bureelen gezien en wou maar liever ineens met hem afbreken. Hij had immers geen chef nevens zich noodig. Ook was zijn hart vol wrok over de vernederingen, die zijn vader hem in Braekmans tegenwoordigheid had aangedaan.

Tegen den tijd dat de volmachtdrager boven kwam zat hij in zijn kantoorzetel en keek den binnentredende uit de hoogte aan. Hij bood hem geen stoel aan, maar liet hem vóór de schrijftafel recht staan.

En zonder voorbereiding:

‘Heer Braekman,’ zegde hij, zijn blonden puntbaard vooruitstekend, ‘herinnert ge u ons laatste gesprek?’

‘Ik herinner het mij, heer De Grande,’ zegde Braekman met groote kalmte ‘en was in de bureelen gebleven om u in aanleiding daarvan te spreken. Heden morgen werd mijn kontrakt met Verleden en Cie geteekend. Met het begin der maand treed ik bij dezen in dienst. Dat wou ik u melden.’

De jonge koopman knikte goedkeurend.

‘Dan blijft er mij niets te doen dan u te danken voor de diensten, welke gij aan ons huis bewezen hebt. Vader was altijd zeer tevreden over u,’ sprak hij genadig.

Braekman wierp het hoofd in de lucht:

‘Ik ben gelukkig het te hooren,’ zegde hij fier.

De andere overzag het spottende van den toon en ging uit de hoogte voort:

‘En daar het geen geldkwestie is, die ons scheidt, maar alleen een kwestie van karakter; daar ik uw groote toewijding aan de firma en langdurigen arbeid niet onbeloond wil laten, zal ik mijn kassier last geven u op het einde der maand, boven uw gewoon salaris, een som van vijf duizend frank uit te betalen. Wij scheiden als vrienden, heer Braekman,’ besloot hij.

De aangesprokene boog, stond zwijgend na te denken.

‘Goed, heer De Grande,’ sprak hij op den duur. ‘Ik dank u. En... daar ik nog steeds in uw dienst ben en u tot het einde loyaal wil helpen; daar ik zou meenen aan mijn plicht te kort te schieten indien ik het achterwege moest laten; - ik heb u te waarschuwen,’ zegde hij ernstig. ‘Er loopt in Antwerpen een gewisse persoon rond. Hij komt een woud verkoopen,’ beweert hij, ‘ginder ergens verre in Polen. Hij is bij Verleden en Cie ook geweest. Deze heeren zien hem voor een avonturier aan. Op de Beurs werd er vandaag insgelijks in dien zin over hem gesproken.’

Fijn glimlachend keek Stan zijn berichtgever aan.

‘Ik dank u voor uw goede bedoeling, heer Braekman,’ zegde hij, ‘maar moet u doen opmerken, dat uw waarschuwing nutteloos is. Ik ben ter plaatse geweest en heb mij met eigen oogen overtuigd van de waarde van hetgeen de vreemdeling aanbiedt. Die man is geen avonturier en ik ben voornemens zaken met hem te doen.’

Een blik van verbazing schoot Braekman uit de oogen.

Alzoo, hij kwam te laat. Hier was reeds een beslissing gevallen. Verslagen stond hij het te bedenken. Op den duur, het ging hem niet meer aan, ook. Liep die domkop in zijn ongeluk, het was zijn zaak.

En neigend:

‘Wel,’ zegde hij; ‘dan is mijn taak hier afgeloopen. Ik heb de eer u te groeten, heer De Grande.’

Met een triomfeerenden lach keek Stan hem na:

‘Van een lastigen mentor ontslagen,’ murmelde hij. ‘Eindelijk alleen meester. Nu vooruit dan en naar de groote zaken toe.’

XV

Hij had in den loop van de week herhaalde conferenties met den vreemdeling. Een drietal weken na de begrafenis ondernam hij in diens gezelschap zijn tweede reis naar Polen, Nathalie alleen latend. Het maakte voor deze een gering verschil; zij zagen elkander toch enkel voor de maaltijden.

Zij bracht haar dagen door, - gedeeltelijk in haar huis, waar ze, om den tijd te dooden, van kamer tot kamer en van meubel

tot meubel ging, de kostelijke ‘bibelots’ bekijkend, waarvan het vol stond: de bronzen beelden van Barbedienne, 't glaswerk van Daum en Gallé, het porselein van Sèvres en van Worcester, de kleine meubels van Majorelle, - gedeeltelijk in de stad, die ze van wijk tot wijk en van straat tot straat afliep. 't Meest echter ging ze naar den Kruidtuin, want ze hield van bloemen en leerde die daar kennen. De buurt, waarin die tuin zich bevindt, was haar een der liefste van heel Antwerpen.

Hoe dikwijls toch was ze, als jong meisje reeds, voor haar pleizier door de Leopoldstraat gewandeld, den langzamen was van de empelopsys bespiedend, die langs dien kant de muren van het Elisabethgasthuis begroeit en die nu eens een duizendvoud vertakt net is, waartusschen 's avonds, als koperen schijven, de verlichte vensters der ziekenzalen blinken, dan een wemelend groen of donkerrood tapijt!

Hoe vaak had ze binst die wandelingen omhoog getuurd naar den reusachtigen olm, welke daar het gaanpad overlommert en waarin al de vogelen der buurt vergaderen, of uit de verte de beelden bewonderd, welke in een halven kring op het dak van den Franschen Schouwburg staan en de Negen Muzen voorstellen! Hoe menigmaal was ze in den Tuin algedaald, om, naar gelang van het seizoen, den bloei der bleeke tijloozen en anjelieren, der vurige pioenen en azaleeën of der donkere akeleien te bewonderen! Nu waren daar de ‘dauphinellen’ aan de beurt met hun oneindige verscheidenheden van blauw, en in de kleine, in rotsen gevatte waterkom, waarrond als messen, de rechte bladeren van de gladiolussen staan, de sierlijke, drijvende, witte en gele waterrozen. De groote ceders van Libanon, die in de diepte van den Tuin wassen en de Japansche sophora deden aan vreemde gewesten denken, zooals ook de groote palmboomen, die uit de serren buiten gebracht waren en zich te zonnen stonden.

Onveranderlijk eindigde ze haar wandelingen met het Zuiderkwartier. Dan liep ze eventjes rond 't Muzeum. Ze wist, dat in den tuin, die dit gebouw omringt, op dien tijd van het jaar de oranjeboomen buiten stonden, en zij had die boomen lief. Die waren al lang uitgebloeid, maar haar verbeelding tooverde haar den geur der teere bloesems voor

en zij snoof dien wellustig op. Weldra kwam ze op den kant, waar de beelden staan, die den wandelaar een voorsmaak moeten geven van de schatten, die in 't Muzeum bewaard worden: de Zakkendrager van Meunier, die zoo goed de handelsstad symboliseert, waarin hij ter schouw staat; 't Knaapje aan de pomp van Dupon en de Verdoemde Vrouwen van Mommaerts, die elkander omslingerd houden in een omhelzing zonder einde.

Ze besloot gewoonlijk haar wandeling met een bezoek aan haar vaderhuis. De oude aannemer keek nog nauwelijks op, wanneer ze binnen kwam, maar zat in zijn salonnetje te droomen van onbestemde dingen. Soms ging Nathalie een oogenblikje bij hem zitten en keek, zooals hij, naar de straat, waar geen mensch te zien was. Of ze trok naar Eulalie, die in den namiddag gewoonlijk op heur kamer bleef. Zij zette er zich nevens de tafel, waarop verstelwerk lag, en zag de bezige vingeren van haar oudere zuster op en af gaan. 't Was een geringe arbeid, wat deze deed, en in vroeger tijd had Nathalie er minachtend op neergezien. Op den duur vond ze hem pleizierig. Maar zelfs dat had ze niet te doen. In haar huishouden werd het alles voor haar gedaan. Ze had enkel op te staan, zich aan te kleeden, te eten en uit wandelen te gaan.

't Gesprek tusschen de beide zusters vlotte nooit al te best, want Eulalie zocht haar altijd uit te vragen en Nathalie verborg wat ze kon. ‘Was Stan nog niet terug? Schreef hij soms? Wat had hij ginder in dat verre Polen te doen?’

Om aan die vragen te ontsnappen, maakte ze voor het algemeen haar bezoeken kort, nam tram vijf en keerde huiswaarts. En ze zat in haar kamer tot de nacht daalde en tuurde naar de lichte plek, die boven de stad aan den hemel kwam, of naar 't donker Wilrycksch plein, door lantarens afgezet, dat er vóór lag. Links van dat plein, op een plaats, die ze niet goed kon bepalen, was er een groep roode lichten. Ze duidden het Zuidstation aan of wel de plek aan de Schelde, waar de Harwichbooten aanleggen. Ze wist het niet. Wel wist ze dat die lichten haar in haar eenzaamheid gezelschap hielden en haar spraken van leven en reizen. Andere menschen leefden. Haar leven was een levende dood, een plonsen in een poel van verveling en nuttelоosheid.

Kon dat zoo voortduren? Moest er niet eens een verandering ten goede komen? Ze wilde naar het licht, uit het moeras naar het licht. Ook aan haar hemel moest een helle plek komen, waar ze zou naar opschouwen, wanneer de duisternis over al het overige daalde. Ook zij moest een ideaal hebben, waar ze zou voor leven. De begeerte naar geluk groeide in haar terzelfder tijd met den moed der waarheid. Ze zou niet langer verduiken, maar voor allen treden en het uitroepen hoe arm ze was in haar rijkdom, en hoe ze zich verveelde en verlaten was.

In die stemming wachtte ze Stan af.

XVI

Hij kwam eindelijk, opgewekter en zegevierender dan ooit, pochte bij zijn vrouw over zijn kans en over zijn helderziendheid, vroeg haar genadig of ze zich niet verveeld had, ontving 't rapport van zijn kassier en bracht den avond in de stad door.

Den volgenden dag stelde hij met den Pool een onderhandsche akte op, die hem het bezit van de heele Bialowitser heide verzekerde, voor zooverre het het houtgewas betrof, en teekende daarna, als eerste korting op den koop, dien hij had gedaan, een wissel.

Hij droeg dien wissel zelve naar zijn kassier en legde hem dezen zonder spreken voor. De oude man, die in zijn lange loopbaan veel geld had zien komen en gaan, sloeg van verbazing met de hand op het voorhoofd, gelijk iemand, die een slag heeft gekregeqj. 't Was inderdaad een zware slag, dien De Grande hem gaf, want daar stond, zwart op wit, een woord, dat altijd het voorrecht heeft te ontroeren. Dat woord heet millioen.

En Stan stond bij hem en zag het gebaar en de groote oogen, die de grijsaard opzette en:

‘Wel,’ zegde hij,’ wat is dat? Zou men niet zeggen, dat ge nooit een wissel hebt gezien?’

En de oude keek naar hem op en las de minachting van het schoone gelaat en ontstelde:

‘De waarheid is, dat ik er nooit zoo'n grooten gezien heb, heer De Grande,’ stamelde hij. ‘Een millioen is een som.’

‘Was een som, maar is het niet meer. De tijden zijn veranderd. 't Geld heeft veel van zijn waarde verloren. 't Is juist daarom dat wij moeten zien er veel te verdienen.’

En vertrouwelijk:

‘Wat ik hier doe is een middel om er veel te verdienen. Dit millioen zal, met tien vermenigvuldigd, in mijn kas terugkeeren, en-ne...’ hij draalde even.

‘Wanneer dit gebeurt, verdubbel ik uw wedde. Zijt ge nu tevreden, oude?’

Hij stond nog wat te praten over de noodzakelijkheid zich aan de nieuwe omstandigheden aan te passen; over het al of niet hernemen der zaken; over de vadsigheid van het volk, dat, bedorven door vier jaar nietsdoen en dop, moeilijk was aan 't werk te houden. En de grijsaard luisterde verstrooid en wierp nu en dan een benauwden blik op 't papierken, waarop, onder 't woord millioen, de naam stond, de geëerde naam van zijn dooden chef, die nooit zulke groote wissels had onderteekend.

Op het punt afscheid te nemen, overhandigde Stan den man een bundel waardpapieren. En hij gaf hem last die naar de Hypotheek, en Beleggingsbank te dragen, ten einde zijn krediet te staven en de betaling van den wissel mogelijk te maken.

Hij zelve ging een gewisse dame bezoeken en om haar zijn goede luim te toonen, schonk hij haar een paar diamanten oorbellen. Ze kwamen uit de nalatenschap van zijn moeder en waren op oude wijze gevat. Maar hij zou ze later eens laten herzetten, zegde hij, wanneer hij meer tijd had. Nu namen zijn zaken hem te zeer in beslag.

Hij bleef dien avond bij haar en kwam in den nacht te voet naar huis, want de trams liepen niet langer. Nathalie, echter, lag nog wakker en hoorde hem naar zijn kamer trekken. En zij weende in haar bed tot den morgen.

(*Slot volgt*).

ANNA GERMONPREZ.

Wending

Voor Gaby, mijn vrouw.

I

Ach! het wee van donkere zielekamer:
- ingang tot vertwijfeling en onlust -
met het zwaar-neerploffend, droef gehamer
om éens-gedroomde rijpheid in den zonnegloed...
bleeke, kranke stilte, die niet is de rust
na blije, hooge jubeling om bedwongen zwakheid,
de loutering van den dringenden drang van het bloed -
maar de knellende onmacht en de akelige leegheid in het donker,
zonder lichtende lamp...
Tot plots, van buiten, een felle bliksemschicht
de noodlotszwangere zieleverten
en de duistere gangen van de wijkende levenskracht
doorflitst met een gulp van licht:
de zielekamer in de branding
en het felle bruisen van de baren golvend in het hart!
Daar klinkt de zachte, stille stem van goede vadertje
bevrijdend uit de barning -
het diepe, zware licht van zijn oogen
is een vuurbaak in den storm!...

Daar daalt weerom de donkere voorhang:
logen -
en 't vergeefsche pogen
werpt de donkere doem, zonder de straling
van de lamp, klaar en egaal...
Ach! het wee van duistere zielekamer!...

II

Hangen de vlaggen uit? En wapperen ze in den wind?
Klinkt daar hoorngeschal?
En luid geschetter van helle trompetten? -
Brandt daar de zon en lacht daar een kind
mee met 't geschater van blije vogels
in 't zwaatlende loover van den mooien tuin?
Klinken sirenen en zwelt de feestlijkheid
in klankenvolheid en bewegingsdrift?...
Het licht!
Het licht in klare, zachte lamp
in wijdingsvolle handen aangedragen
en de zielekamer *helder!*
Uit met het zware, neerploffende gehamer,
maar de zachte streeling van je blanke handen
en je warme adem koesterend langs mijn wang!
In 't roode schrijn van mijn hart de fonkelende edelsteen
van je blik!
In den weidschen tuin van mijn verlangen
de geurige bloem van je welige wezen!
In de zwellende ronding van mijn gedachte
de gespannen boog, in volle herinnering,
van overweldigend genot aan je lenige leden!
In 't aarzelend bewegen van mijn handen
een hoek van je golvende, gracieuse gebaren,
en de klare, zingende muziek van je stem
als een zonnig lied in mijn oor!

O! de weelde van de klare zielekamer!
- ingang tot geestdrift en blijen bloei! -
met den bezonken lust om doorwoelde en doorvoelde passie
en weelderige rijpheid in den zonnegloed!...
klare, innige stilte, - zoete rust: zóo zacht
na blije, hooge jubeling om gewonnen kracht
en glanzende loutering van den kostbaren drang van het bloed!
Volheid en vermogen
in het klare licht van de lamp,

over de weelde van 't bereikte pogen!
Laat dan een schaduw plots, van buiten,
neervallen in die zee van licht,
in de heldere gangen van de triomfeerende levenskracht:
rouwfloers over het huis van de vreugde!
Dan weer de zielekamer in de branding
en het felle bruisen van de baren golvend in het hart!

Maar de vuurbaak licht aan het strand
in je groote, klare oogen -
daarheen geriemd met krachtige slagen:
dra omknellen mijn beide sterke armen je bloemige lijf!
Je mond met de roode lippen is een beker vol paarse wijn:
helder brandt de lamp in egalen en blijden schijn:
O! de weelde van de klare zielekamer!

Juli 1926.

V. DE MAESSCHALCK.

Vlaamsche Kroniek

Onze twee vorige kronieken waren geheel aan de poëzie gewijd. Thans wordt onze aandacht in beslag genomen door de talrijke, en meestal waardevolle prozawerken, die er in den laatsten tijd verschenen.

Arnold Sauwen, de goede dichter, heeft een vijftal novellen verzameld onder den titel *Uit het Maasland* (De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen). De mooie Limburgsche streek langs den Belgischen oever der wispelturige Maas heeft de schrijver in het inleidend opstel gekarakteriseerd. In de volgende vier schetsen teekent hij menschen uit zijn geliefd geboorteland en hij doet het met raken toets en in een taal, die forsch is en een voudig te gelijk. Er gebeurt eigenlijk niets bizonders in die novellen. De ‘Tijd’ heeft er meer invloed op de menschen dan het ‘Noodlot’. Zii zijn vredig als het buitenleven zelf. En toch boeien ze, omdat de toon, die er uit opklinkt, zoo oprecht is en elk simpel woord zoo zuiver doorvoeld. Men denkt onder het lezen soms aan Virginie Loveling's korte verhalen. Zoo kennen we tevens de traditie, die Sauwen in dezen bundel huldigt.

Cyriel Buysse bundelde een groot aantal korte verhalen en twee langere novellen - ‘Uzubupu’ en ‘Plus que Parfait’ - dit laatste een meesterstukje van fijnen humor en gulle uitbeeldingskracht - onder den titel *Typen* (Van Rijsselberghe en Rombaut, Gent). Als verteller blijft Buysse onovertroffen. Hij sleept den lezer mee, interesseert hem voor de kleinste voorvalletjes uit het dagelijksch leven van heel gewone menschen, die hij in hun eigenaardigheden typeert. Ze leven voor ons op, al deze typen: Nonkelken, de stoïcijnsche philosoof, de broeders Ertelee, oom Heliodoor, die zoo van grappen hield, en Guust de Profane. In dit boek hebben wij teruggevonden de roerende schets ‘Tickets’, die, vóór meer dan vijf en twintig jaren reeds een zoo overweldigenden indruk op ons maakte toen we ze in ons schoolleesboek lazen. Die indruk bleek thans, na herhaald genieten, nog even hecht en diep. Buysse veroudert niet. Ook in dit kleinere werk blijft hij een meester. Minder hoog stellen

we den roman *Uleken* (Van Rijsselberghe en Rombaut, Gent), waarin Cyriel Buysse de tegenstelling oud en jong, die vooral in deze naoorlogsche tijden zoo schril blijkt, uitwerkt met zijn gewonen zin voor humor. Maar er is in deze uitgebreide levensgeschiedenis van de welstellende boerendochter Uleken, die na vele jongelingen te hebben ontmoedigd het eenzaam bestaan eener oude vrijster te gemoet gaat, een gemis aan evenwicht en aan diepgang, waardoor de algemeen-menschelijke beteekenis er van verzwakt wordt. In de eerste plaats immers gaat onze belangstelling naar al wat Ulekens' liefdeleven betreft. In haar meisjeshart ontbloeit het verlangen naar zachter en verfijnder liefkoozingen dan de boerenkerels haar geven kunnen, nadat ze zich, schier onbewust van wat ze deed, even door den kasteelheer heeft laten zoenen. De tragiek, die er uit dezen vagen drang naar zoeter min ontstaat, we bevroeden ze wel, vermits ze tot uiting komt telkens het meisje een aanzoek afslaat, doch het is ons niet gegund door te dringen tot in de diepten, welke er onder het schijnbaar roerlooze oppervlak van het dagelijksch gebeuren verscholen liggen. Wanneer Ulekens oude vader op een winterdag het huis ontvlucht en dolen gaat, dan geeft dit incident aanleiding tot een lange beschrijving van den nachtelijken opzoekingstocht, die Uleken tot op het kasteel brengt. Maar deze uitweiding, die het evenwicht van het boek verbreekt, versterkt geenszins den tragischen ondergrond van het verhaal. De ontmoeting van den kasteelheer en de oude vrijster doet slechts even een rimpeling loopen over het oppervlak van den kalmen vijver, waarbij hun beider bestaan best kan worden vergeleken. Nadien schijnt de roman, met de belangstelling van den schrijver, een andere richting te willen nemen, waardoor dan de ondertitel ‘Van Oud en Jong’ gewettigd wordt. Tegenover den ingetogen eenvoud, waardoor het bestaan van het in diepen eerbied voor het gezag opgevoede en vergrijsde Uleken gekenmerkt is, plaatst de schrijver de onstuimige, van haar meerderwaarde en haar onafhankelijkheid overtuigde jeugd uit het naoorlogsche tijdperk. Dat wras een thema onzen grooten Buysse waardig. We durven zelfs hopen, dat hij het andermaal zal aanvatten. Want in *Uleken* krijgen we slechts een veeleer schematische voorstelling van den strijd, uit deze tegenstelling ontstaan. De gelegenheid om van de opkomst van het flamingantisme en de christelijke democratie op den Vlaamschen buiten een bewogen fresco te ontwerpen, heeft Buysse genegeerd. Zelfs de groei van de nieuwe denkbeelden in het brein van den jongen boer, die met Ulekens nichtje huwt, schijnt hem maar luttel te hebben geïnteresseerd. Wel laat hij de stralen van zijn altijd even gullen

humor lichten op enkele kleine gebeurtenisjes, die hij met welgevallen beschrijft om den ommekeer in de levensziening zijner menschen te verduidelijken. Zoo bieden de bladzijden, waarin Buysse verhaalt van de invoering der nieuwe modes, van de ontmoeting van de auto van het kasteel en de motorfiets van Ulekens aangetrouwden neef, den lezer een onvermengd genot, wijl daaruit de ironie van den auteur opstraalt. Maar des te meer gaat men dan ook betreuren, dat de tegenstelling tusschen voorheen en thans niet met de verwachte scherpte werd uitgewerkt. We verwachten van den grooten schrijver, die de figuur van vader van Paemel schiep, ook het beeld van den bevrijden Vlaamschen boer, die er wel wat schijnt voor te voelen om op zijn manier weerwraak te nemen op zijn vroegere verdrukkers. Dat het hoofdzakelijk de oorlog was, waardoor deze bruuske ommekeer teweeggebracht wordt, hadden we wel graag in dezen roman gemerkt. Waar Buysse dezen factor volkomen negeerde, ontstond er een leemte in zijn boek, bij gemis aan een overgang tusschen oud! en jong. Zooals het nu is, blijft *Uleken*, ondanks zijn vlakheid, een zeer aantrekkelijk werk.

Met een nimmer verzwakkende belangstelling heb ik herlezen den fraaien novellenbundel, dien Cyriel Buysse vóór vele jaren reeds publiceerde onder den titel *Van arme Menschen*, en waarvan thans (bij C.A.J. van Dishoeck, Bussum) een tweede druk verscheen. Daaruit komt ons het eenvoudige, doch grootsche en soms zoo dieptragische leven te gemoet, dat Buysse schier in elk zijner vele boeken heeft gecondenseerd. En herlezend de geschiedenis van ‘Grueten Broos’, van den Opzichter der Visscherij, van het teere Beeldeken, van Poover den Eenzame, en vooral de langere vertelling: Op het kleine Gehucht, moesten we aldoor denken aan de woorden waarmee eens Maeterlinck het talent van onzen grootsten romancier heeft gekarakteriseerd: Toute la Flandre est en lui, vivante et immortelle.

Nog hoeven we de aandacht te vestigen op een nieuwen druk van *De vroolijke Tocht* (C.A.J. van Dishoeck, Bussum), waarin Buysse verhaalt van zijn reizen per auto door Frankrijk. Dat is een boek van levensvreugde en blije levenskunst, waarvan elke bladzijde doortinteld is met humor en optimistische wijsheid.

In de mooi uitgegeven novelle *De wonderlijke Mei* (Em. Querido, Amsterdam) viert Herman Teirlinck andermaal zijn talent als woordkunstenaar uit. In overdadigheid van rijke kleuren en beweeglijke lijnen schildert hij het gestoei van Natus, den eenvoudigen koeier, met de dochters van den boer, nu de bloeiende Lente de meisjes zottebollig maakte. Hoe de liefde in Natus' hart haar geheimzinnige intree doet en den jongen

van zijn schamel leger drijft naar Trezekens venster toe, waar juist een ander vrijer uitwipt, - hoe het meisje verlaten wordt en Natus den verleider doodt, - hoe hij zijn schuld bekent, waarna hij ‘gedragen (wordt) achter de muren van een groot gevang, bij koningen en princessen, bij wijze tooveraars, bij heiligen uit den hemel’ - dat alles vertelt de verfijnde kunstenaar Teirlinck ons, en het verluidt als een wonderlijk sprookje. De werkelijkheid omhangt hij met de festoenen van zijn verbeelding: zoo krijgen wij van de innige menschelijkheid, welke dit verhaal ten grondslag ligt, een scherperen en dieperen indruk. Dit boekje voert ons terug naar den tijd, toen Teirlinck zijn ‘Wonderbare Wereld’ en ‘Hek stille Gesternte’ schiep. Maar we vinden in dit verhaal van gedegener kunnen tevens den auteur terug van een tooneelspel als ‘De Man zonder Lijf’, dat toch ook een wonderbare verbeelding is. Het zal in de toekomst blijken, dat ondanks schijnbare evoluties, waardoor de schrijver gedreven werd naar het tooneel, Teirlinck in de éérste plaats een artiest van het woord bleef.

Drie Jaren in een Belgische Bastille (Uitgeverij Excelsior, Brugge) bevat de indrukken en overwegingen, welke het dagboek vormen van een gekerkerden Vlaamschen activist. Dees flink geschreven, boeiende werkje van A. van der Heyde vertoont verwantschap met het boekje, dat wijlen Noordling vóór enkele jaren in de wereld zond, nadat hij uit de gevangenis ontslagen werd. De ‘Muurkrabbels’ van Noordling werden tot fijner kunst, wellicht omdat elk kapitteltje doortrokken was van humoristische wijsgeerigheid. Ook aan de meer literaire ‘Celbrieven’ van Wies Moens dachten we onder het lezen van A. van der Heyde's bundeltje, dat, volkscher van trant en eenvoudiger van opzet, niet enkel documentaire, doch ook letterkundige waarde bezit en waarin geen enkele bladzijde onverschillig laat.

De novellenbundel *De Tuin der Hesperiden* (Excelsior, Brugge) zal wel een eersteling zijn. De schrijver, J.H. Poté, moet zich nog een eigen terrein veroveren. Reeds slaagt hij er in atmosfeer rond de voorgestelde gebeurtenissen te weven - wat dan toch een blijk is van talent. We zullen van Poté, die een dichterlijk proza schrijft, zeker nog wel hooren.

Hugo van Walden, de fijne romantieker, die ons ‘Elooi in het Woud’ schonk, treedt thans naar voren met een bundel schetsen, *De gulden Slede* (Gust Janssens, Antwerpen). In de mooie bladzijden, waarmede de schrijver zijn boek opdraagt aan zijn broer Paul, zet hij zijn literaire opvattingen uiteen. Hij doet dat niet als een criticus, die beschouwingen uitspint met een ernstige plooi om den mond. Dit betoog zonder geleerd-

heidsvertoon wordt tot een brok loutere poëzie, die den lezer boven de beslommeringen van de realiteit optilt en in Van Walden's wereld van droom en schoonen waan binnenvoert. Sprookjes vertelt deze neo-romantieker niet altijd. Maar om de gebeurtenissen, aan de realiteit ontleend, weeft hij een teeder waas, dat de menschen inniger doet schijnen en zelfs aan de wezenlooze dingen een eigenaardig, alhoewel roerloos leven verleent. Wat van Walden verhaalt is eigenlijk niet zoo bizonder. Het is de wijze waarop hij vertelt, die treft en bekoort. De menschen, die hij teekent, hebben allen karaktertrekken met elkaar gemeen. Hun wil is heel wat minder sterk dan hun fantasie. Ze worden door het leven meegevoerd, wijl ze niet de kracht bezitten om den gang der dingen te beheerschen. Droom en waan staan hun nader dan de daad. Maar juist deze zachte onwezenlijkheid maakt de originaliteit uit van Hugo van Walden's fijne kunst, zooals deze zich in zijn jongsten novellenbundel openbaart.

Felix Timmermans beschreef de reis, die hij ondernam *Naar waar de Appelsienen groeien* (P.N. Van Kampen en Zoon, Amsterdam) - d.i. naar Italië en Zuid-Frankrijk. Iets heel bizonders is dat niet geworden. We hebben in deze bonte reeks van aanteekeningen over de schoonheid der Italiaansche steden, over Venetië, Florentië, Assisi, Rome, over de Fransche Riviera en het heiligdom van Lourdes, vooral plezier beleefd aan de recht smeuïge wijze van vertellen, die Timmermans eigen is. We hadden wel wat méér gewenscht dan een gewoon dagboek van Pallieter op reis... al was het dan maar een origineeler kijk op menschen, stedep en landschappen. Zoo iets krijgen wij wel wanneer de auteur spreekt over een heilige, die hem lief schijnt te zijn, over den dichterlijken Franciscus van Assisi. Dat reisverhaal heeft iets burgerlijks. Had Timmermans deze heele voyage naar het land waar de appelsienen bloeien, eens laten beleven door een of ander Lierschen Meneer Pirroen, dan ware dit werk zeer zeker een plezante bijdrage geworden tot de kennis van de burgerlijke ziel in ons bij uitstek burgerlijk landeken. Dit burgerlijke - het kan dikwijls een deugd zijn! - straalt hoofdzakelijk door wanneer Timmermans het naïeve verhaal opdischt van zijn bezoek aan den Paus. Maar aantrekkelijk, boeiend, frisch en kleurig blijft dit boek met den wanluidenden titel, dat hoegenaamd niets nieuws brengt over Italië of over Pallieter-zelf, toch altoos.

Maurits Neels trad vóór den oorlog op met een verzenbundel: ‘De Macht van het Leven.’ Thans liet hij een drietal romans verschijnen: *Van een Jongeling, Uit Liefde voor het Leven* en *De Kunstkring van Waes* (Uitgave der Agence Télégraphique

internationale, Brussel). Deze drie verhalen, met Waarschijnlijk heel wat autobiographische bizonderheden opgebouwd, zijn vlot geschreven. Maar de schrijver heeft zich, jammer genoeg, niet de inspanning getroost, waardoor zijn drie boeken tot evenveel kunstwerken zouden geworden zijn.

Fabrice de L' Uda zond *Bij de Schemerlamp* (Mercurius, Antwerpen) de wereld in, met als inleiding een overbodigen brief aan de redactie van een Belgisch tijdschrift, waarin over auteursrechten wordt gedebateerd. In literair opzicht zijn de hierop volgende verhalen niet belangwekkender.

Van den Antwerpenaar Prosper Arents werd de novelle *Het geheimzinnig Kastje* (Lectura-uitgave, Antwerpen) bekroond in den Lectura-prijskamp. Het is een verhaal van luttel gebeuren uit het schamel leven van een kind. Voortreffelijk heeft de schrijver de klein-burgerlijke omgeving, waarin zich het nietige drama ontwikkelt, door het aanbrengen van telkens nieuwe karakteriseerende trekjes en kleurige borstelstreekjes, in zijn verhaal doen opleven. Elk personage: de moeder, het grootje, de vader, het jongentje, heeft Arents met scherpte geteekend in hun handelingen en gedachtekens, met woorden, die soms gewild precieus gekozen lijken naast de naturalistische, in dialectvorm gehouden dialogeering. Het is voornamelijk door de zuiverheid der bedding van menschen en dingen, dat deze novelle zoo aantrekkelijk blijft tot het einde toe.

Sebedee door Joris Vriamont (gedrukt te Maastricht door A.A.M. Stols op 60 ex. die niet in den handel zijn) is een der meest interessante boekjes die er in den laatsten tijd verschenen. Er jaagt door dit oubollig verhaal met wijsgeerigen ondergrond een dolle levensblijheid, waarop door een in wezen satirischen geest controol wordt uitgeoefend. Deze Sebedee, die een mulder is van Sinte Kwintens-Lennik, bezit werkelijk veel levenskennis, een sterk optimisme, en begrip van zijn eigen verwarden tijd. Hij lijkt wel een Pallieter met gedachten! Het korte verhaal, waardoor Vriamont ons meevoert in de wereld eener schier onbegrensde fantasie, is geschreven in kleurig proza, dat de sappigheid bezit van rijpe peren. We kunnen het slechts betreuren, dat maar enkelen dit boekje van een eigenaardigen prosaïst kunnen lezen.

LODE MONTEYNE.

Onderwijs en Opvoeding

We hebben in vroegere kronijken de aandacht op een paar tijdschriften gevestigd. Eén er van was *Volksontwikkeling*, het maandblad uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (Centraal Station, Amsterdam). Een volledige jaargang, de zevende, werd zoo pas afgesloten; en daarin treffen we dan o.a. aan, naast een geheel nummer gewijd aan het werk der instellingen voor volksontwikkeling en aan de mogelijkheid dit nog meer samenhangend en vruchtdragend te maken, een aantal bijdragen over ‘Religie en rijpere jeugd’, door verschillende medewerkers, over Hamburgsche school- en onderwijstoestanden door A.H. Gerhard, over ‘de Pallas-Athene-school’ door J.H. Bolt, alsmede over een heele reeks plaatselijke instellingen en ondernemingen in Nederland en in den vreemde. Misschien komen ook wel eens toestanden in België ter sprake. In afwachting daarvan blijft dit tijdschrift ten volle ieders belangstelling waard. Een ander tijdschrift, *Wil en weg*, dat door de Wereldbibliotheek wordt uitgegeven, eindigde zijn vierden jaargang. In ondertitel wordt het ‘een volksuniversiteit in woord en beeld’ geheeten; en dat mag het wel, getuige dit jaar negen artikelen over ‘Vogels en vogelbescherming’ door J. Drijver, acht over ‘Recht en rechtspraak’ door Mr. H. van Haeringen, tien over ‘De geschiedenis van het orkest en van zijn instrumenten’ door W. Hutschenruyter, negen over ‘De inrichting van onzen staat’ door Dr. E. van Raalte, twaalf over ‘Het radiotoestel in theorie en practijk’ door A.N. Tenne, negen over ‘Wondergenezingen en de ontwikkeling der geestelijke geneesmethoden’ door Dr. I. Zeehandelaar, benevens een paar andere reeksen, die ieder op zichzelf een volkshoogeschoolleergang konden genoemd worden. Tusschenbeide mag hier wel bijgevoegd, dat dezelfde uitgeversfirma ook *Droom en daad*, een maandblad voor jonge meisjes, laat verschijnen en mevrouw C.M. van Hille-Gaerthé er de redactie van voert, terwijl *Leven en werken*, maandblad voor vrouwen en meisjes, insgelijks uitgaande van de Wereldbibliotheek, door E.C. Knappert en Annie Salomons geleid wordt. Bij gelegenheid komen we daar gaarne op terug, gezien den opvoedenden

invloed ten goede dien zulke lektuur uitoefenen kan. - Vroeger handelden wij ook over *Savoir et beatité*, het tijdschrift door de provincie Henegouwen uitgegeven en dat vooral belangstelling wekt voor kunst en onderwijs van Fransch-Belgischen bodem. Een der medewerkers er van, de heer Massonet, heeft een afzonderlijken afdruk, *Le croquis*, 'essais d'enseignement pour tous les degrés d'études', laten verschijnen; en laten we zelf geen teekenaar zijn, toch vatten we dadelijk hoe het waarnemen, meten, schetsen en kleuren, als door den kunstenaar toegelicht en met meer dan zestig voorbeelden geïllustreerd, de grondslag tot een rijk genot en een degelijke artistieke opleiding kan blijken. We bevelen dus gaarne dit werk ter kennismaking aan.

Een apart woordje willen we wijden aan *Child Education*, een Engelsch tijdschrift, uitgegeven door de firma Evans Brothers te Londen. Ons zijn een aantal bladen van pedagogisch groote waarde bekend, maar dit tijdschrift is zoo origineel en springlevend van inhoud, dat het vanzelf om aandacht roept. Het stelt zich vooral in het teeken der belangstellingscentra. Het verschijnt maandelijks en heeft telkens een dubbel omslag, waarvan de binnenzijde plezierig gekleurde teekeningen vertoont, die als wandversiering aangewend of in personages bij één doorloopende geschiedenis uitgeknipt kunnen worden. Elke maand brengt haar specifiek eigen nummer, met daarin een rijken cyclus van lees- en leerstof, handvaardigheidsoefeningen, rijmpjes en verzen, liederen, alle in verband met die maand en haar bedrijf, haar verjaarfeesten, haar beteekenis, en alles joviaal van illustraties voorzien. Buitendien vindt de uitgeversfirma dan nog gelegenheid, extra nummers te laten verschijnen, die ieder op zichzelf een openbaring zijn: zoo zagen we in November 1925 een speciaal Winter-nummer, geheel aan Kerstmis gewijd, en bezorgde dit jaar ons drie extra uitgaven over de geschiedenis der huisvesting, d.i. beurtelings over het huis, de bemeubeling, de voeding, in afwachting dat ook de kleeding volge, met nog eens friezen, uitknipmodellen en teekeningen. Wat zeggen wil: dat hier een machtige som aan opbouwend werk geleverd wordt en dit werk zelf in het teeken staat van de geestigste, meest kinderlijke bedrijvigheid. Het zou de moeite loonen, indien onze leerkrachten, belust op verjonging van hun onderwijs, een blad als *Child Education* regelmatig konden doormaken.

Nu we het toch over Engelsche uitgaven hebben, moge het nieuwe boek van A.J. Lynch, *The Rise and Progress of the Dalton Plan*, vermeld (uitg. Philip & Son, Londen). Het is een

vervolg op schrijvers ‘Individual Work and the Dalton Plan’ en zal niet nalaten, zoo goed als dit werk, internationale belangstelling te wekken. Lynch heeft ruim drie jaar bewust Dalton-plan gevolgd en ondertusschen veel ervaring opgedaan, veel bezoek ontvangen en veel vragen te beantwoorden gehad. Dit nieuwe boek getuigt daarvan; het bevestigt schrijvers onwankelbaar vertrouwen in het Dalton-plan en de daaraan verbonden werkwijze, al heeft hij dan, vooral in zake wiskunde, een gedeeltelijken terugkeer naar klassikale behandeling als onafwendbaar moeten aanvaarden. Wat in Lynch treffend te waardeeren blijkt is de onbevangen kijk, waarmede hij eigen werk bejegent, spijts al de bewondering die het om zijn doening en zijn uitslagen in Engeland en elders heeft gewekt.

Van Nederlandsche uitgaven in verband met onderwijs en opvoeding gewagend, vermelden we ditmaal in de eerste plaats J.B. Wolters' *Fondscatalogus*, die met zijn bijna 300 bladzij auteursnamen en titels een weelde aan boeken vermeldt, zooals geen andere Nederlandsche firma heeft op de markt gebracht; en ieder weet wat elk dier boeken, van Wolters' persen afkomstig, aan beteekenis vertegenwoordigt inzake druk, illustratie, papier en band. We blijven er dus niet bij stilstaan, maar raden belangstellenden in onderwijszaken dringend aan met dezen kataloog kennis te maken.

Bij genoemde firma verscheen onlangs *Een eeuw kinderpoëzie*, door Dr. L.J. Th. Wirth. In deze omvangrijke kritische studie overziet de auteur de kinderpoëzie van Van Alpben tot ongeveer 1880; niet alleen worden daarbij Van Alphen, Goeverneur en Heije als hoofdfiguren gekenschetst, maar tevens de sociale en de pedagogische denkbeelden breedvoerig toegelicht, voor zoover ze in de poëzie voor kinderen weerspiegeld werden. Hier is dus, op een gebied dat maar weinig uitgebaat werd, een bizonder belangwekkend werk voorhanden. Dit weze ons een reden om er de aandacht op te vestigen, dat, naast de rijke dokumentatie betrekkelijk Noordnederlandsche dichters, ook de Zuidnederlandsche navolgers van Van Alphen en onze oorspronkelijke dichters als Van Duyse, Van Droogenbroeck. Antheunis, Hiel e.a. verdienden besproken te worden, vooral dan Van Droogenbroeck, wiens ‘Dit zijn zonnestralen’ bij Wolters zelf, in 1873, hun eerste uitgaaf beleefden.

Dezelfde firma bezorgde ons ook een boek, *Psychologie*, door L.C.T. Bigot, met medewerking van Dr. Ph. Kohnstamm en Dr. G. Revesz. Dit werk maakt deel uit van een omstandig handboek ‘Paedagogiek’, waarin als volgende deelen nog ‘Het Kind’, ‘De School’ en ‘Geschiedenis van opvoeding en onderwijs’ zullen verschijnen. Het kenschetsende in dit

eerste deel is: dat de auteur geen evenwichtig leerboek bedoelt samen te stellen, maar de door hem behandelde verschijnselen, kenmerken van het Ik, met talrijke voorbeelden uit leven en literatuur en met vele experimenten - samen een stevige dokumentatie, - illustreert en tevens, aan de hand van zijn zeer persoonlijke inkleeding der leerstof, een idee geeft van de levenwekkende wijze, waarop de auteur het onderwijs in de psychologie verlangt gegeven te zien.

In de reeks 'Verdieping en belijning' (uitg. P. Noordhoff, Groningen) bracht ons de heer Dr. Ph. Kohnstamm een brochure, *De nieuwe school*, met een aantal organisatorische gegevens ten gerieve van hen, die het onderwijswezen op gedaltoniseerden grondslag willen herinrichten.

Bij de firma J.M. Meulenhoff liet mevrouw J. Riemens-Reurslag een bundel, *Van kind tot mensch*, verschijnen, die wel interessante hoofdstukjes over allerlei zaakjes bevat, maar daarom nog niet tot een boek van hooge waarde is geworden. We zouden vooral de ouders de lezing er van aanbevelen; want stukjes als II, IV, V, IX zijn belangwekkend en nuttig. Maar dan mogen er geen brokjes bij als b.v. IX en X, waar veel in gepraat en feitelijk niets in gezegd wordt.

De firma Orell Füssli, te Zurich, schonk ons de vijfde uitgaaf van Ed. Oertli's omstandige reeks *Das Arbeitsprinzip*, bij de eerste vijf leerjaren aangepast. Wie, buiten de mooist geschreven studiën over het arbeidsbeginsel om, - en daar zijn er zeer geleerde en dikwijls erg saaie bij, - dat principe zelf volop in veelzijdige, geestige, openbarend leerrijke uitwerking zien wil, zal aan deze reeks, waarvan we nergens een gelijke vonden, meer dan zijn gading hebben. 'Meer dan', in dezen zin: dat het den lezer duizelen kan, zooveel als van hem gevraagd wordt aan verbeelding, initiatief, begaafdheid, om naar Oertli's voorbeeld de eerste vijf klassen tot een heerlijk bedrijvige klas te maken. Maar 'meer dan' toch niet, indien de lezer begrijpt, dat het hier enkel om een onuitputtelijken rijkdom aan gegevens gaat, betrekkelijk alle leerstof en de wijze waarop teekenen en handenarbeid haar kunnen ten dienste gesteld. Als inlichting gelde, dat Oertli zich voor de eerste twee leerjaren mejuffer Schäppi toevoegde, ten einde dat gedeelte van zijn werk nauwer bij de kleinkinderwereld aan te passen.

Buiten het onderwijs in engen zin staan *La coopération à l'école primaire*, door M. Profit, (uitg. Delagrave, Parijs) en *Jeugdbeweging in Nederland*, door J.P.A. Eernstman (uitg. 'Elsevier', Amsterdam). En toch wilden we vooral op eerstgenoemd werkje de aandacht vestigen; want het stuurt op niets minder aan dan materieel weinig bedeelde scholen, als de

oorlog er tallooze heeft nagelaten, door samenwerking van leerlingen, ouders, particulieren, oud-leerlingen, van onmisbare benoodigdheden te voorzien en maakt vooral aanschouwelijk hoe ‘schoolkooperatieven’ kunnen werken om nog heel wat meer te verwezenlijken. Laatstgenoemd boekje omvat belangwekkende mededeelingen omtrent jeugdinstellingen buiten school, zooals jongelings- en studentenbonden, padvindersvereenigingen, genootschappen tot geheel-onthoudings- en vredesactie; het is rijkelijk geïllustreerd en houdt in zich een opvoedend element, sterk genoeg om het hier even met waardeering te vermelden.

Dat de markt zich elken dag verrijkt aan zg. schooluitgaven, d.i. aan boeken die door leerkrachten en leerlingen dagelijks kunnen uitgebaat worden, behoeft, meenen we, geen betoog. We hadden het daarstraks over een fondscatalogus; maar even goed konden we handelen over veel andere katalogen die, ofschoon minder omvattend, toch telkens weer met het allernieuwste komen aandragen. Alle hout is echter geen timmerhout en het allernieuwste ook niet steeds het beste. We schiften dus even en noemen op een rijtje wat werkelijk meldenswaardig blijkt.

A. Souché en H. Waltz schenken ons elk een *Livre du maître pour l'enseignement de la morale* (uitg. Nathan, Parijs), de eerste met toevoeging, dat hij zich tot de ‘enfants des petites classes’ richt, de tweede met bijvermelding, dat zij ‘Histoires pour le petit Français’ verzameld heeft. Maar beiden hebben dezelfde behoefte: na hun verhalen moraliseerende bedenkingen neer te schrijven. Het doelmatigst, want meest kinderlijk, doet zulks Souché.

Willy Schneider schreef *Het aanvankelijk rekenoanderricht op gezonde gronden* (uitg. ‘De Sikkel’, Antwerpen), omvattende reeds twee handleidingen en vier deeltjes ‘Langs kunnen naar kennen’; met de test- en inoefenkaarten en het rekenbord vormen zij het volledige leermateriaal voor den lageren graad. Schneider gaat van cijferen, veel cijferen, naar hoofdrekenen en hecht er hoofdzakelijk belang aan, dat de leerlingen degelijk de getalinhouden kennen; zijn oefeningen zijn treffend rijk aan afwisseling.

K.H. Moons bracht ons een nieuwe *Rekenmethode voor den lageren graad*, bestaande uit een rekenplank, getalbeelden, meetplaten, legplaten, een handleiding, een rekenboekje en twee rekenleesboekjes, (uitg. A. Bossaerts, Antwerpen). Wie bij het doorbladeren van deze boekjes eerst onthutst opkijkt vindt in de handleiding de volledig verklarende gegevens. Zeer

typisch is het vervangen der tafels van vermenigvuldiging door 45 getalfamilies en de wijze waarop deze behandeld worden. En ook de mededeeling dat de auteur aan den lesgever overlaat uit te maken wanneer hij met schriftelijk rekenen begint.

Hier liggen dus twee geheel verschillende nieuwe methodes bij de hand; de praktijk zal over hun bruikbaarheid en aantrekkelijkheid voor kleine kinderen moeten beslissen, al heeft Schneider's werk wel dit voor, dat het principieel niet de groote lijn van ons huidig rekenonderwijs verlangt te wijzigen of te breken.

P. Melis en L. Queeckers stelden, om aan te vangen, twee deeltjes *Taaloefeningen* op (uitg. 'De Sikkel', Antwerpen): belangwekkende leesstukjes als grondslag, doelmatige afschrijfoefeningen, aantrekkelijke dictees en toepassingen. Best van al: de auteurs kunnen voor kleine bengels schrijven, en dat is veel.

J.E. Verheyen schreef *Uit het leven van Frans en Grietje* (uitg. A. De Boeck, Brussel): interessante leesstof uit het dagelijksch leven, weer goede afschrijfoefeningen. Jammer, dat we er de handeling niet bij zagen; want dit boekje, - voor welk studiejaar? - bedoelt deel uit te maken van een 'nieuwe methodiek voor het gansche moedertaalonderwijs', wat geweldig veelomvattend is.

Alb. Van Laar liet *Lessen in de vaderlandsche geschiedenis*, voor den vierden graad, verschijnen (uitg. 'De Sikkel', Antwerpen). We hebben het boekje met genoegen ingezien, omdat het iets anders vóór ons ophangt dan de traditioneele koningenen veldslagengeschiedenis. Maar zoo we aan leerkrachten de kennismaking kunnen aanbevelen, voor leerlingen van 12 tot 14 jaar is de taal volledig en de inhoud, al te zwaar op de hand en niet van 'demokratiseerende' tendenz ontbloot, voor een kindsgedeelte ongeschikt.

O. Vanderhaegen bezorgde een omgewerkte uitgaaf van Vermast's geïllustreerd *Album-handboek der algemeene geschiedenis* (uitg. Vanderpoorten, Gent). Het gedeelte I, de Oudheid, is rijk aan leerstof en doet ons de vraag stellen of het wel goed is dit boek voor de hoogere en tevens voor de lagere klassen te bestemmen. Dat de bewerker te raadplegen bronnen aanduidt vinden we een beste innovatie; alleen had hij dan, naast allerlei handboeken, ruimer de ontspanningslektuur mogen bedenken, die zeer interessante werken aanbrengt.

H. VAN TICHELEN.

Tooneelkroniek

Na dat beloftenrijke eerste stuk van Anton Vandevelde: ‘Een zonderlinge Gast’, dat wezenlijk een nieuw geluid bracht in ons tooneelwereldje, sloegen we vol belangstelling zijn *Christoffel* open, ‘dramatisch spel in vier deelen’, uitgegeven door Cultura, te Gent (9,50 fr.). Wat een teleurstelling bracht ons deze lezing! Van de groote kwaliteiten van ‘de Gast’ is in *Christoffel* nog maar heel weinig te bespeuren, de gebreken daarentegen komen des te scherper uit. *Christoffel* verdrinkt in woordovertolligheid zonder beperking, zonder fut; het loopt over van pretentie en banale gemeenplaatsen, pseudo-wijsheid in slappen reportersstijl, die nog lang niet tot kunst is gegroeid, en doorspekt is met gezochte, onhoudbare beelden en vergelijkingen. Van dramatischen bouw en evenwicht geen spoor! Geen levensbeelding, op welk plan dan ook. Enkel vage satire op sommige maatschappelijke wantoestanden. Driemaal hebben we 't boek terug ter hand genomen, en telkens moesten we 't weer wegleggen zonder tot het einde toe te hebben kunnen lezen.

Frappant is ook in dit als christelijke kunst bedoelde werk de afwezigheid van christelijke atmosfeer, mystieke verdieping en ingetogenheid, eenvoud en waarheid. Onze moderne katholieke Vlaamsche tooneelschrijvers willen, naar 't voorbeeld van Henri Ghéon, een essentieel katholiek propagandatooneel stichten. Maar waar de van huis uit niet-katholieke Ghéon soms wel degelijk den gepasten toon vindt, zoeken we dien meestal tevergeefs in 't werk van de katholieke Vlamingen. Zoo inspireert zich Vandevelde in zijn ‘Tijl’ (dat we nog niet ter bespreking ontvingen), op de ‘manier’ van Herman Teirlinck - alsof de ‘vorm’ niet groeien moest ‘van binnen-uit’ en een harmonisch geheel vormen met den inhoud!

Ook bij dien anderen katholieken tooneelschrijver Paul de Mont dat gemis aan christelijke atmosfeer, die wel te vinden is in een paar tafereelen van Timmermans' ‘Als de Ster’ en zoo vol en innig opklinkt uit de verzen van een Guido Gezelle. Van Paul de Mont verschenen bij Gust. Janssens, Antwerpen,

twee stukken: *Nuances*, spel van den oorlog, in drie tafereelen, en *De Spelbreker*. *Nuances* behoort tot het genre van de zgn. droomstukken, waarvan ‘Hannele's Hemelvaart’ van Hauptmann wel het aangrijpendste en meesterlijkste is, en waartoe ook Teirlinck's ‘Film’ behoort. *Nuances* staat in zekeren zin dichter bij ‘Hannele's Hemelvaart’ dan bij ‘De vertraagde Film’. In 't tweede bedrijf zien we, net als in ‘Hannele’, de koortsvizioenen van een personage in tooneelgebeuren gerealiseerd. Maar waar Hauptmann op wonderbare wijze atmosfeer wist te suggereeren, blijft *Nuances* vooral cerebraal, verstandelijk, al vindt schrijver in een gedeelte van het tweede bedrijf beelden van een lugubere visie, die wel eens aan het werk van Andreas Latzko, ‘Menschen in Oorlog’ doen denken.

De bezittende klas wordt in dit stuk verpersoonlijkt door een personage dat ‘Monseigneur’ heet. Een andere figuur is ‘Gloria’, tamelijk onbeduidend, en enkel dienend om met een liefdeshistorie een groot gedeelte van I en een kleiner van III te vullen. 't Interessantste personage, de eigenlijke repliekrol voor Monseigneur, is Ursmar. Hij is de verpersoonlijking van den soldaat, den mindere, aan het front, wien de oorlog bevrijdt van een heelen boel traditioneele begrippen, w.o. vooral het atavisme der dienstbaarheid - de verpersoonlijking van de evolutie in de wereldbeschouwing van den frontsoldaat. Doch niet allen ondergaan die evolutie, en daarom is er ook een Peter in het stuk, die het dienend postje van Ursmar overneemt. Omdat er wel altijd heeren en knechten zullen bestaan....

Er zijn schoonheden in dit werk. De passage bladz. 74/75 waar Monseigneur, die erg gekwetst is, en er misschien het leven zal bij laten, in zijn koortsdroom, voorgesteld door tooneelgebeuren, de symbolische treden bestijgt, die hem brengen boven het menschelijk gebeuren en het menschelijk inzicht, wijst op een zeldzame dramatische intuïtie. Hier is de scenische vorm gevonden, de scenische uitdrukking van een idee. Jammer dat lang niet alles in dit tweede bedrijf op deze hoogte staat! Want onmiddellijk na deze karakteristieke passage krijgen we... alledaagschheid. Het stuk versmalt tot een onpersoonlijk pamphlet tegen den oorlog. De dan volgende scene van de dooden is louter cerebraal; de snedigheid van den auteur komt, andermaal, de karakteristieke nuances van ‘tooneeluitdrukking’ vervangen. We mogen dit tweede bedrijf in zekeren zin beschouwen als ‘variantes’ op een en hetzelfde thema. Het derde bedrijf is alleen nog interessant door het tooneel Ursmar - Peter. De noodzakelijkheid om, na den koortsdroom, Monseigneur als door een mirakel gered te zien, doet geheel willekeurig aan; men voelt te veel den bewusten opzet, om nog

een derde bedrijf te kunnen schrijven, daar de in I aangeknoopte liefdeshistorie toch een besluit moest krijgen. Als bouw is het stuk dan ook danig zwak. Maar in ieder geval is *Nuances* een interessant werk, zeer behendig gedialogeerd, alleen te fragmentarisch. De auteur, wiens compositievermogen niet de sterkste kant van zijn talent blijkt te zijn, heeft niet de kracht gehad om zijn idee harmonisch uit te werken. Daarom is *Nuances* een stuk gebleven, zeer ongelijk, met hoogten en laagten.

Na *Nuances* zullen we *De Spelbreker* liever onbesproken laten. Het is banaal van voor tot achter.

Alle respect voor den ouden heer Scheltjens, die na zijn lange realistische periode nog een ander, voor hem nieuw, genre aandurft: dat van het salontooneelspel. De bouw is simplistisch, ouderwetsch, en ook de taal doet af en toe pruikerig en boeksch aan. Daarbij is het gegeven op zich zelf niet nieuw, ook niet op een origineele manier uitgewerkt. Maar er komen goede brokken in voor, goede brokken dialoog, en op een niet te veeleischend publiek zal *Hilda Flamm*, ‘spel van nevel en licht’, door zijn romantische handeling wel effekt maken. (Uitgave L.J. Janssens en Zonen, Antwerpen). Toch verkiezen we het vroeger werk van dezen schrijver, waarin hij eenvoudig de menschen uit zijn streek doet spreken, in hun vierkante, rudimentaire taal, onopgesmukt, en zonder koketteeren met ‘nieuwe richtingen’.

Een vlot en pittig gedialogeerd ding is *Huiselijke Haard*, een bedrijf van Johan Broedelet. (Uitgave Haverman's Moderne Tooneelbibliotheek, Naarden, f 1,40). 'n Huiselijk misverstand tusschen man en vrouw, dat op de prettigste manier wordt opgelost. Uitstekend lever-de-rideau.

Bij dezelfde uitgevers verscheen ook *Martin Jacobi's Remedie*, door Albert Van Waasdyck (f 2.90). Hubert Laroche heeft ons 'n paar jaar geleden met dit nieuwe stuk van den schrijver van ‘Op den Terugweg’ en ‘Kleine Menschen’ laten kennismaken, in den schouwburg Volksgebouw. Het is de geschiedenis van een van die menschenkenners, die met 'n zg. remedie, die geen remedie is, fortuinen winnen: ‘De wereld wil bedrogen zijn’. De eeuwdge strijd tusschen materialisme en idealisme - het laatste vertegenwoordigd door den schoonzoon van Martin Jacobi -; het materialisme behaalt de overhand, zooals haast altijd in 't werkelijk leven. Een degelijk stuk, nochtans zonder doorslaande kwaliteiten, en een beetje te zwaar op de hand.

De laatste Pacha is de titel van een eenakt (L.J. Janssens & Zonen, Antwerpen), bedoeld als satire op zekere wantoestanden in ons Vlaamsch tooneelwereldje, waar men al te gemakkelijk op de knieën valt voor al wat uit het buitenland komt, en moedwillig het eigen werk kleineeren zal. Zooals de schrijver zijn stukje situeert, zouden we zonder veel moeite de echte namen aan de personages kunnen geven. Jammer dat het veeleer een pamphlet is, dan wel een tooneelwerk!

ERNEST W. SCHMIDT.

Boekbeschouwing

Grootaers (Dr. L.) en Kloeke (Dr. G.G.): *Handleiding bij het Noord- en Zuid-Nederlandsch Dialectonderzoek*. Met een kaart. (Deel I van de *Noord- en Zuid-Nederlandsche Dialectbibliotheek*, onder leiding van Dr. L. Grootaers en Dr. G.G. Kloeke).
's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1926; fl. 6; voor België, fl. 4.50.

Wij begroeten met geestdrift het verschijnen van deze handleiding, niet enkel a priori omdat zij werd samengesteld door de twee meest bekende dialectologen van ons taalgebied, maar vooral wegens de voortreffelijke eigenschappen van den inhoud.

Zij voorziet, zooals in de inleiding wordt gezegd, in de behoefte die in Noord-Nederland en in Vlaanderen even sterk werd gevoeld, om aan het dialectonderzoek een gemeenschappelijken grondslag te geven, en, door betere coördinatie, nutteloos werk te besparen.

Anderzijds kon, om meer dan eene reden, met dergelijk gemeenschappelijk opzet niet langer worden getalmd: de dialectologie wordt een hoofdbestanddeel van de taalkunde; onze dialecten zijn, ondanks veelvuldige bemoeiïngen, weinig bekend; zij zijn, vooral in Zuid-Nederland, nog springlevend, maar staan aan allerlei nivelleerende en snel werkende invloeden blootgesteld.

De schrijvers hebben het daarom nuttig geacht, in hun handleiding te geven: een ‘Geschiedenis van het Noord-Nederlandsch dialectonderzoek’ (Kloeke); een ‘Geschiedenis van het Zuid-Nederlandsch dialectonderzoek’ (Grootaers); ‘De totstandkoming van de kaart van het Nederlandsch Taalgebied ten behoeve van het dialectgeographisch onderzoek’ (Kloeke); een ‘Systematisch en alphabetisch register van Plaatsnamen’ - voor Noord-Nederland door Kloeke en voor Zuid-Nederland door Grootaers, en, last not least, de ‘Kaart van het Nederlandsch taalgebied ten behoeve van het dialectgeographisch onderzoek, ontworpen door G.G. Kloeke’. De lijst van de vermelde schrijvers bevat meer dan tweehonderd namen.

Beide historische overzichten van het dialectonderzoek zijn

bibliographisch zoo goed als volledig. Wij zien er de beoefening van het vak, aan weerszijden van de grens door liefhebbers begonnen, gaandeweg winnen aan diepte en omvang; wij ontmoeten bij beide auteurs hetzelfde levendig gevoel van de behoefte welke de modern-wetenschappelijke beoefening van onze dialectstudie heeft aan organisatie en... regeeringssteun. Kloeke pleit overtuigend voor het oprichten van een Noord-Nederlandsch dialectologisch instituut. Grootaers wijst op de noodzakelijkheid om de door hem opgerichte Leuvensche dialectcentrale in hare materieele behoeften te helpen voorzien.

Mijn bedenkingen tegen de schriftelijke methode van onderzoek, door de schrijvers tot in een zekere mate verdedigd, en mijn argumenten voor het mondeling onderzoek ter plaatse, was ik reeds in de gelegenheid in den Vlaamschen Gids (Februari 1924: Over Dialectstudie) uiteen te zetten.

Het belangwekkendst in de 'Handleiding' is het hoofdstuk over de totstandkoming van de algemeene kaart voor Nederlandsche dialectstudie - en deze kaart zelf. Zij is aangelegd op 1/500.000^{e}, naar het model van een Duitsche Uebersichtskarte von Mitteleuropa. Op enkele uitzonderingen na - en dat is jammer - bevat zij alle gemeenten van Noord- en Zuid-Nederland. Deze gemeenten zijn aangeduid met een vast volgnummer, naar de plaats welke zij bekleeden in de groote vakken die beantwoorden aan de breedte- en lengtegraden volgens Ferro. De groote vakken worden aangeduid met hoofdletters, en ingedeeld in kleine vakken, naar de minuten. Deze kleine vakken worden aangeduid met gewone letters.

Het is voor de verdere ontwikkeling van de dialectgeographie in Noord- en Zuid-Nederland van het allergrootste belang dat iedereen voortaan deze kaart als basis zou nemen. Men stelle zich inderdaad voor wat al aanpassings- en opzoekingswerk zulks bespaart aan diegenen die het materiaal dat, voor het gansche taalgebied, over een bepaald verschijnsel te vinden is, op een enkele kaart willen brengen. Zelfs de toponymie en de folklore zouden er alle voordeel bij hebben, met deze kaart te werken. Om echter aan een dergelijke bestemming te beantwoorden, zou zij nog beter op l/100.000^{e} worden uitgegeven, desnoods in een half dozijn fragmenten. Nu moet al wie ze voor detailstudie gebruikt toch tot dergelijke vergrooting overgaan, en daaraan kostbaren tijd en geld besteden. Op 1/100.000^{e} zouden trouwens zonder eenige moeite al de gemeenten, met haar nummers en grenzen, kunnen aangebracht worden. Het is vanzelfsprekend dat, bij herziening, ook nog enkele kleine onnauwkeurigheden uit den weg zouden kunnen geruimd worden: In de provincie Oost-Vlaanderen is bijvoorbeeld Gavere

op den linker- in plaats van op den rechter Schelde-oever, en in de provincie Antwerpen de gemeente Rumpst op den linker- in plaats van den rechter Rupel-oever verkeerdelijk... terecht gekomen.

De registers van plaatsnamen zijn bij Kloeke opgesteld volgens de spelling van het Aardrijkskundig Genootschap, en bij Grootaers volgens den Algemeenen Atlas van België door Verschueren, Heylen en Balieus. De spelling van dezen atlas wijkt zoodanig af van de traditioneele, dat een groot aantal namen er bijna onkennelijk uitzien in hun nieuw phonetisch pakje. Daar is veel voor en veel tegen, maar waar de traditie op het spel staat, wordt dat bijna een gevoelskwestie, en dus eene wraarover de discussie zeer moeilijk valt... Zeker is het dat de meeste menschen van Audegem en omstreken niet van morgen af zullen te vinden zijn voor de spelling Oudegem, noch die van Coxyde voor Koksijde, noch die van Houthem voor Houtem; vooral niet deze laatsten wanneer zij vernemen zouden dat men te Bornhem en op een paar andere plaatsen de traditioneele h heeft mogen bewaren. Waarom Saffelaere hier met z komt te staan zal wel niet duidelijk worden voor diegenen welke dezen naam steeds met S hebben hooren uitspreken. Een paar drukfouten zijn: Wommelgen, Sint Armands-Puers, Moerzeele, Chercamp, Belgem, Westwezel in plaats van Wommelgem, Sint-Amands-Puers, Moerzeke, Cherscamp, Beygem en Wuestwezel. Middelburg, op de kaart I 126, komt niet in de registers voor.

In zijn geheel is dat boek er een van meer dan gewone beteekenis voor de ontwikkeling van het Noord- en Zuid-Nederlandsch dialect-onderzoek. Het is niet alleen een symbool van de zoo wenschenswaarde wetenschappelijke samenwerking tusschen Noord en Zuid; het is niet alleen een welsprekend pleidooi voor officieelen steun aan een der gewichtigste takken onzer nationale wetenschap, en het zal niet alleen dienen als een eerste oriënteeringsmiddel voor de beginnelingen op het gebied der dialectologie, maar het is vooral een gemeenschappelijke basis waarop in Noord en Zuid kan voortgebouwd worden met een besparing van materieelen voorarbeid, waarover wij de beide auteurs oprecht dankbaar moeten zijn.

E.B.

October 1926.

Tijdschriftenkroniek

Europe
I

Wij hebben het reeds meer in deze kronieken gehad over het Parijsche tijdschrift EUROPE. In de Maart-aflevering van Jg. XIV hebben wij onze lezers opmerkzaam gemaakt op het interessantste dat in n^{r} 37 (15 Januari '26) verschenen was; wij hebben er hun ook medegedeeld dat op 15 Februari van hetzelfde jaar, dit voorvechterstijdschrift een extra-nummer wijdde aan Romain Rolland, die toen pas 60 jaar oud was geworden. Maar reeds vroeger, in de November-aflevering '25, hadden wij EUROPE, samen met de REVUE DE GENEVE en DIE EUROPAEISCHE REVUE, onder de tijdschriften genoemd, die zonder etiket van Roomsch-Katholicisme of van Socialisme, van Internationalisme of van Pacifisme, zich tot doel hebben gesteld echt internationaal te zijn, t.t.z. er naar te streven de volken, door ze in alle onafhankelijkheid en rechtvaardigheid over elkander in te lichten, elkander te helpen begrijpen en dichter bij elkander te brengen.

Wij hebben, irt diezelfde November-afievering breedvoerig uitgeweid over het doel dat het tijdschrift uit Genève nastreefde en over de middelen, aangewend om dit doel te bereiken. De Weensche revue hebben wij in de daaropvolgende December-aflevering aan onze lezers nader bekend gemaakt. Wij hadden ons voorgenomen het derde, het Fransche, tijdschrift met Groot-Europeesche en breed-humane strekking op dergelijke wijze te behandelen; onvoorziene omstandigheden beletten ons echter zulks te doen; en vandaag - een jaar nadien! - in de mogelijkheid eindelijk gesteld om in die leemte te voorzien, willen wij hier de stilzwijgende belofte, die wij aan onze lezers deden, vervullen.

Het eerste nummer van EUROPE verscheen te Parijs, op 15 Februari '23 bij de vooruitstrevende uitgeversfirma F. Rieder et Cie, waar het heden nog uitgegeven wordt. Het verscheen zonder *Editorial*, noch *Vorwort des Herausgebers*; het begon ‘ex abrupto’, stoutmoedig, zonder woorden, met daden; niet een enkele zin om zichzelf aan het publiek voor te stellen, maar van de eerste bladzijde af toonde het nieuwe tijdschrift aan den lezer wat zijn medewerkers vermochten en wat zijn uitgevers zich voornamen aan te bieden.

Het eerste stuk was een novelle van Léon Werth, een zielsontleding, dat een meesterwerk was: *La vie sentimentele de Pierre Masson*; daarop volgden vijf *Poèmes* van Charles Vidrac, klassiek door hun inhoud en modern van vorm; na uittreksels uit een reisdagboek van hooge letterkundige waarde: *Entre Soudan et Guinée* door Lucie Couturier, kwam weer een novelle: *Le fol artiste* van Ivan Bounine, lid der Russische academie. Meer dan genoeg dus - 74 blz. op 128! - om den lezer, die houdt van goede literatuur, maar onverschillig staat tegenover de politieke vraagstukken van onzen tijd of vijandig tegenover de strekking van het nieuwe maandschrift, te behagen en... te boeien. Onmiddellijk nadien vond trouwens hij, die wilde weten welke op politiek en sociaal gebied de gevolgen waren geweest van den wereldbrand dien hij bijgewoond had en wat hem voorafgegaan was, ook zijn wensch: de stem

van den in 1882 te Turijn overleden grooten Franschman, Europeaan en Wereldburger,
graaf

de Gobineau - aan wiens nagedachtenis een later nummer van EUROPE geheel zou worden gewijd[1] - leerde den lezer welke de diepliggende oorzaken waren geweest van den Duitsch-Franschen oorlog van '70, dit voorspel van de tragedie 1914-18[2]; een Duitscher, Kasimir Edschmid, beschreef er den akeligen toestand van de intellectueelen in Duitschland ten tijde van het koortsachtig worstelen van het Duitsche volk, van de Duitsche burgerij vooral, tegen het duizelingwekkend snel dalen van de mark; en - dit op blz. 102 eerst! - René Arcos, een der twee hoofdredacteurs van het nieuw tijdschrift, kwam eindelijk aan het woord in een forsch stuk, *Patrie européenne*, dat de geloofsbelijdenis was van de jonge groep. De vredesonderhandelaars te Versailles hebben niet één der talrijke internationale vraagstukken voor dewelke ze stonden vermogen op te lossen; hun werk heeft niet eens den Vrede onder de volken teruggebracht; en niet een der zoo vele en zoo schoone beloften die de politiekers uit alle landen aan de volken van Augustus '14 tot November 18 hebben voorgeschemerd, is door deze zelfde politiekers in 1919 gehouden geworden. Na dit alles te hebben vastgesteld, besloot schrijver de oorzaak van al de rampen, die Europa overvallen hadden, hoofdzakelijk te moeten gaan zoeken in een kolossaal en fataal misverstand. ‘Les nations vivent pour la plupart dans l'ignorance complète les unes des autres et il est admis que c'est là l'une des principales causes des guerres. L'isolement national conduit au mépris et à la haine des voisins.’ En onmiddellijk raadde hij aan: ‘Allons donc les uns vers les autres’; want een groot gevaar bedreigt ons, ons allen Europeanen, die toch allen leden zijn van een zelfde groote familie. ‘Si l'Europe ne se ressaisit pas, elle périra... Europe, vaste presqu'île entre l'Orient et le Nouveau Monde,... carrefour où se rejoignent les civilisations... Europe, artificiellement morcelée en Etats qui se font et se défont sans cesse au hasard des guerres... Europe, patrie unique de la race indo-européenne.’ Ja, alle bekrompen patriotisme moest wijken voor het breedere, het grootere, het edeler idee van het Europeesch gemeenebest. ‘Trente siècles de civilisation ont fait l'Europe. Qui pourrait définir exactement la part d'honneur qui revient à chaque peuple? Quel clan oserait se dire supérieur à tous les autres?’ Maar het Pan-Europa is voor René Arcos en zijn vrienden geen doel; het is maar een middel, een weg, als een rustplaats langs de lange, steile baan vol struikelsteenen en hinderpalen, ook wel hinderlagen

(1) Van dit n^{r} 9 van 1 October 1923, dat als een echt synthetisch werk is over de figuur van Graaf de Gobineau, meenen wij hier den inhoud te moeten mededeelen: Comt. de Gobineau: *Ce qui est arrivé à la France en* 1870 (*fragments inédits*); Paul Colin: *L'dme de Gobineau*; Clément Serpeille de Gobineau: *Le Gobinisme et la pensee moderne:* Elie Faure: *Gobineau et le problème des races*; G. Vacher de Lapouge: *Dies Irae, La jin du monde civilisé*; Romairi Rolland: *Le conflit de deux générations, Tocqueville et Gobineau*; Kasimir Vladimir Minorsky: *Gobineau et la Perse. - L'CEuvre du comte de Gobineau romancier, Les Pléiades*; Charles Vildrac: *Sur les ‘Nouvelles Asiatiques’*; Jean Richard Bloch: *Les itinéraires parallèles, Gobineau et Loti en Perse*; Vladimir Minorsky: *Gobineau et la Perse. - L'Oeuvre du comte de Gobineau* (volledige bibliographie van al zijn uitgegeven eri onuitgegeven werken); *Biographie du comte de Gobineau; Le mouvement gobiniste en Allemagne et en France* (bibliographie van boeken en artikels over Gobineau in Duitschland en in Frankrijk verschenen van 1883 tot 1923); *Quelques opinions sur Gobineau*, waar wij de namen aantreffen van een Ernest Renan, een Albert Sorel, Barbey d'Aurevilly, Léon Bloy, Robert Lytton, Prosper Mérimée, Paul Bourget, Ernest Seillère, Abel Bonnard, Paul Souday.

(2) *Ce qui est arrivé à la France en* 1870, p. 75-87; onuitgegeven fragment van een nooit verschenen werk, waaruit verdere fragmenten in n^{r} 9 van EUROPE werden gepubliceerd.

soms, naar het universeel denken en voelen bij de volken. ‘C'est à tous les peuples que nous nous adressons. Ce sont les voix

autorisées du plus grand nombre possible de pays que nous entondons faire témoigner ici, non pour les opposer puérilement les unes aux autres, non pour dresser des collections d'opinions, mais dans l'espoir d'aider à dissiper les tragiques malentendus qui divisent actuellement les hommes... Le monde n'est pas trop grand pour nous. L'idée de patrie, comme on la conçoit généralement, est une idée d'avare. Harpagon crispé sur son petit bien hait tous ses voisins et redoute son ombre même. L'homme libre vit dans une maison aux fenêtres grandes ouvertes pour que puisse entrer largement le dehors. Au lieu de végéter misérablement dans un coin de notre jardin, prenons possession de notre domaine tout entier. Dilatons-nous jusqu'à l'universel(3).' Daarop richtte schrijver een oproep tot al de volken - niet tot hun regeeringen - om ze aan te zetten een heilig verbond te sluiten, een verbond door elk onder hen vrij aanvaard, iets dat in Februari '23 (de Conferentie van Parijs was pas mislukt en de Franschen gingen over tot de bezetting van het Roergebied!) als een verafgelegen ideaal scheen, een utopie, maar nu, na Locarno, de zevende Volkenbondsvergadering en Thoiry werkelijkheid aan het worden is! - om te eindigen met deze hoogedele en allerredelijkste gedachten in krachtige, overtuigende bewoordingen uitgedrukt: 'Les années qui vont venir décideront du sort de l'Europe, auquel est lié celui de toute la race humaine. Il est urgent que nous apprenions à regarder plus haut que tous les intérêts, les passions, les egoïsmes des individus et des groupements ethniques. Il ne peut pas y avoir de victoire remportée par l'homme contre l'homme. Et les seules conquêtes réelles et durables sont celles qui intéressent l'universalité des êtres.' De groep 'Europe' had zich aan het publiek voorgesteld.

EUROPE, waarvan het 47ste nummer binnen enkele dagen van de pers komt, deed in den loop van deze vier laatste jaren zijn woord gestand. Zijn uitgevers en medewerkers hebben de groote voldoening gehad eerst de onafhankelijke geesten uit alle landen en weldra de leidende milieus hun zienswijze te zien deelen en, onder den drang der omstandigheden, naar de Groot-Europeesche en cosmopolitische oplossing der talrijke na-oorlogsche vraagstukken te zien aansturen. Met nog veel meer recht dan op het einde van den eersten jaargang, zou nummer 48 mogen beginnen met de woorden die op de eerste bladzijde van n^{r} 12 te lezen staan: 'Au terme de notre (première) année d'existence... nous croyons devoir communiquer plus directement avec les amis qui nous ont suivis et les lecteurs qui, chaque mois, viennent à nous en plus grand nombre. L'empressement avec lequel nous avons été accueillis, nous est une preuve certaine que nous ne nous étions pas mépris en estimant qu'une entreprise comme EUROPE était attendue. L'expérience a confirmé notre prévision, qui nous laissait discerner, dans la confusion générale, un désir encore vivace d'indépendance et comme un espoir indécis. Que l'on reprenne le sommaire de ces (douze) numéros au cours desquels nous avons essayé, sans dogmatisme, mais sans réticence, d'affirmer notre attitude et de dégager nos tendances: on admettra que notre effort n'a pas été tout à fait stérile...'

(3) Een andere getrouwe medewerker van EUROPE begon acht maanden later een artikel: *L'esprit d' humanité* met deze woorden, die nog duidelijker zijn: "Europe? soit! Mais le mot n'est point pris par nous dans un sens exclusif. Notre attachement à la "patrie européenne" n'exclut ni l'amour de l'Asie, ni le goût de l'Afrique et de l'Océanie. L'Europe n'est pour nous qu'une étape. Le but, c'est l'humanité. *L'esprit d'humanité*, c'est l'âme même de notre revue." (D. III, p. 477).

Wij zullen in een volgende kroniek aantoonen al wat EUROPE gedaan heeft om de volken dichter bij elkander te brengen en om vrede en rechtvaardigheid te doen heerschen onder de menschen. Wij zullen er ook de Belgische medewerking aan dit voorvechtersorgaan bestudeeren; deze is niet gering en strekt zoowel onze Fransche als onze Vlaamschsprekende landgenooten tot eer.

Dr. C. DEBAIVE

Gent, 11 Nov. '26.

Bernard Shaw
Een inleiding[1].

Alle groote Engelschen werden in Ierland geboren, zegt O' Flaherty's moeder; de eenige, échte Engelschman aan wien de zoon kon denken om haar tegen te spreken was Shakesneare, ‘and she says he was born in Cork[2].’

O'Flaherty's moeder, indien zij ooit hoorde, hoe beroemd een zekere G.B. Shaw is, - een Nobel-prijs, asjeblieft! - zou wel weten, dat hij tot Ierland behoort. En hier zou de waarheid haar beter dienen dan betreffende Shakespeare, want Shaw werd geboren te Dublijn, den 26^{en} Juli 1856. Als derde kind van *protestantsche* ouders, van *Engelsche* afkomst nochtans, hetgeen Mrs. O'Flaherty alweer niet willen gelooven zou.

Shaw's vader, George Garr, een armoedig beambte, schijnt niet veel te hebben beteekend als mensch; indien hij humor had, zooals de meeste Ieren, toch waren zijn onbenulligheid, zijn gebrek aan wil en een zekere verslaafdheid aan drank de oorzaak, dat Bernard Shaw hem met weinig liefde gedenkt[3].

De moeder, Lucinda Elizabeth Gurly, die twintig jaar jonger was dan haar gemaal, stamde uit een voorname, begoede familie, welke haar echter wegens haar huwelijk onterfde. Zij hield zich veel bezig met muziek en een muzikale opvoeding schijnt de eenige te zijn geweest, die George Bernard van haar mocht ontvangen, terwijl de invloed van haar schranderen, goddeloozen broeder op Shaw ongetwijfeld heeft gewerkt.

De jonge Shaw las veel, bewonderde Dickens, voelde zich spoedig aangetrokken door wetenschap. Maar de familie was

(1) Inleidend hoofdstuk tot een in 1927 te verschijnen studie: ‘Het Tooneelwerk van Bernard Shaw.’
(2) B. Shaw: O' *Flaherty, V.C.*
(3) Cfr. een brief van Shaw aan Frank Harris, in dezes *Contemporary Portraits, 2nd Series* (New-York, 1919).

arm, en op vijftienjarigen leeftijd reeds werd George Bernard klerk bij een Dublijnsch *land-agent*. Die betrekking stond hem weinig aan; ongetwijfeld leerde zij hem wantoestanden kennen, die op zijn jeugdige ziel hebben gereageerd en de eerste aanleiding zijn geweest tot latere, diepe overtuigingen.

Daar bleef hij voor vijf jaar; na den dood van zijn vader ging hij met zijn moeder naar Londen, waar hij gedurende vier jaar klerk was bij de Edison Telephone Company, maar ook dat werk niet liefhad: studie trok hem aan, en onafhankelijkheid; in 1879 gaf hij het duister postje op.

Terwijl hij nu verademt en herleeft in het gezelschap van boeken en in *debating clubs*, werkt zijn moeder voor zijn kost: zij geeft muzieklessen. Zelfzuchtig, dat? Wellicht, maar toen reeds moest Shaw zich bewust geweest zijn, dat hij méer beteekenen zou. Hij hoeft niet te worden witgewasschen. Men moet Shaw nu eenmaal nemen, van toen af, zooals hij is. Maar juist door dat zelfbewustzijn en vooral het goede, moederlijke vertrouwen werd hij zich zelf, of, althans, zoo spoedig zich zelf.

Gouden tijd der jeugd voor een armen intellectueele, die Shelley bewonderde! De herleving van socialistische theorieën rond de jaren tachtig maakt hij mede met brandende geestdrift; al wat het leven vrijer, beter, edeler maken zou trekt hem aan, en Shaw, vegetariër, geheel-onthouder en socialist, wil handelend optreden, zelf overtuigen: in 1881 begint hij een nog niet geëindigde loopbaan als openbaar redenaar. Wel is waar kan men zich thans Shaw moeilijk voorstellen op een omgekeerde kuip sprekende in Hyde Park, zooals toen. Zijn publiek is grooter geworden en hij moet het sedert lang niet meer zoeken, zooals de arme dwepers met politiek en religie, die elkaar, nabij Marble Arch, overschreeuwen vóór enkele onverschillige leegloopers en kindermeiden.

Rond dien tijd reeds (eigenlijk in 1884), wordt hij lid van de *Fabian Society*, met haar eigenaardige socialistische strekking, en weldra een der werkzaamste leden, gestadig het woord voerende en tractaatjes uitgevende[(4)].

(4) Cfr. o.a. *Fabian Essays, by Bernard Shazv, Sidney Webb, the late William Clarke, Sydney Olivier C.M.G., Mrs. Annie Besant and Hubert Bland* (1889, Constable, Londen).

Zeer vroeg had Shaw reeds een roman geschreven, dien hij vermeldt in zijn voorrede tot *Cashel Byron's Profession* en ‘met meedoogenlooze gepastheid’ *Immaturity* betitelde. Dat boek, dat nooit het licht zag, werd spoedig opgevolgd door *The Irrational Knot* (1880), *Love Among the Artists* (1881), *Cashel Byron's Profession* (1882) en *An Unsoeial Socialist* (1883). Hij betitelde ze later gezamenlijk *Novels of my Nonage*, en vertelde ons leuk(5), hoe dat werk uit zijn ‘onmondige jeugd’ hem bijna in het gevaar deed storten, een romanschrijver te worden: had een uitgever het aanvaard, zijn loopbaan zou waarschijnlijk gansch verschillend zijn geweest. Maar geen uitgever wou het risico oploopen, de vijf in bruin papier gewikkelde handschriften waren gestadig op reis in Londen naar uitgeversfirma's, en enkel Carter, Paterson and C^{o}, de vervoer- en bestellingsmaatschappij, had er eenige winst bij. Eindelijk, in 1884, vond een der bruine pakjes een bestemming: gebrek aan copij deed n^{r} 5, *An Unsocial Socialist*, aanvaarden om per gedeelten te verschijnen in het weinig bekende, socialistische *To-Day*. William Morris vond er ‘een zeker genoegen’ in. Die roman, in het Nederlandsch bekend als *Een Salon-Socialist*, is aangenaam of maakt kregelig, is vol paradoxen en geestige zetten, toont des schrijvers begaafdheid voor dialoog en zet zijn gedachten uiteen betreffende eigendom, arbeid, huwelijk, enz. Hij heeft meer waarde, dan Shaw het wil zeggen, al is hij, voor een groot part, onder den invloed van Dickens en vooral van Samuel Butler, schrijver van *Erewhon*. Zulks geldt trouwens ook voor de andere drie romans, die Shaw uitgaf. *To-Day* liet *Cashel Byron's Profession* verschijnen in 1885-86, en de drukker van het tijdschrift, Henry Hyde, gaf het uit als een shilling boek in '86.

Dan stierf *To-Day* uit. Maar Shaw vond een andere bestemming voor zijn bruin papieren pakjes in het tijdschrift van Mrs. Annie Besant: *Our Corner*. Daarin verschenen *The Irrational Knot* (met dien ‘onredelijken knoop’ wordt het huwelijk bedoeld) en *Love Among The Artists* (‘Artistenliefde’).

Toen, in 1901, Shaw die *Novels of my Nonage* terug publiceerde, samen met een dramatiseering van *Cashel Byron*, gaf

(5) Voorwoord tot *Cashel Byrons Profession*.

hij, in een voorwoord (waaraan we hooger vermelde bijzonderheden ontleenden), een verantwoording: 'Duid het me dan niet ten kwade, lezer, indien deze oefeningen van een ruwen leergast opnieuw losbreken en hun recht op leven eischen. De wereld kende nooit het verschil tusschen goed en slecht ("never did know chalk from cheese") in kunstaangelegenheden en, alles wel ingezien, sedert enkel jeugd en ouderdom den tijd hebben tot lezen, daar de anderen te bezig zijn met het leven zelf, kunnen mijn oefeningen beter voor den verkoop geschikt zijn dan mijn meesterstukken.'

Alvorens over de 'meesterstukken' te spreken, moeten we terugkeeren tot den tijd van de onbesnoeide leerjaren. Van zijn romans kon Shaw dus niet leven. Journalisme trok hem aan. In 1885 bekwam hij, door toedoen van William Archer, een plaats als criticus in de *Pall Mali Gazette*. Hij schreef over kunst in *The World*. Zijn muzikale cultuur liet hem toe, als muziek-criticus op te treden in het avondblad *The Star*. Eindelijk geraakten de beginletters G.B.S. in steeds ruimer kringen bekend, en men onthield ze, zegt Harris, omdat ze nagenoeg dezelfde waren als die 'welke gegeven werden aan een beroemde en wel geadverteerde pijp.' Daarbij dient onthouden, dat de Engelschen, zooals geweten, van afkortingen en beginletters houden, en K. of K., R.L.S., G.K.C., Q, even bekend zijn als de volle namen Kitchener of Kharioum, Robert-Louis Stevenson, Gilbert Keith Chesterton, Sir Arthur Quiller-Couch.

Uit dien tijd van journalisme en critiek dienen vooral onthouden te worden de bijdragen in *The Saturday Review*, welk weekblad sedert 1894 onder de leiding was gekomen van Frank Harris(6). Die vooral zijn kenmerkend en maakten de letters G.B.S. beroemd. Shaw schreef over tooneel(7), muziek en literatuur op zulke schitterende, treffende en onthutsende wijze, dat hij spoedig de meest bewonderde, gevreesde en gehate criticus werd. Hij vermengde een goede dosis socialisme en 'vooruitstrevende gedachten' in zijn artikels en gaf de rustige

(6) Cfr. Shaw: *Dramatic Opinions and Essays*. Originally contributed to *The Saturday Review* in 1895-98. Selected by James Huncker, with a preface by him. 2 vols. London, Constable.

(7) Harris zegt, op zijn aanraden.

lezers van het conservatieve weekblad geweldige schokken. Hij schreef over en tegen Shakespeare en overdreven Shakespearevereering - 'bardolatry', zei hij, feitelijk vertelde hij dikwijls nonsens over hem - en dan waren de schokken voor de geletterden. Drama en muziek vonden in hem een grimmigen spotter. En hij ging naar den schouwburg in een gewoon pakje, - *fancy that*, in Engeland! - lachte wanneer de handeling roerend was, bleef ernstig wanneer ze geestig moest zijn, en maakte publiek, spelers en bestuurders kribbig. En toch lachten allen maar liefst, ofschoon zuur, want Shaw schreef bijzonder schrander en levendig, al wandelde hij met zijn zwaar benagelde schoenen door het precieuse porselein van alle mogelijke conventies en vereeringen, al spotte hij met alles en iedereen, zich zelf daarbij niet vergetende. Zelfs thans, op afstand, hebben die artikels bijna al hun waarde behouden, en men kan gemakkelijk, onder de duizenden paradoxen en gekke sprongen, vinden, wat te dien tijde weinigen ontdekten: een diepe overtuiging, dat literatuur en tooneel nieuwe wegen moeten opgaan, dat kunst iets anders is dan loutere versiering en aangenaam tijdverdrijf.

In 1892 begon Shaw zijn loopbaan als tooneelschrijver. Alvorens over zijn stukken te spreken, en ons dan te houden bij hetgeen in zijn stukken te vinden is, zullen wij echter in deze eerste bladzijden en gedeeltelijk naar aanleiding van het bovenvermelde, een vluchtig portret van Shaw trachten te geven.

Vooral in de artikels van de *Saturday Review* ontdekt men een karaktertrek, die Shaw bijgebleven is: nergens wordt de auteur zelf ter wille der behandelde stof vergeten; het wordt een obsessie-achtig opdringen, kost wat kost, van zijn eigen persoon. Een Barnum heeft men hem dikwijls genoemd, en hij neemt dat graag aan, met de verklaring, dat, indien hij de aandacht niet vestigt op zichzelf, geen ander het voor hem zal doen.

Daar ligt een zekere waarheid in. Als *selj-made* man doet hij liefst zelf wat hij wenscht gedaan te zien. Daar, waar men gewoon is, te verwachten, dat een auteur simpel-nederig als een viooltje is, wanneer het hem ooit gebeurt, over zich zelf te schrijven, kan zulks kregelig stemmen, zal zulks in elk geval onthutsen. Maar de Engelsche volksredenaar heeft nu eenmaal

trommelgeroffel en kopermuziek noodig. Voor zich zelf? We zouden het niet denken. Wel echter om de aandacht te prikkelen voor de gedachten, die hij verpersoonlijkt.

En juist om diezelfde reden zal hij u doen schudden van lachen, wanneer hij ernstige en abstracte vraagstukken bespreekt. Niet dat hij ze niet ernstig opneemt - wie dat beweren zou leze liever den Mechelschen Catechismus, daarin is ernst genoeg -, maar het middeltje, wel bekend door sprekers en leeraars, zal dingen doen onthouden, die anders niet zouden treffen. Het middeltje heeft een nadeel: al te dikwijls luistert men naar Shaw enkel ter wille van het komische. Intusschen heeft zijn analytische manier dit goede: de dingen te doen zien zooals ze zijn; met kinderlijk genoegen en soms clown-achtige sprongen zal hij al zijn stokpaardjes zorgvuldig openkerven om u te laten zien hoe ze ineenzaten, en zelfs zijn persoonlijkheid illustreert gestadig de gewoonte van Samuel Butler, die liefst een handschoen beschouwde wanneer binnenste buiten gekeerd.

Dat Shaw zelf als een levend paradox wordt beschouwd, hoeft dan niet te verwonderen; die eenigszins oppervlakkige beschouwing vond een goede uitdrukking in de caricatuur van Max, waar onze schrijver heel ernstig op zijn hoofd staat, hetgeen impliceert, dat hij heel goed in staat zou zijn, te bewijzen, dat zulks de normale houding is.

Iedereen kent Shaw's eigen verklaring betreffende zijn schijnbaar zonderling handelen, spreken en schrijven[8]. Een oogmeester, zijn vriend, onderzocht eens Shaw's gezicht en verklaarde, dat het niets interessants was, maar gansch normaal; er bij voegende, dat enkel tien percent der menschen normaal zien. Wie goed ziet is dus een uitzondering. Daar ging een licht op: zoo ook, meent Shaw, is het gesteld met zijn geest, die normaal ziet, terwijl de groote meerderheid bij. of verziende, of scheel, of kleurblind is in het gewone leven en in de wereld der gedachten. De ontdekking, indien we Shaw mogen gelooven, was van groot belang voor zijn loopbaan. Wat gedaan? Schrijven voor de meerderheid, of wel voor de enkelen, die goed zien kunnen? ‘Better see rightly on a pound a week than squint on

(8) In de voorrede tot *Plays Unpleasant*.

a million'[9], en zoo begon hij critiek te schrijven en later tooneelstukken.

Het anecdootje is natuurlijk geen verklaring, en Shaw blijft voor velen een raadsel. Hij is tegen het huwelijk en toch trouwde hij (in 1898, met Miss Charlotte F. Payne Townshend). Hij is socialist, zijn telegrafisch adres is 'Socialist, London', en toch practisch genoeg om rijk te worden en zijn rijkdom te bewaren; een schulpje water legt de diepe zee van armoede toch niet droog[10]. Hij is een Ier, en toch bekampt hij het Iersch nationalisme. Hij vereert vrijheid, en teekende toch geen protest aan tegen den Boerenoorlog. Hij scheen geboren voor practische politiek, en had echter nooit een publiek mandaat, tenzij, gedurende 1897-1902, het zeer nederige als raadsheer te Paddington. Hij is antimilitarist, en ging de jongens aan 't front bezoeken gedurende den laatsten oorlog, dat met de toelating van hooge overheden. Hij is... Hij is een puzzle voor al degenen, die een man wenschen te kennen met een definitief etiketje onder zijn naam gekleefd door de openbare meening.

Onderzoekt men nauwkeuriger, dan vindt men gewoonlijk den uitleg voor schijnbare zonderlingheden, en ziet men, dat een tegenspraak op 't eerste zicht feitelijk geen tegenspraak is. Maar soms blijft de uitleg achterwege, soms heeft men beslist te doen met een tegenspraak. Dan ontdekt men doorgaans, dat Shaw gedreven werd door een mooie gedachte, of het genoegen van een schitterenden zet, of door zijn ondeugende gewoonte, het publiek nu en dan te verschalken.

Een paar voorbeelden van een besliste tegenspraak op autobiographisch gebied. Hij zei, in een zelfportret door Harris in het reeds vermelde boek gepubliceerd: 'Over Shaw schrijven is bijna een hopelooze taak, want niets interessants kan over hem gezegd worden, dat hij zelf niet reeds heeft gezegd.' Shaw spreekt en schrijft gestadig over zichzelf; er zou middel zijn een boek van Shaw over Shaw samen te stellen, al ware dat boek onvolledig. Een rijke auto-biographie ware er in te vin-

(9) 'Liever behoorlijk kijken met een pond per week dan scheel te zien met een miljoen.'

(10) Hamon, in zijn *Le Molière du XXe siècle: Bernard Shaw* (Figuière, Parijs, 2e uitg. 1913), doet met naïeve fierheid uitschijnen, hoe Shaw, die vroeger van fietsen hield, sedert jaren zijn rijwiel daarliet voor een goede auto.

den, en enkel *die* zou interessant zijn als levensbeschrijving, zegt onze schrijver stellig in zijn zelfportret. In een artikel *In the Days of my Youth*, verschenen in M.A.P. (17-IX-1898) spreekt hij echter over eigen-levensbeschrijvingen als volgt: ‘Alle autobiographieën zijn leugens. Ik meen niet: onbewuste, niet als zulks bedoelde, leugens: ik meen gewilde leugens. Geen man is slecht genoeg om de waarheid over zichzelf te zeggen terwijl hij leeft, hetgeen, zooals past, omvat de waarheid over zijn familie en vrienden en collega's. En geen man is goed genoeg, om aan de nakomelingschap de waarheid te vertellen in een document, dat hij zou terughouden, tot er niemand meer bestaat om hem tegen te spreken.’ In alle colleges in de oefening over logica en syllogismen zou men de gevolgtrekking vinden; de waarheid is dus niet interessant voor Shaw.

Een ander voorbeeld, dat dan misschien kan worden uitgelegd door het juist aangehaalde. In zijn essay over Shaw zegt Frank Harris: ‘Heel vroeg reeds gedurende onze kennismaking had me een ding in hem verwonderd. De held van een zijner eerste boeken [bedoeld wordt *Cashel Byron*] was een bokser geweest; Shaw maakte hem zeer sterk, daar waar de meeste boksers gelijk Fitzsimmons zijn, met apenarmen, maar niet gespierd. Shaw's buitensporige, misplaatste bewondering voor lichamelijke sterkte was in mijn geheugen blijven hangen. Snel ontdekte ik, dat hij nooit lichamelijk sterk was geweest; eens zei hij me, dat zijn werk hem dikwijls zoo uitputte, dat hij graag in een donkere kamer ging liggen, plat op den rug uitgestrekt op den blooten vloer, alle spieren ontspannen, uren lang, juist om uit te rusten. De bekentenis verwonderde mij, want in de fleur van het leven geraakt een man zoo uitgeput niet.’

Aan een anderen kant zegt Hamon: ‘L'an dernier, interviewé sur son alimentation et sa bonne santé, il répondit avec son humour habituel: Je n'ai pas une bonne santé parce que je dois toujours me surmener. *Je suis à peine dix fois mieux portant que le mangeur de viande de force moyenne.* ’[11]

(11) Hamon, blz. 64. ‘Verleden jaar, ondervraagd betreffende zijn voedingswijze en zijn gezondheid, antwoordde hij met zijn gewonen humor: ‘Ik heb geen goede gezondheid, daar ik me altoos moet overspannen. *Ik ben nauwelijks tienmaal beter te pas dan de gemiddeld sterke vleescheter*.’ (In vette letter in Hamon's tekst.)

Wat is nu de waarheid? Beide critici, Hamon en Harris, kennen Shaw persoonlijk, hun woord moet worden geloofd. Dat de datums verschillen, heeft, evenals voor het voorgaande voorbeeld, geen belang genoeg om een bezwaar te zijn tegen het samenbrengen van beide teksten. De waarheid is misschien: ‘Je n'ai pas une bonne santé parce que je dois toujours me surmener;’ iets anders is de zet, die daarop volgt vanwege den vegetariër. Shaw zegt overigens dikwijls, dat iemand zijn lichamelijke en verstandelijke kracht heeft ontvangen om die te gebruiken zoover ze het toelaten.

Het onderzoek van een paar tegenspraken met betrekking op Shaw als persoonlijkheid heeft hier een ander kenmerk doen constateeren: zijn groote werkkracht. Wat in hem ook treft, is een buitengewone gave van inhibitie. Die gave, zijn gevoelens in te toomen en niet te reageeren zooals een gewoon mensch, zóo sterk dat reflexbewegingen bij hem niet te bespeuren zijn, verklaart zijn zoogezegde gevoelloosheid, althans in het openbaar leven. Men verstaat, hoe hij gelaakt werd voor zijn veronderstelde koelte gedurende de begrafenis van zijn moeder. Ook hoe komisch men het vond, op zijn Charlie Chaplin's, toen hij, op een zekeren dag, door gevolg van een misstap, de groote trap van een *Underground Station* naar beneden tuimelde en dan simpel weg opstond en voortwandelde alsof er niets gebeurd was.

Shaw is met zijn werk vergroeid. Dit laatste feitje zullen we ons herinneren, wanneer we van zijn komische gaven zullen spreken; tegenspraken en overdrijvingen zullen we dikwijls later ontmoeten; zijn paradox bedekt een zekere waarheid; de techniek van den journalist der *Saturday Review* bleef hem bij in zijn dramatische scheppingen.

Zoodanig met zijn werk vergroeid, dat zelfs zijn portretten - lichtdruk of teekening, ja, ook foto's, die hij van zich zelf nam, - schier alle iets gemeens hebben met de talrijke caricaturen: Shaw-Mephistopheles. Mephistopheles wegens het sarcastische in zijn lach als in zijn werk, ook wegens zijn magere, opgeschoten gestalte en zijn haar, dat, in het midden gescheiden, als twee kleine horens vormt boven het rimpelig voorhoofd. De vergelijking was onvermijdelijk, ging vroeger nog beter op, toen

Shaw's haar en baard ros waren en nog niet wit geworden. Thans, zooals in het portret door Léon de Smet, treft ze niet zeer indien Shaw niet glimlacht. De welbekende kop door Rodin gaf Shaw genoegen, omdat het eeuwig duivelachtige er niet in te vinden is, meent hij. 't Is het hoofd van een ernstig wijsgeer. En toch... een foto van het beeldwerk, door Shaw zelf genomen[12], - is 't het licht, is 't het haar? - toont iets van Mephisto.

Een goed beeld van den lateren Shaw werd gegeven door den Amerikaanschen geestelijke Joseph Fort Newton in *The Atlantic Monthly*, naar aanleiding van Shaw's afwachtende, passieve houding gedurende den oorlog. Newton, zegt de *Review of Reviews* (Oct.-Nov. 1921, blz. 302), die het artikel bespreekt, ‘beschrijft zijn groote verwondering, toen hij Shaw voor de eerste maal ontmoette. Hij had een aanvallenden, ruimschoots verwaanden kerel verwacht.’ En dan zegt Newton zelf: ‘Maar die Shaw is een mythe, een legende, een pose. De echte Shaw is geenszins zulk man. Echter wél is hij physisch over-zorgvuldig, bijna aan een oude juffer gelijk; niet alleen schuw en met zich zelf geen wegwetende eens dat hij het sprekersverhoog heeft verlaten, maar linksch, rood wordende als een schoolmeisje, wanneer gij hem ontmoet. Hij is zacht, nederig, mild, vol snelle wijsheid, maar doet daarbij denken aan lavendel, en Chineesche thee opgediend in mooie, oud-wereldsche kopjes.’

De oorlog heeft Shaw, die aan zijn mogelijkheid niet gelooven kon, geweldig geschokt. Misschien nog ten tijde, toen Newton hem zag, en niettegenstaande het toen reeds uitgegeven *Heartbreak House*, moest Shaw's oude vechterslust gedempt zijn. Thans toch is Shaw zooals vroeger, altijd sprekende en schrijvende om zijn gedachten te doen doordringen.

Het kon ook niet anders, hij is een geboren schoolmeester in woord en daad, en als zulks, vreest geen herhalingen en voelt onweerstaanbaar den drang om alles mee te deelen wat hij weet en denkt en leert. Didactisch, zooals zijn kunst grootendeels didactisch is, is de gansche Shaw. In spreken en schrijven ziet hij enkel het nut. Hij is als de Talkative in het door hem zoo

(12) Cfr. *Selected Passages from the Works of Bernard Shaw. Chosen by Charlotte F. Shaw. Popular Edition* (Londen, Fifield, 1915).

bewonderde bock van Bunyan: *The Pilgrim's Progress:* 'Moreover I saw in my dream that as they [Christian en Faithful] went on, Faithful, as he chanced to look on one side, saw a man whose name was Talkative walking at a distance beside them, for in this place there was no room enough for them all to walk. He was a tall man, and something more comely at a distance than at hand. To this man Faithful addressed himself in this manner... Come on, then, and let us go together, and let us spend our time in discoursing of things that are profitable[13].' Laten we thans doen zooals Faithful, en samengaan met Shaw-Talkative, en onzen tijd gebruiken in het bespreken van nuttige zaken: de 37 tooneelstukken van G.B.S.

(*Zal in een der volgende afleveringen voortgezet worden*).

Dr. FRANZ DE BACKER.

(13) "Bovendien zag ik in mijn droom dat, terwijl Christian [Christene] en Faithful [Geloovige] voortgingen, Faithful, toevallig terzijde kijkende, een man, met name Talkative [Praatziek], gaan zag naast hen, maar op cenigen afstand, want deze plaats was niet breed genoeg voor hen allen. Hij was een groote man, en eenigszins knapper van uitzicht op afstand dan dichtbij. Tot dezen man wendde Faithful zich op deze wijze... Kom mee, dan, en laten we samen gaan, en laten we onzen tijd gebruiken met te spreken over dingen, die nuttig zijn."

Naar den Afgrond
Slot[1]

XVII

En de tijd naderde, waarop Stan zijn woord gestand moest doen en het hout leveren, dat hij links en rechts had verkocht.

Maar, zoo er alle dagen, met het hooge tij, schepen van elke tonnenmaat Antwerpens haven binnen liepen - met graan, met erts, met rubber of met katoen - hout kwam er niet.

De jonge man begon zenuwachig te worden. Hij telegrapheerde elken dag naar Reval en andere havens, om aan te dringen op de verzending, daartoe den codevorm gebruikend, die in den handel in voege is. Maar de berichten, die hij terugkreeg, waren niet bevredigend.

Op zijn schrijftafel hoopten zich de telegrammen op, en hij werd dertigmaal op een dag telefonisch opgebeld, - van de koolputten, van de verwoeste gewesten, van de houtkoopmans in het binnenland. Aan allen moest hij geduld prediken en uitstel vragen. Daar hij zich voor sommigen had laten binden aan een gestelden datum en zelfs hier en daar de clausis had aanvaard van zooveel boete voor elken achterstalligen dag, begon hij zich ongemakkelijk te gevoelen. Hij liep de bevrachters af op zoek naar scheepsruimte, want hij mijmerde er over of hij niet zelve schepen naar de Baltische havens kon sturen, en reed, met zijn auto, naar zijn concurrenten, ten einde bij dezen, zoo mogelijk, de ladingen op te koopen, welke dezen verwachtten. Hij zond ook spoedberichten naar Kemi, naar Kotka, Karlsberg, Sundvall en Traugsund, ten einde er zich naar hout te bevragen. Maar het antwoord was hier overal hetzelfde: hout genoeg, maar geen scheepsgelegenheid. Toen was het dat hij moeilijk-

(1) Zie blz. 110.

heden begon te voorzien. Hij troostte zich echter met de gedachte aan de Bialowitser heide en aan het groote geld, dat hij met dit woud ging winnen.

Zekeren dag verscheen weer op het kantoor de Pool Papodovsky. Deze had, zegde hij, den wissel getrokken, welke De Grande hem had onderteekend en vertrok naar zijn land, ten einde er alles voor te bereiden voor het rooien van het woud. Hij zegde den koopman, dat deze zich niet ongerust behoefde te maken, indien deze eenigen tijd zonder nieuws bleef, sprak met hem af over de plaats en den dag, waarop hij hem in Warschau zou opwachten, kwam met hem overeen over den naam van den notaris, welke, bij hun terugkeer, den definitieven koopakt zou opstellen en nam afscheid.

Stan nam met al zijn voorstellen vrede, drukte hem de hand en geleidde hem zelf tot aan de deur. Toen keerde hii terug naar zijn kantoor, zat er in zijn leunstoel en droomde van de millioenen, die hij zou winnen. Elken dag werd het getal van deze grooter. Hij zag zich zelven reeds den rijksten man van Antwerpen, ja, van gansch België. De namen van de Amerikaansche milliardairs zweefden hem op de lippen. Iedereen sprak die uit met eerbied. Hij leefde in de blijde hoop dat eens ook zijn naam aldus zou worden genoemd.

XVIII

't Jaar ondertusschen ging zijn gang en de herfst was ingetreden. De oranjeboomen van 't Muzeum en de cactuspalmen van den Kruidtuin waren verdwenen, binnengedragen in lokalen, waar ze, in weldoende warmte, den winter zouden doorbrengen. De elken van 't Park lieten hun bruine, blinkende vruchten los, die met een korten knal op den grond terecht kwamen; de plompen in den vijver van den Brandt, die gedaan hadden met bloeien, doken langzaam onder den waterspiegel en verdwenen in ongekende diepten.

Rond dien tijd ondernam De Grande zijn derde reis naar Polen.

Aan zijn klerken op het kantoor gaf hij last de ladingen hout, die nu toch niet lang meer zouden uitblijven, dadelijk na hun

aankomst naar onderscheiden bestemmingen op te sturen. Aan zijn kassier liet hij een provisie, groot genoeg om in de eerste geldbehoeften van de zaak te voorzien. Nathalie ried hij aan een poosje naar de zeekust te trekken, daar zij ginder minder alleen zou zijn. Maar zij weigerde. Toen drong hij er op aan, dat ze naar haar vaderhuis zou gaan. Hij had zaken; zou misschien wel een maand afwezig zijn, het hing er van af hoe hij in Polen zou varen. Ongerust behoefde ze zich in alle geval niet te maken; hij was jong en gezond en kende ginder reeds hôtels en verkeersmiddelen.

Terwijl hij naar de auto ging, die hem naar de statie moest voeren, keek zijn vrouw hem na. Zijn schoon, regelmatig gezicht, lichtekens gerood door ijver en verwachting, keek haar onder den grijzen vilthoed zegevierend aan. Hij gaf last het gepak, dat hem voorgedragen was, op een bepaalde manier te schikken, klom in het rijtuig en zette er zich behaaglijk in de parelgrijze kussens. De chauffeur klom op zijn zitplaats en de elegante limousine zette met een zwenk aan.

Zoo verliet Stan de vrouw, die de zijne was, en het huis, dat hem toebehoorde. Weldra was hij achter een bocht van den weg verdwenen.

XIX

Er kwam een telegram, zijn aankomst in goede gezondheid te Warschau meldend, daarna kwam er niets meer. Toch was Nathalie niet ongerust, want ze was er op voorbereid, dat het zoo zou gaan. Ze deed lange wandelingen en liep, om den tijd te dooden, de groote magazijnen af.

Eiken avond kwam de kassier op de villa en bracht haar de post en de telegrammen, die hij ontvangen had. Zij legde die in de kamer van haar echtgenoot op een hoop, die met elken dag hooger werd. Wat die bevatten, wist ze zoo ongeveer, want de oude man berichtte, dat, sedert het afreizen van zijn patroon, enkel één schip, aan de firma De Grande geadresseerd, de Schelde was opgevaren en 't kantoor plat geloopen werd door reklamanten.

Zoo gingen veertien dagen voorbij.

* * *

En het was weer avond aan 't worden.

Er hing een blauwachtig waas over 't Wilrycksch plein, dat wegdoemde in verre verten, naar de begraasde stadswallen toe en de boomenzee van 't Kruishof. Gelijk reusachtige, voorwereldlijke dieren, die op den rand van een weide zouden zitten, zag men er de groote loodsen voor luchtballons en vliegtuigen langs, die aan den militairen dienst behoorden en toenmaals nog niet afgebroken waren. 't Half eitje van Sint Michiels en de spits van het Zuidstation waren half door den mist uitgevaagd. De silhouet van den hoogen Onze-Lieve-Vrouwentoren was er tot een streep door teruggebracht. De parkboomen doezelden weg in de schemering, waarin hier en daar een ontstoken lantaren opglom, terwijl in de verte de lichten aan den Scheldekant begonnen te gloeien. Nu en dan ging het getingel van een bel, aan een voorbijzoevende tram vastgemaakt; anders was alles rond de villa rustig.

Daar werd het getoet gehoord van een aanrollende auto. De groote buitenbei werd getrokken, want het buitenhek was reeds gesloten. Een toeslaande deur aan het huis beantwoordde den ruk.

'Stan', dacht Nathalie, die met haar handen in haar schoot bij haar observatorium aan het venster gezeten was. 'Stan, die terug is.' En zij stond op om haar man te gemoet te gaan, want, niettegensaande de slechte verhouding, verheugde zij zich over zijn thuiskomst, die weer leven ging brengen in de doodsche gemakken, gezelschap aan tafel, en, al ware het slechts nu en dan, een woord.

Maar was het Stan, die uit de taxi kwam, welke vóór de stoep stond? Die man, welke daar uitstapte, en met aarzelend gebaar op het woonhuis toe trad, was dat Stan? Zijn hoofd was gebogen; zijn gang onzeker, zijn voet tastend. Hij stond in het licht en keek in de 'hall' rond als iemand, die bedwelmd is. Weldra stapte hij naar de trap, ging die zonder spreken op en verdween in zijn kamer.

En met angst en verbazing volgde hem Nathalie en stond vóór de deur, waaraan ze het niet waagde te kloppen.

Was haar man ziek? Had hij gedronken? Had een plotselinge

verbijstering zich over zijn zinnen gelegd, of wat was er met hem gebeurd, groote God?

Hij liep daarbinnen over en weer, met zwaren stap, nu eens langzaam, dan vlugger, en sprak hardop tot zich zelven. Wat hij zegde, kon Nathalie niet verstaan. Alleen het feit, dat hij tot zich zelven sprak, wees op een ongewone gemoedsbeweging. De uren vorderden.

De jonge vrouw was al lang naar heur eigen vertrekken teruggekeerd, maar had de tusschendeur naar het toiletkamertje opengezet en luisterde van daar uit gespannen. Door een reet van die deur had ze 't elektrisch licht zien aanmaken en nu hoorde ze 't gefrutsel van verlegde of gescheurde papieren. Zij dacht dat haar man er mee bezig was de brieven en telegrammen te lezen, die zich binst zijn afwezigheid opgehoopt hadden, en trachtte zich te verbeelden in wat gemoedsstemming hij zich bevond. Zij was er zeker van, dat die telegrammen de ontsteltenis niet zouden verminderen, waarin hij scheen te verkeeren. Maar dat er tusschen die telegrammen één was, geteekend met een vrouwennaam, kon ze niet gissen. En toch was het dit laatste, dat Stan het meest aangreep, want het ging uit van de vrouw, aan wie hij de diamanten van zijn moeder had gedragen, en die hem langs den elektrischen draad deze woorden seinde, deze woorden, welke een vreeselijk licht deden opgaan over de machinatiën, waarvan hij het voorwerp was geweest: ‘Vertrokken naar de Bialowitser heide.’

XX

Hoe kwam het onder het publiek? Hoe vernam Nathalie er van? Hoe wordt alles geweten? Stan had het immers geheim gehouden. Toch duurde het geen week, of het werd in Antwerpen rond verteld en verschillend gecommenteerd:

De Grande had zich door een paar oplichters laten beetnemen, op zulk een formidabele wijze, dat geen kind zich zoo zou laten vangen. Hij had namelijk een woud gekocht, dat niet te koop was, dat behoorde aan den Poolschen staat en er zou blijven aan behooren. De vreemdeling was op hem afgestuurd door de vreemde vrouw, die in haar omgang met den koopman,

zijn fabelachtige lichtzinnigheid had doorpeild en er partij had willen uit trekken. Zij en haar landgenoot hadden de zaak getweeën ineengezet, maar niet van elkaar gebaard tot deze beklonken was. Ze hadden den koopman zoodanig in hun netten verstrikt, dat hij zonder achterdocht 't papier had geteekend, dat hem van de helft van zijn vermogen beroofde.

Nog onkundig van het onheil, dat hem overkwam, was hij naar Warschau getogen, maar had er vruchteloos uitgezien naar dengene, die gezegd had er hem te zullen opwachten. Wanneer het lang genoeg geduurd had, had hij lont geroken en was beginnen navragen. En als de donder was de zekerheid van 't onherstelbaar verlies over hem gekomen; zekerheid, die hem, den hoogmoedige, met zooveel schaamte sloeg, dat hij zich een tijdlang niet op de Beurs durfde toonen. De Grande, slachtoffer van een paar oplichters! De Grande, door het eenmaal zetten van zijn naam op de helft geruïneerd! De Grande, welverdiend een voorwerp van spot voor heel de handelswereld

Wanhopend zat hij vóór zijn boeken, probeerend aan de andere moeilijkheden, waarin hij zich gestoken had, te ontsnappen. Want de tijd was aangebroken, waarop hij de verkochte ladingen moest leveren en hij was er niet toe in staat.

Voort den kop verliezend, liep hij naar zijn concurrenten, kocht al wat dezen voorradig hadden en aan alle mogelijke prijzen, telegrapheerde weer en weer naar Zweden en Noorwegen, bestelde overal hout zonder zich af te vragen hoe hij 't bestelde zou betalen. Weken gingen voorbij zonder dat nog één plank aankwam. Toen kwamen op eenmaal wel twintig ladingen binnen. In der haast deed Stan ze alle lossen, stuurde 't hout op, dat hij had verkocht, en bevond, dat hij er veel te veel had. Hij probeerde het overtollige weer aan zijn concurrenten over te maken, want de wissels zouden alle tegelijk valleji. Toen kwam een plotselinge en zeer groote inzakking der prijzen.

Neen, met den houthandel ging het niet. Dan zou hij er maar iets anders op verzinnen. Hij had op de Beurs de kennis gemaakt van een koopman in fruit, welken de oorlog van alle kapitaal had beroofd. Hij zou dien commanditeeren. De eerste lading, die binnenkwam, was er ééne van bananen. Wanneer

het schip, dat deze waar bracht, de Schelde opvoer, stonden Stan en zijn nieuwe vennoot op het Noorderterras het af te wachten. 't Was avond en zij zagen de boot niet, maar alleen 't lichtje, dat aan den mast vastgemaakt was. Dat lichtje was als een ster in den blauwen nachthemel. 't Scheen Stan of het de ster van zijn geluk was, die weer opging.

Zoodra het schip gemeerd had, liepen beide mannen het dek op, om de lading te inspecteeren en inzage te nemen van de papieren. Eilaas, 't vaartuig had zware stormen opgeloopen en de kostelijke vruchten, door 't zeewater aangetast, waren half bedorven. Weer boekten ze een groot verlies.

Stan deed nog andere zaken: hij kocht koper, dat van 't front voortkwam; wol, die voor de legers was bestemd geweest; allerlei waar waar hij meende veel op te verdienen en waar hij ten slotte alleen op verloor.

De zetel van den ouden koopman versperde niet langer den weg naar de brandkast en Stan putte er in zonder ophouden.

En er kwam een tijd, dat er niets anders in overbleef dan de schaar om de koeponnekens te knippen. De banken gaven niet langer voorschotten en de schuldeischers niet langer krediet.

Op een jaar tijd was Stan er in gelukt een vermogen, dat zijn vader een heel leven had gekost om op te bouwen, te niet te doen! Hij had het, om zoo te zeggen, met hamers stuk geslagen. 't Was hem als een rook door de neusgaten gegaan. Hij had er zijn adem over gezonden en het weggeblazen. Nu bleef hem niets meer over dan een paar eigendommen, 't huis van de Lange Nieuwstraat en de villa in het Parkkwartier, maar op deze lagen zware hypotheken, waarvan hij moeilijk den intrest zou kunnen betalen. Toch wilde hij er niet toe besluiten deze eigendommen aan den man te brengen, want 't ware bekennen geweest, dat zijn geldelijke toestand hopeloos was. En hij wilde dit niet bekennen; hij wilde 't hoofd boven water houden. Met de enkele duizenden, die hem overbleven, zou hij het wagen te spekuleeren op de wisselkoersen. Eilaas, de oorlog heeft de wereld zoo door elkaar geschud, dat geen mensch bekwaam is uit de financieele toestanden wijs te worden. De beursorders, die hij gaf, waren er verkeerde. Hij verloor ook die laatste duizenden.

't Rijkemanskind, de verwende groothandelaar, de grand seigneur, die geen stap te voet zou gedaan hebben, die er een leger van klerken en dienstboden op nahield, was minder dan één van die dienstboden; de millionair was een bedelaar geworden.

XXI

De winter was ondertusschen voorbijgegaan en 't voorjaar was in aantocht. 't Water was uit de boeien van 't ijs verlost en de hemel werd weer blauw.

In den tuin rond de villa was in al het gewas de lente aan den arbeid en dreef uit het dorre getak de duizenden botten, waaruit de bloesems en bladeren zich zouden ontvouwen. 't Gras groende in de perken en er waren overal nieuwe bloemen om de harten der menschen te verheugen.

Alleen Nathalie zou ditmaal geen pleizier hebben in bloemen en lucht. Hoewel ze den toestand meer vermoedde dan kende, voelde zij dat Stan ten onder ging en haar mee in de diepte sleurde. Zij bestudeerde dag voor dag zijn gezicht, dat ze jaren lang enkel met een zegevierende, stralende, misprijzende uitdrukking had gekend en dat langzaam uitdoofde. 't Oog was schuw geworden en de gang onzeker. De handen beefden. Herhaalde malen reeds had zij in zijn kamer een flesch brandewijn gevonden. Vroeger dronk Stan enkel wanneer hij vrienden had; hij dronk nu in de eenzaamheid. Hij sloot zich vaak uren op, ging nog weinig naar 't kantoor, waar de dactylo werkeloos den ouden kassier gezelschap hield, nog minder naar de Beurs, waar hij geen zaken meer deed en de spottende gezichten van de andere kooplieden niet verdragen kon.

Nathalie, nevens hem, dwaalde sprakeloos rond, merkte alles op, schreef de teekens van geestelijk verval, die zich bij haar man voordeden, in haar brein, zonder tegen dit verval te kunnen inwerken. Ook zij zakte alle dagen dieper in den poel van moedeloosheid, die Stan scheen te verzwelgen. 't Scheen haar of het licht langzaam uit de wereld ging en er alleen nevel en duisternis in overbleven. 't Was haar of die wereld zich langs alle kanten met muren sloot en ze tegen alle met het hoofd moest

aanbotsen. Hoe vaak dacht ze terug aan hun ouden vader en aan zijn laatste vermaningen!

‘Stan heeft de mentaliteit van den speler,’ had deze gezegd. ‘Tracht hem van spelen af te houden.’ Eilaas, zij had dit niet gekund. Stan had gespeeld en hij had verloren.

XXII

De stilte omspon de villa, waarrond de crimsons uitschoten en de bottende boomen wuifden. Zij wandelde door de tuinpaden en in de groote gangen en trapzalen.

't Geluid der trambellen drong niet meer door de gesloten en aangevulde deuren; de Westminsterklok, die men vergeten had op te winden, sloeg geen uren.

Van 't Wilrycksch plein was 't Militair, dat er zich den ganschen morgen geoefend had, weggetrokken; alleen de diepe sporen in het zand, welke de wind nog niet weggevaagd had, spraken van dravende en manègeloopende manschappen en paarden. De stad in de verte gaf geen geluid. Geen klank van klokken kwam uit de torens aangewaaid. Geen scheepssirene zond haar schrille tonen landinwaarts. Nathalie kon zich goed inbeelden, dat alles rondom haar dood en ingeslapen was.

Zij peinsde op Stan, die zooeven van zijn kantoor thuis gekomen was; op de dienstboden, die in de keuken voor het middageten zorgden; op kinderen, die van school huiswaarts gingen en landlieden op den akker. Zij stelde zich 't gezellige voor van andere gezinnen, waar gewerkt werd en verstandhouding heerschte; dacht hoe het zou geweest zijn indien haar echt met een kind was gezegend geworden; op het weldadige van arbeid en beweging, en op de stilte, de drukkende stilte rondom haar.

Toen werd die stilte opeens verbroken door een knal. 't Was als een veloband, die springt, of als een klakkebuis, die afgaat, en 't deed wonderlijk in dit huis, waar geen dienstman op boodschap uitging, maar alles per telefoon werd besteld en aan huis gebracht; waar geen knaapje zich met een eigen vervaardigd stuk speelgoed vermaakte. Die knal kwam van de bovenverdieping en wel van dien hoek, waar De Grande zijn slaapkamer had, en werd bijna onmiddellijk gevolgd door een val.

Ademloos stonden Nathalie en de dienstboden, die uit hun keuken waren gesprongen, er naar te luisteren, zich afvragend wat het dubbel geluid te beduiden had, tot een plotselinge gedachte de jonge vrouw met een gil naar boven deed snellen.

‘Stan!’ hikte ze, ‘Stan, oh God!’ En ze probeerde de deur naar het slaapvertrek open te duwen; alleen deze scheen van binnen gesloten en weerstond aan den druk van haar hand.

Bleek als een doode ijlde ze, door de dienstboden gevolgd, door haar eigen gemak en door 't toiletkamertje, dat nog geparfumeerd was van 't morgenbad, 'twelk de wellusteling er in genomen had. Goddank, langs dien kant was de deur niet gesloten. Ze kon die open steken en dringen in die kamer waarin ze zoo zelden drong.

Een blik volstond om haar de waarheid te zeggen, de afgrijselijke waarheid: dat ze weduwe was! De schoone, nonchalante man; de groote, gentlemanlike heer had zich naar het leven gestaan. Onbekwaam om het burgerlijke bestaan, dat het zijne ging worden, dat bestaan van kleinen arbeid en kleine verdiensten, dat hij voortaan zou sleepen, te dragen, had hij er een einde aan gesteld. Hij lag op het tapijt uitgestrekt en roerde niet meer. De witte hand hield nog de revolver vast, waarmee de wufteling zich door den kop had geschoten. Een dunne bloedstraal zijpelde uit de ronde opening, waarlangs de kogel in den slaap was gedrongen. De dood moet oogenblikkelijk zijn ingetreden. 't Gelaat, waaruit de levenskleur begon te wijken, was niet geschonden, en keek omhoog naar den blauwen hemel, waardoor de wolken en de vogelen roeiden...

En Nathalie dacht aan, den anderen doode, dien zij had gezien en die den naam De Grande droeg en aan het oud gebod: ‘In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten.’ Dit gebod bevatte de opperste wijsheid. Dat Stan dit niet had willen volgen, maar met spekuleeren had willen bereiken wat alleen trage arbeid geven moet, dat was zijn ondergang geweest.

Eindelijk barst zij in snikken uit.

En nu was 't allemaal lang voorbij.

't Lijk van den zelfmoordenaar was de mahoniehouten trap

afgedragen en alleen gevolgd door den ouden kassier naar 't Kielkerkhof gevoerd.

De kostelijke ‘bibelots’ en prachtige meubelen waren verkocht, verstrooid naar de vier windstreken. De rijke villa met haar schoonen tuin en 't oude huis van de Lange Nieuwstraat waren in andere handen overgegaan.

't Was in de stad nauwelijks opgemerkt geworden.

Wanneer in een bergstreek een man in den afgrond valt, dan werpt men hem een koord toe en probeert hem te redden, wel te verstaan indien hij te redden is. Maar wanneer die man met gebroken ruggegraat opgenomen wordt, - verhindert dat de anderen hun reis voort te zetten? 't Is enkel een vermaning om voorzichtiger te zijn.

En omdat één koopman zich, figuurlijk gesproken, den hals breekt, moeten de zaken der anderen stop worden gezet?

Antwerpen dreef voort zijn handel. Schepen kwamen aan en vertrokken. Kranen draaiden en lossers liepen over loopplanken. Sirenen floten en de huizen dreunden van 't ratelen van tracteurs en natiewagens. Ook in banken en kantoren ging 't stil werk van telegrammen en wissels voort, en 't geld ging en kwam, onafgebroken, zooals 't bloed in het lichaam...

Nathalie was zoo goed als zonder middelen achtergebleven, maar had een werkkring gezocht en gevonden.

Ze stond nu vroeg op en was heel den dag ten dienste van anderen en ging en liep, maar verveelde zich niet meer. Ze dacht aan Stan als aan een ongelukkigen verdwaalde, dien ze 't niet had vermocht op de goede baan te houden, en voelde voor hem geen haat en geen afschuw, enkel medelijden. Aan den lijve proefde ze 't gezonde van den arbeid.

ANNA GERMONPREZ.

Sociale Cultuur

Voor ons ligt de 45e jaargang (1925) van het tijdschrift *Soziale Kultur*, uitgegeven door het *Verband für soziale Kultur und Wohlfahrtspflege*, onder de voortreffelijke leiding van Dr. Hohn (Volksvereins-Verlag, Gladbach).

De verhandelingen, alle in christelijken geest gesteld, zijn waardevol, methodisch naar voren gebracht door sociologische navorschers van eerste gehalte. Zij vormen een bewijs van den rijken arbeid en de veelzijdige vlijt, door de Duitsche intellectueelen in deze benarde tijden gepresteerd. Voor ieder, die het wel meent met het geluk van het volk, bevat dit periodiek geschrift enorm veel leerrijk en nuttig materiaal, zeer knap voorgelegd. De auteurs begrijpen den ernst van hun zaak, zij zien klaar hun hooge en heilige opgave voor zich. Hun bijdragen ademen warm medevoelen met de sociale nooden. Hij, die een sociale daad verricht, is een Christus, is een goed mensch. De strijd gaat tegen de zelfzucht, de geldzucht en de louter stoffelijke begeerten.

Soziale Kultur biedt aan de leiders van land- en staathuishoudkundige organisaties, verder aan de hoofden van arbeidersverenigingen, een massa wetenswaardigheden en een onontbeerlijke economische toerusting, die vreugde en bevrediging schenkt. Grondige kennis van het onderwerp straalt uit elk artikel, product van nuchter, onafhankelijk denken.

Bijzonder verdienen onze aandacht o.m. *Die sozialen Probleme des Betriebes* (Dr. Dierkes), waarin vastgesteld wordt, dat de omwentelingsdogma's van Marx den vierden stand geen schrede verder brachten, integendeel een negatieve uitkomst hadden: den klassenhaat.

Dat er volstrekt te weinig nog gedaan wordt aan sociaalpolitiek, liefdadigheid en verpleging bewijst ons V. Noack (*Kultur-*

schande). Te Berlijn b.v. slapen meer dan 200.000 menschen gevieren in éen kamer, in een onvriendelijke plaats,, bezwangerd met vochtige kook- en afvalgeuren, een enge kast, vier of vijf verdiepingen hoog, een donker graf, waar het proletariaat huist, met bevlekte fantazie. En hoe grooter de familie, des te prangender de nood. Wat al geslachtelijke ontsporingen! Een weeshuis in Rijnland bevatte verleden jaar 33 % syphilitieke kinderen (gevaren van het gemeenschappelijk gebruikte W.C.). Gruwelijke documenten bewijzen den samenhang tusschen woningellende en zedeloosheid.

Dr. Schwarz in *Deutsche Handelspolitik der Zukunft* toont aan, dat de eenige, laatste krachtbron, die Duitschland nog bezit, zijn voortbrengende economie is. Een productieverhooging is voor alles in de landhuishoudkunde mogelijk, nu te zeer onder de belastingen gedrukt. Schrijver oordeelt, dat zijn land bij het sluiten van zijn handelsverdragen steeds meer concessies verleent dan het voordeelen ontvangt. De hoedanigheid van het voortgebrachte moet onberispelijk zijn (Made in Germany); zoo alleen kan het Duitsche fabrikaat weer op de wereldmarkt zegevieren. De Duitsche handelspolitiek moet vooralsnog een politiek zijn van bescherming, om buitenlandsche en insgelijks om binnenlandsche redenen, maar het stelsel van vrijhandel behoort de toekomst.

Dr. van den Boom onderzoekt met scherp oog de bewegingen en de veranderingen, die zich doen gelden op nijverheidsgebied.

Dr. Rose gaat de kredietmogelijkheden van de Duitsche huishoudkunde na. Klaar brengt hij ons voor oogen de gronden, waarop de Duitsche belastingswetgeving steunt. Als hij het heeft over de vorming van het kapitaal in de moderne kredieteconomie, wijst hij een kredietuitbreiding door middel van buitenlandsche hulp met haar ongunstigen weerslag op het stijgen der prijzen af, en vindt, dat hetzelfde doel door nationale kredietverleening bereikt worden kan.

Dr. Lechtape gispt de naamlooze vennootschappen, F. Riss de openbare weldadigheid.

Over de organisatie der vakvereenigingen licht ons Bergmann in.

Onder de groote Spanjaarden van het tweede bloeitijdperk

der Scholastiek treedt als de meest karakteristieke en beduidende, de Jezuïet Suarez op het voorplan. De beteekenis van dezen theoloog, die insgelijks een geniale philosoof was, wordt door Dr. Rommen ontleed.

Dezelfde geleerde toetst naderhand het pacifisme in zijn drieledigheid (het economische, het humanitaire, het godsdienstige) aan de staatsidee. Het radicale pacifisme botst over heel de wereld tegen de geijkte staatsleer. Welke gedachte zal ten slotte de toekomst beheerschen?

Dr. Oberstaller stelt vast, dat de alcoholdemon in zijn levensstorende en cultuurbedreigende macht, door wet en dwang in zijn uitwassen wel is waar ingetoomd wordt, maar niet overwonnen. Dat is de opgave van de opvoeding, die er naar streven moet den mensch tot een innerlijk vrije, vaste persoonlijkheid te vormen.

Dr. Roters bespreekt de nieuwe regeling van de gemeentelijke belastingen op nijverheidsgebied in Pruisen.

Knorr behandelt een paar sociale vragen van de toekomst en is er van overtuigd, dat de kwestie van het grond- en bodemrecht een nationale eisch is en het voornaamste middel tot oplossing van het maatschappelijk probleem.

De werkzaamheden van de Duitsche 'Handwerkskammern' sinds de 25 laatste jaren worden door Dr. Neuenhofer nader in oogenschouw genomen.

In een volgende verhandeling toont Dr. Justus aan, dat alleen kapitaalsterke productiemethoden, verbeteringen van de bedrijfs- en arbeidsorganisatie, in staat kunnen stellen den achturendag te behouden.

Ten voordeele van het ongeboren kind houdt Dr. Weitpert tot besluit een edel pleidooi. Het onnatuurlijk geslachtsleven van onzen tijd verlangt voor alles bevrediging van de sexueele driften. Voor de vervaardiging van de middelen, die de verhindering der ontvangenis dienen, arbeiden gansche nijverheidstakken. Grijpt de bevruchting toch plaats, dan vermoordt men in tallooze gevallen het ongeboren kind in het moederlijf. Prof. Bumm schat het aantal afdrijvingen in Duitschland op bijna 800.000 per jaar. Tot in de 15^{e} eeuw behoorde kindermoord tot de zeer zeldzame misdaden; na de 16^{e} eeuw nam hij gestadig

toe, ten gevolge van de misselijke sociale verhoudingen. Doelmatige hulp aan de zwangeren kan alleen hulp brengen aan het ongeboren kind: instelling van het voogdijschap, geldelijke tegemoetkomingen, moederhuizen. De bescherming van den zuigeling moet logischerwijze aanvang nemen bij de zwangere vrouw; zij hoeft vroegtijdig te beginnen, zonder dat de bureaucratie moeilijkheden veroorzake.

In elk nummer van *Soziale Kultur* wordt in oogenschouw genomen al wat in Duitschland en elders te leeren valt over inrichtingen van weldadigheid, over sociale gezondheidsleer, opvoeding, woningwezen, vereenigingsleven, economische instellingen, rechtswezen, maatschappelijke wetgeving, gemeentepolitiek, handel en verkeer, arbeidstoestanden, statistieken. Tevens bespreken deskundigen het jongst verschenen werk van socialen aard.

JOZEF PEETERS.

De driejaarlijksche Tentoonstelling te Antwerpen

Een algemeene indruk? Ja, dat zou moeilijk wezen. Meer dan driehonderd vijftig kunstenaars, en van elk hunner slechts een, twee, hoogstens vier werken. Als ik het goed voorheb, is het doel der driejaarlijksche een representatief geheel van de laatste werken der Belgische schilders en beeldhouwers te vereenigen. Nu, dit is geen gemakkelijke taak, en wij moeten het ook de jury niet euvel duiden dat menig minderwaardig werk een gastvrij onthaal vond, en dat het ensemble geen blijvenden indruk van eenheid nalaat. Het is de conceptie zelf der tentoonstelling die verkeerd is. Het aantal vertegenwoordigde kunstenaars moet beperkt zijn, niet het aantal hunner werken. Maar hier staan wij voor een andere vraag: zullen de jonge, ongekende elementen daar niet onder lijden, en, in plaats van slechts een of twee werken te kunnen tentoonstellen, heelemaal in het duister moeten blijven? Laat ons voor vandaag die vraag onopgelost laten, en de Antwerpsche feestzaal binnentreden.

De eerste indruk is die van een hinderend gemis aan eerbied; de plaatsing is niet altijd gelukkig geweest, en sommige schilders hebben werken hangen in drie verschillende zalen.

Toch kunnen wij af en toe een meer algemeene impressie opdoen. Zoo zien we dat de vertegenwoordigers der verschillende ‘ismen’ (alhoewel die nooit talrijk waren in zulke officieele ten toonstellingen) spoorloos verdwenen zijn. Na een vijftiental jaren louter aan het verstand en zijn meest onverwachte bokkensprongen onderworpen te zijn geweest, na deze overheersching der theorie, schijnt de schilderkunst zich meer en meer vrij te maken van alle banden. De picturale visie neemt weer de bovenhand op het intellect en de beste onzer moderne kunstenaars hebben de rijke traditie der Vlaamsche schildersschool, de meest oprechte en volledige uiting van ons volk, weer opgevat, alhoewel zij geen enkel der nieuwe mogelijkheden, door de moderne techniek ons in overvloed geschonken, verwerpen noch misprijzen. En wij kunnen ons verblijden in

het bezit van eenige echte ras-artisten, waaraan we nu onmiddellijk onze aandacht willen wijden.

De echte Vlaamsche traditie, maar aan de moderne opvatting geadapteerd, vinden wij bij Albert Saverijs. Wars van alle theorieën, vrij van alle banden, sterk en pootig, is Saverijs zeker een onzer allerbeste schilders. Met zijn rijke, oogstreelende kleuren, dit somber rood, waarnaast Bourgognewijn verbleekt, die donkere achtergronden, waarnaast het meest luxueuse tapijt arm en versleten schijnt, is hij werkelijk waardig een schitterende plaats te bekleeden in de glorierijke gemeenschap der Vlaamsche schilders. Wat moeten wij het meest bewonderen? Dit machtig portret van Stijn Streuvels, zoo zeker van teekening, zoo expressief, zoo intelligent als bouw en als synthese, of wel dit rijk stilleven, een feest van kleurenweelde en vormenschoonheid? Hier voelt ge den waren schilder. Hij ziet de gansche buitenwereld, tot in de kleinste details met zijn uiterst ontwikkelde schilderssensibiliteit; de visueele plastische eigenschappen van ieder voorwerp treffen hem steeds; voor hem is een eenvoudig glas, een flesch, een gewone tafel een onuitputtelijke mijn van rijkdom in vorm en kleur, en door zijn vaste techniek weet hij ons dit alles op meesterlijke manier weer te geven.

Zooeven sprak ik van de herleving der groote Vlaamsche traditie. Ze is nog meer opvallend bij sommige schilders die rechtstreeks bij Breughel hun inspiratie zochten. En zoo ze al van een zelfden meester afstammen, toch is hun werk verscheiden en origineel. Wij willen hier vooral spreken over de beide de Saedeleer's en Achiel Van Sassenbroeck.

Van Sassenbroeck is een en al kleur en levendigheid. In zijn eenigszins strak geteekende doeken weet hij zooveel geest en pittigheid te leggen, dat hij een gansch bijzonder karakter aan zijn werk heeft kunnen geven. Zijn doek ‘Winter in Brabant’, met zijn wijden horizont - spécialité de la maison - is gekend; onnoodig er hier verder over uit te weiden. Valerius de Saedeleer is ook een ‘Breugheliaan’. Maar hoe verschilt zijn werk van dit van den levenslustigen Van Sassenbroeck! Zijn expressief ‘Winterlandschap’, met zijn aangrijpend-tragische kracht, is een der meest opmerkenswaardige - een der meest opgemerkte - doeken der tentoonstelling. Zuiver van kleur, stevig van teekening tot in het laatste detail, geeft dit werk ons een impressie van volledigheid en evenwicht. Elisabeth de Saedeleer is minder krachtvol, maar heeft veel fijnen kunstzin. Nochtans ware een weinig meer persoonlijkheid te wenschen. Sommige deelen van haar ‘Zomer’, de binnenplaats der hoeve, waar men, door de ingangspoort de gedekte tafels ziet, doen al te veel

denken aan zekere tafereelen van Breughel, en aan de gansche techniek van den meester. Dit belet niet dat het een heel sympathiek doek is.

De Vlaandersche school is nog door een paar jonge schilders vertegenwoordigd. Claeys, Raepsaet en Malfait zijn jongeren die nog van zich zullen doen spreken. Van den eerste hebben wij hier een degelijk landschap, op tamelijk klassieke wijze behandeld, en een vrouwportret dat wel mag gezien worden. Toch hadden wij meer van hem verwacht. De tweede heeft beslist geen goeden smaak te koop, maar zijn 'Eerewijn' is een gemoedelijk, treffend doek, waar een oprechte, sprekende sensibiliteit uitstraalt, maar waar nog menige technische tekortkoming in te bespeuren is. Malfait is de meest interessante der drie. Zijn landschap, op moderne wijze opgevat, is stevig gebouwd en grootsch geborsteld - zoo ik dit mag zeggen van een werk waar vooral het paletmes schijnt aan 't woord geweest te zijn -. Van dezen schilder mogen wij nog veel verwachten. Verdegem, nog een Oost-Vlaming, is zijn heil in de Rubeniaansche traditie gaan zoeken. Hij is een knap vakman, voortreffelijk geschoold, en heeft een zeer persoonlijken stijl weten te scheppen. Toch is er in zijn techniek iets hinderlijks; zijn kleine, dooreenloopende kleurenvlakken brengen vooral een indruk van barriolage en wanorde voort. Dit neemt niet weg dat zijn 'Man uit het volk' een machtig doek is, alhoewel ik niet geloof dat het van zijn laatste werk is.

De oudere generatie is door eenige interessante kunstenaars vertegenwoordigd. Ziehier twee doeken van Jacob Smits. Wat heeft de schilderkunst al niet doorgemaakt sinds Smit's eerste doeken! Wat al gekibbel en getheoretiseer! Wat al karpelsprongen! En door dit alles heen is de groote Kempische meester steeds zichzelf gebleven, steeds even werkzaam, en... steeds even jong. Wat nog meer verwondert is het feit dat ieder nieuw werk van dezen kunstenaar steeds een nieuwe verrassing is. De twee schilderijen die wij hier kunnen bewonderen, behandelen beide bijbelsche onderwerpen: een Pieter en een Iscarioth. Vooral de Pieter trekt onze aandacht, met het innig gevoel, de treffende stemming die de vijf figuren van dit tafereel verwekken; de Christusfiguur komt merkwaardigerwijze uit op het roode en blauwe van de kleederen der vrouwen, dit alles op een achtergrond zooals Smits alleen er een maken kan. Ook de 'Iscarioth' is puik werk. De houding der beide personages, het vluchtend landschap daarachter, is kenschetsend en stijlvol; van den boom met de slang houd ik minder. Het zijn twee werken van hooge waarde, en het is een groot genoegen vast te stellen dat Smits, niettegenstaande zijn ouderdom,

nog immer evolueert, en aan rijkdom en eenheid van kleur en compositie gewonnen heeft. Van Oleffe een zeegezicht. Een heel knap, smaakvol doek, stevig geschilderd, dat ons in groote mate schadeloos stelt voor veel tuinen en familieportretten van dezen kunstenaar. De twee werken van Laermans zullen niet veel bijdragen tot den roem van dezen meester. De stijl is dezelfde als in zijn andere werken, maar de stemming, die drukkende, teneerslaande stemming, is hier niet bereikt. Opsomer is nog steeds een onzer knapste en meest smaakvolle schilders. Zijn ‘Oude Stad’, zoo helder van kleur, en zijn matter ‘Stilleven’ zijn beide waardige voortbrengsels van dezen nauwgezetten kunstenaar. Baseleer staat nog steeds aan de spits der Antwerpsche marineschilders. Hij alleen heeft de speciale atmosfeer der Beneden-Schelde gevoeld en weergegeven. De karakteristieke luchtdensiteit, de denzigheid van het ruim die een gansch bijzonder licht en kleur aan het landschap geven, vinden wij alleen bij Baseleer terug. In dat opzicht is zijn ‘Gulden Uur’ kenschetsend. Ook het havenzicht is een werk dat bevalt door zijn zwier, zijn goeden smaak en zijn meesterlijke techniek. Frans Hens weet zijn naam hoog te houden. Van Michaux is er een ‘Maneschijn’ waarvan de lichteffecten mij niet kunnen bekoren, en van Thonet een mooi havenzicht, alhoewel wat onsamenhangend, en een zeer verdienstelijk doek ‘De Heide’. Van Mieghem geeft een paar impressies van het schilderachtig Antwerpsch havenbedrijf. Vooral zijn ‘Vrouw der dokken’ is juist gevat en indrukwekkend.

Laat ons nu onze aandacht wijden aan de kunstenaars die meer in het teeken van het modernisme staan. Een mooi werk is ‘De likeurdrinksters’ van Gustaaf Van de Woestijne. Dit is gave kunst, uiterst fijn en delicaat, misschien wat precieus, maar waarvan een onweerstaanbare charme uitstraalt. Verschaeren schijnt dan ook aan die charme niet te hebben ontsnapt. Zijn ‘Heildronk aan de bruid’ staat gansch in het teeken van Gustaaf Van de Woestyne. Knap werk is het anders wel, spiritueel, decadent, een beetje te literair. Wat al te intellectueel schijnen mij ook Bervoets en Verhaegen. De twee doeken ‘Linkeroever’ en ‘Ste Anneken’ van den eerste, zijn heel sympathiek, plezierig en vaardig gemaakt, maar dit is slechts illustratie, en geen schilderkunst. Hetzelfde geldt voor Verhaegen's werk; het is zeer geestig, genre ‘image d'Epinal’ en knap uitgevoerd, maar het heeft zijn bestemming gemist. Dan houd ik meer van het ‘Spijshuis’ van Henri Van Straten, ook vol geest en humor, maar dieper gevoeld, en vooral meer ‘schilderij’. ‘Floréal onder sneeuw’ en ‘Jonge vrouw in blauw’ van de Kat zijn fijn en bevallig. ‘De gele huizen’ van Blandin

is een mooi en smaakvol werk, vol licht en weelde. Alice Frey heeft een gratievol doek ingestuurd. Buskens' werk is te decoratief; Latinis en Piron zijn te simplistisch en te weinig-zeggend. Jean-Jacques Gaillard's ‘Binnenzicht’ is onbenullig en Baugnet's ‘Matroos’ is schooljongenswerk. De beenhouwer van Frechkop is misschien handig gemaakt, maar wat een onnoemelijk slechte smaak! Opmerkenswaardig is het ‘Binnenzicht’ van Jos. Albert; dit is eerlijke, bewuste kunst. Rijk en stemmingvol, komt deze schilderij de technische volmaaktheid nabij. Ik wil u ook een portret van Charles Counhaye doen opmerken; het ernstige, het zuivere van ieder werk van dezen begaafden kunstenaar vindt men steeds met genoegen weer. Ik houd wel van het onrustige landschap van de Vaucheroy, dat eenigszins aan het werk van den gekenden Franschen schilder de Warocquiez doet denken. De twee doeken van Descamps zijn veel belovend, en de houtkapper van Droesbeke is een puik werk, alhoewel het wat beïnvloed schijnt door de oude meesters. De jagers van Payro doen aan de Fransche school en Dufresne denken, wat al heel niet kwaad is, maar waarom die onmogelijke roode kleur? Verscoore staat heelemaal onder den invloed van Gustaaf De Smet. Wery exposeert een paar flink geteekende doeken, expressief, maar wat zwak van coloriet; het zelfportret van Ferdinand Wijnants is een werk dat mag gezien worden. ‘De doode’ van Marcel Gillis heeft de algemeene aandacht getrokken. Het is een zeer verdienstelijk werk vol stemming en karakter. Van Servaes zijn er twee doeken: een ‘Doode Christus’ gevoeld en indrukwekkend, en een winterlandschap dat ons een andere zijde van Servaes' talent toont: het is een sober en tragisch landschap in zilver en zwart, een ernstige, harmonische compositie. Georges Minne zond een ‘Pieta’ edel van lijn, een mooie, rhythmische teekening. Om typen te scheppen is Gastemans eenig. Zijn ‘Dame in 't zwrart’ en zijn ‘Wandelaars’ zijn weer sappige brokken, naar het leven gevat en synthetisch weergegeven.

De uitgenoodigden van dit jaar zijn eenige Hollandsche schilders, en ik moet mijzelf werkelijk verontschuldigen, dat ik zoolang gewacht heb om over onze gasten te spreken. Maar vermits ik nu eenmaal zoo onbeleefd ben geweest, kan ik wel voortgaan, en ronduit bekennen dat ik meer verwacht had van het Nederlandsch contingent. Maar ik wil cogenblikkelijk ‘amende honorable’ doen, althans voor een paar hunner. Piet Van Wijngaerdt heeft eens te meer bewezen dat hij een groot schilder is. Hij ook heeft de wondere poëzie der meest eenvoudige vormen gevat, die weelde van kleuren en plastische vormen die de buitenwereld ons immer vertoont. Voortreffelijk geschoold als hij

is, en met een nimmer falenden goeden smaak begaafd, blijft hij voor ons de meest geapprecieerde schilder van over den Moerdijk, degene die het meest met onze sensibiliteit verwant is. Zijn drie stillevens met hun volle, luxueuse kleuren zijn doeken vol harmonie en rijkdom. Maar zijn 'Cafeetje' is bepaald een meesterstuk van stemming en sappigheid. Het expressieve der figuren, het innige, het gemoedelijke van het gansche tooneel is een waar genot voor de toeschouwers. Van Wijngaerdt's invloed doet zich gelden bij Schumacher, die een machtige kleurenweelde voor ons oog weet te tooveren. Ook Schwarz is met hem verwant; zijn stillevens, zoowel als zijn stadsgezicht, munten uit door rijkdom van koloriet. Colnot en de beide Wiegman's zijn zeer verdienstelijke schilders. De eerste zond twee goede stillevens met mooie, donkere kleuren, en een stemmig boschgezicht; van zijn landschap houd ik minder. Van Mathieu Wiegman heb ik bijzonder een fraaien boomgaard opgemerkt, en van Piet Wiegman, twee landschappen met weelderige kleurschakeeringen. Charley Toorop is een uiterst interessante artiste. Haar twee stillevens zijn rijk van kleur, ernstig en ingetogen van stemming en getuigen van een groote vaardigheid in de techniek. Haar stadsgezicht, vol leven en warm gevoel, doet wat aan het procédé van Dufy denken, misschien zonder al de elegantie, al de fantasie van dezen laatste, maar zeker met meer eenheid en meer stevigheid.

En de overige Hollanders? Zou ik durven bekennen dat ik Jan Toorop een knap teekenaar vind, maar moeilijk zijn abstracties en geleerd doenerij ernstig kan opvatten? Dat, volgens mij, Van Konijnenburg heel mooie friezen zou kunnen schilderen, maar niet schijnt te weten wat een schilderij is? Dat Heynkens de Fransche cubisten nabootst; dat Sluyters voorzeker niet de eerste de beste is, maar toch erg vervallen schijnt; dat Filarski, Kelder, Troelstra en Van Blaaderen nette, maar weinig toonaangevende werken instuurden; dat het portret van Felix Timmermans door Gregoire wel gelijkend is, maar weinig meer verdiensten heeft; en dat de drie doeken van Maks bepaald slecht zijn?

Het is onmogelijk over alle tentoongestelde schilderijen te spreken. Graag vernoem ik echter nog het werk van Jan Van Puyenbroeck, klassiek van inspiratie, wat te somber uitgewerkt; dit van Verhougstraete, een zeer goed landschap, knap geconstrueerd en zwierig uitgevoerd; dit van Walter Stevens, een stilleven à la Ensor, steeds even nauwgezet van uitvoering. Vernoemen wij ook nog de bloemen van Baksteen; de eigenaardige haven van Bossche; twee flinke doeken van Philibert Cockx; de 'Lezing' van Colin, goed geteekend; het stevig

werk van De Block; het stijlvol en puik geëxecuteerd doek van Delaunois, ‘Landbouw in het kloosterland’; twee goede werken van De Graef, die heel voordeelig geëvolueerd heeft; twee doeken van Frison, die een eerste klas teekenaar is, maar onaangename kleuren gebruikt; een knap portret van Walter Vaes; twee doeken van Alphonse Van Beurden, en een zwak landschap van Edmond Van Dooren, die zijn vroegere beloften niet schijnt te houden.

Van de beeldhouwkunst is niet veel te zeggen. Slechts twee namen komen op het voorplan: Wijnants en Wansart. Van den eerste heb ik vooral bewonderd zijn ‘Moeder en kind’, een machtige compositie in hout, vol leven en zwier. Ook het houten borstbeeld ‘Priester’ is merkwaardig, zoowel van uitdrukking als van techniek. De ‘Slavin’ is gracievol en lenig. Van ‘Bezonnenheid’ een orientaalsche compositie, houd ik minder. Wansart stelt drie vrouwenfiguren ten toon. Hij weet ons te treffen door de expressie en den stijl. De twee arenden van Alberic Collin zijn ook aardige werken; deze kunstenaar weet steeds de eigenaardige houdingen zijner modellen op een typische manier weer te geven. Verder wil ik nog vernoemen een ‘Negerkop’ van Verbanck, stevig gemaakt, en een ‘Kleine Chineesche’ van Tcherniak, een aardig kopje; het werk van Ledel en Metdepenninghen, niet ontbloot van smaak en stijl; alsook, om hun goed geschoolde techniek, de werken van Huygelen en Courtens.

Een voorname afdeeling is gewijd aan de penninggravuur. Belgische, Fransche, Latvische en Nederlandsche kunstenaars deden inzendingen. Vooral de Hollanders Bolle en Van der Hoof schenen mij interessant. Ook van de andere kunstenaars was er menige mooi geëxecuteerde gravuur. Het is een goed geslaagd ensemble, dat nagenoeg volledig schijnt te zijn.

W.H.

Vlaamsche Kroniek

De Meesters der Kempen door Jef Claes (Excelsior, Brugge) is een verdienstelijke roman met socialen ondergrond, waarvan de tendens samengevat wordt in den titel van het vierde deel: Limburg aan den Vlaamschen werkman. Tegenover de met forsche hand geteekende figuren van Kisjel, den bronnenzoeker, en van baron de Deslieux, den kapitalist, die grond en volk van Limburg beheerschen wil, rijst de gestalte van Ernst, den idealistischen strijder voor het goede recht en de verheffing van den arbeider. Den strijd tusschen beide partijen heeft Claes op intense wijze gedramatiseerd, soms zelfs gemelodramatiseerd. Vaak vervalt hij in vooze rhetoriek, waar eenvoud geboden is om het reeds op zich zelf donkere ellende-beeld scherper en treffender te maken. Dan wordt hij het slachtoffer van het ronkende woord! Zullen we nog wijzen op het gewild-eenzijdige van zijn voorstellingen, wanneer hij den Baron teekent? Eens in de kapitalistische wereld verzeild, lijkt de auteur niet meer weg-wijs. Maar al zijn de gebreken in den bouw van dezen onevenwichtigen roman dikwijls opvallend, toch wordt hierdoor onze waardeering voor het kunnen van dezen met apostolischen ijver bezielden volksschrijver niet verminderd.

De Doodslag (Excelsior, Brugge), een roman van Marcel Matthijs, biedt een zeer belangwekkende poging van psychologische ontleding. Het onderwerp, dat zeer eenvoudig is, kon aanleiding geven tot melodramatische tooneelen. De schrijver is er niet in geslaagd dit euvel geheel te vermijden! Evenmin wist hij alle rhetorische gezwollenheid uit zijn verhaaltrant te bannen. Matthijs vertelt dan van een meisje, dat door haar dronken vader wordt mishandeld. Op een avond, terwijl de dolle maskerade door de stad joelt, sluipt ze haar woning uit, maakt kennis met een jongeling. En zoo komt de straling der liefde in haar ellendig bestaan. Wanneer ze, thuis gekomen, opnieuw mishandeld wordt door haar vader, vermoordt zij hem. In de weergave van den bijna onbewusten groei der moordgedachte, schuilt de originaliteit van dit donker-realistisch boek, dat weliswaar niet altoos ontroert en waarvan de soms te lang uitgesponnen episodes niet steeds zuiver doorvoeld blijken,

doch waarin zich toch een nieuw talent openbaart met eigen kwaliteiten.

Jozef Simons liet een nieuwen druk verschijnen van zijn vlot geschreven *Schetsen en Verhalen van een Kanonier* (Excelsior, Brugge). Het best lijken ons de 'Brieven uit de Oasis', terwijl in de 'Schetsen en Verhalen' de schrijver zich te zeer vergenoegt met de oppervlakkige dramatiseering van een of ander gevalletje.

Van C. Astaes lazen we een bundel novellen uit het kinderleven: *Lenteweelde* en verder drie boekjes met zeer geschikte vertellingen voor de jeugd: *De wonderlijke Dwerg* en de twee deelen van *Kindervriendjes* (Excelsior, Brugge). De schrijver is een verteller, die den volkschen toon te treffen vermag. Maar wat zijn deze bundeltjes leelijk geïllustreerd!

Iets dergelijks moeten we zeggen van de verschillende deeltjes van *Paul Kiroul's Sprookjesbibliotheek*, waarvan reeds zes nummers verschenen (Excelsior, Brugge).

Frans Verschoren wijdde een fraai boekje aan *Tony Bergmaan* (L. Opdebeek, Antwerpen), waarvoor Felix Timmermans mooie plaatjes teekende. Het brengt een beknopte beschouwing van den persoon en het werk van Tony in verband met herinneringen aan Lier en de Liersche kunstenaars.

In dezelfde reeks liet Maurits Sabbe een populaire en anecdotische studie over *Benoit en zijn werk* verschijnen, terwijl Lodewijk Scheltjens twee figuren uit het Waasland bestudeert: *Mercator* en den geneeskundige *Filips Verheyen*. (L. Opdebeek, Antwerpen).

Aan critisch proza blijft de Vlaamsche literatuur betrekkelijk arm. Het essay heeft nog geen burgerrecht in onze letteren kunnen verwerven. Toch stemt het optimistisch wanneer we vaststellen hoe zich hier en daar sterke critische talenten ontwikkelen, - mede wellicht een gevolg van den opbloei eener eigen Vlaamsche cultuur.

Een boek als *Literaire Profielen* van Joris Eeckhout (Excelsior, Brugge) komt onze didactische literatuur op aanzienlijke wijze verrijken. Pastoor Eeckhout bespreekt in dit eerste deel (het tweede verschijnt weldra!) het werk en de persoonlijkheid van Scharten, van Suchtelen, Querido, de Clercq, Muls, van Eeden, Streuvels, Verwey, Feber, Frans Erens, Cesar Gezelle, Vermeylen, Albert van Driessche, Willem Nieuwenhuis, Pol de Mont, Verschaeve, Timmermans, Poelhekke, Persijn, Toussaint van Boelaere. Niet zonder voldoening stellen we vast, dat de geleerde beoordeelaar ook werk behandelt van schrijvers, die zijn geloofsgenooten niet zijn. In dit opzicht onderscheidt hij

zich op zeer gunstige wijze van verschillende katholieke critici, wier horizon door politieke en religieuse vooroordeelen begrensd lijkt. Het verschijnsel is des te verheugender wijl meer en meer de Vlaamsche critiek door een misplaatst politiek solidariteitsgevoel - en we doelen hier zeker niet op de katholieke critiek alléén - dreigt te worden vertroebeld! De criticus Joris Eeckhout heeft een wijd-omvattenden en tevens diep doordringenden blik. Hij tracht zich in te leven in de gevoelsen gedachtensfeer van den auteur, wiens werk hij ontleedt. Hij beschikt over de rijkdommen van een ontzag-inboezemende, veelzijdige belezenheid, die hem toelaat parallelen te trekken, te wijzen op eenig verband, kortom onze literatuur te toetsen aan deze van het buitenland.

Soms evenwel maakt hij misbruik van deze opgehoopte schatten en doet hij te geleerd, waar wij van hem veeleer verwachtten, dat hij de persoonlijkheid van een dichter of den geest van een werk zou interpreteeren. Eeckhout bezit de gave der bewondering. Zijn critische beschouwingen steunen op begrijpen. Hij wil anderen het eigenste genot bijbrengen. Hij ontgint de schatten van schoonheid, die er voor den profaan in een kunstwerk verborgen liggen.

Nieuw Vlaanderen (De Wilde Roos, Brussel), door Emmanuel de Bom, is een vervolg op ‘Het Levende Vlaanderen’, dat deze bekende prozaïst vóór enkele jaren liet verschijnen en waarin hij de voornaamste van zijn kronieken uit De Nieuwe Rotterdamsche Courant opnam. De Heer Eduard Anseele leidt den nieuwen bundel in met een socialistische parafraseering van het begrip: Nieuw-Vlaanderen, - waarop dan een opstel volgt, waarin de Bom den goedjonstigen inleider op een voetstukje zet - en dat wordt een wel eenzijdig-gedachte (de Bom zal dit zelf wel beseffen!), maar kruimige brok proza. Achtereenvolgens behandelt de schrijver een reeks Vlaamsche kunstenaars, wier eigenaardige physionomie hij met kleurige, beeldende woorden teekent. Toch voelen we soms al te sterk, dat de Bom de wereld in twee wel afgeteekende deelen splitst: zijn vrienden, die hij met lof overlaadt, en dan de anderen... de vijanden en de onverschilligen. Deze laatsten behooren blijkbaar niet tot dat nieuwe Vlaanderen van Em. de Bom. Sympathiek is het opstel gewijd aan de door een overmoedige en niet altijd wel ingelichte jeugd versmade Van Nu en Straks-Beweging - een onderwerp, dat de Bom lief is, zooals reeds ten overvloede werd bewezen door een paar opstellen, in ‘Het Levende Vlaanderen’ opgenomen. Er is ook in dezen bundel geen enkel stuk, dat onverschillig laat en niet kan beschouwd worden als een uitstekende inleiding tot het werk van den kun-

stenaar, die er in te kijk wordt gesteld - ook dan wanneer de Bom veeleer het oor heeft geleend aan de suggesties van zijn vriendenhart dan aan de overwegingen van zijn critisch vernuft. Dat komt wijl hij een zoo kleurig als sappig proza schrijft, dat ondanks de onberispelijke zuiverheid van zijn Nederlandschen vorm, zoo lekker Vlaamsch klinkt.

Warden Oom, zooals de Westvlaamsche volksschrijver *Edward Vermeulen* algemeen genoemd wordt, heeft een aantrekkelijke auto-biographie geschreven (S.V. De Vlaamsche Boekenhalle, Leuven), die frisch en oprecht klinkt.

Dr C. Tazelaar schreef een karakterschets van Alice Nahon en deze degelijke brok werd opgenomen in *Keurgedichten* (De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen), een goede, vooral voor schoolgebruik bestemde bloemlezing uit het werk van de jonge Vlaamsche dichteres.

Door de Bijster en R. Buckinx werd het beroemde boek van Silvio Pellico: *Mijn Gevangenissen* (Excelsior, Brugge) in zuiver Nederlandsch vertaald.

Van twee oud-Vlaamsche spelen verschenen herdrukken (N.V. De Standaard, Brussel). *De waerachtige ende een seer wonderlijcke Historie van Marteken van Nieumweghen* werd bezorgd door Dr M. Cordemans, volgens de uitgave van Dr Leendertz en door den E.H.J. Bernaerts met verklarende nota's voorzien.

Michiel de Swaen's *Verheerelijckte Schoenlappers of De Gecroonde Leerse* werd eveneens bezorgd door Dr Cordemans, die hier en daar den tekst zuiverde van enkele platte uitdrukkingen. In zijn inleiding beroept Dr V. Celen zich op Dr M. Sabbe's merkwaardige en thans geheel onvindbaar geworden studie over ‘Het Leven en de Werken van Michiel de Swaen’ (1906) waarvan een herdruk zich opdringt.

Van de reeds in dit tijdschrift besproken *Kongoleesche Vertellingen* (Excelsior, Brugge), verzameld door den E.P.I. Struyf. S.J., verscheen het derde deel, dat gewijd is aan de Geestesverhalen.

In zijn studie *Vondel en Gillis van Vinckenroy* (Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie), waarin het ontstaan van Vondel's ‘Zegezang’ nader wordt onderzocht, bewijst Dr Jan Gessler, dat Vondel nooit te Hasselt kwam, zooals ten onrechte beweerd werd door Brouwers, die meer een fantast dan een ernstig criticus blijkt te zijn geweest. De klare uiteenzetting van Dr Gessler is van groot belang voor de Vondel-kenners.

LODE MONTEYNE.

Onderwijs en Opvoeding
Vervolg[1]

We zetten de reeks schoolboeken voort met een leerboek der algemeene geschiedenis van 1789 tot op dezen dag: *De XIXe eeuw*, door Dr. Enno Van Gelder (uitg. Noordhoff, Groningen). Het boek, voor hooger middelbaar onderwijs bestemd, getuigt van grondige kennis der feiten, meer dan van bekommerdheid om de objectieve beteekenis er van, en dat is jammer. Meest van al waardeeren we de hoofdstukken, waarin wetenschap, kunst en maatschappelijke toestanden behandeld worden.

C. Bruyn en N. Tj. Swierstra stelden een driedeelig *Vragen-boekje* bij hun geschiedenisboekjes 'Langs opwaartsche wegen' op (uitg. Wolters, Groningen); die vragen herinneren ons weer levendig aan den belangwekkenden inhoud van de boekjes zelf.

J. Overtoom bracht ons twee deeltjes *Natuurkundige aardrijkskunde*, handelend beurtelings over de lithosfeer en over de atmosfeer en hydrosfeer (uitg. Versluys, Amsterdam). Voor middelbare onderwijsgestichten, vooral van den tweeden graad, zullen ze dienstig blijken.

Ferguson's bizonder plezierig *Prentenboek over de tanden* werd door mej. Schalkwijk uit het Amerikaansch in het Nederlandsch vertaald (uitg. Brusse, Rotterdam). We wenschten dat elke onderwijzer het doorlas en ieder kind de geestige, leerrijke prentjes mocht kijken; want zulk boekje behoort tot de beste propaganda tegen tandbederf.

Bij de firma Wolters worden de reeksen uit den vreemde vertaalde en geannoteerde uitgaven voortgezet. In 'A new English library' verscheen, na werk van Stevenson, Shakespeare, Galsworthy, ook Dickens' *Barnaby Rudge in London*, of juister, de voornaamste periode uit D.'s historischen roman, door Dr. Zwager bezorgd. In 'Von deutscher Art und Kunst' biedt Dr. Leon Polak ons 'Meister Martin der Küfner und seine Gesellen' aan, als negende deeltje in de reeks, en leert ons aldus een minder fantastischen E.T.A. Hoffmann kennen.

(1) zie blz. 129.

De firma Humphry Milford, te Londen, pakt met drie deeltjes *Treasures of English verse* uit, ten gerieve van kinderen; oud en nieuw vindt er zijn plaats in, en telkens is het van het mooiste dat jonge Engelschen of Engelsch leerenden kan geboden, of het dan door Lucy Diamond, Laura Alma Tadema, R.L. Stevenson, W. de la Mare, Robert Browning of wie ook, tot Shakespeare toe, onderteekend worde. De gedichten, die uiterst talrijk zijn, blijken in klimmende orde van moeilijkheid gerangschikt; daarom hadden we er, om aan te vangen, gaarne een aantal mooie nursery-rhymes in aangetroffen. In onze middelbare onderwijsgestichten kan er met vrucht heel wat uit voorgedragen worden.

Om van een Nederlandsche uitgave te spreken, gewagen we even van Mien Labberton's *Lentebloesem*, met illustraties van Tjeerd Bottema (uitg. Ploegsma, Zeist). Dat die Bottema voor beeldige teekeningen gezorgd heeft, hoeft geen betoog. Wel is het interessant, dat Mien Labberton, - die zeker Lovendaal en Tomkins op hun best gelezen heeft, - nog middel vindt om er een éigen wijsje op na te houden. Soms valt het versje haar te gemakkelijk uit de pen en mist ze het geestig afsluiten er van, het knaleffect. Maar stukjes als ‘het weidehuis’, ‘De wijsgeer’, ‘Het wonder’, ‘Bloesem’, ‘Zoo is het’, ‘De wind’ en enkele andere zullen hun reisje wel maken.

Nu we toch aan gedichten voor de jeugd toe zijn, vestigen we gaarne de aandacht op drie bloemlezingen: *Kinderpoëzie*, twee bundeltjes door P.N. Schilp (uitg. Versluys, Amsterdam); *Een bundel verzen*, eigenlijk twéé boekjes door J.M. Acket (J.M. Meulenhoff, Amsterdam); *Poëzie voor Kinderen*, drie boekjes, thans in tweede, vermeerderde uitgaaf, door onszelf (Ruquoy, Antwerpen). Schilp richt zich tot de jongeren, Acket tot de ouderen, en met allebei zal de jeugd gebaat zijn; al moet dadelijk erkend, dat Acket strenger esthetische eischen aan zijn werk gesteld heeft en, in tegenstelling met Schilp, ook het mooie in Vlaamsch-België heeft opgespoord. Van ons eigen werk zeggen we enkel, dat we bij de samenstelling rekening hielden met onze typisch Vlaamsche behoeften en het anonieme volksrijm tot ons vertrekpunt maakten.

En zoo belanden we eindelijk bij enkele uitgaven, niet hoofdzakelijk voor de school bestemd, al zagen we ze er gaarne, om hun geest, een eereplaats innemen. Die geest is die der ontspanning, der gezonde, leerrijke ontspanning, als goede lektuur voor kinderen geven kan.

Eerst noemen we dan twee belangrijke verzamelwerken van Nellie van Hichtum: *Het groot vertelselboek*, zijnde drie

prachtbundels met teekeningen van Rie Cramer (uitg. De Haan, Utrecht), en *Sprookjes uit verre landen*, één keurband met illustraties van Pol Dom (Maatschappij voor goede en goedkoope lektuur, Amsterdam). Rie Cramer en Pol Dom zijn meesters in hun vak; de eerste is op haar heerlijkst wanneer ze, de werkelijkheid vergeten, in fantazie- en sprookjeswereld opgaan kan en teekenen en penseelen mag naar heur teere, schitterende verbeelding; de tweede telt zeker Rie Cramer onder zijn naaste verwanten, maar bij alle verbeeldingswerk komt toch telkens de lokale kleur en de realiteit om het hoekje kijken. We hebben redenen te over om beider werk te bewonderen en bladeren dus verder het proza van Nellie van Hichtum door, die in eerstgenoemde verzameling vertelsels van overal en in de laatste alleen sprookjes uit verre landen samenbracht. En we maken dan dadelijk een kleine aanmerking: waarom geeft ze in de tafel niet telkens de streek van herkomst aan?

Het groot vertelselboek brengt ons ruim zestig verhalen, waar, onder, naast minder bekende, mooie sprookjes, ook historische anecdoten, losse praatjes en uittreksels uit gelezen boeken. De *Sprookjes uit verre landen* zijn ten getale van zes en twintig en hebben dit voor, dat hier van geen gemengde leesstof sprake is. Maar alle verhalen zijn in een taaltje gestoken, dat prettig gelezen wordt omdat het levendig en plastisch blijkt.

Van de firma De Haan gewagend, mogen we 't wel eens in 't licht stellen, wat een weelde aan verzorging ze aan haar uitgaven besteedt. We noemden zoo juist *Het groot vertelselboek* in drie deelen; met dezelfde waardeering ook konden we haar drie bundels *Grimin's sprookjes*, bewerkt door Onno Vere en Chr. Doorman, haar drie deelen *Duizend en één Nacht*, bewerkt door N. van Hichtum, haar drie banden *Het nieuw vertelselboek*, bewerkt door dezelfde, vermelden, - want van elk dezer verzamelingen heeft de uitgever artistiek werk gemaakt. Maar boven dit alles uit, - waarbij we dan ook nog Meijboom's oorspronkelijke *Kerstvertellingen* willen begrijpen, - bewonderen we vooral de lange reeks prentenboeken, waarmede De Haan aan het hoofd staat van alle firma's in Nederland. Ze noemen, neen, dat gaat niet meer; maar we kennen prentenboekjes van Kruyder-Bouman, van Wiegman, en vooral een heele reeks van Rie Cramer, die ons jonge volkje als toonbeelden in het genre kunnen voorgelegd. Bij gelegenheid komen we daar wel eens op terug.

In afwachting herinneren we de belangstellenden er aan, dat dezelfde firma Sven Hedin's wereldberoemde drie bundels *Van Pool tot Pool* bezorgde, die de jongelui, - en de volwassenen mede, - op reis nemen door de vele landen en streken in de

vijf werelddeelen en naar de Noord- en de Zuidpool. 't Is populair wetenschappelijk werk, vol volkenkundige, anekdotische en geschiedkundige gegevens, met buitendien een 70 tal platen en 15 kaarten ter illustratie. We zouden wenschen, dat alle ouders er hun veertienjarige en oudere zoons mee wilden gelukkig maken.

Om de firma De Haan alle verdiende eere aan te doen, vermelden we hier tot slot haar maandblad voor de jeugd, *Zonneschijn*. 't Is veruit het beste in Nederland en ontleent zijn hooge wraarde aan het feit, dat de uitgever er in geslaagd is een groot aantal onder de beste schrijvers en illustrators voor de jeugd aan zich te verbinden. Hen noemen gaat alweer niet; het zij voldoende dat men welkdanig nummer van het tijdschrift inkijke, om lust te gevoelen al de andere te bezitten. Een jaargang kost gebonden 9,75 gulden, - maar het is dan ook een prachtstuk!

Een zeer mooi boek is ook *Uit het grijs verleden* door A. Sixma van Heemstra-Schimmelpenninck (uitg. Thieme, Zutphen). En éen dat werkelijk een leemte vult: want voor veertienjarigen en ouderen werden nooit zoo bondig en aantrekkelijk de sagen en legenden van Siegfried, Gudrun, Lohengrin, Tristan en Isolde, het Rolandslied en andere uit de Germaansche en de Noorsche mythologie verteld en het lijdt geen twijfel, dat zulke lektuur, - vooral wanneer, zooals hier, de poëtische waarde van het onderwerp geëerbiedigd blijft, - een dienstige inleiding is tot het genieten van menig brok uit de wereldletterkunde.

Nog volge hier een woord over de *Volkskinderbibliotheek van Nellie* (van Kol), zijnde een rijke verzameling verhalende leesstof, ontleend aan allerhande bronnen, inheemsche en vreemde. De firma Masereeuw en Bouten, te Rotterdam, gaf ze uit en het is werkelijk jammer, dat omstandigheden verhinderden ieder jaar enkele nieuwe deeltjes te blijven laten verschijnen. Want onder de goedkoope reeksuitgaven voor de jeugd is deze, naar den inhoud en de taal, de mooiste die we kennen. Daar is stof in voor de heele kleintjes, als b.v. in nra 1, 4, 7, 13, 17 en ook stof voor de ouderen, als b.v. in nrs 20, 22-24, 37-39, 43-44, 50t-54, 76-77. Of anders: daar zijn schetsjes uit kinder- en dierenleven, kijkjes in leven en geloof van vreemde volkeren, volledige sagen uit het Oosten en het Noorden. Deze laatste gaan zelfs heelemaal boven den kinderleeftijd uit, want men vindt er o.a. ‘Grieksche mythen en sagen’, ‘De sagenkring van Troja’, ‘Kalevala, Frithjof en Ingeborg’ in, en telkens zoo volledig mogelijk en naar de beste literaire bronnen bewerkt, - goed om ook door volwassenen nog eens geraad

pleegd te worden. En anderzijds loopt er dan weer een heerlijk verhaal als een ‘Pan Poppenkast’ van Storm en een ‘Laatste schooldag’ van Daudet tusschendoor, d.i. juist wat noodig is om ‘elck wat wils’ aan te bieden. Dat Nellie steeds persoonlijk de bewerking of vertaling bezorgde of er streng toezicht over hield, maakt deze heele reeks dubbel aanbevelenswaardig.

Ten slotte iets over een viertal nagekomen werken.

Een pracht van een boekje is Dr. C.P. Gunning's *Het leven roept* (uitg. Ploegsma, Zeist). 't Is eigenlijk niet meer dan een reeks van (21) jeugdtoespraken, als uitbreiding op schrijvers vroegere en kortere reeks ‘Hou koers’; maar deze toespraken, elk slechts een zestal bladzijden lang, zijn zoo vol strengen ernst en tevens zoo mooi in stijl gehouden, dat alle jongelui ze mochten hooren, eer zij het leven ingaan. We meenen zelfs dat vele ouderen er kunnen baat bij vinden, zoo nu en dan een dezer zedelijk hoogstaande brokjes door te maken.

H.G. Cannegieter's werkje *Kennen we onze kinderen* (uitg. Kluwer, Deventer) richt zich tot de ouders. De auteur roert een vijf en twintigtal verschillende onderwerpen aan, minder om die ouders wat mede te deelen, - al doet hij dat best, - dan wel om tot waarneming en belangstelling en desnoods tot tegenspraak te prikkelen, - en ook hierin is hij voortreffelijk geslaagd.

Ida Heyermans brengt ons *De betooverde tuin* (uitg. ‘De Tijdstroom’, Huis ter Heide), ruim dertig losse schetsen ‘over opvoeders en kinderen’, maar schetsen die heelemaal in het teeken staan van schrijfsters gaaf van uitbeelden en kunst van bespiegelen en daarom heel wat te maken weten van schijnbaar nietige gegevens, uit het dagelijksch leven opgeraapt.

Helene Laman de Vries schreef *Mientje* (uitg. Van Dishoeck, Bussum); o neen, niets geen opvoedkunde, maar een stukje levensgeschiedenis van een rein, onervaren meisje, die modern doend gezelschap heeft. Wel mochten I en II dieper uitgewerkt en III verdwijnen, maar zooals Mientje zelf hier verschijnt is zij een psychologisch interessant gevalletje.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Mevr. H. Kröller-Müller: *Beschouwingen over Problemen in de ontwikkeling der Moderne Schilderkunst*, 1925 (niet in den handel).

Dit fraai uitgegeven boek, dat, wat betreft de aesthetische en typografische verzorging, eere aandoet aan Prof. Henry Van de Velde, H. Wilbers en de firma Leiter-Nypels te Maastricht, bevat een reeks beschouwingen over moderne schilderkunst, gehouden in opdracht van de Haagsche Volksuniversiteit door Mevr. H. Kröller-Müller aan de hand van schilderijen van haar persoonlijke verzameling. Laat het ons maar dadelijk bekennen dat het boek, het mocht wel een album heeten, ons verrukt heeft. Niet om de talrijke en verzorgde plaatjes alleen, maar wel om den tekst, die op zulk een bevattelijke en tevens sierlijke wijze ons een inzicht geeft in de schijnbaar zoo verwarde kunststroomingen van dezen tijd. Gelukkige cursisten van de Haagsche Volksuniversiteit, die van het levende woord hebben genoten van een niet-alledaagschen gids in de verzamelingen van Mevr. Kröller aan het Voorbout! Maar wij die haar mochten lezen zijn ten slotte niet minder gelukkig, het geschreven woord in zulk een voornaam pak onder de hand te hebben.

Het is in Vlaanderen te weinig bekend welk een invloed een aestheticus als de Heer H.P. Bremmer, door zijn woord en door zijn maandelijksche kunstmap: Beeldende Kunst, op den kunstsmaak van zijn landgenooten heeft uitgeoefend. Tot de leerlingen van den Heer Bremmer behoort Mevrouw Kröller, die dan ook niet nalaat in de liminaria van haar werk een woord van dank te zeggen aan hem, die haar het eerste inzicht in kunst heeft gegeven en haar den weg heeft gewezen om in de kunst het kaf van het koren te scheiden.

Het zal dan ook niemand verwonderen dat de definitie, welke Mevr. Kröller van kunst geeft, nauw aansluit bij deze van Bremmer, al is ze scherper omlijnd: ‘Kunst is de emotioneele objectiveering van het geestelijk ik, met geen andere bedoeling dan dat ik te objectiveeren.’ Hetgeen dus in de kunst door het aanschouwen te benaderen valt is de ziel van den kunstenaar.

Mevr. Kröller toont ons dan die moderne kunstenaarsziel onderworpen aan den invloed van de omgeving en van den tijdsgeest en slaagt er in op een treffende wijze ons de evolutie van het positief realisme naar het impressionisme in de 2e helft van de 19e eeuw te schetsen. Minder voldaan heeft ons de beschouwing over het overgangstijdperk, dat te weinig recht laat wedervaren aan het Duitsch expressionisme. Het Fransch cubisme integendeel wordt uitvoerig behandeld, omdat Mevr. Kröller in het streven van Picasso en zijn groep een nieuw idealisme begroet. Of dit abstract idealisme ten slotte de deur niet heeft opengezet tot allerlei buitensporigheden, die de schilderkunst als een bij uitstek visueele kunst verloochenen, is een vraag, die Mevr. Kröller ontwijkt. Zij ziet er een groote kunstuiting in, omdat zij, volgens haar eigen woorden, 'rijk is aan geestelijk gehalte.'

Persoonlijk is Mevr. Kröller overtuigd dat er van het cubisme een overgang zal plaats hebben naar wat zij noemt het synthetisch realisme, hetgeen ze tracht te verklaren aan werken van den Franschen schilder A. Herbin.

Naar volledigheid heeft Mevr. Kröller niet gestreefd. Wij mogen haar dan ook niet het verwijt maken groote namen uit de moderne schilderkunst niet te hebben vernoemd. Hare nochtans rijke collectie vertoont leemten, hetgeen zich in haar cursus heeft gewroken. Maar haar doel heeft ze desniettegenstaande bereikt: een weg gebaand door het bosch der- ismen en aan, minder voorbereide cursisten moderne schilderijen zonder vooroordeel leeren 'zien'.

Dr. P. DE KEYSER.

Tijdschriftenkroniek

Le Monde Slave.
Europäische Revue. Haagsche Post.

Terwijl het October-nummer van LE MONDE SLAVE[(1)], dat met een aanzienlijk aantal weken vertraging verscheen, zich haast uitsluitend met Rusland - het Rusland van vóór en het Rusland van na de Omwenteling - bezighoudt[(2)], voert ons het laatst verschenen nummer van de EUROPAEISCHE REVUE (Jg. II, n^{r} 9, December '26) van Frankrijk, over Duitschland en Tsjeko-Slowakije orn, naar Polen en de andere buren van het Rijk der Sowjets, de zoogen, randstaten.

De brochure zet in met een kort en kernachtig artikel van oud-minister Joseph Caillaux over den financieelen toestand van Frankrijk en de toekomst van dit land in Europa.

Het eerste gedeelte van die bijdrage is, zooals schrijver het in den beginne zegt, ‘ein documentarisches Exposé, in dem Genauigkeit... ein Leichtes ist, het tweede daarentegen bestaat haast uitsluitend uit hypothesen of laat ten minste betwistbare gissingen en beweringen toe.’ De financieele toestand der Fransche Republiek in oogenschouw nemende, onderzoekt Caillaux achtereenvolgens de kwestie van de begrooting, die van de binnenlandsche schuld, de stabilisatie en de intergeallieerde schulden. Het evenwicht van het budget is,

(1) LE MONDE SLAVE, maandschrift onder de directie van Louis Heisenmann, professor aan de Universiteit te Parijs, E. Fournoi, onder-voorzitter-beheerder van het ‘Institut des études slaves’ der Universiteit te Parijs, A. Gauvain, van de ‘Academie des Sciences morales et politiques’, J. Legras, professor aan de Universiteit te Dijon en H. Moysset, professor aan de ‘Ecole de guerre navale’, uitgegeven te Parijs bij Felix Alcan, stelt zich tot doel in zijn maandelijksche afleveringen van 160 blz. een volledig overzicht te geven van het leven der Slavische volken op intellectueel en godsdienstig gebied, inzake politiek, economie en kunst, alsook in hun betrekkingen met hun buurvolken uit Duitschland, de Baltische, Donau- en Balkanlanden en Azië. Het is een encyclopedisch tijdschrift voor Centraal- en Oost-Europa, onontbeerlijk voor den geschiedkundige en den diplomaat, voor wie zich bezighoudt met politiek of zaken en in het algemeen voor elkeen, die met zijn tijd meeleeft en hem wil begrijpen. Abonnement voor Frankrijk en de Slavische landen: 60 fr.; andere landen: 80 fr.. Losse nummers, Frankrijk en Slavische landen: 6 fr.; andere landen: 9 fr.

(2) Inhoud van n^{r} 10, 2e reeks, Jg. III, October '26: E. Despréaux: *La Papauté et l'U.R.S.S.*; Ch. Quénet: *L'arrrière Sibérie, III*; Louis Péret: *Les Cosaques de Wrangel à Lemnos*; Emile Haumant: *Les origines de la lutte pour la Macé- doine* (1855-1872); Albert Pingaud: *La campagne de Russie vue par les Italiens* (1812) II; A. Koyré: *Un chapitre de l'histoire intellectuelle de la Russie: La persécution des philosophes*; R. Martel: *L'Orient et la guerre d'après les archives diplomatiques russes*; Sven: *En villégiature*; Jules Legras: *A travers les livres: littérature russe. Ivan Chmélov ‘Garçon!’ roman*.

volgens schrijver, verzekerd: de geschatte opbrengst der belastingen overtreft zelfs aanzienlijk de voorziene staatsuitgaven en voor een stoornis van dat evenwicht, veroorzaakt door een nieuwe ineenstorting van den frank, bestaat er geen gevaar; in goud gerekend overtreft Frankrijk's begrooting voor 1927 trouwens de begrootingen van voor den oorlog met meer dan met één zesde. Hetzelfde geldt voor de binnenlandsche schuld: de 300 miljard, die deze tegenwoordig beloopt, vertegenwoordigen niet meer dan 40 à 50 miljard van voor den oorlog, een 10 tal miljard meer dan Frankrijk's verplichtingen in 1914. Hier ook dus geen reden tot verontrusting; maar op voorwaarde dat men tot de stabilisatie besluite en deze niet op een te hoogen stand voltrekke. Wat in België in het begin van dit jaar voorviel is een les die niet te verwaarloozen is. De last der schulden door Frankrijk tegenover zijn vroegere bondgenooten aangegaan is voor dit land verpletterend; die der betalingen aan Duitschland krachtens het Dawes-plan opgelegd zijn het voor dit land niet minder. En schrijver voorziet een dag, 'waarop men *overal* zal inzien dat het overbrengen van geld van volk tot volk een oneindig ingewikkeld en op den duur haast onmogelijk iets is, dat aan den schuldeischer bijna evenveel moeilijkheden bezorgt als aan den schuldenaar.' An diesem Tag, den ich sehnlichst herbeiwünsche, wird in gemeinsamen Einverständnis der Schwamm über die unseeliche Kreideschrift gehen.' - Maar moest dit soms niet gebeuren, zou dan Frankrijk bij machte zijn toch te betalen? Ongetwijfeld! Zeker wijst wat Caillaux de 'Zahlungsbilanz' noemt, voor het oogenblik een tekort aan. Maar die toestand is maar 'momentan'. De groote financier en de man van ondervinding, die Caillaux is, heeft het grootste vertrouwen in het Fransche volk en in zijn spaarkracht; laat men Frankrijk, dank zij een gestabiliseerde valuta een oogenblikje ademhalen, dan zal het de credieten, die het voor den oorlog in het buitenland bezat (ongev. 50 miljard goudfrank, nu haast tot niets versmolten), op korten tijd weten te herstellen. Heeft Frankrijk daarenboven niet een uitgestrekt en winstgevend koloniaal rijk, dat daarbij nog veel beter gelegen is dan het Britsche: dicht bij het moederland en in Afrika, dat nog grootendeels onuitgebuit werelddeel, geroepen om Europa's broodnoodig afzetgebied te worden, om Europa te redden van den ondergang, waar de wereldoorlog het zoo nabij bracht?[3]

Ondanks de crisis, die het bijtreden van Duitschland in den schoot van den Volkenbond veroorzaakte, mag dit bijtreden als een grooten stap vooruit in de richting van de pacificatie der wereld worden beschouwd, omdat - en dit zonder eens te gewagen van het verschil in zake economisch belang der hierna genoemde landen - de aanwezigheid van de groote Midden-Europeesche republiek van grooter beteekenis is voor het behouden van den wereldvrede, dan het zich-afzijdig-houden van een in Europa excentrisch gelegen koninkrijk of een Zuidamerikaanschen Staat. Dit is het logisch besluit van het artikel van Otto Hoetzsch *Deutschlund int Völkerbund*. Voor Duitschland is te Genéve een rol van allereersten rang weggelegd. Meer dan wrelk land ook is het geroepen in de grootste mate, over Europa heen, den wereldvrede te bevorderen: te Genéve zetelend, kan Duitschland in binnen- en buitenlandsche aangelegenheden den geest van Locarno en van Thoiry veel gemakkelijker en zekerder laten trioni-feeren; als groot lund van Midden-Europa, lid van den Volkenbond en aan Rusland door een verdrag verbonden, stelt het Reich zich tot plicht tot de

(3) Vgl. het artikel van Etienne Antonelli, *Les Destins de ïEurope*, in het Juni-nummer '26 der REVUE ECONOMIQUE INTERNATIONALE verschenen en in een onzer vorige kronieken besproken.

universaliteit van het groote Vredesorganisme bij te dragen, door de 160.000.000 Russen dichter bij de nog zeer onvolledige vereeniging der volken te brengen. Maar om zijn rol te Genève zóó te kunnen vervullen, is het noodig dat ten opzichte van Duitschland, de Volkenbond aan zekere tekortkomingen verhelpe. Schrijver formuleert de eischen van zijn land als volgt: 1. rechtsgelijkheid voor

Duitschland in den schoot van den Bond; 2. vreedzame herziening der vredes-verdragbepalingen, die onmogelijk zijn te vervullen en konflikten in zich sluiten; 3 gewaarborgde bescherming der nationale minderheden, waar Duitschland het grootste belang aan hecht, daar het de staat in Europa is, waarvan het grootste aantal volksgenooten onder vreemde heerschappij leeft.

In verband met dit laatste punt staat het artikel van Eugen graaf Ledebur, Senator der Tsjekoslowakische Republiek: *Die Nationale Minderheiten in der Tschekoslowakei*. Schrijver legt er ons al het belang uit, dat voor de versterking van dezen, jongen staat en voor den vrede in Europa een rechtvaardige en doeltreffende oplossing van het vraagstuk der nationale minderheden heeft in een land van 13.500.000 inwoners, dat nauwelijks de helft Tsjeken telt en voor het overige uit 3 miljoen Duitschers, 2 miljoen Slowaken en over het anderhalf miljoen Hongaren, Ruthenen, Polen en Joden bestaat.

Een ander netelig vraagstuk in Midden-Europa is dat der betrekkingen tusschen Duitschland en Polen. Vladimir d'Ormesson, een Franschman, verheugt zich in zijn stuk *Frankrelch-Deutschltiiid-Polen*, dat na de 7e Volkenbondsvergadering en de gesprekken van Thoiry de Duitsch-Fransche betrekkingen een heel ander uitzicht hebben gekregen dan vroeger. Maar dit is verre van voldoende; ook langs den Oostkant moet Duitschland vreedzaam weten huis te houden met zijn buurland Polen. En in de eerste plaats moet daartoe een oplossing van het vraagstuk van den beruchten 'Corridor van Dantzig' gevonden worden. Dit vraagstuk is voor schrijver zeker niet onoplosbaar, indien men er van beide kanten van afziet dit zuiver economisch problema als een politiek problema te beschouwen en indien van een anderen kant het principe der onschendbaarheid van de Poolsche grenzen door Duitschland wordt erkend.

Dat men het oogenblik, waarop dit alles zal gebeuren, elken dag nader komt, blijkt uit het artikel van Janusz Prins Radziwill: *Polnisck-Deutsche Beziehungen*, waarin al de verdragen en maatregelen worden opgesomd die sedert 1919 te Berlijn en te Warschow gesloten en getroffen werden, ten einde den vrede, de veiligheid en de goede verstandhouding te bevorderen tusschen de twee nieuwe buurlanden.

De verheffing der vroegere Oostzeeprovincies van het Russisch keizerrijk tot den rang van onafhankelijke staten is een factor van allergrootste beteekenis voor het politiek leven van Europa. Na er te hebben aan herinnerd dat het ontstaan dezer onafhankelijke staten een heelemaal onverwacht gevolg van den wereldoorlog is, dat noch op het vredesprogramma der Bondgenooten geschreven stond, noch op dat der Centralen, maar aan de op elkander volgende nederlagen der Russen en der Duitschers te danken is, geeft ons Paul Schiemann, lid van het Lettisch parlement, in het artikel *Das Randstaatenproblem*, een bondig maar volledig en duidelijk overzicht van de door Litauen, Letland en Estland, soms in overeenstemming met Polen of met Finland sedert den wapenstilstand gevoerde buitenlandsche politiek. Na zich door de Franschen op sleeptouw te hebben laten nemen, om, door een verbond der drie Baltische staten met Finland en Polen, het weggevallen Rusland te vervangen als oostelijke vleugel van het groote leger dat Duitschland ten allen tijde moest omringen; na te hebben gedroomd van een vereeniging van alle landen aan de Oostzee gelegen en te vergeefs steun te hebben gezocht bij Engeland, hebben sedert geruimen tijd de van Rusland afgescheurde ethnische groepen den eenigen weg ingeslagen,

die in te slaan viel: zij nemen terug de rol in, die ze speelden voor den oorlog, die van bemiddelaar, van brugstaten tusschen Rusland en het overige van Europa. Maar de tijden zijn veranderd: de geest van Pieter den Groote heeft alleen nog maar geschiedkundige herinneringen nagelaten in het voormalig keizerrijk en Rusland neemt met den dag zijn Aziatisch karakter meer en meer terug aan. Dit moeten, op gevaar af op dezen nieuw ingeslagen politieken weg insgelijks te mislukken, de Baltische staten, die, volgens schrijver, zich wat àl te West-Europeesch aanstellen, uit het oog niet verliezen. ‘Wenn wir eine Brücke zwischen Osten

und Westen, zwischen Europa und Asien darstellen sollen, dann dürfen wir weder von der einen Seite noch von der andern Seite ganz in Beschlag genommen werden, sondern wir müssen als gemeinsame Interessensphäre der an den Brückenenden lagernden Mächte anerkannt werden.' Eens die rol zoo begrepen, zouden Duitschland en Rusland zich bij verdrag kunnen verbinden, de zelfstandigheid der Bultische Staten in de toekomst te verzekeren.

Ieder jaar is bij elke Nederlandsch-sprekende familie, waar, om de week, de HAAGSCHE POST het wereldgebeurde brengt, het verschijnen van het Winternummer een heele gebeurtenis. Voor een maal in het jaar, ter gelegenheid van het feest van den vrede op aarde aan de menschen van goeden wil, wordt eens niet aan politiek gedaan: geen Post Scripta, dit algemeen overzicht van de wekelijksche wereldgeschiedenis; geen brieven uit Parijs, Berlijn en Londen, en uit de nieuwe wereld, waardoor wij op de hoogte worden gebracht van hetgeen omgaat in de milieu's, die het lot van het leidend - of zich althans alzoo wanend - gedeelte van het menschdom in handen hebben; geen berichten meer over het politiek leven in Holland en in België; maar rust, sereniteit op heel de lijn... Het Kerst- of Winternummer van dit jaar zet in met het sereenste onder het serene: een beschrijving van de Riviera door G. van Hulzen, opgeluisterd met een reeks allerprachtigste aquarellen, in opdracht van de HAAGSCHE POST speciaal geschilderd door A.D. Messager. Merkwaardig geïllustreerd is ook het interessant artikel van Cornelis Veth, *Silhouetten*, waarin ons aangetoond wordt hoe deze variante aan de teelten- en uitsnijkunst, reeds beoefend in Oud-Griekenland en tot een hoogtepunt gekomen in de landen van het Verre Oosten, in West-Europa rond het midden van de 18^{e} eeuw hoogstwaarschijnlijk uit zichzelf is ontstaan en hoe deze zich verder in onze streken ontwikkelde. Op 't gebied der bellettrie biedt het Winternummer van de HAAGSCHE POST een oorspronkelijke novelle aan van Jeanne Reyneke van Stuwe, een vertaling uit het Engelsch van Norman Davey en een humoristische schets door Dorothee Buys. Buiten de reeds vermelde aquarellen van A.D. Messager, een heele reeks platen buiten tekst, waaronder een zeker aantal reproducties van schilderijen en, zooals naar gewoonte, als kalender, vier prachtige kunstplaten. Kortom, een nummer, dat, alhoewel voor onze Belgische beurzen niet goedkoop, bijzonder voor den liefhebber van schoon typographisch werk en van verzorgden kleurdruk, zijn geld waard is.

Dr. C. DEBAIVE
10 Deeember 1926.

Grotius[1]

Een zeer gelukkige gedachte is het geweest van de Vlaamsche Conferentie der Balie van Antwerpen, een hulde aan Grotius in te richten, en daarbij indachtig te zijn niet alleen de driehonderdste verjaring van zijn standaardwerk ‘Over het Recht van Oorlog en Vrede’, maar ook zijn betrekkingen tot Antwerpen en onze gewesten.

Het is op romantische wijze dat die betrekkingen op eens zeer intiem werden.

Een paar jaar vóór het ‘De Jure Pacis et Belli’ verscheen, deed de Roode Roede, onze politiekommissaris uit dien tijd, op een lentemorgen zijn ronde in het Noorden onzer provincie. Tusschen de groene dennen en over de breede heide maakte hij jacht, niet op wild, maar op schavuiten, landloopers en boeven.

Na vijf en dertig jaar burgeroorlog en onlusten werd het land nog platgeloopen door allerlei janhagel, dat tierde op de algemeene ellende.

Op 23 Maart 1621 was een der korporaals er niet weinig trotsch op, aan zijn hoofdman te kunnen melden dat hij iemand had opgepikt, die er uitzag als een bijzonder gevaarlijk man. Hij droeg het pak van een metselaar. Maar zijn blanke handen, zijn bleek en fijn gesneden gelaat, zijn beschaafde taal verrieden dat die arbeidsplunje slechts een vermomming was en de man wellicht een gevaarlijk bedrieger, die, in Holland door vele netten gevlogen, zijn kans te Antwerpen kwam beproeven.

De Roode Roede liet den gevangene voor zich verschijnen en de korporaal en zijn manschappen bleven buiten wachten.

Na een half uur verscheen een bediende van den gerechtsofficier, met het bevel een goed paard te zadelen, desnoods een

(1) Feestrede, gehouden in de Vlaamsche Conferentie van de Balie van Antwerpen (12 December 1925).

der eigen paarden van de Roode Roede, en een ruiter te roepen, die als geleider dienst zou doen naar Antwerpen.

De korporaal en de manschappen waren toen nog meer overtuigd een goede vangst te hebben gedaan. Maar hoe groot was niet hun verwondering toen zij, nadat paard en ruiter klaar waren, de Roode Roede in eigen persoon op de stoep zagen komen, in allervriendelijkst gesprek met den gevangene, die nu in een mantel gehuld was en een breed geranden hoed droeg, hem door de Roode Roede geleend. De begeleidende ruiter kreeg het bevel dat hij dien heer moest brengen naar Antwerpen bij Dr. Nicolaas Grevinchoven, in de Keizerstraat.

Twee dagen nadien keerde de ruiter terug en wist weldra te vertellen dat de gewaande boef te Antwerpen in een zeer deftige woning met allen eerbied ontvangen was geworden.

En tegelijkertijd bracht de bode een juist verschenen exemplaar mede der 'Nieuwstijdingen van Antwerpen' van Abraham Verhoeven, zooals U weet, de oudste courant ter wereld, die toenmaals in Antwerpen werd gedrukt.

Mijn geleerde vriend Dr. Sabbe, die voor mij die opzoekingen heeft willen doen, heeft mij een afschrift bezorgd van dit artikel. Het is een stuk reportage uit het begin der XVIIe eeuw.

'Cort Verhael' - heet het - 'Hoe subtijl en wonderlijck. Mr. Hugo Grotius, Pensionaris der Stadt Rotterdam, met een koffer wt zijne Ghevanckenisse te Loevensteyn in Hollant gedraghen: ende voorder ontkomen is.'

Een korte inleiding herinnert er den lezer aan hoe Huig de Groot in den kerker te Loevestein, op de Maas, werd geworpen, op bevel van Prins Maurits en hoe zijn edele vrouw, na lang aandringen, toelating had verkregen om bij hem dag en nacht te verblijven. Dan begint het verhaal der ontvluchting. Mevrouw de Groot had in de gevangenis een koffer binnengebracht, onder voorwendsel linnen, boeken en andere benoodigdheden in en uit te voeren, maar in werkelijkheid met een heel ander doel. Proefnemingen werden gedaan om te weten of Grotius er zich kon in versteken. Dit bleek mogelijk en nu gaat het verhaal verder.

'Soo is dan sijne Edelheit des maen-daeghs den 22 Martij

1621 smorghens vroegh (de Luytenant voorsz, die der voornoemde Heere Ghevanghenen bewaerder was niet op 't Casteel ofte Fort zijnde) gaen ligghen in het Koffer, alleen ghekleedt zijnde met een enckel onderhroeck en de hemderock. Sijn E. Huysvrouwe is weder gaen ligghen op het Bedt/ waer voor zijne E. kleederen naer ghewoonte laghen/ als oft hij noch op 't Bedde hadde gheleghen. Daer worde gheschelt: ghevraeght wordende wat haer gheliefde antwoorde sijne E. Huysvrouwe/ datse ghemeynt hadde nae de Marckt te Gorinchem te trecken doch dat het onweder/ ende oock haere quaede dispositie sulckx hinderden/ maer dat niet te min de Dienstmaeght soude gaen/ begerende voorder dat het Coffer mochte beneden ghebracht werden.

'Daer quamen vier oft vijf Soldaten die 't Coffer af droeghen/ murmurerende over de swaerte/ ende malcanderen vraghende oft zijne Edelheit daer niet in en stack: soo datse oock 't Coffer omkeerden om te sien offer nerghens eenighe locht-gaten in gebhoort en waeren: doch siende dat het dicht was/ ende dat ooc 't Coffer soo kleyn was/ hebben zij hun dat weder ontgeven/ ende alsoo 't Coffer 't Schepe ghebracht/ 't selfde ghedraghen hebbende door verscheyden ghesloten deuren ende wachten. De Dienst-maeght heeft het Coffer ghevolght ende tot Gorrinchem doe brenghen in een seker plaetse/ alwaer zij 't selfde openende met grooter verwonderinghe, haren Meestre wt het Coffer (daer hij over de twee uren langh in hadde geleghen) heeft sien springhen. Ende alsoo ter selver plaetse Arbeyders Cleederen gereet waeren/ heeft zijne E. terstont de selve aenghetrocken/ ende is straokx met een Rije onder den arm ter poorte utghegaen ende alsoo tijdelijcken tot Waelwijck ghekomen/ alwaer hij een karre huerde/ end over nacht reysende/ des anderen daeghs/zijnde den 23. Marty fris ghesont/ ende wel te passe gekomen is over de grens.'

Zoo bereikte Grotius na de meest romantische ontvluchting onze goede stad Antwerpen. De handel was er slechts de schaduw van voorheen. De haven, aan de Schelde, was niet meer de eerste van Europa. Dwingelandij en onverdraagzaamheid hadden het pleit gewonnen. Maar er leefde nog hoop. De oude faam en de oude rijkdom waren nog niet geheel1 verdwenen; de school van Rubens hulde het verval in gouden luister en Antwerpen

was wel waard Grotius te ontvangen en bekwaam de politieke beteekenis van zijn vlucht en van zijn oponthoud te beseffen.

Niet zoohaast was zijn aankomst bekend, of de Heer Burgemeester in eigen persoon, Nicolaas Rochox, de vriend van Rubens, kwam den gevluchten pensionaris begroeten.

Hoe kwam het dat een gemeentelijk ambtenaar met zulke eer in den vreemde werd onthaald?

Wie was de man, en welk zijn verleden en zijn werk?

Hugo Grotius was de zoon uit een Delftsche burgemeestergeslacht. Hij was in 1583 geboren, kleinzoon van een burgemeester, neef van professoren aan de hoogeschool van Leiden. In dit geleerde en verstandelijke midden opgevoed, was de zeer begaafde knaap reeds op achtjarigen ouderdom aan het dichten in het Latijn en schreef hij al flinke verzen op de herovering van Nijmegem door Prins Maurits.

Op 11 jaar werd hij als student aan de Universiteit van Leiden aanvaard. Drie jaar later verdedigde hij schitterend zijn rechtsthesis. Toen, kort daarna, in 1598, de Vereenigde Provinciën een bijzonder gezantschap onder Johan van Oldenbarneveldt, den grooten staatsman, die het werk van Willem den Zwijger had voleindigd, naar hun bondgenoot Hendrik IV van Frankrijk stuurden, dachten zij het niet ongepast er Grotius aan te verbinden. De Franschen verstonden toen reeds de kunst om afgevaardigden van vreemde landen, ook van republikeinsche landen, allervriendelijkst en hoffelijk te ontvangen en Hugo Grotius werd met grooten lof en veel eerbetuigingen overladen. Hendrik IV schonk hem zijn portret met een gouden ketting en begroette hem als het ‘wonder van Holland.’ En nu was vader Grotius wel wars van koningen, maar hij liet toch van zijn zoon een portret graveeren, waarop deze gekonterfeit stond met den gouden ketting en het gelauwerd portret van Hendrik IV om den hals.

De wijze vader schreef er de leus bij: ‘Hora ruit’, de tijd vliegt. Voor den jongen Hugo was die raad overbodig. Zelfs zijn officieele reis naar Frankrijk liet hij niet nutteloos voorbijgaan; want hij maakte er gebruik van om als doctor in de rechten aan de Hoogeschool van Orleans te promoveeren. Onmiddellijk daarop trok hij naar zijn vaderland terug en op zes-

tienjarigen ouderdom vestigde hij zich in den Haag als advocaat bij den Hoogen Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland. Hij toonde er dat hij niet alleen een wonderkind was, maar ook een praktisch jurist, gewapend voor het leven.

Na korten tijd verwierf hij aan de balie een aanzienlijke praktijk. Men noemde onder zijne klienten niemand minder dan Prins Maurits en de Oost-Indische Companie, gesticht met medewerking van uit Antwerpen gevluchte kooplui en die de grondslagen van Nederlands koloniaal rijk in den Oost aan het Vestigen was.

Het is voor de Oost-Indische Companie dat haar jonge en schitterende advocaat een memorie schreef, tot heden toe beroemd.

De Oost-Indische Companie had van de Staten-Generaal concessie gekregen voor den handel op Indië en was daarbij natuurlijk slaags geraakt met de Portugeezen.

Dezen beweerden het monopool der vaart op Indië te bezitten: Paus Alexandcr VI had toch, in een beroemde bulle, de zeeën der wereld tusschen Spanje en Portugal verdeeld. De Spanjaarden hadden de Amerikaansche zeeën gekregen, de Portugeezen de Indische en Oostersche. Voor de kettersche Staten-Generaal had de pauselijke bulle geene waarde. Maar rechtsgeleerden stonden de stelling voor dat de open zee het privaat bezit kon worden van een souvereinen staat.

Tegenover die aanspraken stelde de jonge advocaat het grondbeginsel dat de zee aan niemand toebehoort; dat handel drijven met heel de wereld het natuurlijk recht van ieder volk is en dat de zee ten dienste der geheele menschheid ligt, door de natuur en de Voorzienigheid geschapen om den handel mogelijk te maken tusschen alle volkeren der aarde.

Met een macht van citaten, waar Virgilius nevens de Pandekten aangetroffen wordt, staafde Grotius, in een klein boekje, 80 bladzijden groot, die thesis der vrije zee.

Zijn ‘Mare Liberum’ maakte een grooten indruk. Het verhief de vlag van den vrijen wereldhandel tegenover de machthebbenden en de geweldenaren. Het lokte wederspraak. Een Engelsch jurist, J. Selden, antwoordde met een boek: ‘Mare Clausum’, de gesloten zee; en de politiek van Cromwell, zoo-

wel als die van Colbert, zou Grotius' leer in den wind slaan. Maar toch, na meer dan twee eeuwen strijd, is het de grondgedachte geweest van den jongen Hollandschen advocaat die ten slotte volledig heeft gezegepraald, - een voor de ontwikkeling van den wereldhandel onmisbare zegepraal. Het is op denzelfden grondslag dat de ontwikkeling van het moderne Zeevaartrecht verder werd gebouwd.

Nadat men had erkend dat de open zee niet het bezit van een volk is of niet onder een bepaalde souvereiniteit kan staan, was er nog een verdere stap te doen.

Zoo'n uítgestrekt deel van onze wereld, de twee derden van den heelen aardbodem, kan in een tijd van groote ekonomische bedrijvigheid zooals de onze niet zonder wetten, niet zonder orde blijven. Het was niet voldoende te verklaren dat de zeeën vrij waren, men moest ook maatregelen nemen om er voor te zorgen dat op die zeeën overal een zelfde recht zou heerschen. Vermits geen enkele staat dit recht alleen kon uitvaardigen, moest de oplossing in een verstandhouding, in een nieuw internationaal zeerecht worden gezocht.

Uw Voorzitter was straks vriendelijk genoeg het aandeel in herinnering te brengen, dat Antwerpen en zijn advocaten aan die internationale beweging hebben genomen. Hier toch, in onze Scheldestad, is de centrale zetel van dit groote werk. Dit aandeel is een reden te meer voor deze Antwerpsche hulde aan Grotius. Bij het zinnebeeldig standbeeld dat wij hem ter eere hier oprichten, mag ik wel de lauwerkroon neerleggen der dankbaarheid van hen, die zich in onze tijden als de kleinkinderen van zijn grondgedachten gevoelen, en er voor ijveren, dat de door hem vrij verklaarde zee door een rechtvaardige, voor iedereen gelijke en door iedereen geëerbiedigde wet worde beheerscht.

Niet vele memories, door advocaten voor hunne klienten opgesteld, hebben het sukses en de faam van het ‘Mare Liberium’ beleefd. En nochtans, weldra vond Grotius het te eng en te benauwrd binnen de praktijk der balie.

Hij hoorde de lokstem van een anderen, ruimeren werkkring. Letteren, wetenschap en politiek trokken hem aan. Hij schreef in die tijden aan een beroemd Antwcrpsch philoloog, zijn vriend

Heinsius: ‘Gij weet niet hoeveel tijd mij die ondankbare praktijk ontrooft... Processen kosten den werkzaamsten mensch een schat van moeite en tijd... Zij leveren bovendien noch dank, noch roem op: ternauwernood heb ik mij van het gros mijner ambtgenooten onderscheiden en dit nog alleen wegens een paar gelukkig afgeloopen zaken.’

Grotius was ondertusschen gehuwd met een Zeeuwsche burgemeestersdochter, de uitstekende en kordate Maria van Reyersbergh. En in 1607 zegde hij vaarwel aan de balie, om als advocaat fiscaal van Nederland een officieel ambt te aanvaarden. Nog stond hij hier met één voet in de praktijk. Toen echter in 1613 het raadpensionarisschap van Rotterdam openkwam, vroeg hij dit eervolle ambt aan en werd benoemd.

De groote steden speelden toen in de geschiedenis van Nederland een gewichtige rol. De meerderheid in de Staten werd door hen beïnvloed en beheerscht.

Nevens den burgemeester en andere uit de gemeente gekozen bestuurders, was aan het beheer een hoogstaand man, meestal een rechtsgeleerde, verbonden, die den titel van pensionaris voerde en de bestendige leidende kracht was.

Rotterdam was nog niet de groote havenstad van onzen tijd. Zij stond bij Amsterdam in de schaduw. Maar zij had op 's lands zaken een grooten invloed, niet het minst omdat haar vroegere pensionaris, Johan van Oldenbarnevelt, als landsadvocaat sedert jaren het roer van het staatsschip met ongemeene kracht en vaardigheid in de hand hield.

Grotius werd de vertrouwde van Oldenbarnevelt en velen zagen den tijd aanbreken dat de groote staatsman zijn leiderschap zou opgeven en het de pensionaris van Rotterdam zou zijn, die hem zou opvolgen.

Beiden waren dragers der zelfde politiek: zij wilden de Republiek geleid zien, niet door den Stadhouder, maar door de Staten, wat praktisch wilde zeggen door de handelsburgerij van Holland en Zeeland. Op godsdienstig gebied bleven zij trouw aan de leer van den Zwijger: zij waren verdraagzame menschen.

Maar de meerderheid van het volk stond niet op hun zijde, niet op politiek en zeker niet op godsdienstig gebied. In geloofs-

zaken vlamden de hartstochten nog fel. Hoe ook kon het anders? De menschen die daar leefden waren nog de mannen, die Amsterdam en Leiden hadden verdedigd, of hun kinderen. De talrijke Vlaamsche Calvinisten, uit onze streken gevlucht naar Holland om de geloofsvervolgingen en de Inkwisitie te ontspringen, waren vooral weinig tot verdraagzaamheid geneigd. Menschen die fortuin, goed en bloed hadden veil gehad voor hun geloof, namen meeningsverschil niet luchtig op, ook niet tegenover elkander onder geloofsgenooten. Een loffelijke uitzondering was Steven vander Haghen, Bruggeling van geboorte en een der grondleggers van het Nederlandsch koloniaal bezit. In zijn akkoord met de Ambonsche Hoofden, van Februari 1605, kan men lezen: ‘En ijder sal leven in zijn gelooff, gelijck hem Godt in 't herte stiert of te meent saligh te worden.’

Maar in het moederland stond men ver van die verdraagzame levensopvatting.

Het was van Protestant tegen Protestant dat het ging en over de vraag der predestinatie dat de strijd ontbrandde.

De Predikant en Professor Gommarus was de spreektrompet van de preciesen, de mannen voor wie Gods voorzienigheid alles voorbeschikt had, voor alles en in alles. Zijn collega Arminius was de leider der meer gematigden, die aan de menschelijke vrijheid en aan de menschelijke verdienste een rol lieten spelen.

Over die theologische vraagstukken, die wel wat ingewikkelder zijn dan ik het hier kort samenvat, maar die hier heden slechts weinigen nog bezighouden, ontbrandde, in de dagen van Grotius, een schrikkelijke strijd, een zedelijke burgeroorlog.

Het bleek dat het Nederland der XVIIe eeuw, naar het woord van Busken Huet, ‘een volk van kooplieden’ ja, maar ook, de vrijzinnigsten niet uitgezonderd, ‘een volk van theologanten’ was.

Het was de strijd tusschen Remonstranten en contra-Remonstranten, die weldra ook een politiek karakter erlangde. Oldenbarnevelt was bekend als behoorende tot de meest gematigde richting. Hij had eens gezegd: ‘Niets te weten geeft het zekerste geloof.’ Prins Maurits had zich, naar het voorbeeld van zijn grooten vader, ook langen tijd zeer gematigd ge-

toond in zulke zaken en het zich laten ontvallen dat hij ‘niet wist van welke kleur de predestinatie was.’ Maar sedert ruim dertig jaar beheerde Oldenbarnevelt, gesteund op de Staten van Holland en van Zeeland, de politiek en de lotsbestemming van het land. ‘Tegelijk Minister van Oorlog, van Marine, van Financiën, van Koloniën, van Binnenlandsche, van Buitenlandsche zaken, is hij, na Willem van Oranje, de eigenlijke grondlegger en nevens Prins Maurits, de redder van den Nederlandschen staat geweest.’ (Busken Huet, II, p. 45).

Was dit dictatorschap den Prins te zwaar geworden? Heeft hij werkelijk geloofd dat de Landsadvocaat tot een aanslag tegen hem bekwaam was? In alle geval, hij koos in den theologischen twist de partij waartoe Oldenbarnevelt en Grotius niet behoorden en bracht de massa der kleine lui op zijn hand. Oldenbarnevelt en Grotius werden gevangen genomen (1618). Oldenbarnevelt werd, trots zijn onvergetelijke diensten, ter dood veroordeeld en het vonnis uitgevoerd.

Het was van deze staatkundige misdaad dat Vondel in zijn ‘Geuse Vesper’ zong:

‘Had bij Hollant dan gedragen
Onder 't Hart,
Tot zijn afgeleefde dagen
met veel smart,
Om 't meineedigh swaert te laven
met zijn bloed
En te mesten kray en raven
op sijn goet,
Weest tevreen, haelt Predikanten
West en Oost,
Gaet en smeekt bij Dortsche santen
Heyl en troost;
't is vergeefs, de Heer komt kloppen
met sijn woort
Niemant kan de wellen stoppen
van die Moort.’

Gelukkiger dan zijn oude leider bracht Grotius het er met een vonnis tot levenslange opsluiting van af. Hij werd te Loevestein gevangen gezet.

Het was een harde slag voor hem, maar hij was een werkzaam en een moedig man. Bij het begin der vervolgingen had hij misschien wel eenige zwakheid getoond, maar nu het er op aankwam, droeg hij zijn lot als een man.

Onmiddellijk zette hij zich aan den arbeid. Na een stuk theologie op rijm: 'Bewijs van de Ware Godsdienst', te hebben geschreven, keerde hij tot de beoefening van het recht terug en wel tot het recht in de Nederlandsche taal.

Het 'Mare Liberum' was in het Latijn gesteld, naar de mode van den tijd. Ook het boek over 'Oorlog en Vrede,' dat later zou verschijnen, was in de geleerde taal. Maar in zijn studententijd te Leiden en later ook te Rotterdam en in den Haag had Grotius een groot man leeren kennen, den Vlaming Simon Stevin, - die niet alleen een der baanbrekers is der moderne wetenschap, maar ook een overtuigd partijganger was van het gebruik der volkstaal als tolk der geleerdheid. Het was aan Stevin dat Grotius dacht, toen hij schreef dat 'al de wetenschappen dàn de grootste vorderingen hebben gemaakt, wanneer ze in de dagelijksche landstaal voor allen zijn blootgelegd.' Toen hij nu gevangen zat te Loevestein, ondernam hij het, eene 'Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdschap' in het Nederlandsch te schrijven, een merkwaardige en baanbrekende daad. Wel waren tot dan verschillende ordonnantiën en verzamelingen van wettelijke teksten in onze taal verschenen. Maar een geleerd werk op rechtskundig gebied in het Nederlandsch uit de pen van een geleerde als Grotius was een nieuwigheid.

Het traktaat is in een sierlijke taal geschreven: alle bastaardwoorden zijn geweerd en door degelijke Nederlandsche termen vervangen. Nog heden verdient het boek te worden herlezen en het heeft dan ook een moderne uitgave beleefd.

Opnieuw staat hier Grotius als een voorganger voor ons. Opnieuw verdient hij, en bijzonder in ons Vlaamsch midden, een warme hulde. Hij heeft tot de eersten behoord die de samenhoorigheid van wetenschap en volkstaal hebben begrepen en door hun voorbeeld, ten minste gedeeltelijk, hun overtuiging hebben gestaafd.

Nog in de gevangenis te Loevestein, waar hij van 1618 tot 1623 zat, is Grotius waarschijnlijk aan zijn 'Recht van Oorlog

en Vrede' begonnen. Maar vóór hij er ver mee gevorderd was, heeft zijn dappere vrouw met echt Zeeuwsche kordaatheid hem in de boekenkist gestopt en uit den kerker gesmokkeld. Zij bleef om den storm te trotseeren. De Prins was een te dapper soldaat om den moed van de kranige vrouw niet te waardeeren. Nochtans bleven de goederen van Grotius verbeurd en er was natuurlijk geen sprake van dat hij naar Nederland zou kunnen terugkeeren.

Herhaalde stappen werden gedaan om hem in ons land te houden. Een tegenstrever van den Prins was hier natuurlijk welkom. Erycius Puteanus, een geleerde professor te Leuven, zond aan den banneling een gedicht in 't Latijn en stelde zich tot tolk zijner landgenooten aan.

'Zoo gij 't Vaderlandt lief hebt, schreef hij, hier is reden van liefde, dit is uw Vaderlandt: hier is een zoeter lucht onder den zelven hemel, een lieflijker vruchtbaerheit der zelve aerde, een geruster staet van eenerlei menschen. Wat wil 't volk van een of twee landtschappen roemen? Wij zijn ook Nederlanders: wij zijn vrije luiden onder eenen Vorst, maer dien wij Vader noemen. Daer is onderscheidt tusschen toom en juk. Wij worden bestiert, niet gedrukt en om tweedracht te vermijden hebben we een afkeer van 't gebied van velen.'

Die vriendschap was niet onbaatzuchtig.

Talrijke stappen werden beproefd in de hoop dat de Groot mocht doen zooals Justus Lipsius: het protestantisme opgeven en zijn weg vinden tot den schoot der Oude Kerk.

Maar hij liet zich niet bekoren of verleiden.

Eenige jaren vroeger hadde hij voorzeker in Antwerpen een passend verblijf gevonden. Toen was de stad aan de Schelde nog de grootste haven van de wereld; zij was ook het brandpunt van het politieke leven in de Nederlanden en van de beweging der geesten: twee derden van de boeken, die in die tijden in Noord en Zuid van de pers kwamen, verschenen in Antwerpen. Alle talen werden er gesproken. Mannen van aanzien uit alle landen bezochten haar. Op de Beurs had de Magistraat met rechtmatigen trots het fiere welkom laten betitelen: 'Aan de Kooplie van alle volkeren en van alle talen.' Maar van dit alles bleef er in 1623 weinig over, en wat overbleef neigde op intel-

lektueel gebied naar verval. Zoo bitter waren de vruchten der geloofsvervolging.

Grotius vertrok naar Parijs.

Ofschoon Frankrijk nog de bondgenoot der Republiek was, werd de groote jurist er hartelijk ontvangen. Met de hem eigen vlijt zette hij zich dadelijk aan het werk. Twee jaar later voleindigde hij er het beroemde boek over ‘Oorlog en Vrede.’

Dat boek is een groote daad in de geschiedenis van het recht. Meer plaats en tijd dan waarover ik beschik zouden noodig zijn om dit standaardwerk te ontleden en te kenschetsen.

Men heeft beweerd dat anderen reeds vóór Grotius over het volkerenrecht en het natuurrecht geschreven hebben. Een Italiaan had het ook gedaan; maar Grotius is de man geweest die het passend boek heeft geschreven, op een gepast oogenblik en in den passenden geest.

Het moderne Europa werd in die jaren geboren. De middeleeuwen en hun kerkelijke opvatting van het gezag waren voor altijd voorbij. Een reeks groote nieuwe staten stonden tegenover malkaar. Zij hadden gestreden en gemoord in oorlog na oorlog. Was alles tusschen hen slechts willekeur en geweld? Was er voor vorsten en natiën geen wetmatigheid, zooals die tusschen de menschen bestaat en voortaan door de Rechtbanken en 's Konings autoriteit strenger en strenger werd gehandhaafd? Men voelde, als antwoord op die vraag, een behoefte aan een regeling en een systema van beginselen, dat een leidraad zou zijn en boven de Staten zou staan.

Grotius heeft dit systema opgebouwd met een schat van geleerdheid en in den verheven geest, waarvan hij reeds getuigde als jong advocaat en zijn werkje over de vrije zeeën. ‘Het is een dwaling, niet minder oud dan verderfelijk, wanneer menig sterveling zich overtuigt of zich tracht te overtuigen dat tusschen recht en onrecht het onderscheid niet gegeven wordt door de natuur zelve, maar, ik weet niet door welke ziellooze meeningen en gebruiken van menschen.’

Wat hij zoo in 1604 in zijn ‘Mare Liberum’ neerschreef, dat herhaalde hij negentien jaar later aan het hoofd van zijn nieuw boek: ‘Het Recht van Oorlog en Vrede.’

‘Ik verhef mij tegen diegenen die het recht tusschen de

volkeren aanzien als een ijdel woord en een zuivere hersenschim. Die menschen spreken de taal van den gezant der Atheners met name Euphemos, toen hij zegde dat een koning of een souvereine staat niets onrechtvaardigs doen zoohaast zij iets doen dat in hun belang is.'

Grotius antwoordt daarop dat hij niet mee kon gaan met die verderfelijke bewering; dat er boven den strijd van Vorst en Volkeren, boven den strijd van geweld en wandaden, een hooger recht is, bevoegd om over hen te oordeelen en te beslissen.

Dit is de hoofdgedachte waarop Grotius natuurrecht en volkenrecht bouwt. Zij is een idealistische opvatting, die recht hooger stelt dan macht. Zij is modern, omdat zij aan het internationale staatsrecht den grondslag schenkt, die ontbrak, sedert het oppergezag der Kerk niet langer, zooals in de middeleeuwen, alle wereldlijke machten beheerschte en hen samenbond in een zelfde zedelijke opvatting.

Men heeft die leidende gedachte herhaaldelijk en schaamteloos miskend in de praktijk. Het is twijfelachtig of het concept van een soort van wijsgeerig recht, op abstracte beginselen gegrondvest, uit de geschiedenis te bewijzen is. De wetenschap van onzen tijd ziet het ontstaan van het recht als een geleidelijke wording aan, waar talrijke factoren toe medewerken. Het natuurrecht heeft slechts klein krediet behouden. Maar toch heeft het een onmetelijken invloed uitgeoefend in de wereld en op de instellingen en de geschiedenis der moderne volkeren.

Toen zijn boek het licht zag, was Grotius met één slag beroemd. Weinige werken hebben zoo'n grooten en zoo'n dadelijken ophef gemaakt. De uitgaven volgden elkaar op: 1625, 1631, 1632, 1642, 1696, 1747, 1750, 1751, enz.

De vorsten wedijverden in hun hulde met de geleerde wereld.

In Frankrijk genoot Grotius een pensioen op de private beurs van den Koning.

Uit de Zuidelijke Nederlanden zond Aartshertogin Isabella haar vertrouwden raadsman Pieter Roose naar de Groot, om hem te verzoeken naar België te komen, katholiek te worden en in haren dienst de hoogste staatsambten te vervullen. Van Protestantsche zijde was het de groote Koning Gustaaf Adolf van

Zweden die hem aanbood als diplomaat in dienst van zijn land te treden. De Koning stierf vóor het toestemmend antwoord hem bereikt had, maar Oxenstiern, de groote kanselier, verbond Grotius aan het Zweedsche Hof als Ambassadeur te Parijs.

Tien jaar lang heeft men het zonderlinge schouwspel kunnen beleven dat de banneling uit zijn eigen land, de veroordeelde door zijn vaderlandsche rechtbanken, aan het Fransche Hof de ambassadeur was van een vreemd land. En geen onbeduidend land was het! Zweden was in die jaren een groote macht in Europa, de standaarddrager van het Protestantisme in het Noorden.

Tien jaar lang heeft Grotius dit hooge ambt waargenomen. Buiten zijn diplomatische werkzaamheden bleef hij niet werkeloos: hij schreef tallooze stellingen over allerlei internationale kwesties, over theologie, maar geen enkel uit dien berg van schriften is ook in de verste maat met het 'De Jure Pacis et Belli' te vergelijken.

Dan is hij afgetreden en een laatste maal over zijn geboortegrond, over Holland, naar Zweden gereisd, waar hij aan het Hof met de grootste eerbewijzen ontvangen is geworden.

Toen hij naar Parijs weerkeerde, leed hij op zijn tocht schipbreuk en moest de haven van Rostock binnenvluchten. Hier overleed hij op 28 Oogst 1645.

Alle pogingen, beproefd om hem in Holland de oude veroordeeling kwijt te schelden, waren vruchteloos gebleven.

En zoo kwam een noodlottig toeval een einde stellen aan het merkwaardig bestaan van een merkwaardig man.

Dat Huig de Groot een dier genieën was, die baanbrekend nieuwe wegen openen voor de menschheid, zullen ook zijn grootste bewonderaars niet beweren. Evenmin was hij een scheppend staatsleider als Willem de Zwijger, Oldenbarnevelt, Johan de Witt of Willem III, die het zegel hunner persoonlijkheid op hun tijd hebben gedrukt. Maar alles wat een groot verstand en een onvermoeibare vlijt, op het gebied van het recht, de letteren, de wijsbegeerte en de geschiedenis aanwerven konden, had hij geleerd en bemeesterd. Niet alleen had hij het gedaan met een vlugheid en een veelzijdigheid, die als een wonder werden aangezien, zelfs tusschen de vele humanis-

ten met hun uitgebreide kennis, maar uit die massa van allerlei wetenschap, waarvan een heel deel niet eens op zich zelf van eerste kwaliteit was, heeft hij, met buitengewoon gezond verstand en praktischen zin, die grondbeginselen afgezonderd en in het licht gesteld, die voor de blijvende behoeften van het modern politiek gebouw onder internationaal oogpunt onontbeerlijk waren. Al is het natuurrecht niet, zooals hij dacht, de basis der betrekkingen van natie tot natie geworden, - het volkenrecht, door hem gesticht, is een werkelijkheid en een macht, die steeds grooter invloed uitoefent. Grotius heeft dus niet alleen zijn tijd, maar de toekomst gevoeld, en hij heeft het gedaan met een edelen zin voor billijkheid en recht, een verheven idealisme zooals alleen een man het vermocht, die zelf met zijn vrijheid en zijn goed voor zijn overtuiging had geboet.

Vóór hem hadden anderen reeds boeken geschreven over het volkerenrecht. Na hem hebben tallooze geleerden het gedaan. Geen enkel boek uit die groote bibliotheek is aan invloed en bekendheid met het 'De Jure Belli et Pacis' te vergelijken. De redeneeringen zijn verouderd en ten deele niet overtuigend. Maar toch zal niemand over den rechtstoestand van den Oceaan of over het volkerenrecht en het natuurrecht schrijven, zonder den naam van Grotius indachtig te zijn.

Weinigen lezen nog zijn werken. Maar het is een der teekenen van de ware grootheid dat zij voortleeft als een symbool, als een gemeen bezit der beschaving, lang nadat zij heeft opgehouden een rechtstreekschen invloed uit te oefenen.

Zelfs de miskenning en de vervolging vanwege eigen landgenooten hebben aan zijn roem niet ontbroken.

Grotius is geweest een der grootste juristen die de Wereld heeft gekend: de schepper van het Volkerenrecht, de grondlegger van het natuurrecht.

Hij is geweest de laatste der humanisten en de eerste der wereldburgers. Hij brengt in het staatsrecht breede gedachten en moderne verdraagzaamheid. Hij is ook geweest een groot Nederlander uit een grooten Nederlandschen tijd. Het was een tijd vol hartstochten, dikwijls vol onrechtvaardigheid. Hij zelf heeft het aan den lijve gevoeld. Maar een groote tijd was het, de waardige bekroning van den reuzenstrijd der XVIe eeuw.

Vorsten als Prins Maurits en Frederik Hendrik en Willem III, staatslieden als Oldenbarnevelt, François van Aersen en Johan de Witt: op het gebied der wetenschap, mannen als Simon Stevin, die het tiendeelig rekenstelsel uitdacht; Leeuwenhoek, de uitvinder van den microscoop en de ontdekker der bloeddeeltjes; Christiaan Huygens, een der grootste wiskundigen van alle tijden; Boerhave, Swammerdam en zooveel anderen, die de grondleggers der biologie en der ontleedkunde waren; philologendynastieën als die van Heinsius en Vossius; wijsgeeren als Spinoza; dichters als Vondel, Hooft en Huygens, - zulke mannen spreken luide voor de kracht en de vruchtbaarheid van hun tijd.

En wanneer men dan tevens gedenkt dat het de eeuw was van Rubens, van Dijck, Jordaens, Snyders en Teniers in het Zuiden, van Rembrandt, Frans Hals, Vermeer, de Hoogh en Ruysdael in het Noorden, van een scheppende kunst, waarvan de glorierijke klank tot op dezen dag niet is verstomd, dan waardeert men in welke omgeving Grotius te huis heeft behoord, van welk volk en van welken bloeitijd hij, in het domein van recht en van staatsontwikkeling, de schitterende vertegenwoordiger is geweest.

Na driehonderd jaar is hij grooter dan ooit.

Moeten wij ons nu ook afvragen of hij een gelukkig man is geweest? Heeft dat groote werkzame leven hem den passenden rijken oogst geschonken, dien hij mocht verhopen? Men mag er aan twijfelen, wanneer men in een brief zijn vrouw hoort klagen: ‘Wat is ons heele leven geweest? Niets dan kwelling en droefheid. God weet hoeveel distelen en doornen er in gevonden worden en dat om den ijdelen titel en den soberen kost.’

Op dien brief van zijn trouwe eega kent men zijn antwoord niet. Maar als wij zijn leven overblikken, zijn werken lezen, zijn menschenliefde en zijn hooge zedelijke bezieling begrijpen, dan voelen wij dat dit antwoord heeft geluid: ‘Liever een leven vol ontgoocheling dan een leven zonder ideaal.’

LOUIS FRANCK.

Het Geboortehuizeken van Peter Benoit te Harelbeke

Vrienden namen me mee. Het tochtje ging al door 't schoone land van Zuid-West-Vlaanderen, door de weidsche valleien van tusschen Oudenaarde en Kortrijk.

We gingen 't graf groeten van Hugo Verriest en 't geboortehuizeken bezoeken van Peter Benoit.

In dit voornaam-doende Harelbeke is het haast niet te vinden, t huizeken, zoo klein is 't, en miezerig tusschen allemaal hoog opgetrokken burgerswonlngen, deftig wit-glanzend, met lange reken onberispelijk bevoolde vensters - sommige van die schoone breede ouderwetsche huizen die ge, in de kleine steden vooral, nog vindt.

Maar dat éene stulpje daartusschen!

En de straat is heel breed daarvoor, een plein haast. Het geheel met zijn fraaie gebouwen doet meer aan een welvarend provincie-stadje denken dan aan een Vlaamsch dorp.

Ge kunt dat boerenkotje hier niet meer verstaan.

Vrome handen herschiepen het tot een soort van muzeumken, ter nagedachtenis van Harelbeke's grootsten zoon.

Om het te bezoeken dient men den sleutel te halen daar ergens in de buurt...

Binnen zijn het een paar vertrekjes, een voorschoot groot. Maar 't is er heel droevig zooals overal in een huis waar niemand woont, waar 't bedrijf van een rnensch de dingen om hem niet leven doet.

Men heeft daar wel een stel pottekens etn pannekens aangebracht om wat stemming te verkrijgen: geschilderde rijstpapteilen bezijden het kruisken op den schoorsteenmantel, een stoofken met een koffiepot en een moor, wat oude stoelen en de onmisbare klokkenkast...

Doch daar blijven hangen de koude onberoerde lucht, de

vuile adem van de uitgebrande schouw, de armemenschenreuk...

En, alhoewel daar ook verschillende portretten hangen van Peter Benoit, ik kan zijn figuur hier heelemaal niet thuisbrengen.

Die zwaar gebouwde man met zijn Atlas-schouders, met zijn leeuwenkop en zijn groot lawaai, hoe hem doen passen in dit vernepen lijstje? Zijn schimme kan hier niet binnen...

't Is waar, ge moet hem u verbeelden hier ronddrentelend op zijn eerste kloefkens of zittend op den dorpel, buiten, en kijkend met groote oogen in de wijde straat.

De straat! De straat en de ruimte zonder einde waarin de kleine zijn gretige blikken kon rondzenden, rustelooze roofmuschkens gelijk, op zoek naar wat nieuws tallenkant, omhoog, omlaag, naar rechts, naar links...

Er zijn dan toch grootere huizen dan 't zijne? Heel die rij daar met vele gapende vensters en deuren en allemaal verschillende lieden daarin! Dat paleis ook nog met zijn twee puntgevels. (Een sierlijk zeventiendeeuwsch gebouw, thans 't gemeentehuis geworden). Verder de hooge toren en dan de kerk...

- Curieuze kerk! Wel alles behalve de kerk voor een Vlaamsch dorp: een verrassend gebouw uit het slechtste tijdvak van Renaissance-stijl (althans als 't kerken betreft) uit de laatste jaren van achttienhonderd.

Zelfs de schoonste godsdienstige bouwen van dien aard, die van de zeventiende eeuw, halen het toch nooit bij de gothieke tempels. [Di]e missen 't mysterie van de ingetogenheid der hoeken waar [d]e wijdende schaduwen hangen, en van het rijzen der bogen en zuilen die reiken naar 't oneindige...

De Renaissancekerk is altijd te veel een theater.

En deze dan, hier te Harelbeke! Kon haar voorgevel haast niet evengoed dienen voor een monumentalen Cirkus of een Cinema?

Met zijn kornissen en pilasters en plaasteren festoenen; met zijn beelden in nissen en leelijke Louisseize cartouchen; met een ossenkop en een leeuwenkop (de Arend van Sint Jan en de Engel van Sint Matheus komen daarbij, om de vier Evangelisten aan te duiden) suggereert u dat geheel waarachtig den ingang tot 't een of ander Barnum-beestenspel.

Binnen, alhoewel de constructie ook overladen werd met al te logge en smakelooze versiering, is de indruk gelukkiger. De ruime bogen van 't gewelf trekken hunne volle fraaie lijnen boven de beuke en er ligt iets grootsch hier in den bouwstijl.

Doch de kleine Peter heeft dat zoo niet gezien zooals wij. Goddank. Kinderoogen kennen alleen verwondering. Voor den kleinen jongen kon die kerk wel de ingang tot den Hemel zijn. Woonde Onze-Lieve-Heer daar niet?

En wanneer hij daar stond naast vader of moeder en hoorde dreunen de geweldige stemmen van 't orgel onder de hooge gewelven, popelde niet zijn hart van angst en onuitsprekelijke welligheid tevens, terwijl voor hem zich openbaarde de tale der klanken? Werd het hier niet weldra voor hem de Tempel van Muziek?

Wellicht zinderde in 't kind zijn binnenst de voorvoeling van dingen die eens zouden geboren worden uit hem. En op den duur groeide hier zeker de begeerte om met eigen stemme uit te roepen hetgeen heimelijk bloeide in zijn bewogenheid, uit te bazuinen zijn triomfen op de ontdekkingstochten door de werelden van 't Leven...

- Hier, in deze theatrale kerk kan ik best denken aan den meester van de *Rubens-cantate*, van den *Oorlog* en de *Schelde*, aan zijn werk en zijn kunst, waar volle stoute bogen de welfsels hoog torsen, waar de stappen van reuzen in galmen en breede gebaren de wijdte openslaan.

Hier, en ginder, wat verder, bij de Leie....

EDMOND VAN OFFEL.

Vier Sonnetten uit ‘Het verloren Paradijs’

Thème et Variations

(Naar Beethoven's 27e Klaviersonaat)

‘Ik heb u lief, mijn lievling’ is 't motief
dat obstinaat of met veranderingen
door 't orgel van mijn liefde voort blijft zingen,
opnieuw, en nog, en steeds: ‘Ik heb u lief!’

En sedert ik den blik tot u verhief,
de woorden bevend naar mijn lippen dringen
van droef geluk en hemelzoete grief,
en ik kan hart en bloed niet meer bedwingen.

En 'k weet niet, wat 'k verkies: 't geluk
dat gij mij mint, of wel de pijn, die stuk
ons harte rijt, daar we ons elkaar ontzeggen...

Ik weet alleen, dat 'k eindloos u bemin,
en dat ik thans met droeven, kalmen zin
mijn hoofd al stervend in uw schoot wou leggen.

Sonata d'amore

Gij die niet spreken kunt of wilt in woorden,
ga bij 't klavier en stort geheel uw liefde
met haar verlangen en al wat haar griefde
in milde melodie en wilde akkoorden.

Wanneer uw spel de honderden bekoorde
met de eigen kunst en met het meesterlied,
bleef roerloos ik, die uwe ziele hoorde,
en de andren juichten en begrepen niet.

Kom, spreid uw wondre vingren, lieve vrouw,
en door het ongebroken tonenwemelen
zijg zacht het licht der heerlijk-diepe hemelen
van uw gemoed, waar onze liefde trouw
en stil glimlachend weent om zooveel leed
en zooveel zaligheid, die niemand weet!

Bloemenoogen

Wat mij in uwe wondre bloemenoogen
zoo treft, is 't schoon vergeet-mij-nietjesblauw,
dat schittert door een druppel smartendauw,
die mijne teerste liefde niet kan drogen.

Doch sterker boeit me onder de wenkbrauwbogen
de diepe ziel vol reine liefde en trouw,
waar mijn geheimste wenschen wandlen mogen
en zich met de uw vereenen, zoetste vrouw.

Verrukkend zijn die oogen, als hun stralen
tot in het diepste van mijn harte dalen
en streelend balsmen 't brandend minneleed.
En als uw v'loeren blikken mijne vinden
en onweerstaanbaar aan elkaar ons binden,
dan dank ik God en knielend kus 'k uw kleed.

'k Bemin U

'k Bemin u om uw stralend aangezicht,
zoo frisch gelijk een tuil van roze rozen,
vergeet-mij-niet en lelies, glanzend licht
en onverwelkbaar door het minnekoozen.

'k Bemin u om uw lenig lijf, dat zwicht
en zwenkt in rustge rhythmen of verpoozen,
en om uw stemme met haar wondervoozen,
uw handen, tooverend muziekgedicht.

En ik bemin u om uw fijnen geest,
voornaam en edel als uw slanke leest,
en om uw hart, dat alle smart kan laven.

Maar 'k min vooral u omdat gij het zijt
en omdat God tot mij u heeft geleid,
u tooiend met zoo goddelijke gaven!

J.R.

Mijn Jongens

Ze wonen daar ver, in de kolenstreek,
De knapen die 'k immer streng bekeek.

Ze kwamen van 't mooie Montignies,
Van Dour, Elouges en Wihéries.

Ze kwamen uit 't zwarte Quiévrechain
En uit Baisieux en van Roisin.

Ik heb in hun hart een zaad geleid,
Dat bloeien zal in hun levensstrijd:

De liefde voor arbeid, den wetenslust,
Die zalig de stille denkers kust.

Ik leerde beseffen - verder in 't leven -
Hoeveel van mezelf ik hun had gegeven,

Den jongens uit Angre en Blano-Misseron,
Quiévrain, Thulin en Quaregnon!

Wanneer ik ben heengegaan, gedwee,
Kregen ze 'n stuk van mijn harte mee...

Ze wonen nu ver in de kolenstreek,
Zij, die 'k uit liefde zoo streng bekeek.

F.V.E.

Over de Nederlandsche Vertalingen van Boethius' *'Vertroosting der Wijsbegeerte'*

Boethius' *De consolatione philosophiae*[(1)] is den philologen beter bekend dan dengenen die aan wijsbegeerte doen. Niet zoo nochtans voor wie de geschiedenis nagaat der philosophie. De Romeinsche patriciër (ongev. 482-524)[(2)], die zich voorgesteld had de werken van Aristoteles en Plato in 't Latijn te vertalen en (naar Grieksche commentaren) te verklaren - grootsche en in de geschiedenis der Latijnsche letteren eenige, maar late onderneming, die ook, benevens drie werken over philosophisch aangelegde rekenkunde, meetkunde en muziek, slechts voor Aristoteles' logica, doch zeer breed, uitgevoerd kon worden -, vertegenwoordigt de voornaamste bron voor de kennis van voornoemde vakken tijdens de Middeleeuwen, en ongeveer de eenigste voor het daarom bijna uitsluitend in logische richting gedreven pbilosophisch bedrijf tot en met de XIIe eeuw. In zijn 'zwanezang' - zoo er ooit een was -, waardoor hij zich zocht te troosten tijdens zijn verbanning nabij Pavia, waarop weldra onthoofding volgde wegens geheime verstandhouding met den Keizer te Constantinopel tegenover koning Theoderik's Oostgotisch bewind in Italië, laat hij daarbij de gewone parenetische literatuur - wat hij er ook moge aan ontleend hebben - ver achter zich, en verheft zich, gesteund op Aristoteles'

(1) Jongste uitg. door H.F. STEWART *and* E.K. RAND [met een Engelsche vert. van 1609, - zie J.B. DOLSON, Americ. *Journ. of Philol.*, 1921, 266] in de *Loeb class, Library*, London, Heinemann, 1918 en ADR. A FORTI SCUTO [FORTESCUE], London, Burns Oates and Washbourne, 1925 [zie Decembernummer 1926 der *Rev. beige de Philol. et d'Hist.]*.

(2) Algemeen orienteert M. SCHANZ, *Gesch. d. röm. Litt.*, dl. IV, 2 [1920], blz. 148-166. De beste uiteenzetting der *Cons*, is FR. KLINGNER's *De B. Cons. Ph*. in *Philol. Untersuch hsg. v*. A. KIESSLING n.U.v. WILLAMOWITZ-MOELLENDORF, H. 27, Berlin, 1921.

Protreptikos (deels naar latere bewerkingen als Cicero's *Hortensius)*, Plato's dialogen en vooral het neoplatonische synkretisme door christene overtuiging gelouterd, tot een volledige wereldbeschouwing, die voor vele eeuwen het gemeengoed is geworden van wat men onlangs nog, ten onrechte, maar toch kenschetsend noemde: de christelijke wijsbegeerte. Juist daarom biedt de *Consolatio* voor den philosoof die vooruitstrevend naar nieuwe leering zoekt, weinig merkwaardigs aan. De groote ingang echter welke ze om dezelfde reden vroeg vond, bewerkte, benevens commentaren die tot Johannes Scottus reiken (IXe eeuw) en nabootsingen, vertalingen welke zooniet tot de oudste, dan toch tot de belangrijkste overblijfsels van de eerste ontwikkeling onzer moderne talen behooren. Iedereen zijn daarom bekend de Angelsaksische vertaling van koning Aelfred (einde der IXe eeuw)(3), de oud-Hoogduitsche van Notker Labeo (aanvang XIe eeuw)(4) en de Provençaalsche berijming uit de XIIe eeuw(5). Jongere, van de XIIIe tot de XVe eeuw - moderner, des te talrijker, vertalingen tot op onze dagen, evenals Spaansche en een Grieksche, Poolsche en Hebreeuwsche laat ik onverlet(6) - zijn er bij de vleet: ik telde er elf Fransche(7), en bijna evenveel Engelsche(8) te beginnen met Chaucer, en Italiaansche (van den aanvang der XIVe eeuw af, maar meest toch uit de XVIe)(9) Daarbij mogen we herinneren aan het overgroote gebruik dat beroemde middel-

(3) FEHLAUER (1909), bij SCHANZ, t.a.p., biz. 164.
(4) NAABER (1911) en NAUMANN (1913), t.a.p.
(5) Prof. N. ZINGARELLI, *Il Boezio provenzale*, in *R. Istituto Lombardo di Sc. e Lett.*, dl. 53, fasc. 5-6. Milano, 1920.
(6) De laatste zijn van O. COTTREAU, Paris, Quantin, 1889; MARCHESA T. VENUTI-DE DOMINICIS, Grottaterrata (Roma), 1912 (3^{e} uitg.); R. SCHEVEN *(Universalbibl*. 3154-5), 1893; H.R. JAMES, London, 1897, 2^{e} uitg. 1906; W.V. COOPER, London, 1902.
(7) Laatste bibliographie: J.E. MATZKE, uitg. (1909) van SIMON DE FRAISNE; - A. THOMAS in *Notices et Extr. mss. Bibl. Nat.*, t. 42 (1917): PIERRE DE PARIS. - E. LANGLOIS in *Romania*, 42 (1913), 331-69: JEHAN DE MEUN; - L. FAEH, *Die Sprache der altjranz. Boeth.-Uebers*..., Freiburg, 1915
(8) W.J. SEDGEFIELD, *King Alfred's Versions*,... Oxford, 1900, blz. XXXII - LII; K. SCHUEMMER, *John Waltons metrische Ueb*. in *Bonner Studien z. engl. Philol*. H. 6. Bonn, 1914; - verder G.B. DOLSON in *Classical Weekly*, 15 (1921), 124-6; *A meric, Journ. of Philol.*, 1922, 168-9.
(9) C. MILANESI, *Il Boezio e I'Arrighetto*, Firenze, 1864. - V. DI GIOVANNI, *Boezio e suoi Imitatori*, Palermo, 1880.

eeuwsche dichters maakten van de *Consolatio*, o.a. Brunetto Latini[10] Jehan de Meun[11] Dante[12] Chaucer[13].

Aan de Nederlandsche vertaling die als de oudste beschouwd wordt, maar die men thans schijnt uit het oog verloren te hebben, werkte van 1462 tot 1466 Jacob Vilt, goudsmid te Brugge. Zij is bewaard in een afschrift van 1470, door A. Druwel [Drubbel?] vervaardigd, nu hs. 1335 der Universiteitsbibliotheek te Utrecht[14] Naar men zegt werd zij opgesteld deels uit het Latijn, deels naar de oud-Fransche vertaling van Jehan de Meun[15] den voortzetter van den *Roman de la Rose*. Zooals de volgende vertalingen, vertolkt ze in verzen de metrische gedeelten der *Cansolatio*, en vangt aan:

> In gods heylighe waarde name
> Ende in syne eere om elx vrame
> Heb ic te dichtene vercoren...

Aan een philologisch onderzoek komt het toe te beslissen of de vertaling benevens den Latijnschen tekst met zeer uitvoerig, naar het schijnt tamelijk zelfstandig en het eenige niet in Latijnsche taal geschreven commentaar, in 1485 te Gent bij Arendt de Keysere in folio (360 blz.) gedrukt - de prachtigste uitgave die de *Consolatio* ooit beleefde - niet ouder is dan de even genoemde. De schrijver immers verklaart op het einde van den proloog[16]

(10) Zie P. CHABAILLE's *Index* van *Li Livres don Trésor*. (Paris, 1863).
(11) E. LANGLOIS, *Origine et Sources du Roman de la Rose*, Paris, 1890, blz. 94-5 en 136 vv.
(12) R. MURARI, *Dante e Boczio*, Bologna, 1905.
(13) B.J. JEFFERSON, *Chaucer a. the Cons. of ph. of B.*, Princcton, 1917.
(14) Zie (P.A. THIELE) *Catalogus codicum mss. Bibl. Univ. Rheno-Trajectae* (dl. I), 1887. - Verder heb ik naar hss. niet gezocht. Ik twijfel overigens aan het bestaan er van. Daaromtrent brengt ons weldra zekerheid W. DE VREESE's *Bibl. neerl. ms.*
(15) Zie BALTH. HUYDECOPER [in wiens bezit het hs. vroeger was; zijn exemplaar der 'vert. van 1485' is thans *G*. 3 van 's Rijks Hoogeschoolbibl, te Gent], *Proeve van Taal en Dichtkunde*, 2e uitg. door FR. VAN LELYVELD, I (Leiden, 1782), blz. 23.
(16) Waarop reeds de aandacht vestigde G. HUET, *La première édition de la* CONSOLATIO *de Boèce en Néerlandais*, in *Mélanges Julien Havet*, Paris, 1895, p. 561-9.

‘So heb ic tot elx nutscap ende profite den allereersten bouc van deser translacie met mynder hand ghecorrigiert te sente verelde te ghend in de librarie doen legghen daer ieghen dat een yghelick duutgescrifte daer af sal prouuen moghen.’

A. de Keysere drukte dus slechts naar het handschrift (of een kopij er van) dat reeds geruimen tijd kon bewaard zijn in de boekerij van het kapittel van 's Graven Ste Pharaïldiskerk (te sente verelde) te Gent[17] en liet dan ook in zijn uitgaaf plaats voor de miniaturen die het hs. opsmukten. En werkelijk, de zeer merkwaardig geschilderde tafereelen die vóór ieder der vijf boeken der *Consolatio* bijna een gansch in-folio-blad vullen, vertoonen een zoo groote overeenkomst in de verscheidene exemplaren waarin ze uitgevoerd werden, evenals met het hs. (thans te Parijs, Bibl. Nation., *fonds néerlandais* n° 1) dat nog in 1491 Jan van Kriekenborch voor Lodewijk van Brugge, heer van Gruuthuse, vervaardigde - wellicht naar den tekst van den druk -, dat G. Huet haar uit gemeenzame afkomst van het model hs. meent te mogen afleiden[18] Zoo de bemerking van den vertolker ons thans omtrent de dateering van het werk in de onzekerheid; brengt, geeft ze ons integendeel nadere uitkomst nopens den schrijver, dien we onder de Gentsche leeke geestelijkheid hoeven te zoeken - een burger zal een nader onderzoek der bronnen van het commentaar wel uitsluiten -, mogelijk een kanunnik van het Ste Pharaïldiskapittel. De verzen zijn, zooals in de vorige vertaling, tamelijk vrij, het proza echter getrouwer. Ziehier een vergelijking met den Latijnschen tekst (1. I, pr. 1, 1): ‘Haec dum mecum tacitus ipse reputarem, querimoniamque lacrimabilem stili officio signarem, adstetisse mihi supra uerticem uisa est mulier reuerendi admodum uultus oculis ardentibus et ultra communem hominum ualentiam perspicacibus, colore uiuido atque inexhausti uigoris,...’

(17) Over *La Collégiale de Ste Pharaïlde à Gand*, zie L.H.C. in *Annales de la Soc. des Beaux-Arts de Gand*, t. IV (1851-2), p. 195-223. - cf. L. WILLEMS, *Etude sur l'Ysengrinus*, Gand, 1895, p. 125-6. - F. VANDERHAEGEN, *Bibliographie gantoise*, I, (1858), p. 5, vat aangehaalden tekst verkeerd op als de woning aanduidende van den drukker.

(18) De miniaturen van ex. *G* 2 (*G* 3 en 4 hebben er geene) van 's Rijks Hoo-*geschoolbibl*. te Gent stemmen volkomen overeen met die der Parijzer ex. en hs. die G. HUET beschrijft.

JAKOB VILT[19]	**UITGAVE VAN 1485**.
Als Ic my seluen dus seer ontstelde ende ic myn claghen die vul drux ende melancolien waren weenende int ghescrifte stelde, docht my dat up mijn hooft stont een weerdich wijf vul Reuerencien Die de ooghen hadde barnende ende claer siende bouen allen menschen, hebbende het aenscijn van levender verwen, vul vromicheden scinende.	Ende als ic dese sake zwighends in mij seluen verpeinsde ende mijn weenlike beklaghen na stilen in gescrifte stelde, so dochte my dat ic boven minen hoofde sach eene ioncvrauwe van harden eerweerdighen angesichte met bernenden oghen, ende boven der ghemeener cracht der meinschen deurschinich.

Niet alleen om de zuiverheid van taal[20], maar vooral - zooals G. Huet opmerkt - als oudste voorbeeld eener wijsgeerige verhandeling in het Nederlandsch, die den gebloemden stijl van Ruusbroec ruilt voor den strengen en nauwgezetten vorm der Latijnsche scholastiek, ware een studie van dit werk zeer aan te bevelen - om er toe aan te zetten geef ik deze opmerkingen ten beste - en zou wellicht menige bijdrage leveren voor den huidigen philosophischen woordenschat.

Coornhert gaf te Deventer in 1557 een nieuwe uitgave dezer Vlaamsche vertaling, maar in veranderde spelling[21] (en zonder Latijnschen tekst thans en zonder commentaar); liet echter dertig jaar later (in 1585) bij Plantijn te Leiden een nieuwe, de Amsterdammer Rederijkerskamer *In Liefde Bloeyende* opgedragen vertaling verschijnen, waarvan de verzen, nog aan de Gentsche vertaling aangeleund, ‘op statige melodieën gezet, het proza in fraai oud-Hollansch overgebracht is,’ en die herhaalde herdrukken beleefde[22]

(19) Naar mededeeling van Conservatrice J.M. KEYMAN.

(20) J. FR. WILLEMS, *Verhand, over nederduytsche Taal en Letterk*. I (Antwerpen 1819), blz. 202.

(21) Zie een proef in de *Inleiding* van J.W. SCHOT MAN's vertaling in de *Wereldbibliotheek*. n^{r} 465 (1924), blz. XXIII, vlg.

(22) Zie A. GEEREBAERT, *Ned. Vert. van oude Schrijvers* in *Verslagen en Meded. der Vl. Akad.*, 1924, blz. 750 vlgg. - Door deze en vóórmelde bijdrage zijn thans de jongere Boethius-vertalingen in 't Nederlandsch algemeen bekend Volledigheidshalve som ik ze hier toch even op.

P. Van Duyse[23] stelde de in 1653 te Brugge verschenen vertaling van D. Adrianus de Buck, 'Canoniek Norbertijn der vermaerde Abdije van Sint' Niclays binnen Veurne, Pastoor van Zoutenay en Egghewaerscappel' onder den titel van 'Troost-Medecijnewynckel der zedighe Wijsheyt...' bijna nevens het werk van Justus Harduyn en boven dat van Poirters[24].

Een andere vertaling is die van Predikant Gargon, te Vlissingen in 1703 gedrukt en opnieuw bewerkt in 1722.

In vrije weergave, die toch getrouw den gedachtengang volgt, vertolkte ook Bilderdijk de metrische gedeelten der *Consolatio*.

Nauw wist de jongste vertaler J.W. Schotman, 1924,[25], zijn verzen op Boethius' zeer afwisselende metra te schoeien, en zijn vertaling is er dikwijls stroef door en gekunsteld; het proza integendeel geeft hij ons uiterst keurig en vlot weer. Wat hij echter in zijn *Inleiding* over Boethius' leven en werk zegt, - ik hoef er niet verder op in te gaan, daar ik weldra afdoende er over hoop te kunnen handelen -, is zoo grondig verkeerd en slordig opgemaakt, dat het slechts een verontschuldiging vindt in het dubbele feit dat hij te Hsi-Lien-Tao (China) schreef en naar het gansch verouderde werk van Fr. Nitszch, verschenen in 1860.

Gent.

Dr. A. VAN DE VIJVER.

(23) *Verslagen en Meded. der Vl. Akad.*, 1890, blz. 77-87.

(24) Als bijdrage tot de Boethius-legende ten onzent vermeld ik het treurspel in berijmde alexandrijnen van den Brugschen geneesheer P. SMIDTS: *De Doodt van Boethius of den verdrukten Raedtsheer*, te Brugghe gedrukt in 1669 en 1743, en te Yper in 1770 - zie WILLEMS, *Belg. Museum*, 1845, blz. 313-4 en C. BROECKX, in *Annales Acad. archéol. de Belgique*, t. XV (1858), p. 156 - en het programma (bewaard in 's Rijks Hoogeschoolbibliotheek te Gent onder n^{r} *G* 1485) van het Latijnsche treurspel *Symmachus et Boetius*, te Gent den 6den Sept. 1695 in het Jezuïetencollege opgevoerd. Beide tooneelstukken zijn voorzeker ingegeven door de legendarische biographie welke van Boethius de Jezuïet en biechtvader van Lodewijk XIII, NIC. CAUSSIN, opmaakte in zijn *Cour Sainte*, werk dat bij zijn verschijnen in 1624 800 blz. in 8e, bedroeg en in 1664 tot zes in-folio banden aangevuld was en in vele talen overgezet werd (zie *Cat. des livres im primes de la Bibl. Nationale*, t. 25, p. 125).

(25) Zie aanmerking 21.

Arthur Wilford

Op 24 December laatst, daags na de overwinning van *Seppel* in de Folies-Bergère te Brussel, werd de hoogbejaarde Wilford, de Nestor onzer Vlaamsche toondichters, door een groepje vrienden en verwanten ten grave gedragen. In de Grensstraat te Sint-Joost-ten-Noode, waar hij verpleegd werd door een edelmoedige nicht, was hij den vorigen dag aan een hartziekte bezweken. Door E. Hullebroeck werd, in een roerende lijkrede, afscheid genomen van den verdienstelijken toondichter, den vlijtigen uitgever, den Vlaamschen strijder en den nederig-lief-devollen mensch.

Met A. Wilford verdwijnt één der eigenaardigste figuren uit onze inheemsche muziekwereld, en tevens één der laatst overgebleven vrienden en leerlingen van Peter Benoit, wiens apostolaat hij heel zijn leven had voortgezet. Was hij niet één der helden uit onze hedendaagsche kunst, hij bood nochtans eigenschappen en gaven genoeg aan, om ons zijn heengaan diep te doen betreuren.

Hij was gesproten uit Engelsch bloed, een bijzonderheid waaraan misschien wel een deel van zijn vastberadenheid en zijn practische werklust dient toegeschreven te worden. Hij had het levenslicht gezien te Temsche aan de Schelde, waar nog heden de Wilford-booten goede bekenden zijn. Lange jaren was hij als deelgenoot aan dien scheepdienst tusschen Antwerpen en Temsche verbonden gebleven, zoodat hij voor een zeer welgesteld toondichter, - een uitzondering, - mocht doorgaan. Sedert den oorlog waren die toestanden veranderd, en de onbaatzuchtige tusschenkomst van vriendschap en overheid is noodig gebleken, om zijn oude dagen een meer vriendelijken glimlach te verleenen.

Door zijn familie werd hij geruimen tijd in de ontwikkeling van zijn muziekaanleg gedwarsboomd. En toen hij den weerstand van de zijnen eindelijk had overwonnen, liet hij zich inschrijven in het conservatorium te Brussel, waar hij een medeleerling werd van E. Tinel, die niet ver van Temsche geboren was, namelijk te Sinaai in het Waasland. Beiden volgden klavier en compositie onder leiding van dezelfde leeraars. Beiden zijn op verscheidene plaatsen, binnen en buiten het land

als klaviervirtuoos opgetreden, doch hebben daarna weer die zware loopbaan verzaakt. Beiden waren vrienden gebleven, hoewel de een katholiek en de ander vooruitstrevend was. Wilford heeft zich echter zijn leven lang een zeer verdraagzaam mensch getoond, en ontelbaar zijn de katholieke kunstenaars, die door zijn persoonlijke liederuitgave moedig vooruitgeholpen werden. Twee van zijn oude vrienden waren E. Hullebroeck en de ondergeteekende. Trouwens, hij heeft ook verscheidene motetten voor de kerk geschreven, en door E. Wambach werd zijn zangerig *Ave Maria* herhaalde malen in de Antwerpsche kathedraal uitgevoerd.

Na voltooiing van zijn studiën te Brussel en daarna te Leipzig - onder Richter en Reinecke, - kwam Wilford in aanraking met Peter Benoit te Antwerpen, van wien hij kostbare wenken in het componeeren mocht ontvangen. Weldra werden de Benoit-idealen zijn eigen idealen, zelfs daar waar Benoit ietwat overdreef, of het niet heelemaal - gelijk in 'het gesproken lyrisch drama', - bij het goede einde had. Wilford beschikte over een knappe pen en in verscheidene Fransch-Belgische bladen en tijdschriften, - als *Le Mephisto* en *Le Guide musical*, - verdedigde hij manmoedig het kunstvaandel van den grooten Antwerpenaar.

Dat deed hij ook in Duitschland, waar hij geruimen tijd en op verscheidene plaatsen vertoefd had, en waar hij, o.m. den *Lucifer* en *Den Rijn* van Benoit naar de overwinning heeft geleid. Daar heeft hij ook het mooie *Symphotyiisch Gedicht* voor orkest en klavier, evenals de beste nummers uit *Vertelsels en Balladen*, bekend gemaakt, zonder de goddelijk schoone verheerlijking van de *Moederspraak* te vergeten die geschreven werd op een Platduitschen tekst van Klaus Groth.

Te Berlijn mocht hij een zestal prachtige portretten van Vlaamsche toondichters in een beroemde uitgeversfirma laten verschijnen: hij was het die de beelden leverde en voor elken meester een zaakrijke Fransch-Duitsche biographie opstelde. In meer dan één opzicht heeft hij dus de erkentelijkheid der Benoit-vereerders en van heel Vlaanderland verdiend.

Waar hij, in gezelschap, over den wekker der Vlaamsche Psyche mocht gewagen, was het alsof hij over een God sprak. Meer dan ééns heb ik bemerkt, dat hem dan tranen in de oogen glommen. Woorden en uitspraken van zijn meester had hij gedurig op de lippen. Wilford was vriendhoudend, oprecht en hij had een gouden hart. Hij bewonderde Benoit gelijk Victor Hugo deed met Shakespeare: zonder beperking, zonder nadenken, en - het woord is van den Franschen Olympiër zelf, - *comme une brute!* Zelfs de zwakste compositiën van den

Vlaamschen Tyrtheus juichte hij toe. Voor het vertellen van een reeks eigenaardige Benoit-trekken in *Muziek-Warande* (1922) werden mij de meeste bouwmaterialen verschaft door niemand anders dan Wilford, die geleidelijk de goede hartevriend van den meester geworden was.

Verscheidene grootsche muziekgewrochten van Benoit - *Het Meilief, Karel van Gelderland*, de *Van Rijswijck-Cantate*, - werden door den vlijtigen man voor zang en klavier bewerkt, en als afscheidsgroet aan zijn doorluchtigen vriend componeerde hij een kleine lofcantate, betiteld: *Aan een dooden Koning!*

Met zijn Brusselsche echtgenoote heeft Wilford kunstreizen in Duitschland, Bohemen, Oostenrijk en Italië ondernomen, die aanleiding hebben gegeven tot boeiende opstellen, vol humor en zwier, gepubliceerd in het Antwerpsch kunstblad, *Le Mephisto*. Slechts later vernam hij, dat zijn vrouw tot de familie behoorde van Ivan Gilkin, den Belgischen Beaudelaire. En toen verklankte hij twee poëtische bladzijden van den Brusselschen puikdichter, namelijk *Le Temple* en *Clair de Lune*, waarvoor de ondergeteekende een rhythmische vertaling in 't Nederlandsch heeft geleverd, terwijl de betreurde Baccaert van Mechelen zich voor een Duitsche herdichting inspande. Trouwens, het dient gezegd: vrij talrijk zijn de eompositiën, die Wilford op Fransche en Duitsche teksten heeft gezet, doch ik meen wel, dat hij zijn helderste en hartelijkste tonen in zijn Nederlandsche liederen heeft gezongen.

Te Brussel poogde hij Vlaamsch muziekleven te wekken. Elken winter gaf hij er artistieke concerten, waarop, naast de groote Duitsche classieken, - voor wie hij altijd een boontje heeft gehad, - ook geregeld inheemsche componisten aan de beurt mochten komen. Daar hebben wij meermalen onder zijn medewerkers aangetroffen: Van Nieuwenhove, den puiken primavistalezer; T'Sjoen, den prachtigen barytonzanger; De Vylder, den dichterlijk-gevoeligen tenor; Hubert, den artistieken Mechelaar; Mej. Polfliet, de roerende liederzangeres; - en zoo menig ander verdienstelijk Vlaamsch artist uit de onvlaamschgezinde hoofdstad.

Daar hebben wij hem zelf als een vaardig en nauwgezet klavierspeler leeren bewonderen, die altijd, ja, tot in zijn laatste dagen, een stuk van Benoit of Tinel, van Gilson of De Boeck ten beste gaf. Op die concerten werd ook dapper aan kamermuziek gedaan, hetgeen meer dan noodig Bleek ten onzent; en zoo werden ons degelijke bladzijden geschonken van Meulemans, Van Nieuwenhove, De Ridder en Wilford zelf. Op dit gebied is hij stellig, met enkele Franschsprekende Brusselaars, een edel voorbeeld en een wekker van nieuwe kunstgewoonten in de hoofdstad geweest.

Zóo groot was zijn verkleefdheid aan de zaak der Vlaamsche Muziek, dat hij meermalen *gratis* buiten Brussel optrad. Hij stelde maar één voorwaarde: hij moest over een vleugelklavier mogen beschikken. In heel de muziekgeschiedenis ken ik maar twee mannen, wier onbaatzuchtigheid groot genoeg was, om onder zulke voorwaarden te spelen: F. Mendelsohn en Arthur Wilford.

In Brussel zal zijn naam vooral gehecht blijven aan een Vlaamsche schoolinrichting, die allerlei muziekleergangen in de moedertaal geeft. Heden staat dit kleine instituut onder de gepaste benaming, *De Wilford-school*, bij alle Vlaamschvoelende menschen uit Brussel en omgeving bekend. Elders hooren we wel eens zeggen: 'Het Vlaamsch Conservatorium van Brussel.' Een conservatorium is het niet, maar er worden zonder twijfel uitstekende lessen gegeven, en zulks tegen een onbeduidend geringe bezoldiging. Meermalen mochten wij daar reeds jeugdige pianisten, kundige violisten en veelbelovende zangeressen toejuichen. Tegenwoordig wordt het dienstwerk in de Wilford-school verricht door den vaardigen en gansch verkleefden Lode Maes, van wien onlangs een kleine opera te Molenbeek werd opgevoerd: *Het Wegeltje der Verliefden*.

Wilford was vooral de uitgever van *Het Vlaamsche Lied*, een cultureel-artistieke onderneming, die na den oorlog voortgezet is geworden door bemiddeling van *Den Standaard*, die ze voortdurend, - hetgeen pleit voor zijn kiesche gevoelens, - onder de leiding van den grijzen meester heeft gelaten. Zij drukt alle maanden een degelijk lied, bij voorkeur van een jongen toonkundige uit Vlaanderland. Twintig jaar geleden heeft zij aldus de eerste voetstappen geleid van een heele schaar jonge mannen uit alle partijen, die heden tot de beste toondichters van het land behooren. Ik noem: Ryelandt, Hullebroeck, Meulemans, Opsomer, Guillemyn, Van Nieuwenhove, Van der Meulen - ik zou er dozijnen anderen moeten aan toevoegen. Daar er tamelijk veel compositiën op mijn nederige verzen geschreven werden, kwam hij dikwijls ten mijnent aankloppen. Zoo kon ik hem o.m. twee staaltjes van P. Gilson verschaffen, die spoedig hun weg naar de kunstminnende huisgezinnen van Vlaanderen hebben gevonden: *Moeder* en *Oomken*. Niet alle jaren kon hij zijn publiek met even schoone producten verrassen, doch ook in Willem Gijssels mocht hij een trouw en onbaatzuchtig medewerker vinden, van wien hij vaak bezielde teksten met noten te publiceeren kreeg. Eenige van die liederen heeten: *Het Wonderland, Sneeuwvlokjes, Meideken lief, Wiegelied, Woudlied, Vlaggelied*.

Bijwijlen bood hij daar ook een lied van eigen schepping, -

de meeste Gijssels-liederen hierboven verkeeren in dat geval, - doch zijn beste en meestbekende kunstlied, *De Karrekiet*, - nogmaals ingegeven door W. Gijssels, - liet hij in de Oertel-Editie verschijnen. Het is schilderachtig, weemoedig, zeer muzikaal. Uit een cyclus *Heideliederen*, gezet op gedichtjes van L. Lambrechts, openbaarde hij door den druk: *De blinde Scheper, Avondstem, De droomende Heide*. Daarin hooren wij een toon, die hem min of meer eigen is: dien van het mysterie. Het bekoorlijk-poëtische en het droomerig-zoete van de Limburgsche heidevelden blijkt hij wel degelijk gevat en gevoeld te hebben.

Toen de zoogezegde 'Chansons brèves' of 'Kleenliederen' in Frankrijk en Duitschland mode waren, heb ik hem een zevental heel korte gedichtjes over één zelfde onderwerp moeten berijmen. Zij werden vereenigd onder den titel: *Door wel en wee!* Slechts het eerste nummer werd uitgegeven: *In de Laan*. De vertolking van de reeks is één der groote triomfen geweest van M. Hubert, den puiken Mechelschen barytonzanger.

Nadat hij mij een voordracht over het Nederlandsche kinderlied te Brussel had hooren houden, sprak hij het verlangen uit ook eens zijn krachten aan dat vriendelijk-teedere vak te mogen beproeven, dat zooveel lieve pereltjes verschuldigd is aan 1. auber en Reinecke, - die hij gekend had over den Rijn, - evenals aan Moussorgski, Jacques-Dalcroze, Benoit, Blockx en een lange rij andere in- en uithcemsche meesters. Aldus heb ik - het was kort na den oorlog, - het voltooien van een groep prettig-poëtische en guitig-fijne kinderdeuntjes mogen begroeten, die ik op verscheidene plaatsen heb gezongen: *Goeden Avond aan de Sterren, Marschliedje, Aan een Bakvischje, Van den ouden Scheper, Danklied voor den Engelschman*. N° 2 werd opgenomen in *Den Vlaamschen Zanger* van Pastoor Coune. Zijn opvatting van het kinderlied is meer die van de Duitschers, - van Taubert b.v. - dan die van onze stoere Vlamingen; het is dichterlijk, vleiend, lieverig. De fiere en waagzieke Vlaamsche knapen van Benoit en Blockx, die zooveel als de voorloopers van die uit Streuvels' en Buyse's levensblijde boeken mogen heeten, - komen hier minder aan het woord dan de blondgelokte, engelachtig zoete kindertjes uit de kunst van vóór vijftig jaren. Soms doen zij mij denken aan den laatsten titel uit Schumann's Kinderscenen: *Der Dichter spricht...*

Heeft de Muze van Wilford met onloochenbare naarstigheid gezongen, niet overal verdient zij denzelfden lof. Zelden komen haar tonen uit diepe gronden, en zij schijnt niet altijd streng gelet te hebben op het groote onderscheid, dat er bestaat tusschen een vluchtige schets en een met moedige inspanning afgewerkte schilderij.

Voor het tooneel bleek hij minder aangelegd dan voor het lied. Trouwens, hij was te goed om wilde hartstochten op de planken tegen elkaar te doen botsen, en er de taal te spreken van haat, liefde, ironie, geestdrift en geweld. Dat lag buiten zijn aard. Ook hoeven zijn tooneelproeven - ik ken er drie - hier niet in aanmerking te komen. Wilford kon neuren, streelen, glimlachen, klavier spelen.

Vrij talrijk zijn de klavierwerkjes van den meester, doch onverwelkbare kunststukken heeft hij in dit vak niet geleverd. Laat ons in aanmerking nemen, dat hij geleefd heeft in een tijd, toen oppervlakkig salonwerk, losse indrukken, genoeglijke stemmingsmomentjes en ander peuterig gedoe - aan de dagorde waren. Op gedurfd-pittige klavierkunst, op spannend hechte muziek-architectuur kan hier weinig gewezen worden. Ten mijnent ligt nog een bundeltje onuitgegeven klaviercompositiën van zijn hand gereed, opgedragen aan mijn vrouw en betiteld: *Visioenen*.

Het valt niet gemakkelijk enkele vlugge trekken op het papier te werpen en te zeggen: 'Kijk, dat is Wilford!' Als menscli was hij de beminnelijkheid in persoon. Ik heb hem zelden anders dan met een glimlach op de lippen gezien. En tot stout spreken, waar het noodig bleek, kon het bij hem niet komen. Voor iedereen in het leven, voor de toonkundigen in de eerste plaats, was hij vol toegevendheid en lof, ja, met opzet keek hij wel eens over de zwakheden van een compositie heen, ten einde een jongere in het vak genoegen te doen. Nopens den klemtoon b.v. was hij voor 't algemeen niet streng genoeg.

Al schreef hij in een onmogelijk kip-kap-taaltje van Duitsch en Nederlandsch, zijn brieven waren mij altijd welkom, omdat zij vol gulheid en goedheid waren, en omdat zij mij het bewijs gaven, dat hij belang stelde in alles wat mij zelf en het wordend muziekleven in Vlaanderen betrof. Hebben de toondichters wel eens den naam, dat zij lastige apostels zijn, van Wilford kan enkel getuigd worden, dat hij de herinnering van een door-goed en doorbraaf mensch zal nalaten.

Laat mij even wijzen op een voorbeeld daarvan. Zelden gebeurt het te Brussel, dat de Vlaamsche muziekfeestjes een boni nalaten. Maar in het jaar na den oorlog had hij zich teenemaal opgeofferd om Vlaamsch werk te verrichten en Vlaamsche artisten te laten optreden. En na den winter was er nog driehonderd frank over! Daar hij wist dat mijn vrouw van Ronse was, en vermoedde dat die stad nogal veel van den oorlog moest geleden hebben, vroeg hij haar of zij er niet een 'Vlaamsche oorlogsweduwe' kende, die op gansch bijzonderen steun aanspraak mocht maken. Dadelijk schreef zij naar haar Zuidvlaam-

sche geboortestad, waar zij weldra een jonge behoeftige moeder met drie kinderen vond, wier echtgenoot aan den IJzer gevallen was. Door de milde gift van den Brusselschen musicus heeft die ongelukkige vrouw een oogenblikje zonnig geluk mogen smaken. En de dankbrief, dien wij in gebrekkig Vlaamsch van haar mochten ontvangen, en daarna aan Wilford overmaakten, was zoo roerend en zoo schoon, dat de goede meester verklaarde, hem hoog boven de geestdrift van het warmste concert-applaus te stellen... Wie zou er gedacht hebben, dat er spoedig daarop ook barre jaren zouden aanbreken voor Wilford zelf?...

'Mijn Vlaandren heb ik hartelijk lief' kon hij met even vaste overtuiging zingen als zijn moedige collega's, Th. Coopman en G. Antheunis. Heeft hij geen tegenhanger van deze meesleepende ontboezeming geleverd, hij heeft ons nochtans meer dan één degelijk strijdlied geschonken. Aangenomen, dat hij op dit gebied minder een roeper of grootspreker was dan een stil, noest en practisch wroeter. Werd hij 'de agitator van het Vlaarnsch muziekleven in de hoofdstad' genoemd, die omschrijving dient niet naar de letter genomen. Eigenlijk was hij het tegenovergestelde van een agitator. Hij vocht met vreedzame wapenen, maar met berekening, met wilskracht en liefde.

Voor velen is de toondichter een geheimzinnig en ietwat raadselachtig verschijnsel geweest. Met de groot-oorspronkelijke en machtig-durvende scheppers uit de Vlaamsche muziekschool mag hij niet in éénen adem genoemd worden. Door zijn muziekopleiding te Brussel en zijn langdurig verblijf bij de Oosterburen, was hij gevoed geworden met de kunst der classieken, en die zou hij altijd trouw blijven, vooral die van Schumann, Brahms en Mendelsohn. Ja, hij behoorde tot hetgeen men gewoonlijk 'de oude garde' noemt. Dat heeft hem niet belet oogen en ooren open te houden voor de veroveringen der moderne techniek. In den akkoordengang van zijn laatste werken komen zelfs fragmenten voor, die veel meer tot den modernen kunstgeest dan tot de overlevering blijken te behooren.

Durfden zijn vrienden zeggen, dat het muziekscheppende Duitschland zoo goed als 'uitgebloeid' was, daar kon hij geen geloof aan hechten. 'Wacht maar!' orakelde hij dan. 'Morgen of overmorgen zult gij weer nieuwe figuren in de hoogte zien rijzen!' En hij had gelijk. In België hielden wij ons veel te veel bezig met Frankrijk en wij kenden weinig of niets van Bruckner, Mahler, Reger, Wolf, Schönberg enz. Hindemith konden wij natuurlijk nog niet voorzien.

Door zijn vriendschap met Benoit werd Wilford ingelijfd in de zoogezegd nationaal-Vlaamsche school. Doch in zijn taal en

zijn houding vonden wij daar meer bewijzen van dan in zijn muziek. Deze zou de stoere gulheid van den grooten West-Vlaming blijven derven. En - hoe zonderling! - aan de ingenomenheid der Antwerpenaars met het volkslied wou hij niet meedoen. Hij was een overtuigd aanhanger van het zoogezegde kunstlied, trant Schumann en Brahms, en ongaarne schonk zijn uitgave de gastvrijheid aan een simpel volkslied. Hij wou zich wel ontfermen over verheven of geïdealiseerde volksliederen, maar met het ronde, kranige, desnoods brieschende en huilende volkslied wou hij zich niet verzoenen. Daartoe was hij te voornaam. Iets van den geboren gentleman verzette zich er tegen. Voor onze Oudnederlandsche liederen maakte hij echter een uitzondering, omdat hij hun melodieën smaakvol noemde, eigen-aardig, muzikaal, zelden of nooit gemeen. Wat hij het meest in de kunst verachtte, was de neiging naar het alledaagsche, dat, naar zijn beweren, al te dikwijls boven kookt in de Belgisch-Vlaamsche muziek, zelfs bij de besten onder de besten.

Over Engelsch attavisme mag slechts met voorzichtigheid gewaagd, voor de eenvoudige reden, dat hij de Engelsche muziek weinig kende, noch de puike volksliederen van vóór Cromwell, noch de post-Elgarsche of neo-Engelsche school, die tijdens zijn eerste mannenjaren nog in den dop was. De Engelsche meesters uit de laatste jaren, voor wie Europa tegenwoordig meer dan gewonen eerbied gevoelt, - Scott, Holbrook, Bliss, Goossens, Ireland, Holst, - waren Wilford wellicht niet bekend. Uitwerksels van het Engelsch bloed bij hem konden wij wel vaststellen in zijn ondernemingsgeest, zijn vastberadenheid, zijn vriende-lijken humor, zijn zonderlinge grillen en in de onloochenbaar fijne voornaamheid van heel zijn handel en wandel.

Kort na elkaar hebben wij eenige der laatste talentvolle discipels van Benoit zien heengaan: Keurvels, Wambach, Van Durme, De Coninck, Mestdagh. Heden wrordt de goede Wilford door den vinger van den Dood aangeraakt. Het verdwijnen van zijn vriendelijk beeld met den witten patriarkenbaard zal door velen betreurd worden. Was hij vooral een piano-virtuoos, een uitgever en een liedercomponist, veeleer dan een schepper van grootsche en eeuwentartende muziekmonumenten, hij heeft nochtans zijn eigen plaatsje in onze nieuwe muziek-renaissance. Wij mogen het publiek verzekeren dat het uitgeven van *Het Vlaamsche Lied* geregeld zal voortgezet worden, en dat de sympathieke Wilford-school zijn naam met overtuigde trouw in eere zal houden.

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

Fransche Poëzie

Toen, een drietal jaar geleden, André Maurois in de *Revue hebdomadaire* zijn *Ariel ou la vie de Shelley* publiceerde, zal hij wel niet vermoed hebben, dat deze, in alle opzichten zoo geslaagde, geromanceerde biographie van den grooten Engelschen dichter, het teeken zou geven tot het ontluiken van een gansche flora levensbeschrijvingen, 'Vies des hommes illustres', 'Romans des grandes existences', 'Vies amoureuses' en andere nog. Het is hier de plaats niet het voor en tegen van dit genre nader te onderzoeken en te bespreken, maar het staat vast, dat het verbeeldingrijkste vernuft geen boeiender complex van bijzonderheden kan samenbrengen, dan de natuur zelve in den groei van het leven der menschen, vooral van die - kunstenaars, schrijvers, denkers -, welke tevens door haar met een geestelijke activiteit bedeeld werden. Zoo dicht het leven zelve, met al het toevallige of noodlottige, dat het besloten houdt, het meest roerende, romantische of tragische gebeuren. En dit bewogen levensverloop wint dan nog des te meer, naarmate we belang stellen in den voortgebrachten geestelijken arbeid, waarop dat leven zich voortdurend profileert.

Een zeer merkwaardige proeve van die soort van levensroman is het werk van Jean-Marie Carré, gewijd aan het avontuurlijk leven van den dichter Rimbaud, tweede boek der verzameling *Le roman des grandes existences* (Plon, Paris).

De essayist J.M. Carré, leeraar aan de universiteit te Lyon, en nog een betrekkelijk jong leeraar (hij werd geboren in 1887 in de Fransche Ardennen, insgelijks de geboortestreek van Rimbaud), heeft op zeer objectieve wijze Rimbaud's avontuurlijk bestaan verhaald, beroep doende op diens oeuvre, waar het noodig bleek, om dat leven nog beter te belichten en tevens gebruik makende van de talrijke bronnen, die hem de verwezenlijking van zijn werk konden vergemakkelijken. Aldus heeft hij ons wellicht het volledigste en trouwste levensbeeld van dien gemalen 'poète maudit' geschilderd en tegelijk werk geleverd dat boeit van de eerste bladzijde tot de laatste, blijk gevende van een diepe menschenkennis, een bolder doorzicht, een groote handigheid in psychologische ontleding en een zeldzaam evoca-

tief vermogen, alle hoedanigheden, die men den knapsten romancier zou toewenschen.

De schrijver haast zich reeds in een voorbericht zijn objectiviteit tegenover een zoo ingewikkeld en betwist wezen als Rimbaud, te verklaren: ‘Vient-il du ciel ou de l'enfer? Est-ce un élu ou un damné? Ange ou démon, qu'est-il? - Probablement les deux, c'est-à-dire homme, même à un degré surhumain.’

Ook de indeeling van het boek bewijst onmiddellijk den juisten kijk, dien hij op Rimbaud's bestaan heeft. Het geeft een synthesis van dat woelige leven: ‘I. L'Aventurier de l'idéal. II. L'aventurier du réel. III. Le vaincu.’ Juister, volledíger en tevens bondiger kan dat leven niet samengevat worden.

Het portret van Mme. Rimbaud moeder, geboren Cuif, dat J.M. Carré vooral in het eerste deel ophangt, is meesterlijk geborsteld. Wat een vrouw! Autoritair, onwrikbaar, in kille onmeedoogendheid heel het leven van Rimbaud beheerschend, niet alleen in zijn zonlooze jeugd, maar ook later en zonder ophouden; hem op zijn ziekbed, na twaalf jaar afwezigheid, hartelooze verwijten toesturend; overdreven vindend dat haar dochter aan zijn doodsponde vertoeft; een lijkdienst eerste klasse eischend voor tien uur, wanneer toch de kist van haar jongen eerst te acht uur in 't station toekwam en dan ook door geen mensch naar de kerk werd vergezeld.

Door dit zoo volledig geteekende vrouwenkarakter begrijpen we des te beter de satanische, wilskrachtige figuur van den zoon, die nooit wroeging kende - of ten minste het niet blijken liet - zoo heelemaal de tegenvoeter van zijn vriend, den zwakken, ietwat vrouwelijken Verlaine.

De zwerftochten met het doel geld te verdienen, ja! rijk te worden, welke Rimbaud na zijn 18de jaar en na allen literairen arbeid vaarwel gezegd te hebben, onderneemt door Europa en Nederlandsch Indië, zijn verblijf in de steengroeven van het eiland Chyprus, op de boorden van de Roode Zee en in de wildernissen van Ethiopië, worden door den schrijver op kleurige, beweeglijke en ontroerende wijze voorgesteld. Hoe tragisch, het leven van dien zwerver, die steeds gansch zijn fortuin in zijn gordel met zich meedraagt, (op zeker oogenblik meer dan 40.000 frank in goud, dat hem slechts door het gewicht en den druk een darmontsteking kan bezorgen), die, wanneer hij eindelijk dat fortuin ziet verdubbelen, er aan kan gaan denken zijn laatste jaren in welstand in Frankrijk te komen doorbrengen, door een knieverzwering wordt aangetast, wat hem in korten tijd ten grave sleept. De overwonnene!

Het boeiend vraagstuk, waarom heeft Rimbaud slechts tus-

schen zijn 16de en 18de jaar letterkundig werk voortgebracht, wordt hier wel is waar niet hcelemaal opgelost, maar toch zeer logisch tot de meest aanneembare verklaring geleid. Dat vormt het laatste hoofdstuk van ‘L'aventurier de l'ideal’, getiteld ‘La mort des chimères’. De auteur ontleedt er tevens op zeer pathetische wijze dat geweldige gedicht in proza, *Une saison en enfer*, hetwelk de dichter verbrandt om voorgoed van zijn Muze te scheiden: ‘S'il renonce à la littérature (“à moi l'histoire d'une de mes folies!”) c'est qu'il l'a violentée sans succès; c'est qu'elle est impuissante à traduire son intraitable et despotique exigence; c'est que, dans cette lutte avec les mots et les sons, à travers les déformations insensées de “l'alchimie du verbe”, en pratiquant “le long, immense et raisonné dérèglement de tous les sens,” il a tari son inspiration et usé son génie. Mais il ne renonce pas au fond de son absolutisme. L'abandonne t-il en littérature qu'il le garde dans la vie. Il reste fidèle à son amoralisme, à son irréligion, à son implacable et archangélique orgueil et, tel Lucifer, ne se courbe ni devant Dieu ni devant les hommes.... Aussi, lorsqu'on novembre 1873, il jette les exemplaires de la *Saison* dans cette cheminée de Roche que domine un grand crucifix, qu'on ne cherche point de valeur symbolique à ce geste et à ce décor! Le Christ n'a pas triomphé du damné. Rimbaud n'est pas converti. La flamme a seulement volatilisé l'oeuvre C'est ce qu'il voulait: le vide!... Il a éprouvé une volupté satanique à s'exalter et à se détruire en même temps. Il fut la victime de son orgueil luciférien, de son esprit de contradiction et de révolte. Jeune Titan, il a essayé d'escalader l'Empyrée. Mais, à peine engagé dans les sentiers de la montagne, il s'est arrêté pour tuer les Chimères. Sa Muse est morte à ses côtés, parmi ses rêves massacrés, dans les royaumes du vertige. Alors il est redescendu de la cime solitaire et s'est jeté dans le tumulte des villes, le vacarme assourdissant des gares et des ports.’

In dezelfde reeks verscheen insgelijks *La vie douloureuse de Charles Baudelaire*, die andere ‘poète maudit’, van de hand van François Porché.

We meenen stellig, dat er van dat zoo tragische dichtersbestaan een steviger, volledіger, ontroerender beeld te maken was, dan hetgeen François Porché in zijn werk verwezenlijkte. Het lijkt ons alsof we in zijn *Vie de Baudelaire* nog te veel het materiaal ontdekken, dat hij tot het opbouwen van zijn monument verzamelde, materiaal dat hij niet voldoende vermocht te verwerken en te versmelten tot een machtig, homogeen geheel. Er komen in dit boek momenten uit Baudelaire's leven voor, die

ons onvoldoende ontwikkeld voorkomen en vooral niet op zoodanige wijze, dat ze in ons hart een onvergetelijken indruk moéten nalaten. Zoo wijdt de schrijver aan de rechtsvervolging van de in 1857 verschenen *Fleurs du mal* slechts een vijftal hlndzijden, crwijl uit Baudelaire's hrieven zoo duidelijk hlijkt wat een geweldige slag dat voor hem beteekent, hij die alles in het werk gesteld had om het rechtsgeding te vermijden, hij die tot het laatste toe innig overtuigd was, niet alleen van zijn vrijspraak, maar zelfs dat de rechters hem in zijn eer zouden herstellen. Hier hadden we de bijtende ironie van een Remy de Gourmont met een wrekende vreugde aangehoord.

Ook het avontuur met Mme Sabatier, bijgenaamd 'La Présidente', komt in het werk van Porché niet voldoende tot zijn recht. Mme Sabatier, aan wie de dichter jarenlang naamlooze liefdebrieven schrijft, opzettelijk zijn geschrift vervormend, voor wie hij de schoonste zijner verzen dicht en aan wie hij slechts zijn liefde bekent op het oogenblik van zijn proces, omdat hij hoopt dat zij, door haar talrijke betrekkingen, hem zal kunnen helpen. Hier zouden we die ontroerende verklaring hebben willen lezen:

> Vous oublier n'est pas possible. On dit qu'il a existé des poètes qui ont vécu toute leur vie les yeux fixés sur une image chérie. Je le crois en effet, mais je suis trop intéressé pour dire que la fidélité est un des signes du génie. Vous êtes plus pour moi qu'une image rêvée et chérie, vous êtes ma superstition. Quand je fais quelque grosse sottise, je me dis: 'Mon Dieu! si elle le savait!' et quand je fais quelque chose de bien, je me dis: 'Voilà quelque chose qui me rapproche d'elle... en esprit...' Rappelez-vous que quelqu'un pense à vous, que sa pensée n'a jamais rien de trivial et qu'il vous en veut un peu de votre malicieuse gaîté. Je vous prie très ardemment de garder désormais pour vous tout ce que je pourrai vous confier. Vous êtes ma compagne ordinaire et mon secret. C'est cette intimité où je vous donne la réplique depuis si longtemps qui m'a donné l'audace de ce ton si familier. Adieu, chère Madame, je baise vos mains avec toute ma dévotion.

Hierop volgde dan het zoo belangrijke post-scriptumi: 'Tous les vers compris entre la page 84 et la page 105 vous appartiennent' (doelende op het exemplaar van zijn *Fleurs du Mal*, dat hij haar tegelijk met zijn brief had doen geworden).

Hier hadden we ook gaarne dat mooie sonnet gelezen, aldus beginnende:

> Que diras-tu ce soir, pauvre âme solitaire,
> Que diras-tu, mon coeur, autrefois flétri,
> A la très-belle, à la très-bonne, à la très-chère,
> Dont le regard divin t'a soudain refleuri?
>
> - Nous mettrons notre orgueil à chanter ses louanges,
> Rien ne vaut la douceur de son autorité;
> Sa chair spirituelle a le parfum des Anges,
> Et son oeil nous revêt d'un habit de clarté.

en ook de opdracht, die hij uit dit sonnet putte en die hij op de eerste bladzijde schreef van het haar gezonden boek:

A la très-belle, à la très-bonne, à la trcs-chère!
Que ce soit dans la nuit et dans la solitude,
Que ce soit dans la rue et dans la multitude,
Son fantôme dans l'air danse comme un flambeau.
Tout mon être obéit à ce vivant flambeau.

François Porché maakt al te zelden gebruik van passende citaten uit Baudelaire's verzen, brieven of nota's en dat was nochtans het beste middel om het levensbeeld van den dichter te doen groeien tot een onvergetelijk monument. Hij zegt b.v. wel, dat zijn kort verblijf op het eiland Mauritius op den dichter een grooten indruk maakte, vooral die openbare afstraffing van een negervrouw door een planter, maar waarom dan ook niet gesproken van die mooie Dorothée, de negerin in dienst van de familie de Bragard, waar Baudelaire te gast was, die hem onmiddellijk na zijn terugkomst in het moederland die mooie verzen inspireerde:

Tes pieds sont aussi fins que ta main, et ta hanche
Est large à faire envie à la plus belle blanche;
A l'artiste pensif ton corps est doux et cher;
Tes grands yeux de velours sont plus noirs que ta chair.
Aux pays chauds et bleus..... enz..

Waarom ook hier *Bien loin d'ici* niet geciteerd, dat aldus aanvangt:

C'est ici la case sacrée
Où cette fille très-parée.
Tranquille et toujours préparée,

D'une main ventant ses seins,
Et son coude dans les coussins.
Ecoute pleurer les bassins:

C'est la chambre de Dorothée.

Waarom het verhaal niet geïllustreerd met een enkel vers onder zooveel mooie, waarin hij de katten bezingt:

Les chats puissants et doux, orgueil de la maison,

waarvan hij zooveel hield en die zijn meestal dronken ‘maitresse’, Jeanne Duval, de straat op smeet om ze te vervangen door honden, waaraan de arme Baudelaire een hekel had?

Waarom niet enkele regels aangehaald uit de gedichten, welke hem zijn platonische liefde voor de tooneelspeelster Marie Daubrun ingaf, zooals *Chant d'automne* of *Causerie?*

Vous êtes un beau ciel d'automne, clair et rose!

Ook het droevig einde van den grooten dichter, lam en bijna gansch van spraak beroofd, zijn laatste verblijf in het ziekenhuis van de rue du Dôme, waar zijn trouwe vrienden hem regelmatig kwamen bezoeken (Mme Sabatier had hem ook niet vergeten), waar Mme Meurice hem nu en dan fragmenten uit

/ *Tannhäuser* op de piano speelt (Poe en Wagner droeg hij vooral in zijn kunstenaarshart), dat alles had Porché op tragischer, schrijnender, we zouden haast zeggen op romantischer wijze kunnen uitbeelden. Het is in het boek mat en kleurloos gebleven.

De eerste hoofdstukken zijn veruit de beste uit deze levensbeschrijving. Baudelaire's jeugd heeft Porché meesterlijk weten te behandelen: de wandelingen met zijn vader, den zestig jaar ouderen François Baudelaire, die met zijn beide voeten nog in het 'vieux régime' stond, zijn groote liefde, zijn passie voor Caroline Arcbimbault-Dufays, zijn jonge, frissche, kinderlijke moeder, die voor hem was 'à la fois une idole et un camarade' en den invloed welken haar tweede huwelijk met den legeroverste Aupick op den jongen en ontvankelijken Baudelaire uitoefende.

Jammer dat onze belangstelling en onze ontroering niet aldus door gansch dat werk tot op het einde toe gaande gehouden worden!

De Noordnederlandsche dichter P.C. Boutens heeft het aangedurfd den sonnettencyclus van Louise Labé, waartoe de zuiverste en gevoeligste verzen behooren die ooit tijdens de Renaissance in Frankrijk geschreven werden, in onze taal om te dichten. Dat is een krachttoer, dien hij op buitengewoon knappe wijze heeft weten te verwezenlijken, te meer nog als we bedenken dat de dichter zijn vertaling maakte regel aan regel en zelfs het oorspronkelijk rijmschema wist te behouden.

De oorspronkelijke tekst werd tegenover de vertaling afgedrukt, zoodat het den lezer een dubbel genoegen wordt deze kostbare sonnetten te lezen en te herlezen, de teksten vergelijkend, en hij er zich aldus als onwillekeurig gaat in verdiepen.

De vertaler heeft dit bundeltje - dat in de handen van den uitgever C.A.J. Van Dishoeck te Bussum tot een uiterst verzorgd en precieus boekje groeide - laten voorafgaan door een kort levensoverzicht der dichteres, dat hij aldus eindigt: 'Daarop stijgt zij bevrijd en onbevangen in de sonnetten tot een jubeling, van woord tot woord te doorvoelen in de helste kreten en de zoetste fluisteringen. Het zijn de verrukkingen der reinste zinlijkheid, beleefd door de volledige menscheliike persoonlijkheid, door ziel, hart en lichaam en alles waaruit de mensch nog kan en mag bestaan, gezamenlijk. En ondoorgrondelijk beminlijke oogen klaren zichtbaar uit den schemer, een godlijk weeke mond krijgt gedaante om de vlietende klanken, en onvergetelijk als den glimlach van een gelaat dat wij in een vorig bestaan zouden hebben bemind, kennen wij Louise Labc voorgoed.'

FRANS SMITS.

Duitsche Kroniek

***Handbuch der Literaturwissenschaft*, herausgegeben von Prof. Dr. OSCAR WALZEL (Bonn), unter Mitwirkung von Prof. Dr. E. Bethe, Prof. Dr. B. Fehr, Prof. Dr. Th. Frings, Prof. Dr. H. Hecht, Prof. Dr. H. Heiss, Prof. Dr. A. Heusler, Dr. St. Hock, Prof. Dr. A. Kappeimacher, Prof. Dr. W. Keller, Prof. Dr. V. Klemperer, Dr. A.H. Kober, Prof. Dr. J. Körner, Prof. Dr. E. Lommatzsch, Prof. Dr. F. Strich u.a.**
Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion m.b.H. Wildpark-Potsdam. Preis für eine Lieferung 2,20 R.M. (32 Seiten.)

In Jrg. XIV, nr. 7 van dit tijdschrift, konden wij reeds wijzen op den grooten opzet van dit werk, dat met ± 150 afl. zal volledig zijn en dat de literaire productie van de heele wereld wil overzien; de 3000 illustraties die er aan worden toegevoegd (waaronder zeer vele die nu voor de eerste maal worden verspreid) maken de uitgave ook op dit gebied tot iets eenigs.

Nu het eerste volledige deel vóór ons ligt (Prof. Dr. Andreas Heusler: *Die altgermanische Dichtung*, 6 afl.), kunnen wij een oordeel vellen over dien nieuwen, modernen leidsman door de wereldliteratuur. De buitengewoon hooge verwachting waarmede die groote poging werd tegemoet gezien, wordt niet in het minst beschaamd door het prachtige deel van Heusler.

Waar er tot nu toe slechts handboeken bestonden der Gotische, Duitsche, Engelsche, Noorsche en Nederlandsche literatuur, behandelt het wrerk van Heusler de gezamenlijke Germaansche productie, - en dit op een manier die baanbrekend beeten mag. Elk aangeraakt punt laat door zijn volledigheid, rijpheid en klaarheid blijken wat een levenswerk het instudeeren van die stof voorstelt; deze is derwijze ingedeeld dat eerst de omvang en de bronnen van de oud-Germaansche literaturen worden onderzocht, daarop taal en zeden van het volk, eindelijk de verschillende soorten van zijn poëzie. Wij laten hier de voornaamste titels volgen:

Umfang u. Quellen. - Nebenquellen. Richtlinien der Darstellung. - Gesittung. Sprache. Fremde Einwirkungen. - Runenschrift. Mündliche Ueberlieferung und die Niederschrift. - Niedere u. höhere Gattungen. Eddisch u. Skaldisch. - Vers-

kunst. - Vortrag. - Ritualdichtung. - Zauberdichtung. - Spruchdichtung. - Merkdichtung. - Kleinlyrik. - Rückblick auf die niedere Dichtung. - Der Hofdichter. - Das Preislied. - Das Erzähllied. - Ausblick auf das Epos. - Rückblick. Germanischer Stil.

Wij hadden eigenlijk, als eersten tak van het werk, moeten spreken over de bijdrage van hem die de geestelijke vader is van het heele Handbuch, namelijk: O. Walzel: *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters*, - want het is hier dat de leider de lijn heeft willen vastleggen, die door de globale prestatie zal worden gevolgd. Van *Gehalt und Gestalt* verschenen tot nu toe 7 afl., dus genoeg om er de methode van Walzel te kunnen uit opdiepen.

Hij wil de literatuurgeschiedenis historisch-kritisch opbouwen, en toont in zijn inleiding aan hoe die methode langzamerhand groeide. ‘Das Kunstwerk als einen Organismus von eigener Gesetzlichkeit zu fassen, lernen von Herder und Goethe zuerst Schiller und die Frühromantiker.’ Volgde de groote invloed van Schelling in die richting, - en de 19e eeuw die - zij het ook ten grooten deele verkeerdelijk - de natuurwetenschappelijke methode toepaste. ‘Nicht wie das Kunstwerk entsteht, bloss wie es ist, lässt sich mit einiger Genauigkeit sagen. Es als Erscheinung zu verdeutlichen, nicht es als Ergebnis von Ursachen zu fassen, ist eine lösbare Aufgabe.’ En zooals men gelijkenissen aanwijzen kan in het werk van denzelfden dichter, zoo kan men dit in de voortbrengst van een heel ras. ‘Rechtgefasste Poetik will die grossen Zusammenhänge und die Grundlegenden Gegensätze ergründen, die zwischen den zahllosen Möglichkeiten dichterischen Gestaltens bestehen. Sie verstellt sich selbst den Weg, wenn sie auf die Gewinne geschichtlicher Betrachtung verzichtet. Künstlerische Gestalt des Dichtwerks und in ihr den Ausdruck eines geistigen Inhalts will sie erkennen lehren. Solcher Aufgabe wird sie gerechter, sobald sie Zeit und Ort der Entstehung des Kunstwerks im Auge behält und dazu die geistige Artung dieser Zeit und dieses Orts. Und weil im Nacheinander des dichterischen Werdegangs der Zeiten solche Erkenntnisse, die auch der Poetik unentbehrlich bleiben, sich besser bewähren als in bloss begrifflicher Ordnung der Möglichkeiten dichterischen Gestaltens, behält Dichtungsgeschichte ihr Recht auch dann, wenn wirklich eine systematisch angelegte Poetik noch unmittelbarer in die vielgestaltige Welt dichterischer Formen einführen mag als das geschichtliche Aneinanderreihen von Dichtwerken und von deren Schöpfern.’ Sommige andere werkwijzen worden integendeel veroordeeld: ‘Und wenn Beobachtung, am Leben des

Künstlers angestellt, nicht den Gewinn erbringt, der sich aus der Beobachtung des Kunstwerks ergibt, so fruchtet noch viel weiniger ein andrer beliebter Handgriff der Seelenkunde. Die schwererfassbaren Vorbedingungen gegensätzlicher Ausdrucksmöglichkeiten des Kunstwerks will sie in der Urform am Kinde untersuchen.' Het was Wilhelm Dilthey die het eerst op de juiste wijze de psychologie wist toe te passen. 'Von Dilthey geht es unmittelbar und ohne zwecklose Hemmungen weiter zu einer Erfassung des Kunstwerks, das dessen Eigenton heraushebt, ohne den bänglichen Nebenton erklingen zu lassen, der bloss eine naturnotwendige Gebundenheit des Künstlers ankündigt.'

De eerste noodzakelijke voorwaarde om een literair kunstwerk in zijn uitdrukking te waardeeren is het nagaan van zijn geestelijk gehalte. Hier is de onmiddellijkste en beste steun de beeldende kunst, en de waardevolste inwijder Heinrich Wölfflin. Dilthey en Wölfflin zijn, naar Walzel's meening, diegenen welke het meest hebben bijgedragen tot den opbouw van de nieuwe werkwijze. 'Viel muss dann von der Gestalt der Dichtung gesagt werden, ehe auch nur von ferne herangegangen werden darf an die schwierige Frage des Zusammenhangs von Gehalt und Gestalt des Dichtwerks. Verkürzt würde der Weg nicht, wenn man eilig aus kulturgeschichtlichen oder kulturpsychologischen Voraussetzungen die Form ableiten wollte.'

Dan begint Walzel volgens de aangeduide methode het onderzoek van een, op dit oogenblik nog onuitgeputte reeks punten: Erleben des Kunstwerks und sprachgeschichtliche Erfassung der Dichtung; Einfluss und künstlerisches Erlebnis; Künstlerische Absicht; Der Dichter und seine Weltanschauung; Werturteil; Gehalt und Gestalt; Stoff; Gestalt; Ungebundene Rede.

Tot daar gaat de uitgave van dit deel, dat op dit oogenblik reeds 224 blz. beslaat. Het zou te ver voeren, over elk van die hoofdstukken iets meer te willen meedeelen; zeggen wij alleen dat de alzijdigheid van de opvatting en de overvloed van voorbeelden het instudeeren van die zware stof tot een genot maken.

Een ander deel van het Handbuch waarover reeds kan gesproken worden is dat van Prof. Dr. B. Fehr (Zürich): *Die englische Literatur des 19. u. 20. Jahrhunderts*. (Mit einer Einführung in die englische Frühromantik).

Van dit deel, waarop wij reeds wezen in Jrg. XIV, nr. 7, verschenen reeds 9 afl. (290 blz.), - waarmee Fehr zich echter pas van de helft van zijn taak heeft gekweten. Ook hier een massa meerendeels niet-verspreide foto's en gravuren, een uitzonderlijk overvloedige bibliografie van scheppend en kritisch werk; een doordringende, alzijdige, en toch onderhoudende behandeling van de stof.

Hoeft het gezegd, dat elke nieuwe afl. van het geheel een verrassing is, - en dat wij met spanning uitzien naar den arbeid van Prof. Dr. Th. Frings (Bonn): *Die niederländische Literatur?*

JULIUS BAB: *Der Mensch auf der Bühne*, eine Dramaturgie für Schauspieler.
Durch das griechische Drama. - D.d. Dr. Shakespeares. - D.d. Dr. Calderons und Molières. - D.d. Dr. Lessings und des 'Sturm und Drang.' - D.d. Dr. der deutschen Klassik. - D.d. Dr. Kleists und Grillparzers. - D.d. Dr. Hebbels. - D.d. Dr. der Franzosen und Ibsens. - D.d. Dr. Gerhart Hauptmanns. - D.d. Dr. des Naturalismus und der Mystik. - D.d. Dr. Grabbes, Wedekinds und Shaws. - D.d. Dr. des Expressionismus und Büchners.
Jedes Heft M. 1.50. - Oesterheld u. C°, Berlin.

Zooais hij het zelf zegt, woonde in Julius Bab reeds lang het verlangen om aan den eisch, eens door Otto Ludwig gesteld, gehoor te geven: 'man müsste die ganze dramatische Kunst aus dem Problem, der Schauspielerkunst ein Substrat zu geben, herleiten.' Hij vond een eerste gelegenheid daartoe, toen hij een reeks lezingen moest houden in de tooneelschool van het Deutsche Theater en werd door zijn bezigheden steeds meer in die richting gestuwd, vooral wanneer hem de leiding werd opgedragen van de tooneelschool, aan de Volksbühne verbonden. Het gezamenlijke werk, dat menigvuldige veranderingen onderging, met een steeds klaarder uitgesproken neiging tot het praktische gedeelte, bleef in zijn hoofdtrekken hetzelfde. 'Ueberall aber, wo lebendige Dichtung und reiche Schauspielerkraft vorhanden sind, da ist es die stets mögliche und sehr wichtige Aufgabe des Regisseurs, ihre friedliche Durchdringung zu erreichen, dem Schauspieler zu zeigen, mit welchen äusseren und inneren Kräften der eigenen Natur er der Absicht des Dichters gerecht wird. Dies aber - nicht für bestimmte Rollen und Stücke, sondern für die hauptsächlichsten dramatischen Formen unseres lebendigen Repertoirs im allgemeinen - zu leisten, das war ja der Inhalt meines Schauspielerseminars geworden. Und das soll der Gehalt dieses Buches werden.' Het is nu, in die nieuwe uitgave, derwijze uitgevoerd dat de aangehaalde fragmenten (bij elke verhandeling is een deeltje tekst) de kern vormen van het geheel.

Wij kennen Bab op 't gebied van theaterkritiek en weten dat hij een trouw leidsman is, inzonderheid voor de jonge elementen, die in hem steeds een leeraar, een vriend, een raadgever vinden; vooral in deze deeltjes heeft hij zijn volle hart laten meespre-

ken. De jonge tooneelspeler die weten wil hoe onafzienbaar het gebied is dat voor zijn heerschappij is weggelegd, hoe overvloedig de bronnen vlieten die hij in de juiste bedding leiden moet, - die heeft slechts Bab's *Der Mensch auf der Bühne* ter hand te nemen, - en hij zal er de rijkdommen en hun beheer op een en hetzelfde oogenblik leeren kennen. Bab's streven is er naar gericht, zijn eigen leidingswerk op tooneelgebied niet telkens door anderen te doen opnieuw beginnen en den jongen tooneelkunstenaar een vak-opleiding te geven zonder hem tot eindelooze literaire studie te dwingen: een kort overzicht van het drama, voor zoover het nog van belang is voor het huidige Duitsche repertoire, van het standpunt van den tooneelspeler uit gezien, dus niet literair-historisch of poëtisch-verklarend opgevat. *Der Mensch auf der Bühne* is al even nuttig voor den leeraar als voor den ouderen of den jongeren akteur die van zijn vak iets meer wil kennen dan de rol, die hem persoonlijk werd toevertrouwd, - even nuttig ook voor den regisseur, wien het geheel meer nog dan de enkele deelen van een werk of de enkele waarden van een tijd vertrouwd moet zijn, - even nuttig alweer voor kritiek en publiek, die een tooneelwerk als dusdanig leeren beschouwen.

Aan de verklaring der teksten ontplooit zich het opleidende talent van Bab, - aan het bijeenbrengen en naast-elkanderstellen van schrijvers en stroomingen zijn omvattend doorzicht: het kontrast tusschen den oud-Griekschen en den Shakespeariaanschen tooneelspeler, - de twee wereldbeschouwingen vergroeid met de artistieke productie van Shakespeare eener-, Calderon anderzijds, - de punten van kontakt tusschen Molière, Anzengruber, Shakespeare, - de parallelen Shakespeare, Lessing en Schiller, - de nieuwste geest reeds aanwezig bij Grillparzer en Goethe, - de gemeenschappelijke basis van en de verschillen tusschen een Ibsen, een Dumas, een Augier, een Sardou, - Büchner en Grabbe als inleiding tot VVedekind en Strindberg, - en de groote verscheidenheid van de jongsten, die gaat van een zielloos cynisme als dit van Sternheim tot een absoluut immaterialisme als dit van Kornfeld.

Traditioneel-hooggeschatte figuren schuift hij met enkele woorden aan kant, - terwijl integendeel aan anderen een grooter belang wordt gehecht dan dit tot nu toe het geval was.

Er uitdrukkelijk bijvoegend dat dit werk natuurlijk werd gezien vanuit het oogpunt van het Duitsch tooneel, kunnen wij het gerust aanvaarden als behoorende tot het beste - en het zeldzame - dat op dit gebied werd voortgebracht.

DOLF ROELS.

Pluk den dag...
Spel van scherts en weemoed in een bedrijf.

Personen

IDA MABESOONE	65 jaar
MARIE LOUISE, haar nicht	40 jaar
NEYS, leeraar op rust	70 jaar
QUATREMEIRE, kapitein op rust	65 jaar
VAN WAEFELGHEM, rentenier	65 jaar
SAMSON, huisknecht	60 jaar

Speelt omstreeks 1840.

Tooneel

Mooie woonkamer in stille, stemmige tonen. Rijk, doch sober gemeubeld.

Achtergrond: ramen met uitzicht op straat. Aan één van de ramen spion.

Rechts van den toeschouwer, voorplan: deur; tweede plan: buffet, - Links, voorplan: schouw met spiegel; tweede plan: deur.

Tafel, zetels, stoelen, enz..

Typeering der personen

Ida: Zeer voorname verschijning. Witte haren. Elegante kleedij met hoepelrok. Toch flink, niettegenstaande haren ouderdom. Marie Louise: Zeer beweeglijk. Opgewekt. Iets jongs levendigs in haar heele doen. Ook hoepelrokken.

Neys: Bedeesd in zijn optreden, doch volstrekt niet snullig. Sympathieke droomerskop. In alles wat hij doet en zegt eenvoud en voornaamheid.

Quatremeire: Aanstellerig en pocherig. In grijze redingote met hoogen grijzen hoed. Iets militairs in houding en gebaar. Snor, lichtjes caricaturaal.

Van Waeielghem: Donkere, schrale, nijdige verschijning. Zwarte spannende redingote. Type van vrek.

Samson: De oude knecht, die zoowat van de familie is. In livrei.

Eerste tooneel

MARIE LOUISE

(bloemen schikkend in een vaas)

SAMSON

(opkomend om bevelen te ontvangen)

MARIE LOUISE:
Als straks de heeren komen, Samson, breng ze hier binnen.

SAMSON:
Is het dan toch waar, Mevrouwtje?

MARIE LOUISE:
Wat dan, Samson?

SAMSON:
Dat de dokter in zijn testament verlangd heeft hun een geschenk te geven?

MARIE LOUISE:
Ja, dat is waar, Samson, en vandaag komen ze hun erfstuk halen.

SAMSON:
Met uw verlof, Mevrouwtje, zoo iets gaat mijn gezond verstand te boven! Mag ik mijn meening zeggen?

MARIE LOUISE:
Wel zeker, Samson, zoo 'n oude dienaar als gij...

SAMSON:

Dat de dokter een schenking liet voor den professor, die hem altijd trouw bleef, dat kan ik begrijpen, maar aan die twee andere, met wie hij al sedert jaren niet meer sprak, aan dien half garen kapitein Quatremeire en dien lijkbidderachtigen oordjeskliever van een Van Waefelghem een legaat vermaken, neen daarvoor... daarvoor moest ge toch dokter Mabesoone zijn.

MARIE LOUISE:
Juist, daarvoor moest ge dokter Mabesoone zijn, 't is te zeggen een nobel man, die meer hield van geven dan van krijgen...

SAMSON:
Veel te nobel voor die kornuiten...

MARIE LOUISE:
De kapitein en meneer Van Waefelghem zijn toch jaren lang van den huize geweest, en 't is in herinnering aan die oude vriendschap, dat dokter Mabesoone hen bedacht heeft.

SAMSON:
Mooie vriendschap! De dokter heeft ze alle twee aan de deur moeten zetten, ze maakten misbruik van zijn goedheid...

MARIE LOUISE:
Voor 't goede dat zij hem vroeger schonken, vergaf de dokter het kwaad van later dagen...

SAMSON:
Het goede dat zij hem schonken!... Ik mag er niet aan denken! De kapitein maakte juffrouw lda het hof, vroeg haar ten huwelijk en tezelfdertijd hield hij een perruche op een kamer, zoo 'n creatuur van 'k ga je gaan krijgen, waarmee hij schandelijk opspraak verwekte... Zoo 'n vuile bras! De dokter wilde hem niet meer zien... en dat nam die meneer nog kwalijk op den hoop toe!

MARIE LOUISE:
Werd dat allemaal niet wat overdreven?

SAMSON:
Lieve deugd, Mevrouwtje! Ik kan ze op mijn vingeren niet tellen, al de pampoezekens en pagadettekens, die de een na de andere zijn hart in brand staken. Men noemde hem den vrijer van de elf duizend maagden! Daar hadt ge Tinneken, de dochter van de marketentster; Eudoxieken uit den tabakswinkel; Eulalieken uit den Viermeulen...

MARIE LOUISE:
Genoeg, Samson, dat zijn nu allemaal oude menschen geworden, en de kapitein is dan toch met een van die dametjes getrouwd...

SAMSON:
Ja, waarachtig, en de duivel heeft niet weinig aan den blaasbalg getrokken in dat huwelijk... Delphieneken deed hem dansen zooals zij floot... De felle vrijer zat leelijk gevangen in haar kooi... Ook heeft hij haar te Biijenberge begraven met een dienst van eerste klas... En nu hij weduwnaar is haalt hij niet weinig zijn schade in, de vliegenpikker, de oude vrouwengek...

MARIE-LOUISE:
Ach, de mensch heeft zichzelf niet gemaakt, we moeten hem dat vergeven...

SAMSON:
Dank u wel! Ik ben niet zoo vergevensgezind. Wie den dokter te kort deed, deed het mij ook. - En dan die andere pretendent, Meneer Van Waefelghem, moet ik hem ook alles vergeven?

MARIE LOUISE:
Hij was toch geen... hoe noemt ge dat weer?... geen vliegenpikker?

SAMSON:
Neen, hij was een duitenpikker! Nu nog is zijn hart een geldzak, die nooit te vullen is! Hij wilde op zijn beurt met juffrouw lda trouwen, toen de kapitein van zijn kale reis was teruggekomen. Hij speelde schijnheilig de comedie der verliefdheid, maar 't was hem om de centen te doen. De dokter

wilde 't eerst niet gelooven, maar toen ze 't huwelijkscontrakt gingen maken heeft hij 't wel ondervonden.

MARIE LOUISE:
En de dokter heeft dat zoo alles aan Samson verteld?

SAMSON:
Ja, Mevrouwtje, Samson had den dokter op zijn hoede gesteld...

MARIE LOUISE:
En Samson's voorspelling kwam uit...

SAMSON:
Kwam uit, Mevrouwtje, inderdaad! Die slokker van een Van Waefelghem liet zijn lip hangen omdat de dokter zich niet uitkleeden wou vooraleer slapen te gaan. Maar dan heeft juffrouw Ida er kort spel mee gemaakt... Nu kende ze dien meneer van buiten en van binnen. Hij werd buitengeloodst... Ha! Daar heb ik plezier van gehad, Mevrouwtje...

(Met gebaar alsof hij iemand buitenjoeg) Buiten, Meneer Van Waefelghem, buiten, en de wind van achteren!

Tweede tooneel

MARIE LOUISE - SAMSON - IDA

IDA

(die intusschen is opgekomen):

Welnu, Samson! Wat is dat? Weer de oude wrok?

SAMSON:
Ja, juffrouw Ida, de oude wrok of hoe ge 't noemen wilt...

IDA:
Laat dat, Samson, dat betaamt niet...

SAMSON:
Juffrouw Ida mag mij niet kwalijk nemen, dat ik van die heeren Quatremeire en Van Waefelghem niets moet hebben... Daarvoor was ik uw papa altijd te verkleefd... en u ook.

IDA:
Doe dan zooals papa en ik... Vergeet dat alles een beetje meer...

SAMSON

(mopperend):

Dat kan ik niet, dat kan ik niet...

(af)

Bij mij is 't vriend of vijand. - 't Een of 't ander.

Derde tooneel

MARIE LOUISE - IDA

MARIE LOUISE:
Goeie Samson! Hij is boos omdat ze nu dat erfstuk krijgen. 't Is toch wel wat ongewoon ook...

IDA:
Ongewoon, maar toch edel. Ik vind het mooi van papa, dat hij dat verlangde. Zoo zet hij na zijn dood den hoogen stijl van zijn leven voort...

MARIE LOUISE:
Boven de moerassen van bekrompenheid en kleinzieligheid, zooals hij het zoo gaarne zegde...

IDA:
Juist, en geheel in harmonie met de idealen van schooner en beter menschelijkheid, waarmede vader en zijn destijds nog jonge vrienden zoo geestdriftig dweepten, vele jaren geleden...

MARIE LOUISE:
En waarmee de kapitein en Van Waefelghem hem nadien zoo bitter ontgoochelden...

IDA:
Zwakke menschen... Te zwak om den last van die idealen te dragen... zou vader gezegd hebben.

MARIE LOUISE:
Leelijke egoïsten, die als vijanden gingen staan tegenover hun ouden vriend.

IDA:
En die hij toch een goed hart bleef toedragen... Weet ge nog, Marie Louise, van dat diner, waarop hij eens toostte, mooi zooals hij dat kon, op het heil van zijn vrienden én van zijn vijanden? Welnu, die uiterste wilsbeschikking van vader spruit uit hetzelfde gevoel...

MARIE LOUISE:
Ja, hij was zoo 'n wijsgeer, die alles begreep en alles vergaf... Maar gij, lieve tante, hebt gij het ook zoover gebracht?

IDA

(schertstoon):

Eerlijk gesproken, neen! En mijn twee gemankeerde bruidegoms van voor jaar en dag verkies ik niet zelf te ontvangen. Dat karweitje laat ik aan u over, Marie Louise.

MARIE LOUISE

(schertstoon):

Zeer vereerd! Er is anders geen aardigheid meer aan die twee gewezen bruidegoms... Een oude don Juan en een schrale centengrabbelaar! Doch kom, voor u wil ik me gaarne met dat zaakje belasten. Hebt ge nu al besloten wat ge aan die heeren geven zult als gedenkenis?

IDA:
Neen. En die keuze schijnt me zoo moeilijk. Indien ik maar zeker wist waar ze zooal van houden...

MARIE LOUISE:
Zoek zoo lang niet, lieve tante. Ik weet alvast wat ge aan den kapitein kunt geven. Hier zie!

(Haakt een ingelijste oude graveur van den muur af)

Een mooie oude gravuur, heelemaal toepasselijk op zijn amoureuze complexie: Cupido met zijn pijl op jacht naar teergevoelige harten!

IDA:
Kom, Marie Louise, wat ernstiger...

MARIE LOUISE:
Ik kan niet ernstiger zijn... Of meent ge misschien, dat die Cupido voor kapitein Quatremeire te jong is?... Verlangt gij een Cupido met grijze snor? Een Cupido weduwnaar? Een gepensioneerden Cupido? Een Cupido die zijn jeugd zoekt in cosmetieken en pommades?

IDA:
Genoeg, Marie Louise, 't is zoo al goed. Ik dacht hem zoo iets te geven, dat hem aan zijn soldatenleven kon herinneren...

MARIE LOUISE:
Hij was me nog zooal een soldaat...

IDA:
Ho, ho! Als hij voorbij reed aan 't hoofd van zijn kurassiers, vondt ge hem toch ook kranig...

MARIE LOUISE:
Weet ge wat? We zullen hem de buste van Napoleon geven, die in de bibliotheekkamer staat. Past dat niet beter voor dien mooien kurassier uit uw dolle jaren?

IDA:
Dat is een oplossing. Daar zal hij wel mee in zijn schik zijn. 't Is overigens een mooi stuk.

MARIE LOUISE:
En de andere nu?

IDA:
Van Waefelghem? Wat zullen we dien geven?

MARIE LOUISE

(spottend):

Een spaarpot?

IDA

(ook spottend):

Neen, een suikerpot.

MARIE LOUISE:
Een suikerpot?

IDA:
Den ouden zilveren suikerpot, daar op het buffet. In mijn herinneringen is Van Waefelghem altijd met dat pronkstuk vereenigd gebleven. Toen hij mij den eersten keer van zijn beruchte liefde sprak, zaten wc bij de koffie... Zijn eene hand streelde mijn vingeren en de andere streelde vol begeerige teederheid dien suikerpot...

MARIE LOUISE:
Juist, juist, met de flauwe lieftalligheden, die hij u vertelde, was hij den zilveren pot aan 't opvrijen...

IDA:
Toen had ik voor 't eerst het voorgevoel, dat het hem te doen was om... om...

MARIE LOUISE:
Om den massieven suikerpot... En nu wilt ge hem dien geven?

IDA:
Ja, dat hij er wel mee vare.

MARIE LOUISE:
Is dat nu grootmoedigheid of ironie?

IDA:
Misschien wel alle twee tegelijk...

MARIE LOUISE:
En Meneer Neys? Wat krijgt die? Die zal immers ook verschijnen? 't Is vandaag of ge revue hieldt: de parade der oude vrijers!

IDA:
Oude vrijers? Dat is wel wat veel gezegd, althans voor Meneer Neys.

MARIE LOUISE:
Toch niet! Ik weet wel beter. Ik wed ten eerste, dat gij mij voor hem wel zult willen ter zijde staan, niet waar? Of beter nog, hem heelemaal alleen ontvangen, zoo onder vier oogen?... Want, zeg het nu eens eerlijk, van de drie is dat toch wel de éénige, de ware geweest, niet?

IDA:
Toe maar, Marie Louise, ge durft zoo nogal wat zeggen! Meneer Neys is zeker een bescheiden, beste man, met veel kieschheid en fijn gevoel, die heel onderhoudend praat en opleeft in al wat schoon en goed is, en wij gingen gezellig met elkander om, maar verder ging het nooit!

MARIE LOUISE:
Helaas, neen, verder ging het nooit! Maar zou mijn tante Ida durven loochenen, dat ze hem al sedert jaren in stilte bewondert en, ja, schrik niet op, lief heeft? O, ik wist wel wat er in u omging, al hebt ge 't me nooit gezegd!

IDA:
Zooveel menschenkennis?

MARIE LOUISE:
Had Meneer Neys maar eens gesproken zooals 't behoort, toen de tijd daar was, dan zoudt ge u geen eersten keer met kapitein Quatremeire en geen tweeden keer met Van Waefelghem verloofd hebben... Is dat niet zoo?

IDA:
Welnu, ja, Marie Louise, dat is zoo...

MARIE LOUISE:
Ziet ge wel?

IDA: Nu ben ik op een ouderdom gekomen, die mij toelaat daarover te spreken in alle kalmte en berusting als over dingen, die geen keer meer hebben, heelemaal dood zijn... Ik heb van Neys gehouden, veel, heel veel... Maar wat geeft dat?... Die

niet moesten spreken, hebben gesproken... En de eenige wiens woord ik verwachtte, bleef zwijgen...

MARIE LOUISE:

En hij ook hield van u, daarvoor sta ik in! Maar hij heeft nooit gedurfd. Meer dan eens heb ik hem de woorden in den mond gegeven, maar te vergeefs. Hij wilde, of hij durfde niet begrijpen. Hij is veel te bedeesd voor een man...

IDA:

Bedeesdheid is niet altijd te veroordeelen. Bij hem is het een teeken van uiterste gevoeligheid voor de fijnste aandoeningen van het gemoed...

MARIE LOUISE:

Dat is allemaal heel mooi, maar daarmee is mijn tante ongetrouwd gebleven.

Vierde tooneel

IDA - MARIE LOUISE - SAMSON

SAMSON (*komt haastig binnen*):
Juffrouw Ida! Hij is daar.

MARIE LOUISE:
Wie?

SAMSON:
De kapitein! Hij staat voor de deur. Kijk, ge kunt hem in den spion hier zien.

IDA:
Wel, doe hem dan open.

SAMSON:
En hem hier brengen?

IDA:
Hem hier brengen.

(Samson mopperend af)

MARIE LOUISE

(aan het venster kijkend):

Ja, hij is daar. Maar, lieve hemel! Wat heeft hij zich opgedirkt! Kom toch eens zien, tante! (*Ida gaat ook kijken*) Grijze redingote, grijze hooge hoed! En wat een taille! En een roos in zijn knoopsgat... Kijk, hij zet zijn monocle vast... Waarachtig, hij gaat uit veroveren. *La clef des coeurs!*... Zult ge hem kunnen weerstaan, tante?

IDA:
Ik weet het niet, Marie Louise, ik maak mij dan ook maar uit de voeten...

MARIE LOUISE:
Spoed u! Ik zal hem eens zijn biecht doen spreken... We zullen plezier hebben.

IDA:
Wees maar niet te dol!

Vijfde tooneel

MARIE LOUISE - QUATREMEIRE

SAMSON

(leidt Quatremeire binnen):

Kapitein Quatremeire!

(Af)

QUATREMEIRE

(Ietwat caricaturaal, maar niet overdreven):

Morgen, Mevrouw.

MARIE LOUISE:
Morgen, kapitein. Ge zijt flink op 't appèl.

QUATREMEIRE:
Of ik, Mevrouw!

(Opgetogen):

Nadat ik zoo 'n briefje ontving van Mejuffer Ida...

MARIE LOUISE

(verwonderd):

Zoo 'n briefje?

QUATREMEIRE:
Zoo 'n uitnoodiging! Ik vloog hierheen op de vleugelen van het ongeduld.

MARIE LOUISE:
Wel, kapitein, dat klinkt als een madrigaal, maar dat vliegen is bij u zoowat oude gewoonte, niet waar? Ge vloogt altijd nogal vlug als het dames gold!

QUATREMEIRE:
Ach, scherts niet, Mevrouw. Toen ik Mejuffer Ida's briefje las, herleefde ik in cens den goeden tijd van vroeger en de bloem, die toen door een boozen wind werd geknakt, scheen nu weer te willen bloeien.

MARIE LOUISE:
Toe maar! Nog een madrigaal! Ze geraken anders wel wat uit de mode. Maar kapitein Quatremeire is altijd even galant gebleven.

QUATREMEIRE:

Mevrouw, u kan ik het wel zeggen. Ik voelde me voor Mejuffer Ida altijd meer dan galant, veel meer dan galant... Ik voelde me ontroerd, Mevrouw, ontroerd hier...

(op zijn hart wijzend)

...heelemaal ontroerd...

MARIE LOUISE:

Werkelijk! Maar zoo erg kon dat toch niet zijn.

QUATREMEIRE:

Ha! Nu voel ik eerst hoe spijtig het was, dat kwade tongen vroeger dat huwelijk met Mejuffer Ida belet hebben...

MARIE LOUISE

(spottend):

Dan brak uw hart van louter ontroering...

QUATREMEIRE:

Ja, Mevrouw, gij overdrijft zeker niet...

MARIE LOUISE:

Maar dat gebroken hart belette u toch niet om kort daarop met een andere te trouwen.

QUATREMEIRE:
Helaas ja, zoo is het gedaan. Er zijn machten die ons dwingen... Wij doen zekere dingen omdat we ze niet laten kunnen. Ik ben getrouwd, ja. Ik kon daar niet buiten.

MARIE LOUISE:
Ge kunt geen solo zingen... En nu ge weduwenaar zijt? Hoe legt ge 't nu aan boord? Nu zoekt ge zeker weer een partuur?

QUATREMEIRE:
Ik denk, dat ik nog hoop mag hebben...

MARIE LOUISE:
Om de andere partij van het duo te vinden...

QUATREMEIRE:
Ge zegt dat zoo alsof 't niet ernstig was...

MARIE LOUISE:
O, volstrekt niet. Hoe zou ik met zoo iets kunnen schertsen, kapitein?

QUATREMEIRE:
Ik heb goede hoop, Mevrouw.

(Met nadruk):

Ik meen goede hoop te mogen hebben...

MARIE LOUISE:
Zoo, zoo?

QUATREMEIRE:
Ik zal me toch niet vergissen, niet waar, Mevrouw?

MARIE LOUISE:
U vergissen? Waarin?

QUATREMEIRE

(Zijn waan dat Ida op hem verliefd is vooral door zijn mimiek te kennen gevend):

Die uitnoodiging! Die onverwachte, gezegende, veelbelovende uitnoodiging!

MARIE LOUISE:
Die uitnoodiging?

QUATREMEIRE:
Waarom verlangt ze me te zien?

MARIE LOUISE:
Waarom?

QUATREMEIRE:

Nu juist, na den dood van haar papa, nu de rouwtijd uit is...

MARIE LOUISE

(Hem plots begrijpend. Haar lachlust met moeite bedwingend. Besloten hem voor het gekje te houden):

O... ja... ja... En nu gij juist ook weer vrij zijt? Ja, waarachtig! Ik had daar nog niet eens aan gedacht...

QUATREMEIRE:

Maar Mejuffer Ida zal er wel aan gedacht hebben...

MARIE LOUISE:

Ik weet het niet...

(Haar lach moeilijk bedwingend)

QUATREMEIRE:

Ik meen te mogen raden wat ze mij thans wil zeggen...

MARIE LOUISE:
Hoed u voor de verbeelding, kapitein. Een desillusie is zoo noodlottig voor de gezondheid.

QUATREMEIRE:
Ach, spot niet, Mevrouwtje. Is het dan niet mogelijk dat de bloem, die in de Lente niet openging, toch in den Herfst aan 't bloeien gaat?

MARIE LOUISE:
Dat is uw derde madrigaal, kapitein. Dat wordt bedenkelijk.

QUATREMEIRE:
Maar zou het dan niet natuurlijk zijn, dat we nu zouden verwezenlijken wat vroeger mislukte?...

MARIE LOUISE:
Ik kan daar niet tusschen komen...

QUATREMEIRE:
Ach, laat me niet in de kwelling van de onzekerheid! Dat is niet lief van u, Mevrouwtje. Zeg mij toch, heeft Mejuffer Ida nooit een woordje over mij losgelaten?

MARIE LOUISE:
Neen, voor zoover ik mij herinner...

QUATREMEIRE:
Zoo 'n woordje, waaruit blijkt hoe ze over me denkt.

MARIE LOUISE:
Zoo 'n woordje? Neen. Ja. Ja toch!

(Geheimzinnig:)

Weet ge wat ze eens gezegd heeft?

QUATREMEIRE

(Vol verwachting):

Wat?

MARIE LOUISE:
Roodhuid, heeft ze gezegd. Roodhuid, Indiaan.

QUATREMEIRE

(Verbaasd):

Roodhuid, Indiaan?

MARIE LOUISE:

Ja, de kapitein is net een Indiaan, heeft ze gezegd; hij rijgt de harten van de dames, die hij veroverde, aan een koord, zooals de roodhuiden het doen met de schedels van de slachtoffers, die ze skalpeeren. En dat is wel zoo, niet waar?

QUATREMEIRE:
Dat zeggen ze, Mevrouwtje. Ja, maar...

MARIE LOUISE:
Maar, maar... Ze heeten u toch in de wandeling nog *la clef des coeurs, le passe-partout des coeurs*.... Ze zijn toch nog niet voorbij, de wilde dagen van don Juan?

QUATREMEIRE:
Ach, plaag me niet langer, Mevrouwtje. Ik verlang, ik verzucht...

MARIE LOUISE:
Naar het hart van Ida? Geef u die moeite niet, kapitein. Ze laat het niet aan de koord rijgen...

QUATREMEIRE:
Ik zal met haar spreken... haar overtuigen...

MARIE LOUISE:
Laat dat, kapitein! Mejuffer Ida zal bij

u niet komen. Ze heeft mij belast met de boodschap. Geloof mij, Cupido is voor haar op pensioen gesteld... Cupido lijdt aan rhumatiek, zijn snor en zijn haren zijn grijs... En de cosmetieken en pommades helpen daar niet aan...

QUATREMEIRE:

Die geestigheden zijn minder aangenaam, Mevrouwtje, en ik ben hier niet gekomen om dat te hooren...

MARIE LOUISE:

En zeker ook niet om van Mejuffer Ida te hooren wat ge verwacht. Laten wij wat ernstig zijn. Dat komt beter met onze jaren overeen. - Ik moet u, zooals Mejuffrouw Ida u schreef, een gedenkenis van haar vader overhandigen. Ik ga ze halen, wacht hier wat... Een oogenblik... (*Af*)

QUATREMEIRE:

Spotmerel!... Maar ze zegt de waarheid niet... Ze gekt maar...

(Gaat voor den spiegel staan; verzorgt zijn toilet - kamt zijn knevel met zakkammetje)

Ida heeft mij gevraagd... en

(op zijn hart wijzend) ik weet waarom.

Zesde tooneel

QUATREMEIRE - VAN WAEFELGHEM - SAMSON

SAMSON

(de deur openend):

Ga binnen, Meneer Van Waefelghem.

(Quatremeire keert zich plotseling om en Van Waefelghem bemerkend, ziet hij hem met de grootste verwondering aan. Van Waefelghem kijkt hem even verbaasd aan. Na een poos):

QUATREMEIRE:

Wat komt *gij* hier doen?

VAN WAEFELGHEM

(stug):

En wat komt *gij* hier doen?

QUATREMEIRE:

Ik ben hier *gevraagd*.

VAN WAEFELGHEM:
Ik *óók* ben hier gevraagd.

QUATREMEIRE:
En gij hebt hier *durven* komen?

VAN WAEFELGHEM:
En gij ook hebt hier *durven* komen?

QUATREMEIRE:
Durven? Durven? Ge weet toch wel dat ik hier altijd welkom was, zelfs een voetje voor had... in den tijd?...

VAN WAEFELGHEM

(grinnikend het gebaar van een

schop makend):

Jawel, een voetje voor van papa... naar de deur!

SAMSON

(die hij de deur het tooneel heeft bijgewoond):

Ooei, oei, oei!

(Slaat de handen in de lucht. Af)

VAN WAEFELGHEM:
Is er niet een scheen die er nog blauw van is?

QUAJ REMEIRE:
En is er niet een van de uwe, die dezelfde kleur heeft gekend? Is het niet, zuurkijkende Meneer? En als ik met Mejuffer Ida in oneenigheid kwam, zult gij wel weten wie dat kwaad vuur hier stookte en onderhield, wie tegen mij intrigeerde... Maar pas op! Probeer niet meer mij wéér in den weg te loopen...

VAN WAEFELGHEM:
O, o! Gij gaat dus de kans opnieuw wagen? Met uw arme, oude charmes beproeven wat ge met uw jonge niet hebt kunnen doen? Dat zal plezierig worden.

QUATREMEIRE:
En gij wilt hier waarschijnlijk weer onderkruiper spelen. Lasteren en liegen...

VAN WAEFELGHEM:
Ha, kapitein, dan moogt ge niet meer bij de pampoezekens gaan. Niet meer naar den *Viermeulen*, niet naar Eudoxieken... Doe dat niet weer, of het springt weer af... En beeldt gij u werkelijk in, dat Mejuffer Ida zich nog op uw persoon verlieven kan?...

QUATREMEIRE:
En op *uw* persoon?

VAN WAEFELGHEM:
O, die pretentie heb ik nooit gehad... Daar zijn betere troeven om het spel te winnen...

QUATREMEIRE:
Uw troeven, o ja, uw cententroeven! Ja, nu waant gij u zeker onweerstaanbaar? Mamaatje Van Waefelghem is dood, en matantje is ook dood, en Vleneer Van Waefelghem zwemt nu in 't geld en beeldt zich in, dat men hem daarvoor nu achterna loopt. Maar geloof mij, Ida geeft nog *dàt* niet

(met den duim tegen den wijsvinger klappend)

voor al uw rijkdommen...

VAN WAEFELGHEM:

En nog *dàt* niet

(zelfde gebaar)

voor al uw bekoorlijkheden... Maar laat die bezorgdheid, Meneer, ik zal mijn zaken wel zelf regelen...

QUATREMEIRE:
Zoo, dan komt ge nog eens, lijk den vorigen keer, uw conditiën stellen, zwart op wit, door u gedic-

teerd: Ik slok alles op. Ik strijk het fortuin der Mabesoone's in mijn kas en speel er den vrek mee?

VAN WAEFELGHEM.
- Ik weet wat er mij te doen staat, Meneer.

QUATREMEIRE:
Zeg mij dat het niet waar is. De ooren van den vrek kunt ge niet wegsteken.

VAN WAEFELGHEM:
Ik keer u mijn rug toe, Meneer.

QUATREMEIRE:
En ik vansgelijke.

(Marie Louise treedt op)

VAN WAEFELGHEM:
Vrouwengek!

QUATREMEIRE:
Centengek! Ge beleedigt Juffrouw Ida als ge u inbeeldt, dat uw geld haar maar iets schelen kan... Zij zou u nog niet willen hebben, al stondt ge in het goud van het hoofd tot de voeten... Neen, ze zou u niet willen...

Zevende tooneel

MARIE LOUISE - QUATREMEIRE VAN WAEFELGHEM

MARIE LOUISE

(is met een kleine bronzen Napoleon-buste opgekomen):

Willen, willen? Wat is er hier van Juffrouw Ida en van willen?

QUATREMEIRE

(spottend):

Meneer Van Waefelghem, die zich wat inbeeldt van juffrouw Ida en hem...

MARIE LOUISE:
Beeldt Meneer Van Waefelghem zich dat in? Wel, wel! Waar gaat dat heen?

QUATREMEIRE:
Waanzin, niet waar, Mevrouw?

MARIE LOUISE:

Ja, waanzin, zoo groot als die van u daar straks. - Weest nu eens alle twee kalm en verstandig. Van al de lichtvaardigheden van vroeger is er niets overgebleven bij juffrouw Ida, en zoo ze u hier verzocht te komen, dan is het enkel en alleen om zich te schikken naar den wil van dokter Mabesoone. Als herinnering aan de vriendschap, die u voor vele, vele jaren met hem vereenigde, en als bewijs van zijn oude genegenheid, die niettegenstaande alles wrat tusschen u en hem voorviel, tot aan zijn dood bleef voortleven, heeft hij Mejuffer Ida opgedragen u elk een voorwerp uit zijn verzameling te geven. Ik ben er mee belast u dat te overhandigen...

QUATREMEIRE:
Zal ik dan Mejuffrouw Ida niet te zien krijgen?

MARIE LOUISE:
Neen, kapitein. En dat zal ook wel beter zijn voor de verbeelding en de gemoedsrust...

VAN WAEFELGHEM:
Dus, ge zijt mis, mooie jongen!

QUATREMEIRE:
En gij?

MARIE LOUISE:
Laat dat gekibbel, mijne Heeren. Het heeft geen zin. Ziehier kapitein, wat Mejuffer Ida u schenkt uit naam van haar vader. Zij hoopt, dat het u welkom zal zijn.

QUATREMEIRE:
O, Mevrouw, ze maakt me overgelukkig en ik heb spijt, groote spijt, dat ik haar zelf niet zeggen mag hoe gevoelig ik ben voor die lieftalligheid...

MARIE LOUISE:
Ik zal 't haar zeggen, kapitein.

QUATREMEIRE:
Dank u wel, maar dat is hetzelfde niet... Ik zal haar schrijven...

MARIE LOUISE:
Ik zou dat maar laten...

QUATREMEIRE:
Ik kàn dat niet, Mevrouwtje... Ik moet, ik zàl haar schrijven... Ik zie verder, Mevrouwtje. Er ligt in die buste iets meer dan beleefdheid...

MARIE LOUISE:
Opgepast! Houd de paarden in toom, kapitein. Ze gaan op hol!

QUATREMEIRE:
Mejuffer Ida wist, dat ik van dit beeldje hield... Ik voel het teedere van haar inzicht...

VAN WAEFELGHEM:
Hoort ge hem? Hij zal Napoleon nog voor een liefdebekentenis houden!

MARIE LOUISE:
Neen, neen. Er ligt noch teederheid, noch bekentenis in die buste - al evenmin als er zoetheid ligt in het geschenk, dat Mejuffer Ida voor u bestemde, Meneer Van Waefelghem.

(Ze neemt den suikerpot van het buffet)

VAN WAEFELGHEM:

Voor mij?

MARIE LOUISE:
Ze meende, dat gij voor dit huiselijk voorwerp in massief zilver een zwak hadt, en wilde u daarmee genoegen doen...

VAN WAEFELGHEM:
Ik vind het prachtig.

QUATREMEIRE:
Prachtig ironisch...

VAN WAEFELGHEM:
Wat is er ironisch?

MARIE LOUISE:
Niets, volstrekt niets, Meneer Van Waefelghem.

QUATREMEIRE

(spottend):

O, ik vergis me... 't Is een bekentenis, Meneer Van Waefelghem, een bekentenis...

VAN WAEFELGHEM:
Spot maar, kapitein, spot maar... Hoe zoudt ge anders uw spijt verbergen? Ik hoef met mijn geschenk zeker niet voor 't uwe onder te doen...

(Hij bestreelt den suikerpot. Tot Marie Louise):

Mevrouwtje, ik kan onmogelijk in aanwezigheid van een derde (*wijst op Quatremeire*) alles zeggen, wat ik te zeggen heb...

QUATREMEIRE:
Ik evenmin, Mevrouwtje...

MRAIE LOUISE:
Dan kunt ge dat alle twee best ongezegd laten. Dat ge beiden tevreden zijt met de gedenkenis is het eenige wat Mejuffer Ida verlangt...

QUATREMEIRE & VAN WAEFELGHEM

(spreken nu tegen elkaar op in comische drukte, waarmee Marie Louise veel plezier heeft)

QUATREMEIRE:
Zeg haar, dat ik haar verrukkelijk vind.

VAN WAEFELGHEM:
Zeg haar, dat ik...

QUATREMEIRE

(hem onderbrekend):

Zeg haar dat ik haar schrijven zal...

VAN WAEFELGHEM:
Zeg haar, dat zoo ze mij spreken wil, ik tot haar beschikking ben...

QUATREMEIRE:
Zeg haar, dat mijn hart...

VAN WAEFELGHEM:
Zeg haar, dat hij...

MARIE LOUISE:
Schei uit, in Gods naam, schei uit!

(Proest het uit)

Achtste tooneel

NEYS - MARIE LOUISE - QUATREMEIRE VAN WAEFELGHEM - SAMSON

SAMSON

(leidt Neys binnen):

Professor Neys! (*Af*)

(Van Waefelghem en Quatremeire houden ineens op met hun gekibbel).

NEYS:
Mevrouw, Heeren... Stoor ik niet?

MARIE LOUISE:
Wel integendeel! Hoe gaat het u? Wij hebben u al een heelen tijd gemist.

(Handdruk)

(Quatremeire en Van Waefelghem zijn tot elkander genaderd, bekijken Neys met booze blikken en schijnen zich stil-zwijgend met elkander te verstaan om front tegen hem te maken)

QUATREMEIRE & VAN WAEFELGHEM

(samen):

Wat komt die hier doen?

MARIE LOUISE:
Hij komt óók gevraagd, en wel heel speciaal gevraagd door Mejuffer Ida.

QUATREMEIRE & VAN WAEFELGHEM

(ontgoocheld):

Zoo-oo?

MARIE LOUISE:
Zeker, mijne Heeren. Professor Neys was de trouwste van dokter Mabesoone's vrienden. Voor hem is er natuurlijk ook een gedenkenis, en Mejuffer Ida wenscht hem die persoonlijk te geven.

QUATREMEIRE:
En ik, die Mejuffer Ida zoo verlang te zien!

MARIE LOUISE:
Maar zij wenscht *u* niet te zien.

QUATREMEIRE:
Ik zou haar willen zeggen...

MARIE LOUISE:
Ja, ja! Ik weet het, maar daar is ze doof voor.

VAN WAEFELGHEM:
Kapitein, dring niet aan! Ziet ge niet wat voor een spel er hier gespeeld wordt? Ziet ge niet, dat *hij* de ware Jozef is?

NEYS:
Maar wat praat ge toch altemaal? Ik begrijp u niet!

QUATREMEIRE:
Ge begrijpt ons maar al te wel, maar gij wilt ons uw heimelijk spel verbergen...

VAN WAEFELGHEM:
Stille waterkens hebben diepe gronden...

QUATREMEIRE:
Wat zijn uw inzichten, Meneer Neys?

VAN WAEFELGHEM:
Zoo 'n kruideke-roer-me-niet is nooit te betrouwen...

QUATREMEIRE:
Gij wilt de veroveraar zijn?

NEYS:
Maar ge overvalt mij als een kletterbui, en ik snap geen woord van al wat ge vertelt...

MARIE LOUISE:
Ik denk, heeren, dat ons onderhoud afgeloopen is. Wij kunnen van elkaar afscheid nemen.

(Roepend aan de deur rechts:

Samson!

QUATREMEIRE:
Dus, we moeten weg?

VAN WAEFELGHEM:
We gaan, we gaan.

QUATREMEIRE

(tot Neys):

Welnu, ja, we gaan, meneer Neys. Maar onthoud het, wij zullen elkander nog ontmoeten, onthoud het!

MARIE LOUISE:
Dat is geen hoffelijk afscheid voor een galant man als gij. Ik hoor liever uw madrigalen.

VAN WAEFELGHEM

(tot Marie Louise):

Ik neem alles terug wat ik daarstraks gezegd heb.

MARIE LOUISE:
Goed, goed. Neem dat alles terug,

(op den suikerpot wijzend):

als ge dien maar houdt.

(Samson opent de deur om Quatremeire en Van Waefelghem uitgeleide te doen)

QUATREMEIRE

(groet Marie Louise; voorbij Neys gaande, bekijkt hij hem misprijzend van het hoofd tot de voeten):

Intrigant!

VAN WAEFELGHEM

(zelfde spel):

Onderkruiper!

(Beiden af, gevolgd door Samson)

Negende tooneel

MARIE LOUISE - NEYS

MARIE LOUISE:
't Is tijd, dat ze weg zijn. Ik ging stikken...

NEYS:
Maar wat willen ze toch van mij?

MARIE LOUISE:
Ge zijt rivalen, Meneer Neys.

NEYS:
Rivalen?

MARIE LOUISE:
Niettegenstaande hun blauwe scheen van vroeger, niettegenstaande tante Ida ze beiden wandelen zond met klank, beelden ze zich alle twee in, dat ze nog op hen verliefd is, en ze droomen nog van trouwen. En daarom zijt ge rivalen, begrijpt ge?

NEYS:
Rivalen? Neen, ik begrijp niet. Ik zie alleen dat Quatremeire en Van Waefelghem nog geen zier wijzer zijn geworden...

MARIE LOUISE:
Niet wijzer, maar gelukkiglijk veel onschadelijker, Meneer Neys... Ge bevindt u nu in de gunstigste voorwaarden... Zorg, dat ge er nu maar goed gebruik van maakt...

NEYS:
Gunstige voorwaarden? Gebruik van maken?

MARIE LOUISE:
Dat zult ge dadelijk begrijpen. Ik roep eerst tante Ida... Ze zal wel ongeduldig zijn om u te zien... (*Aan de deur links roepend*): Tante! Kom nu maar, alle gevaar is geweken!

(Tot Neys, schertsend en met bedoeling):

Tenware, dat het grootste gevaar nu nog gebleven was!

NEYS:
Ik begrijp u niet, Mevrouwtje.

MARIE LOUISE:
Ik wèl, Meneer Neys.

Tiende tooneel

IDA - MARIE LOUISE - NEYS

IDA:
Dag, Meneer Neys. 't Doet me oprecht genoegen u te zien. Gij zijt sedert vaders dood hier zoo weinig geweest.

MARIE LOUISE:
Hoort ge dat, Meneer Neys?

NEYS:
Ik vreesde soms ongelegen te komen...

IDA:
Oude, goede vrienden komen nooit ongelegen... Vergeet dat niet..Nu moet ik u, volgens vaders laatste wilsbeschikking, een aandenken uit zijn verzameling laten kiezen... Zeg gerust wat gij het liefst hebt, Meneer Neys. Papa zou u zeker 't mooiste gegeven hebben, want hij hield machtig veel van u...

MARIE LOUISE:
En tante Ida...

(Ida doet haar zwijgen)

NEYS:
Ach, Mejuffer! Het mooiste *hèb* ik van uw vader: de herinnering aan een edel, hoogstaand man. Daar naast verliest alle stoffelijk aandenken zijn waarde...

IDA:
En toch zult gij papa's wil eerbiedigen, hoop ik?

MARIE LOUISE:
En tante's wil toch ook een beetje, niet waar, Meneer Neys?

NEYS:
Moet het dan volstrekt?

IDA:
Ja, 't is een dwangbevel...

NEYS:
Mag ik dan uw vaders *Horatius* vragen?

IDA:
Zoo 'n simpel boekje?

NEYS:
Simpel; eeuwen oud, maar frisch als op den eersten dag; rijk aan levenswijsheid en gewijd door 't liefderijk gebruik, dat uw vader er van maakte. 't Is bovendien een heel zeldzame uitgave...

IDA:
Uw wil is een wet, Meneer Neys, maar ge zult me toelaten er zelf nog wat bij te voegen...

MARIE LOUISE:
Hoort ge dat weer, Meneer Neys?

IDA:
Wilt ge dat boek even in de bibliotheek halen, Marie Louise?

MARIE LOUISE:
Zeker, zeker... Maar ik moet eerst iets vragen aan den professor. Is het niet in dezen Horatius, dat het staat, dat de menschen van de goede gelegenheid moeten gebruik maken?... Hoe zegt Horatius dat in het Latijn?... Ik heb het nog gehoord... Hoe is het weer?

NEYS:
Carpe diem, bedoelt ge zeker. Pluk den dag!

MARIE LOUISE:
Juist, en ik zet dat over op mijn manier: profiteer van de occasie. Is dat goed vertaald, professor?

IDA

(ietwat verlegen):

Marie Louise, mag ik u vragen om het boek te gaan?

MARIE LOUISE:
Jawel, jawel... Als 't voor Meneer Neys is, vliegen wij, niet waar, tante?

Elfde tooneel

IDA - NEYS

NEYS:
Mevrouw Marie Louise heeft nog niets van haar opgeruimdheid en levensblijheid verloren... Ze is nog zoo speelsch en plaagziek als toen ze twintig jaar was...

IDA:
Gelukkig karakter!

NEYS:
Ach, de eene heeft de levende blijheid, de andere de stillere vreugde der herinnering...

IDA:

Is herinnering nog wel vreugde?

NEYS:

Gelouterde vreugde, Mejuffer Ida. Als ik de helle meizon hier in de kamer zie binnenglijden en vlinderen rondom ons, dan is 't mij alsof het jonge licht al het oude ingeslapene hier weer wekte. De vriendschap van wijlen uw vader; de onderhoudende kout van vroeger; de muziek die wij hier samen maakten; de goede uren van innige gezelligheid, alles komt hier wzeer aanzweven uit het verleden als een geur van verre bloemen. De herinnering brengt hier een zachte, elegische wellust in het hart...

IDA:

Als gij de elegie een *wellust* heet! Ik voel de droefheid van al wat heengegaan is om niet meer weer te komen... Ik voel de eenzaamheid... Ach, ik had mij vroeger mijn leven anders voorgesteld!

NEYS:

Te weten, dat we onze droomen nooit heelemaal tot werkelijkheden zien worden, behoedt tegen ontgoochelingen...

IDA:

Die wijsheid bevredigt het hart niet, Meneer Neys...

NEYS:

Kom, Juffrouw Ida, gij, die altijd zoo evenwichtig waart...

IDA

(met warmte):

Juist die evenwichtigheid is soms het noodlot van ons leven. Die belet ons zoo dikwijls een besluit te nemen als 't er op aankomt. Wij moesten ze meer kunnen afschudden... Te veel redeneeren, te verstandelijk aarzelen deugt niet... Men moet al eens naar het hart alleen luisteren en heerlijk dwraas durven zijn.

Twaalfde tooneel

MARIE LOUISE - IDA - NEYS

MARIE LOUISE

(binnen met het boek; heeft de laatste woorden van Ida gehoord):

Bravo, tante! Zoo hoor ik het gaarne! Zeg het nu maar rechtuit. Als ge 't nu nog niet aan malkaar zegt, dan weet ik niet of 't ooit nog gebeuren zal...

IDA:

Marie Louise, wilt ge wel zwijgen?...

MARIE LOUISE:

Aarzelt ge nu nóg? En gij, Meneer Neys? Nog geen *Carpe diem*, of hoe is het weer? Pluk den dag! Weet ge wat tante u met dit boek (*geeft hem den Horatius*) nog als gedenkenis zou moeten geven? Dit hier, zie!

(Ze neemt van het buffet een groepje in Saksisch porselein en zet het vóór Ida en Neys op een tafeltje)

IDA:

Marie Louise, wat gaat ge doen?

MARIE LOUISE:

Ziet ge, Meneer Neys, dat jonge markiesje hier vóór dat jonge markiezinnetje staan?

(Zij wijst op het beeldje)

Ze lacht hem toe, ze haalt hem aan, haar oogen zeggen hem: ‘Toe, spreek! Zeg het me maar, dat ge me lief hebt! Ik ook heb u lief!’ Maar hij blijft daar roerloos, beteuterd, beschaamd, durft niet opkijken, draait zijn hoed tusschen

de vingeren... En weet ge wat er onder staat? *Si jeunesse savait*... Welnu, zoo ging het met u en tante, Meneer Neys, lange, lange jaren geleden...

NEYS:
Ge fantaseert, Mevrouwtje, ge fantaseert...

MARIE LOUISE:
Geen zier! 't Is nu zoowat dertig jaar geleden, dat ge die kans hebt verkeken...

IDA:
Wat gaat ge nu uithalen?

MARIE LOUISE:
O, ge weet het alle twee nog heel goed... We waren met ons drieën in het bosch... Ik, nog een bakvisch, was meegegaan, zoowat als *chaperon*, als ik toen reeds dacht... Het begon op eens te regenen... Weet ge 't nog?...

NEYS

(In herinnering opgaande):

Bij den vijver...

MARIE LOUISE:
Juist! Ziet ge 't wel? Bij den vijver... En we hadden maar één regenscherm.

IDA

(Ook in herinnering opgaande):

Een zonnescherm... Een groot wit zonnescherm.

NEYS:
Het mijne...

MARIE LOUISE:
Juist... En we schuilden gedrieën onder die ééne paraplu... En ik zong om den tijd te verdrijven...

NEYS:
Jawel, jawel...

MARIE LOUISE:
En weet ge nog wàt ik zong?

NEYS

(aarzelend):

Neen...

MARIE LOUISE:

O! Hoe durft ge dat ‘neen’ uitsproken? Ge weet het zéker... Ge hebt het meegezongen en tante ook... Zeg gij het, tante, wat we zongen...

IDA

(blijde aarzelend):

Ik denk dat het was: *Nous n'irons plus au bots, les lauriers sont coupés...*

MARIE LOUISE:

Juist! Hoe prachtig hebt ge dat onthouden! En 't refrein, kent ge dat ook nog, Meneer Neys? *Dànsez, chàntez, èmbrassez qui vóus voulez, èmbrassez la plus belle...* En toen gij begreept wat ge aan 't meezingen waart, hebt ge alle twee ineens opgehouden. Is het niet zoo? Ge zwijgt alle twee? En dan heb ik u gezegd wat ge moest doen, Meneer Neys.

(Het stille spel van Ida en Neys moet bij die woorden van Marie Louise zeer verzorgd worden)

NEYS:

Ja, Marie Louise, toen al waart ge goed van de spanader gesneden...

MARIE LOUISE:

Toen hadt gij beiden heerlijk dwaas

moeten zijn en elkander moeten zeggen wat ge beiden wel weet. Zie zoo! Ik hoop dat ge 't *nu* zeggen zult. Ik muis er uit tot ge klaar zijt. Da-ag!

(Lachend af)

Dertiende tooneel

IDA - NEYS

(Ida en Neys blijven in de grootste verwarring tegenover elkander zitten. Eindelijk spreekt Neys)

NEYS:
Wat Marie Louise daar zegt is waarheid, Ida...

IDA:
Toen hadt ge moeten spreken...

NEYS:
Ik heb het in een vers gezegd...

IDA:
Zoo? In een vers, dat ge me nooit hebt gegeven...

NEYS:
Ik heb er te lang mee gewacht... Toen ik het geven ging, was Quatremeire mij voor...

IDA:
Quatremeire, laat dien er buiten... Dat was een vergissing van hem en van mij... Maar toen kwam er een *tweede* gelegenheid voor u, Meneer Neys... Ik verwachtte u een tweeden keer...

NEYS:
Ook ik nam mij een tweeden keer voor te komen en te spreken...

IDA:
En ge hebt het weer maar in een vers gezegd, dat ik niet te zien kreeg...

NEYS:
Er was een avond, dat ik het u *bijna* heb gezegd...

IDA:
O, ik kan raden wanneer... Op een Augustusavond in onzen tuin...

NEYS:
Marie Louise was er weer bij...

IDA:

Ja, ik weet nog goed hoe 't alles toeging... Vóór ge kwaamt had ze me gezegd: ‘Dezen keer zal het goeie keer zijn. Hij *moet* en hij zal spreken.’ En toen ge daar wraart begon ze u te plagen en op mij zinspelingen te maken, die zóó doorzichtig waren, dat ik mij schaamde...

NEYS:

En ik ook verlegen werd...

IDA:

En dan liet ze ons alleen; ze ging binnen piano spelen... Om ons wat te helpen, zooals ze zeide.

NEYS:

Ze speelde: *Plaisirs d'amour ne durent qu'un moment...*

IDA:

Chagrins d'amour durent toute la vie... En ik dacht:

Nu gaat hij mij de hand vatten... Ik voelde de mijne al glijden, naar u toe, zoo...

NEYS:
Dat was het, ja, wat ik had willen doen... Mijn hand gleed ook naar de uwe toe, zoo...

IDA:
Ik dacht: Nu gaat hij het vragen, is het niet met woorden, dan toch met een blik... En het 'ja' lag al op mijn lippen...

NEYS:
Dat was het wat ik hier van binnen verlangde! Maar toen zag ik u weer ineens zoo hoog, zoo ver boven mij...

IDA:
Dat ge begont te spreken van de sterren aan den hemel, van Cassiopeïa en den Grooten Beer.

NEYS:
Liever daarvan dan van Van Waelelghem, van wien ik vermoedde, dat hij toen de candidaat was.

IDA:
O, dwaze wankelmoedige, die niet nemen dorst wat daar vóór u lag! Waarom hebt ge toen niet gesproken?

(Marie Louise begint binnen zacht-stemmig te spelen: 'Plaisirs d'Amour' van Martini)

NEYS:
Ach, had ik *wel* gesproken, zouden wij er thans gelukkiger om zijn?

IDA:
Waar is het geluk dan wel te vinden, zooniet in voldaan verlangen?

NEYS:
Het mijne lag in den immer voortlevenden droom van dat alles, - de liefde tot u, die ik onuitgesproken voort bleef koesteren. En ik was rijk genoeg daarmee om de behoefte aan iets tastbaarders niet te voelen. In mijn hart kon het niet donker worden.

IDA:
En *mijn* geluk, Meneer de filosoof, wat was *mijn* geluk?

NEYS

(Aarzelend):

Wellicht dat ge 't niet wist, dat ik van u hield, - dat ik zoo 'n droom had...

IDA:
Zoo 'n d room had ik ook. - Maar aan een droom, hoe schoon ook, hebben wij toch niet genoeg...

NEYS:

Ik had meer dan een droom. Al wat van de liefde blijft leven als de zinnengloei uitdooft, het duurzaamste der liefde, had ik dat niet?

IDA

(Laat haar hand in de zijne glijden en legt haar hoofd op zijn schouder):

Ja, dat hadt ge! Ge hadt het uit uw zelf, maar ik ook schonk het u in stilte, al lang...

(*De muziek houdt binnen op. - Neys kust Ida's hand*)

Veertiende tooneel

MARIE LOUISE - IDA - NEYS

MARIE LOUISE

(treedt binnen, na een poos. Zij verrast Neys terwijl hij Ida's hand kust):

Bravo! Derde keer is goei keer geweest! Mag ik u nu eindelijk proficiat wenschen met uw huwelijk?

NEYS & IDA

(zijn ietwat verlegen opgestaan. Bekijken elkander verbaasd en beginnen langzamerhand te lachen, zonder overdrijving)

IDA:
Trouwen? Ik? Met mijn witte haren?

NEYS:
O, die witte haren verjongen, ongepoederde markiezin. - Maar die rimpels in mijn aangezicht!

IDA:
O, die rimpels passen bij uwen ernst. - Maar de stramheid van mijn handen...

NEYS:
O, die heb ik nog nooit gemerkt. - Maar mijn vermaningen van jicht!

IDA

(Lachend):

Kortom, alles is jong aan ons, maar we tellen samen bijna 150 jaar!

MARIE LOUISE:
Zeg, wat heb ik nu aan u tweeën? Gaan we bruiloft vieren, ja of neen?

IDA:
Neen, mijn lieve nicht, dat plezier kunnen wij u niet gunnen. Maar *u* mogen wij het wel zeggen! Na het gesprek, dat gij hebt uitgelokt, en met uw mooie muziek begeleid, weten wij dat wij aan elkander verbonden zijn, vaster dan alle ceremoniën het nog zouden kunnen doen...

MARIE LOUISE

(schertsend):

Dus zoo een soort verbintenis in vrije liefde?... Dat ziet er hem lief uit!

NEYS

(Eveneens schertsend):

Die zal *ons* wel geoorloofd zijn. Onze liefde is nu vergeestelijkt, en moet niet meer door het huwelijk binnen de muren van een en hetzelfde huis opgesloten worden.

Vijftiende tooneel

MARIE LOUISE - IDA - NEYS - SAMSON

SAMSON

(Op met een bord champagneglazen en flesch):

Proficiat, Meneer Neys! Proficiat, Mejuffer Ida!

MARIE LOUISE:

Neen, Samson, 't is weer mis! Ik heb u te vergeefs den champagne laten halen. Ze trouwen weer niet...

IDA:

Ontkurk toch maar, Samson. Het is verloving noch bruiloft, maar *tóch* is het feest, Marie Louise. Pluk den dag!

(Ida neemt Neys de beide handen en bekijkt hem met blikken vol blijde ontheffing)

MARIE LOUISE

(tot Samson):

Hebt ge nu ooit zoo iets gezien?

SAMSON:

Die zaak is nog niet afgeloopen, Mevrouw. Ik heb nog goeden moed!

(Intusschen ontkurkt hij de champagneflesch)

Wij zijn al heel wat opgeschoten sedert den laatsten keer... Geloof mij, als er twee elkander zóó bekijken, dan volgt er nóg wat! Ik geef het nog niet op...

DOEK

MAURITS SABBE.

Vijf gedichten

De Gesteenigde

Met krommen rug en manken poot
Duwde ijvrig langs de drukke straten
Zijn wagentjen, een oude Jood,
Verdreven afval der Karpathen.

Zijn haarbos was een warboel slechts,
Zijn baard hing neer in lange klodden,
Zijn laarzen gaapten links en rechts,
Zijn knoken piepten door de vodden.

Met heesche stem riep hij zijn waar
- Wat rommel van verslenste dingen -
Maar niemand hoorde of zag er naar.
‘Ei, jongens! hoort den Jood eens zingen!’

Een drom van bengels liep hem na
En spotte met den armen stakkerd.
Tot steenen werpen kwam het dra,
Blij de een door d'andren aangewakkerd.

Toen hield de Jood zijn karken staan:
Onnoozlen, sprak hi zacht, gaat henen!
Ik heb u toch nooit goed gedaan,
Waarom dan werpt ge mij met steenen?

De Cederboom

Daar staat hi als een reuzendroom,
De breedgetakte cederboom.
Geheimvol schijnt zijn levensdoel.
Wat ook rond hem krioele of woel',
Het is of 't hem niet aan en ging,
Of hem geheugde een hooger kring
Dan 't aardsche, dat zijn kruin beschâuwt,
Dan 't zand waarin zijn wortel klauwt.

Hij ducht geen mensch, hij vreest geen worm,
Hij tart den vorst, weerstaat den storm,
Hij voelt ze noch ontwaart ze niet.
En wat rond hem bewege of vlied',
Hij strekt zijn forsche vlerken uit
Alsof hi tegen roof en buit,
Alsof hi tegen hitte en kou,
Wie bij hem komt beschermen wou.

Te nauwernoode doet een zucht
Ze eens op- en neergaan door de lucht
Gelijk den waaier van een fee.
Dan ruischt door 't groen iets als een bee
Gepreveld door onzichtbren mond,
Dan waait een wasem wierook rond -
En 't zinbeeld van onwrikbren wil
Houdt zich opnieuw godplechtig stil.

Ginds, boven op den Libanon,
In reiner lucht, bij milder zon,
In vrijheid en in wildernis
Groeit 't woud waar hij de telg van is.
Is 't daaraan, dat hi mijmert? Is 't
Iets anders, dat hi wenscht en mist?
Bij 't vuige, rond hem links en rechts,
Blijft wéldoen zijn genoegen slechts.

Ik min u, Sylve, koen en vroom!
Wanneer mijn ziel, van weemoed loom,
Soms naar een plekje zoekt en hijgt
Waar alles meevoelt, dweept en zwijgt,
O gun haar aan uw boezem dan
Een nestje waar ze schuilen kan,
En laat ze deelen in uw droom,
O Cederboom!

Liefdedroom

Ik zeil op een zee van de mane beschenen.
'k Hoor 't zwalpen en klotsen der golfjes rond mij.
Daar ginds, in den mist, is de kuste verdwenen,
Waar 't menschdom zich foltert in 't kavlen der tij;

De kuste der netels, der distels en doomen
Van arglist en afgunst, van nijd en van haat,
Het drassige woonoord van alles waar voor men
In 't zweete zich zwoegt en het ware verlaat.

Alleen nog ons beiden!... Onze armen omstrenglen
Ons boezem aan boezem en 'k drink op uw mond
Den geur uwer ziele, den adem der englen,
In teugen zoo diep als der hemelen rond.

Gods lichtekens flikkren lijk dauw in den hooge
Met 't zilver der mane dat wiegelt op 't nat.
Twee starren, hun zusjes, bewonen uw oogen,
Die 'k kusse en herkusse, van zaligheid zat.

Alleen nog ons beiden!... De duisternis luistert
Naar 't lied dat ons welt uit het bruisende hart,
Dat de afgrond beg'leidt en de hemel ons fluistert,
Dat 't Heelal bereddert en de Eeuwigheid tart.

En kolke na kolk begint de afgrond te glimmen
Vol edelgesteenten, spelonken van vuur;
En de eene na de andre verrijzen de schimmen
Van al wat eens minde, was 't ook maar een uur.

Onzichtbare handen ontvlechten uw lokken
En snoeren daarin ons van vleesche tot vleesch,
Ons wezens versmelten, 'k hoor 't luiden van klokken,
't Nirvâna gaat open: Gods weerschijn verrees.

En gansch nu met rozen bebloemd om den steven,
Drijft 't hulkje bevredigd en deint op de zee,
Met liefde bevracht, van 't oneindige omgeven,
Zoo klein in zich zelve, zoo groot voor ons twee!...

Waarom?

Als 't eenzaam bosch in goud zich hult
En alle tinten van oranjes;
Als de eekhoorn aan zijn feestdisch smult
Van beukenootjes en kastanjes;

Als uit de toppen van de boomen
October 't roestig loover maait
En als een waas van najaarsdroomen
Onzichtbaar over 't landschap waait; -

Dan dwaalt mijn geest, van weemoed zwaar,
Soms weer naar lang vervlogen dagen
En vraagt zich: is het werklijk waar,
Dat jeugd en vreugd hun einde zagen?...

En wijl ik dweep, rijst blad na blad
Als dwars door mijn gepeinzen neder,
En ieder voert ter aarde wat,
En wenkt: vaarwel, 'k kom nimmer weder!...

Kwam ik te vroeg? Kwam ik te laat?
Het glimlacht alles om me henen,
Maar als met tranen op 't gelaat
En 'k voel mijn ziel, als 't ware, weenen.

Kerstnacht

Alle ruitjes zijn verlicht
En geen enkel deurtje is dicht
Toegegrendeld zooals anders.
Uit elk schouwken stijgt de rook
Als een noodend vredespook
In een vlucht van salamanders.

Iets onzegbaars huivert zacht
Langs de wieken van den nacht
Onder 't wakend oog der starren.
't Is of zich de onmeetlijkheid
Tot iets godlijks voorbereidt.
Lichtjes flikkren in de sparren.
Lichtjes glimmen door het gras

Tot in 't needrigst struikgewas.
Heinde en verre is alles stille.
Maar door 't ruim ruischt als een stem:
‘'k Ben de Nacht van Bethlehem,
Hoop en Liefde is Godes wille!’

ALBA CTESIOS.

Bij de 100ste Verjaring van den Dood van Pestalozzi

Het mag een verheugend feit heeten, dat in een tijd als dezen, zoo rijk aan psychologische studie en pedagogische experimenten, - studie en experimenten, die een oogenblik denken doen dat thans voor goed de onderwijs- en opvoedkundige hervormingen worden ingeluid, - algemeen de behoefte gevoeld werd, een man als Johan Pestalozzi te herdenken, die op 17 Februari 1827, dus honderd jaar geleden, het leven verliet, nadat hij er praktisch vooral mislukkingen en ontgoochelingen had doorgemaakt.

't Moet dan wel zijn, dat onder of achter Pestalozzi's ervaringen een voelen, een denken, een streven heeft gezeten, dat heden nog begrepen en gewaardeerd kan worden.

Wat dit dan was?... Het ware moeilijk na te gaan, indien Pestalozzi zelf niet een rijkdom aan geschriften nagelaten had, die, bij al hun onvolkomenheden en dikwijls tegenstrijdigheden, vooral het kenmerk dragen van 's mans impulsiviteit en openhartigheid. Die geschriften zijn legio. Althans Dr. L.W. Seyffarth liet in 1902 *Pestalozzi's sämtliche Werke* in twaalf deelen verschijnen; Dr. P. Natorp bracht in 1905 een zeer gewaardeerde studie, *Johan Heinrich Pestalozzi*, met bloemlezing, in drie deelen; en thans weder worden als te verschijnen aangekondigd Dr. W. Schohaus' *Pestalozzi's Werke*, ook in drie deelen, en Dr. E. Spranger, Dr. A. Buchenau en Dr. H. Stettbacher's volledige uitgave van Pestalozzi's werken, berekend op niet min dan twintig deelen. Wat zeggen wil: dat er niet aan gedacht kan worden, het geheel van Pestalozzi's schriftelijke bedrijvigheid te overzien. Trouwens, wie 's mans leven, een werkelijk apostelsleven, voor het eerst aanvoelen wil, zal het voorloopig wrel stellen kunnen met den zeer interessanten roman van Wilhelm

Schäler, zooals hij onder den vertaalden titel *De levensdag van een menschenvriend* in de Wereldbibliotheek werd opgenomen, en wie een eerste kijkje in Pestalozzi's geschreven werk verlangt te wagen, zal in *De avondstonden van een kluizenaar* en in *Hoe Geertrui haar kinderen onderwijst*, zoojuist door Johs. H. Huijts met een levensschets bij de firma Brusse bezorgd, onder de gezamenlijke hoofding *Pestalozzi*, meer dan zijn gading vinden(1). Maakt de belangstellende daarbij nog kennis met P.L. van Eck's *Pestalozziana*, dezer dagen bij de firma Wolters verschenen(2), zoo heeft hij meteen gelegenheid, aan de hand van dit overzichtelijk boekje, om vast te stellen, dat Nederland over en om den Zwitserschen pedagoog een niet te onderschatten stukje dokumentäre in bezit heeft.

We wilden echter een woord zeggen over Pestalozzi's voelen, denken en streven. En dan is wel vooraf het vermelden waard deze zinsnede uit den eersten brief in *Hoe Geertrui haar kinderen onderwijst:* 'Reeds lang, ach! sedert mijn jongelingsjaren trok mijn hart, als een machtige stroom, uitsluitend naar het doel, de bron van de ellende te verstoppen, waarin ik het volk rond mij gedompeld zag', met dadelijk daarop: 'Ruim dertig jaar geleden begon ik het werk, dat ik thans verricht.'

Die ellende, door Pestalozzi met dit schrijven in 1801 bedoeld, was zoowel zedelijk als verstandelijk en lichamelijk en kenmerkte het huishoudelijk zoowel als het maatschappelijk leven. En daartegenover aanklagend en zoo mogelijk ook lenigend op

(1) Een boek van 300 blz., waarvan het eerste honderdtal de schets van Pestalozzi's leven en werken inhoudt. In die schets, die eigenlijk een merkwaardige studie is, beeldt Huijts in bizonderheden den levensgang van den socialen werker en pedagoog uit en laat niet na, van ieder zijner werken een degelijke ontleding en kenschets te geven. Met de geduldig vertaalde apherismen, die *De avondstonde*... uitmaken, en veertien brieven, die *Hoe Geertrui*... vormen, biedt hij den lezer, die niet gemakkelijk meer naar een volledigen Pestalozzi grijpt, die werken juist welke het trouwst mogelijk 's mans maatschappelijke en opvoedkundige gedachten weerspiegelen. En het was bovendien een gelukkig initiatief van den bewerker, elk dezer werken van een hoofdindeeling met overzicht te laten voorafgaan en, in *Hoe Geertrui*... de praktische paragrafische indeeling van Mann over te nemen. Ter herdenking van Pestalozzi's sterfdag is dit boek van Huijts een zeer mooi Nederlandsch huldeblijk.

(2) Dit werk wil een bibliografische aangifte zijn van wat in Nederland betrekkelijk Pestalozzi of onder zijn invloed verscheen, maar heeft feitelijk heel wat meer belang gekregen wegens de kenschetsende aanhalingen en kantteekeningen, waarvan de steller zijn bibliographie voorzien heeft. Hier mag wel bijgevoegd, dat de aangegeven bronnen zeer methodisch ingedeeld zijn.

te treden maakte de man zich tot zijn levenstaak. Maar of hij, tot vervulling hiervan, als landbouwbedrijfsleider, als politieker, als leider van een armeninstelling of zelfs als pedagoog werkzaam was, telkens bleek zijn te kort aan praktische menschenkennis en dikwijls ook aan grondige kennis van het onderwerp dat hij behandelde; en daarom moest hij wel de financieele mislukkingen, het ongeloof en het wantrouwen oogsten, die zeer vele jaren zijn deel zijn geweest. Het heeft hem echter nooit zoo ontgoocheld, of hij kwam er weer even taai volhardend bovenop, vast besloten tot het eind van zijn leven zijn aandeel tot het geluk zijner medemenschen bij te dragen.

We konden, aan de hand van Huijts' schets van Pestalozzi's leven en werken b.v., - vooraan in het boek, hiervoren vermeld, - het beeld van 's mans levensgang trachten op te werpen. Maar wat noodig! Onze eigen belangstelling zou toch vooreerst blijven stilstaan bij den Neuhof, het landgoed bij Brugg, dat hij in 1771 betrok, in 1798 verliet en, na een omweg over Stanz, Burgdorf en Yverdon, in 1825 weer terugvond, om er twee jaar later te ontslapen. En van den Neuhof gewagend, zou onze volle aandacht gaan minder naar de opleiding der arme kinderen, van 1774 tot 1780, dan naar *Leendert en Geertrui*. het driedeelig ‘boek voor het volk’, dat Pestalozzi er van 1781 tot 1785 verschijnen liet. En na de periode van den Neuhof zouden we hem naar Stanz en Burgdorf alleen maar volgen, omwille van zijn geschriften weer, waaronder vooral dan *Hoe Geertrui haar kinderen onderwijst*, in 1801 verschenen.

We bespreken noch het eene werk noch het andere, ondanks den lust die ons bekruipen kon om alvast aan laatstgenoemd werk, vrucht van Pestalozzi's grootere gerijptheid, een aantal regelen te wijden. We vestigen er alleen de aandacht op, hoe meest alle opvoeders en hervormers van dezen tijd, waar ze een historisch verband wenschen te leggen, zich gaarne beroepen, en te recht, op wat Pestalozzi herhaaldelijk geschreven heeft, al geeft dat geschrevene dan meestal een achttiendeeeuwsche, nauwelijks uitgegroeide gedachte weder. Uiterlijke aanschouwing en geestesaanschouwing, aanschouwingskunst en aanschouwingsmiddelen, arbeid en arbeidsbeginsel, gezinsopleiding, sexueele voorlichting, sociale opvoeding als bron van geluk,

psychologie als grondslag van het onderwijs, experiment en inductie in plaats van gewaagde deductie, eerbiediging van het individu, en dergclijke onderwerpen meer, die telkens en telkens worden aangevoerd als aktualiteit van thans en van alle tijden, men vindt ze behandeld in *Hoe Geertrui* en elders, en staat voortdurend verrast om de kordaat- en snedigheid, waarmee Pestaiozzi zijn gedachte weet uit te drukken. Zeker, de woorden aanschouwing, gezinsopleiding, psychologie, sociale opvoeding en dgl. hebben in onze pedagogische literatuur een beteekenis gekregen, die Pestaiozzi nooit vermoeden kon; daarvoor, immers, stond hij pas op den drempel eener eeuw, die later de eeuw van het kind en van de sociale studie heeten zou. Maar wie het in Nederland in den zin wilde krijgen, in verband met een heele reeks onderwerpen, een Pestalozzi-brevier of gcdachten-kalender samen te stellen, zou toch verwonderd staan over den rijkdom aan deugddoende 'waarheden' en 'aphorismen', die dat boekje voor nu en voor lang nog bevatten zou...

Pestaiozzi wordt thans herdacht in Zwitserland, zijn geboorteland, en ieder land waar men in hem een voorganger, een baanbreker, een apostel van de kinder- en volksopvoeding erkent. Moge het velen er toe prikkelen, niet enkel met belangstelling het levensverhaal aan te hooren van den man 'die zich steeds gegeven beeft,' maar ook zijn werk ter hand te nemen, dat de klare spiegel van zijn voelen en betrachten blijkt te zijn.

H. VAN TICHELEN.

Hollandsche Letteren

'k Geloof niet, dat er sedert jaren schooner Nederlandsen proza geschreven werd dan A. Roland Holst's *De Afspraak* (Van Dishoeck, Bussum). Elke volzin van dit kostbare boekje is een hoog genot, is één in zuiverheid van klank met het stille, vreemde gegeven: een zang van heimwee en aanvoeling van een kosmische kommunie. Uiterst verfijnd is het in de minste notaties van het zieleleven, vooral van het half bewuste; geen scheiding is te bespeuren tusschen droom en werkelijkheid. Door die uitdrukking van het haast onuitdrukbare doet *De Afspraak* denken aan een mooie symfonie vol licht en verlangen, die lang nog natrilt in de verwonderde en ontroerde ziel.

De wonderbare diepten van de vrouwenziel en haar schoonheid in het eenvoudigst dagelijksch gebeuren is een onderwerp van blijvend belang. Niet, dat we in twee mooie boeken door vrouwen geschreven: *De Vlucht* door Alb. Draayer-De Haas en *Mientje* door Hélène Laman-De Vries (beide bij Van Dishoeck, Bussum) een uitdiepen vinden van hetgeen Facitus noemde *sanctum aliquid et providum*, maar zij geven beide een treffend beeld van een eenvoudig meisje. O, het gewone gebeuren, met als einde een huwelijk. In Mevrouw Draayer's boek komt het geluk tot Sofie eerst na de vlucht uit het duister en dof bestaan ergens in een doodsch dorp; heel fijn en knap wordt dat verteld, en een warme sympathie voor de heldin ademt uit elke bladzijde. *Mientje* is geen opstandelinge, zij is heel schuchter en heel stil, haast kinderlijk nog. Treffend weergegeven wordt het leven met haar moeder en zusters, een leven van werken, dag aan dag, met, als een hoog glanspunt, een uitstapje naar Scheveningen; en dan komt het onverwachte, een liefdegeschiedenis - zoo sappig en liefelijk verhaald! - en het huwelijk, eindelijk, en dit mooie inzicht: dat een vrouw toch eerst altijd een moeder is, ook voor haar man.

Van een anderen aard is Alie Smeding's *Duivelsnaaigaren* (Nygh en Van Ditmar's Uitg.-Mij, Rotterdam), de wrange, van medelijden trillende studie van de gedachten en gevoelens eener dertigjarige, die begint in te zien, dat het huwelijk voor haar niet meer mogelijk zal zijn. Al het naïeve van een zestienjarig meisje, al het aanvoelen der werkelijkheid met een intuitie

van een volwassen vrouw leven in die smartelijke Fem; al de droomen en de begeerten en de zonde zelf, die nabij is en toch ook niet komt: zij worden een steeds langere teleurstelling voor haar en de dagen gaan loomer steeds en troosteloozer voorbij de lillende menschenziel van een uiterlijk kleinburgerlijke, deftig provincieachtige juffer. De voorname soberheid en de zekerheid in het kiezen van de details - met soms heel oorspronkelijke beelden -, de liefde voor zee en lucht en licht treffen ook in dit boek, dat een enkele maal doet denken aan De Meester's *Geertje*, een enkele maal aan Freudisme, maar een persoonlijk werk is, dat stellig de Nederlandsche literatuur verrijkt.

Schrijnend van leed ook is dat zoo mooie boekje van Piet van Veen: *Het Einde* (Van Dishoeck, Bussum), waarin, uit de liefdebrieven van een eenvoudigen klerk, een schoone menschenziel straalt.

'Een boek van humor', aldus noemt H.C. Joesken zijn werk *Het Zonnefluitje* (S.L. van Looy, Amsterdam). Uitbundige levenslust, liefde voor zon en muziek, scherpe satire op allerlei kleinmenschelijk gedoe worden uitgedrukt in een allerkostelijkst verhaal. Het ware wellicht niet geboren zonder Swift, Cervantes, zelfs Timmermans, en het neemt wel eenigszins het thema over van het oude volksboek *Jaakske met zijn fluitje*. Maar het is wonderbaar wel gebouwd, blijft, schoon heel lang, tot het einde boeien, flonkert van dichterlijke en geestige vondsten. Een boek om te lezen in den Zomer, ergens aan de zee, want het heeft de diepe vreugde van lucht en zee en zon, en doet inzien, hoe klein een mensch daartegenover is. Prettige teekeningen van Alb. Hahn Jr. dragen het hunne bij om van dit bock, uiterlijk keurig verzorgd, een mooi bezit te maken.

De Gelukkige Klas (Van Dishoeck, Bussum) is een werk van Theo Thijssen, den gunstig bekenden schrijver van *Kees de Jongen*. Het is een verhaal, scherp en raak, leuk en teeder, neel eenvoudig en altijd interessant, van al de gebeurtenissen in een lagere school, bij kinderen en collega's, door een onderwijzer, die terzelfdertijd een goed en schoon mensch is. Wie dit prettige boek leest, zal dikwijls met weemoed denken aan zijn eigen eerste schooljaren en het betreuren, zulk een meester niet te hebben gehad. En toch wordt alles zonder eenige aanstellerij verteld; een van de groote gaven van het boek is precies de oprechtheid er van - wij denken bv. aan de leuke vrees van den meester voor de natuurkunde, of zijn Fransch leeren. Wegens die oprechtheid zelf verdient het boek - behalve voor zijn letterkundige waarde - gelezen en overwogen te worden door al wie zich voor kinderpsychologie interesseert.

Van de Woestyne gaf, eenigen tijd geleden, *Beginselen der Chemie*. Het is eigenaardig, dat een jong dichter, H. Marsman, thans *De Anatomische Les* geeft, *de les*. geen inleiding (Van Dishoeck, Bussum). Hoe jeugdig gedurfd ook, misleidt de titel niet. Wij hebben hier, niet een verzenbundel, enkel beschouwingen, heel korte beschouwingen, vooral over dichters, maar dit boekje is waarlijk een les in het ontleden der zielevezels van de besproken menschen. Marsman, die onder de jongere Hollanders een allereerste plaats bekleedt, toont in zijn critische opstellen, waarvan de beste thans vóor ons liggen, een allerfijnsten zin voor schoonheid, een vurige aanbidding van het leven, een bewuste zekerheid van het nuttelooze, wanstaltige dezer doode periode, die voor iets nieuws zal *moeten* plaats maken. Is intusschen onze tijd zóo dood, en is een overgangstijdperk ooit nutteloos? Men kan het Marsman niet ten kwade duiden, dat vooral zijn eigen temperament tot uitspraak komt; zulks staat in verband met de affiniteiten van den schrijver met de gekozen onderwerpen, en is trouwens, hoe paradoxaal dat ook moge klinken, het kenmerk van een goed criticus. Een dichter, die zoo, in een paar bladzijden, het essentieele over bv. Novalis of Rainer Maria Rilke zeggen kan, is, in het land van Kloos en Verwey, in het land ook van Van de Woestyne, nog steeds een uitzondering.

Een tweede uitgave van M. Nyhoff's *De Wandelaar* (Van Dishoeck, Bussum) bevat heel weinig veranderingen en bracht ons hetzelfde puur genot als toen we voor de eerste maal met deze verzen kennis maakten. Onder de jongere Hollandsche dichters schijnt Nyhoff, ook cerebraal soms als Verwey, wel het best den geest te hebben gevat van Baudelaire, Verlaine en Laforgue. Enkele zijner verzen herinneren soms even aan de woorden zelf van Fransche:

> De zon, de zon martelt de steenen gevels,
> De grijze gevels der verweerde straat...

In *Sagesse* zei Verlaine (we citeeren uit het hoofd):

> La grande ville: un tas criard de pierres blanches
> Où rage le soleil comme en pays conquis...

Echter is Nyhoff de zanger van zijn eigen gedachten en gevoelens, door die versmelting in hem van iets allermodernst met soms iets allerprimitiefst, door zijn hevige verlangens, zijn zinnelijkheid en zijn mysticisme, zijn bitterheid soms, en dan zijn vertrouwen in simpele goedheid, zijn verfijnde sierlijkheid en dan weer zijn haast archaïseerende beelden:

> Tusschen ons werd Gods leven diep en klaar:
> Ik, man, in blauwen kiel, en jij vrouw, in een
> Geruiten rok en witten boezelaar.

Van P.N. van Eyck, die thans te Golders Green (Londen) verblijft, verscheen in een oplaag van 520 exemplaren, een keurig bundeltje: *Voorbereiding* (Van Dishoeck, Bussum), een reeks gedichten over een zoeken naar het onbekende, hooger en schooner dan het gewone leven, een soort van loutering van den dichter. Volmaakt van vorm, met prachtige beelden, treffen deze gedichten alle door hun diep accent en hun rriystische wijding.

'[Zij] stijgt bevrijd en onbevangen in de sonnetten tot een jubeling, van woord tot woord te doorvoelen in de helste kreten en de zoetste fluisteringen. Het zijn de verrukkingen der reinste zinlijkheid, beleefd door de volledige menschelijke persoonlijkheid, door ziel, hart en lichaam en alles waaruit de mensch nog kan en mag bestaan, gezamenlijk. En ondoorgrondlijk beminnelijke oogen klaren zichtbaar uit den schemer, een godlijk weeke mond krijgt gedaante om de vlietende klanken, en onvergetelijk als den glimlach van een gelaat dat we in een vorig bestaan zouden hebben bemind, kennen wij Louise Labc voorgoed.' Aldus eindigt het voorwoord tot P.G. Boutens' vertalingen van *De Sonnetten van Louise Labé* (Van Dishoeck, Bussum). Gedichten vertalen is een haast onmogelijke taak, vooral sonnetten. Wij beschouwen dan ook deze proeven als een unicum: Boutens heeft de verzen van de Fransche 16e eeuwsche dichteres zóo in zijn ziel gedragen, dat zijn weergave er van, getrouw in elke gedachtenschakeering en bijna zelfs van woord tot woord, tevens even sterk en onbevangen den gloed en de teederheid weergeven van Louise Labé en als buitengewoon mooie, oorspronkelijke gedichten aandoen.

Agatha Segher heeft bij Van Dishoeck een bundel *Verzen* waarvan sommige te gemakkelijke werk zijn, goede oefeningen nog, maar andere een echte dichteres doen kennen. Dit zij een voorbeeld:

Sterveling.

Pijn naar den hemel en
d'aardc zoo moe
toch nog gebonden aan
's wereld's gedoe,
toch nog verlangen naar
't leed van den tijd,
schoon ook het hart naar
de eeuwigheid schreit...

Dr. FRANZ DE BACKER.

Opvoedkundige Tijdschriften

Vlaamsch-België is nooit rijk geweest aan zuiver pedagogische bladen. Een reden te meer, dunkt ons, om even *Moderne School*, onder redactie van inspecteur J.E. Verheyen (Paaschbloemstr. 50, Schaarbeek), te vermelden, dat met Nieuwjaar zijn eerste verschijning heeft gedaan. Elet eerste nummer, dat 32 blz. telt, bevat, buiten de programmatische inleiding en een artikel over 'De moedertaal' door den redacteur, een goed gestelde bijdrage van R. De Gracve over 'Het experiment van Saventhem', waarin het activiteitsbeginsel in actie wordt gehuldigd; een artikel over rekenen door W. Schneider, zelf opbouwer van een degelijke rekenmethode; een dito over teekenen door J. Broeders, zelf de auteur van een openbarend handboek over teekenen en handenarbeid; een korte schets over aardrijkskunde door A. Aerts. En van stonden aan staat alles in het teeken der opmonterende zelfwerkzaamheid. Nummer 2, welks verschijnen zoo wat met de honderdste verjaring van Pestalozzi's afsterven samenvalt, wordt gedeeltelijk aan dezen 'Elementarlehrer' en 'Sozialpädagog' gewijd; en daar verricht het jonge tijdschrift, aan de hand van een flink kenschetsend artikel van Fons Van Hoof en een belangwekkend vers van Otto Ernst, een daad van eenvoudige, mooi uitgeoefende rechtvaardigheid mee. We wenschen *Moderne School* van harte 'goed heil' toe!

Onder de Nederlandsche bladen noemen we gaarne *Het Kind* (uitg. J. Ploegsma, Zeist) en *Paedagogische Studiën* (uitg. J.B. Wolters, Groningen)

Het Kind. 'veertiendaagsch blad voor ouders en opvoeders', stond ruim vijftien jaar onder de persoonlijke leiding van Dr. J.H. Gunning Wz., die er werkelijk een eigen distinctie, een geestelijk en gemoedelijk cachet aan gaf. Met oudjaarsavond trok hij zich, wegens velerlei werkzaamheid, daaruit terug; maar niet zonder een eenvoudig eerlijk afscheid, dat een mooi brokje geschiedenis is, en ook niet zonder een 'beau geste de la fin' als uit zijn stukje ten bate van Paul Kiroul blijkt, en evenmin vooral zonder, in den nieuwen jaargang, - onder leiding van D.L. Daalder, - als getuigenis van zijn 'vaste medewerking' een diepgaande bijdrage over 'Straffen.' Nu, de

heer Daalder zet zijn taak als leider met een rijkdom aan beloften in, stelt het blad voor velerlei opvoedkundige en literairmonografische onderwerpen open en voegt er ditmaal ‘De Merel’, een maandelijksch bijblad voor de jeugd, aan toe, dat Mien Labberton feestelijk de wereld influit. Ontwikkelde ouders zullen hier, als vroeger, stof naar hun gading vinden; en leerkrachten ook wel, haasten we ons er bij te voegen.

Paedagogische Studiën. ‘maandblad voor onderwijs en opvoeding’, brengt, naast degelijke tijdschriftoverzichten, boekbeoordeélingen en kleine mededeelingen, vooral streng wetenschappelijk gehouden bijdragen aan over psychologische en paedagogische vraagpunten en dito toestanden in Nederland en elders. Een studiemensch zal Zondagschen kost hebben aan de artikelen van Dr. Kohnstamm, Dr. Gunning, Dr. Brugmans, P.A. Diels, L. De Paeuw en anderen, en zich tot verder onderzoek geprikkeld voelen. In den zevenden jaargang, die zoojuist wordt afgesloten, treffen o.m. de artikelen over ‘Gemeenschap en individu in de paedagogiek van Foerster’ (Kohnstamm), ‘Het onderwijs in Frankrijk’ en ‘Uit de psychologie van het lezen’ (Diels), ‘Noordamerikaansche methodes bij het hygiëne-onderricht’ (De Paeuw), ‘Het onderwijs in de klassieke talen’ (beurtelings Cohen en Alma), ‘Een nieuwe psychologische wet omtrent de verhouding van directe en indirecte methode van taalonderwijs’ (Van Deventer).

Onder de Duitsche bladen hebben we 't even over *Neue Bahnenn* (uitg, dürr'sche Buchhandlung, Leipzig).

Neue Bahnen, een maandschrift, dat periodisch met twee bijlagen, ‘Die Versuchsschule’ en ‘Die Werkarbeit’ verschijnt, trok zoo pas nog de aandacht door zijn December-nummer, dat bij voorbaat rijkelijk Pestalozzi herdenkt met kritisch proza, huldigende verzen, een veelzijdige aangifte van Pestalozzi-literatuur en enkele degelijke houtsneden. Het blad, dat nu zijn 38en jaargang intreedt, biedt ruim plaats aan den kristelijken kant der opvoeding, maar wordt er niet eenzijdig om; de ‘Umschau’, die het maandelijks opneemt, legt daar welsprekend getuigenis van af.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Lode Monteyne. - *Kritische Bijdragen over Tooneel*, met een inleidend woord van Dr. Maurits Sabbe (Antwerpen, Ruquoy. Dclagarde & Van Uffelen, 1926); 260 blz.

Deze opstellen zullen waarschijnlijk wel in *Het Tooneel* verschenen zijn, naar gelang de besproken stukken in de Scheldestad opgevoerd werden, zoodat het o.i. niet aangaat te zeggen, gelijk een recensent het in een vakblad deed: nummer 1 is 1 om die en die reden; nummer 2 had 3 moeten zijn, en dgl. meer.

Besproken worden drie stukken van Teirlinck; vijf van Schmidt; drie van Martens; twee van Putman; *Slangetje; Flirt; Tiji; Over de Tooneelschrijfkunst* en *De blauwe Scuyte*, van Baekelmans; *Mijnheer Pirroen*; verder *Starkadd* en *Het Gezin van Paemel; Beatrijs* en *De Violiers*. Ook aan eenige stukken van over de grenzen worden enkele bladzijden gewijd: *De Paketboot Tenacity; Knock; Freule Julie, De Vader* en *Kameraden*, van Strindberg; *Tijgerkatten*, van Bramson; *Het levende Lijk*, van Tolstoï Ten slotte komen eenige klassieke werken: *Warenar; Het wederzijdsch Huwelijksbedrog; De Leeuwendalers; De ingebeelde Zieke*.

De schrijver gaat niet altijd onvoorwaardelijk in bewondering op voor al de nieuwigheden (‘experimenten’ noemt men die tegenwoordig) op het gebied van bewerking of insceneering. Hij heeft een open oog voor hoedanigheden en gebreken wat zielkundige ondergrond, uitbeelding, dialoog en dg!, betreft en komt open voor zijn meening uit. Af en toe straalt zijn belezenheid door, maar het is hem niet te doen er mee te pronken. Waar hij vergelijkingen maakt zijn die juist en raak. Zijn boek is een degelijke bijdrage tot practische, opbouwende tooneelcritiek.

Dr. C. de Baere. - *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst*, ten dienste van het middelbaar en het normaalonderwijs in Belgische scholen; 3e druk (Groningen en den Haag, J.B. Wolters, en Antwerpen, de Nederlandsche Boekhandel); 167 blz.; 7 frank.

Wij bespraken hier vroeger de 2e uitgave. Bij dezen 3n druk werden hoofdstukken I (algemeene begrippen over taal) en II (uitspraak) eenigszins uitgebreid. Ook elders werden af en toe gepaste opmerkingen ter aanvulling ingelascht.

Dit werk werd door de regeering op de lijst gebracht van de leerboeken, waarvan het gebruik in de middelbare onderwijsgestichten wordt toegelaten.

I. van Gelderen. - *Duitsch Woordenboek*, 1e deel: Duitsch-Nederlandsch; 6e, veel verbeterde en vermeerderde uitgave (Groningen en den Haag, J.B. Wolters); 755 blz. over 2 kolommen; ingebonden *f* 4.25.

Een zéér bruikbaar woordenboek (de bewerker schrijft, in het voorbericht en in het boek zelf: woordeboek), dat klemtoon aangeeft, genitiefen meervoudsvorm, uitspraak van vreemde woorden, 't hulpwerkwoord waarmee een werkwoord moet vervoegd worden, allerlei vaktermen, Joden- en dieventaaluitdrukkingen, Berlijnsche, Weensche, Zwitsersche, Hongaarsche en dialectische, ook verouderde of verouderende woorden, aardrijkskundige eigennamen die op hun alphabetische plaats staan, enz.

Goed papier, een zeer duidelijke letter.

Tijdschriftenkroniek

Tijdschrift voor geschiedenis, vragen des tijds.

Uit de Geschiedenis van het Bankwezen.

In een tijd zooals dezen, waar banken en eredietmaatschappijen een zóó overwegende rol spelen in de ontwikkeling der samenleving, dat de democratisch ingerichte staat er nauwelijks in slaagt den vloed der ploutocratie in te dijken en dat het algemeen zuiver stemrecht haast een ironie lijkt, vergeleken bij de politieke werking van het gecentraliseerd kapitaal, scheen het ons niet oninteressant eens in deze kronieken een en ander mede te deelen omtrent den oorsprong dezer nu zoo machtige financieele instellingen. Aanleiding daartoe gaf ons de bijdrage van Dr. J.G. van Dillen, *De Girobanken van Genua, Venetië en Hamburg*, verschenen in afl. 1, jg. 42 van het TIJDSCHRIFT VOOR GESCHIEDENIS, Groningen.

Het is bekend dat de klasse der bankiers haar oorsprong vindt deels in de klasse der geldwisselaars, deels in die der groot-handelaars, en vooral in de eerste. Daar het ontstaan van groot-handelaars en geldwisselaars niet alleen het bestaan van geld, maar ook een tamelijk groote uitbreiding van het gebruikmaken van dat geld veronderstelt, is het vanzelf sprekend dat de geschiedenis van het eigenlijke bankwezen betrekkelijk laat begint: in Griekenland, en dáár niet vóór de eeuw van Pericles. Maar niet al te modern moeten wij ons het Griekenland van de V^{e} eeuw voor Christus voorstellen en in het begin van zijn studie wijst Dr. van Dillen er op, dat, ondanks de beweringen van Mommsen, Eduard Meyer en andere ‘niet-economisch geschoolde histerici..., in Griekenlands bloeitijd... de bankiers... slechts bescheiden geldwisselaars en pandhuishouders zijn geweest.’ Maar voor giroverkeer, die verrichting die de moderne bank kenmerkt, was er ‘in de in economisch opzicht nog zeer primitieve maatschappij van het oude Griekenland... geen plaats.’ - Nauwelijks bestaan er aanduidingen, die er op wijzen, dat de Romeinsche ‘argentarius’ zekere operaties verrichtte, die den nuam van giro kunnen dragen, maar stellig is die wijze van betalen en ontvangen niet tot een groote ontwikkeling gekomen in het nochtans zoo uitgestrekte Romeinsche Rijk, waar onder de Republiek en ook ten tijde van het Keizerrijk de speculatie een zoo groote uitbreiding genomen had. - Alhoewel, merkt schrijver verder op, de inval der Germanen niet alles verwoestte wat de Romeinen opgebouwd en georganiseerd hadden; alhoewel tussschen hetgeen men in de handboeken ‘het Romeinsche keizerrijk’ en ‘Barbaarsch Europa’ heet, de continuïteit veel grooter is geweest dan men tot dusverre vermoedde, toch was in de Vroegere Middeleeuwen het bankwezen niet van groote beteekenis, en wel o.i. omdat banken en bankoperaties overbodige en niet leefbare zaken waren in een maatschappij die alles behalve veiligheid bood voor hen, die zich niet met eigen zwaard en pantser verdedigen konden en in een

tijdperk waar, ten gevolge van de politieke onrust en van het gesloten-economiestelsel, muntverwarring en geldschaarschheid heerschte. - Eerst in de kruistochtenperiode, wanneer men met het daareven genoemd economisch stelsel noodzakelijkerwijs afbreken moest, kwam er verandering, althans in Italië. Van dat oogenblik af begint het internationaal geldverkeer, de geld- en credietzaken op groote schaal. In de XIVe eeuw was dan ook het betalen door overschrijvingen in de steden van Noord-Italië reeds een gebruikelijke methode. Maar 'zoolang... meerdere groote en kleine banken zonder verband naast elkander bestonden, bleef... de mogelijkheid tot betalen per giro toch vrij beperkt.' Centralisatie was er noodig en deze kwam eerst tot stand in Genua.

Dr. van Dillen schetst ons dan de geschiedenis van de eerste bank, dien naam waardig: de Banco di S. Giorgio (± 1400-1815) te Genua; vervolgens die van de twee elkander opvolgende Venetiaansche banken di Rialto en del Giro (1587-1806) en van de Hamburgsche Wechselbank (1619-1875); ondertusschen rept hij een en ander over de Amsterdamsche Wisselbank en in fine wijst hij er op dat het giroverkeer der Duitsche Reichsbank sedert 1875 ingericht is naar het voorbeeld van de toen opgeheven Wechselbank te Hamburg. De auteur is ten volle gerechtvaardigd te besluiten dat 'op het gebied van het giro-verkeer er een historische continuïteit bestaat;' dat 'van Venetië via Amsterdam naar Hamburg en vandaar naar de Reichsbank de lijn loopt, die het verleden met het heden verbindt;' hij heeft het op een duidelijke en, naar ons bescheiden oordeel, onweerlegbare manier bewezen.

Prof. Mr. Treub en de Vereenigde Staten van Europa.

Wij hebben het ter zelfder plaatse[(1)] nog meer gehad over de mogelijke en wenschelijke vereeniging der staten van Europa. Wij meenen er in dit nummer nogmaals te moeten op terugkomen minder ter wille van den inhoud van het tijdschriftartikel zelf, dat ons daartoe aanleiding geeft, en met de hoofdgedachten waarvan onze lezers reeds vertrouwd zijn, dan ter wille van de personaliteit van den schrijver er van. De hier vroeger besproken artikels hadden als auteurs a-priori-aanhangers van de formule Vereenigde Staten van Europa: de socialisten Francesco Nitti, Norman Angell en Arthur Wauters, die bij sommigen wel niet van een zekere ideologie en van een zeker optimisme onverdacht zullen zijn; deze studie hier is het werk van een liberaal, die vooral een geleerde is en een economist, en zich uitsluitend op economisch terrein wist te stellen en te houden: prof. Mr. Treub, auteur van *Europeesche Handelspolitiek*, verschenen in VRAGEN DES TIJDS, Januari '27.

Prof. Treub en oud-minister Nitti zijn het er over eens dat de tolgrenzen in Europa dienen afgeschaft te worden; maar de politicus ziet in dit afschaften alleen een middel, een eersten ernstigen en werkelijken stap naar zijn ideaal: de Vereenigde Staten van Europa, terwijl deze tot het uiterste doorgevoerde vrijhandelpolitiek voor den economist reeds een doel is. Daarom volgt dan ook prof. Treub het voorbeeld niet van Nitti, die het problema dezer afschaffing stoutmoedig in zijn geheel aanpakt en een... meeting houdt over de wenschelijkheid, de noodzakelijkheid er van; maar kalm en zakelijk toont hij aan, de economische wereldgeschiedenis van vóór, tijdens en

(1) Vgl. *Vlaamsche Gids*. Jg. XIV, n^{rs} 3 en 12.

na den oorlog schetsende, dat de groote Europeesche natiën en Duitschland allereerst opgehouden hebben de leidende rol waar te

nemen in de economie der wereld en dat ‘tegenover de Amerikaansche afsluitingspolitiek en de neiging van het Britsche imperium om Amerika op dezen weg te volgen, er tegenweer is door aaneensluiting van de Europeesche landen door de logica der feiten aangewezen,’ Maar schrijver, voor wien Europeesche Vereenigde Staten toekomstmuziek is ‘waarvan de tonen nog zoozeer uit de verte klinken dat zij nauwelijks hoorbaar zijn,’ is er wel van bewust dat ‘het protectionisme velen staatslieden van Europa... zoozeer in het bloed zit, dat zij slechts onder hoogen druk er toe zullen komen inbreuken er op toe te laten en te sanctioneeren.’ Daarom oordeelt prof. Treub het raadzamer van een radikaal afschaffen der tolgrenzen niet te gewagen, maar eenvoudig uit te kijken naar een middel om de tolmuren, waarmede de Europeesche Staten zich vooral in de laatste acht jaren omringd hebben, eenigszins te verlagen. Voor hem is de aangewezen weg daartoe ‘het afsluiten van handelsverdragen met de meestbegunstigingsclausule... die niet zal worden gesaboteerd door spitsvondige specialiseeringen van tariefsposten, gelijk vroeger maar al te veel geschiedde... en onder het beding der reciprociteit.’

De verhandeling van prof. Treub, die bij de 30 blz. telt, bevat niet alleen vingerwijzingen en raadgevingen voor de toekomst; zij is ook een rijk gedocumenteerde en uitstekend geordende studie van den tegenwoordigen economischen toestand van de wereld en inzonderheid van Europa. Aan hen die wenschen te vernemen welke noodlottige en onherstelbare gevolgen de jongste oorlog op de economie van ons ongelukkig en nog niet tot bezinning gekomen werelddeel heeft gehad, meenen we het lezen van prof. Treub's *Europeesche Handelspolitiek* ten warmste te mogen aanbevelen.

Dr. C. DEBAIVE.

‘De Filosoof van 't Sashuis’, van Maurits Sabbe[1]

> ‘Toen de onstuimige wateren wat stiller gingen vloeien en tijden van zwaarder zieleleven, van stemmiger voelen en denken, van kalm voortarbeiden gekomen waren, toen bemerkten de roerige gasten, dat de bedaarde visscher, die daar ginds aan 't Minnewater nog altijd zijn pijpje zat te rooken, eigenlijk een volhardend rustige, beminnelijke filosoof was, die in zijn binnenzak allerfijnste schatten bewaarde...’
> E. DE BOM over Maurits Sabbe, in *Het Levende Vlaanderen*, pag. 147.

I

De Predikheer van de oude dag heeft in het derde hoofdstuk van het Bijbelboek, dat naar hem genoemd is, gezegd, dat alle ding in de wereld zijn tijd en beloop heeft, naar de ordening van God. En zo is er ook, zegt hij, een tijd om te wenen en 'n tijd om te lachen.

Er is echter ook nog een tijd om te wenen én te lachen, beide tegelijk, en dat is de tijd van de humor. Wie herinnert zich niet de treffende karakteristiek van De Genestet, die humor ‘een rijke taal vol geest en - ingehouden tranen’ noemde?

En inderdaad! Humor is iets tweeslachtigs - 'n mengeling van ernst en luim, van vrolikheid en droefheid, van spot en liefde - alle tegenstrijdige gevoelens, die in de humor hun eenheid en hun evenwicht vinden. De psychologen, die gepoogd hebben het wezen van de humor te doorgronden, spreken in verband daarmee van 'n ‘Gebrochenheit der Seelenlage’, die aan de humoristiese gesteldheid van de geest ten grondslag ligt.

(1) Uitgave van C.A.J. van Dishoeck te Bussum.

Humor is, hoewel er mee verwant, dus niet, zoals Lessing 'n tijd lang heeft gemeend, hetzelfde als geestigheid. Alle geestigheid namelik geeft 'n explosie van momentane vrolikheid, is intens en kort van duur, en is in ons zielsleven niets anders dan 'n intermezzo. Humor daarentegen raakt onze gehele diepere, fijn-menselike innerlikheid. Het is 'n blijvende gemoedsstemming, die gekenmerkt wordt door 'n zachte en innige gevoeligheid. Noemde één van de grootmeesters van de engelse humor: Lawrence Sterne, zijn boek niet: ‘A sentimental Journey’? En bovendien - geestigheid, spot, ontlaadt zich in 'n daverende schaterlach, doch de humor verraadt zich nauweliks in de fijnweemoedige glimlach, die hij op ons gelaat tovert.

Humor is niet allèen geestigheid, de medemens beschamende, spot; er komt altijd 'n element bij, namelik medelijden - het is vergèvende spot. Humor wordt geboren uit het begrijpende meegevoel bij het aanschouwen van menselike dwaasheid en verkeerdheid. Daarom definieert Höffding in zijn ‘Psychologie’ humor als ‘das Gefühl des Lächerlichen auf Grundlage der Sympathie’ en zegt vervolgens, dat humor berust enerzijds op het besef van het onvolmaakte, eindige, zinloze van de wereld bezien in het licht van het ideaal en dat besef baart spot - anderzijds op het gevoel van het betrekkelike recht daarvan, omdat men immers met onvolmaakte wezens te doen heeft en dat gevoel wekt medelijden. Achter de licht-spottende houding, die de humorist aanneemt, schuilt altijd diepe ernst: hij heeft ons iets te zeggen, en 't is altijd de moeite waard om naar hem te luisteren.

Humor, weten we dus nu, is niet hetzelfde als geestigheid. Er is in de tweede plaats onderscheid en verwantschap tussen humor en ironie, sarkasme. Ironie is uiting van bitterheid en haat. De humoristiese mens en de sarkastiese mens zien beiden 'n ideaal en in schril kontrast met dat ideaal de onvolkomenheid van de dingen dezer wereld. De humorist nu beschouwt dat alles met 'n vergevende glimlach, want hij weet, dat de tekortkomingen en de dwaasheid van de mensen verklaarbaar zijn uit hun natuur en dat ook aan hemzelf niets menseliks vreemd is.

Heel anders de ironiese mens, of, wilt ge, de sarkastikus.

Indien we de humorist tevens realist mogen noemen, dan heeft de sarkastikus meer van de proleet, van de boetprediker, die van de hoogten van z'n idealisme met 'n blik van vernietiging, van haat dikwels neerschouwt op deze wereld en op de nietige en dwaze mensen. Totdat z'n vurige ziel in z'n binnenste branden gaat, z'n majesteitelike gestalte zich plaatst tussen de mensen en hij in toornegloed redenen van passie, van vloek en van verontwaardiging slingert over de menigten. De satirist ziet niets dan het ideaal en kent geen pardon: de houding tegenover z'n medemensen is antitheties. De humorist echter, kennend de gebrekkige menselike vermogens, voelt zich ook in de onvolkomenheid één met de mensheid. Zijn gevoelshouding is sympatheties.

De geesteshoudingen van de komikus, van de humorist en van de satirist zijn aan elkaar verwant in zoverre ze samenhangen met het zien van tegenstellingen. Het onderscheid ligt hierin, dat de satirist 'n sterk hartstochtelik karakter heeft en de humorist gekenmerkt is door 'n zeker evenwicht van verstand en gevoel: hij verheft zich niet in uitgelaten blijdschap, maar evenmin verzinkt hij in de diepste droefheid. Terwijl de komikus - Bergson betoogt het in den brede in zijn studie ‘Le Rire’ - meer verstandmens is: het lachen heeft geen groter vijand dan de ontroering en het zuiver komiese richt zich tot het zuivere intellekt. Waar de gevoelshouding van de satirist antitheties is, en die van de humorist sympatheties, daar is de zijne neutraal.

Het zal niet nodig zijn hier te betogen, dat bovenbedoelde indeling zuiver schematies is. Scherpe grenslijnen zijn - zoals nergens op geestelik gebied - ook hier niet te trekken. Naarmate bijvoorbeeld het verstandelike element meer gaat overwegen, zakt humor af tot zuivere geestigheid, grappen en woordspelingen; niet zelden wordt het 'n intellektueel spel. Doch anderzijds: 'n humorist kan zich in bepaalde gevallen ook openbaren als 'n satirist. Ze zijn bovenal predikers van waarheid, eenvoud, natuurlikheid en wars van alle aanstellerij en konventie. Krijgt nu 'n humorist te doen met huichelarij en onwaarachtigheid, dan wordt ook hij bitter en kan hij niet meer vergeven.

Evenmin zal het nodig zijn op te merken, dat met het bovenstaande niet gezegd wil zijn, dat geestigheid, het komiese, het boertige en het grappige enerzijds, noch ook ironie, satiriek en sarkasme anderzijds, identiek zijn.

II

‘De Filosoof van 't Sashuis’, naast ‘Een Mei van Vroomheid’ één van de bekendste werken van de Vlaamse schrijver Maurits Sabbe, is tevens één van de aardigste voortbrengselen van de Vlaamse humor. We willen dit boek ontleden en de personen die er in optreden, karakteriseren, om aan de hand van die ontleding en karakteristiek de verschillende aspekten van de humor te belichten en de humoristiese persoonlikheid te tekenen.

De inhoud van de roman is gauw verteld. Het gaat over 'n sluiswachter in Brugge, 'n vrijgezel van drie en veertig jaar, wiens huishouden gedaan wordt door Mietje, de negentienjarige lieve dochter van z'n vriend Casteels. Deze vriend heeft de genoegens van het huiselike en het huweliksleven gekend. Dat is hem wondergoed bevallen, zó goed, dat hij z'n vriend, die uit prinsipe 'n verstokte vrijgezel is, met alle geweld tot 'n huwelik wil brengen. Hij brengt hem daartoe in aanraking eerst met vrouwe Dierickx, 'n weduwe met duiten, en daarna met Flavie, 'n tabakverkoopster. De sasmeester liet zich echter niet vangen en vroeg ten slotte tot grote verbazing van Casteels om de hand van diens dochter.

Men ziet, dat de opzet en de konstruktie van de roman heel eenvoudig zijn. Dit is dikwels het geval bij humoristiese schrijvers - ze zijn gewoonlik niet in staat romans of werken van weidse en gepassioneerde scheppingskracht te produseren. Hun kracht ligt meer in het kleingoed. Ze schrijven bij voorkeur schetsen, korte vertellingen, essays. Dr. C. Hazewinkel schrijft dit in zijn proefschrift: ‘Bijdrage tot de Psychologie der Humoristen’ toe aan het ontbreken van 'n sterke sekundaire funktie, d.w.z. ze zijn niet in staat gekompliseerde fantasie-voorstellingen te scheppen, omdat die duurzame konsentratie van gedachten eisen en 'n kontroleren van de opkomende voorstellingen aan de leidende gedachten.

Het is mogelik, dat de vluchtige lezer in ons boek niet anders ziet dan 'n liefdesgeschiedenis, die goed afloopt en verteld is op 'n wijze, die nu en dan onze lippen doet krullen tot 'n goedronde lach. Ik zie er echter nog iets meer in. Voor mij is die liefdesgeschiedenis niet anders dan het stramien, waarop is geborduurd, de band, die de roman samen houdt. Waar het dan wel om gaat? Hierom: humor en dienvolgens ook dit boek, wil ons leren natuurlik te zijn, waar, eenvoudig, oprecht. Wie ‘De Filosoof’ leest als mingeval, zal ongetwijfeld de Sasmeester zien als de hoofdpersoon van het boek. Maar wie doordringt tot de diepere kern, komt tot de overtuiging, dat niet een persoon ùit het boek, maar de schrijver vàn het boek de hoofdpersoon is. Het is de geest van de schrijver, die de hogere eenheid van het werk uitmaakt en het is *zijn* humor, waarmee we de personen en gebeurlikheden gaan bezien. Ook de Filosoof zelve. De titel van het boek zegt u reeds, dat Sabbe ook met de hoofdpersoon van de intrige 'n loopje neemt. Want kijk! in één opzicht is de overigens sympathieke figuur van de Sasmeester niet waar en natuurlik.

Die Sasmeester, moet ge weten, heeft 'n ingeboren trek tot ‘gefilosofeer’, zoals hij zelf z'n redeneerzucht noemt, en tot die ‘filosofie’ behoorde ook de ophemeling van het jonggezellenleven met zijn onafhankelikheid en eigen meesterschap. Boven alles bemint hij zijn vrijheid: Viva de liberteit! En daarom mijdt hij de vrouwen of spreekt ze, zoals Casteels zegt, ‘beerachtig’ aan. Ze hebben immers, meent de Sasmeester, maar één droom en dat is ‘'t mannevolk te overmeesteren en te doen dansen lik of da’ ze zijnder schufelen.’ De Sasmeester meent nu, dat *hij* onafhankelik is van de vrouwen en voor haar bekoring niet vatbaar. ‘De vrouwe stoot oender 't gezag van den man’ en ‘de man is vrij en go z'n eigen gank!’ beweert hij tegenover Flavie.

Sabbe echter zet onze vriend met zijn hele theorie netjes in het zonnetje. Want terwijl de Sasmeester in de omgang met vrouwe Dierickx op het krachtigst van z'n theorie wordt overtuigd, blijkt hem ten slotte, dat hij des- en zijns ondanks geheel bevangen ligt onder de bekoring van Mietje, van 'n jonge vrouw!

De mokerkrachtige werkelikheid van het leven had 'n barst geslagen in het harde vrijgezellenpantser, dat de Sasmeester om z'n hart had gesmeed. Eindelik ging hij de innerlikste stem van zijn gemoed beluisteren en hij was gelukkig in zijn nederlaag.

Ten opzichte van de Sasmeester zien we Sabbe's humor in het aspekt van geestige spot. Anders is het gesteld, als die humor zich richt op Casteels. Dan is de spot gemengd met medelijden.

A priori kunnen we vaststellen, dat Casteels geen slecht mens is, want dan zou de Sasmeester niet van hem hebben kunnen houden. Integendeel! het is 'n welmenende man. Wat zou hij zijn vriend graag gelukkig getrouwd zien! Hoe doet hij z'n uiterste best om hem 'n somber tafereel te schetsen van al de ellenden, die 'n vrijgezel op z'n ouden dag staan te wachten, en hoe roerend weet hij te spreken over de genietingen die 'n gehuwd man al schept aan de huiselike haard! En wat 'n inspanning getroost hij zich niet, eerst met vrouwe Dierickx, daarna met Flavie, om de Sasmeester toch maar met vrouwen in aanraking te brengen! En behalve 'n welmenend vriend is hij ook 'n liefhebbend vader. Vrouwe Dierickx treft Casteels op de gevoelige plek, als zij de goede faam van zijn geliefd Mietje bedreigt en haar beledigingen maken de goedzakkige Casteels heftig. De flauwe wraakneming van de vertoornde weduwe met de schimppop ergert hem later dan ook bitterlik. Het is ook 'n royale kerel: tot tweemaal toe erkent hij eerlik tegenover de Sasmeester, dat hij gedwaald heeft.

Casteels is de goedwillende, maar het ontbreekt hem aan mensenkennis en psychologies inzicht. Hij loopt rond met 'n hoofd vol beginselen en ziet daardoor de werkelikheid van het leven niet. Het is blijkbaar zijn aandacht ontgaan, dat Mietje met de jaren van klein meisje tot jonge vrouw is ontwikkeld; als hij de Sasmeester zal berispen, omdat deze vrouwe Dierickx laat wachten, dan kondigt hij dat aan met 'n toon, die duidelik te kennen geeft, dat ‘minderjarige kinderen’ als Mietje daarbij niet aanwezig behoorden te zijn. Dat het hem ten opzichte van Mietje aan psychologies inzicht ontbreekt, daarvan getuigt het feit, dat zijn berisping van Mietje juist de tegenovergestelde

uitwerking moet hebben dan die hij bedoelt: het onschuldige kind wordt er geheel door gewekt, zodat sedert dat ogenblik allerlei sluimerende gevoelens tot haar bewustzijn komen.

Evenzeer als vader mislukt hij als vriend. Mietje onthoudt hij in zijn onnozelheid de beide hoofdvoorwaarden voor haar bestaan: vrijheid en blijheid. Hij zou ze de Sasmeester geroofd hebben, als het hem gelukt was, deze met vrouwe Dierickx op te schepen. De goeie man heeft nu eenmaal het idee: de Sasmeester moet trouwen! En komt nu aanzetten met 'n huwelikskandidate, die absoluut niet past bij zijn vriend. En dat tot tweemaal toe, terwijl de vrouw, die wel bij de Sasmeester blijkt te passen, z'n eigen dochter is. Maar dat was immers nog maar 'n kind! Hij bespeurt letterlik niets van de verhouding, die zich langzaam aan ontwikkelt tussen de Sasmeester en z'n dochter, zodat hij wel zeer verbaasd moet zijn, als de Sasmeester om de hand van Mietje vraagt.

Onwillekeurig glimlachen we om de onnozelheid van Casteels, vooral waar die nog wat wordt aangedikt door het aplomb waarmee hij optreedt, de zwaarwichtigheid, waarmee hij z'n lessen en vermaningen aan Mietje en aan de Sasmeester uitdeelt, en de zenuwachtige drukte waarmee hij werkt aan de uitvoering van zijn plannen. Medelijden krijgen we met hem als we zien hoe hij door z'n eigen goede bedoelingen in moeilikheden geraakt: wanneer hij, die zo van z'n rust houdt, vereerd wordt met het bezoek van de zo diep beledigde en des zeer vuriglik vertoornd zijnde weduwe; meer nog, wranneer z'n vaderhart wordt gekwetst.

Sabbe's humor wordt bittere spot en verontwaardiging, wanneer vrouwe Dierickx het objekt is, want in haar is de onnatuurlikheid, de huichelarij en de onwaarachtigheid als het ware belichaamd. Casteels is dom en onnozel, maar we krijgen geen hekel aan het manneke, omdat hij onbaatzuchtige bedoelingen heeft. Vrouwe Dierickx daarentegen, de rentenierende, kinderloze weduwe van ongeveer veertig jaar, is 'n egoïste en iemand met 'n laag karakter. Ze is zich zeer wel bewust, dat ze heeft wat Casteels noemt 'n ‘goede ponk’, 'n aardig duitje en de gedachte heeft in haar onnatuurlike geest post gevat, dat ze

daarmee de Sasmeester zal kunnen vangen. Haar geestdrift voor het huweliksplan van Casteels was dan ook dadelik in haar weduwlik hart ontvlamd en zo ging ze pronken met haar schatten en kostbaarheden. Ze had 'n prins niet beter kunnen onthalen dan de Sasmeester op de koffiepartij, en Charlot moest op de foor vooral royaal doen. In bond met Casteels gaat ze aan het konkelen en kuipen om de Sasmeester. Haar liefde is een en al komedie. Ze luisterde met gemaakte belangstelling naar de uitleggingen van de Sasmeester, doch inwendig vroeg ze zich af, hoe het mogelik was, al die beesten en planten in z'n huis te willen hebben. Toen de Sasmeester haar liet wachten, kwam ze met de zoetste glimlach op de lippen en geen beetje vergramd binnen. Op weg naar de foor hield ze zich onder de hatelikheden van de Sasmeester zeer lankmoedig. Ook was ze zeer afgunstig op Mietje, die door de Sasmeester om haar goede zorgen ten zeerste werd geprezen en die hem als 'n dwingelandje beheerste. Bovendien was ze nogal vrijpostig: ze inviteerde zichzelf bij de Sasmeester - en in hoge mate arrogant: met 'n scherpziend oog onderzocht zij de woning van onder tot boven en niets ontsnapte aan haar vorsende blik. Inderdaad! zij heeft 'n zeer laag karakter. Dat blijkt wel heel duidelik, als ze straks haar wraak gaat koelen aan Mietje door het kind op 'n flauwe manier verdacht te maken. Zo'n mens gunnen we van harte de wrede ontknoping van haar liefdesgeschiedenis en we verheugen ons er met de schrijver in, wanneer zij in het ‘Helletheater’ lelik aan de kaak wordt gesteld en met haar ‘waarachtige roze van Zeriko’ bitter ontgocheld.

Er is één figuur in het boek, op wie Sabbe's humor het niet heeft voorzien, en dat is Mietje. Dat is het kind, dat nog geheel één is met de natuur, nog niet bedorven is door de konventie, nog echt bloeit als 'n bloem onder de bloemen. Zie! waarom heeft de humor wél vat op die andere mensen? Omdat bij hen, in meerdere of mindere mate, het organiese menschenleven is vermechaniseerd, 'n wezenlik ingeleefd-zijn in de werkelikbeid plaats heeft gemaakt voor schematiese logika. Het leven dat zij leiden is geen organiese zielsbloei meer, doch beginseldeduktie, die de spanning op het - wel dikwels verbijsterende

- doch toch ook rijk-gevarieerde leven heeft verloren.

Ik zei: in meerdere of mindere mate. Het minst bij de Sasmeester. Zijn wezenskern is nog niet aangetast door het bederf van de samenleving, doch hij heeft de innerlikste stem van zijn gemoed op één bepaald punt tot zwijgen gebracht. Hij houdt er 'n stokpaardje op na en al moet er heel wat gebeuren voor hij zijn ongelijk bekent, toch wordt hij radikaal genezen. Zijn fout is, dat hij alle vrouwen over één kam scheert. Daarom lijdt hij schipbreuk bij Flavie. Hij wilde met haar hetzelfde spelletje spelen als met vrouwe Dierickx en zag niet, blind gemaakt door de logika van zijn theorie, de werkelikheid van Flavie's geheel andere psyche. Eerst als door Flavie's koketterie zijn theorie is ontzenuwd, kan hij komen tot die aardse volkomenheid van geluk, die zich voor 'n man ontsluit, wanneer hij zijn ziel gevangen geeft onder de bekoring, die er van de vrouw uitgaat - het mysterie der liefde.

Erger is het gesteld bij Casteels. Wel is ook zijn wezenskern nog niet ontaard, doch zijn gehele levensopenbaring is vermechaniseerd. Zo beziet hij hetgeen de Sasmeester na het bezoek bij Vrouwe Dierickx zegt over haar tafelzilver niet in het licht van het karakter van de spreker, maar in het licht van zijn plan. En als hij de Sasmeester aan Vrouwe Dierickx wil koppelen, dan ziet hij niet de personen, maar de zaken.

Heel anders wordt het echter, wanneer zijn diepere menszijn wordt geraakt! Als Vrouwe Dierickx zijn vaderhart treft, dan gaan zijn ogen plotseling geheel open en spreekt hij dezelfde be- en veroordelingen over Vrouwe Dierickx uit, die hij vroeger bij de Sasmeester bestreden had. En als hij hoort van de zedeloosheid van Flavie, erkent hij grif, dat ook zij geen geschikte vrouw voor z'n vriend zou zijn.

Zo kan Casteels dus wel komen tot inzicht; maar als hij zo spoedig, nadat z'n opzet met Vrouwe Dierickx 'n mislukking was gebleken, weer met 'n verkeerde kandidate komt aanzetten, dan beseffen we toch ook, dat hij niet kan komen tot inkéer. Daarvoor is hij te ver van huis en door diezelfde onnozelheid en oppervlakkigheid is hij ook blind voor de levenswerkelikheid, die in zijn onmiddellike nabijheid groeit.

Radikaal bedorven echter is Vrouwe Dierickx. Aan haar valt niets te waarderen. Zij komt niet en nooit tot inzicht van de verkeerdheid van haar handelingen, laat staan tot inkeer. Het gaat bij haar van kwaad tot erger. Heel haar levensopenbaring wordt beheerst door eigenbelang. Te recht voelt Vrouwe Dierickx zich dan ook door het dwaas gedoe van Charlot in 'n belachelik daglicht gesteld - want het is hetzelfde egoïsme, dat haar beheerst, dat in die zot in schaamteloze naaktheid zich openbaart. En zo is haar ‘liefde’ dan ook geen echt menselike zielsbloei, maar komedie en huichelarij, 'n zaakje!

Ter gelegenheid van het lottospel te haren huize kwamen aard en natuur van Vrouwe Dierickx voor het scherpe oog van de Sasmeester helder aan het licht. De schrijver voert haar echter ook in de omgeving van de Sasmeester, dat is, van aangezicht tot aangezicht met de natuur. Het blijkt dan dat ze dáár absoluut niet past en dat Vrouwe Dierickx eilaas de wondervolle, geheimzinnige sprake van de natuur niet verstaan kan. De mens is de natuur ontvloden en kan zich niet meer laven aan die eeuwige bron van leven. Vandaar die onnatuurlikheid in het mensenleven! Is het niet merkwaardig, dat Casteels, al is het ook op verzoek van de Sasmeester, Casteels, in wie de natuurlike mens als het ware sluimert, nog wèl met opgewekte nieuwsgierigheid het komiese spel van de olike Sasmeester met de nachtegaal kan meegenieten?

Het leven in, met, voor en door de natuur, dat is ook het geheim van het leven van de Sasmeester. Daardoor is hij jong gebleven, heeft hij, zo oud, nog 'n onbestemde vreugde in het hoofd als een zang; en 't gevoel, dat hij gezond en veerkrachtig, opgeruimd en levensblij was, doortintelt zijn hele wezen nog. Jeugdige illuzie klapwiekte strelend om hem heen op 'n leeftijd, die anderen nog alleen in de herinnering hun levensgenoegen laat vinden en jeugdige schroomvalligheid belet hem op de avond van z'n liefdesverklaring Mietje's handen te vatten. En juist, doordat de jeugdige natuurlikheid van deze drie en veertig jarige man nog ongerept is, wordt hij verliefd op Mietje, het meisje, dat inmiddels ontloken is tot 'n jonge vrouw en kan ook Mietje zich aan de zoveel oudere man geven, omdat er ondanks

het verschil in leeftijd geen afstand tussen hen bestaat. Ze zijn eens geestes!

Door zijn natuurleven is de Sasmeester ook de enige die, en dat op die leeftijd, nog zulk 'n radikale verbetering kan onder-gaan. De fout van de Sasmeester kón verbeterd worden, omdat z'n levenshouding in 't algemeen wel goed was. Slechts op dit ene punt ging hij, door te generaliseren, feil. Trouwens, de geschiedenis met Vrouwe Dierickx laat ons zien, dat zijn mening tot op zekere hoogte recht van bestaan had. Dat zelfs bij iemand als de Sasmeester die funeste onnatuurlikheid vat kon krijgen, bewijst wel hoe groot het gevaar is. Het is alléén zijn leven ver van de mensen en zijn leven in de natuur, dat hem ten slotte redt en fris houdt.

De Sasmeester staat zo goed als buiten het gewone mensenleven. Hij zegt zelf: ‘Os ik hier up m'n eentje zit, verre van 't geroenk en 't gerots van de menschen, ton zien ik verre en scherp wa' dat er in de weireld gebeurt...’ Dat is echt iets voor 'n humorist! Zijn belangstelling is meer die van de toeschouwer dan van de deelnemer. De Sasmeester zegt bijvoorbeeld niets, als Vrouwe Dierickx uitvaart tegen Charlot, omdat hij dat grappige toneeltje tot het einde toe wil genieten. Het hele geval zelfs met de weduwe kwam hem voor als een interessante proefneming, waarvan hij als eenvoudig toeschouwer de verschillende verschijnselen wilde waarnemen; tot het einde toe, zodat de droogscheerder op de terugweg van de foor naar huis haar dwong alles met nog duideliker woorden te zeggen. Vandaar ook die belangstelling voor alles en nog wat op de kermis en op de markt, twee brandpunten van het volksleven.

Doch z'n levensgeluk vond de Sasmeester in de natuur. Voor vissen, vogels, bloemen en planten heeft hij 'n altijd levendige belangstelling. Z'n huis is 'n grote verzameling, 'n stuk natuur geworden. Van alle soorten planten en dieren heeft hij daar enkele exemplaren verzameld; vooral heeft hij gewassen en vogeltjes die andere mensen niet of maar zelden hebben. Ook als hij buiten wandelt, kan hij het niet laten 'n poosje van de natuur te genieten, met z'n armen op 'n ijzeren brugleuning. Natuurmens is hij veel meer dan maatschappelik mens, want

als er iets merkwaardigs is te zien, dan trekt hij zich er niets van aan, dat Vrouwe Dierickx op hem staat te wachten, of dat Casteels met nog zo'n gewichtige mededeling komt. Telkenmale hetzelfde te zien, het verveelt hem nooit, en telkens weer horen wij hem smekken van bewondering. Dezelfde trek die we zoeven noemden, z'n waarnemingslust, openbaart zich ook, waanneer hij z'n ekster met 'n haantje laat vechten, of z'n kruidje-roer-mij-niet ineen laat krimpen. Hij leeft geheel met de natuur mee: de vissen sprak hij toe, zo lezen we, keef tegen de grootste, die alles wregslokten, en sprak aanmoedigend-meewarig tot de kleinste, in wier richting hij bij voorkeur zijn brood wierp. Hij kende dan ook alle biezonderheden van planten en dieren, zodat hij allerlei vogels kon opkweken, die bij andere mensen onvermijdelik verkwijnden, de dieren namen wist te geven naar hun karakteristieke eigenschappen en door z'n inzicht in 't biezondere leven van alle vogels de nachtegaal uit de handen van 'n buurjongetje wist te houden. Voor hem spreekt al wat leeft 'n tale en als je ze maar kunt verstaan, beweert hij, dan vertellen de ‘parruchen’ je ‘olle soorten van graptjies’. Heel die intense belangstelling wordt geboren uit 'n tedere liefde voor de natuur: strelend spreekt hij de ekster op vaderlike toon toe; met toonbeeldige zorg heeft hij de verschillende granen, die zijn vogels behoeven, in afzonderlike vakjes in 'n lade verdeeld en het is hem niet te veel om iedere nacht het Engels haantje en zijn enig hennetje in zijn kelder op te bergen.

Mietje Casteels heeft diezelfde liefde voor de natuur en zij leeft geheel met haar Sasmeester mee: samen hadden ze pret om de dolle fratsen van de ekster, samen wierpen ze stukjes brood naar de vissen, en de bespiegelingen van de Sasmeester maken steeds indruk op haar, daar ze, evenals hij, als het ware onbewust, het schone der haar omringende natuur voelt. De Sasmeester deed haar alle wonderheden opmerken, zodat ze 'n dankbare leerlinge van hem werd. Ook de sprookjes, die de romantiese geest van de Sasmeester bedacht of leuk navertelde, hoorde Mietje graag een- en andermaal. Uit dat meeleven met elkaar is ten slotte geboren 'n intieme vriendschap, zo zuiver, dat Mietje in de Sasmeester aanvankelik niet anders dan haar oudere broer zag.

Doch zo zou het niet blijven! Er is ook humor gelegen in het feit, dat van al dat mensenwerk, van het druk-zenuwachtige gedoe van Casteels, van het gekonkel en gekuip van Vrouwe Dierickx, ten slotte niets terecht komt en dat het bedoelde resultaat zich heel anders realiseert, dan zij zich dat hadden voorgesteld. Ook in dit opzicht ontsnapt de Sasmeester niet aan de pijlen van de humor, want wat hij beschouwde als interessante proefnemingen, waarvan geen invloed op hem uitging, dient juist om hem, die van de vrouwen niets wilde weten, ontvankelik te maken voor haar invloed in de persoon van Mietje.

Uit zichzelf zou de Sasmeester niet licht verliefd zijn geworden. Hierboven heb ik hem reeds in verband met enkele trekken gekarakteriseerd als humorist. De belangstelling van zo iemand richt zich vooral op het huiselike, intieme, gezellige, niet op de dingen van politiek en godsdienst: 'n humorist is niet 'n gepassioneerde natuur, die dweept met een of ander ideaal, het zijn geen mensen met 'n sterke geprononseerde overtuiging in 'n bepaalde richting. Hiervan bespeuren we dan ook niets bij de Sasmeester. Dat ontbreken nu van passie bepaalt ook de aard van hun liefhebben: hun liefdegevoelens zijn meer 'n soort kameraadschap dan 'n brandende gloed. Jaloers zijn ze om zo te zeggen nooit! Ze zijn vaak ongetrouwd en toch geen vrouwenhaters. Geen wonder, dat ook de Sasmeester op drie en veertigjarige leeftijd nog vrijgezel is. De methode van Casteels: 'n vrouw zoeken, is dan ook geheel in tegenspraak met z'n karakter. Daar komt nog bij, dat de Sasmeester er 'n filosofiese theorie over de vrouwen op na houdt, die nu niet bepaald vleiend voor hen is.

Doch nu komt Casteels tussenbeide. Hij brengt de Sasmeester in aanraking met andere vrouwen, wat ten gevolge heeft, dat de Sasmeester Mietje gaat zien in tegenstelling met haar zusteren en dat zijn aandacht bepaald wordt bij het huwelik. Zonder dat de Sasmeester zich dat wil bekennen, gaat zijn diepste verlangen toch naar 'n huwelik uit. De normale stemming van het humoristiese karakter is blijmoedig en hoopvol, ietwat weemoedig getint evenwel. Ook onze Sasmeester is 'n opgewekte blijmoedige man, 'n echte leuke kerel, 'n speelse

geest, die vermaak in vrolikheid schept, de mensen graag in het zonnetje zet, maar ze even gaarne ook 'n dienst bewijst. Doch dat neemt niet weg, dat vooral in de schemering 'n zekere weemoed zich soms van hem meester maakt. Dan voelt hij trots al zijn gefilosofeer over onafhankelikheid en trots al zijn gepoch over zijn gepantserd hart pijnlik zijn eenzaamheid. Trouwens het feit, dat hij het in z'n filosofiese beweringen altijd over de vrouw heeft, bewijst wel, dat het zwakke geslacht hem niet zo onverschillig is, als hij altijd voorwendt. Als Casteels dus de aandacht van zijn vriend konsentreert op het huwelik, dan raakt hij aan een sluimerende behoefte van de Sasmeester. Zoveel invloed heeft dat op de Sasmeester, dat Casteels met zijn ‘En van wa' droomje gij, Sasmeester?’ 'n rake vraag doet, als de Sasmeester naar aanleiding van het nachtegalengezang in de schemering schertst over de wereldse dromen van de Bagijntjes en hun zoete zonden. Al spoedig blijkt, dat de Sasmeester, die zo ongenaakbaar voor vrouwenbekoring wilde zijn, dwingelands door Mietje wordt beheerst. En al dacht hij nog niet aan 'n huwelik, zijns ondanks wikte en woog hij nu niet meer zijn vrijgezellentheorieën, maar had hij een gevoel van leed, dat in hem opwelde, omdat Mietje verdriet had. Nu kwam in zijn hart als 'n zonnigheid het vleiend gevoel, dat dit mooie jonge meisje op hem verliefd was. De radtongige gewiekstheid van Flavie was nog nodig om zijn vrijgezellentheorie af te brokkelen en 'n barst te slaan in het pantser van logika, dat hij om z'n hart had geslagen. Maar dan ook kan al de weekheid en tederheid, die hij steeds uit zijn hart had kunnen weren, overmachtig naar binnen stromen. Dan krijgt hij aandoeningen, die hij nog nooit heeft gehad: hij is de ganse dag in de blijde verwachting van Mietje's komst. Zijn sashuis, dat hem steeds 'n paradijs op aarde was geweest, scheen hem nu droevig en somber toe. Ja, als een die in de duisternis naar het licht hunkert, wachtte hij op Mietje's komst. Er kwam 'n vonkje heimwee in z'n anders zo koele mannelike blik. Mietje kwam in de schemeravond, toen de mystieke invloed van de natuur vrij spel had in het nu wijdgeopende gevoelige vrijgezellenhart. In harmoniese éénklank met de wondere ruisingen van de schemeravond hoorde hij nu de innerlike stem van zijn

gemoed, waarnaar hij luisterde als naar een vroom eenvoudig gebed, vol wondere aandoeningen. - En 'n paar weken later hingen Mietje en haar bruidegom, tot grote verbazing van al wie het las, ‘up den Burg in 't kastjie.’

Toch zou Casteels zijns ondanks niet zoveel sukses gehad hebben, indien de ontwakende liefdeziel van de Sasmeester niet voortdurend was gevoed geworden met de bekoring, die Mietje voor 'n mannenhart moest hebben. ‘'t En is nie' genoeg van te willen trouwen!’ had de Sasmeester eens tot Casteels gezegd, ‘mor 'n mensch moet ze Trientje van passe vienden.’ Welnu! zulk 'n ‘Trientje van passe’ voor de Sasmeester is Mietje.

De humoristen houden gewoonlik van vrouwen, die zacht, huiselik en teder van aard zijn, omdat die in staat zijn 'n intieme huiselike sfeer te scheppen. Mietje's bloemig aangezichtje met de turkooizen ogen staat ons voor zo'n sfeer borg en als op haar rein gezichtje langzamerhand de trekken van ernst komen en 'n weerschijn van lichte weemoed, die haar geleidelik van kind tot jonge vrouw verheffen, dan is de tijd voor 'n levensverbintenis tussen Mietje en de Sasmeester rijp. Neen! mensen als de Sasmeester zoeken hun geluk niet in rijkdom, eer, of wereldse vermaken. Vrouwe Dierickx met haar duiten en Flavie met haar koketterie zijn geen geschikte kandidaten voor de Sasmeester. Hun geluk ligt in de vrede des harten en die gemoedsrust en levensbloei is voor de Sasmeester gewaarborgd in het eens-geestes-zijn met Mietje, voor wie zijn woord nog immer evangelie was, en wie het ergerde zoveel wijsheid en geleerdheid als die van haar Sasmeester door 'n Flavie te horen beschimpen.

Bovendien heeft de speelse, ongebonden en ietwat romantiese geest van de humorist 'n grote behoefte aan vrijheid. Nooit zou de Sasmeester het hebben kunnen vinden met 'n vrouw, van wie hij moet getuigen: ‘wat 'n gendarm!’ en van wie het anders zo doffe bewustzijn van de sul Charlot gretig weet op te merken: ‘Azo is 't vrouwvolk! Boos spelen en de broek dragen, da ligt in hunder nateure...’ Doch als de blinddoek van de Sasmeester z'n ogen door Flavie's koketterie wordt wegge-

scheurd, dan kan hij zich wel gevangen geven onder de bekoring van Mietje. Want terwijl hij aldus over het geval van Flavie praktizeerde, rees ook voortdurend Mietje's lief beeld voor hem op. Het was alsof haar bekoorlik zedig meisjeskopje, haar frisse wangenblos, haar zuivere heldere blikken, haar hele zedig verrukkelik naïef gedoe met nog meer klem die wondere, geheimzinnige macht die de vrouw tot heerseres verheft, wilde doen gelden, telkenmale Flavie's minder edele bekoorlikheid het onderspit ging delven.

Zo bleek ten slotte de natuur van de in de natuur levende Sasmeester sterker dan de leer. In die leer lag 'n element van waarheid en de Sasmeester liet zich niet vangen door de opzettelike en onnatuurlike heerszucht van 'n Vrouwe Dierickx. Het was de gezonde, natuurlike mens in de Sasmeester, die haar dadelik doorzag. Doch die leer was in z'n starre konsekwenties ook onwaarachtig en hierin ligt de bekering van de Sasmeester, dat hij z'n standpunt er aan geeft en zichzelve gewonnen onder de onopzettelike natuurlike bekoringsmacht van Mietje.

Moest er heel wat gebeuren voordat de Sasmeester de innerlikste stem van zijn gemoed weer ging beluisteren, bij Mietje ontluikt de liefde als 'n bloem in bekorende jeugdpracht. Haar leven was met dat van de Sasmeester geheel in hechte en innige vriendschap saamgeweven en slechts weinige prikkels en ervaringen waren er nodig om die vriendschap zich tot liefde te doen ontwikkelen. Het begon reeds, toen ze met 'n zeker genot ging gevoelen dat ze veel dichter bij de Sasmeester stond dan Vrouwe Dierickx. Al was het niet bewust uit minnenijd dat het haar hinderde, dat de hardvochtige en heerszuchtige Vrouwe Dierickx naar 'n overwegende plaats dong in de genegenheid van de Sasmeester, toch voelde zij instinktmatig in de weduwe 'n vijandin. Vaders boetpreek na het bezoek van de nijdige weduwe wekte echter in haar gemoed 'n nieuwe gewaarwording, die haar tot nog toe gans vreemd was gebleven: de Sasmeester werd voor haar zielsoog van vertrouwd kameraad tot 'n rijzige man, die haar zou kunnen liefhebben. En zoals de natuur de sluimerende gevoelens wekte van de Sasmeester, zo begon onder diezelfde invloed ook Mietje's hart te kloppen vol won-

der heimwee naar 'n ongekende, maar vaag vermoede weelde. Haar zorgeloze vreugde was heen. Een heel nieuw leven was voor haar gemoed aangebroken. Ze kwam tot de overtuiging, dat de liefde voor de Sasmeester reeds met diepe vezels in haar hart was gedrongen. Ernst en weemoed verhieven haar geleidelik van kind tot jonge vrouw. Ze leerde nu ook het zeer van de minnenijd kennen, want de lof van de Sasmeester over Flavie's uiterlik viel pijnigend en kwetsend in Mietje's gemoed. Ze kreeg het gevoel alsof haar hele levensgeluk vernietigd ging worden en met allerlei naïeve middeltjes ging zij haar recht op de liefde van de Sasmeester verdedigen. Toen de Sasmeester haar z'n fijne bloemenhulde bracht, werd hem op eens duidelik geopenbaard, wat er in Mietje's gemoed omging. En toen duurde het niet lang of in de aanbrekende avondschemer vervulde 'n tederheid van weelde en weemoed het hart der beide sprakelozen. Mietje's hoofd zonk met 'n knakje tegen de brede schouder van de Sasmeester aan en bleef er rusten vol suizingen van zaligheid.

Indien gij u niet verandert, en wordt gelijk de kinderkens, zo zult gij in het koninkrijk der hemelen geenszins ingaan![1]

T. SCHUYT.
Zaandam.

(1) Deze studie zal in brochurevorm bij de uitgever C.A.J. van Dishoeck, te Bussum, verschijnen.

De verzonken Klok

I

Hoog op de bergen lag er een groot blauw meer, en aan den boord van dat meer woonden drie broeders, die klokken goten. Dit hadden zij al jaren gedaan, en uren in het rond zongen hun klokken op berg en in dal. Op zekeren dag, toen zij naar de schrille stem van hun eigen toren luisterden, besloten zij dezen te begiftigen met de schoonste klok, die zij ooit hadden gemaakt. Zij togen geestdriftig aan den arbeid, en werkten, werkten zonder ophouden totdat de klok in den toren hing.

Toen kwam het volk van heinde en verre toegestroomd om de inwijding mede te vieren.

Op een grooten wagen vol bloemen waren ook drie lollig gemutste bulten aangekomen, die in hun harlekijnpak over de groote markt pikkelden, groote potten donker bier dronken, en met scherts en een huppelend lied de menschen verlokten tot een eigenaardig dobbelspel.

De drie broeders wandelden deftig met hun groote pijp door het dorp, om de toebereidselen voor den dag van morgen te zien. Toen de vreemde gasten hen ontwaarden, stieten zij een hoog hoerageroep uit, deden grillige sprongen, en riepen:

- Wie speelt er mee, wie speelt er mee?

De drie broeders keken toe, zeer nieuwsgierig, want het gebeurde wel, dat zij, van hun werk uitrustende, verpoozing zochten in kaart- en dobbelspel, en soms tot in den nacht doorspeelden. Het was dan ook voor de looze bultenaars niet lastig, ze aan het spelen te krijgen. Om ze goed mede te sleepen, lieten zij ze aanvankelijk winnen, maar het duurde niet lang, of ze hadden al hun goud afgewonnen. De bochels lieten groote potten bier aanbrengen, en bij het licht van toortsen werd er altijd

maar doorgedobbeld. Driftig geworden, dachten de broeders aan niets anders meer dan aan hun spel, en daar de inleg al grooter en grooter werd, hadden zij ten slotte al hetgeen zij bezaten, verloren.

- Zoudt gij ook uw klok durven wagen? vroegen de bulten.

- Hoeveel is zij u waard? vroegen de broeders, verdwaasd door den drank en het spel.

- Honderd duizend frank, was het antwoord.

- Top, zeiden de anderen, en speelden voort. Maar ze verloren weer, en ditmaal waren zij hun dierbare klok kwijt.

Toen begonnen de bochels van duivelsche vreugde te dansen en bokkesprongen te maken.

- Wij gaan luiden, luiden voor ons, riepen zij schaterend.

En ze liepen naar den toren, terwijl de drie broeders, tot bezinning gekomen, in den nacht wegvluchtten, bukkend onder de schande van hun daad.

Maar toen de klok haar eersten slag liet hooren, stortte de toren plots met geweldig gedruisch voorover, het meer in.

Vol ontzetting, meenende dat de wereld verging en dat hun einde nabij was, sprongen de broeders in het water. Maar zij vonden er niet den dood. Want voor hen dreef er een balk, en daaraan klampten zij zich vast, en de balk bracht hen behouden aan den anderen wal.

II.

Aan den overkant van het groote water leefden zij gedurende jaren in noesten arbeid. Zij goten er klokken, groote en kleine, en dachten veel aan het kwaad, dat zij hadden begaan, al spraken zij er nooit van. Zij rieden elkanders verlangen, als zij een nieuw stel klokken wilden scheppen, en voelden, dat dit een middel was om hun berouw te verzachten. 's Nachts werden zij soms gewekt door een zacht gelui, dat van heel ver kwam, en als zij dan opstonden, en gingen zwerven in het maanlicht, durfden zij geen woord uiten, maar begrepen elkander wel. Dan namen zij een bootje, en gingen heel langzaam varen, terwijl de riemen even het watervlak aanraakten, opdat geen geruisch het klokgelui mocht storen. Want dit luien kwam uit het meer; hun klok, die in het water verzonken lag, zong voor hen

gedurende hun uren van rust, en tranen liepen dan over hun wangen, doch het waren tranen van stille vreugde.

Toen goten zij de klokken van een beiaard, die schoone liederen over het dorp liet dalen. En tusschen die liederen in klonk, zwaar en plechtig, de diepe stem van de verzonken klok.

Maar ook aan de andere zijde van het water hoorden menschen die klok. Daar waren de bulten blijven wonen, terend op al hun geld. Een ieder vreesde hen, want zij konden wel lachen en zingen, doch waren wreedaardig en speelden zoowel met messen als met dobbelsteenen. De kinderen groeiden er op naar hun voorbeeld, van de deugnieterij naar de misdaad. Er werd dikwijls gebrast en geslempt, en het dorp was vol razen en tieren. Geen vreemdeling achtte dan zijn leven veilig; want meer dan eens doorscheurde de angstkreet van een vermoorde den nacht. De huizen stonden er morsig en ineengedrukt; de hovekens schraal of vol onkruid; de straatjongens droegen lompen en liepen ongekamd, met vuile gezichten en leelijke scheldwoorden in den mond.

Af en toe echter kwam er een groote plaag onder menschen en dieren; beesten moesten 's nachts haastig in den grond worden gestopt; ruwe kisten droeg men naar het kerkhof, schuw en klappertandend. De maan stond dan zoo ongenadig koud daarboven te kijken, en de mannen schrikten voor hun eigen schaduwen. Dan hoorden zij uit het water de verzonken klok, maar die luidde als een doodsklok. En men zag de bulten, in hun mantels verdoken, langs het meer dwalen, het water bezweren en er goudstukken in werpen.

- Zwijg, zwijg! wij zullen u geld geven zooveel ge wilt.

Maar de klok zweeg niet, en het gelui werd harder en harder, zoodat de bulten begonnen te tieren om het niet meer te hooren. Uitgeput en koortsig gingen zij zich dan verbergen in een schuur en kropen in het hooi of in het stroo, maar het luiden hield niet op.

III.

Een van de bochels werd geweldig ziek en raaskalde. Gedurig luidde de klok, en de twee anderen wisten met hun onrust geen raad. Toen sloeg er een plots op de tafel, en brulde:

- Bij alle duivels, wij hebben er genoeg van! Ha, die klok wil ons tergen tot den dood! Wij zullen ze gaan halen en ze kapot slaan!

De zieke zweeg een oogenblik, keek zijn broeder met glinsterende oogen aan:

- Doe den rotswand springen, dat het meer leegloopt.

De twee anderen stieten een triomfantelijken kreet uit.

Dadelijk werden wagens met springstoffen gehaald, en gaten in de rotsen geboord, die men met poeder opvulde. De ontploffingen donderden wijd in het rond, en de honden begonnen ontzettend te janken. Als een vloed schoot het water met geweldig gedruisch, schuimend en kokend, door de wijde opening, stortte in de dalen, waar het alles versmoorde, en liep naar de zandwoestijn toe.

IV.

Omtrent dien tijd kregen de drie broeders het heimwee naar hun geboorteland. Terwijl zij in hun bootje voeren, zagen zij een zwaan opduiken, die, zacht drijvend over het meer, letters schreef op het watervlak. En een van hen zeide: Broeders, wij moeten teruggaan naar den overkant, aldaar een anderen toren bouwen met een nieuwe klok.

En zij maakten een groote eikenhouten boot, in den vorm van een sierlijken zwaan, wiens hals majestatisch in de lucht rees. Ieder oog was een reusachtige perel, waaruit 's nachts een schitterend licht straalde. Op de boot brandden zij wierook en myrrhe en een der broeders bespeelde een harp. Vreedzaam luidden de klokken door het getokkel der snaren.

Langzaam gleed de boot vooruit, en de broeders waren vervuld van een buitengewone vreugde. Zij gevoelden zich sterker dan ooit, en wisten, dat alles weer goed ging worden.

Plots, in den nacht, een ontzettende donderslag, die daverde van berg tot berg. De boot werd opgeheven, dan neergesmakt met gebroken mast en ontredderde zeilen.

- Broeders, zei de eerste, die de harpspeler was, hoort gij geen waterval? Broeders, ziet gij niet dat een roering is in het water en dat onze boot drijft daarheen vanwaar het geruisch komt?

- Broeders, zei de tweede, de rotswand is gesprongen; het meer stroomt leeg in de diepte; het geweldige water zal onze boot te pletter slaan tegen de rotsen.

De broeders weenden en de derde zeide: Dat is de verdiende straf voor ons kwaad.

Maar weder verscheen de zwaan, en schreef op het watervlak een woord, dat hun kracht schonk: Vertrouwen. Met groote staken hielden zij de boosheid der rotsen tegen, en zie! behouden gleed de boot door de opening, veilig gedragen door den stroom.

Diep in het water luidde de klok. En waar de boot voorbijvoer schoten er gouden bloemen uit de rotsen, en droegen kelken als kleine klokken, die bengelend zongen met zilveren klank. Zoo'n schoonen beiaard hadden de broeders nog nimmer gehoord.

V.

En weder was de nacht gekomen. Het meer was bijna gansch leeggestroomd. Bleek en onrustig zaten de drie bulten in zwarte booten op het water te zoeken. Zij peilden en woelden met lange stokken in het slijk, maar vonden geen klok.

Toen waren zij naar huis gegaan, doch konden geen oog luiken.

In den vollen nacht sprak de eene hijgend tot den andere:

- Daar luidt ze weer. Willen wij terug?

En ze gingen. Maar in het maanlicht zagen zij iets wonderbaars. Uit den bodem van het meer waren duizenden bloemen opgeschoten, die de ruimte met hun donker gebladerte vulden. Waar het water was geweest, stond een ondoordringbaar bosch, en midden van dit bosch klonk de klok immerdoor.

Toen schoot er een in een sissenden lach:

- Willen wij er vuur van maken? Dan brandt die helsche klok mede.

En aan drie zijden tegelijk stichtten zij brand; de boomen begonnen dadelijk te vlammen en heel het meer werd een vuurpoel, die duizenden gensters spuwde. Maar te midden van dien poel luidde de klok al wilder en wilder.

VI.

Het gebeurde in die dagen, dat een zieke vrouw dikwijls in haar droom een blauw meer zag, waarin zij een verzonken klok hoorde luiden. En daar zij meende, dat haar levensdagen geteld waren, vroeg zij aan haar man, om met haar de bergen in te gaan, daarheen waar zij dacht, dat het meer gelegen was, opdat zij eens, voor haar dood, de klok van nabij zou hooren.

Doch toen zij lang hadden gegaan, was zij doodmoe en gevoelde zich zoo krank, dat zij geen stap meer verder kon. Zij kwamen dan aan een verlaten hut, waarvan de bewoners zeker, daar het Zomer was, hun beesten in de bergen lieten grazen. In die hut vonden zij alleen wat stroo en wat hooi, waarvan zij een deel aan hun mageren ezel gaven.

's Nachts, terwijl de vrouw zich in stervensnood waande, werd aan de deur geklopt. Een oude boer stond daar, die aan den vader een klein blond kindje gaf. Vol blijdschap legde de man het in de armen van de moeder en deze was zoo gelukkig, dat zij haar pijn vergat. Toen werd zij in slaap gewiegd door het zoet gelui van een verre klok.

Bij het ontwaken sprak zij:

- Man, ik heb dorst.

Daarover werd hij zeer bedroefd en gejaagd, omdat er geen druppel water in de nabijheid was.

Hij ging niettemin naar buiten, om te zoeken, en zie, uit de verte kwam geruisch tot hem, en daar hij luisterde en het geruisch te gemoet ging, genaakte het water uit de bergen hem. Dat was de vloed dien de booze mannen daarboven naar beneden hadden losgelaten, en die zich door het zand een weg baande.

Hij dronk en 't water was goed. Toen schepte hij er voor zijn vrouw, droeg het haar, en was opgetogen. En zij dronk ook, en zeide:

- Hoort ge niet, dat het water zingt? Het draagt den zang van mijn zoete klok.

En hij hoorde het ook.

De uren gingen voorbij, en weder sprak de vrouw:

- Het is donker, en ik wilde mijn kindje zien.

De man deed het deurtje open, en ginder ver, bovenop de bergen, gloeide een hemelhooge brand. Het licht scheen tot hier; zij zagen beiden het kindje en weenden van vreugde, omdat het zoo schoon was.

Weder gingen de uren voorbij, en de vrouw sprak:

- Ik heb honger.

Weder opende de man de deur, zag het water stroomen door het zand, en waar vroeger een woestijn was geweest, stonden vijgeboomen en droegen overvloedig ooft, dat hij plukte, en aan de moeder gaf. Hij zag de gouden bloemen die aan den boord van het water oprezen, en zij hoorde de kelken zingen hun beiaardlied.

- Mijn zoete klok luidt in duizenden bloemkelken voor mijn kindje, zeide zij.

Toen kwam de dag binnengetreden, en de vrouw sprak:

- Ik wilde gaarne mijn kindje kleeden.

Nog eens keek de man naar buiten, en zag toen een wonder gebeuren.

VII.

Daarboven woedde het vuur. Heel het bosch stond in lichterlaaie en naar alle kanten sloegen de vlammen en spuwden haar geweld over de hutten en koten van de menschen, zoodat het heele dorp weldra te branden stond.

Toen zag men de radelooze mannen met vrouwen en kinderen, en de beesten die zij medesleepen konden, de bergen afdraven. De bulten voorop, met het goud en het zilver dat zij hadden kunnen redden. Velen moesten het spoedig opgeven, en vergingen in het vuur, of in het water, en door het gebruis van den vloed klonk hun gehuil en geroep.

Aldoor, met stijgend geluid, dreunde de klok.

Toen de dag was teruggekomen, vroegen de overblijvenden:

- Hoeverre moeten wij nog gaan? Laat ons hier rusten en onze woning opslaan. Wij zijn al zooverre van huis.

Maar nijdig antwoordden de bulten:

- Wij gaan tot wij de klok niet meer hooren.

Weder ging hun lastige tocht, langs diepten en afgronden, over keien en rotsen.

Toen de avond was teruggekomen, zeide een eenoogige plots:

- Kijk eens, die groote ster!

En zij zagen allen scherp toe en tuurden naar de ster, die hoog in den hemel te schitteren stond en hun den weg wees.

De ster bleef staan boven een kleine hut, aan de overzijde van den vloed, waarop vastgemeerd, een groote boot, die op een zwaan geleek, met stralende oogen, keek in den nacht.

Die boot, dat was nu het wonder, dat de vloed had aangebracht.

De deur ging open, en de bulten, alsmede de weinigen die nog bij hen waren, zagen daarbinnen de drie broeders staan, die vóór een glanzend kindje, bij harpgetokkel, een plechtig lied zongen. De geur van wierook en myrrhe kwam tot hen.

Maar zij konden over het water niet.

VIII.

Toen begonnen de bulten te jammeren, te tieren en te huilen, als om de heele wereld te doen vergaan.

Waarop de drie broeders buitenkwamen, en spraken over het water:

- Waarom maakt gij zoo'n misbaar en gaat gij te werk als bezetenen?

De bochels hadden de klokgieters herkend en antwoordden:

- Wij hebben de klok van u afgenomen; neemt ze terug, want zij achtervolgt ons dag en nacht, achtervolgt ons overal waar wij gaan!

Maar de broeders zeiden:

- Haar stem is ons lief, want ons zingt zij zachte dingen toe.
- Maar voor ons is zij geweldig en boos, buldert en dondert, verstoort onze rust en slaat ons plezier kapot. Doet ze zingen!
- Wij hebben geen macht over de klok.
- Wat moeten wij dan doen, om vrede te vinden?
- Teruggaan vanwaar gij gekomen zijt.
- En dan?
- Een toren bouwen met de rotsblokken die gij doen springen hebt.
- Zult gij dan achter komen en een nieuwe klok gieten?

- Wij zullen.
- Wanneer?
- Wanneer het kindje hier ons voorgaan zal.

Toen gingen de bultenaren, gebogen, met gebalde vuisten terug.

IX.

Zij waren hijgend en kriepend nog maar een tiental boogscheuten ver geraakt, of een van hen, die maar een oog had, sakkerde:

- De mannen hebben ons liggen. Wij moeten terug.

De twee andere bulten gaapten hun spitsbroeder aan:

- Wat wilt ge zeggen, eenoog?
- Ik zeg, dat ze ons liggen hebben. De klok is betooverd. Dat is hun schuld. Dat hebben zij gedaan, toen zij ze aan ons verloren hebben.
- 't Kan zijn, 't kan zijn; maar dan?
- Dan moeten zij den toover wegnemen, of anders smijten wij hun huizeke kapot.
- Flink gesproken, eenoog. Wij gaan terug.

En ze gingen terug, met hun aanhang, leelijk gespuis, rapalje en straatkapoenen, en begonnen weder misbaar te maken.

Waarop de klokgieters weder buiten kwamen en vroegen:

- Wat begeert gij, loebassen en schobbejakken? Wat kwaad broeit gij uit, dat gij daar weder opduikt met uw venijnig gezicht?
- Gij hebt de klok betooverd en wilt ons verder tergen. Doet ze zwijgen, of wij smijten uw huizeke kapot, met al wat er in is.
- Dan zit de boosheid als ongediert in uw hart. Begint maar, zoo ge durft. Gij zult weten tot wat prijs.

De bulten en hun trawanten raapten steenen op.

- Ik begin, riep de eenoog. Mannen, houdt u gereed.

Hij wierp en de mannen wierpen ook. Maar ei mij! ze stonden allen als van den donder geslagen. Opeens was de hut in een blinkende klok veranderd, en de steenen botsten er op met een klank die in hun ooren daverde als 't geroep van het laatste oordeel.

- Oei, ik ben blind!

Dat schreeuwde de eenoog, want een steen was in zijn oog teruggebotst, en 't oog was uit.

Toen liepen al de schavuiten weg, opnieuw den berg op.

X.

Maar ze liepen niet lang, want de terugreis was hard. Daar was geen weg; daar waren rotsen en keien; daar was geboomte en struikgewas; daar gaapten diepten en afgronden. Om die te ontwijken, moesten ze soms een gansch anderen kant uit. Bij 't stijgen scheen de top nooit te zullen komen. Als ze dan op 't hoogste waren, lag voor hen, in een blauwen nevel, een andere vallei, en rees een nieuwe grauwe berg op. De vloed was verdwenen, en geen spoor van zijn bedding meer te zien, zoodat zij dwaalden en verdoolden, hongerig en dorstig. De zon brandde boven hun hoofd en hun ooren suisden. 't Zweet borrelde door hun stekelige wenkbrauwen en pikte in hun oogen. De blinde bult liet zich erbarmelijk voortsleuren, den kop gebogen, zwijmelend, de magere vuisten ver uit de mouwen, en bezaaide den weg met druppels van zijn bloed.

- Nacht, nacht, jammerde hij; de klok zwijgt niet.

Toen zagen zij den dag afnemen en de zon ondergaan achter de donkere bergen.

Een oude, uitgemergelde slungel had koorts, en viel sidderend op zijn knieën:

- Daar, daar hangt de klok!

Hij wees op de roode zon.

Toen werd het nacht.

En weder kwam de dag en ging hun tocht. Nog drie van de mannen bleven onderweg.

Den derden avond geraakten zij, uitgeput, aan hun afgebrand dorp. Reeds van ver hadden zij een zware hitte gevoeld. Waar 't bosch van een nacht had gestaan, lag nu een gloeiende zee van asch, en middenin rees een toren van smeulend vuur. De klok luidde.

- Daar, daar! klonk het uit hun schorre kelen, in dien toren hangt ze.

Maar het vuur scheidde hen van den toren.

XI.

Toen zijn ze verder, zwart en stinkend naar den rook, in een vallei afgedaald, hebben er geiten en lammeren gestolen om zich te goed te doen. Dan is er in hun kop een ander opstandig plan gerijpt: zij zouden verder rotsen doen springen, dagen aan een stuk, en 't vuur begraven onder basalt en aarde. Ha, als ze den toren bereikten, hoe zouden zij hem doen ineenstorten en vernielen, en waar hij gestaan had, blokken opeenstapelen!

Maar toen de vracht van de eerste wagens in de diepte donderde, zijn de vlammen plots zoo heftig en heet opgelaaid, dat de voerlieden, doof voor 't haatvol geroep van de bulten, alles in den steek hebben gelaten.

En 't vuur begon opnieuw te ronken; daar kwam overal een vervaarlijk leven in die zee van asch; hier, ginder, overal, knalde het; de aarde beefde en schokte, en 't regende, 't sneeuwde asch.

's Nachts rees de blinde bult op, en stak dof jammerend zijn armen uit:

- Ik voel overal asch; daar ligt asch op mijn lijf als om mij te begraven, en mijn mond is vol asch.

Toen kwamen ook de anderen overeind, en brulden:

- Klok, wij vloeken, wij vermaledijden u! Maar wij zullen u vernietigen! Wij zullen daarboven gaan op de bergen, waar de sneeuw nog ligt tusschen de denneboomen en de bronnen bevrijden, opdat zij het vuur uitdooven.

Aldus spraken de bulten, en aldus deden zij.

Maar immer luidde de klok.

XII.

Zij lieten den blinden bult achter en ondernamen een nieuwen tocht. Met haat en nijd in het hart beklommen zij de hoogste bergen, totdat zij daarboven aankwamen, waar de eeuwige sneeuw ligt te glinsteren in de zon.

En ze zeiden tot de sneeuw:

- Zend ons de beken naar het brandende meer, om het vuur te versmachten.

Maar de sneeuw antwoordde:

- Ik weet den weg, die de bronnen is aangewezen.

Toen riepen de bulten:

- Wij zullen u dwingen.

En zij zochten de bronnen op, volgden de beken, vonden de schuimende watervallen en de stroomende waters.

Weder vervulden zij de dalen met het gedreun van ontploffingen, en zij stapelden rotsen opeen, om de waters af te dammen.

Totdat deze, stijgend en stijgend, alleen een uitweg vonden naar den boezem van het meer.

En als de bulten terugkwamen, lag voor hen het groote watervlak, waarop hier en daar verkoolde boomstammen dreven.

Maar diep in den schoot van het water luidde, rusteloos en zwaar, de verzonken klok.

XIII.

In leed en zorg hadden ze weer hun schamel dorp uit het puin doen verrijzen. Daar leefden ze dan, onrustig en vernepen, te midden van kramakkelige huisjes en steenhoopen vol onkruid. En ze verschrompelden van slechtgezindheid en ergernis. Hun angstige, wantrouwige oogen loerden onder verrimpelde, roode schelen, en nijdig stak hun puntige kin vooruit, terwijl hun dunne, bleeke lippen altijd beefden en vertrokken. 't Was precies een straf: hun magere, beenderige oorlappen waren buitengemeen gegroeid, maar vergeefs bogen zij ze met hun knokkelige kinderhandjes om er niet mee te hooren; immer kwam tot hen het gelui van de verzonken klok, 's avonds het sterkst, in nachten van storm onstuimig, geweldig, zonder genade. Dan huilden, tierden zij, om de klok te overschreeuwen, en als zij, ten einde krachten, ademloos, met schorre keel en brandende lippen, neerstortten, kropen zij weg in het onkruid, stopten de vingers in hun ooren, maar bemachtigden de stilte niet.

Op zekeren dag, in 't zonnelicht, een boot op het meer. Een boot, die zij eens gezien hadden; een boot als een zwaan, die naar het strand toekwam.

Zij schoten uit hun middagdutje op, waarin zij koortsig lagen te woelen en schokken.

- Een boot! de boot van de klokgieters! De boot van de drie broeders, die komen zien naar den toren!

- Wraak! schreiden zij. Dood aan die mannen!

En zij riepen al hun gebroed op, riemden en roeiden in schuiten en op wrakken, naar de boot toe.

Maar in de boot zaten de broeders niet.

Vriendelijk lachend, met lange, gouden krullen en diepe, zonnige oogen, stond daar, in zijn blauw, glinsterend kleed, een jongetje, dat hen met de hand toewuifde.

De riemen ontvielen hun handen, en zij zaten en stonden roerloos, vol bewondering, alsof dit kind een gezant van den hemel was.

XIV.

Het blonde kind, dat de boer, in den nacht van den bosch-brand, aan den man in de woestijn had gebracht, was door zijn vader en moeder, meegaande met de drie broeders, naar het land aan de overzij van het meer gedragen.

En daar was Johannes opgegroeid, als een wonderkind, minzaam en verstandig, vol levensblijheid en weetlust, staande al jong met zijn vader aan de schaafbank of leerende, bij de drie broeders, de schoone kunst van het klokgieten. Iedereen beminde den jongen en stond opgetogen voor zijn jeugdige wijsheid. De ouderen van dagen luisterden gaarne naar zijn frissche woorden en hadden deugd. En de kinderen prezen onderling zijn eenvoud en leerden graag van hem.

Zeer dikwijls had Johannes geluisterd naar de gesprekken van de drie broeders, en van de verzonken klok wist hij alles. Hij wist ook, dat zij vaak elkander vroegen, wanneer de toren in hun geboorteland uit den grond zou oprijzen, en dat zij zich ergerden aan het gedrag en de booze ziel der koppige bultenaren.

- Wij zullen er heengaan met het volk van hier en zelf den toren bouwen, had er een gezeid.

- Wat zou het helpen, was 't antwoord geweest, als zij volharden in het kwaad en den toren weer afbreken?

- Wij zullen ze, als slaven, tot den arbeid opzweepen. Wij zullen hun geen rust gunnen zoolang de toren er niet staat; en wanneer de klok eenmaal luiden zal, als meesters blijven wonen in het land.

Zij overwogen en bespraken het plan en lieten er dikwijls hun nachtrust voor.

Tot Johannes' moeder, op zekeren avond, naar hem zoekende was, en hem vond noch bij de klokgieters, noch in het dorp bij de visschers, noch in de velden, die zij vervulde met haar geroep.

Dra was iedereen in de weer, om den jongen knaap terug te vinden. Ontzetting beving de menschen, toen een oude bedelares wist te vertellen, dat zij op het middaguur, terwijl alleman aan tafel was, een boot als een zwaan had zien aankomen en Johannes daarin was gestapt.

Dadelijk liep de mare: Johannes was opgelicht, door vreemde mannen weggevoerd.

En de drie broeders zeiden:

- Dat hebben de bulten gedaan.

Want de boot was in de richting van hun streek weggevaren.

Toen riepen de menschen:

- Wij halen Johannes terug en kastijden de roovers. Dood moeten zij, indien slechts één haar op zijn hoofd is gekrenkt.

Alle booten en schuiten werden losgemaakt.

Maar plots stak een vreeselijk onweder op. Zij die den storm wilden trotseeren, werden in 't water geslingerd. En tusschen de donderslagen in, hoorde men 't gejammer van de vrouwen om den verdwenen Johannes, terwijl de mannen, met opeengeklemde tanden, donker en wraaklustig, voor zich uitblikten.

De stroomende regen en 't huilend windgeweld joegen het volk naar huis. Daar werd wijwater in alle hoeken geworpen; vrouwen en kinderen baden op hun bloote knieën, opdat Johannes mocht behouden worden.

Bij 't krieken van den dag ging 't onweder over. Allen spoedden zich naar den boord van 't meer.

Maar iets ongeziens wachtte hen. Daar was geen water meer. In de eerste zonnestralen bloeide daar een eindelooze zee van witte en roode rozen.

XV.

- Broeders, aldus sprak de harpspeler, beteekent die bloemenweelde den dood van het geliefde kind, en wordt dat wonder ons gezonden om ons te verzoenen met zijn verscheiden?

De twee andere klokgieters stonden nadenkend, en lieten de oogen van hun broeder naar Johannes' vader en moeder gaan.

Maar Johannes' moeder weende en sprak:

- Ik kan niet gelooven aan den dood van mijn kind, zoolang ik zijn lieve hoofd niet koud en zielloos aan mijn brandende wang heb gevoeld. Laat ons gaan door deze rozen en hem zoeken.

Zij ging voor, en de anderen volgden haar.

De rozen wiegden boven hun hoofd, maar de doornen doorreten hun handen en hun aangezicht. De tocht ging traag, stap voor stap vooruit, want hun kleederen haperden bij iedere beweging.

Toen greep iemand een bijl en kapte, maar daar leekte bloed uit de verminkte twijgen, zoodat Johannes' moeder, om zijnentwil, smeekte, de rozen te sparen.

En zoo deden zij.

Maar traag, ongemeen traag ging deze tocht. Toen de nacht daalde, hadden zij slechts een boogscheut afgelegd.

XVI.

Johannes zeide tot de bulten:

- Ik groet u, heeren van Suerghepeyns en Quaghedragh. Ik groet u, omdat sinds jaren niemand u goeden dag heeft gewenscht. Ik ben gekomen tot u, opdat gij mij in liefde ontvangen zoudt en ter wille zijn. Ik weet, dat gij grimmig kunt doen en dat er geen vogelen in uw mottige huizen zingen. Ik weet ook, dat er in uw dorp geen toren staat en dus geen klok wordt geluid...

't Gezicht van de mannen vertrok tot een hatelijke grijns.

- Voorwaar, sprak een der bulten bitsig, deze is gekomen om ons te sarren. Laat ons hem in 't water werpen.

Maar Johannes had het gehoord:

- Heeren van Quagedragh en Suerghepeyns! Gij denkt: Deze is een zotskap, dat hij het waagt, alleen tot ons te komen en voor ons staat met een vroolijken lach en een vrijmoedig gezegde. Maar ik ben geen zotskap. Mij deren kunt ge niet, want als iemand van ulieden mij aanraakt, zal de verzonken klok hem verzwelgen. Vaart nu voorop, ik ga met u mee.

Zij deden naar zijn woord. Hij stapte met hen aan wal en liep toen door hun morsige straatjes, keek binnen hun koten en stallen, en sprak:

- Heeren van Suerghepeyns en Quaghedragh! Hebt gij al die jaren in arren moede gesukkeld en gesakkerd, te midden van deze steenhoopen en dat koppige onkruid? Ziet, deze onder uw broeders is blind en weet niet wie ik ben; maar ik zeg u voorwaar, gij allen hebt zonder oogen geleefd en hebt alleen ooren gehad om te luisteren naar de stem van de verzonken klok.

Zij volgden hem op de hielen, met verbeten woede en antwoordden niet.

- Heeren, ik heb geleerd van mijn vader, dat er twee wegen zijn: de weg van den haat en de weg van de liefde. De eerste is uw weg geweest; gij hebt er gehuil gehoord en tandengeknars. Den tweeden heeft mijn vader mij gewezen; langs dien weg ben ik gekomen tot u. Willen wij op dien weg elkander ontmoeten en ophouden vijanden te zijn?

Zij stieten een akelig gegrol uit, maar spraken geen woord.

- Toen ik geboren werd, ginds ver beneden de bergen, stroomde het water der lafenis aan onze hut voorbij en leschte den dorst van mijn moeder. 't Gelui eener geheimzinnige klok verwelkomde mij en wiegde haar pijnen in slaap. De bediedenis van dat gelui heb ik, opgroeiende, begrepen, terwijl ik, moe van 't spel, met de riemen op het meer, deze als een streeling liet glijden over het watervlak. Ik zal ze u zeggen, indien gij naar mij luisteren wilt.

Schuimbekkend hief de blinde bult een van zijn krukken op, en riep met heesche stem:

- Houd op! Wij willen die vredetaal niet hooren! 't Gezicht heeft mij die vermaledijde klok ontnomen! Jaren en jaren heeft zij van ons leven een hel gemaakt! Wilt gij nog langer tot de

levenden behooren, zoo doe haar zwijgen, vandaag nog, ja nu, nu, nu!

- Ja, nu, nu! herhaalden de anderen, opgehitst.

Johannes lachte droef, stak toen den arm naar den hemel uit:

- Eerst zult gij den toren bouwen.

- Wij bouwen geen toren; wij bouwen niet het teeken van onze onderworpenheid. Gij die ons zegt de macht te bezitten, toon en ontvouw ze! Gebied de klok!

- Bouwt den toren!

- Laat ons dan met hem vergaan! huilde de blinde. Slaat hem met mijn kruk de hersens in en gooit hem in het water!

Gebogen, met open klauw en bloote tanden, traden zij op Johannes toe, maar deze vouwde de armen op zijn borst, en sprak:

- Verzonken klok, verzonken klok! Storm!

Een trillende bliksem doorkloof den hemel van boven naar onder. De grond schokte. 't Water sprong met zwart glimmende baren op, die schuimend omsloegen op den wal, vaagde de brokkelende huisjes weg, schoof razend over het puin, steeg weer de hoogte in, achtervolgd door nieuwe baren.

Mannen, vrouwen en kinderen stortten neer, huilend van schrik, werden meegesleurd, half versmacht door het brieschende water, dat geweldig op en neder golfde, vol hooge bergen en ontzettende dalen, en dat scheen te vlammen in het licht van duizenden bliksems.

Krampachtig omklemden hun armen doode boomstammen, die ze spartelend hadden kunnen grijpen, en naar de diepte gejaagd, of gevoerd naar de hoogte, voelden zij, het aangezicht ten hemel gekeerd, hoe de regen hun weerloos lichaam zweepte en striemde.

En toen zagen de bulten, dat iedere waterberg was een klok die glansde en brandde, en donderend luidde, den ganschen vreeselijken nacht door.

Zij riepen om genade:

- Wij zullen bouwen, wij zullen bouwen!

De storm viel. De nacht week met den bliksem, en in den blauwen morgenschemer zagen zij Johannes op zijn boot zitten, die uit de stralen van den stroomenden regen een harp tooverde

en deze met bedreven vingeren bespeelde. En als bezworen, luisterend naar het roerende lied van die harp, zonken de baren, deinsden sidderend naar de verte en verzwonden. Toen veranderde de regen in een sneeuw van witte en roode bloemen, en als de bochels tot bezinning waren gekomen, lag voor hen, waar het meer geweest was, zoover hun oog zien kon, een glorie van geurige rozen.

XVII.

Maar Johannes zeide tot ieder van hen:

- Sta op en werk.

En hij toonde hun het puin. Zij, hun oogen opensperrend, zagen de vernieling. Wat de brand had laten staan aan zwarte muren en bouwvallige koterij, lag nu verspreid in vormelooze hoopen.

Johannes wees hun ook de rotsblokken die den langen weg bezaaiden naar het dal. En hij zeide weer:

- Sta op en werk.

Toen begrepen zij. En ze haalden lastdieren. Zij togen dan aan den arbeid. Met hef- en windboom heschen zij de zware blokken op de wagens, die, in de brandende zon, naar boven werden getrokken, de mannen achteraan en aan de wielen, halfnaakt, glimmend van 't zweet, stootend, heffend, op kort, afgemeten bevel, met koppige wilskracht.

En nu rezen tegelijk uit den grond nieuwe woningen en, daar middenin, hun toren.

Zij werkten onophoudend, van zoodra de morgenschemer ze uit hun bed riep, tot het laatste avondlicht verdoofd was. Rustig was thans hun slaap, en maar zelden kwam tot hen het klokgelui, dan nog verdoofd en vol streelende zoetheid.

Een werkte niet: de blinde bochel. Doch hij moest voelen hoe de toren steeg. Den eersten steen had hij met tastende hand moeten leggen, op de plaats waar hij, door zijn twee broeders geleid, was blijven staan, zeggende:

- Ik voel, dat het hier zal zijn.

Toen had Johannes met een glimlach geknikt.

Sinds dien had de blinde den toren niet meer verlaten. Naarmate de metselaars nieuwe steenen legden, steeg hij mede. Op den toren was zijn hard rustbed en at hij zijn droog roggebrood.

Maar hoog werd de toren en de blinde voelde den koelen nachtwind. Het was hem, of de sterren dicht nabij wandelden in den hemel.

Tot hij, op zekeren nacht, werkelijk de sterren zag.

- Johannes! riep hij.

Johannes waakte. Want de toren was af. Johannes stond naast hem in wit gewaad, en de blinde zag hem.

- Johannes! de sterren zijn als kleine zilveren klokken in de lucht!

En zie, zij luidden onhoorbaar overal, van Oost tot West.

Johannes en de bult zaten op de tinnen en voelden den morgen komen.

- Stil, zeide de knaap, stil, niet rechtstaan. Zien alleen.

Grijsblauw, in innige verwachting, met de zwijgende bergen in de verte, en de roerlooze bloemenweelde ginder beneden, lag de schemerende morgen alom, heilig stil.

Toen, aan den horizont, steeg langzaam, uit die bloemenweelde, als een donkerrood juweel, dat te fonkelen begon. 't Heelal verroerde nog niet, maar 't was of de wereld verruimde in een zacht openbloeiend licht, dat alle dingen wijdde en ze ingetogen deed wachten.

- Johannes, ik kan niet zien! De klok! Zij verblindt mij!

De klok, de glanzende klok rees in de lucht.

Johannes stond de oogen vol tranen, de eene hand op het hart, de andere omklemd door die van den bochel, die geknield en snikkend aan zijn voeten zat en zijn hand kuste.

Hij zag de klok naar hem toekomen, als een geweldig wonder, vol heerlijkheid.

Toen bukte hij zich, maakte zacht zijn hand los, nam een groote, witte vlag, stak haar uit, de herlevende aarde toe.

De bult begreep het gebaar, bevestigde de vlag aan de tinnen.

Toen was het dag.

Door den toren naar beneden kronkelde een koord, die de twee andere bulten grepen. En ze trokken: dreunend, dave-

rend, bomde en galmde de klok in den toren, en haar feestzang juichte alle einders te gemoet.

Uit het bloemenmeer traden, op denzelfden stond, de mannen van overzee, met vooraan, Johannes' moeder.

En van alle zijden stroomde het volk toe, roepend zijn verrassing en zijn vreugde.

Allen zagen daarboven Johannes in zijn wit gewaad, naast de wapperende vlag, als een god.

En ze zagen hoe naast hem aan zijn hand de bult oprees, en hoe Johannes dezen kuste.

Toen staken de mannen van hier aan die van overzee hun handen toe, en de vrouwen kusten elkaar.

't Morgenlicht straalde in witte schoonheid over de aarde, en in den geur der eindelooze bloemen luidde de klok van den vrede, luidde, luidde....

JEF MENNEKENS.

[Verzen]

Moedertrots

Wat ben je toch lief,
Mijn poezelig wichtje,
Met je oogen zoo blauw
In je teerblank gezichtje,
Met je perel-tandjes,
Je lipjes als randjes
Van een rozenblad;
En je bloemen-handjes
En 'k weet niet wat
Er nog aan je is
Zoo malsch en zoo frisch...
En ja, je oortjes,
Als schelpjes van roos
En broos parelmoer,
En je vlassen haartje,
Aureool van licht
Om je fijn gezicht...
Je rustlooze beentjes,
Je soepele teentjes,
Je heele lijfje
Van wijfje in den dop,
Van bloem in den knop!
Mijn bloed-eigen kindje,
Je moedertje mint je
Met liefde zoo groot
En sterk als de dood...

23 December 1926

Aan mijn Vader

Nu weet ik eerst uw groote liefde
En 't waar gelaat van uwe ziel,
Nu ik te middag sta van 't leven
En zacht om u zijn avond viel...

Want in mijn verre kinderjaren
Zag ik u zwijgend, streng en stroef,
Dewijl de strijd met zware zorgen
Zijn rimpels in uw voorhoofd groef...

En toen ik eindelijk herkende
Den milden glimlach van uw blik,
Verstrikten mij de trotsche wanen
Der passie-jeugd in 't eigen ik...

Eerst nu kom ik uw wezen nader,
O vader, nu ik moeder ben
En door mijn eigen zorg en liefde
Uw minnend ouderharte ken,

En alles wat gij hebt geleden
Om mij, en om mijn roekloosheid,
En alles wat ge in duizend daden
Van zelfvergeten hebt geleid...

O vader, met uw ruwe handen,
Uw simpel woord, uw werkmanskiel,
Uw diep gevoel en stil begrijpen,
Uw schoonen lach van ziel tot ziel,

Ik eer u om dien rijken eenvoud
Meer dan de grooten dezer aard,
En 't blijft een zegen, heel mijn leven,
Dat gij mijn goede vader waart...

September 1926.
S. VERZELE-MADELEYN.

De groote Lijnen

Een voortreffelijk leerboek voor de kennis van den godsdienst voor het gymnasiaal, middelbaar en normaalonderwijs, van de band van Dominee Van Calcar, godsdienstleeraar aan de Rijkskweekschool te Haarlem, uitgegeven bij J.B. Wolters, Groningen, Den Haag, 1927, dat uitstekende diensten zou bewijzen in ons land, want de kennis van de godsdiensten is een noodzakelijke aanvulling voor de lessen in Geschiedenis, Taal- en Letterkunde, Land- en Volkenkunde, verdient onze gansch bijzondere opmerkzaamheid. De beslagen auteur onderscheidt zich door een bewonderenswaardige onpartijdigheid in het beoordeelen van stelsels en personen.

Het werk is vierledig ingedeeld.

Eerst wordt het ontstaan van de Roomsch-Katholieke Kerk geschetst.

De groote beteekenis van de aanvankelijke geschiedenis van het Christendom ligt in het streven om de verschillen in ontwikkeling, in traditie, in zeden en gewoonten, in godsdienstige voorstellingen en behoeften van de volken, onder wie het geloof verbreid werd, tot oplossing te brengen en het Christendom katholiek te maken, d.w.z. in alles overeenstemmend met het geheel. Daartoe waren de tijdsomstandigheden bij den aanvang onzer jaartelling gunstig. Er was een krachtig verlangen naar hooger gezag dan van menschen en naar dieper en waarachtiger verlossing dan door eigen kracht, naar zekerheid, die haar steun vond in de openbaring der Godheid zelf. Een ander teeken van onvrede met het oude en van zoeken naar hoogeren steun in den strijd voor het leven, naar bevrijding, vormde de verbreiding over het Romeinsche rijk van de mysterie-godsdiensten. De massa zocht verder veelvuldig de hulp van haar oude goden en priesters terug. Hier lag het belangrijkste aanknoopingspunt met de heidenwereld voor de prediking van de terugkomst op aarde van den Zoon van God.

De reden tot de Christenvervolgingen was voor de keizerlijke regeering een staatkundige en een politieke (Nero, Dominitianus, Marcus Aurelius, Decius, Valerianus, Diocletianus).

Toen Constantijn de Groote de hereeniging van het rijk wist

te bewerken, was dat alleen nog mogelijk met den steun der Christenen. De keizer zou regeeren in den naam van Christus. Hiertegen zou nog eenmaal een reactie komen met Julianus.

Met het geloof in de sacramenten kwam het eigenlijke priesterambt tot ontplooiing en groeide het Christendom krachtiger op in zijn hiërarchischen vorm.

Sedert het regeeringsgodsdienst geworden was, kreeg het dogma kracht van wet.

De grootste moeilijkheid voor de katholiseering van het Christendom leverden de Patriarchaten, waarin het hoogste kerkelijk gezag zich had geconcentreerd en vooral het patriarchaat van Rome, dat, sedert de keizerlijke regeering naar het Oosten verplaatst was, aan belangrijkheid had gewonnen, en zich ook onafhankelijk had kunnen ontwikkelen.

Terwijl in het Oosten, in hun verbonden zijn met de keizerlijke regeering, de macht der patriarchaten in het verbrokkelende rijk zou verdwijnen, werd in het Westen de Kerk zelf doel, en van dat doel was de patriarch van Rome de aangewezen vertegenwoordiger.

Het werk van Augustinus was het omlijnen van het Roomsch-Katholicisme en het stichten van de Roomsch-Katholieke Kerk als de eenige Heilige.

De eerste organisatie van monniken kwam in de 6e eeuw in Italië tot stand (Benedictus van Nursia).

De onafhankelijke kerkelijke Staat werd twee eeuwen later het zichtbare teeken van de onafhankelijkheid van het pausdom van de wereldlijke macht.

De Kruistochten zouden het bewustzijn van de waarde der Kerk en de liefde voor haar tot sterke ontplooiing brengen.

In de 11e eeuw leiden de Cistercienzen de mystiek tot nieuw leven. Bernard van Clairvaux is de grootste mysticus der Middeleeuwen. Kenmerkend voor dezen tijd was in de Westersche Kerk de verdere bestudeering in systematische uiteenzetting van haar leer langs den weg der Scholastiek.

De groote bedelorden der Middeleeuwen zijn de Franciscanen en de Dominicanen. De beroemdste scholasticus, Thomas van Aquino, is uit de laatste orde voortgekomen.

Van de 15e eeuw af had de Roomsch-Katholieke Kerk de gevolgen te ondergaan van de groeiende nationale ontwikkeling.

Het tweede deel legt den nadruk op het tijdvak der Hervorming.

De Evangelische beweging in Duitschland, tot krachtig en georganiseerd leven gewekt door Luther, kan men beschouwen als het begin der Reformatie.

De Augsburgsche Confessie werd de geloofsbelijdenis van de Evangelischen.

De Restauratie noemt men de uit reactie genomen maatregelen om de Roomsch-Katholieke Kerk te herstellen (Ignatius van Loyola; de index; Concilie van Trente).

Tegenover den geest van Ignatius verrijst die van Calvijn; tegenover de Jezuïeten het Calvinisme. Calvijn's Institutio religionis Christianae is het grootste gedenkteeken van de Hervorming der 16e eeuw.

Een derde deel voert ons naar den bloeitijd der geestelijke en cultureele stroomingen.

Meer dan het toenmalige Protestantisme bood de Roomsch-Katholieke Kerk onmiddellijken steun voor de cultuur, die den aardschen mensch in het aardsche leven volle recht wilde doen ervaren. Zij kon zich veel beter aanpassen aan het individualisme, dat zich gelden deed.

De reactie tegen het Calvinisme en de levenshouding tegenover den nieuwen tijd leidden in het Protestantisme tot een wijdvertakt sectenleven.

Meer dan eenige richting heeft het Rationalisme meegewerkt, dat de dagen voorbijgingen, waarin wetenschappelijke ontdekkingen en onderzoekingen door de kerkelijke overheden met wantrouwen werden beschouwd.

De Romantiek was in werkelijkheid een godsdienstige beweging, een mystieke richting in den geest der Middeleeuwen.

De eerste Vrijdenkers hingen het Deïsme aan, dat de hoofdgedachte was geworden van de wijsbegeerte van de 17e eeuw in Engeland.

Het vierde deel behandelt de positie van den godsdienst in onzen tijd.

Het Réveil was een overtuigd aanvaarden van het dualisme, waarin God God en de mensch mensch blijft, zooals het door de eeuwen heen den ondergrond van het geloofsleven gevormd had. Een typeerende naklank van den Réveilstijd vormt het optreden van William Booth. De geestelijke vader van het Réveil in Nederland was Bilderdijk.

Jezus in zijn leven en werken te reconstrueeren en te zuiveren van alle toevoegselen en verdichtselen, waarin hij door de geschiedenis tot ons gekomen is, vormde een van de meestbegeerde en voornaamste doeleinden der Moderne Richting. De hoofdgedachte van deze Richting was: het breken met alle geloof op gezag en niets te aanvaarden wat strijdig was met het wetenschappelijk gevormde verstand en met de inspraak van het geweten, ook al stond het in den Bijbel of in de Kerkleer.

In den aanvang van onze eeuw ontwikkelde zich het Christensocialisme.

Het Atheïsme heeft zijn tijd gehad, behoudens bij enkelen...

Niet in de eenvormigheid, maar in de veelheid van vormen openbaart zich de rijkdom van het leven, ook in den godsdienst.

Een laatste deel houdt zich bezig met de Grieksch-Katholieke Kerken, den Islam, het Boeddhisme, de Heidensche Godsdiensten.

Wij besluiten: Ds Van Calcar bewijst afdoende, dat onze tijd en het geslacht der toekomst kennis van de godsdiensten noodig heeft. Deze kennis is de voorwaarde om te komen tot het rechte verstaan en het zuivere waardeeren, niet alleen van het eigen bezit, maar ook van het bezit van anderen.

JOZEF PEETERS.

Het schoone Prentenboek

Een groot aantal leerkrachten kennen van onze Vlaamsche illustrators van prentenboeken, zooals Timmermans, Pellens, Severin, Dom, en van de Nederlandsche, zooals Raemaekers, Cramer, Midderigh-Bokhorst, Bottema, Aafjes, Sluyters, Wiegman e.a. al niet veel meer dan den naam. Tijdens hun normale studiën werd er hun nooit over gesproken, - en nog veel minder, natuurlijk, over de Duitsche, Engelsche en Fransche meesters in het vak. Dat is jammer en kan stellig in de toekomst anders worden. Zooals het ook zijn mocht, dat elke school, vooral ten gerieve van de laagste klassen, een keus aan prentenboeken bezat en de kinderen leerde, aan de hand daarvan, de schoonheid te zien en te genieten.

Deze enkele regelen vloeien ons uit de pen, naar aanleiding van een pakje prentenboeken, uitgave van de firma Gerhard Stalling, te Oldenburg, dat ons zoojuist in handen kwam.

Niet, dat we bedoelen zouden, Stalling's ‘Jugendschriften’ op meer dan verdiende wijze in het licht te stellen. Maar het pakje waarvan sprake omvat juist die verschillende genres van prentenboeken, die ieder hun degelijke waarde hebben, en brengt ons op elk gebied iets artistieks en typisch, dat ze bizonder aanbeveelt.

Eigenaardig reeds op zichzelf zijn de prospectussen en bladleggers, die telkens Stalling's zendingen begeleiden. Is het niet prettig, inderdaad, in letters waar ge niet naast kunt kijken, te lezen - we vertalen -: ‘Geef uw kind wat men uzelf als kind niet gaf!’ en elders: ‘Stalling's Nuremberger prentenboeken zijn geen tijdverdrijf of tijdverknoeien, maar een vormen van de ziel van het kind, een veredelen van zijn smaak, reeds in zijn eerste levensjaren,’ en nog al elders: ‘Geen triviale rijmelarij, maar aan de kinderziel afgeluisterde verzen; geen welkdanige afbeeldingen, maar door kunstenaarshand geschapen kleinoodiën van teekenkunst; geen alledaagsche druksels, maar modernste offsetbewerkingen, die trouw het origineel van den kunstenaar wedergeven.’

Zeker, papier is verduldig; maar anderzijds kan het toch een waagstuk blijken, aan ieder blaadje dat de wereld ingaat datzelfde ‘Geef uw kind...’ als titel toe te vertrouwen,... gezien

de kans dat men uw woord en daad zal naast elkander stellen.

De firma Stalling echter neemt haar verklaringen als zooveel verbintenissen op, en zoo komt het, meenen we, dat al wat we als haar uitgave tot nog toe onder de oogen krijgen den stempel draagt én van een degelijke kunstprestatie én van een kinderlijk aanvoelen van 't vertelde en geteekende.

Bewijzen?... Eigenlijk zouden we, om aan te vangen, enkele prenten in kleurigen offsetdruk en daarna eenige rijmpjes en korte prozateksten moeten op een rijtje stellen. Maar dat gaat nu eenmaal niet, en zoo zijn we gedwongen, met woorden alleen te verzekeren, dat, alvast wat de teekeningen betreft, geen Nederlandsche of Vlaamsche firma het gelijkwaardige brengt b.v. van Stalling's leporello- of panoramaboekjes.

We hebben zeven zulke leporello's vóór ons liggen: *Schlaraffenland, Das Eisenbahn Bilderbuch, Das bucklige Männlein, Niemannd kommt nach Haus, Das Männlein in der Gans, Das Dorf, Hase und Swinegel*. Ze zijn zoo groot als een zakboekje; maar sla die kartonnen dingetjes wat onbehendig open, en daar ontvouwt zich vóór u een reepel van wel een meter lengte, met twaalf verschillende tooneeltjes er op. En deze zijn het, die ieder kind onmiddellijk te pakken krijgen, zoo volksch en raak als ze geteekend, gekleurd en toegelicht blijken. Men denkt al dadelijk aan Brepols' ‘mannekensblaren’, aan Timmermans' folkloristische teekenkunst; en inderdaad, onderwerpen als Luilekkerland, Van den boer die ging peeën planten e.dgl. zijn gegoten om ze tot volksche kleintooneeltjes te verwerken. Alleen, en dit merkt men wel op: hoe eenvoudig, hoe simplistisch bijwijlen, de uitwerking zij, de teekenaars, en vooral dan Paula Jordan en Willi Harwerth, zijn artiesten van 't zuiverste water, voor wie lijn- en kleurtechniek geen geheimen meer hebben. Daar mocht wel een Nederlandsch uitgever gevonden worden, om deze en andere leporello's op onze markt te brengen.

Een andere uitgave van de firma Stalling heet *König Nobel und sein Reich*. 't Is een dik boek, wegens de houtkartonnen bladen waarop de natuurgetrouwe afbeeldingen der dieren gedrukt staan. Zulk een boek, blijkbaar voor de allerkleinsten bestemd, kan tegen een stootje. En het zal wel boeien ook: ten eerste, omdat alle kleuters van in vrijheid levende beesten houden; ten tweede, omdat die beesten daar zoo royaal en meestal handelend geteekend staan, met enkel hun namen er bij, als ‘Reinecke Fuchs’, ‘Lampe der Hase’, ‘Martin der Affe’, enz. Wijzelf hebben onze kleinen wel eens op zulke kartonnen, goed geteekende boeken, - zooals Nederland er maar weinige kent, - onthaald; ze mochten er maanden vreugde aan beleven.

Tot de naar den vorm klassiek te noemen prentenboeken

door de firma Stalling uitgegeven, behooren: *Schweinchen schlachten, Wer will mir mit frischen Backen..., Das Buch vom lieben Weihnachtsmann, Heut' war es, wo der heil'ge Christ..., Sonnenschein und Blumenduft, Das grosse Ding, Vom Mäuschen und Mettwürstchen, Sonnenkinderstuben, Der Heuschreck und die Blumen, Ungleiche Spielkameraden* en *St. Nikolaus in Not*.

Ze hebben alle den bekenden opstaanden boekvorm, dien we verkiezen boven het album-formaat. Ze zitten elk in een stevig, sierlijk omslag, met tevens een origineele, bij het onderwerp aangepaste binnenzijde. Ze werden door verschillende kunstenaars geteekend, al zijn de meeste het werk van de eenig artistieke Else Wenz-Viëtor.

De eerste twee prentenboeken bevatten het eene kinderrijmpjes uit het volk, het andere raadseltjes en niets meer. Maar tusschen die teksten door en er om heen hebben Else Wenz-Viëtor en Helmut Skarbina zulken prettigen overvloed aan honderdkleurige prentjes gesmeten, dat elke kleine er al dadelijk aan smullen gaat. Vooral dan aan Skarbina's werk, zouden we zeggen; want die heeft den tekst van de raadseltjes bijna geheel door teekeningen vervangen, en dat wekt wel extra den lust tot ontcijferen op.

De volgende twee prentenboeken behandelen gedenkdagen in het kinderleven, nl. Sinterklaas en Kerstmis; maar beide zijn zeer verschillend geteekend. Else Birkenstock maakt van de volksch gerijmde Sinterklaashistorie een feest van kakelbonte tekstomlijstingen en losse platen; soms doet die bontheid ietwat druk voor de oogen aan, maar anderzijds is Sinterklaas zoo prettig in de weer, bij hem in huis, in het besneeuwde landschap, op de kinderkamers, dat de kleinen er alleen aan denken hun hartje aan honderd bizonderheidjes op te halen. Else Wenz-Viëtor vond in het eenvoudig schoone, met volksrijmen doorspekte verhaal van Christus' geboorte de stof voor het heerlijkste prent- en plaatwerk, dat wij ooit in een boek voor de kleinen hebben aangetroffen. Jawel, kleinkinderlijke naïefheid is er zoo goed als vreemd aan, zooals ze vreemd blijft b.v. aan een Rackham, met wiens kunst Else Wenz's gave nauw verwant is. Maar meer geoefende kinderen, en niet het minst volwassenen, vinden hier een besneeuwd Bethlehem in, als alleen een dichter het zien kan; en dan komen daar ook een Jozef, een Maria, een drietal Koningen, een Herodes en een ezel bij te pas, die heel het boek tot één kunstwerk maken. Eén zwakheidje zit er in: de ietwat uiteenloopende stijl van zekere teekeningen. Ofschoon zeer schoon op zichzelf, hadden b.v. de drie Koningen en had

ook Maria met haar kindje op schoot wat strenger in het aangegeven Bethlehem-raam mogen passen.

Nu Else Wenz-Viëtor toch op den voorgrond staat, vestigen we meteen de aandacht op *Sonnenschein und Blumenduft*, een boek vol populair geworden versjes, - waaronder vooral die van Hoffmann von Fallersleben, - dat ze rijk van prenten, groote en kleine, voorzien heeft, in verband met de vier jaargetijden en waarvan men kan zeggen, dat het wonder persoonlijk en versch geplukt aandoet; *Das grosse Ding, Der Heuschreck und die Blumen* en *Sonnenkinderstuben*, van welke het eerste een handvol oude, zeer verscheiden volkssprookjes op typische, haarfijne wijze illustreert, en de volgende twee ons prachtig binnenleiden in het leven van een sprinkhaan, een vlinder en andere insekten, prachtig vooral dan weer om de Rackham'sche verfijning en hier ook wel eens de Kreidolf'sche geestigheid, waarmede Else Wenz-Viëtor dat leventje weet voor te brengen.

Else Eisgruber, die het oude sprookje *Vom Mäuschen und Mettwürstchen*, welke om beurt ter kerke gaan, illustreert, maakt van de beesten, - die ze best teekenen kan, - plezierige karikatuur-personages. F.W. Kleukens, die het geestige, uit het Deensch vertaalde *Ungleiche Spielkameraden* ter hand nam, wierp er een heele verzameling sprekende, dicht bij den tekst aangepaste prenten tusschen.

Else Wenz-Viëtor weer... Maar dit is een bizonder geval. De firma Stalling, namelijk, durfde het aan, Timmermans' *Nood van Sinterklaas*, - de eerste vertelling uit ‘Het Keerseken in de Lanteern’, - aan haar ter illustratie op te dragen. En dat was een waagstuk. Jawel, het volksche, gemoedelijke vertelsel van Ceciliatje en het groote chocoladeschip liet zich, met niet al te groot verlies, in het Duitsch bewerken; maar wat zou Else Wenz-Viëtor, de bij uitstek aristokratisch dichterlijke en verfijnde, er van maken? Zij schonk ons een pracht van een prentenboek, heelemaal in den toon van *Heut' war es, wo der heil'ge Christ...*, en dat was goed gezien; maar zij bleef wat ze was en daalde niet af tot de volksche, gewild onhandige, echt Timmermans'sche teekening, die altijd de raakste bij Timmermans' proza blijft. Het boek mag er nochtans joviaal zijn, al ware 't alleen om de zelfstandige, hooge waarde der teekeningen.

Om voorloopig de bespreking van Stalling's uitgaven af te sluiten, vermelden we dat dezelfde firma in haar fonds een lange reeks sagen, legenden, volksvertellingen, van eigen en van vreemden bodem, heeft opgenomen. Will Vesper bezorgde de meeste er van, en te oordeelen naar *Des Freiherrn von Münchhausen wunderbare Reisen und Abenteuer* met prenten van Gundermann, en *Fröhliche Märchen*, met illustratie van Willi Har-

werth, die we gelegenheid hadden in te kijken, zetelt bij uitgever en verzamelaar de behoefte aan het degelijkst mogelijke werk voor.

En hier hebben we dan een aantal boeken, van één firma uitgegaan, in overzicht genomen. Neen, niet op de wijze, die ons best bevredigen kon; want de boeken waarom het ging, zijn op zichzelf welsprekender dan de omstandigste beschouwingen en krijgen hun volle waarde slechts, doordien ze rustig en volledig worden ingekeken.

De tijd is er voorloopig niet naar, dat ieder die 't wenschen zou de kans krijgt om ze aan te koopen. Maar 't kan beteren in de naaste toekomst.

In afwachting wezen enkele van de pas besproken leporello's en een paar prachtboeken van Else Wenz-Viëtor een welgekomen aanleiding, om aan het prentenboek ten onzent steeds strenger eischen te stellen en alvast het werk der illustrators, vooraan in ons artikel vernoemd, als het minimum te beschouwen van wat de kinderen mag worden aangeboden.

H. VAN TICHELEN.

Het Tooneelwerk van Bernard Shaw[1]

In de hernieuwing van het Engelsche drama als reactie tegen de minderwaardige, vaak melodramatische, Frankrijk naäpende producten, die thans sedert lang reeds rustig sluimeren in het stof van bibliotheken, was Shaw verre van alleen en had voorgangers, die toch een zekere waardeering verdienen. Want vóór een Sims en diens stukken zooals *In the Ranks* (1883) was er toch al, om van Henry James Byron niet te spreken, het tooneelwerk van Boucicault en vooral van T.W. Robertson, dat zich had vrijgewerkt, in een zekere mate, van den invloed van Scribe of Sardou en Engelsche, of, voor Boucicault, Iersche toestanden gaf met een aangenaam realisme. En het tooneelwerk van een Sydney Grundy heeft, vóór den tijd van Ibsen's invloed, vóór den opbloei van tendenz-drama en problema-drama met ethische strekking, bij zulk een realisme het dieper doordachte gevoegd.

De hernieuwing van het Engelsche drama in de laatste decade der 19e eeuw ware wellicht gedeeltelijk aan een realistische strooming toe te schrijven, maar geenszins met dat gemakkelijke slagwoord ‘realisme’ te kenmerken. Wel echter, heel eenvoudig, en wat te algemeen, door dit: die hernieuwing was een terugkeer tot het leven. En, als waardevol werk in dien zin, moet niet vergeten worden, dat, negen jaar vóór Pinero's *The Second Mrs. Tanqueray* (1893) (dat, voor William Archer, het aanbreken van een nieuw tijdperk beteekent), Henry Arthur Jones zijn *Saints and Sinners* gaf, waarin de huichelarij van een puriteinsch klein-burgerlijk wereldje onmeedoogend wordt gegispt.

Jones, met dat stuk, Pinero vóór *The Second Mrs. Tanqueray* vormen een overgang; als alleenstaande figuur rijst Oscar Wilde, die, zooals Congreve of Vanbrugh voor hun eigen tijd, de

(1) Zie blz. 145.

‘wicked nineties’ met welgevallen meeleeft en kunstmatig is, wanneer hij ‘brave menschen’ als tegenstelling wil doen optreden. Wilde nochtans begon voor het tooneel te schrijven in 1893, rond den tijd van Shaw's debuut. In zijn techniek alleen, en enkel in den zin van gansch uiterlijke verbeteringen, onderging hij den invloed, die zoo sterk en volledig had gewerkt op Pinero en Pinero tot een der baanbrekers van het nieuwe drama had gemaakt: den invloed van Ibsen.

De rol van den grooten criticus William Archer kan in dit proces niet worden overschat. Met bewuste geestdrift wees Archer gestadig naar het Europeesche en vooral het Ibsensche drama, toonde aan, hoe oneindig het boven het toenmalige Engelsche rees; hij wilde een hernieuwing in den zin van het Noorsch tooneel en maakte Ibsen bekend naar wezen en strekking, evenals naar den tekst zelf met uitmuntende vertalingen.

Een realisme dat niet meer gewild aangenaam of gewild melodramatisch zou zijn, maar zwanger van de zware schoonheid, die des levens is, een zich steeds verdiepend, conventieloos beschouwen van de menschen en hun wisselwerkingen, een moedig, ruim uitzicht op de groote problema's van den eenling in de maatschappij: dát moest, naar het voorbeeld van Ibsen, het Engelsche drama veranderen.

De verandering ging zoo maar van zelf niet; er moest ‘veel strijds gestreden zijn.’ Meer dan welke andere lijdt de dramatische kunst onder de spiesburgerlijke opvatting, dat zij ontspannen, zelfs vermaken moet, - om niet de grootere moeilijkheid aan te raken, die voortkomt uit de beschouwing: kunst als versiering van het leven, in de plaats van: kunst als gesublimeerde uitspraak, essentie van het leven zelf.

Ibsen werd in Engeland opgevoerd, voor de eerste maal, in 1889, toen Charles Charrington en Janet Achurch *Nora* produceerden in een atmosfeer van bewondering en verguizing. Die opvoering deed wenschen naar een schouwburg voor stukken van dien aard; de Hollander J.T. Grein, de thans welbekende kunstleider te Londen, stichtte het ‘Independent Theatre’ en bracht *Spoken* vóór het voetlicht in 1890, terwijl *Rosmersholm* en *Hedda Gabler* rond dien tijd elders in Londen werden gegeven. De toestand in Engeland is niet juist dezelfde als op het

vasteland; 'k herinner me in 1917 een voorstelling van *Spoken* (*Ghosts*) te hebben bijgewoond in Richmond en daar getroffen te zijn geweest door de voorzorgen, welke werden genomen opdat toch geen enkel minderjarige zou binnensluipen, evenals ik getroffen werd door den diepen samenzweerders-ernst rond het gebouw en op het gelaat der zelfbewuste meerderjarigen. Daar waar bedkamertooneeltjes en licht aangebrande aardigheidjes heel aangenaam zijn voor het publiek der *West-End Theatres*, wordt een stuk zooals *Spoken* nog steeds beschouwd als gevaarlijk. Men kan zich dan denken hoeveel moed er noodig was om achtentwintig jaar vroeger dat stuk te vertoonen en hoe bitter de strijd pro en contra. Shaw neemt, in zijn reeds in 1891 gepubliceerde *The Quintessence of Ibsenism*, de aanhalingen op, door William Archer ingezameld: de woede en domheid in de toenmalige besprekingen van *Ghosts* zijn treffend genoeg. 't Was een glorievolle strijd voor de Ibsengezinden! Handgemeen werd men niet, en er werd met geen hooge hoeden gegooid, want het Britsch temperament is nu eenmaal niet zooals het Fransche, maar met dit voorbehoud was de strijd wel iets zooals de *bataille d'Hernani*. En wellicht even zoo belangrijk.

Maar het *Independent Theatre* wenschte weldra eigen, en geen vreemde, meesterstukken, en kon die niet vinden. Tot, in 1892, Shaw met een onafgewerkt drama voor den dag kwam, en het, met de hem eigen bescheidenheid, aanbood om opgevoerd te worden. Daar de heer Grein ‘een buitengewoon vertrouwvol en ondernemend persoon was’, zegt Shaw in de inleiding tot *Plays Unpleasant*, werd het stuk zonder aarzelen aangenomen. Het moest worden afgewerkt. Shaw had slechts twee bedrijven, in samenwerking geschreven met William Archer, en reeds in 1885 begonnen. De samenwerking bleef echter daarbij, want Archer kon zich niet neerleggen bij al de gekke sprongen en dwaze trekken, die G.B. Shaw ten beste gaf, in de plaats van een diep ernstig onderwerp diep ernstig, op zijn Ibsensch, te behandelen.

Shaw had dan reeds zijn eigen persoonlijkheid: die mislukte samenwerking zal zelfs den oppervlakkige treffen, die in hem een Ibsen-epigoon zou meenen te zien.

Spoedig werd het stuk bijgewerkt, en vertoond door Grein

in The Royalty Theatre, onder den titel *Widowers' Houses* (gewoonlijk vertaald: *Pecunia non Olet*). ‘Het gaf een sensatie buiten alle evenredigheid met zijn verdiensten of zelfs gebreken en ik werd met den slag zelf *infamous* als dramaturg,’ zegt de schrijver in de bovenvermelde inleiding. De tegenwoordige uitgave is evenwel soberder: Shaw zag later zelf, dat zijn gekheden wat al te geweldig en menigvuldig waren.

Dr. Harry Trench, die met zijn belachelijken, snob-achtigen vriend Cockane langs den Rijn reist, verlieft op een jonge Engelsche, Blanche Sartorius. Blanche... lokt de liefdeverklaring zelf uit en Trench wil huwen. Maar er schijnt iets te schelen met de ‘positie’ van Sartorius: waarom wil die goede Engelsche burger toch zoo aandringen om zijn dochter te doen beschouwen als een *lady?* Is zij zulks niet? Sartorius bezit een rij werkmanshuizen in een vuile Londensche achterbuurt; Trench, zonder eigenlijk te weten wàt het eigendom is, heeft er, door Lady Roxdale, zijn tante, een hypotheek op, die al zijn inkomst uitmaakt. In Londen echter, en door nadere kennismaking met Sartorius, ziet Trench weldra de schrikkelijke waarheid in: hoe de inwoners der stinkende kroten uitgebaat worden door Lickcheese, een ‘huisjesmelker’ die voor Sartorius werkt, hoe Sartorius voor hem, Trench, eigenlijk dezelfde rol speelt als Lickcheese voor Sartorius. Het hysterische karakter van Blanche helpt veel om den toestand onmogelijk te maken: de jonge dame wil trouwens niet arm zijn en enkel van het werk van Trench leven: alle betrekkingen worden afgebroken. Maar Blanche wil Trench behouden, en het toeval helpt haar: de huisjes zullen verkocht en omgeworpen worden voor het aanleggen van nieuwe straten; voor den verkoop is de toestemming van den hypotheekhouder, dus van Trench, noodig. Alles schikt zich door toedoen van Lickcheese, die thans op zijn eigen zaken begonnen was, rijk is, en als secretaris... Cockane heeft. Trench moet leven, dus stemt toe; hij heeft ingezien, dat een eenling niet handelen kan, legt het bij met Blanche, en zal haar en haar bezoedeld geld huwen.[1]

(1) Een bespreking van Shaw's gedachten, techniek en persoonlijkheid ligt niet in de bedoeling; dit hoofdstuk worde aangezien als een inleidende kennismaking met het Shawdrama; enkel een viertal stukken, de kenmerkendste, kunnen in deze opsomming wat breedvoeriger worden beschouwd.

In 1893 volgde *The Philanderer* (*De Vlinder*, of, *Van Vrouwen geliefd*), dat echter niet opgevoerd werd vóór 1907 (Court Theatre). Het is meer een karakterstudie dan een drama, zelfs naar het Ibsen-model; met den Ibsen-cultus van die jaren wordt ruimschoots gespot: het komische element in om het even welk snobisme trekt Shaw onvermijdelijk aan. Die *Philanderer* is Leonard Charteris; wanneer het stuk begint heeft hij echter zijn *philandering* of flirteeren opgegeven, want voor de eerste maal heeft deze speler met liefde werkelijk iemand lief: Grace Tranfield. Maar Grace wil met dezen 'vlinder' niet trouwen. Aan een anderen kant wil Julia Craven, een der menigvuldige meisjes die hem liefhebben, hem niet opgeven. Gelukkig voor Charteris is Dr. Paramore verliefd op Julia, en Charteris zal het zoo aanleggen, dat zij Paramore aanneemt. Zij houdt echter enkel van Charteris, dien Grace zal blijven weigeren. De toestand blijft dus hopeloos voor den 'vlinder'.

Na dit spel vol fijne schakeeringen, allerkostelijkste zetten en weinig werkelijke handeling, schreef Shaw *Mrs. Warren's Profession*, dat hem meer geschikt voorkwam voor het 'nieuwe' tooneel - alles werd 'nieuw' genoemd te dien tijde, zegt hij - en dat juist opgevoerd zou worden toen de Censor het verbood. Dit verbod werd slechts in 1925 opgeheven, en het stuk voor de eerste maal in Engeland opgevoerd den 28^{en} September van dat jaar (Regent Theatre), daar waar het sedert jaren welbekend is op het repertorium van het vasteland. In zijn inleiding tot deze eerste reeks stukken beweert Shaw heel vermakelijk: 'Totdat de natie gereed is voor de vrijheid van het tooneel onder dezelfde voorwaarden als ze nu de vrijheid der drukpers geniet, door dramaturg en tooneelleider toe te laten om het even wat hun bevalt op te voeren en de gevolgen vóór de gewone wetgeving te brengen zooals schrijvers en uitgevers het doen, zal ik der Koningin Lezer liefhebben als mijn oogappel.' Heeft thans de Censor gedacht, dat het publiek rijper was? Of dat Shaw's stuk zoo gevaarlijk niet meer is, daar eenigszins verouderd in de thesis? Of heeft hij den thans wereldberoemden auteur genoegen willen doen, vooral na den buitengewonen bijval van *Saint Joan?*

Mevrouw Warren, evenals haar zuster Lizzie, heeft, toen zij

jong was, ingezien dat het eerlijke leven van een arbeidster te arm, te slaafsch en te dom is, en besloten, ‘geld te slaan uit haar mooi voorkomen.’ Zoo werd zij er geleidelijk toe gebracht, verdachte huizen in te richten op het vasteland (men weet, dat Engeland geen officieel erkende ontuchthuizen heeft) en prostitutie uit te baten; Crofts, een losbandige baronet, heeft aandeelen in het winstgevend zaakje. Mevrouw Warren, die nooit huwde, heeft haar dochter, Vivie, doen opbrengen om een groote dame in een deftige wereld te worden. Vivie, die niets weet van haar moeders bedrijf, heeft juist haar laatste universitair examen afgelegd; zij is buitengewoon knap, energiek, en haat conventie en gevoelerigheid. Zij heeft een flirtje aangegaan met Frank, haar gebuur, die een aangename en toch zoo jeugdige kerel is zonder eenigen eerbied voor zijn vader, den Reverend S. Gardner: hij heeft toch door het vernisje huichelarij den echten man sedert lang leeren bespeuren. Mevrouw Warren komt haar dochter bezoeken, is verwonderd, den clergyman, dien zij schijnt te kennen, hier te ontmoeten. Al heel spoedig wil zij haar moederlijk gezag opdringen aan Vivie. Maar Vivie wijst die pogingen koud af: wie is Mevrouw Warren? Het gevolg van dat conflict is, dat Mevrouw Warren opbiecht, Vivie ontroerd wordt, en het bedrijf vergeeft: de moeder heeft slechts verklaard, hoe zij tot het uitoefenen van dat bedrijf gekomen was, - niet, dat zij, thans rijk, het nog voortzet. Crofts, die het hof wil maken aan Vivie en afgewezen wordt, zal dat uitleggen, en ook veropenbaren, wie Vivie's vader is: Samuel Gardner. Met het gevolg, dat Vivie, die haar moeder niet vergeven kan armoede uit te baten, onafhankelijk wil leven en werken gaat in de City, hetgeen eigenlijk altijd haar plan geweest was. Ze had er nooit aan gedacht, den lichtzinnigen Frank of iemand anders te huwen en wijst hem af, wanneer de aanvraag gedaan wordt. Ze vertelt hem terloops dat ze nauwer verwant zijn dan Frank denkt. En ze breekt af met haar lawaaierige, sentimenteele moeder. Een nieuw leven begint: hard werk, maar onafhankelijkheid.

Deze drie stukken gaf Shaw uit in 1898 onder den titel: *Plays Unpleasant;* onaangenaam moesten ze wel aandoen, naar zijn meening, wegens de harde waarheden die ze bevatten. Armoede,

wantoestanden daardoor, dàt is wel het onderwerp van *Widowers' Houses* en *Mrs. Warren's Profession*. Het schijnt nogal onduidelijk waarom *The Philanderer* ook ‘unpleasant’ zou zijn. De voorrede zegt: wegens de aanvallen op het huwelijk. Die aanvallen bevinden zich echter veel meer in de voorrede zelf. Charteris' karakter, niettegenstaande het vermakelijk scepticisme, en vooral de atmosfeer van flirt, die kunnen onaangenaam stemmen.

Shaw schreef thans meer stukken, want, zegt hij ‘ge kunt niet drie spelen schrijven en dan ophouden.’ De vier volgende noemde hij, toen hij ze later uitgaf, *Plays Pleasant*. Aangenaam zijn ze in dezen zin, dat ze ‘pleasant’ eindigen: met een huwelijk, of wel een andere, voor het geval de beste, oplossing. Hetgeen een vermakelijke tegenspraak is met den geest van de nieuwe dramatische richting: die stukken met ‘happy endings’ (zooals St. John Hankin zijn eigen spelen betitelde) vallen natuurlijk meer in den smaak van het gewone publiek: hun slot staat in het teeken der traditie. Waarom deed Shaw zulks? Om bijval te bekomen, zoo zijn naam te maken, en dan nadien weer ‘unpleasant plays’ te kunnen schrijven? Wellicht voor een zeker part. Toch moet direct worden aangestipt, dat deze vier stukken, al zij het op een minder bittere, op een soms aangename wijze, overeenkomen met de vorige in hun aanvallen en dus in de lijn der nieuwe richting staan: conventieloos gedachten te verdedigen, een dieper inzicht van het leven te geven.

Arms and the Man werd in 1894 geschreven en dat jaar met veel bijval opgevoerd (Avenue Theatre). Het stuk stelt tegenover elkaar, gedurende den oorlog tusschen Servië en Bulgarije, den voor Servië vechtenden Zwitser Bluntschli en den Bulgaar Sergius. Bluntschli heeft den oorlog gekozen als een beroep, kent zijn zaak... en toont vrees; Sergius is de romantische held, die van oorlog en leger geen verstand heeft. Door zijn roekeloosheid doet Sergius aan de Bulgaren een schitterende overwinning behalen en de Serviërs, waaronder Bluntschli, slaan op de vlucht. Aldus wordt Bluntschli, gedurende de achtervolging, gered door Raina, dochter van den Bulgaarschen majoor Petkoff en verloofde van Sergius. Uit romantisme, omdat het edel staat, doet Raina zulks, want Bluntschli, met zijn nuchtere

beschouwingen betreffende heldhaftigheid, zijn gewoonte, chocolade mee te nemen in zijn patroontasch in de plaats van ammunitie - hij kent den oorlog -, zijn spotten met Sergius, den dwazen Don Quichot, boezemt haar weinig bewondering in. Mevrouw Petkoff en Raina laten Bluntschli ontsnappen in een oude jas van den majoor. Na den oorlog komen Petkoff en Sergius terug. Sergius, de held op zijn Byronsch, vol gewildkoude zelfontleding en tragisch, aanstellerig verfoeien van de geheele wereld - men heeft hem niet genoeg beloond! - flirteert met Louka, de meid, die wel iets voor hem schijnt te voelen en tevens vermakelijk hunkert naar een verbetering van haar 'sociale positie.'

Daaruit dan het conflict. Bluntschli, die Petkoff geholpen heeft in vredesonderhandelingen zonder te weten dat deze Raina's vader was, brengt de oude jas terug, en na een reeks allerkostelijkste toestanden, die er veel toe bijdragen, Raina's oogen te openen, zal Bluntschli met Raina trouwen en Sergius met Louka.

Oscar Strauss populariseerde dit stuk door zijn operette, waarin vooral het komische uitkomt; de letterkundige waarde verviel en werd vervangen door een oppervlakkige, lichte, medesleepende Weener muziek, die later vergeten geraakte na *Dollar prinzessin's* en soortgelijke producten. De operette werd vergeten, het stuk zelf wordt nog altijd wel genoten. *Helden*, titel van Nederlandsche en Duitsche vertalingen, is duidelijker dan Shaw's, aan Virgilius ontleenden titel, waarin 'Man' algemeen moet opgevat worden. De twee karakters, Sergius en Bluntschli, zijn even belangrijk en even noodig voor Shaw's doel: het vernietigen van militaire heldenvereering. Slaagde Shaw in dat vernietigen? Dat zal verder worden onderzocht.

Laten we *Candida* (1894) lezen, het stuk, dat door menigeen nog altijd wordt beschouwd als het beste, al weze het niet het kenmerkendste, van Shaw, en dat werkelijk een der zuiverste en diepst-menschelijke scheppingen is van de tegenwoordige Europeesche letterkunde.

De Reverend James Morell, 'Christian Socialist clergyman,' bewonderd door de buurt en door zijn helpers, de typiste Proserpine Garnett en den 'curate' Alexander Mill, verwacht het bezoek van Candida, zijn vrouw, die met de kinderen tijdelijk

elders verblijft, omdat de kinderen in deze arme Londensche buurt ziek gevallen waren. Juist nu komt Burgess, Candida's vader, tot hem; drie jaren lang had Burgess zich niet om Morell bekommerd, want Morell had hem in zijn zaken benadeeld door een schandaal te verwekken betreffende hongerloonen. De discussie is typisch tusschen den eerlijken dweper en den gemeenen, schijnheiligen, cynischen burger: deze laatste was eigenlijk gekomen om weer op goeden voet te staan met zijn schoonzoon. Morell's ‘gekke gedachten’ vinden meer en meer bijval en Morell's invloed wordt zeer sterk.

De redetwist heeft Morell den tijd doen vergeten en thans komt Candida binnen. Eugeen Marchbanks is met haar: een heel jong dichter, van wien Morell veel houdt. Morell vond hem langs de Theems: een gehavend zwerver, uit Oxford gevlucht, zonder nog eenige betrekking met zijn aristocratische familie, - zonder eenig begrip van het dagelijksche leven, buitengewoon gevoelig en kwetsbaar door uiterlijkheden. Bedeesd als altijd vóór gewone menschen, zal Eugene spoedig onderdoen voor den vulgairen Burgess, die bevriend wil zijn met den zoon van een lord. Eugene wordt door Morell uitgenoodigd, te blijven voor het middagmaal (Burgess heeft bezigheid en moet hen voor enkele uren verlaten), maar de dichter weifelt; alleen met Morell zijnde, zegt hij eindelijk, dat hij liever niet aanvaardt, want Candida had hem zulks aangeraden. Morell verklaart Candida's bedoeling: de terugkeer der vrouw in een gelukkig huisgezin is iets heiligs; echter moet Eugene blijven, want hij is een goed vriend.

Eugene begrijpt en spreekt plots Morell tegen. Dit huwelijk is niét gelukkig, Candida verdient veel beter dan een redenaar, een prediker, die haar niet verstaan kan. Morell ontvlamt in woede en slaat den jongen.

> ‘Gij denkt, [zegt Eugene, met tranen in zijn stem], omdat ik wegkrimp wanneer ik brutaal word behandeld, - omdat ik niets anders doen kan dan van woede schreien vóór geweld, - omdat ik geen zwaren koffer van boven een rijtuig kan tillen zooals gij[1] - omdat ik met u niet vechten kan om uw vrouw zooals een grondarbeider: dat alles doet u denken, dat ik voor u bang ben.

(1) Hoe bekoorlijk jong! Morell had zulks gedaan vóór de oogen van den tengeren Eugene, bij de aankomst van Candida.

> Maar gij zijt mis: zoo ik niet heb wat ge Britschen moed noemt, toch heb ik uw Britsche lafheid niet: ik ben niet bang voor de gedachten van een clergyman. 'k Zal uw gedachten bevechten, 'k zal haar verlossen uit haar slavernij van uw gedachten, 'k zal mijn eigen ideeën tegen de uwe opstellen. Gij jaagt mij het huis uit omdat ge haar niet durft laten kiezen tusschen uw ideeën en de mijne. Gij zijt bang, dat ik haar terug zou zien.'

Hij zal vertrekken, maar daagt hem uit, Candida de waarheid te zeggen: hij zal haar schrijven en ze zal hem begrijpen. Candida komt echter binnen, en beide mannen doen nu, alsof er niets gebeurd was.

In den namiddag is Eugene in gesprek met de typiste: een vermakelijk en toch treffend en diep tooneeltje. Hij heeft het over liefde, en daarover kan men nu toch niet spreken met Miss Garnett. Hij begrijpt: zij is schuchter. Evenals hij. En tot de verblufte typiste zegt hij verder:

> 'Dat moet ge wel zijn: dat is de reden, waarom er zoo weinig "liefde affaires" in de wereld zijn. We gaan allen in het leven rond al hunkerende naar liefde: het is de eerste nooddruft van onze natuur, het eerste gebed van onze harten, maar wij durven ons smachten niet uitdrukken, wij zijn te schuchter...
> ... Ik ben een dolende op zoek naar liefde, en vind haar in onmetelijke hoeveelheden in den boezem van anderen. Maar wanneer ik tracht er naar te vragen, dan wurgt mij die afschuwelijke schuchterheid; en ik sta stom, of, erger, ik vertel dingen zonder zin, gekke leugens. En ik zie de genegenheid waarnaar ik hunker weggeschonken aan honden en katten en vogeltjes, want zij komen er om vragen. Men móet er om vragen, zij is als een spook en kan slechts spreken wanneer ze aangesproken wordt. Al de liefde in de wereld smacht naar uitspreken, maar zij durft niet, want ze is schuw, schuw, schuw!'

De verontwaardigde typiste verraadt onwillekeurig haar geheim, of liever, met de diepe intuitie van den dichter, ontdekt Eugene het spoedig: zij bemint Morell. Dat treft hem, hij vraagt zich af, hoe Morell liefde kan inboezemen. Maar de aankomst van Burgess doet het gesprek veranderen, en wij hebben weldra een zeer interessanten kijk op het huishouden van Morell en Candida: Morell die in het huis helpt om Candida en de meid wat werk te besparen, Candida, de engel van Eugene's gedachten, die prozaïschen keukenarbeid verricht, en zelfs den gepijnigden dichter doet ajuin schillen.

Candida, alleen met Morell, is bekommerd omdat haar man er vermoeid en droefgeestig uitziet. Hij zou zich zoo niet mogen overwerken, zooveel lezingen niet mogen houden. Och, 't is allemaal waar, wat hij zoo mooi voordraagt, maar wat is het nut er van? De toehoorders worden er niet door verbeterd, ze

luisteren naar hem omdat hij mooi spreekt, de vrouwen zelfs omdat ze de kwaal van Prossy Garnett hebben: omdat ze verliefd zijn op den mooien idealistischen redenaar. Er is een groote onrechtvaardigheid in dat verdeelen der liefde: alles gaat naar Morell; Eugene, bij voorbeeld, is, daarentegen, de eenzame, dien niemand liefheeft. Zij weet, zegt zij, dat Eugene op het punt is, haar te beminnen; hij weet het nog niet, maar wanneer hij het ontdekken zal, dan vraagt ze zich af, wat hij van haar zal denken.

> ‘Het zal er van afhangen, hóe hij zal leeren wat liefde waarlijk is. Ik bedoel, van welke soort van vrouw hij het leeren zal... Ik meen, zal hij het mij vergeven, het hem zelf niet geleerd te hebben? Hem overgelaten te hebben aan slechte vrouwen ter wille van mijn dèugd. mijn reinheid, zooals ge dat noemt? O, James, wat verstaat ge me toch weinig, om zoo te spreken van uw vertrouwen op mijn deugd en mijn reinheid! 'k Zou ze beide aan den armen Eugene zoo gewillig schenken als ik mijn sjaal zou schenken aan een bedelaar, die van koude sterft, indien er niet iets anders was om me tegen te houden. Stel uw vertrouwen op mijn liefde, James want, indien dàt verdween, dan zou ik heel weinig geven om uw preeken, - loutere holle phrases waarmee gij elken dag u zelf en anderen om den tuin leidt.’

Morell lijdt diep, zij bemerkt het juist wanneer Eugene en Burgess binnenkomen, en lacht om de conventie van conventielooze menschen: haar gemaal had haar altijd ingeprent, persoonlijk te denken, en mokt, omdat die gedachten thans niet overeenkomen met de zijne. Eugene echter voelt de pijn in zijn eigen hart: hij weet, dat het haar schuld niet is, maar zij zou niet mogen lachen. De clergyman had beloofd een lezing te houden, die dan afgezegd, maar besluit thans, toch te gaan; iedereen gaat mee, behalve Candida en Eugene, want Morell zegt: ‘Hij meent, dat ik bang voor hem ben, hij zei me dat dezen morgen. Wel, 'k zal hem toonen hoe bang ik ben voor hem door hem aan uw hoede over te laten, Candida.’

Eugene bewondert hem, Candida begrijpt niet.

Alleen met Candida leest Eugene gedichten voor. Maar eindelijk bemerkt hij, dat ze niet meer luistert, en het gesprek, dat hij vermijden wrilde, komt. Candida, ‘zonder de minste vrees of koudheid, en met volkomen eerbied voor zijn hartstocht, maar met een toets van haar wijs-hartelijken, moederlijken humor,’ zegt hem, dat hij kan uitspreken wat hij maar wil, op voorwaarde, dat hij geen pose aanneemt en zich zelf is, en de dichter kan

enkel herhaaldelijk als een zang haar naam zeggen. Morell vindt hem aldus geknield vóór zijn vrouw.

En de uitleg, lang verschoven, móet komen. De mannen besluiten, Candida tusschen hen beiden te laten kiezen. Heel koud vraagt zij, wat ze aan te bieden hebben. Morell, ‘de redenaar, wordt het gewonde dier.’ Candida snelt naar hem toe. Eugene echter zegt, dat ook hij lijdt, maar het niet toont om aldus medelijden te verwekken. En dan komt Morell's aanbod: ‘Ik heb niets anders aan te bieden dan mijn kracht voor uw verdediging, de eerlijkheid van mijn bedoelingen voor uw veiligheid, mijn bekwaamheid en vlijt voor uw levensonderhoud en mijn gezag en positie voor uw waardigheid. Dat is al wat het een man betaamt, een vrouw aan te bieden.’ Eugene geeft aan: ‘Mijn zwakheid. Mijn verlatenheid. Mijn hartenood.’ Candida, op het oogenblik dat ze beslissen zal, wordt wild aangeroepen door haar man. Ze zegt: ‘Ik schenk mij zelf aan den zwakste van de twee.’

Eugene begrijpt: zij bedoelt Morell, die ‘den last niet dragen kan.’ Maar het wordt verklaard: Candida doet hen neerzitten en vergelijkt ze. Eugene is de lijdende, de eenzame....

> ‘Kijk nu eens naar dezen anderen jongen hier - mijn jongen - bedorven van zijn wieg af. Eens om de veertien dagen gaan wij zijn ouders bezoeken. Ge zoudt eens moeten meekomen, Eugene, en de portretten zien van den held van dat huishouden. James als een baby, de wonderbaarste van alle babies! James met zijn eersten schoolprijs, gewonnen op den rijpen leeftijd van acht jaar! James als kapitein van zijn sport elftal! James in zijn eerste gekleede jas! James onder allerlei glorievolle omstandigheden! Gij weet hoe sterk hij is (ik hoop, dat hij u niet bezeerd heeft), hoe knap hij is, - hoe gelukkig. (Met dieper wordenden ernst) Vraag James' moeder en zijn drie zusters wat het kost om voor James de moeite te besparen iets anders te moeten doen dan sterk te zijn, en knap, en gelukkig. Vraag mij wat het kost James' moeder en drie zusters en vrouw en moeder van zijn kinderen te zijn alles te saam. Vraag Prossy en Maria hoe lastig het huishouden is, zelfs wanneer we bezoekers hebben om ajuin te schillen. Vraag de neringdoeners die James willen lastig vallen en zijn schoone sermoenen bederven, door wien ze worden afgescheept. Wanneer er geld te geven is, dan geeft hij het; wanneer er geld te weigeren is, dan ben ik het, die weiger. Ik bouw een kasteel van gemak en toegevendheid en liefde voor hem, en ben de schildwacht die gestadig kleine vulgaire zorgen buitenweert. Ik maak hem den meester hier, schoon hij het niet weet en een oogenblik geleden u niet vertellen kon, hoe dat eigenlijk komt. (Zacht ironisch:) En toen hij dacht, dat ik misschien met u zou weggaan, was zijn eenige angst - wat er van mij zou geworden. En om er me toe te verleiden, toch te blijven, bood hij me (voorover leunend en bij elke zinsnede zijn haar streelend) zijn kracht voor mijn verdediging, zijn vlijt voor mijn levensonderhoud, zijn positie voor mijn waardigheid, zijn - (vermurwd) ach, ik gooi uw schoone volzinnen door malkaar en bederf ze, nietwaar, lieveling?’

Thans wordt het helder in Morell's geest. Maar wanneer Candida aan den dichter vraagt: 'Ben ik uw *moeder* en zusters voor u, Eugene?' rijst deze, die nu weet wat een huiselijke haard is, met een gebaar van afkeer op en zegt, dat hij vertrekken moet, weg, in den nacht: 'Ik weet, wanneer het uur slaat. Ik ben ongeduldig om te doen, wat moet gedaan worden.' Morell is bevreesd, maar Candida zegt, dat Eugene gewoon is, buiten het geluk te leven. Om hem daarbij te doen gevoelen, hoe liefde-doodend hun verschil van leeftijd later zou geworden zijn, vraagt zij hem: 'Hoe oud zijt gij, Eugene?' Het antwoord is: 'Zoo oud als de wereld nu. Dezen morgen was ik achttien jaar.' En wanneer ze toch die gedachte betreffende hun verschil in jaren uitlegt, komt deze verklaring: 'Over honderd jaar zullen we denzelfden leeftijd hebben. Maar ik heb een beter geheim dan dat. Laat me thans gaan. De nacht, daarbuiten, wordt ongeduldig.' En hij vertrekt, nadat Candida hem een moederlijken zoen op het voorhoofd heeft gedrukt. De gehuwden omhelzen elkaar. 'Maar zij kennen het geheim in het hart van den dichter niet.'

Er straalt een licht van verfijnde, etherische schoonheid uit vele deelen van dit drama; Shaw bedoelde het als een pre-Raphaelitisch 'mysteriespel' en werkelijk, het heeft iets van de serene atmosfeer, die we vinden in een Burne-Jones of een Rossetti, iets eeuwigs, buiten tijd en ruimte, zooals in *The Blessed Damozel*. Een mysteriespel? Howe verstaat het woord *mystery* letterlijk, en meent, dat het stuk zoo genoemd werd wegens het 'geheim' van den dichter, geheim dat door Shaw niet verklaard wordt. Het gansche stuk heeft echter de wijding van een mysteriespel, het gaat niet tot de wonderbare diepten van een godsdienst, maar tot de wonderbare diepten van het werkelijke (van het uiterlijke gansch verschillende) leven. Het heeft van een mysteriespel die eenvoudige, stijgende lijnen in de handeling. Het 'geheim' raden wij, zooals de menschen van de middeleeuwen uit de aanschouwelijkheid der passiespelen bv., de exegese rieden die voor hun begrip voldoende was: Eugene Marchbanks is de Dichter, iemand die oneindig ver boven de gewone menschen staat, een van die weinigen, die, zooals Shelley en Goethe, de prachtige en zoo rijke intuitie

hebben van hetgeen het leven zijn kan, - en die, na de openbaring, uit het gewone leven vlucht om op die gedachten te bouwen. En dit wordt duidelijker, wanneer we andere stukken van Shaw herlezen: *Man and Superman* en *Back to Methuselah*; daar wordt duidelijk verklaard hetgeen in dit stuk enkel als een sterk, diep voorgevoel wordt aangegeven, dat vóór een Morell of zelfs een Candida nog niet tot uitdrukking komen kon.

En dat is het tweede van de *Plays Pleasant*. Natuurlijk niet omdat Candida toch bij Morell blijft - er is nooit een tweestrijd in haar geweest; niet dus, omdat we hier geen Nora hebben, die tóch zou thuis blijven: een stuk zooals *Candida* is ook geen van die weerzinwekkende producten die we tot walgens toe te slikken krijgen, geen van die overbekende overspelen-in-drie-of-vier-bedrijven. Ik weet niet, wat Shaw er over denkt, maar 'pleasant' is dit stuk me, omdat Marchbanks zijn roeping heeft gevonden. Intusschen, met een diepere bewijskracht dan het in vele stukken van Shaw het geval is, wordt hier aangetoond dat het idealiseeren der vrouw utopisch is en de gewone opinie heelemaal verkeerd, als zou, in een huishouden, de man zijn de sterke, beschermende, hard-werkende en de vrouw de zwakke, bescherming noodig hebbende.

Alvorens te spreken van de andere twee *Plays Pleasant* ware het wellicht gepast even af te zien van de chronologische volgorde om, ter gelegenheid van *Candida*, iets bijzonder karakteristieks te doen uitschijnen: dit stuk bekwam zulk een bijval, dat bij het gewone publiek andere stukken van Shaw, werken die hem, wegens hun didactisch belang, meer aandacht schenen te verdienen, er door overschaduwd bleven. En de geniale spotter schreef in 1904... een parodie op zijn eigen *Candida: How he lied to her Husband*. (Hoe hij het aan haar gemaal voorloog). 'Hij' is een jong dichter, die verliefd is geraakt op een prachtige, tamelijk domme vrouw. Beiden hebben *Candida* zien opvoeren en apen Eugene en Morell's vrouw na. Ongelukkig voor haar heeft ze het handschrift verloren van de gedichten, die hij voor haar heeft gemaakt, en, daar haar naam Aurora dikwijls vermeld staat in den bundel, is voor den vinder geen twijfel mogelijk. Zij is gansch onthutst, want had de heele liefdegeschiedenis als een vermakelijk grapje aangezien: zij

houdt van haar gemaal. Wanneer Eugene haar voorstelt, niet hem te ontvluchten en samen te leven, is zij dan ook uiterst verontwaardigd. De ontgoocheling van den dichter is diep. Daar de ‘gemaal’, door toedoen van zijn liefdevolle zuster, het manuscript in handen krijgt, besluit Eugene echter een leugen op te disschen en zoo te trachten, Aurora te redden: hij had die gedichten opgedragen... aan den dageraad. Aurora's man wordt eindelijk overtuigd. Maar hij kan het nu niet verkroppen, dat de schoonheid van zijn vrouw den dichter koud laat. Eugene is modern en - hierin met Marchbanks verschillend - kan boksen, zoo zal de woordwisseling waarschijnlijk tot een gevecht leiden, dat niet ten voordeele van den nieuwen Morell zal uitvallen. Aurora komt tusschen om haar man te beschermen. Volkomen ontgoocheld thans (‘dezen morgen was hij achttien jaar, thans is hij...’) biecht Eugene alles op, en de gevleide gemaal zal de gedichten op eigen kosten doen drukken. Maar welke titel zal aan den bundel worden gegeven? Op voorstel van Eugene: ‘Hoe hij het aan haar gemaal voorloog.’

Het derde *pleasant play* is *The Man of Destiny* (1895). Die man van het Noodlot is Napoleon, niet de prachtige, machtige heerscher over Europa, maar de eenvoudige Fransche generaal van Lodi. Shaw noemt dat stuk een *trifle*, een beuzelarij. En inderdaad, kan dat zeer vermakelijk tooneeltje weinig meer worden genoemd. 't Is bijzonder gericht tegen hetgeen Shaw beschouwt als een voorwerp van valsch, romantisch idealiseeren: militairen heldenmoed. Tevens geeft het enkele aanduidingen betreffende het feit, dat buitengewone menschen boven de gewone moraal staan, anders denken over ethiek dan het gewone publiek. Nochtans wordt de ambitievolle, machtbegeerende Fransche generaal als een weinig verfijnd man voorgesteld, door een aristocratisch luitenantje toegesproken op een wijze, die een sergeant niet zou dulden vanwege een korporaal, en zal een nogal geheimzinnige Lady hem zoo om den tuin leiden, dat hij zonder lezen een brief verbrandt, die hem de ontrouw van Joséphine de Beauharnais moest onthullen. Napoleon is, alles wel ingezien, een gewoon mensch, geen ‘man of destiny.’ In dit stuk komt de welbekende (en historisch valsche) uitspraak van Napoleon betreffende de Engelschen: een natie

van winkeliers, en de uitgebreide, schitterende verklaring van dat gezegde.

You Never Can Teil (Ge kunt nooit weten) werd in 1896 geschreven. Persoonlijk beschouw ik het als het geestigste, schitterendste, koddigste stuk, in dialoog en in de toestanden, dat Shaw ooit gaf. Het is echter onmogelijk, een samenvatting te geven zonder de wijsheid, den geur, al het lichte, sprankelende van dit blijspel deerlijk te doen lijden. Het is vooral een aanval tegen de wederzijdsche betrekkingen van ouders en kinderen, tegen de opvoeding, alhoewel een vrije opvoeding - die perverse Shaw! - tot toestanden leidt, die allerkoddigst zijn; - ook tegen het huwelijk, eindelijk tegen het idealiseeren van liefde. In het 'duel of sex' zal Valentine verslagen worden door Gloria; de beslagen flirt, de echter voor het huwelijk bange tandentrekker Valentine zal Gloria huwen, want het meisje is er op uit een man te vangen en zal haar prooi niet loslaten: hetzelfde motief komt voor in *Widowers' Houses, The Philanderer, Arms and The Man* en in latere stukken.

Dr. FRANZ DE BACKER.

(*Wordt voortgezet*).

De Trotinet

Klaar en helder-trillend bimbamden de klokken van de oude dorpskerk, waarvan de toren scherp de lucht inpuntte. De klanken boorden door de zuivere zomerlucht, over heel de gemeente, langgerekt, met een stil en slepend echo....

Alle werk viel stil. De stoere arbeiders der steenbakkerijen, bruin gebrand door de blakende zon, met hun gekromde ruggen, gingen blootsvoets huiswaarts. Het hevig gehamer in de harde rompen der schepen had opgehouden...

Alles lag rustig nu... en wachtte in de kalmte van den heeten zomernoen.

De stroom lag daar stil en effen, weelderig badend in middagzonnegloed. Langs den dijk aan den overkant stonden een paar wilgen, zich zachtjes voorovernijgend in het zilverig water, om hun eigen jonge schoonheid te bewonderen...

Uit het nabijgelegen schoolgebouw waren plots de bengels komen aanstormen, schreeuwend en roepend, mekaar beduwend met wilde gebaren, blij als gevangen vogelkens, wier kooitje men plotseling openzet, en die nu weer de vrije, zonnige wereld mogen invliegen...

Nu lag de straat weer verlaten... Er heerschte een vertrouwelijke stilte in het peiselijke dorp... Alleen een miezerig hondje pootelde alleenig over de hobbelige kasseisteenen en bleef dan besluiteloos staan...

Mieleke was met zijn schoolmakkers traagjes naar huis gedrenteld, blij keuvelend over een splinternieuwe trotinet, die hij Zondag krijgen zou; ‘als hij braaf was’ had moeder gezeid. Maar Mieleke was steeds een zoet ventje. Dat wist iedereen. En gewillig!

- ‘Mieleke,’ zei moes dien middag, ‘loop eens even naar Wis in den winkel om tien eieren; 't kommeken staat gereed in de keuken; en gauw terug, hé manneke?’

Mieleke liep reeds.

Wat zou het nu heerlijk worden! 't Leek het ventje of er iets nieuws in zijn kleine leventje ging gebeuren. Kijk eens aan: 'n trotinet!

De zon leuterde plezierig in zijn blijde wezentje. - Kijk! daar stonden ze, de groote trotinetten, hevig kleurvlekkend, geel en rood. Zóó eene wenschte Mieleke... die zag hij het liefst; en zijn jeugdig harteke popelde reeds bij het blijde vooruitzicht. Hij bleef een momentje vóór het uitstalraam staan treuzelen. Gauw zou hij 't flink kennen, 't spel! Hij had het al eens beproefd op die van Wartje Verbeeck, die bij meester De Wit zat... plezant, man!

Vroolijk en vlug trippelden nu zijn beentjes, tot hij vóór den winkel kwam, bij Wis. Heftig duwde hij de deur open, en de schel rinkelde... luid, en lang-natrillend.

Mieleke zette behoedzaam zijn kommeken op de toonbank en lei de centen er naast. Wis kende het lieve ventje heel goed en knikte vriendelijk tegen hem.

Ze lei voorzichtig de tien eieren in het porseleinen kommeken. Mieleke kreeg nog twaalf centen weer, die hij zorgvuldig in zijn smalle broekzakje borg, ‘om niet te verliezen,’ redeneerde hij, groot-jongensachtig.

Op zi jn dooie gemakje ging hij weer buiten. Mieleke droeg ze voorzichtig en kostelijk, die heerlijke eieren, een volle kom.

Nog drie dagen, telde het ventje, en dan was het Zondag. Hij kon op school soms niet meer blijven stil zitten, als dat zonnig gevoel door zijn koppeken joeg, en begon dan te rumoeren met Wilmpje... en gichelde om een nietigheid. Vandaag nog hadden zijn maatjes gelachen omdat hij zoo grappig zijn lijfje op en neer liet gaan, in golvende deining... als reed hij al op z'n trotinet.

Ja Mielke was een klein ‘bedorvendanske’ en hij vond het leventje danig plezant!

Ginds op den langen rijweg zou hij dan spelen: op den langen weg, die door het veld boorde, lijk een lang, grijs lint...

Kostelijk droeg Mieleke zijn eieren...

Plots kwam daar een zoevende auto voorbijgesnord... vliegensvlug en het baaske liep, plots uit zijn gemijmer opgeschrikt... maar,... och arme! het kommeken ritste uit zijn bevende handjes, en daar spatten de eiers in bonte mengeling uiteen, lijk een

enorme eikoek... en het arme ventje stond er bij, gebroken, met verbijsterd-ontdaan wezentje!...

Hij voelde zich vreeselijk ongelukkig, en stilaan leek het hem of alles duister werd.

Besluiteloos stond hij daar, het arme sukkelaartje... Al de eiers gebroken... en het kommeken ook al... en... z'n trotinet? Al het wrange leed propte zich in zijn jonge zieleke samen.

Een zwaarlijvige vrouw, met roode bolkaken en opgesloofde mouwen, trachtte den armen stakkerd wat op te vroolijken. Maar 't hielp niet.

Begrepen ze 't maar, de ouderen, hoe diep een kinderzieltje soms lijden kan!

Heel alleenig en diep ongelukkig drentelde hij naar huis... met ledige handjes,... triestig.

- ‘He, zeg, een lekkere eikoek. Mag 'k hem helpen oplikken?’ tergden een paar andere jongens... ondeugend-wreed.

Een grijze kater pootelde den steenweg over, neuzelde eens even aan de gebroken eierdoppen en slurpte ze dan genoeglijk op, met deugdelijk tonggesmak.

En de auto was daverend voortgerold, met zoevend gesnor..., het jongetje alleen latend met al zijn wee.

Daar zag Mieleke nog eens de groote trotinetten in de uitstalling... Daar, die gele, die anders op hem had staan wachten, tot Zondag... en nu... niets! En wat zou moe wel zeggen?... Bang dan, zag hij 't plots gebeuren... moeder boos, hem beschuldigend dat het zijn fout was...

Het arme ventje slenterde voort, alleen met zijn grijze ellende.

Bert van Piet Smolders was reeds voorop geloopen, naar Mielekes moeder, had de deur met een dwazen ruk opengeworpen, en met een: ‘Fien, ulle Mieleke heit al zijn eiers late' kapot valle'!’ was hij weer weggehold.

De armen in de lenden was Fien dan buiten gekomen. Haar wijsvinger puntte dreigend de lucht in, toen zij het huilende kind ontwaarde: ‘Pas op nu, gij ‘chanfoeter’, dreigde ze; ‘'k zal u hebben, zoo mijn goeie kostelijke eiers laten vallen.’

‘Zij-de niet beschaamd, sloeber?’ lamenteerde zij voort, en trok het schoksnuffende manneken ruw mee.

Hij liep bedeesd met de opgewonden vrouw voort... in bange verwachting.

- ‘Moeke,... krijg ik nu nog... nog m'n trotinet?’ schuchterde zwak zijn bange stemmeken, zachtekens...

- ‘Watte?!’ bitste Fien, ‘nog in geen tien jaar; vooruit, bengel, die ge zijt.’

Al de andere jongens stonden 't aan te kijken, dat straattoneeltje, gichelend van de danige leute, en plagerig treiter-lachend naar het arme dutske.

Dien avond lag Mieleke vroeg in zijn beddeken, uitweenend met heftige snokjes zijn schrijnend wee.

De traantjes perelden op zijn zwart beschreide wezentje, ten teeken van de wrange smart, die in zijn hartje woedde... En hij lag daar zoo alleen... zoo gansch moederzielig alleen...

G. STRUYF.

[Vijf gedichten]

Zon in d'oogen

Zon in bei je oogen,
Zon op je gezicht,
Kom je opgetogen
Door het morgenlicht.
Kom je naar mijn lippen toe,
Kom je naar mijn liefde toe:
Zon in bei je oogen,
Zon op je gezicht.

Heel de blonde Lente
- Stralend in je lach -
En de blauwe tente
Van den nieuwen dag,
Roepen luid de aarde toe,
Roepen luid m'n liefde toe:
‘Hier!... hier is de Lente!
Lach je weeldelach!...

Jong-geloovende oogen
In een blij gezicht,
Loop ik opgetogen
Naar het lokkend licht.
Loop ik naar de menschen toe, -
Loop ik naar je liefde toe:
Zon in bei m'n oogen,
Zon op m'n gezicht...!

Zang

M'n saamgevouwen handen bloeien op
Zacht en sterk,
Als een wilde roos in lentegeuren, blank en
Goudomglansd.
M'n saamgevouwen handen bloeien op
Tot uw goedheid.

M'n groot-verlangende oogen gloeien op,
Diep en licht
Als een zomerwoud, vol vogelzang en lokkend
Schaduwspel.
M'n groot-verlangende oogen gloeien op
Tot uw schoonheid.

M'n jong-ontloken weelden groeien op,
Warm en vol
Als vreemd-zoete vruchten, donkerglansend en zwaar van
Heerlijkheid.
M'n jong-ontloken weelden groeien op
Tot uw liefde.

Jonge Lente

Je oogen zijn rustig en klaar.
De glans op je blond-blanke haar
  Is een zoen van de zon.
Verbreed en verbronsd is je lach:
Een lichtende zang van den dag
  Op het water der bron.

In 't licht geeft je mond, rustig-groot
En zacht als een bleek-roode loot,
   Een blij-sterk gevoel.
M'n zwoele gepeinzen zijn stil
Vergleen, op een wenk van je wil,
   Die jong is en koel.

Mijmering

Blanke meeuwen scheren daar
Ver over donker-stille Dijle.
Mijn gedachten volgen haar
   in het ijle.

Dagen stijgen hoog ten top,
Bestraald met hoop en zonnezegen.
Donker slorpt de nacht hen op
   in het leêge.

Menschen komen, torsen 't wee,
En gaan voorbij langs mijne zijde,
Ieder neemt wat liefde mee
   in het wijde.

Moeder

Moeder, Gij met Uw handen en Uw oogen
van louter goedheid en schoonheid, -
Moeder, Uw kind roept om U, Uw armste,
Uw meest eenzame kind...
Uit Uw leven is een zachte gelatenheid
gegroeid, mijn jeugd is één snikkende opstand...
en waar Uw moederliefde een peinzend bidden wordt,
Schrei en roep ik steeds angstiger en wanhopiger om U...
Gij hebt geleden, Moeder, en geweend, en van mijn wrange
tranen, nu, weet ik het leed, dat U heeft gefolterd.

O, mijne Moeder!
Uit het schaterende feest van mijn jeugd
en mijn liefde, dacht ik me reeds gegroeid tot
een ‘groot mensch’ - uitdagend en onverschillig -
en nu is, uit dezen dag, mijn hoogste noodkreet
opgeschreeuwd in een zalig-schrijnende pijn van bang
en heerlijk weten, dat ik nog steeds Uw armste,
Uw meest eenzame kind ben.
- Moeder!...

MANNY MANS.

Emanuel Van Driessche
Herinnering aan een stichter.[1]

Hij was een stugge, stijve Heer. Een strenge vader thuis. Een meester met de plak in de wereld. Bewust van zijn kunnen, fier op zijn weten. Paedagoog, professor, schepen van onderwijs, school-inrichter, voorzitter van commissies en jurys, orator in de Loge, inleider bij de Congressen, pedant. Hij had veel vijanden. Onder zijn vrienden, koel en precies, hield hij tucht en mate. Niet te gemeenzaam. Eerbied op een afstand. Zooals dat past tusschen discipel en magister. Mijne Moeder, jong meisje die bij hem, te Elsene, aan huis verkeerde, heeft hem nooit zien glimlachen, naar ze zei. Onder de spelende kinderen bracht hij koude en ontzag. Onder de menschen trad hij op in toga en oreerde. Zij hebben hem nooit Vader Van Driessche genoemd. Ge zult ze hooren vertellen van Conscience. Of van onzen Door of van Jan. En dan is 't Van Rijswijck of Van Beers dien zij bedoelen. Of van Frans, en dan, als een zonneken in de twee oogen, fluks komt er een guitig versje op uwe lippen van den braven De Cort. Naast Vuylsteke en Sleeckx, staat Emanuel Van Driessche bij ieder bekend als serieuze Vlaming. Hij was Mijnheer Van Driessche en Mijnheer Van Driessche, dat is hij gebleven tot heden toe.

En ziet - onder de Jordaens' en Breugel's goeie jongens van Vlamingen, Flaminganten, romantische strijders en kampers, roepers en schreeuwers, tenors en zangers in koor, ontwerpers, bouwers van één dag, enthusiasten van één uurken, onder het rumoerig en plezant troepje dat in 't Fransche Brussel den aanval blaast, daar stond de Wijsheid, de Rede, het koel en nuchter Verstand. Daar klopte, regelmatig en verborgen, een hart met een breidel en een toom. Dat hart was fier en zuiver, en het brandde alonder het ijs. Dat verstand werkte.

(1) Toespraak in den Foyer van den Koninklijken Vlaamschen Schouwburg te Brussel, ter gelegenheid van het Eeuwfeest Emanuel Van Driessche.

Mijnheer Van Driessche heeft gewerkt, véél gewerkt, en goed, sterk en deugdelijk.

Dat Huis hier, deze Schouwburg, is zijn werk.

De Morgenstar, die vandaag hulde pleegt, is zijn werk.

Zijn werk, heel de Vlaamsche Beweging te Brussel.

Het eerste offensief... En ge moogt het weten, dat was geen kinderspel, geen dilettantgepeuter.

Mijnheer Van Driessche, dat klein hulp-onderwijzerken dat te Brussel, in 1845, onbekend, aanlandde, droeg een programma op zak. En 't octrooi aan de Lakenpoort liet dat stijf boerken binnen, zonder pas en zonder bagage.

Van Driessche, Emanuel, uit Zele, wordt lid van den Wijngaard, aloude Rhetorijkkamer, waar hij met Serafien Willems en Eugeen Stroobant, met Felix Van de Sande, Pieter Gassée, Geeraard-Jan Dodd, wie nog? - onbekende soldaten - zijn intrede doet in de wereld.

Gij hebt het zelf geschreven, Mijnheer Van Driessche:

‘Wij zetten ons ijverig aan 't werk om de oude Rhetorijkmaatschappij, die voor ongeveer driehonderd jaar gesticht was geworden en volkomen werkeloos bleek geslagen, daar zij nog slechts op papier bestond, weer in werking te krijgen. Er werd dan ook beroep op mijn medehulp gedaan. Willems oordeelde dat er van mij een jeune-premier voor drama's te maken was. Zoo kwam het dan ook dat ik ettelijke malen het tooneel betrad. En die liefhebberijoefeningen zullen voorzeker niet weinig hebben bijgedragen om bij ons allen de liefde voor de tooneelkunst te ontwikkelen en ons tevens aan te sporen om er onze beste, onze overtuigdste krachten aan te wijden.’

En verder:

‘Weldra waren wij in staat ons streven tot meer maatschaplijke werking uit te breiden; wij zouden op bestuurlijk gebied de taalrechten der Vlamingen eischen. Het Vlaamsch Midden-Comiteit kwam tot stand; nog andere maatschappijen werden gesticht, de beweging won in kracht aan, deed haren heilzamen invloed bij het Brabantsche volk gevoelen, en overal stond Willems, met wijze bedaardheid, met schrander doorzicht en verstandig beleid, onder de aanvoerders der beweging, die

't Vlaamsche volk van verbastering en verval bevrijden en ons vaderland eene heerlijke toekomst voorbereiden moest...'

Gij noemdet toen uw vriend Serafien die naar zijn graf werd gedragen. En gij hebt u zelf geschilderd.

Gij ook, jeune-premier, haast père-noble, gij ook waart overal bij, en niet de laatste.

En Van Driessche schreef tooneelstukken, drama's, blijspelen, romans en novellen, schoolboeken en vertoogen, hield voordrachten in 't Vlaamsch en in 't Fransch, altijd even correct, en stijf, en koel.

Daar vond hij dat De Wijngaard het Vlaamsch element enkel onder het oogpunt aanzag van de kunde en van de kunst. Daar tegenover moest een maatschappij gesteld worden die met een vooruitgaanden volksgeest bezield was; die haar werking over de burgerij uitstrekte en liet gevoelen; die in het Vlaamsch een politiek, een volkselement zag.

En hij stichtte De Morgenstar.

De Morgenstar is dat programma getrouw gebleven. En vandaag mag zij gerust, en zonder blozen, met fierheid zelfs, haar Eersten Voorzitter eer en dankbaarheid betuigen.

Ik zal U hier niet vertellen de geschiedenis van de Vlaamsche Beweging in de hoofdstad. Ook niet van het ontstaan en het opbloeien van de Tooneelkringen, die zooveel bijdroegen om politiek en zedelijk bewustzijn onder deze bevolking te bevorderen. Op ieder blad vinden wij den naam Van Driessche's, hetzij een nederlaag wordt verhaald, hetzij een zegepraal wordt geboekt.

En zal ik U herinneren aan het werk van Van Driessche om te Brussel een Vlaamschen Schouwburg te bouwen? 't Is de bekroning van heel zijn strijdend leven.

Wel mocht hij 't zeggen: 'Dank onzen vasten wil, dank ons aanhoudend strijden, dank onze opofferingen, zullen wij weldra onzen Kunsttempel in de hoofdstad bezitten en der verfransching paal en perk stellen, met op eigen gebied, onze eigene zeden, door eigene kunst, in onze eigen taal, ten toon te spreiden. Ons Nationaal Tooneel zal, met aanstaanden winter reeds, zijne deuren voor het publiek openen, en voortaan de school wezen waar onze vrouwen, waar onze kinderen, waar ons volk

leeren zal wat de Vlamingen waren, wat de Vlamingen zijn, en wat zij door eigene kracht vermogen! Men heeft gezegd: Geen taal, geen volk; ik voeg er bij: Geen nationaal tooneel, geen beschaafd, geen kunstlievend volk!...'

Zoo spraakt gij, in 1875, tot uwe Vlaamsche Strijdmakkers, Emanuel Van Driessche.

En de gedroomde Kunsttempel staat er, solied.

Meer dan ooit moeten wij voor dezen Tempel zorgen. Dat hij niet worde een leeg huis met een prachtigen gevel, een reliquiekast zonder ziel, een Koningskroon op een doodshoofd. Daar staat Van Driessche. En daar Felix Van de Sande. Daar Nestor De Tière. Die hebben nooit getwijfeld, nooit geaarzeld en kenden wanhoop noch ontmoediging.

Van Driessche is ons voorbeeld. Deze koele man, deze pedant, deze paedagoog, koppig en vastberaden, heeft geijverd voor een droom, een ideaal. Nuchter en verstandig knoopte hij, tastbaar, reëel, een traditie aan, die wij dragen en voortzetten.

Wij mogen Emanuel Van Driessche groeten, als kinderen die hun vader besteken en vragen: Vader, zijt ge content van ons?

En me dunkt dat zijn hart opvlamt, alonder het ijs, alonder het graf, in dezen schoonen feestavond.

En deze avond *is* schoon, voorwaar.

HENDRIK COOPMAN THZN.

Heinrich Scharrelmann

We hadden sinds lang het inzicht, de volle aandacht te vragen voor den Duitschen opvoeder Heinrich Scharrelmann, die, thans 56 jaar oud, meer dan één menschelijke levenstaak verricht heeft ten goede van de school en van het kind en daar maar steeds aan voort te werken blijkt met even taaien wil en optimisme.

Scharrelmann, de man met den open blik die terloops aan dien van Ligthart denken doet, liet vóór enkele jaren een leutig boekje, *Plaudereien über mein Leben und Schaffen* verschijnen, bij Georg Westermann (Braunschweig), die trouwens de uitgever van al zijn werken is. Dit boekje kon den lezer als een inleiding tot Scharrelmann's arbeid dienen; want daarin vindt men niet enkel zekere autobiografische gegevens over de opstandige figuur die Scharrelmann aanvankelijk bleek te zijn, - en gelukkig! - maar ook de aangifte der lijnen, waarlangs hij zich bewogen heeft en nog beweegt, tot verbetering der onderwijstoestanden.

Scharrelmann schreef werken over zuivere paedagogiek, naast boeken voor de jeugd. De eerste ontstonden uit Scharrelmann's misnoegdheid met de afgemeten programma's en voorschriften en het onpersoonlijke, onkinderlijke onderwijs, dat hij te Bremen geven zag, en zetten in de plaats daarvan schrijvers ruime opvattingen, met als grondslag zijn eerbied voor het individu van het kind, zijn lust tot opwekken der kinderlijke belangstelling en als uitwerking een zeer omvangrijke dokumentatie aan praktische middelen om die belangstelling door aktiviteit wakker te houden. De tweede berusten op Scharrelmann's overtuiging, dat veel zg. boeken voor de jeugd als taal en inhoud over de hoofden heengaan van de kinderen, omdat nooit de proef met de kinderen zelf gewaagd werd, eer die boeken naar den drukker gingen; Scharrelmann deed die proef met eigen werk en hij vertrouwt, dat zijn boekjes wel naar der kinderen gading zullen blijken.

Nu brengt de persoonlijke verschijning van Scharrelmann mede, dat hij zooveel kunstenaar als opvoeder is, d.i. dat hij een bizonder vruchtbare verbeelding heeft en deze, ten gerieve van

zijn onderwijs, - natuurlijk in dienst van het aktiviteitsbeginsel, - even gaarne in lijnen als in woorden uitwerki. Zijn landgenooten, die gemakkelijk rubriceeren, noemen hem wel eens den ‘dichter-pedagoog’; en zonder daar meer dan het belang van een naambriefje aan te hechten, meenen we toch, dat in de praktijk zulke pedagogen of opvoeders het meest opbouwend succes bij hun leerlingen ervaren, die, als Scharrelmann, menschen met een breeden kijk op 't leven en tevens met een kunstenaarsziel blijken te zijn.

Scharrelmann's boekje dat ons, twintig jaar geleden, eerst in handen viel, was zijn *Herzhafter Unterricht*, met kop- en sluitversieringen van den schrijver. Deze staan er zoo los en luchtig als de hoofdstukjes zelf. En die hoofdstukjes, 51 in getal, over 160 bladzijden verspreid, zetten het levend beeld vóór u van den hekelenden, droomenden, sprookjesachtig vertellenden, ernstig beschouwenden en opbouwenden kunstenaar-schoolman, die Scharrelmann was en gebleven is. ‘Zoo ik geen schoolmeester ware, dan wilde ik landman zijn. Overal leven zaaien, het zien opschieten en groeien, vruchten oogsten, dat is vreugde in het leven, dat is de intenst mogelijke bevestiging van het leven!’ lezen we onder n^{r} 45, en onmiddellijk daarop: ‘Ook de klasse dient dat levensbewustzijn aan te kweeken. Lok dus de uitingen van den kinderlijken geest uit en neem ze in bescherming.’ Heel dit boekje is vol van zulke dingetjes, en vol ook van uitvalletjes tegen al wat dit leven in den weg wil staan, - en daarom was die eerste, vluchtige kennismaking ons, lang geleden, zoo opwekkend en prikkelend.

Toen kwam *Weg zur Kraft*, door den schrijver als tweede deel van zijn *Herzhafter Unterricht* bestempeld. En dat is het dan in dezen zin, dat het een aantal gedachten, in het eerste boek aangegeven, nader toelicht en vooral breeder uitwerkt. Hij brengt ze onder verscheidene groote rubrieken thuis; de meest interessante zijn ons de ‘Lesebuchstudien’, ‘Schilderungen und Geschichten’ en ‘Fragen der Zeit’, - de eerste twee hiervan vooral, dewijl Scharrelmann daarin zoo aanschouwelijk de leesboekenteksten kiest en beoordeelt en ze door beter werk van eigen taal en inhoud volgen laat. Alleen, Scharrelmann zegt uitdrukkelijk en zal het voortdurend onder anderen vorm herhalen: ‘Ik heb *mijn* weg trachten aan te geven. Tot ontwikkeling der persoonlijkheid moet ieder zijn *eigen* weg gaan.’ En verder: ‘De toekomst van ons schoolwezen zal afhangen van de ontwikkeling der produktieve krachten in onderwijs en opvoeding. Ons schoolwezen loopt gevaar tot de ergste chineezerij te ontaarden, zoo het geen aansluiting bij het modern kultuurleven zoekt, zoo het er niet in slaagt in leerkrachten en

leerlingen de scheppende krachten op te wekken en den afstand tusschen school en huis te overbruggen.' Dit werd geschreven vóór 1904; en is het niet treffend hoe steeds datzelfde de hoofdgedachte in onzen strijd van heden blijft? 't Is waar, Rousseau's wijsheden zijn veel ouder, en toch...

Erlebte Pädagogik, dat daarop volgde en in 1912 verscheen, duidt een verder, we zouden zeggen, een beslissend stadium aan in Scharrelmann's optreden. Althans, hier vinden we, onder de rubriek 'Schwertschläge', enkele zijner raakste, meest aktueel gebleven artikelen tegen gezag en enghartigheid, - artikelen, waarmede Scharrelmann de toenmalige plaatselijke overheid erg onaangenaam bleek te zijn, - en, onder de volgende rubriek 'Arbeitsschule' een twintigtal hoofdstukjes over zijn eigen werkzaamheid in dienst van het nieuwe beginsel. Deze hoofdstukjes laten zich lezen als zooveel losse, levenwekkende kleine schetsen, die meer prikkelen tot de daad dan de geleerdste betoogen. En zoo ook is wel aantrekkelijk wat Scharrelmann onder de volgende en laatste rubriek heeft thuisgebracht, nl. 'Lebendige Religion im Unterricht', al had deze er bij gewonnen, afzonderlijk of in verband met een later verschenen werk, *Religion von der Strasse*, het licht te zien.

Wat laatstgenoemd werkje betreft, het is niet noodig, Scharrelmann's levensopvatting te deelen, om te waardeeren hoe hij, als vruchtbaar verbeeldingsmensch, uit alledaagsche gebeurtenisjes de stof put tot een edeler, haast dichterlijke levensbeschouwing.

Aan *Goldene Heimat*, 'für den Anschauungsunterricht und die Heimatkunde', zouden we heel apart enkele woorden wijden, indien we niet, in het Augustusnummer van den vorigen jaargang, het daarmee sterk verwante *Aus meiner Werkstatt*, van denzelfden schrijver, bij onze lezers hadden ingeleid. We merken enkel aan, dat zoo Scharrelmann's pedagogische opvattingen zich telkens nauwer toespitsen, hij, evenwijdig daarmee, den drang gevoelt die opvattingen aanschouwelijk ten goede der lesgevers uit te werken. Dat uitwerken, trouwens, doet Scharrelmann op bizonder boeiende wijze; hij geeft geen leerplan aan, stelt evenmin modellessen samen, maar zoekt en vindt in de heimat, als grondslag van zijn onderwijs, heele vrachten aanknoopingsonderwerpen ter behandeling. Alleen, hem zal het nooit om die zg. 'koetsierskennis' van straten en gebouwen te doen zijn, wel om het leven op straat, de ambachten, de volkstypen, de kranten, de markt, den stroom en zooveel andere faktoren uit de alledaagsche werkelijkheid.

En zoo zal dan ook een boekje als *Im Rahmen des Alltags*, mee van het zakelijkste dat Scharrelmann geschreven heeft, met

zijn ‘800 Aufsätze und Aufsatzthemen für das erste bis fünfte Lehrjahr’ midden in diezelfde werkelijkheid komen te staan, getuige de tallooze voorbeelden, door Scharrelmann zelf of door zijn leerlingen uitgewerkt. Zoo ergens, dan is het hier wel dat wordt aangetoond hoe kinderen er toe geleid worden hun eigen leventje uit te spreken... en dat heel anders doen dan veel volwassenen zich inbeelden.

Dat Scharrelmann, die zelf teekenen kan, het teekenen als een voortreffelijk middel, ook voor kinderen, beschouwt om eigen gedachten en inbeeldingen uit te drukken, hoeft nauwelijks een betoog. En het zal daarom geen verwondering baren te vernemen, dat ook van zijn hand twee boeken, *Die Technik des Schilderns und Erzählens* en *Malen und Zeichnen*, verschenen. Laatstgenoemd werkje, met 248 extra-naïeve teekeningen van allen aard versierd, richt zich hoofdzakelijk tot zulke leerkrachten, wien het geheel aan handvaardigheid ontbreekt en zal bij velen het noodige stukje zelfvertrouwen wekken. Het eerste handelt minder over teekenen dan vertellen, maar geeft dan over dit vertellen en de wijze waarop dit best gedaan en uitgebaat wordt, bedenkingen en aanschouwelijke uitwerkingen ten beste, waar ieder schoolman een rijken oogst aan opdoen kan. Dit onderwerp werd trouwens, naar we meenen, nog door geen ander zoo breedvoerig toegelicht.

Tusschenbeide vestigen we er de aandacht op, dat Scharrelmann ook een boekje, *Produktive Geometrie*, aanbracht, waarin hij een aantal grepen uit de leerstof doet en weer eens, onder lesvorm, aantoont hoe zulke stof origineel en aantrekkelijk behandeld wordt.

Het gaat er hier natuurlijk niet om, al deze werken van Scharrelmann meer dan terloops voor te stellen en te wijzen op zwakheden, die hier en daar om het hoekje kijken. Wel moet even aangestipt, dat de schrijver zich moeilijk van bijkomstige bespiegelingen onthouden kan en, schoon onder zeer verscheiden vormen, zeer dikwijls en menigmaal ook overtollig op denzelfden spijker slaat. We weten niet welke werken van hem zich eerstdaags in een nieuwe uitgaaf verheugen zullen; we hopen, dat het er vele zijn, maar wenschen dat Scharrelmann bij gelegenheid moedig het snoeimes ter hand neme en hier en daar zelfs zijn stof herklasseere, eer ze aan den drukker wordt toevertrouwd.

Een paar boekjes wezen hier nog vermeld: *Sonniger Alltag*, ‘ein Buch über Kindererziehung und Familienglück’, en *Von der grossen Umkehr*, ‘Beiträge zu einer intimen Pädagogik’. Aan het eerste, vol waarheid en dicht uit Scharrelmann's eigen huiselijk leven, zal de schrijver zelf meer nog dan zijn lezers

het geluk der herinneringen ervaren. Van het tweede, dat tot het allerjongste werk van Scharrelmann behoort (1924), mag getuigd, dat het ook als mee van zijn beste kan gelden, in dien zin dat het als de volledigste samenvatting van Scharrelmann's wijsgeerige en ethische denkbeelden te beschouwen is, zooals ze in hem gerijpt en met hem vergroeid zijn. Dat anderen, waaronder wijzelf, dikwijls niet aan zijn zijde staan, zal niemand daarom weerhouden gaarne te luisteren naar den man ‘die 't zeggen kan’ en als waarheid een aantal zijner beschouwingen te aanvaarden, die kort geleden nog voor gewaagd of erger golden.

De boeken voor de jeugd, door hem geschreven, zijn haast het onafscheidelijk komplement van de zienswijzen, door hem betrekkelijk de opleiding en vorming van het kind uitgedrukt. ‘Alles wat ik schreef, ‘zegt hij o.a., ‘schreef ik met het bewustzijn: dat zult ge nu morgen vóor uw klasse lezen!’ Met andere woorden: hij verzette zich steeds tegen het standpunt van Storm, Rosegger e.a., die meenen voor de kinderen te moeten schrijven... alsof het niet voor de kinderen ware, en beijverde zich denkwijze en taal van de kleinen na te gaan, eer hij aan den arbeid toog. Dat hij zulks met goeden uitslag deed, bewezen reeds een groot aantal losse stukjes, in *Herzhafter Unterricht, Weg zur Kraft* en *Im Rahmen des Alltags* opgenomen. Maar daar mag wel aan toegevoegd dat Scharrelmann zelf, buiten de kinderen om, het schrijven in de pen had en daarbij de verbeelding, de argelooze naïefheid rijk was, die hem zoozeer zouden dienstig blijken. Scharrelmann echter is niet de man, die wild avontuurlijke, bizonder prikkelende lektuur zal brengen; hij blijft bij het alledaagsche, geestig ingekeken jongemenschenleven en haalt daaruit al wat opbouwend bruikbaar blijkt aan werkelijkheid en fantazie.

Tusschen haakjes gezeid, Scharrelmann's boeken voor de jeugd werden ook alle door de firma Westermann, te Braunschweig, uitgegeven en vormen pas de eerste uit een heele reeks die hij ontworpen heeft.

't Is niet overbodig hier mede te deelen, dat Scharrelmann te Bremen geboren werd en er ook het grootste deel van zijn leven is werkzaam geweest. Want zijn drie luchtig vertellende boekjes *Aus Heimat und Kindheit and glücklicher Zeit* en vooral zijn drie daarop volgende boekjes *Die Gross-Stadt* staan beslist in het teeken er van. De eerste wekken, door hun lokaal gesitueerde en autobiografisch getinte schetsen en verhaaltjes, een eerste stukje belangstelling in eigen stad; de laatste houden die belangstelling vast, doordien ze beurtelings tochtjes door de grootstad ondernemen, een degelijk kijkje in haar geschiedenis wagen en de stad in volle bedrijvigheid uitbeelden. Schar-

relmann wil nog verder daarmee; in afwachting echter heeft hij reeds een mooi brokje heimatkunde geleverd. Onrechtstreeks bij deze werkjes aansluitend, moge nog *Heute und vor Zeiten* vermeld, dat vertellend aanduidt hoe het heden, te Bremen als elders, het resultaat is van de lange wordings- en verwordingsgeschiedenis en aldus terdege er toe opwekt hiermede op prettige wijze kennis te maken, - veel prettiger althans dan met de vermelding van vorsten, veldslagen en datums.

Buiten het leerende en metterdaad leerrijke om, echter, liet Scharrelmann nog enkele, om het verhaal zelf interessante boekjes ontstaan. We noemen vooreerst *Däumling* en *Die Tarnkappe*, die om hun titel en om den aanvang van hun inhoud ook een bekend sprookje laten verwachten, maar eenerzijds Duimpje en anderzijds Anni-met-de-tooverkap het werkelijke hedendaagsche leven binnenvoeren, met zijn verdoken eigenaardig- en onaardigheden. We vermelden daarna en met nadruk *Inges Weihnachten*, het eerste deeltje uit de levensgeschiedenis van een meisje, - eerste deeltje, dat ons geen bizondere horizonten opent, - maar vooral *Berni*, vier boekjes over éénzelfden kleinen jongen, die samen in hun ongekunsteldheid ruim voldoende zijn om voor goed Scharrelmann's naam in de literatuur voor en over de jeugd vast te leggen. 't Is jammer dat de plaats ons niet toelaat, nader te handelen over het leven van Berni, ‘toen hij nog niet naar school ging’, ‘tijdens zijn eersten schooltijd’, ‘aan het zeestrand’ en ‘toen hij menschen leerde kennen’; want ieder hoofdstukje daarin is een stukje leven, een brokje psychologie-in-aktie, terwijl het toch steeds echt kinderlijk van taal en inhoud blijft.

Van dezen *Berni*, dien velen in Duitschland het gedroomde eerste klasseleesboek heeten, verschijnt wel eens de Nederlandsche vertaling. In afwachting hiervan worde het in 't Duitsch gelezen door wie kan,... en gelieve men daarin een welgekomen aanleiding te vinden, om buiten *Berni* heel wat ander, hier besproken werk van Scharrelmann ter hand te nemen. De man is ruimschoots waard, zijn vaste plaats aan onzen haard te krijgen.

H. VAN TICHELEN.

Nu we het zoo lang over uitgaven van de firma Westermann gehad hebben, uitgaven waarvan er verscheidene in stoffelijk opzicht niet de ideale inkleeding konden krijgen, is het ons een extra genoegen de aandacht te vestigen op twee prachtbundels, - als verzorging bijna een unicum, - die dezelfde firma liet verschijnen. De eene heet *Die Märchen*, de andere *Die Volks-*

sagen, en beide maken deel uit van een korte reeks, waarin nog *Die Volksbücher* en *Die Heldensagen* het licht moeten zien.

Laten we, om aan te vangen, zeggen dat Werner Jansen, die de sprookjes en de sagen verzamelde, minder bedoelde een rijkdom aan materiaal voor wetenschappelijke studie samen te brengen dan wel zijn volk een omvangrijke keus aan eeuwig schoone leesstof aan te bieden en zulks dan te doen op een wijze als elke boekenliefhebber heerlijk vinden moet. De twee bundels, elk meer dan 400 bladzijden royaal formaat, zitten in een rijk in goud op ivoor geteekenden stempelband van Adolf Hosse; de prenten, in zwart en in kleur, zijn het werk van Paul Hey, den befaamden auteur van Meinhold's sprookjesplaten; het papier en de druk zijn naar kwaliteit en keus er bij aangepast. Juist om deze aanpassing is het ietwat jammer, dat de letter zelf niet grooter is uitgevallen; wel waar, dan hadde ook het werk een dubbelen omvang gekregen,... en dat bracht wellicht zeer erge bezwaren mede. Zooals ze zich voordoen echter, zijn deze boeken een onuitsprekelijke bron van genieting. In den bundel *Märchen* staan een 120-tal sprookjes uit het Duitsche volk; ze bieden zich in hun mooist mogelijke versie, nl. in die van Grimm, Bechstein, e.a. aan, - alleen vergat Jansen dit er bij te vermelden, en dat is kieschheidshalve te betreuren. Ook voelde de verzamelaar geen behoefte de sprookjes methodisch in te deelen of ze in een bepaalde orde te rangschikken; onmisbaar was dat vast niet, maar toch mag het voor een volgende oplage in overweging gegeven. In den bundel *Volkssagen*, waarin het om circa 400 verschillende sagen gaat, bracht Jansen wel een ordening aan, nl. de ordening volgens de streek waar de sagen thuisbehooren; al liet hij dan nogmaals na, Grimm en andere geraadpleegde bronnen aan te halen. Sagen, zeker, hebben niet de bekoorlijkheid van sprookjes; zulks wegens hun gebondenheid aan plaats en tijd en hun bekommering om de onopgesierde ‘waarheid’. Maar anderzijds geven ze een heel wat trouwer beeld van het volksleven, het volksgeloof, de volksgebruiken, en in dien zin hebben ze folkloristisch een grooter waarde dan de mooiste sprookjes. Jansen heeft daarom met dezen bundel zijn volk als volk een geschenk geboden, dat met nooit te groote dankbaarheid aanvaard kan worden. Uitgever en verzamelaar mogen om het gepresteerde werk dus wel hartelijk gelukgewenscht.

H.V.T.

Tooneelkroniek

De uitgever H. Prakke te Nijmegen heeft een uitstekend werk verricht met de voornaamste stukken van den grooten Deenschen blijspeldichter Holberg opnieuw uit te geven. Hij vond in den heer B.A. Meuleman een vertaler die ze vernederlandschte in een vlotten, vloeienden dialoog, grappig, kernig volksch. Beiden hebben hiermede het Nederlandsch tooneel een grooten dienst bewezen. In de eerste plaats omdat een tooneelboekenkast zonder Holberg al even ondenkbaar is als zonder Molière, en hier eenige gelegenheid wordt geboden om zich deze werken aan te schaffen aan redelijken prijs. En dan, omdat de uitgave juist op tijd komt. Bij de thans heerschende wanbegrippen en verwarring komt een uitgave als deze de onverwoestbaarheid en eeuwige frischheid bewijzen van de karakter- en zedenkomedie, die, op zich zelf compleet, geen uiterlijke aankleedings- en hulpmiddelen noodig heeft om zich staande te houden en in alle tijden leefbaar en genietbaar te zijn. Men leze en herleze de kostelijke spelen van den Deenschen Molière, in deze uitstekende vertaling. Reeds twee van de drie deelen zijn verschenen. Ze kosten voor België, mooi-ingebonden, 18 fr. per deel (afzonderlijke stukken geb. 4 fr.). Band een bevat: *De politieke Tinnegieter, De wispelturige, Jean de France*, het drastische *Jeppe-op-den-berg*, en het kostelijke *Geert Westfaler;* deel II: *De elfde Juni, De kraamkamer, Jacob von Thybo, Ulysses von Ithacia, De man die geen tijd heeft*.

De inleiding van den heer Walch is een flink gedocumenteerde studie, doch we kunnen de daarin verkondigde opinies niet altijd bijtreden. Zoo zegt de h. Walch o.m. ‘Dat realisme, die dagelijkschheid, komt pas op in de XVIIIe eeuw; het gebrek aan onderhoudenheid van zoodanige beelden des levens wordt dan aangevuld met sentimentaliteit en pathetiek.’

Beweringen die glad verkeerd zijn. Een stuk met realistische detailleering, waarin datgene waarin de menschen met elkaar verschillen, nl. de individualistische trekken, niet werden weggelaten, zal gemakkelijker boeien, en minder behoefte hebben aan sentimentaliteit en pathetiek, dan wel een stuk dat deze kleurige detailleering moet missen.

Juister is zijn bepalen van het verschil tusschen Holberg en Molière: ‘dat Holberg niet uitging van het verlangen kluchtsituaties te scheppen zooals Molière, maar van hem dwaas aandoende elementen in het dagelijksch leven.’ Alleen ging Molière tegelijkertijd van beide verlangens uit, - wat bewezen wordt door het vaak zeer-onbeholpen-ontknoopen van een intrige.

Te onthouden uit de inleiding is o.m., in verband met actueele toestanden, de vermelding dat men het in 1722 in Denemarken logisch en noodzakelijk vond op een Deensch theater in de allereerste plaats Deensche stukken op te voeren. In 1927 zijn we in België en Holland nog zoo ver niet...

Bij Boosten en Stolz te Maastricht verscheen van de hand van Jan Walch een gedramatiseerde legende: *Het Leven van een Heilige* (St Franciscus van Assisi (*f* 3). Ingedeeld in twaalf tafereelen, als zoovele hoofdstukken, kan men deze legende veeleer als een boek om te lezen beschouwen, dan als een stuk om te spelen. De figuur van den heilige rijst zeer schoon en simpel voor ons op, en de taal is keurig, soms echter van een hortend rhythme. Als tooneelstuk beschouwd, ontbreekt er aan dit werk dramatische groei en bewogenheid.

Van Jef Horemans, den schrijver van *Slangetje*, verscheen een nieuw tooneelwerk: *Het Waarheidselixir* (Uitgave: ‘Het Tooneel’, Antwerpen). Men vindt er al de kwaliteiten en al de gebreken van de vorige werken van Horemans in terug, doch scherper geaccentueerd. De kwaliteiten: een radde, incisieve dialoog, een nuchtere, scherpe, tevens geresigneerde kijk op menschen, en vooral op maatschappelijke (wan)toestanden. Zoo werd dit werk een niets ontziende persiflage, een niet van overdrijving vrij te pleiten pamphlet tegen den modernen staat, misschien meer een pamphlet dan een tooneelstuk. Ondanks de voortdurende bekommernis van den schrijver om scenisch te blijven, en het ditmaal blijkbaar werken volgens een vooraf opgemaakt scenario, is ook hier weer het constructief vermogen van den auteur te kort geschoten, en blijkt de architectonische bouw mislukt.

Het Waarheidselixir is een fantastische satire in drie bedrijven en een tusschenspel. Het boek telt 159 bladzijden. En eerst op bladzijde 120, wanneer reeds bedrijf I en tusschenspel voorbij zijn, heelemaal op 't slot van II, begint de eigenlijke actie. Al wat daarvoor komt, is... milieuschildering. Horemans moet geen zuivere conceptie van zijn werk gehad hebben, een louter uiterlijk scenario hebben opgemaakt. Anders had hij dadelijk moeten zien dat hij *twee* stukken schreef, in plaats van *één*,

en het eene staat het andere in den weg. Het eerste stuk, dat loopt tot ong. blad. 120, is blijkbaar geïnspireerd door *De wijze Kater* van Heyermans. Alleen is de kat hier vergezeld van een hond, en is de derde in 't komplot een nar, die, naar de auteur ons laat weten, het slapend geweten van den prins moet voorstellen. Heb ik U al gezegd dat het Niemandsland waar dit stuk speelt, geregeerd wordt door een prins, geen prins-gemaal met een koningin, doch een prins met een prinses? Hond, kat en nar observeeren en kritikeeren, en ik vermoed dat alle drie porte-paroles zijn van den schrijver. Zij komen tot de overtuiging ‘que tout n'est pas pour le mieux dans le pire des mondes’, en besluiten den prins op de hoogte te brengen van de wantoestanden in zijn land, en krijgen hem ook zoover dat hij begint te twijfelen. Hier is het eerste stuk gedaan en begint het tweede. Esculaap, de lijfarts, heeft een waarheidselixir gestookt, en daar zullen prins en prinses, ministers en de rest, elk een beker van ledigen, zonder tegenstribbelen, want de schrijver wou het zoo. In werkelijkheid zouden zij er wellicht allen voor bedanken, want allen hebben ze iets te verbergen, dat niet strookt met eer en fatsoen. Ze drinken, al weten ze op voorhand dat ze hun eigen schurkerijen zullen aan het licht brengen. Gevolg van te sterke fantasie! Er was anders middel geweest om hier een kapitale scène te schrijven, de scène waarin elk voor zich al de anderen zou willen doen drinken van het fameuze elixir...

In het derde bedrijf - het minste van de drie - zien we dan de uitwerking van het elixir veel te superficieel behandeld, en krijgen we, naar het voorbeeld van het Amerikaansche blijspel: *Om 10.000 dollar*, maar veel slapper voorgesteld, de gevolgen der waarheid te zien. Natuurlijk houdt niemand het vol, en nemen ze alras een... tegenvergif, zoodat alles weer... normaal wordt. De auteur wist hier blijkbaar geen raad meer met sommige personages uit zijn eerste stuk, de hond en de kat, die in I en II alles overheerschen. Hij heeft ze dan maar gesupprimeerd. In plaats van wezenlijk in de handeling in te grijpen, wrordt de rol van de beide dieren - commenteerende commeer en compeer dezer hekelrevue - op 't slot van stuk I overgenomen door de flesch met het waarheidselixir.

Er is geen enkel geteekend figuur in dit stuk. Het zijn zelfs geen caricaturen; daartoe missen ze het typische. Al deze menschen bestaan enkel en alleen als uitoefenaars van een officieele functie; ze zijn ‘en groupe’ geteekend. Gogol in zijn *Revisor* behandelde een dergelijk onderwerp, maar zijn figuren werden menschen, individuen.

In *Het Waarheidselixir* worden zeer scherpe dingen gezegd; dikwijls ook is de geestigheid nogal gemakkelijk, en vervalt de

auteur in herhalingen. Wat het stuk op de planken zal doen, valt af te wachten.

Een zeer interessant boek is *Geschichte des deutschen Lustspiels*, door Dr Karl Holl, professor in de literatuurgeschiedenis aan de technische hoogeschool te Karlsruhe. (Uitgave Verlagsbuchhandlung J.J. Weber, te Leipzig). Het lijvig boekdeel (376 bladz. met circa 100 afbeeldingen) geeft, in een zeer goede indeeling van de stof, een bespreking van het Duitsche blijspel, te beginnen met de oudheid en de middeleeuwen tot en met de zg. expressionisten zooals Sternheim en Georg Kaiser.

De schrijver waarschuwt er voor in zijn inleiding dat hij niet bedoelde een 'Nachschlagewerk' te leveren, dat noodzakelijk een volledige opsomming van de auteurs en van de stukken had moeten zijn, doch een kultuurhistorische studie. Het tooneel, het Duitsche blijspel als een produkt ván, en in verband mét tijd en cultuur, bezien naar vorm, stoffelijken inhoud en geestelijk gehalte, met zich telkens verplaatsend zwaartepunt, naar gelang beschouwing uit een van deze drie oogpunten het meeste interesse bood. Het is dus veeleer een in ongedwongen vorm gehouden, zeer gedocumenteerde studie, dan wel een systematisch opgebouwd geheel. De vijf afdeelingen zijn onderverdeeld in een aantal hoofdstukken, die dan elk nog hun onderverdeelingen hebben. Zoo worden opeenvolgend besproken a) De Middeleeuwen, b) Zestiende eeuw, c) Zeventiende eeuw, d) Achttiende eeuw, e) Negentiende en twintigste eeuw. Aan het slot een personenregister en een lijst der stukken die in het werk vermeld of besproken worden. Waar het Duitsch tooneel telkens gesitueerd wordt in het kader van het Europeesche, krijgen we in zekeren zin ook een beknopt overzicht van dit laatste. Een onontbeerlijk boek voor wie belang stelt in de geschiedenis van het tooneel.

Franz Molnar, de gewiekste Hongaarsche tooneelschrijver, van wien te onzent gespeeld werd: *De Duivel, De Zwaan, Timm Boots, De Gardeluitenant*, heeft een nieuw werk uitgegeven (Sesam Verlag te Weenen), getiteld: *Die rote Mühle*. In dit nieuwe stuk wijkt Molnar af van zijn vroegere schrijfwijze. Zijn vroeger werk ademde wel modernen geest, maar hier is nu ook modernistische vorm.

Die rote Mühle is een reusachtige machine, uitgevonden ende gefabriceerd in de hel en geheeten: de psychocorruptor of zieleverderver. Waar een moderne wereldstad een heele reeks jaren nodig heeft om van een goed mensch een perfecten ploert te maken, doet de machine hetzelfde werk op minder dan een uur. Aan de eene zijde wordt een eerlijk man er ingestopt, om er

aan de andere zijde uit te komen als het summum van een schurk. Zijne Majesteit de Satan is ten zeerste ingenomen met het nieuwe apparaat, en wil dadelijk een proefneming zien gebeuren. Een aantal door den uitvinder uit menschelijke wezens geprepareerde poppen vormen het werkzaam bestanddeel van de machine, met als 'vedette' een prachtvrouw, la femme fatale, de vrouw die ten onder brengt, de allerschoonste en allerslechtste: Mima.

Nu dient onder de mannen op aarde een braaf en goed exemplaar te worden gevonden. Het kost heel wat moeite,... maar men slaagt er ten slotte toch in. De jonge jachtopziener Janos blijkt de geschikte man te zijn om als proefkonijn te dienen. Hij wordt naar de hel gesleurd en in het apparaat gestooten. Daar komt hij in aanraking met de mensch-poppen. De tooneelen die dan volgen hebben plaats in de verschillende compartimenten van de machine, die telkens zich openen. En we zien hoe Mima, geholpen door de andere poppen, langzamerhand, in een soort versnelde film, van den kuischen en braven Janos een ellendeling maakt. Maar op 't allerlaatste oogenblik, wanneer de cyclus haast volbracht is, krijgt opeens zijn goede inborst de bovenhand, wat voor gevolg heeft dat de machine onklaar wordt en kapot gaat: de goede daad is als een zandkorrel die door de machine loopt en haar defekt maakt.

Dit stuk, met zijn wijsgeerigen ondergrond, is grootscher van opzet dan de salonkomedies van Molnar. Sommige tooneelen zijn synthetische grepen uit het volle leven, geschreven met een groote kennis van het menschelijk hart, en met dien geraffineerden charme, Molnar eigen. Ook hier ligt het zwaartepunt in het erotisch element.

In de Tooneelbibliotheek van de Mij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam, verscheen een vertaling van Pirandello's: *Hendrik IV*. (Prijs ing. *f* 0.95, geb. *f* 1.45). Dank een intensieve reclame en sterken steun van zijn regeering, gedeeltelijk ook aan een zekere originaliteit, staat Luigi Pirandello vooraan in de rij der moderne tooneelschrijvers van wereldvermaardheid. Of hij 't zonder die reclame en zonder dien steun even ver zou gebracht hebben? We permitteeren ons daaraan te twijfelen. Zijn stukken doen ongetwijfeld nieuw aan - ofschoon hij in Italië zelf voorgangers heeft gehad, het genre dus niet door hem werd gecreëerd. Ze zijn ongetwijfeld van een verbluffende scherpzinnigheid en een ragfijne psychologische ontleding, maar daarnaast staan groote gebreken, gemis aan structuur, soms, en, altijd, te groote, uitsluitende cerebraliteit.

Het gegeven van *Hendrik IV* is een vondst, zoo men wil, maar

toch bevatten de dagbladen soms nog origineeler onderwerpen... De uitwerking: wetenschap omgezet in kunst, pathologische gegevens omgezet in psychologie. Een man wordt krankzinnig door een val van z'n paard. Op 't oogenblik van den val was hij niet alleen verkleed als Koning Hendrik IV, doch had zich door studie in de historische figuur ingeleefd. In zijn krankzinnigheid nu verbeeldt hij zich in werkelijkheid Hendrik IV te zijn, en zijn omgeving geeft hem daarin toe met hem in een historisch decor te doen leven. Maar opeens blijkt dat hij reeds een heele tijd genezen is, en nu z'n omgeving een komedie voorspeelt. Aan het slot blijkt dan echter dat deze komedie niet nagelaten heeft zijn hersens min of meer aan te tasten, zoodat hij bij vlagen opnieuw de koning wordt, en in een van deze vlagen een vroegeren rivaal neersteekt.

We zullen niet te gering denken van de verbeeldingskracht die er noodig was om dit zonderling onderwerp uit te werken. Maar we moeten vaststellen dat er in deze uitwerking heel wat gebreken zijn. Er is slechts één wezenlijk geteekend figuur; een aantal belangrijke, ja, noodzakelijke tooneelen werden vermeden, en voor de onthulling van de ‘komedie der krankzinnigheid’ wist Pirandello niets anders te vinden dan den held een alleenspraak te laten houden.

In de ‘Verhandelingen der Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding’ liet Dr C. Godelaine een brochure verschijnen over *Modern en Modernistisch Tooneel in Nederland*. We moeten het vooral beschouwen als een pleidooi voor het Katholiek Tooneel, als het tooneel met een veredelende, verzedelijkende strekking. Nu is ieder kunstwerk, ieder tooneelwerk dat kunst mag genoemd worden, in laatste instantie moraliseerend, door het aandikken of caricaturaal voorstellen van de leelijkheid. Wie kan b.v. *Nana* van Zola lezen, zonder een gevoel van walging? Is het doel dan niet evengoed bereikt als wanneer gemoraliseerd wordt niet door het ‘voorbeeld’, doch door betoogende woorden? Men kan de wereld toonen zooals ze is, of zooals men zou willen dat ze was. In het laatste geval wordt het doel vaak gemist door de fade, kleurlooze voorstelling die het gevolg is van al te zeer idealiseeren. De Heer Godelaine houdt van citaten. Daarom geven we hem het volgende citaat in overweging (Uit de gedenkschriften van George Sand):

‘Balzac, avec le temps, m'a fait comprendre, par la variété et la force de ses conceptions, que l'on pouvait sacrifier l'idéalisation du sujet à la vérité de la peinture, à la critique de la société et de l'humanité même. Il résumait complètement ceci quand il me disait dans la suite: Vous cherchez l'homme tel

qu'il devrait être, moi je le prends tel qu'il est. Croyez-moi, nous avons raison tous deux. Ces deux chemins conduisent au même but.'

Het boekje is ook onvolledig: we missen een aantal namen, en niet van de minste: Van Rossem, Anna Van Gogh-Kaulbach, Ina Boudier-Bakker, die *Verleden* en *Het hoogste Recht* schreef, Jef Horemans, Cyriel Buysse, Mevr. Yssel-De Schepper, Dufresne - om maar deze te noemen, die allen belangrijk werk hebben voortgebracht. De h. Godelaine schijnt dit boekje wel wat al te vlug te hebben neergepend. Niet alleen heeft hij zich geen voldoende voorstudie getroost, met het oog op zijn eigenlijk onderwerp, maar hij schijnt daarbij niet eens iets van de geschiedenis van het tooneel af te weten. Anders zou hij niet spreken van het realisme als van 'fin d'école'. Het realisme, niet alleen op het tooneel, doch in de kunst in het algemeen, heeft altijd bestaan, vooral dan voor theater en beeldende kunsten. En telkens wanneer de kunst afweek van de natuur, en... dreigde verloren te gaan in onnatuur, kwam de terugkeer tot de waarheid der natuur haar redden en vernieuwen.

De bekende tooneeluitgevers J. Janssens, te Antwerpen lieten weer een nieuwe serie stukken verschijnen, o.m. het vroolijke overbekende Duitsche blijspel: *De Hofslachter*, dat nog altijd een van de dankbaarste stukken blijft uit het Duitsche blijspel-repertorium.

Verder twee nieuwe werken van Piet Van Assche: *De Vampier*, een akt, en *De Oogen*, vier akten. Men kent het sombere theater van Van Assche, rudimentair en rauw, met pakkende scenische kwaliteiten. De twee nieuwe stukken zetten de serie voort. Alleen heeft de auteur in *De Vampier* naar een ander dan zijn gewoon milieu gegrepen. Dit stukje speelt niet in een hoeve, onder vierkante landbewoners, doch onder intellectueelen. *De Vampier* is de fatale vrouw, in enkele rake, doch al te sommaire, trekken geteekend. Jammer is het voor Van Assche dat hij, met z'n onmiskenbaren zin voor tooneel, niet over een kleuriger palet beschikt. Zijn werk, dat thans schakeering mist, zou er oneindig bij winnen.

ERNEST W. SCHMIDT.

Muziek

Remi Ghesquiere. *Meezennestje*.

Deze bundel ‘Liedjes en Speelkens voor den Kindertuin’ bevat niet minder dan honderd en tien stukjes, door den auteur gerangschikt als volgt: liedjes met gebaren, speelkens met zang, godsdienstige liedjes en gelegenheidsliedjes.

Een goed deel van de elementen dezer even verdienstelijke als nuttige verzameling ontleende de heer Ghesquière aan zijn werk: *300 kinderspelen met zang* (destijds uitgegeven door de Kon. Vl. Academie), deze overname tevens te baat nemend om enkele wijzigingen toe te brengen aan de primitieve lezing van enkele der stukjes.

Waar de wijsjes niet rechtstreeks ontleend zijn aan den rijken schat der Vlaamsche folklore, daar trachtte de componist, gediend door zijn grondige kennis van het eigenaardig wezen onzer volkslyriek, de meest typische kenmerken derzelve, bij den bouw van nieuwe melodieën, practisch in aanwending te brengen.

In de muzikale contextuur dezer liedjes valt er niets aan te stippen dat de kinderen het aanleeren moeilijk zou kunnen maken of hun het genot bij het aanleeren zou kunnen bederven. Twee kapitale kwesties welke de heer Ghesquière schitterend heeft opgelost. Voorts bevat zijn boekje alle aanwijzingen en verklaringen welke in de practijk zouden kunnen verlangd worden.

JULIUS VAN ETSEN.

Boekbeschouwing

M.A.P.C. Poelhekke, herzien door Gerard Brom. *Woordkunst*, 10e druk (Groningen, den Haag, J.B. Wolters, 1926); 173 blz., met illustraties; ing. *f* 2,50; geb. *f* 2,90.

De herziener, die niets liever zou willen dan een zoo weinig mogelijk schoolsch schoolboek, zonder regelmatige verdeelingen of opsommingen, hoopt eerder een beroep op het begrip en het gevoel dan op het geheugen te mogen doen en zal *Woordkunst* van wijlen M.A.P.C. Poelhekke niet in eens, maar geleidelijk omwerken.

Deze 10e druk behandelt o.a., telkens met voorbeelden uit onze beste schrijvers, soms ook uit Goethe, Schiller, Geibel, Shakespeare e.a., de plastiek (enkele tropen); het rhythme; het vers (met afzonderlijke hoofdstukjes over distichon, terzine, kwatrijn, stanze en sonnet); het proza; de epiek (een zeer mooi hoofdstuk over sage en sprookje, legende en ballade, fabel en parabel, idylle en arkadia, novelle en roman); de lyriek (allerlei liederen); de dramatiek; de didaktiek.

Poelhekke's ‘hulpmiddel bij het zoeken naar inzicht en letterkundige verschijnselen’ is, ook in Vlaanderen, gunstig genoeg bekend. Deze herziene uitgave, met enkele gravures versierd (de rots Bayard bij Dinant; Faust, door Rembrandt; Don Quichotte, door Doré; De zieke Vrouw, door Rembrandt; het tooneel van den Amsterdamschen schouwburg in 1637; De Atheensche School, door Rafaël) zal stellig haar weg vinden.

A.

Tijdschriftenkroniek

Revue des Sciences Politiques.
Revue des Balkans.
L'Esprit International.

De toekomst van Belgie

Weten wat de jeugd van een land op een bepaald oogenblik denkt, stelt ons in het bezit van kostbare gegevens over de toekomst van dat land. De REVUE DES SCIENCES POLITIQUES heeft zich tot doel gesteld dergelijke gegevens onder een bijzondere rubriek te verzamelen; dit tijdschrift, waar de professoren en de oud-leerlingen der Ecole Libre des Sciences Politiques te Parijs regelmatig aan medewerken, publiceert sedert een paar jaren, onder den hoofdtitel: 'Ce que pense la Jeunesse européenne,' nu en dan een artikel over een of ander Europeesch land. Het eerste waarover gehandeld werd was Polen, in het nummer van Oct.-Dec. 1924; in 1926 schreven minister P.A. Argyropoulas en V. Polianoff, de eerste over de Grieksche jeugd en de tweede over de Bulgaarsche; in het eerste n^{r} van het jaar 1927 (Jan.-Maart) komt België met n^{r} VIII aan de beurt.

Voor den heer Paul Struye, advokaat bij het Beroepshof te Brussel en auteur van dit artikel, heeft de oorlog in tal van opzichten voor de Belgische jeugd, zooals voor die van alle andere landen, noodlottige gevolgen gehad. Onder de drukking van het 'struggle for life', is de materieele zijde van het leven de aandacht onzer jongelingen haast uitsluitend in beslag komen nemen; ten gevolge van de bijzondere maatregelen, ten voordeele der gedemobiliseerde studenten getroffen, staat het algemeen peil der hoogere studiën veel lager dan vroeger; een echte vloed van 'homines nori' zijn dan ook de gestudeerde beroepen op hinderlijke wijze komen vullen; het blijven voortbestaan der vroegere politieke twisten heeft bij velen teleurstelling en scepticisme doen ontstaan; want juist een der goede gevolgen van den oorlog was, dat, onder den invloed der beproevingen die ze samen hadden doorgemaakt, onze jonge lieden elkander beter hadden leeren kennen en begrijpen en dat de verdraagzaamheid een hunner hoofdhoedanigheden was geworden(1); een, voor den schrijver tweede goed gevolg van den oorlog was, dat voor de noodzakelijkhèid om nieuw afzetgebied te vinden, onze jeugd meer aandacht begon te schenken aan den landbouw, alsook aan de koloniale loopbanen.

(1) Wij zijn echter persoonlijk de meening toegedaan dat de jeugd van na den oorlog, althans tot voor een paar jaren, niet verdraagzamer was dan die van vóór den wereldbrand; alleen het onderwerp hunner twisten was veranderd: vóór den oorlog was men clericaal of anti-clericaal; daarna flamingant of antiflamingant. En wie zich de Vlaamsche beweging aan het front herinnert, de studentenrelletjes te Leuven en te Gent, de straatbetoogingen te Gent en te Brussel tegen de vervlaamsching der Hoogeschool, moet bekennen dat dit alles van weinig verdraagzaamheid getuigt. Alleen nu zou men gerechtvaardigd zijn te spreken van verdraagzaamheid, indien men dien naam wil geven aan het gelaten sceptisme van de eenen en den verbeten wrok van de anderen.

In het tweede gedeelte van zijn artikel zegt ons de auteur een woord van de ten gevolge van haar eigen flaters dood-geboren Belgische nationalistische partij, om daarna breedvoerig, met veel kennis van zaken en een prijzenswaardige onafhankelijkheid van geest, over de Vlaamsche Beweging te handelen: voor hem is ten gunste dezer beweging een ontzaglijke vooruitgang te boeken; de separatistische gedachten gaan nu langzamer, maar toch nog op verontrustende wijze, vooruit. Ook een heropbloei der godsdienstige gevoelens openbaart zich in zekere intellectueele en werkliedenmiddens; en zoowel van catholieke als van socialistische zijde werkt men met ijver en methode aan de opvoeding der werkende klasse, want van de massa verwacht men alles: het hoofdkenmerk van de naoorlogsche maatschappij, in België misschien meer dan elders ook, is inderdaad de triomf der democratische gedachten; daarom ook, en dank zij het algemeen zuiver stemrecht, de plotselinge groote vooruitgang van de socialistische partij; en daarom ook de even plotselinge, maar meer recente en reeds voorbijgegane voorliefde van zekere rechtsche elementen voor de machtstheorieën. De laatste bladzijden van zijn bijdrage wijdt de h. Struye aan een paar aanmerkingen over de samenstelling der bevolking van onze gestichten van Hooger Onderwijs en aan het leven en de bedrijvigheid der studenten buiten de Universiteit, alsook aan de overtalrijke verschijnselen van het Fransch-Belgisch literatuurleven, waar maar weinig van blijvende waarde te bespeuren is. Ondanks de talrijke en zeer ernstige moeilijkheden, waartegen België sedert den wapenstilstand te kampen had, verklaart schrijver, bij wijze van besluit, het meest vaste vertrouwen te hebben in de toekomst van ons land.

Mussolini en de Balkan

Voor de tweede maal sedert een paar jaren is Italië, of liever de man waardoor het zich laat vertegenwoordigen, op het punt geweest den wereldvrede te storen; de eerste maal had hij het op Griekenland gemunt; voor een paar weken scheen er alles den schijn van te hebben, als zou, net als in 1914, weer Servië, nu vergroot, aan het imperialisme in Europa de gelegenheid geven tot... uitbarsting. En nochtans, verzekert ons de h. Léon Savadjian in een artikel, verschenen in het April-nummer der REVUE DES BALKANS, is het Zuid-Slavische rijk een principieel vredelievend land, dat ook niet één gelegenheid laat voorbijgaan om de goede verstandhouding en de samenwerking onder de Balkan-volken te bevorderen, ten einde de goede verstandhouding en de samenwerking onder al de Europeesche volken mogelijk te maken. De Serviërs, Croaten en Slowenen hebben in de laatste twintig jaar en voornamelijk van 1914 tot '18 te veel onder den oorlog geleden om er een andere politiek op na te houden. Daarom hebben zij ongelijk, die beweren dat Zuid-Slavië de Balkan-landen wil groepeeren, om ze tegen Italië in het harnas te jagen, om al Italiaansch indringen, van welken aard ook, in het schiereiland te beletten: Italië's invloed op zijn Oostelijke buren is onvermijdelijk en zelfs wenschelijk, indien zich die invloed beperkt tot het sturen van moreele en materieele krachten, die tot de heropbeuring van de zoo diep beproefde bevolkingen kunnen medehelpen; maar verderfelijk is het en voor den wereldvrede uiterst gevaarlijk, dat Italië zich op politiek terrein gaat wagen en door allerlei listen en kuiperijen, en verdragen als dat van Tirana, zich militair op de Oostkust der Adriatische zee zoekt te vestigen...

Desondanks zal Zuid-Slavië niet afzien van den verzoeningsgezinden geest, die zijn buitenlandsche politiek beheerscht: de benoeming van den h. Rakitch, groote vriend van Italië, tot den post van gezant van Joego-Slavië te Rome is er een eerste bewijs van; een tweede is de bereidwilligheid, waarmede Belgrado het internationaal onderzoek over haar geschil met Rome heeft aanvaard.

In het belang van de moraliteit in zake internationale politiek en voor het prestige van het organisme dat met dit onderzoek zal worden belast, is het te

hopen dat, in tegenstelling met wat in 1923 gebeurde, niet aan de macht, maar wel aan het recht gelijk zal worden gegeven. En de REVUE DES BALKANS schijnt ons het oogenblik uiterst goed gekozen te hebben om, in ditzelfde April-nummer, een juridisch artikel van den h. Spyros Calogeropoulos Statis over het Italiaansch-Grieksch geschil van 1923 op te nemen. Schrijver herinnert ons eerst aan de gebeurtenissen: einde Augustus '23 worden dicht bij de Grieksche grens de Italiaansche leden van de zending, door den Gezantenraad belast om de Grieksch-Albaneesche grens vast te stellen, door onbekenden vermoord; Italië stuurde een ultimatum naar Griekenland, dat er drie artikels van op zeven niet aanvaardde, o.m. een schadeloosstelling van 50 mill. Ital. lire; vier dagen na den moord werd het eiland Corfoe door de Italiaansche vloot beschoten en nadien bezet. Onmiddellijk maakte Griekenland een beroep op den Volkenbond en op den Gezantenraad! Mussolini gaf zonder dralen te kennen welke zijn gevoelens waren omtrent de tusschenkomst van derden in het geschil, door te verklaren, dat de Italiaansche afvaardiging Genève zou verlaten, indien de Volkenbond zich met het geval inliet; alleen het oordeel van den Gezantenraad, die ook in de zaak betrokken was, zou kunnen worden geduld. Door dit organisme werd, ondanks het protest van al de kleine natiën, Griekenland voor den moord, door onbekenden op zijn grondgebied gepleegd, verantwoordelijk gesteld; het moest verontschuldigingen aanbieden, een onder intergeallieerd toezicht staand onderzoek laten gebeuren en de geëischte schadeloosstelling betalen. Tegen al het onrecht, dat toen aan een klein weerloos land, voor de vrees van internationale verwikkelingen, werd gedaan, komt de h. Calogeropoulos Stratis in het tweede deel van zijn artikel op. Eerst doet hij de argumenten van den h. Salandra, Italiaanschen afgevaardigde te Genève, te niet: de revolutionnaire regeering van Athene had wèl het recht een beroep te doen op den Volkenbond; ondanks het feit dat de Gezantenraad zich met het geval bezighield, kon ook de Volkenbond tusschenbeiden komen; er bestond wel oorlogsgevaar en de bezetting van Korfoe was in tegenstrijdigheid met den tekst van de Oorkonde van den Volkenbond. Daarna herinnert hij er aan, dat een Staat niet verantwoordelijk kan worden gesteld voor een misdaad, op zijn grondgebied gepleegd, indien het niet bewezen is dat hij verwaarloosd heeft de noodige maatregelen te treffen, om deze te beletten. Kortom, heeft de Gezantenraad, onder de drukking der omstandigheden, een ketterij inzake Internationaal Recht moeten verkondigen, dan heeft zich toch niemand over de beteekenis van zijn besluit vergist. Italië heeft er materieele voordeelen uit getrokken, ja, maar het was voor dit land een nederlaag in moreel en juridisch opzicht. Wij hebben hier niettemin te doen met een plechtig internationaal vonnis, en de herhaling van dergelijke uitspraken zou niet alleen voor de internationale moraliteit of de moraliteit zonder meer, maar ook voor den internationalen vrede een zeer groot gevaar worden....

Een nieuw vredelievend tijdschrift.

Daarmee bedoelen wij het nieuw orgaan van de Europeesche afdeeling van het ‘Carnegie Endowment for International Peace’. Het Carnegie-fonds werd gesticht in December 1910 te New-York door Andrew Carnegie, met het doel de redenen tot twisten onder de volken zooveel mogelijk te beperken en den internationalen geest

door alle middelen en bij alle natiën te ontwikkelen. Dit werk heeft in de laatste twee jaren, onder den invloed van zijn voorzitter Nicholas Murray Butler, tevens voorzitter van Columbia University (New-York), in Europa een zeer groote uitbreiding genomen: cursussen, voordrachten, internationale bijeenkomsten werden ingericht in Frankrijk, in Engeland, in Duitschland, in Oostenrijk; het oogenblik scheen gekomen te zijn om over een eigen orgaan te beschikken, en in Januari ll. verscheen te Parijs n^{n} 1 van L'ESPRIT INTERNATIONAL.

Voorloopig verschijnt het nieuw tijdschrift on de drie maanden. Elke aflevering (± 150 blz.) bestaat uit drie verschillende deelen, waarvan, met het oog op het nagestreefde doel, het eerste ongetwijfeld het voornaamste is: het behelst studies betrekking hebbende op allerlei vraagstukken van het hedendaagsch internationaal leven. Voor dit gedeelte heeft zich het tijdschrift de medewerking verzekerd van de intellectueele elite uit Europa en uit Amerika(1). Het tweede deel is een algemeen methodisch en objectief overzicht der gebeurtenissen op internationaal gebied (de voornaamste teksten, waarvan in dit overzicht gewag werd gemaakt, worden als bijvoegsel opgenomen en zullen alzoo een belangrijke serie documenten uitmaken). Het derde deel bevat bibliographische aanduidingen onder den vorm van verslagen en ontledingen van recente boeken en belangrijke tijdschriftenartikels, in den loop van het kwartaal verschenen. Kortom, buiten al het goede dat van L'ESPRIT INTERNATIONAL voor den vrede en de goede verstandhouding onder de volken te verwachten is, is nog dit tijdschrift een uiterst rijke bron van documentatie en van inlichtingen voor al wie nu op de hoogte wenscht te zijn van de gebeurtenissen van onzen tijd en den gang er van wil begrijpen, alsook voor hen die later de geschiedenis er van zullen hebben op te maken.

DR. C. DE BAIVE.

(1) Hebben inderdaad aan n^{r} 1 (Januari) en aan n^{r} 2 (April) medegewerkt. Nicholas Murray Butler, reeds vermeld; Nicolas Politis, oud-minister van buitenlandsche zaken van Griekenland en ondervoorzitter van de Academie voor Internationaal Recht; Auguste Gauvain, lid van het 'Institut'; Alejandro Alvarez, briefwisselend lid van het 'Institut' en algemeene secretaris van het Amerikaansch Instituut voor Internationaal Recht; Thomas Mann, lid van de Kunstakademie te Berlijn; Jos. Wirth, oud-Rijkskanselier; Jules Camben, oud-gezant van Frankrijk te Washington, Madrid en Berlijn, oud-algemeene secretaris a/h. ministerie van buitenlandsche zaken, lid der 'Academie française', Graaf Carlo Sforza, oud-minister van buitenlandsche zaken van Italië; Charles Kingsley Webster, leeraar in de internationale politiek, Galles University; Raymond Guyot, professor aan de Sorbonne.

De Hulde aan Staatsminister L. Franck

Op Donderdag 5 Mei ll. werd te Antwerpen een grootsche hulde gebracht aan een Vlaming van beteekenis, aan Staatsminister Louis Franck, die, nu hij, in een der moeilijkste oogenblikken welke door ons land ooit werden doorgemaakt, geroepen werd om als hoofd der Nationale Bank mee te werken tot het financieel herstel van België, vaarwel schijnt te hebben gezegd aan de politiek. Het mag wel als een kenschetsende eigenaardigheid worden vermeld, dat in den loop dezer schitterende huldebetooging nimmer de indruk werd verwekt als zou zij ingericht zijn geworden om het einde eener heerlijke loopbaan te vieren. Wel leek het veeleer of van een oogenblik van door de omstandigheden geboden rust op een bewogen levensweg gebruik werd gemaakt om den afgelegden arbeid te overschouwen, de overwonnen moeilijkheden te gedenken en de behaalde zegepralen te vieren. Daartoe toch heeft een zoo veelzijdig begaafd man als Franck, die lijk Marnix de spreuk ‘Repos ailleurs’ in zijn schild mag voeren, maar zelden de gelegenheid, wanneer hij staat te midden van de branding, die de strijd van elken dag met altijd nieuwe heftigheid doet opschuimen. Zijn vereerders hebben het voor hem gedaan en wat gevoeld werd door de massa, die de met kleurige vaandels versierde halle van het ruime Rubenspaleis vulde, hebben de feestredenaars vertolkt.

Toen de blijde fanfares van den triomfantelijken Rubensmarsch - dit kleurenweeldrig zegelied, waardoor Benoit de Vlaamsche uitbundigheid doet laaien - waren uitgestorven, en de donderende ovatie, waarop Staatsminister Franck werd onthaald bij zijn verschijnen in de zaal, stilaan luwde, begroette de voorzitter van den ‘Liberalen Vlaamschen Bond’, Jules Somers, den feesteling als mandataris van deze groepeering van Vlaamsche vrijzinnigen uit het Antwerpsche. Toen werd, zoo meenen wij, voor 't eerst er op gewezen, dat Louis Franck de groote traditie voortgezet heeft, welke door den onvergetelijken Jan van Rijswijck werd geschapen. Beter kon de zending, welke de gevierde met taaie wilskracht en tevens met beminnelijke vaardigheid - alsof het enkel een spel van luchtige diplomatie

gold! - heeft volbracht, niet worden veraanschouwelijkt. Te Antwerpen en in het parlement, voor het aanschijn van heel het Vlaamsche volk, heeft Franck op cultureel en politiek gebied den arbeid van den grooten Jan voortgezet, volledigd en ook, waar de mogelijkheden gunstig waren, voltooid. Aan Franck werd op 5 Mei door de vrijzinnige Antwerpsche bevolking, door heel Vlaanderen, dat niet vergeet wat hij als politicus voor het Vlaamsch rechtsherstel heeft gedaan, een hulde gebracht, zooals voorheen enkel een Jan van Rijswijck mocht in ontvangst nemen.

We hoeven niet te wijzen op den inhoud der redevoeringen welke achtereenvolgens door Senator Karel Weyler, Prof. Rich. Kreglinger, Dr M. Sabbe, Mr Arthur Cornette werden uitgesproken. De belangstellende zal ze lezen in dit tijdschrift. Ze vormen saam een prachtig levensbeeld van den man, dien zij verheerlijken en wiens wonderbare werkzaamheid zich op zeer sterk van elkander verschillende gebieden bewoog in den loop van zijn overvruchtbaar leven. Senator Karel Weyler teekende den Vlaamschen volksvertegenwoordiger Franck. Prof. Kreglinger weidde uit over de koloniale politiek, door Louis Franck als minister van koloniën gevolgd. Dr. M. Sabbe huldigde den Vlaming Franck en Mr Cornette prees zijn artistieke gaven en strevingen. Het was een tornooi van welsprekendheid, waarbij ernst en luim beurtelings om den voorrang streden, terwijl uit elk woord een warme hartelijkheid den feesteling tegenstraalde.

Nadat het kunstig, in schildpad omlijste hulde-adres[1], met met de namen der meer dan honderd twintig volkskringen en de samenstelling van het eere-komiteit, door den heer Jules Somers was overhandigd geworden, volgde een bloemenhulde vanwege de talrijke volksvereenigingen, die aan

(1) Het fraai, door Buschmann, in Plantijnletter gedrukte adres vermeldt:
'Op 5 Mei 1927, bracht de Liberale Partij van Antwerpen, op initiatief van den Liberalen Vlaamschen Bond, een openbare hulde aan Staatsminister Mr Louis Franck, voor de uitzonderlijke diensten door hem bewezen aan Land en Volk, gedurende zijn meer dan twintig-jarige politieke loopbaan, als Volksvertegenwoordiger, Gemeenteraadslid, Voorzitter der Intercommunale Commissie, Schepen der Stad Antwerpen, Voorzitter van het Komiteit voor Hulp en Voeding en Minister van Koloniën.
Alüs Inserviendo Consumor'

het feest deelnamen. Toen wilde de gehuldigde, staande te midden van de geurige bloesemweelde, het volk danken... En Louis Franck, de fijne diplomaat, de geharde politieker, de vast-willende en bewuste volksleider, bleek thans door de opwellende ontroering overstelpt. Het duurde een poosje vóór de stralende, van een onverwoestbaar optimisme getuigende glimlach, die al lang legendarisch werd in ons klein land, weer lichten kwam op het gelaat van den Staatsman en hij de zelfbeheersching had herwonnen, die hem toelaat telkens weer een van die streng-evenwichtige, gedegene en toch beminnelijke, wat met humor doordeesemde, toespraken te houden, waarvan hij het geheim bezit en waardoor hij nogmaals een heele menigte ging boeien. Het waren woorden van hoop en vertrouwen in de toekomst, die Staatsminister Franck sprak. Zij wekten echo's in de harten van allen, die van heinde en verre waren gekomen om in hem den grootsten Vlaamschen staatsman te huldigen. Zij troffen den eenvoudigen toehoorder in de zaal zoowel als de vele vooraanstaande Vlamingen, die zich op het verhoog rond den feesteling hadden geschaard of onder het volk hadden plaats genomen. We merkten Julius Hoste Jr. (Brussel), volksvertegenwoordiger Boedt (Brugge), senator Lamborelle (Mechelen), schepen Coolen (Mechelen), Van der Poorten (Lier), Senator Dens (Antwerpen), volksvertegenwoordiger Joris (Antwerpen), Louis Ritschie (Antwerpen), Jef Beuckeleers (Antwerpen), Prof. Mr Nico Gunzburg (Antwerpen), Mr Bauss (Antwerpen), Van Regemorter, Adolf Dumont, e.a. nog. Dat heel het Vlaamsche land aan deze huldiging deelnam werd bewezen door de tallooze telegrammen, die uit alle gouwen toekwamen.

Dit grootsch feest, dat plaats had op den avond van een prillen Meidag en ingericht werd ter eere van een man, die aan een onverwoestbare jeugd de kracht van den rijpen leeftijd paart, stond in het teeken der Verwachting en der Hoop. Want deze hulde had ook voor doel Staatsminister Louis Franck te bewijzen, dat heel de vrijzinnige Vlaamsche bevolking op hem rekent om, zoodra de zending, die hij op dit oogenblik tot heil van den Staat vervult, zal volbracht zijn, ons volk verder te leiden naar de verten der toekomst.

L.M.

Louis Franck als politiek Man

De heer Paul Gryspeerdt was de aangewezen man om het woord te voeren namens de ‘Liberale Partij’ op dezen schitterenden feestavond.

Hij toch, als voorzitter der Partij, vertegenwoordigde alle de schakeeringen en kon best u zeggen met welk gezag en met welke breedheid van gedachten onze gevierde Staatsminister ons steeds de banen aanwees, die de partij op moest om met de meeste vrucht te kunnen inwerken op de bestemmingen van Land en Volk.

Het toeval heeft echter gewild dat ik de toespraak zou houden om te herinneren aan wat Louis Franck volbracht heeft op het gebied der politiek.

Hij is echter méér dan een politieker in den zin waarin dit woord meestal wordt gebruikt.

Het is den ‘staatsman’ dien wij huldigen moeten, want ieder zal erkennen dat zijne werkzaamheid in ruime mate de grenzen der engzuchtige politiek overschreed.

En, laat mij het u bekennen, indien ik met zooveel genoegen de taak aanvaard heb die het inrichtend comiteit gemeend heeft mij te moeten opdragen, dan is het omdat ik steeds in Louis Franck erkend heb den echten democraat, die niet alleen ijverde voor politieke vrijheid, maar die streefde naar de werkelijke vrijheid voor den minderen man, voor de vrijheid op sociaal gebied.

Reeds in 1893 liet hij zich kennen als bestrijder der lage loonen en te lange werkuren.

Overtuigd partijganger der gelijkheid voor de stembus is hij altijd geweest. Ontelbaar zijn de redevoeringen die hij uitgesproken heeft om het principe van het algemeen stemrecht te doen zegevieren en zijne persoonlijke actie op dit gebied is van de meest vruchtdragende geweest.

In de Jonge Balie (welke oude herinneringen wekken die woorden voor ons beiden niet op!) hield hij als jong advocaat voordrachten over een volledig plan van sociale hervorming en lessen, links en rechts, gaf hij over ditzelfde onderwerp.

In 1906, toen hij in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, den zetel ging innemen die opengekomen was door het overlijden van den onvergetelijken Jan van Rijswijck, vatte hij dan ook dadelijk de sociale wetgeving aan en werd de vader van de wet op klerken en bedienden en van die op het Crediet van den Middenstand.

Toen waren ook de tijden aangebroken van de beweging ten gunste van den persoonlijken dienstplicht en den leerplicht voor kinderen.

Ieder herinnert zich nog de machtige rede die Louis Franck uitgesproken heeft in de Kamer voor de moderniseering van ons leger. Zijn aandeel in de beweging om de verfoeielijke loting te doen afschaffen was zoo aanzienlijk, dat het te Antwerpen was, dat de liberalen van heel het land die overwinning kwamen vieren en dat minister Masson verklaarde, onder donderend applaus: ‘Niemand heeft den slag dieper dan hij in de vijandelijke gelederen gedragen.’

Maar indien al ook de persoonlijke dienstplicht gestemd werd, toch was daarom 's lands verdediging nog ver van verzekerd. Een amendement werd door Franck neergelegd om onmiddellijk den algemeenen dienstplicht in te voeren. Het werd, helaas, verworpen. Het was in 1909. De onvergeeflijke dwaling der rechterzijde heeft ons jaren van jammer en ellende gekost en nog steeds voelen wij haar aan den lijve.

Ware alstoen het amendement Franck gestemd geworden, wij hadden in 1914 een jong leger van 380.000 soldaten tegenover den invaller kunnen stellen.

Had ik geen gelijk te zeggen dat Louis Franck méér dan een politieker, ja een echte staatsman is, aan wiens wijs beleid de lotsbestemmingen van een volk kunnen worden toevertrouwd?

Hij was het ook die een wetsvoorstel neerlegde voor het bouwen van twee nieuwe kanaaldokken in Antwerpen.

Hij was het ook die voor den oorlog namens de stad met het Ministerie onderhandelde om bij het grondgebied de nieuwe

havenwerken ten noorden en de duizenden hectaren grond, die daartoe behoorden, bij het grondgebied van Antwerpen in te lijven en hij bracht het, gesteund door den betreurden ingenieur Gustaaf Royers en het liberaal College, tot eene overeenkomst, die niets minder geweest is dan de grondsteen van het akkoord dat kortelings desaangaande tusschen Staat en Stad getroffen werd.

Wat minder bekend is, is het aandeel door hem genomen, nog voor hij in de politiek was, om het ongelukkig ontwierp van den 'grooten doorsteek' te doen mislukken. Talrijk zijn de conferenties geweest, de lange besprekingen door hem gevoerd met Jan van Rijswijck en beroemde ingenieurs, soms tot laat in den nacht. Van hem is het denkbeeld uitgegaan Hollandsche deskundigen te raadplegen en dezer meening te stellen tegenover die van de Duitsche ingenieurs, door de Regeering aangesteld. Ieder weet nog hoe weldoende en hoe afdoende het verslag der ingenieurs Conrad en Welker was en hoe op die wijze het gevaar werd ontweken, onzen schoonen Scheldestroom voor altijd bedorven te zien.

Onze nationale reederijen zijn er verre van af de ontwikkeling te hebben verkregen, die zij naar verhouding van onzen handel zouden verdienen. Het denkbeeld dook op, in dien toestand te verhelpen met subsidies van den Staat. Louis Franck was van dit stelsel een uitgesproken vijand. Hij deed een passender formule kennen: het beschikbaar stellen van kapitalen tegen redelijke rente. Het voorstel werd in de practijk gebracht en leverde goede uitslagen op.

Men mag gerust zeggen, dat gedurende een kwart eeuw er geene vraag van belang is opgerezen, waarvoor Louis Franck niet is in de bres gesprongen.

Moet ik spreken van zijn heerlijk gedrag tijdens den oorlog?

Zijn onmiddellijk terugkeeren uit Katanga, waar hij in Augustus 1914 vertoefde, zijn voorzitterschap van de Intercommunale Commissie, zijne bemoeiingen in het Comiteit voor Hulp en Voeding, zijn hardnekkig kop-houden tegenover de aanmatiging van den overweldiger, zijne benoeming tot Schepen der Stad na de ontbinding door den vijand van de Intercommunale Commissie, zijne ontvoering naar een gevangenkamp in Duitschland

liggen nog zoo versch in ieders geheugen, spreken trouwens zoozeer voor zich zelven, zijn dan ook ‘daden’ zoo schoon en zoo verheven, dat elke lof overbodig blijkt te zijn.

Komt dan de periode nà den oorlog.

Het politiek leven van Louis Franck is een gestadige gradatie geweest.

Hij gaat nu zitting nemen in den raad der Kroon. Wat hij gedaan heeft en bewerkstelligd als Minister van Koloniën, zal het onderwerp uitmaken van eene andere verhandeling.

Maar naast zijn koloniaal werk heeft hij toch nog een gewichtige rol vervuld op algemeen politiek terrein.

Hij heeft zich steeds getoond, zooals hij altijd geweest was, een beslist voorstander van eene democratische regeering, een apostel van politieke en sociale gelijkheid.

In reactionnaire middens is men er op belust het te laten doorgaan alsof het programma van het ministerie van 1918 door de socialisten werd opgedrongen.

Zulks is beslist onwaar. Immers toch, zuiver algemeen stemrecht op 21 jaar, eene democratische belastingspolitiek, nieuwe sociale wetgeving waren punten van het liberaal programma en de heer Franck verdient onzen ongeveinsden dank, die hervormingen te hebben helpen verwezenlijken.

De eenige fout van het Ministerie van 1918 is geweest zich op financieel gebied te edelmoedig en te vertrouwend te hebben getoond.

Het was de tijd toen iedereen meende dat de Duitschers ‘alles gingen betalen.’

De eenige, om zoo te zeggen, die vooruit zag en waarachtig staatsmansbeleid toonde, was weer Louis Franck. En hiervan hebben wij het bewijs voor de hand. Inderdaad, bij de onthulling, onlangs, van het ‘Liberaal Huis’ te Luik, getuigde de heer Neujean, dat Louis Franck nooit opgehouden heeft in den Ministerraad voor die gevaarlijke politiek te waarschuwen. Openbaar heeft hij het ook gedaan, maar helaas, bij het al te optimistisch gestemde publiek geen gehoor gevonden.

Op buitenlandsch gebied is het geen geheim dat de heer Franck steeds de gezonde opvatting van een zelfstandige Belgische houding voorstond. Hij was even wars van alle nationalisti-

sche drijverijen als van alle beperking onzer vrijheid van bewegen op internationaal gebied. Men herinnert zich nog zijn optreden tegen de nationalistische plakkaarten, waarop onze grenzen verruimd stonden tot aan den Rijn.

Toen hij tijdelijk het Departement van Rechtswezen onder zijn beheer kreeg, nam hij de gelegenheid te baat om eenige zijner geliefkoosde ideeën op rechterlijk gebied door te drijven, namelijk het systema van den eenigen rechter en de vereenvoudiging der Hoven van Beroep.

In 1924, na gedurende tien jaar het openbaar belang te hebben gediend, nopen de vermoeienissen hem rust te nemen. Hij verlaat het Ministerie... en schrijft een boek van 300 bladzijden over Congo!

Na eenige maanden keert hij terug tot de werkdadige politiek en wordt hij opnieuw een van de leidende krachten der liberale linkerzijde in de Kamer.

Het vrouwenkiesrecht, waarvan hij een overtuigd partijganger nochtans was, werd uitgespeeld door de katholieken als politiek maneuver om de meerderheid te verkrijgen in Kamer en Senaat of minstens in een van beiden. Dit maneuver leed schipbreuk, grootendeels wegens de gevatte welsprekendheid van Louis Franck en zijne parlementaire behendigheid.

Maar het is vooral op financieel gebied dat hij eene hoofdrol gespeeld heeft. Onmiddellijk bij het indienen van het eerste stabilisatie-ontwerp van minister Janssen had Franck er de zwakheid en het gevaar van ingezien en hij bezwoer de Regeering voorzorgen te nemen. Men heeft naar hem niet geluisterd en de instorting van het plan Janssen heeft aan het land 1400 miljoen gekost.

Dan heeft hij zelf, op verzoek van de Regeering, de leiding der stabilisatie in handen genomen.

Maar dit wordt geschiedenis van gisteren.

Zij het mij vergund nog een enkel woord aan deze toespraak toe te voegen.

Heer Staatsminister, indien gij aan de politiek vaarwel gezegd hebt uit plichtbesef, om zwaarder verantwoordelijkheid op uwe schouders te laden, laat dan toch uwe vrienden de hoop koesteren, dat zij steeds op uwen kostelijken raad en steun zullen mogen blijven rekenen.

K. WEYLER.

L. Franck als Minister van Koloniën

Dames en Heeren,

Men heeft mij gevraagd U heden te vertellen wat de heer Louis Franck voor Congo heeft gedaan en voor Congo is geweest. Het zou een zeer lange en ingewikkelde redevoering worden, moest ik U in bijzonderheden uiteenzetten al de wetten en hervormingen, die door den heer Franck werden ingevoerd, al de maatregelen die hij trof om aan onze heerlijke kolonie de ontwikkeling te geven die haar sedert den oorlog werd beschoren en waardoor zij in de toekomst den rijksten schat uitmaakt, waarvan het bezit en de uitbating ons zullen toelaten de moeilijke tijden van heden te overwinnen en opnieuw in de wereld in economisch opzicht een eerste plaats in te nemen.

Toen de heer Franck, onmiddellijk na den oorlog, Minister van Koloniën werd, was ons Afrikaansch bezit feitelijk sedert jaren volkomen van ons land gescheiden; onder den Evenaar zooals hier had de oorlog alle krachten in beslag genomen; ontginning van den grond was onderbroken; een wonder nog dat wij gansch ons gezag over de inheemsche bevolking hadden behouden, - een wonder dat bewijst hoe diep ingeworteld en hoe gretig door de zwarten aanvaard, het Belgisch regime toen reeds was!

Maar dat neemt niet weg, dat na de overwinning, die ons overigens het mandaat gaf over twee nieuwe dicht bevolkte en bijzonder rijke provinciën, alles eigenlijk opnieuw in te richten en op te bouwen was.

Het gold een reusachtig gebied, 85 maal zoo groot als ons eigen land, uit te baten, de meest afgelegen distrikten door middel van moeilijk te bouwen spoorwegen, of door banen die heden door auto's doorloopen worden, met de kust in verbinding te brengen, en toch, wegens de noodzakelijke politiek der bezui-

niging, dit alles te verwezenlijken met zoo weinig geldelijke opofferingen als mogelijk.

Het gold aan nijveraar en koopman de grootst mogelijke vrijheid te laten, en aldus, door de toepassing van de groote beginselen van onze liberale politiek, den bloei van het land zoo veel mogelijk te bevorderen, en afstand te doen van die gebruiken, die Leopold II, dikwijls tegen zijn eigen wenschen in, had moeten toepassen en waardoor feitelijk de Staat de meeste ondernemingen zelf beheerde; beroep moest worden gedaan op het zoo veel vindingrijker en praktischer partikulier initiatief, alleen in staat om overal de verborgen schatten te ontdekken, alles zoo zuinig mogelijk te beheeren; en toch moest de noodige eenheid blijven bestaan onder al die ondernemingen, en overal het gezag van den Staat zich doen gelden om aan de algemeene belangen den voorrang te geven, die hun toekomt.

Het gold zooveel mogelijk het land ter beschikking te stellen van de blanke kolonisten, en toch nooit de groote zedelijke verplichtingen te vergeten tegenover de inheemsche bevolking, die de rechtmatige eigenares is van grond en bodem, wier overleveringen, wier gebruiken, geloof en zeden moeten geëerbiedigd, die geleidelijk moet worden gebracht tot hooger beschaving, maar die nooit mag woorden opgeofferd om de zelfzucht van den vreemden indringer te dienen.

Een reusachtige taak wachtte den man die dit moeilijke werk op zich nam! Zes jaar hebt U, heer Franck, onmiddellijk na den oorlog, die taak vervuld, en ik overdrijf niet als ik hier verklaar, dat U dit op schitterende wijze hebt weten te doen. U hebt na den oorlog het onderbroken kolonisatiewerk op nieuwe banen geleid en zijt feitelijk de tweede stichter van onze kolonie geworden!

Overal, op elk gebied, hebt U den aanstoot gegeven tot de politiek die sedert dien werd gevolgd.

Onmogelijk al de maatregelen op te sommen, die werden getroffen.

Een minister van koloniën heeft feitelijk voor Congo te doen al hetgeen al onze andere ministers samen doen voor het moederland zelf. Landbouw, financiën, scheepvaart of mijnen, rechtswezen, betrekkingen met den inboorling, spoorwegen,

onderwijs, alles berust op de schouders van dien eenen staatsman, van wiens optreden dus in elk opzicht de ontwikkeling van de kolonie afhangt.

En dit beheer veronderstelt den strijd tegen moeilijkheden waarvan wij ons hier in Europa niet de minste voorstelling kunnen geven. Ik wijs u maar op twee van die moeilijkheden.

Het is de slaapziekte vooral, waardoor duizenden worden aangetast, die zich geheimzinnig uitbreidt, waarvan de ware oorzaken nog onbekend zijn en die, samen met redenen van socialen aard, de hoofdoorzaak is van de ontvolking, die in het schitterend tafereel van de prachtige ontwikkeling van Congo de eenige schaduwzijde vormt.

En dan zijn het de groote moeilijkheden van het vervoer. Midden in Afrika ligt de groote streek die wij beheeren, gescheiden van de zee door gebergten, die een groote hinderpaal zijn voor het verkeer. Dan is het de stroom zelf, die met zijn tallooze zijrivieren het land op heerlijke wijze bevrucht heeft, maar om den Oceaan te bereiken en die gebergten te doordringen, neemt hij wendingen en vormen aan, die elke scheepvaart onmogelijk maken - tenzij nieuwe ontdekkingen, juist nu gedaan, misschien eens zullen toelaten ook hier, waar de natuur ons vijandig schijnt te zijn, den menschelijken wil te doen zegevieren.

Tegen deze twee hinderpalen werd de strijd hardnekkig aangevat - en in elk opzicht werden verbeteringen verwezenlijkt, die ons de hoop geven in een niet te ver afgelegen tijd ze volkomen meester te worden.

Tegen de ziekte kon - bij gebrek aan Belgische geneesheeren die, eilaas, nog altijd niet talrijk genoeg zich in Congoland vestigen - door praktisch ingericht onderwijs de medehulp worden gekregen van de inboorlingen zelf, op de hoogte gebracht van de onmisbare kennis, waardoor ze, onder leiding van Europeanen, zeer doeltreffend de slaapziekte konden helpen bestrijden.

Voor het verkeer werd een reusachtig plan bestudeerd en de uitvoering begonnen van de groote spoorwegen die rechtstreeks Katanga met Beneden-Congo in verbinding brengen, alzoo die zoo rijke streek onafhankelijk maken van die

naburige machten door wier gebied ze tot dan toe uitsluitend kon worden bereikt, en daardoor de verschillende gedeelten onzer kolonie ook nauwer aaneensluiten; tevens werden andere lijnen gebouwd tusschen Stanleystad en het gebied der goudmijnen; de vloot, die den stroom bevaart, werd volkomen heringericht; de methoden, die in de privaatnijverheid zoo uitstekende resultaten opleveren, werden er toegepast, met den bouw begonnen der posten voor draadlooze telegraphie en telephonie, die het heden mogelijk maken rechtstreeks een gesprek te voeren tusschen Brussel en Kinshasa en die schier de afstanden geleidelijk doen verdwijnen.

Maar die verkeersmiddelen zijn zoo nuttig, zoo hoognoodzakelijk alleen daarom omdat op elk gebied de opbrengst van landbouw en nijverheid voortdurend toeneemt. Reeds is er een product, het radium, waarmede wij heden al onze mededingers hebben kunnen uit het veld slaan en waarvoor wij een volstrekt monopolie hebben kunnen verkrijgen. Daarbij zijn er tallooze andere, dikwijls slechts na opeenvolgende ondervindingen ingevoerd, om de bron te worden van nieuwe schatten en nieuwen vooruitgang.

Dat alles is het werk natuurlijk niet van één man; het is het werk van velen, die, hun geluk, hun winst najagend of, in vele gevallen ook, onbaatzuchtig het algemeen belang dienend, samen zich aan die taak van beschaving wijden; maar één man moet toch de leider zijn, al die ondernemingen bezielen met een zelfden geest, en het is alleen wanneer hij op de hoogte is van zijn verantwoordelijkheid dat de uitslagen ook aan de verwachtingen zullen beantwoorden. Welnu, wij kennen nu de uitslagen, door ons in onze kolonie behaald, en gerust mogen wij zeggen, dat ons klein volk van zijn bezit in Afrika meer heeft kunnen maken dan hetgeen werd verkregen door welk ander land ook in de andere koloniën van Centraal-Afrika! En dit bewijst voldoende dat de man, die gedurende al die jaren na den oorlog aan het hoofd van al die inspanningen stond, het vertrouwen verdiende dat men in hem had gesteld.

Dat groote werk dient voortgezet, met meer middelen nog; talrijker moeten nog altijd de mannen worden, die naar het verre en geheimzinnige Afrika reizen en zich daar vestigen in

die streek, die een zoo groote toekomst nog tegemoet ziet; beter nog moeten zij uitgerust en voorbereid zijn voor hun taak en daarbuiten. Dicht nabij onze stad, in onze Koloniale Hooge-school, die ook een schepping is van Mr Franck, trachten wij nu nieuwe geslachten voor te bereiden, hun al de hulpmiddelen van onze hedendaagsche wetenschap ter hand te stellen, opdat ze ons land nog beter zouden dienen en nog prachtiger uitslagen bereiken.

Wanneer wij aan die jonge lieden, aan de toekomende bestuurders van onze schoone kolonie, ook op zedelijk gebied, eenige raadgevingen moeten meegeven, die hen in hun loopbaan zouden helpen, dan kunnen wij niet beter doen dan te wijzen op het prachtig idealisme, op het plichtbesef en de werkkracht van Minister Franck; dan kunnen wij hen slechts aansporen om, zooals hij, persoonlijk belang altijd te stellen achter de bereidwilligheid om voor de algemeenheid, voor het vaderland te werken; dan kunnen wij hun slechts vragen altijd de stem te volgen van hun geweten en, zooals hij het deed, niettegenstaande critiek en kwaadwilligheid, te doen wat zij, na ernstig overleg, als goed en waar hebben bevonden; altijd te streven naar een meer verheven ideaal; altijd zich te herinneren dat de enkeling aan het volk, waaruit hij gesproten is, feitelijk alles te danken heeft wat hij heeft kunnen worden en dan ook tot plicht heeft, overal waar hem zulks mogelijk is, te trachten meer welzijn, meer geluk te verspreiden onder zijn medeburgers. Wanneer zij dit grondbeginsel niet uit het oog verliezen, wanneer zij tot voorbeeld nemen voor hun eigen loopbaan den man dien wij heden vieren, dan zullen zij worden wat hij zoo lange jaren reeds is: een goed dienaar van zijn volk, een man die zijn plicht heeft weten te vervullen, die overal waar het tot hem heeft gebracht, ten voordeele van het algemeen ernstig werk heeft kunnen verrichten. Zoodat ik overtuigd ben de tolk te zijn van gansch de bevolking en voornamelijk van al onze partijgenooten, met hem hartelijk dank te zeggen voor hetgeen hij ten voordeele van onze kolonie reeds heeft gedaan en de hoop uit te drukken dat hij ook in de toekomst den tijd zal vinden om de kolonie van zijn ondervinding en zijn rijke geestesgaven te laten genieten.

R. KREGLINGER.

Louis Franck als Voorstander der Vlaamsche Beweging

Mij werd de vereerende taak opgedragen hulde te brengen aan Staatsminister Louis Franck voor de toewijding en het talent, waarmede hij, als parlementslid en als raad van de Kroon, de Vlaamsche cultureele betrachtingen van de vrijzinnige Vlaamschgezinde burgers van Antwerpen, zijn onmiddellijke mandaatgevers, en van de Vlamingen in het algemeen heeft gediend.

Ik wil dit trachten te doen zoo objectief mogelijk, - en zonder aan den gehuldigde, vooral in zijn aanwezigheid, meer lof toe te brengen dan ik goed verantwoorden kan. Vleierij is een ondeugd, en men bewijst niemand een dienst met hem te idealiseeren.

Toen Jan Van Rijswijck, onze nog steeds betreurde, wijze voorman, in 1906 aan den ‘Liberalen Vlaamschen Bond’ Louis Franck als candidaat voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers voorstelde, wist hij, in zijn kennis der menschen en der toestanden, zeer goed dat hij aan zijn groep een leider bezorgde, die de Vlaamsche opstandingsgedachte trouw zou voorstaan, onze taalbeweging op een waardig, hoog plan zou houden en naar stellige successen zou voeren. De politieke loopbaan van Louis Franck heeft bewezen, dat Van Rijswijck juist had gezien en zijn verwachtingen niet te hoog had gespannen.

Louis Franck bracht ons het krachtig, gezond idealisme van het plichtsbesef en de daad, - een vaste Vlaamsche overtuiging en - een ongewoon strategisch beleid.

Hij bracht ons een idealisme. Hij voelde in zich den drang om de gemeenschap te dienen, en naar ruimer en beter leven te leiden. Hij werd naar de politieke loopbaan gedreven, niet uit

ijdelen lust om op het forum te staan, maar omdat hij zich bewust was daar diensten te kunnen bewijzen. De jeugd - en vooral de intellectueele jeugd - onderscheidde zich op het einde der vorige eeuw door sterk pessimistische neigingen, door een beslist uitgesproken scepticisme ten opzichte van de politiek. Zij had daar zooveel leelijks en minderwaardigs gezien, dat zij verkoos er buiten te blijven en zich af te zonderen in de stille sfeer van studie en bespiegeling. Louis Franck was van een andere meening. Hij beschouwde het als het hoogste belang der gemeenschap, dat haar best uitgeruste leden zich met haar leiding en ontwikkeling belastten. Die gedachten ontwikkelde hij in de Jonge Balie reeds in de eerste rede, die hij daar hield over de 'Zedelijke Evolutie en de pessimistische crisis op het einde der 19e Eeuw.' Dat was de belijdenis van den plicht der sociale daad, - de verkondiging van het maatschappelijk altruïsme van de menschen, die een groot hart hebben, een waarborg van bestendige geestelijke jeugd, een kracht die stijl en wijding aan het leven geeft.

Hij bracht ons een vaste Vlaamsche overtuiging, die bij zijn idealisme aansluit als het gevolg bij de oorzaak.

Met zijn gevoel en met zijn verstand was Louis Franck tot het besef gekomen, dat in Vlaamsch België de landstaal de eerste moest zijn voor állen en in àlles, niet alleen omdat zij het rechtmatig voorwerp onzer liefde is, maar omdat ze tevens het beste, natuurlijkste voertuig is om de kennis der heele wereld en de veroveringen van de moderne wetenschap op de doeltreffendste wijze tot ons volk te brengen. Louis Franck kwam tot ons als een dier flaminganten, die eerst Vlaming willen zijn om des te zekerder Europeeër te worden, en die naarmate zij meer cosmopoliet zijn des te dichter bij Vlaanderen staan. Hij bracht ons een Vlaamschgezindheid, die, in tegenstelling met de beweringen van wie ons bestrijdt, de horizonnen niet beperkt, maar verruimt, omdat ze Vlaanderen door middel van zijn eigen taal in rechtstreeksche betrekking wil brengen met al de geestesstroomingen van dezen tijd. Zoo zat hij vast aan de Vlaamschgezinde overlevering van al onze vroegere leiders en voelde zich tevens volkomen eens met het nieuwe geslacht, dat naar meer geestesontwikkeling streefde door middel van eigen taal.

Dat alles heeft hij voortreffelijk vastgezet in die andere openingsrede op de Vlaamsche Balie over ‘Taal en Nationaliteit’, waarmede hij om zoo te zeggen zijn maatschappelijke plichtsopvatting kwam volledigen.

Louis Franck bracht ons zijn tactisch beleid, dat hem al heel spoedig tot een van de invloedrijkste leden van het parlement maakte. Hij is een geducht debatter omdat hij over rijke geestesgaven en een schitterende welsprekendheid beschikt, maar nog veel meer omdat in hem het levend idealisme steeds harmonisch samengaat met den nooit falenden zin voor de werkelijkheid. In dit opzicht is hij een ware zoon van zijn land, waar de kunstenaars, die met het hoofd in de glorie der droomen stonden, toch steeds met beide voeten op den vasten grond der werkelijkheid bleven. Uit die samenvatting van het stuwende idealisme en het remmende realisme, spruit zijn groote bedrevenheid in de politiek, die men te recht de kunst der mogelijkheden heeft genoemd.

Hiij deed zijn collega's in de Kamer naar hem luisteren en herhaaldelijk kon hij er velen zijn Vlaamsche overtuiging doen deelen. Tijdens de bespreking van de wet Franck-Segers heeft men hem met een averechts bedoeld compliment wel eens de verleidende Vlaamsche sirene genoemd. In die benaming lag er juist zooveel critiek als lof. Men erkende zijn talent als redenaar, maar wilde tevens te verstaan geven, dat hij lokte met bedrieglijken schijn, met ijdele fata morgana's. Wij weten beter! De tegenstanders van de Vlaamsche wetten, die Louis Franck overhaalde om ze te stemmen, waren nooit zoo goedgeloovig, noch zoo naïef om zich bij een ijdele lokstem gewonnen te geven. Zij hebben toegestaan aan de stem der gezonde rede en der rechtvaardigheid, aan het lichtend betoog, dat het Vlaamsche belang ook een Belgisch belang was, die uit Louis Franck's mond als onweerstaanbaar klonken.

Het is opvallend, dat de parlementaire besprekingen over de taalkwestie, waarin Louis Franck gemengd werd, op een paar na, tot de moeilijkste behoorden, waarvan de geschiedenis der Vlaamsche beweging gewag maakt.

Zoolang het alleen gold het recht der Vlamingen op bestuur en rechtspleging in eigen taal te bepleiten, was het voldoende

de groote menschelijke gevoelens van rechtvaardigheid te wekken bij de menschen van goeden wil. Maar waar het gold de vervlaamsching van het middelbaar en vooral van het hooger onderwijs te verkrijgen, daar moest de strijd geleverd worden tegen de vooroordeelen van den geest en van de opvoeding, die veel hardnekkiger zijn dan die van het hart, en hier waren sterke dialectiek en schrandere slagvaardigheid geboden. Juist die geestelijke schermutselingen trokken Louis Franck het meest aan. De inzet was hoog: rijker cultuur in Vlaanderen, een door rationeel onderwijs technisch beter onderlegde landbouw- en nijverheidsbevolking, versterking van het grooter Belgische Vaderland.

Ik zal hier niet in het bijzonder de wederwaardigheden volgen van de besprekingen der taalwet Franck-Segers of van de wet betreffende de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool. Dit waren echte lijdensgeschiedenissen, die ons nog allen goed in het geheugen liggen. Maar het mag hier toch herinnerd worden, dat in die beide gevallen het optreden van Louis Franck, in omstandigheden, die hopeloos schenen, gered heeft wat er tijdelijk te redden viel.

De wet Franck-Segers, die zoo noodige volledigingder taalwet van 1883, werd zeer overtuigend door Louis Franck verdedigd en mag voor een groot gedeelte als zijn werk beschouwd worden.

De stemming der wet op de Vlaamsche Hoogeschool deed zich in even moeilijke omstandigheden voor. De Senaat had het voorstel Anseele-Van Cauwelaert verworpen, niettegenstaande het bemiddelingsvoorstel, door Minister Helleputte ingegeven en door Minister de Broqueville bijgetreden, waarbij de Vlamingen het principe der volledige vervlaamsching hadden opgegeven en het systema der tweetaligheid voor een zeer belangrijk deel der universiteit hadden aanvaard. Dit was de toestand toen Minister Nolf zijn eerste voorstel bekend maakte, waarbij slechts twee leergangen in elke faculteit volledig zouden vervlaamscht worden en al het overige tweetalig of uitsluitend Fransch zou zijn. Het is dan dat Minister Franck in het kabinet dit voorstel aanzienlijk kon doen verbeteren. Hij verkreeg dat de verdeeling tusschen Vlaamsche, Fransche en tweetalige leer-

gangen zou worden bepaald tot 1/3 van elke groep; dat de overgangsperiode zou worden afgeschaft en dat dus van de stemming der wet af alle professoren zich er aan zouden moeten onderwerpen; dat voor alle leergangen, waar alleen Fransche lessen zouden bestaan, er ook Vlaamsche leergangen zouden worden ingericht.

Met deze bepalingen hing het practisch van de Vlamingen zelf af, dat Gent zou vervlaamscht worden. Inderdaad, 1/3 der faculteiten is Vlaamsch van rechtswege; in een derde bestaan er Vlaamsche leergangen voor alle vakken, - dit zijn dus reeds 2/3 der lessen in het Vlaamsch; daarnaast blijft 1/3 Fransche leergangen, maar hier laat de wet toe cursussen in te richten in het Vlaamsch, zoodat die vakken ook in onze taal kunnen beoefend worden. Wij beschouwen dit niet als een ideaal, als een toestand, die niet meer voor verbetering vatbaar is, verre van daar, maar het is toch een hervorming waaruit oneindig veel voordeel kan gehaald worden.

Zonder de boycot-beweging, waarin wij niets anders willen zien dan een noodlottige uiting van onvruchtbaar radicalisme, zouden wij dit jaar reeds tientallen geneesheeren, ingenieurs, advocaten en andere intellectueelen meer bezitten, die, hun taal volkomen machtig, de maatschappelijke rol, die men van hen in Vlaanderen verwacht, voortreffelijk zouden kunnen waarnemen, en de macht der Vlaamsche beweging op onberekenbare wijze verhoogen.

Er is in Louis Franck's openbaar leven nog een periode, die hem als Vlaming en als Belg voor de felste vuren kwam stellen. Gij weet allen, dat ik de tragische oorlogsjaren bedoel. Hier weer stond hij voor de grootste moeilijkheden, die al zijn wilskracht en al zijn beleid vergden. Hij had niet alleen front te bieden tegen den overweldiger van zijn land - wat hij gedaan heeft met de hoogste offervaardigheid, - maar hij werd door zijn hart en zijn verstand gedwongen om stand te vatten tegen verscheidene van zijn landgenooten, Vlamingen zooals hij, die, verdwaald en verblind, verstrikt in hun eigen sophismen, de hulp van de overrompelaars van hun land aanvaardden om enkele van hun verlangens te laten bevredigen, zonder daarbij te zien, dat zij dusdoende den adel van hun beweging wegnamen

en hun eigen idealen bezoedelden. O, ik herinner mij nog zoo levendig hoe wij met enkele Vlaamschgezinden, zoozeer bezorgd en bekommerd om de toekomst onzer beweging als om het tot van België, samen kwamen in de woning van onzen ouden, trouwen strijdgenoot en vriend N.J. Cupérus, wien ik hier terloops de verzekering van ons aller hartelijkste genegenheid nogmaals hernieuwen wil! En ik herinner mij hoe daar altijd het optimisme, de voortvarendheid en het klaar inzicht in de toestanden van Louis Franck zich overtuigend en versterkend op allen deden gelden en ons brachten tot het uitgeven van de bekende betoogschriften tegen het inmengen van de vreemden in onze eigen taalzaken. En zoo wij daarbij het hooger beginsel der Vlaamsche beweging van smet en blaam hebben weten vrij te houden, dan is zulks voor een zeer groot deel het werk van Louis Franck geweest.

Voor dit alles zouden wij hem hartsgrondig moeten dank zeggen; doch de passendste hulde, die een gemeenschap aan haar verdienstelijke leden brengen kan, is niet die der dankbaarheid. Voor onze levensopvatting, en voor alles wat wij doen om haar trouw te dienen, te verspreiden, te doen zegevieren, verwachten wij geen dank. De boom, die schaduw geeft, bloeit en vruchten draagt, vraagt geen dank. Er is een hoogere hulde, die wij aan onze voormannen kunnen brengen, als wij, na hen jaren in hun openbaar leven gevolgd te hebben, de behoefte gevoelen om hun te zeggen hoe wij van hen houden en wat zij voor ons zijn. Wij kunnen hen dan aan vriend en vijand tot voorbeeld stellen. Zij zijn het standaardtype van den mensch, zooals wij hem wenschen; zij zijn een prikkel voor de jongeren, een houvast voor de wankelenden, een verweer tegenover de tegenstanders. Die hulde is het, die wij brengen aan Staatsminister Louis Franck. Dat hij blijve zooals hij was, zooals hij is, dan zal hij, wààr en wàt hij ook weze, een vriend en een trots voor de Vlamingen zijn.

MAURITS SABBE.

Mr. Louis Franck als Kunstenaar

Een volledige huldiging van de veel omvattende personaliteit van Mr. Louis Franck is niet denkbaar zonder zijn artistieke beteekenis in het licht te stellen.

Van huis uit is Louis Franck een artist. Zijn geheele leven wordt in de menigvuldige uitdrukkingen van zijn spannende activiteit beheerscht door zijn kunstgeest. Een kunstgeest die zich van in zijn jeugd af manifesteert, niet bij toevallige gelegenheden, maar die al zijn gedachten en zijn daden draagt. Een kunstgeest die zich verraadt in de beschouwing van het leven uit een persoonlijken gezichtshoek, waarin het verschijnt in een mild licht en in sterk omlijnde vormen. Een kunstgeest die de verschijnselen ziet in een oorspronkelijk verband en sub specie aeternitatis.

Hoezeer ook in beslag genomen door ver uiteenloopende bezigheden, toch heeft Louis Franck van in zijn jongelingsjaren tijd gevonden om zijn artistieke denkbeelden te verwezenlijken en geschriften in het licht te zenden over denkers, schrijvers, schilders, aesthetische vraagstukken.

Van wat een vroege rijpheid getuigen de kleine essays die hij rond de jaren '83 in het licht zond! Hij was de schoolbanken nog niet ontwassen, of hij beschikte reeds over benijdenswaardige middelen en schreef over *Jan van Beers*, over *Pol de Mont*. Opstellen opgevat met een breedheid van gedachte, een rijpen geest waardig. Wij herinneren hier dat hij rond dienzelfden tijd in den algemeenen wedstrijd der Belgische Athenea den eersten prijs behaalde in Vlaamsch opstel en tevens in Fransch opstel! Welk een beteekenis krijgt die gebeurtenis, wanneer wij haar toetsen aan den verderen levensloop van den begaafden knaap! Uit zijn dubbel en zeldzaam geëvenaard succes bleek dat hij op jeugdigen leeftijd stijl en gedachten, vorm en

inhoud volkomen beheerschte. Op dat oogenblik reeds is hij zoo ontwikkeld in de beide landstalen, dat hij zegevierend uit den moeilijken wedstrijd komt: de eerste van het land in Vlaamsch en Fransch - en dat voor een Vlaming! Wat een les en wat een voorspelling voor de toekomst - die trouwens magnifiek ging vervuld worden gedurende zijn prachtige loopbaan van denker, spreker en schrijver!

Met een stelligheid en een zelfbewustheid die het privilege zijn van uitzonderlijk-begaafde naturen, zendt Louis Franck, hij was toen 17 jaar, een Fransch boek de wereld in, over *Victor Hugo*. Geen wonder dat de groote romanticus den jongen man zóó moest bekoren, dat hij de behoefte had om over hem te gaan schrijven. Immers van de Romantiek heeft Louis Franck de beste deugden geërfd: den weelderigen woordenrijkdom, het soms overbluffend pittoresk, den rhetorikalen zwaai der perioden, de stoutheid der beeldspraak.

Nauwelijks was hij lid der Antwerpsche Balie, of de hooge taak werd hem toevertrouwd, de openingsrede uit te spreken in de Jonge Balie. Ditmaal verheft zijn geest zich op een hooger plan. Niet meer tevreden met zuivere bellettrie, waagt hij zich, niet zonder de drieste eerzucht van de jeugd, aan een veel moeilijker onderwerp: *L'Evolution morale et la crise pessimiste*, en vindt daar ruimschoots gelegenheid om zijn zeer ontwikkelde ideeën over de beschavingstoestanden der eindigende eeuw uit te werken.

Doch wat baat het, de geschriften die hij in het licht zond, op te sommen? Is het niet natuurlijk dat zijn gespannen nieuwsgierigheid op al de moderne verschijnselen van kunst en letteren gericht was? Had hij zich bewogen in een beperkter gedachtenkring, ware hij niet in beslag genomen als minister, als advokaat, als strijdend politicus, als specialiteit in zeerecht, als voorzitter van God-weet-hoeveel congressen, enz., hij zou voorzeker een uiterst vruchtbare loopbaan gehad hebben als schrijver en het ware hem gemakkelijk geweest te wijzen op een lijst literaire werken die menig zg. beroepsliterator zou beschaamd hebben. Hij heeft zich tevreden gesteld met nu en dan lucht te geven aan zijn artistieke verzuchtingen, doch telkens heeft hij het

gedaan met het eerlijke geweten van den geleerde en de oorspronkelijkheid van een rasecht kunstenaar.

Om zich te bekwamen in de kunsteritiek, schreef hij gedurende geruimen tijd belangrijke kronieken in *L'Art Moderne* over schilders en beeldhouwers. Breeder uitgewerkt dan een louter kronijk is zijn studie over den schilder *von Uhde*. Misschien is het niet onbescheiden mede te deelen dat er in het archief van Louis Franck essays berusten over niemand minder dan *Rubens* en *van Ruusbroec*, studies waarvoor de schrijver, door zijn breede, joviale natuur en zijn wijsgeerige cultuur als van zelf aangewezen was, en die wij hopen eens te zien verschijnen.

Doch Louis Franck's geschriften over kunst en literatuur, - wat zijn ze in den grond meer dan de uitdrukking van slechts enkele korte oogenblikken in zijn artistieke werkdadigheid van elken dag? Wat heeft hij behoefte om nu en dan naar de pen te grijpen en eenige bladzijden over kunst te schrijven? Heeft zijn ingeboren aesthetische zin niet gedurig gelegenheid zich te uiten met al den rijkdom die vloeit uit zijn gulle natuur? Waaruit blijkt zijn kunstenaarschap schitterender dan uit zijn woord? Is hij niet, sedert menschengeheugenis, in de Vlaamsche geschiedenis een van onze machtigste redenaars, wiens woord de geesten overtuigt en de harten vervoert? En hoe zou hij de menigte kunnen beheerschen indien het niet was door zijn artistieke begaafdheid? Hij is een groot politicus geworden omdat hij een kunstenaar is.

Hoe diep Louis Franck steeds verknocht is geweest aan de artistieke beweging van de Vlamingen en van zijn geboortestad Antwerpen, blijkt ten overvloede uit zijn medewerking aan het tijdschrift *Van Nu en Straks:* was hij in feite geen medeopsteller, dan was hij in elk geval een der bezielers van het tijdschrift, dat een datum is in onze literaire ontwikkeling en het valt niet te betwijfelen, of menig geschrift van anderen is geboren uit de bevruchtende gesprekken met Louis Franck. Toen het er, een twintig jaar geleden, op aan kwam nieuw bloed bij te zetten aan het artistieke leven te Antwerpen, was Louis Franck een der eerste en meest overtuigde stichters van het tijdschrift *De Vlaamsche Gids*, van de *Maatschappij der Nieuwe Concerten*,

en van het thans meest levende kunstgenootschap in België, *Kunst van Heden*.

Wij zouden hier nog kunnen bijvoegen dat hij door en door kunstenaar blijft in de zeldzame oogenblikken dat hij zich een uitspanning veroorlooft. Gaat hij op reis, dan reist hij als een artist, vult zijn geest met het schoone dat over de wereld verspreid ligt, laat de meesterwerken uit alle tijden tot hem spreken langs de wanden der Museums, maar ziet ook schoonheid in het licht van een straat, in de kleuren der markten, in de bewegingen van het volk. En daarbij is hij een onverschrokken speurder van groote natuuremoties, en gaat de schoonheid tegemoet om haar te ontdekken aan den zoom van hooge bergmeren, in Japan en China, in de wouden van het Afrikaansche binnenland, en in den dageraad of den zonsondergang op de Alpen. Aan zijn vele en mooie reizen zijn we essays verschuldigd zooals over *Oud- en jong Turkije*, en boeken zooals *Het land van Manana*, waarin hij zijn impressies geschreven heeft over Spanje.

Zooals Louis Franck thans voor ons verschijnt, heeft hij een hoogtepunt bereikt waarop hij zich weet te handhaven met de gemakkelijke sierlijkheid van den virtuoos in den mooisten zin des woords. Sedert jaren veredeld door onafgebroken omgang met de ideeën van groote geesten in het verleden en in onzen tijd, gelouterd door zijn rijke menschenervaring, verrijkt met de zuiverste substantie van eeuwen beschaving, heeft zijn gansche personaliteit zich ontplooid tot een magnifiek ingewikkeld en toch harmonisch geheel van sterke structuur en schitterende cultuur. Louis Franck is in onze Vlaamsche samenleving een verschijning zoo mooi en zoo volledig als de groote figuren uit de Renaissance.

Met het ideale Renaissancetype heeft hij ook gemeen, dat hij, met al zijn eerbied voor het verleden, met al zijn vertrouwen in de toekomst, een matelooze liefde heeft voor den tijd waarin hij leeft. Louis Franck bemint het heden en de menschen die leven terwijl hij leeft. Als een echte Horatiaansche geest plukt hij de vruchten van dezen dag. Het stukje eeuwigheid dat hij op aarde vertoeft stelt hij boven alles. Daarom heeft hij ook de kunstenaars van dezen dag lief. Hij bemint hunne deugden, begrijpt hun zwakheden, beoordeelt ze met de kalmte en de

breedheid die slechts geïnspireerd worden door diep begrip en liefde; laat zich niet afschrikken door driestheden en overmoedige gebaren en liever dan ze te veroordeelen verklaart hij ze als de eigenschappen van de zoekende en werkende jeugd.

Ook hierin zou Louis Franck voor velen een voorbeeld moeten zijn. Wie koppig in het verleden blijft staren en meesmuilt om moderne kunst, neme een exempel aan dezen verstandigen en breedzinnigen mensch, die, dank zij zijn rijke kunstondervinding en hooge idealiteit, de kunst van onzen dag weet te doorvoelen en te waardeeren.

Vlamingen, beseft het wel: het is een buitengewoon voorrecht, een eer voor onzen stam een levenskunstenaar te bezitten zooals Louis Franck. Figuren van zijn gestalte zijn in den loop van een eeuw niet talrijk. Moge hij lang sieraad blijven van onze wetenschap, van onze kunst, van onze moedertaal!

A. CORNETTE.

Louis Franck als Rechtsgeleerde[1]

Terwijl een welverdiende hulde voorbereid wordt aan den staatsman, die zich uit de werkdadige politiek terugtrok, om zich gansch aan de herstelling van ons geldwezen te wijden, is het ons een vreugde een terugblik te werpen op wat Louis Franck volbracht heeft op juridisch arbeidsveld. Niet dat hij ook aan dezen arbeid zou vaarwel gezegd hebben; integendeel, als voorzitter van het Internationaal Comité van Zeerecht is hem nog een belangrijke taak weggelegd; doch wat hij tot nog toe heeft tot stand gebracht, vormt ongetwijfeld een bewonderewaardig geheel.

Van den dag waarop hij, in 1890, zich als jonge doctor der Brusselsche Hoogeschool als stagiaire aanbood bij Mter Vrancken, een der eerste advokaten van Antwerpen te dien tijde, was Franck advokaat in de volle beteekenis van het woord: de klienteel kwam hem spoedig opzoeken; doch hij behield zijn onafhankelijkheid en wist zijn kennis van de wetgeving en zijn redenaarstalent ook ter beschikking van land en volk te houden, zooals in de oude tijden de ‘taelman’, die onpartijdig wetten en costumen verklaarde en het recht zegde en vormde.

Weldra nam hij zijn plaats in aan de Antwerpsche balie: in 1893 werd hij aangeduid als redenaar op de openingszitting der ‘Conférence du Jeune Barreau’. Zijn voordracht: ‘L'Evolution morale et la Crise pessimiste à la fin du XIXe siècle’ is heden nog het lezen waard; zij is kenmerkend als programma voor zijn later werk. Van meet af aan toonend, dat een jurist, zooals trouwens elk geleerde, het venster open moet zetten op gansch het leven, den gelenden akker en den blauwen hemel

(1) Dit opstel werd opzettelijk geschreven voor den Vlaamschen Gids, op verzoek van de Redactie. De inrichters van den feestavond Franck zullen het ons niet euvel opnemen, dat wij aldus het overzicht op de werkzaamheid van Mr Franck met een zeer belangrijk hoofdstuk aanvullen. (Nota van de Redactie).

met een zelfde liefde bekijkend, stelt hij tegenover pessimistische ontmoediging het Ideaal en de Daad. Men vindt er de gedachte in ontwikkeld, die hij later zoo kernachtig zou samenvatten: Liever een leven zonder vreugde, een leven vol ontgoocheling en neerlagen, dan een leven zonder daden! Enkele jaren later werd Franck voorzitter van de 'Conférence'. Intusschen echter voelde hij zich meer aangetrokken tot de Vlaamsche balie; in 1900 trad hij op als feestredenaar der 'Vlaamsche Conferentie' en sprak er over: 'Taal en Nationaliteit'. Sedertdien verscheen hij er bij elke feestgelegenheid. Velen herinneren zich nog de geleerde voordracht over Hugo Grotius, door Franck uitgesproken, toen de Vlaamsche Conferentie van Antwerpen den schepper van het Internationaal recht luisterrijk herdacht.

Een paar malen werd Louis Franck tot lid van den Antwerpschen tuchtraad verkozen.

Ziedaar voor het beroepsleven. Zijn wetenschappelijke werkzaamheid wijdde hij in het begin aan het Strafrecht. Hij was sekretaris van de Internationale Kriminalistische Vereeniging, gesticht door Prins, van Hamel en von Liszt. Met deze drie en met Enrico Ferri en Tarde onderteekende de nog jonge geleerde, op het Anthropologisch Kongres van Brussel, een motie, er toe strekkende dat de sociale faktoren der misdaadkunde aan een diepere studie onderworpen zouden worden. Tijdens zijn studentenjaren had hij inderdaad zijn horizont opzettelijk verbreed; naast zuivere redeneering van juridische dilemma's, had hij de menschelijke smart in lijden en hartstocht als voorwerp van studie ontwaard; anderzijds had hij al vroegtijdig de noodwendigheid erkend van internationale verstandhouding voor de verbetering van het tot der mindere klassen van de samenleving.

In zijn werkzaamheid van rijperen leeftijd vinden we steeds het streven terug naar dit dubbel ideaal: het recht als hulpmiddel ter verheffing der onbeschermden en de internationalisatie van de domineerende rechtsbeginselen; die gedachten bezielen hem als volksvertegenwoordiger, als minister, als staatsman en als hoogleeraar. Zij vormen de grondlijn van zijn werk als

Vlaamschgezinde en als demokraat; zij zijn de kern van zijn juridische leer en van zijne geschriften.

Moesten wij Louis Franck als Vlaming bespreken, dan zouden wij zijn invloed aantoonen op de Coremanswet, op de mijnenwet en op de vervlaamsching van het middelbaar onderwijs; vooral echter zijne rol in den strijd voor de vervlaamsching der Gentsche hoogeschool; hij was één der werkzaamste leden in de Commissie, te dien einde onder leiding van Max Rooses ontstaan. 't Was in zijn ruim en artistiek studio der Schermersstraat te Antwerpen dat op een paar onvergetelijke vergaderingen het wetsvoorstel werd opgesteld, waarrond het puik der Vlaamsche leiders den strijd aanbond, die - zoo de wereldoorlog hem niet verbrokkeld had - ons zeker naar de zegepraal zou geleid hebben. Wie heeft den heerlijken veldtocht vergeten en die zonnige meetingen, waarop in alle Vlaamsche steden, Franck, van Cauwelaert en Kamiel Huysmans, de drie kraaiende hanen, de blijde boodschap brachten van de komende glorie der aloude Vlaamsche beschaving? Eilaas, de oorlog verijdelde de plannen; de uitslag is een halve ontgoocheling geweest. Doch, niettegenstaande politiek gehaspel en tweedracht, heeft Franck de eenmaal ineengestrengelde handen nooit uiteengetrokken; want het recht der minderheid, het recht van Vlaanderen in de internationale uitstraling der gedachte, het Recht als daad, bleven hem toen en later immer bezielen.

Als rechtsgeleerde moeten wij hem van naderbij bekijken in den Bond der Vlaamsche rechtsgeleerden. Medewerker, bestuurlid en verslaggever van de opvolgende Vlaamsche rechtskundige kongressen, werd hij voorzitter van den Bond na den dood van Juliaan van der Linden. Hij behield het voorzitterschap gedurende al de jaren van zijn ministerschap en leidde de kongressen van Gent, Mechelen, Brugge, Aalst en Antwerpen. Toen in Mei 1924 de Bond zijn zilveren jubileum vierde, stond deze vereeniging der Vlaamsche juristen zoo hoog, dat de ministers van de Vyvere en Masson, Mter Loder, voorzitter van het Internationaal Hof van Justitie in den Haag en Mter van Sloten, afgevaardigde van de Nederlandsche Juristenvereeniging, er het woord voerden, terwijl tusschen de toehoorders

de hoogste Magistraten van Verbrekingshof en Hoven van Beroep aanwezig waren.

In September 1923 bekwam de Bond, dank zij de werking van Franck, de samenstelling van eene kommissie, waaraan bij Koninklijk besluit opdracht werd verleend een Vlaamschen tekst te bezorgen van de grondwet, van de wetboeken en de wetten, die, vóor de gelijkheidswet gestemd, slechts in de Fransche taal waren afgekondigd geworden.

Het belangrijkste van zijn juridisch werk wijdde Louis Franck aan het Zeerecht. Hij was getroffen geworden door de onrechtvaardige gevolgen van het verschil van wetgeving in de verschillende landen, welke gelijke belangen bezaten bij de uitspraken van de eigenste geschillen. Een aanvaring in de Noordzee gaf aanleiding tot rechtsvordering te Londen, Antwerpen en Rotterdam; de Engelsche rechter kende 50% toe, onder voorwendsel dat het slachtoffer zelf in fout was; de Belgische schatte het deel der verantwoordelijkheid en gaf 4/5 schadevergoeding; de Hollandsche rechtspraak, getrouw aan het Romeinsch recht, wees het slachtoffer gansch af, zoodra het zelf eenige schuld had. Rechtvaardigheid eischte meer gelijkheid in de behandeling. Daartoe was het onmisbaar tot meer verstandhouding tusschen de belanghebbenden der zeevarende landen te geraken en internationale traktaten te verwekken. Dit werd het levenswerk van Louis Franck.

Met de hulp van een aantal scheepseigenaars, reeders, verzekeraars en juristen, wist hij een groot aantal nationale groepeeringen te doen ontstaan, wier afgevaardigden, vereenigd in het ‘International Maritime Committee’, een voor een, de verschillende vraagstukken van het Zeerecht behandelden; de eerste bijeenkomst had plaats te Brussel in 1897; in September 1926, de vijftiende te Genua: intusschen heeft het ‘International Maritime Committee’ alle Europeesche havens aangedaan en overal was Louis Franck, met zijn taalkennis en zijn geest van synthesis, de spil der bijeenkomsten. De uitslagen der besprekingen zijn van zoo overwegend belang, dat de wieg dezer beweging, de Antwerpsche haven, mag aangezien worden als de bron van een der meest belangrijke hernieuwingen van het recht sedert honderd jaren; een wetboek op de aanvaringen,

een ander op de reddingen, eene overeenkomst betreffende de hypotheek op schepen, dit alles erkend en aanvaard door meer dan twintig staten, 't is reeds een mooie inventaris; de invloed der besprekingen van het ‘Committee’ reiken echter veel verder: menige nationale wetgeving heeft den stempel ontvangen van de grondbeginselen, welke, al hebben ze niet steeds tot een internationale overeenkomst geleid, bleken algemeen aanvaard te worden; zoo werd het ‘Committee’, waarvan Louis Franck eerst sekretaris en thans voorzitter is, een waarborg voor de zekerheid van het verkeer ter zee.

Het persoonlijk aandeel van Franck in dit nieuwe zeerecht vindt men op elke bladzijde der processen-verbaal; enkele belangrijke studiën gaf hij buitendien in het licht: in 1895 reeds: ‘Des Conflits de lois en matière d'abordage’ en ‘L'abordage en droit international’; later: ‘L'assurance maritime et les polices à ordre ou au porteur’ (1899); en verscheiden studies in de *Pandectes Belges*, waarvan hij enkele jaren mederedakteur is geweest. Hij gaf ook een elementair handboek van zeerecht uit, dat voor zijn lessen aan het ‘Institut des Hautes Etudes’ te Brussel diende. Enkele jaren geleden werd door zijn toedoen aan de Rechtsfakulteit te Brussel ook een afdeeling van Zeerecht gesticht en Franck aanvaarde zelf eenen leerstoel.

Veel van zijn juridisch werk ligt natuurlijk in bundels van zaken en pleidooien; dit is het lot van den pleitenden advokaat. In zijn gesproken als in zijn geschreven woord, steeds vond men een breeden algemeen-omvattenden blik en een streven naar rechtvaardigheid, dat, gedragen door een beeldrijke taal, gemakkelijk overtuigde, ten bate van wie bescherming vroeg en ze waardig was.

Louis Franck heeft zijn plaats veroverd als Vlaamsche rechtsgeleerde; zijn naam heeft echter al lang de grenzen van zijn vaderland overschreden.

NIKO GUNZBURG.
Pallanza, April 1927

Antwoord van Mr L. Franck

Mevrouwen, Mijnheeren,

Het is met diepe ontroering dat ik het woord neem op dezen onvergetelijken avond, en ik dank U allen zeer hartelijk. Mijn gevoelens van erkentelijkheid gaan ook naar de inrichters van deze hulde, waarvan ik geen in 't bijzonder wensch te noemen om niemand te vergeten; aan het Bestuur van den Liberalen Vlaamschen Bond; aan de vier sprekers en uw Voorzitter den Heer J. Somers, die allen in de vriendelijkste bewoordingen over mijn werk hebben gehandeld; aan de zangers en ook aan de heeren leden van de Koninklijke Maatschappij ‘De Broederband’, die door hun kunstvol optreden en hoogstaand spel zeer hebben bijgedragen tot de aangename stemming van deze groote vergadering.

Uwe hulde gaat ver mijne verdiensten te boven, maar ik aanvaard ze voor het ideaal dat ik in mijn openbaar leven getracht heb te dienen.

Mijne overtuiging is altijd geweest dat de gaven van invloed, karakter en geest, die elk van ons bezit, niet zijn uitsluitend eigendom, maar integendeel een gemeenschappelijk goed zijn. Deze gaven hebben wij in breede mate te danken aan het volk, aan het gezin, aan de maatschappij en aan den tijd waartoe wij behooren. Die moreele schuld van erkentelijkheid moeten wij kwijten in dienstbetoon voor de gemeenschap.

Eene driedubbele liefde heeft mijn openbaar leven beheerscht: het Volk, onze taal en mijne stad. (*Toejuichingen*).

Een groote tijd: de eeuw der democratie.

Wij moeten allen het leven dankbaar zijn dat wij ons in een grooten tijd bewegen, een tijd waarvan de historie nog na tientallen van eeuwen zal gewagen.

Tusschen al het reusachtig werk dat de blanke menschheid sedert vijftig jaar heeft verricht, is er niets zoo zielsverheffend als de groote vorderingen in den welstand van de arbeiders, over heel de wereld: het is een diepe sociale ommekeer, die slechts in den aanvang is, en waarvan men de gevolgen nog niet kan overblikken.

Die grootsche verbetering is geschied, niet door geweldige maatregelen, maar langs lijnen van geleidelijke ontwikkeling, uit de eigen kracht der moderne maatschappij, door de ekonomische en parlementaire middelen die zij zelf had geschapen: het is de gouden vrucht der demokratie. (*Toejuichingen*).

Die vruchtbaarheid is een troostend teeken dat wij niet leven op grondslagen van onrecht, maar in eene gezonde organisatie, die in duizenderlei lijning zich zelven verruimt en verbeteren kan.

Bij ons in België, en vooral in Vlaamsch België, zijn de toestanden van nu tegen die van vroeger als de dag en de nacht.

Om te voelen wat die ontwikkeling aan menschelijk geluk en menschelijken welstand beteekent, hoef ik in ons eigen land slechts terug te denken aan mijn studententijd! Ik herinner mij nog hoe ik eens een voetreisje langs onze Schelde ondernam, en in het land van Waas, te Zele, in het groote nijverheidsdorp, vertoefde. Hoe trof mij de ellende der arbeiders! Hoe schrok ik voor dat miserabele leven der oneindig lange werkdagen en der bitter lage loonen, der krotten als huizing en der schamele plunjes als kleedij! Terugkeerend weende ik langs den weg van woede en te huis gekomen zond ik een lang en bitter opstel naar het eenig demokratisch blad van dien tijd, ‘De Zweep’ van den goeden, vrijzinnigen Vlaming, vader Hoste, met het besluit: ‘Hier wordt een volk uitgehongerd en verrekeld. Dat kan en mag zoo niet blijven.’ (*Langdurige toejuichingen*).

Van toen af stond het voor mij vast dat eene ingrijpende sociale wetgeving er broodnoodig was, dat zij geen inbreuk zou zijn op de vrijheid, maar integendeel het nominaal recht om vrij te leven tot eene werkelijkheid zou maken, dat al de vrijheden, van denken en handelen, van schrijven en spreken

en wat dies meer in onze grondwet staat, onvolledig waren zonder een andere: de stoftelijke vrijheid.

Ik ben er dan ook fier op dat gij mij heden hebt gehuldigd omdat ik alle demokratische hervormingen - het zuiver algemeen stemrecht, het minimum van werkloon en het maximum van werkuren, de syndikale vrijheid, de 8 uren dag, de sociale verzekeringen - mijnen hartelijken steun verleende. (*Warm applaus*).

Zoo doende heb ik slechts geleefd naar mijne diepe overtuiging; zoo handelend ben ik trouw gebleven aan de leer, die, wat ook de mode van den dag moge zijn, ik als de eenige gezonde politieke opvatting aanzie: de regeering van het volk, door het volk, en voor het volk. (*Langdurige toejuichingen*).

Maar ik geloof aan liefde en niet aan haat. Het volk is voor mij heel het volk in al zijne schakeeringen, in al zijne standen. De reusachtige vooruitgang in den levensstandaard van den Amerikaanschen werkman berust op samenwerking tusschen kapitaal en arbeid, tot meerdere produktie, en niet op klassenstrijd of op eene feodale opvatting van het patronaat. Een bekwame en krachtige middenstand, helderziende en durvende leiders op handels- en industrieel gebied zijn het zout van welstand en vooruitgang.

Zij zijn beiden onontbeerlijk voor de verdere ontwikkeling eener demokratische maatschappij en er is niets dat bewijst dat hunne kracht of hun invloed verzwakt.

Voor ons Vlaamsch recht.

Een volk bestaat niet alleen op brood en vleesch. De stoftelijke welstand heeft slechts waarde als een weg tot hooger leven.

En hoe zou een volk zich blijvend opwerken naar kennis, schoonheid en beschaving, indien in zijn eigen land zijne eigen taal vernederd werd en miskend?

In ons volk leeft nog eene groote erfenis: de kunstziel, die op de muren van alle musea hare boodschap van het vrije, weelderige, lichtend leven tot de heele wereld verkondigt. (*Toejuichingen*).

Maar de taal waarin dit kunstvolk zich uit werd in wet en bestuur en onderwijs als minderwaardig behandeld.

Toen ik een kwajongen was, wilde men nog niets hooren van onderwijs in het Vlaamsch op de middelbare scholen der burgerij.

Toen ik vijf en twintig jaar later in het Parlement trad, waren er nog geen tien echte flaminganten in de Kamer. Maar de tijden waren rijp en het geslacht, waartoe ik behoor, heeft een geheelen ommekeer mogen beleven.

Ik zal het steeds als de eer van mijn politiek leven aanzien dat ik er heb kunnen toe bijdragen die wantoestanden uit onze wetgeving en uit 's lands bestuur en 's lands onderwijs te doen verdwijnen. (*Toejuichingen*). Er is zeker nog ruimte voor verbetering en hervorming. Maar het lot onzer heerlijke taal ligt voortaan hoofdzakeiijk in de eigen handen van het Vlaamsche Volk. (*Applaus*).

De Vlaamsche toekomst wordt nu best gediend door Vlaamsch talent en allereerst door wetenschappelijk werk van oorspronkelijke waarde en door breede scheppende kunst.

Aan die toekomst geloof ik van ganscher harte: er is weer volkskracht in Vlaanderen. (*Toejutehingen*).

Roeping van Antwerpen.

Toen ik vóór twintig jaar door U naar de Kamer werd gezonden, zeide een oud en gezaghebbend politicus, half spottend, half ernstig: ‘Een flamingant en een demokraat, dat is al erg, maar dan nog een Sinjoor op den koop toe, dat is te veel!’ (*Gelach*).

Antwerpen is de meest Vlaamsche stad van ons land. Zij heeft haar eigen aard en haar eigen wil en haar eigen vrijen praat. Maar zij heeft ook het diepe bewustzijn van hare plichten tegenover het land. En de heldhaftige wijze waarop hare bevolking zich onder den oorlog heeft gedragen, dien zij harder heeft te verduren gehad dan vele andere gewesten, is een klinkend bewijs van dien gemeenschapszin. (*Applaus*).

Hoe zelfstandig en eigenzinnig deze groote stede aan de Schelde ook moge zijn, nochtans kan men nergens beter den

polsslag van het nationale leven voelen, nergens dieper beseffen hoe Walen en Vlamingen in hetzelfde staatsverband behooren en hunne samenwerking voor beiden onontbeerlijk is.

Wij weten hier dat zonder sterke, ekonomische grondslagen wij niet voortbouwen kunnen aan ons ideaal van edele en hoogere cultuur.

Wij weten dat in de ekonomische verruiming van ons bestaan Antwerpen met zijn handel en zijn haven een overwegende rol speelt.

Daarom willen wij die ontwikkeling en daarom stellen wij niet het kleine vaderland boven het groote. (*Warm applaus*).

Elk schip dat onze haven binnenvaart herinnert ons aan de wijde wereld. Wij voelen hier elken dag hoe overmachtig die groote wereld daar buiten is, hoe vernietigend klein wij daar elk zouden staan, indien de Vlaamsche handel niet verbonden ware met de Waalsche nijverheid, indien zij te zamen niet steunden op een gezamenlijke Belgische politiek, op een gezamenlijke Belgische weermacht, op eene gezamenlijke Belgische financieele leiding, en ook op de groote vooruitzichten van ons prachtig en onmetelijk Congo-rijk, ginds verre onder den Evenaar, dat het mijn tot is geweest bijna zes jaar lang te beheeren. (*Toejuichingen*).

De toekomst.

Het heeft mij veel gekost dat groote, eervolle mandaat van volksvertegenwoordiger van eene stad als Antwerpen te verzaken. Gij hebt er wel willen aan herinneren dat ik het niet gedaan heb uit gemakzucht of voordeel, maar om in een hachelijken tijd een moeilijken en zwaarderen plicht ten dienste van het algemeen te aanvaarden.

Ook hier heeft uw vertrouwen en uwe warme sympathie mij gevolgd.

Weest er van harte voor bedankt!

Het land heeft getoond dat het zich met vereende krachten zoo goed kon redden uit de dreigende ekonomische ramp als het zich door den gevaarlijksten oorlog had weten te slaan.

Nu is de toekomst vol hoop.

Ons volk en ons land komen verarmd uit deze zware tijden, maar gezond en werkzaam, met meer besef van wat wij vermogen, omstraald door de sympathie der wereld, en in verjongde kracht. (*Toejuichingen*).

Laten wij voortgaan op dien weg.

Ernst en spaarzaamheid en onverdroten arbeid in ons eigen leven zijn voor jaren een plicht voor elk van ons. Maar wij moeten breeder en verder zien. In eene wereld waar internationale mededinging steeds toeneemt, behoort de toekomst aan de meest bekwamen, niet bekwaam alleen naar geest, maar vooral naar karakter. Het louteren en veredelen van onze volksziel, klimmende rechtvaardigheid in onze sociale toestanden, goede wil en verdraagzaamheid tusschen partijen en volksgroepen, hoog houden van intellektueele idealen, zijn de zedelijke overwinningen, die best zullen toonen dat de ziel der vaderen nog vaardig is over dit land. (*Langdurige ovatie*).

Nabetrachting
Nu de jubelklanken verstorven zijn....

't Is het tot der mannen van beteekenis dat zij niet meer vrijelijk over zichzelf beschikken, vooral wanneer zij zich gedurende lange jaren aan het openbaar leven hebben gewijd. Zij zijn de herauten, de vaandeldragers, de leiders, de voormannen, de afgoden van hun volgelingen, tot zij hun... gevangenen worden; zóo de dienaars van zekere godsdiensten; zóo de koningin in den bijenkorf. Want zij zijn alras het vrije kleed van hun eigen ontgroeid en hebben het harnas van het symbool aangekregen, en met dat symbool moeten zij overwinnen of vallen. Wij vermoeden dat dezen, die zulke voorlichters zijn en dragers van Idealen, zich neerbuigend over de diepten van hun gemoed, vaak de bekoring voelen om die gouden keten van vrijwillige knechtschap los te schakelen, en de gemakkelijke wegen der eigenzuchtige vrijheid te bewandelen.

Want ontgoocheling en zieleleed door miskenning zijn vaak het lot van de leiders der menschen.

Maar ellendiger dan miskenning en wanbegrip is de innige overtuiging geen Idealen te dienen; want de dienst der gemeenschap is de hoogste plicht en de heiligste arbeid.

't Moet dan wel zalvend zijn op zeker oogenblik van uw bestaan, als pas de stormen van aanval en verweer geluwd zijn, de zon der dankbaarheid en der liefdevolle erkenning uw wezen te voelen bestralen. Dat Licht en die Warmte heelen vele wonden, en maken gaaf en gereed tot nieuwen strijd.

En te weten dat zelfs uw tegenstrevers van gisteren zich bij die huldiging niet meer onttrekken, moet een gevoel van gezonde kracht en rechtmatige fierheid schenken, waar wrok bij zwijgt en haat bij sterft. Want sterken en fieren zijn mild en vroom.

Zoo was de Franck-hulde, althans zooals wij ze gezien hebben. En hoezeer de persoon van Louis Franck ons sympathiek weze, wij hebben geen enkel oogenblik die hulde willen aanzien als gaande uitsluitend naar zijn individueel wezen, in al zijn schitterende veelzijdigheid - wij hebben vooral gehuldigd de Idee, die deze uitzonderlijke man in den kreits van ons land en ons volk is gaan vertegenwoordigen. Wij hebben gevierd het Symbool in zijn leefbaarheid, in zijn strijdbaarheid, in zijn overwinning van gisteren en in zijn mogelijk-heden van morgen. Wij waren fier dat óók een Vlaming, die er niet beschaamd om was die erfzonde te bekennen, en een liberaal-democraat, die in een omgeving van Ikzucht de kiem van gezonde volksgezindheid niet heeft gesmoord, toch en ondanks die 'onhebbelijkheden' in België een groot gedeelteder Macht heeft veroverd, zonder afstand te doen van zijn heiligste principes, zonder verkrachting van eigen ziel, zonder te verbranden wat gisteren aanbeden werd....

Want Louis Franck is der onzen, en de onze blijft hij!

Hij is onze leider en onze... gevangene.

Want wij, Vlaamsch- en volksgezinde liberalen, hebben geen leiders te veel, en wij willen trots alles niet versagen, niet verdwijnen, niet sterven - al zijn wij nog zoo zwak, en al heeft men nog zoo vele giftdrankjes voor ons bereid.

En nu stelt zich de vraag:

Staatsminister, gouverneur der Nationale Bank, internationale persoonlijkheid, kunstenaar, rechtsgeleerde, politieker, door de Goden vertroeteld en door de menschen gehaat en geliefd...

Man van de hooge wegen en van de reine lucht, die in Uw handen de sleutels hebt gekregen om gemakkelijk te kunnen leven en te genieten in de wattige paleizen der zelfzucht, maar die verkozen hebt en verklaard dat het beter is te strijden voor Idealen, en die ons, jongeren, dit evangelie hebt verkondigd, en ons hebt geleerd hoe goed het is een ideaal na te streven dat ons toegloort als een zon - Prins onzer Droomen, die verschenen zijt aan het Schoonslaapsterken in Vlaanderen...

Gij in wien wij geloofd, gehoopt en beleden hebben,

Vrijwillige dienaar van uw schoone Volk...

Wanneer komt Gij terug?

Want wij willen geen ‘In Paradisum’ zingen over Uw leiderschap.

Wij willen U geen ‘Vaarwel’ toewuiven, zooals dezen die 't droevig lied van scheiden zingen.

Wij willen leven en strijden met U en door U!

O, ik weet het wel: wij Vlaamsche liberaal-democraten hebben U gehuldigd uit ganscher harte en met geestdriftige fierheid; maar nu de jubelklanken verstorven zijn... nu het tot geworpen is, althans voor een gewisse tijdspanne, nu staan wij zooveel armer, zooveel kouder, zooveel vereenzaamder op den weg, dien wij bewust en moedig gekozen hebben.

Ik weet ook dat uw tegenwoordige taak overwegend is voor heel ons volksbestaan, tot ons aller welvaart en het handhaven van de gezondheid onzer munt er van afhangt. Ik weet ook dat ze nog veel tijd en inspanning zal vergen en dat gij er de man niet naar zijt om ze half afgewerkt te laten liggen.

Ik weet ook dat zelfs in uw nieuw hoog ambt, Gij nog een baken en een toeverlaat voor ons kunt zijn. Maar ik weet vooral, dat verwarring, verwildering, ontmoediging in onze rangen geslopen zijn; dat wij verdacht en verketterd worden om onze gevoelens van Vlaamsch- en volksgezindheid.

En toch: is onze schakeering geen gezonde uiting van een evenwichtige levensbeschouwing? Dwingt het geen eerbied af daar waar wij liberaal-democraten, vaak onze sociale herkomst en middens vergetend, alléén beluisterend de stem van ons politiek geweten, te gelijk den strijd aanbinden tegen de individueele zelfzucht van het liberaal doctrinarisme en de collectieve zelfzucht der socialisten? Is er geen plaats in het politieke stelsel van België voor vrijzinnigen, die de materieele macht van geen enkele kerkgemeenschap dulden zonder daarom geloofshaters te zijn? Is het geen waarborg van bloei voor het Belgische Vaderland, als wij het Vlaamsche volk tot de hoogste mogelijkheden van beschaving willen voeren, zonder daarom het Belgische Staatsverband uiteen te rukken, en den weg van de nationalistische avonturen op te gaan?

Dit alles, hoe dikwijls werd het door Louis Franck en zijn geestesverwanten gezegd en betoogd?

En dan die andere brandende vraag: of wij liberaal-democraten ons zelfstandig als partij moeten inrichten, dan wel of men ons een eerlijke plaats gunt in den schoot der Liberale Partij, met wier oer-principes wij met al de vezels van ons gansche wezen vergroeid zijn. Bestaat dan de mogelijkheid niet om met een breed gebaar van toegevendheid, aan beide zijden, te verdoezelen wat ons verdeelt en te belichten wat ons vereent? Of is het moediger, fierder, edeler en eerlijker zijn eigen weegs te gaan, sterk in zijn Geloof, rijk door Hoop en vurig door Liefde? Wie zal dan de Leider zijn? Of moeten wij, de tegenstrevers indachtig, meeningsverschillen over vrije punten vergeten, het programmatisch cement laten werken? Maar wat zijn vrije punten en welk is ons algemeen erkend programma? Kan een hyper-individualist het eens worden met een sociaal-voelend mensch? Of zal onze invloed groeien, en zullen dezen, die ons verlieten om elders heil te zoeken en niet te vinden, zullen zij terug de rangen vervoegen van dezen, die getrouw waakten bij het vuur, opdat het niet dooven zoude? Men heeft waarachtig genoeg desperado's gemaakt in de rangen der liberaal-democraten!

En, nu de jubelklanken verstorven zijn..., voelen wij, Staatsminister Franck, dat in deze klanken een motief van weemoed en van vrees voor de toekomst af en toe treuren kwam.

Gewis, men heeft U elders gehuldigd dan bij ons. Hooggeplaatsten en kapitaalsterken hebben de talenten van den advocaat, den financier, den staatsman geprezen. Die hulde was ons een reden tot trots. En zoo uw dagelijksche omgang met deze vrienden U vanzelfsprekend gemakkelijker was, omdat het niveau gelijkloopend is, ik vermoed dat de hulde van de volksmaatschappijën U ten minste even dierbaar geweest is; want vooral was zij openhartig-blij en stil-weemoedig. Bij ons zijn ook intellectueelen, maar die anders voelen dan de eersten. Gij zijt der onzen! En al werdt Gij, wat wij hopen, hoofdman van het schip van 's Lands Welvaren, Gij blijft ons een broeder naar den geest en het hart.

Wij gelooven en vertrouwen dat Gij 's lands hoogste belangen nu dient door onze geldmiddelen te verstevigen en danken

U daarom oprecht. Hooger dan geldelijke middelen zijn echter de zedelijke en geestelijke waarden van een Volk.

En als de onmisbare stoffelijke grondslag, dank zij uwe hulp, sterk en vast zal zijn, kom dan terug tot ons en leid onze verspreide scharen.

Stellig, wij Vlaamsche Liberalen uit het Antwerpsche, hebben geen reden tot klagen: onze verzuchtingen komen vrij tot uiting, dank zij de mandaatdragers in Parlement, Provincie en Gemeente.

Maar er moet een kraaiende haan zijn, die de gansche vrijzinnige Vlaamsche gemeenschap wekt en bewaakt.

Vele liberalen laten zich misleiden door een kortzichtig egoïsme en durven de breede banen eener menschlievende, veredelende en alomvattende gemeenschapspolitiek niet op. En nochtans, op dien weg alleen is heil te vinden voor Land en Volk.

Na de versteviging der Belgische geldmiddelen, wacht U, Louis Franck, de versteviging der Belgische Liberaal-democratie, en daardoor der Belgische politiek zelf. Gij die de sterke man zijt van den Gulden Middenweg, moet ook hier uw fatum volgen en uw lotsbeschikking zich laten voltrekken. Uw stille lach moet terug door onze dagen blinken en ons tot vruchtbare daden sterken.

Nu de jubelklanken verstorven zijn..., roepen wij U toe:

Wanneer komt Gij terug?

ARTHUR VANDERPOORTEN.

Lier, 22-5-27.

Op Reis in Congo

Losse notas uit het dagboek van Mr Franck, gehouden tijdens zijne reis als Minister van Koloniën in Midden-Afrika, van Februari tot October 1920.

I
De runderpest

21 April 1920.

De runderpest heerscht hier aan de grens van Ruanda[1].

Zij komt uit Uganda.

Een tijd waren de bergen een hinderpaal voor de verspreiding der kwaal, nu is zij er over heen.

Zij is een geesel voor het vee. Zeventig, tachtig, ja negentig ten honderd van den stapel sleept zij soms ten grave.

- 'Toen ik een jongen was als deze, zegt een Watuzi-hoofdman tegen mij, en hij wijst op zijn zoontje, toen is de ziekte ook in het land geweest, en wie alsdan drie of vier gezonde dieren overhield werd als zeer gelukkig geprezen!'

Wat een ramp kan dit worden!

Heel de rijkdom dezer streken zit in den veestapel. Het vee is de hoogmoed der menschen en bijna hun reden van bestaan. De Watuzi hebben het, in lang vervlogen tijden, uit het Noorden, hierheen gebracht en op zijn bezit rust nog hunne sociale overmacht. De Watuzi zijn herders; de onderworpen bevolking, de Wahutu's zijn landbouwers[2].

De veestapel is een der grondslagen der feodale inrichting van deze inlandsche maatschappij.

(1) Ruanda is een der twee provincies van het vroegere Duitsch Oost-Afrika, door België in mandaat beheerd ingevolge het Verdrag van Versailles.

(2) In Ruanda en Urundi treft men de meest gevorderde politieke instellingen aan uit heel ons Afrikaansch Rijk. Elk van die streken vormt een soort van sultannaat, met feodale inrichting; de leenheeren, die hun land van den Sultan in leen bezitten, behooren tot het Hamidiaansche negerras, en heeten Watuzi. De ondergeschikte bevolking bestaat uit Bantu-negers en draagt den naam Wahutu.

De Watuzi's zijn nog de eigenaars van het vee, dat zij aan de Wahutu's toevertrouwd hebben, zij of hunne voorouders, tegen de verplichting heerendiensten te verrichten op hun land of in hunne boma's.

Naar schatting bedraagt de veestapel, in Ruanda en Urundi te zamen, een paar millioen stuks - een groote rijkdom.

En over al die schatten is de runderpest nu weer losgebroken. In het noorden van Uganda is zij begonnen. Alle voorzorgsmaatregelen, door de Engelschen genomen, hebben niet gebaat. De besmetting werd niet gestuit. Zij verspreidt zich niet alleen van rund tot rund, maar zij tast ook het wild aan, dat vrij rondloopt en aldus de ziekte overal verspreidt.

Men neemt wel maatregelen tot bescherming van de niet aangetaste landstreken. Maar de inlander verstaat er het nut niet van en overtreedt de voorschriften.

Zoo heeft, begin Maart, een herder hier, op eenige mijlen van Bukekete, een paar koeien in bewaring aanvaard van een kennis van over de grens, die zich niet aan de door de Engelschen genomen maatregelen wilde onderwerpen. De dieren waren besmet. Op korten tijd was de heele kudde aangetast en nu is het heele land bedreigd.

Dadelijk hebben onze veeartsen den strijd aangebonden.

Zij hebben hun kamp van inenting ter plaatse zelve ingericht waar de kwaal begon.

Wij rijden er heen en bereiken na twee uren op eene helling eenige groote kudden. Het zijn dieren met lange, hooge en breede horens, en een bult op den rug, meest bruin van huid, in onderscheiden groepen verdeeld.

De toestand baart mij al dadelijk veel zorg! Het gaat er om of een miljoen dieren beschermd en gered zullen worden of ten doode gedoemd zijn.

Maar er is ook politiek bij de zaak gemoeid.

Toen onze verhouding tot Ruanda en Urundi op het spel stond, is er in de Britsche pers op gezinspeeld dat wij niet voorbereid zouden zijn tot de verdediging van den veestapel dier gewesten. Die campagne heeft niet mogen baten, maar het politiek belang blijft groot, vooral tegenover de inlanders.

En wij hebben nog geen tijd gehad, sedert den wapenstilstand, om veel voorbereidingen te treffen. Maar ik stel aldra vast dat onze menschen hier prachtig werk verrichten.

En weer eens treffen mij de mooie mogelijkheden voor durf en ondernemingsgeest, welke dit leven in primitieve landen biedt, en die het zoo aantrekkelijk maken voor wie een hart in het lijf heeft.

Toen de pest hier het grondgebied van Ruanda bereikte, beschikten onze veeartsen over weinig middelen, juist overigens zooals hunne Engelsche collega's.

Serum ontbrak: doch zij hebben het weten te vervaardigen met de meest eenvoudige middelen.

Hulpkrachten ontbraken: zij hebben jonge negers, versch uit hunne vaderlijke boma's, opgeleid tot vaccineerders; ik zie ze aan het werk, de slanke, jonge mannen met intelligent gelaat.

Vertrouwen ontbrak bij de bevolking; indien zij niet meewerkt, maar ter sluiks de getroffen maatregelen ontduikt, is de strijd nutteloos. Onze veeartsen hebben dit vertrouwen weten in te boezemen. De Watuzi, in de streek, staan hen als één man ter zijde en voeren stipt de bevelen uit voor isoleering, bewaken, enz.

Er ontbraken werktuigen om het bloed van fibrine te zuiveren: de negers hebben geleerd het met de hand te doen, en zindelijk te zijn.

Er waren geene gebouwen: men heeft hutten uit stroo opgetrokken, en daar men ze niet voldoende dicht kan maken om de vliegen en insecten te weren, onderhoudt men er een smeulend vuur, zooals in de inlandsche hutten, en de veearts, met de vervaardiging van het serum belast, werkt uren en uren in dien verstikkenden dampkring!

Er waren geene vaten en geene kurken. Wijnflesschen, ledige blikdoosjes, al wat beschikbaar was werd van wijd en zijd naar deze wildernis gevoerd en gebruikt voor het bergen van het kostbare serum.

Met diepe ontroering bezoek ik die primitieve inrichting, getuigenis van zooveel wilskracht en opoffering.

De kudden der reeds gevaccineerde dieren, die nog onder bewaking staan, zien er goed uit. De eerste uitslagen beloven

veel, naar mij de leider van die prachtige geïmproviseerde werking, veearts Carlier, met cijfers uiteenzet!

Na een algemeen bezoek van het kamp, woon ik de vaccinatie bij.

Wat een levendig tooneel! De groote gehoornde dieren worden te zamen in eene omheining gebracht. Het zijn half wilde beesten. Watuzi's en Wahutu's, eigenaars, veefokkers, en herders zijn vergaderd, de eenen bij de ingangsdeur, de anderen bij de uitgangsopening. Dan moet men achtereenvolgens elk dier aan de vaccinatie onderwerpen.

Geen gemakkelijke taak!

Het beest is verschrikt. Het loopt weg, en tracht uit de omheining te geraken, wordt teruggejaagd, en gaat zich verbergen onder zijne lotgenooten.

Maar de negers laten niet af; de eenen hebben het dier bij de groote, gebogen horens gevat en rennen mee, waar het ook loopt. De anderen trachten het een strik om de pooten te slaan.

Het duurt een tijd. Soms is het een woest geweld. Ik moet meer dan eens ter zij springen om de gebogen horens te ontgaan.

Maar ten slotte wordt het dier bedwongen.

Gezwind en handig ent een der zwarte helpers het in, links met pestbloed en rechts met serum: het geneesmiddel en de ziekte te gelijk.

Zoo doende krijgt het dier een zwakken aanval van de pest, maar heeft genoeg serum in het lichaam om zich tegen de kwaal te verdedigen. Soms bezwijkt een enkel dier en het is hard voor den inlander; maar de meesten worden gered.

Drie Belgen: twee veeartsen, een territoriaal agent, mannen met stalen wilskracht en onbegrensde toewijding, hebben dit enorm werk in handen. Zij kennen rust noch duur, noch Zonnoch feestdag. Bij de eerste stralen van de zon zijn ze aan den arbeid en eerst de invallende nacht dwingt hen tot rust.

En ik denk bij mij zelven, en zeg het dan ook tot onze menschen: zoo, onder den Evenaar, in deze verlaten wildernis, de Europeesche wetenschap den strijd zien aanbinden tegen die schrikkelijke kwaal, het met zooveel moed en initiatief en zulke beperkte hulpmiddelen doen, en gelukken tot heil van die

arme menschen, die niet eens begrijpen - het is een hartverheffend schouwspel!

II
In den Kasai.

15 Juli.

Wat een heerlijke morgen!

Vóór het heelemaal licht is, zijn wij al het bed en de tent uit. Wij ontbijten snel. Eer het kamp opgebroken is, zijn wij op weg.

In de frissche, lichtende lucht stappen wij flink door.

Achtereenvolgens halen wij groepen van dragers in, die met de proviand, met stukken van onze tenten, met de kisten kleederen op het hoofd of over den schouder, als een slang zich heenwinden over het kronkelend pad.

Ik houd van dit frissche, vrije kampleven.

Ik ken geen aangenamer manier van reizen: *omnia secum portans*.

Hoe dieper dringt men in het wezen van het land, hoe juister ziet men de toestanden!

Dat wondere Afrika!

Het heeft mijn hart veroverd.

Na maanden blijft hier alles voor mij nieuw en interessant.

Onderweg vertelt mij de district-commissaris, die ons sedert gisteren is komen vervoegen, allerlei belangwekkends over de streek.

Hij is er niet zeer tevreden over dat ik de werken te Djoko-Punda heb doen staken, en besloten heb dat de hoofdplaats van het district daar niet wordt heen geplaatst, maar te Luebo blijft. Hij geeft mij lokale redenen voor die verplaatsing.

Maar ik blijf bij mijn besluit, dat er geen spraak kan van zijn den spoorweg B.C.K.[1] uit te voeren volgens het bestaande-de plan, waarbij de lijn te Djoko-Punda op den Kasaï zou uitloopen.

- ‘De rivier is niet voldoende bevaarbaar, zeg ik. Duizend

(1) B.C.K. is de verkorting van Bas Congo Katanga, den spoorweg die Katanga met Beneden Congo moet verbinden.

kilometers spoor te bouwen om vast te zitten in een ondiepe en onbruikbare haven, die dwaling wordt niet begaan.'

- 'Maar, Heer Minister, iedereen is van gevoelen dat het plan goed was en dat men dadelijk met de uitvoering moest beginnen; daarom waren wij te Djoko-Punda aan het bouwen gegaan.

- 'Ja, zegt majoor Paulis, maar er zijn in Afrika vele menschen die over water en waterwegen rare begrippen hebben: al wat breed is schijnt hen bevaarbaar of bevaarbaar te maken. Wat zullen wij aanvangen met eenige duizenden ton koperertsper maand te Djoko Punda, zoo wij ze moeten overslaan en verder voeren naar den Stanley-Pool in scheepjes van vijftig ton? De Minister heeft heelemaal gelijk.'

- 'Hoor eens, Heer Commisaris, zeg ik, te Djoko-Punda en elders onder de vaart daarheen heb ik talrijke lui gehoord die de rivier en de vaart sedert jaren kennen. Ik heb zelf gezien hoe de rivier er uitziet! Het B.C.K. plan met eindpunt te Djoko-Punda is onuitvoerbaar.'

- 'En indien de heele reis van den Minister in Congo, besluit Paulis, tot niets had gediend, dan tot dit besluit, dan ware zij alleen daarom de moeite en den tijd waard!'

Zoo vordert de reis.

Wij komen door kleine, weinig voorspoedige dorpen.

De wegen en de hutten zijn slecht onderhouden.

De bevolking schijnt dun gezaaid.

Zij geeft blijk van weinig vooruitzicht, weinig arbeidslust!

- 'Verleden jaar is de oogst hier buitengewoon goed gelukt, zegt de Commissaris; dit is voldoende geweest opdat men dit jaar minder grond heeft bebouwd, maar ik vrees dat er gebrek komt. Zoo handelt de neger nog altijd, als een groot kind, en goede raad helpt niet veel.'

Al koutend komen wij goed vooruit. Maar het wordt drukkend warm, en wij hebben nog heel wat weegs af te leggen indien wij morgen Luebo, de hoofdplaats van het distrikt, willen bereiken.

Wij besluiten de *tipoi's* te gebruiken, ofschoon ik meer van loopen hou. Maar de tijd dwingt!

Hoog gezeten op de schouders onzer dragers, vorderen wij, nu snel.

Men schokt duchtig, maar men heeft een ruim zicht over het land.

De tipoi-jongens lossen elkaar om de tien minuten af, en zingen, terwijl telkens twee van hunne makkers - één voor, één achter - den dubbelen bamboesstok, waarop de zadel ligt, torschen en in korten draf er mee voort snellen. Zij leggen zóo een tiental kilometers per uur af.

Een schilderachtige vaart - welke zij dol prettig schijnen te vinden.

Tegen elf uur bereiken wij een groot dorp, Kasangisha, dat er voorspoedig uitziet.

Het is onze pleisterplaats.

De tipoi-jongens juichen en de groep, die het eerst aankwam, kraait victorie en zingt, en spot met de anderen.

Slechts langzaam komen onze dragers ons vervoegen. Het wordt ruim drie uur eer onze tenten opgesteld zijn.

Wij hebben ons ondertusschen met een rieten afdak tevreden gevoeld om een koud ontbijt te nuttigen en ons voor de middagzon te beschutten.

Dan volgt de gewone siesta.

Om drie uur, bespreking der lokale toestanden. Ik heb de hoofden der omliggende dorpen en stammen naar hier doen roepen. Zij zijn van heinde en ver gekomen en wel een vijftigtal sterk. Tegen vier uur zitten zij in een ruimen kring onder een grooten mango-boom en de District-commissaris dringt er fel op aan dat ik een toespraak van eenig belang tot hen zou richten.

- 'Vindt U dat noodig? Zij zullen niets verstaan!'

- 'Zij zouden het niet begrijpen dat U hier is gekomen en hen niets te zeggen zou hebben.'

Een wondere vergadering!

Ik heb al in allerlei omstandigheden gesproken, maar tot zulke zonderlinge schaar toehoorders nog nooit.

De eenen zijn half naakt, de anderen in wit of khaki gekleed, weer anderen dragen een gekleurde 'pagne', soms een versleten zwarten rok. Allen op hun Paaschbest voor deze gelegenheid! Maar het koddigst zijn eenigen onder de oudsten die over jaar en dag, nog uit de dagen van Leopold II,

een afgelegde roode livrei van het Belgisch Hof hebben ontvangen, en er fier mee pralen, al is menige vergulde knoop zoek geraakt en al ontsiert meer dan eene vlek het oorspronkelijke vermiljoen! Rondom hen zijn de dorpslieden, de dragers, de kinderen geschaard. Verder achteruit staan de vrouwen, op eerbiedigen afstand.

Mijne toespraak wordt bijna zin voor zin vertaald, door den District-Commissaris in lingala, door een tolk in de gewestspraak.

De vergadering luistert ademloos.

Mijne rede luidt ongeveer als volgt:

'Hoofden van den Kasaï,

'Ik groet U en ik wensch U heil en gezondheid!

'De hoofden en de bevolking dezer gewesten worden geroemd om hunne schranderheid en geen uwer stammen moet voor andere volken in het uitgestrekt Congoleesch Rijk onderdoen.

'Waarom dan, Hoofden en Volk van den Kasaï, heb ik moeten vaststellen dat in de streken, door mij doorloopen, de landbouw, de woningen en uw eigen toestand zoozeer ten achter staan bij wat ik in andere streken heb aanschouwd?

'Is het niet uw eigen belang goed gehuisvest, goed gekleed, goed gevoed te zijn?

'Uwe wegen zijn niet slecht aangelegd, maar zij zijn zonder zorg onderhouden.

'De tijd is voorbij voor U om als wilden in een hoek van het woud of aan een kreek langs de rivier te leven.

'Toen was er geen zekerheid, geen orde en geen rust in het land. Niemand kon het gebied van zijn stam verlaten zonder gevaar te loopen gevangen te worden genomen, tot slavernij gedoemd te zijn of gedood te worden. Nu kunt gij gaan waar gij wilt, vrij en ongedeerd.

'Nu zijn er stoombooten op den Kasaï en de Lulua; er zijn spoorwegen in het land; voortbrengselen, die gij vroeger wegwierpt, zooals de palmnootjes, worden u duur betaald; rijkdommen, die gij niet kendet, worden ontdekt en bewerkt, zooals in de mijnvelden van Tjikapa.

'De oude tijd zal nooit meer terugkeeren, en om in den

nieuwen tijd te leven is het onontbeerlijk dat ieder arbeide, dat er meer velden worden aangelegd, meer voedsel gewonnen, meer produkten vergaard.

'Maar de instellingen en gebruiken waaraan gij gehecht zijt, de hoofden van uw eigen keus, door gebruik en overlevering aangesteld, willen wij eerbiedigen.

'Tegen het ijveren van menig heerschzuchtige, die den erkenden en wettigen leider van zijn stam of zijn dorp wenscht te negeeren, waarschuw ik met nadruk.

'Zulk drijven zal bij ons geen steun vinden.

'Eerbiedigt uwe hoofdmannen, volgt hunne leiding. Het is onze wil en uw belang!

'Er zijn echter groote kwalen die u teisteren en bedreigen. Gij zijt de kinderen des lands, en wij zijn vreemd aan lucht en bodem; nochtans zijn er vele ziekten waar wij aan ontkomen en waar gij onder bezwijkt. Vooral onder uwe kinderen is de sterfte schrikkelijk. Waarom? Omdat wij geneeskundige middelen kennen en gezondheidsregels volgen, die u onbekend zijn. Ik wil dat die u geleerd worden en dat zij, met uwe medewerking, als een groote zegen over het heele land gaan. Daarom vraag ik aan de hoofden en aan de inlandsche dokters ons eenigen onder hunne kinderen en neven toe te vertrouwen. Wij zullen ze in bijzondere geneeskundige scholen opleiden, hen de voornaamste ziekten dezer gewesten leeren bestrijden en zullen u dan de jongens terugsturen, in uw midden, tot heil voor allen.

'En nu wensch ik allen voorspoed en goede gezondheid.'

Een der hoofdmannen antwoordt om de instemming van allen met mijne woorden te betuigen en te beloven dat zij hunne beste krachten zullen inspannen, nu zij goed weten wat wij willen.

Van de verklaring over de geneeskundige opleiding van jonge inlanders spreekt hij bijzonder met instemming.

Maar dan worden wenschen geúit en grieven ter sprake gebracht.

- 'Het leven is te duur!
- 'Waarom zijn de katoenweefsels nu zoo veel kostelijker dan vóór den oorlog?

- ‘Wil “Boula Matari”, daar hij nu toch daar is, den Portu-geeschen koopman geen “goede manieren” leeren? - dit wil zeggen: goedkooper prijzen stellen. Waarom mogen de kooplie geen buskruit verkoopen? Waarom kunnen de hoofdmannen zich geen achterladend geweer aanschaffen? Zou men voor het bouwen van wegen geen werktuigen willen leveren?’

Verscheidene inlanders spreken in dien zin.

De inlandsche sprekers zijn zeer bezadigd en beknopt.

Dikwijls betuigt de vergadering hare instemming.

En het wordt een heel werk voor den District-Commissaris hun van antwoord te dienen en aan de zwarte vergadering het spel der wetten van het ekonomisch verkeer en de gevolgen van den oorlog aanschouwelijk en duidelijk te maken.

En terwijl ik luister, treft mij nog eens te meer het wondere van zulke bespreking, die heelemaal naar het hart der inlanders is. Zij zelven zijn onvermoeibaar in het redetwisten en praten: in het dorp, in den stam is alles stof tot vergadering en debat.

- ‘Bij de meeste stammen hier, zegt mij de Gommisaris, vindt men midden in het dorp een soort van raadzaal, meest een hangar met rieten dak. Onder het rooken van groote pijpen, en het drinken van palmwijn uit sierlijke kalebassen, worden de zaken der gemeenschap besproken. En natuurlijk is het een buitenkansje in Kashangisha den Minister van Koloniën - *“Boula Matari*”[1] in een zijner hoogste uitdrukkingen - aan het woord te hebben gehoord. Jaren nog zal dit worden verteld!’

De zon is ondergegaan eer de vergadering eindigt. De zwarte gestalten der hoofden, in de violette schaduwen, verdwijnen één voor één met hun gevolg al pratend in het woud.

De slingerende paden en het donkere bosch hooren hunne nabetrachtingjen. Het gegons der stemmen bereikt nog een tijdje ons oor, maar hooger dan die menschentaal klinkt weldra het gezang der krekels, het groote concert van den tropischen

(1) *Boula-Matari*, soms ook *Boula-Matadi*, is oorspronkelijk de inlandsche toenaam van Stanley en beteekent: “de man die de rotsen doet springen”, waarschijnlijk omdat Stanley, op zijn tocht voor rekening van Koning Leopold II, met dynamiet sommige rotsen, lastig voor het vervoer van zware stukken, uit den weg ruimde. Nu zijn die twee inlandsche woorden iets als de naam van ons gezag, van de groote overheid geworden.

nacht, en het lijkt mij een half-spottend commentaar op menschelijke woorden en koloniale welsprekendheid.

Vrijdag 16 Juli.

Wij bereiken tegen 10 uur het dorp Mahako; wij zijn nog twee en half uur van Luebo, de hoofdplaats van het district. Indien wij nu voortreizen, gaan wij daar op het brandend middaguur aankomen. Ik heb medelijden met de officieele wefeld, die zeker in rang en rei klaar zal staan, om ons te begroeten, zoohaast onze naderende komst wordt gemeld; ik besluit de heete uren in Mahako door te brengen, des te meer daar het van inlandsch leven in het dorp prettig wemelt en krioelt.

De bevolking is feestelijk gestemd, en het duurt niet lang of overal wordt gedanst. Hier zijn het de vrouwen, daar de kinderen, elders onze *tipoi*-jongens. Het wordt alles begeleid met gezang en gelach.

Te mijner eere, naar het schijnt, komt een van hoofd tot voeten verkleed inlander met een groot leelijk en schrikwekkend masker te voorschijn en springt en huppelt vóor onze tenten, tot groot vermaak van de kinderen. En nu slaat de vreugde eerst ten volle uit; de beweging van schouders, borsten, heupen wordt hartstochtelijk; het is als een feest van levend brons onder de laaiende zon. Wat een kleur!

Van onder de verandah van de vreemdelingenhut kijk ik naar het vroolijke volk. Eenige negerhoofden zitteen daar voor onze hut neergehurkt, in kalme waardigheid. Een paar dragers staan recht, en de zon doet hunne prachtige, gespierde lichamen blinken. Het licht blaakt wit en schroeiend op den zandigen bodem, op de hutten, op de palmboomen, op de dansers, die wilder en luidruchtiger doen. Hunne beweging, hunne vreugde, door geen zonnehitte te bedaren, zetten nog meer kracht bij aan dit wondere schouwspel.

Wanneer wij ons, na den middag, in beweging zetten, ontwikkelt zich de feestvreugde langs den geheelen weg.

Wij zijn nu te midden van mooie Baluba-dorpen, die zich om wille der blanke neerzettingen hierheen hebben verplaatst. Die bevolking voelt zich als een deel der blanke wereld. De menschen weten dat het feest is! De vrouwen en kinderen dragen

groene palmen. De mannen komen uit de hutten, groeten en juichen. En het alles gaat in lossen loop, vóor en achter onze *tipois*, die op gestrekten pas Luebo naderen langs den met sierlijke boomen beplanten weg.

Niets is zoo aanstekelijk bij den neger als pret maken en vroolijk zijn. Waarom zíj loopen en toejuichen en palmtakken dragen weten waarschijnlijk de meesten niet, maar de vreugde is hun voldoende!

Luidruchtiger en luidruchtiger wordt de stoet, hoe meer hij in getal toeneemt. De vrouwen zijn het uitbundigst. Zij dansen in de warme zon, zij zingen of gillen het uit op de hoogste noten van hunne stem; van tijd tot tijd bewegen zij de hand af en toe voor de lippen en zetten zoo het juichen afwisseling en kracht bij.

Mijne *tipoi*jongens hebben het dol van pret en rennen zoo snel als hunne beenen hen dragen willen.

Zoo dalen wij naar den oever der rivier af, in de gouden straling der middagzon, een lachende, dansende, kleurrijke stoet, terwijl aan den overkant van het water, al de witte uniformen van de district-hoofdplaats heel stijf en vormelijk staan te wachten.

26 Juli.

Onze stoomboot nadert Dima, den hoofdzetel van de Kasaï-Compagnie in dit gewest.

Wij gaan aan wal, waar de Directeur ons afwacht.

Langs den oever een uitgebreid werkhuis met machines, electriciteit, eene werf voor bouwen en herstellen van schepen, en het huis van den atelieroverste.

Rechts zijn het magazijnen, die vol zakken palmnootjes liggen.

Alles is uit baksteen opgetrokken.

Achter deze gebouwen is er een mooie tuin met coco-boomen, palmen, roode acacia's, bamboes en sierplanten, ook eenige struiken koffie. Daar midden in staan de huisjes der beambten. Elk huisje heeft eene kamer en eene verandah. Verder zijn daar grootere gebouwen voor het bureel, voor den mess, en het huis van den bestuurder. Dit laatste heeft eene verdieping

en eene verandah boven. Het is eene zeldzaamheid, hier, die bouwtrant: alles is gewoonlijk gelijkvloers. Maar daarboven zit men luchtig en genoeglijk en heeft men een fraai uitzicht op den tuin, op den breeden stroom, en op het woud, dat het station omringt.

Alles is goed onderhouden, praktisch opgevat.

Het geheel maakt een indruk van soliede, blijvende inrichting.

27 Juli.

Van morgen is het jacht op krokodillen!

Op de zandbanken of aan de lage oevers verlustigen zij zich in de zon.

Eenige schoten vallen.

Majoor Paulis mist een jong dier, dat netjes op een boomstam gekropen, zich aan de voorbijstoomende boot niet eens stoorde.

Kapitein Görensen is gelukkiger en treft een echt monster, geelgroen, dat zich had dik gegeten, en in het gras half verborgen lag. Een laatste maal slaat de geweldige staart. Een tweede schot treft den wreeden, platten kop. Het bloed gutst er uit. Het groote beest beweegt niet meer.

Wat een vreugde onder de bemanning en de boys! Zij springen aan wal, bekijken en betasten het ondier, slaan er een streng rond en gaan het onder maatgezang aan boord hijschen als opeens onze boot, door den snellen stroom voortgestuwd, afdrijft en hen alleen met den dooden kroko op de zandbank laat staan.

Een geweldige schreeuw! Eene herrie van zwarte gebaren in het schitterende licht!

Na heel wat manoeuvreeren krijgen wij weer voeling met den oever; mannen en buit geraken aan boord.

Het gevelde dier wordt op het voordek neergelegd. Het is ruim drie meter lang. De negers dansen van pret. Alle inlanders zijn dol op vleesch. Maar het is raar en kostelijk en zij bekomen het zelden. Ook eten zij alles: hippo's, apen, olifanten, kroko's. En voor den kroko komt daar nog de voldoening bij een gevaarlijken vijand onder den tand te krijgen!

Het monster wordt dan ook zorgvuldig gevild. Ik ga het bekijken. Het lijkt zeer appetijtelijk, blank als kalfvleesch.

Onze negers lekkerbekken om het buitenkansje en tot laat in den avond zal het een pret zijn zonder eind.

Ietwat verder op de rivier krioelt het van hippo's, heele kudden van tien, twaalf stuks, maar zij blijven buiten schot of duiken juist onder wanneer de afstand gevaarlijk wordt. Toch schiet men een paar maal, zonder uitslag. Wanneer de dieren dan wat verder weer boven komen, steken zij netjes twee ooren en de oogen boven en schijnen te zeggen:

- 'Probeer nog eens, toe!'

Ook onze negers moedigen de schutters aan.

Maar het mag niet baten.

Misschien hebben de groote, logge dieren het gevaar reeds leeren kennen.

Er zijn beroepsjagers, die het vleesch der hippo's laten rooken of het inzouten en er te Kinshasa bij de zwarte bevolking een goeden prijs van maken.

- 'Is het eetbaar?' vraag ik.

- 'In den ouden tijd, zegt Majoor Paulis, hebben wij regelmatig hippo-biefstukken gegeten! Wanneer er niet meer dan twee schotels van dien aard per week in den mess te Leo ter tafel kwamen, waren wij zeer tevreden. Het vleesch is wat tranig, maar het is niet slecht.'

De vaart stroomafwaarts vordert snel en het leven aan boord is zoo genoeglijk als rustig.

Heel deze streken zijn zeer weinig bevolkt.

In de tijden van den slavenhandel moet de bevolking hier fel geleden hebben. Dit land was gemakkelijk te bereiken.

Maar wat nu voor ons een voordeel is, was toen een nadeel voor de negerstammen. De kust, nu het uitgangspunt van orde en vooruitgang, is eeuwenlang de hatelijke slavenmarkt geweest.

En thans staan wij voor het probleem hoe de vermeerdering der bevolking te bekomen! Geeft mij dertig miljoen menschen in Congo, - en het is de rijkste kolonie ter wereld!

28 Juli.

Hoe dikwijls heeft men mij van de tropische stormen gesproken! Zal ik er heden een zien?

Het is al vroeg drukkend heet. De s/s *Genenal Strauch* vaart als door gesmolten lood.

Na den noen komt opeens het onweer op.

Woeste, geweldige wolken, zwart en zwaar; vale valsche kleuren over heel de natuur als een floers van onheil; tragische lichteffekten! Dan barst de storm los, verschrikkelijk in al zijn vernielzucht, onbeschrijflijk door den grootschen aanblik van losgierende overmacht!

Bij de eerste teekenen is ons groot schip aan wal gemeerd: het varen is te gevaarlijk bij die tropische stormen.

Kort daarop is alles weer kalm, en wij kunnen onze reis voortzetten.

Wij hebben den Kasaï verlaten en varen weer op den Congo, maar het is nu een zeer veranderde stroom in een zeer veranderd land.

In de groote vlakten onder den Evenaar, die het centrum van het tropische Afrika vormen, regelt de Congo naar willekeur zijnen loop. Door niets gestoord, zet hij zich breed uiteen. In zijne wateren liggen honderden eilanden en zandbanken uitgespreid. Maar om den Oceaan te bereiken moet hij zich nu een weg banen door het bergland, dat den boord vormt van de reusachtige binnenlandsche kom. Nu is de stroom veel enger en rijzen de oevers hoog op aan beide zijden.

De heuvels dringen het machtige water in een eénige bedding, diep en met snellen stroom.

Schoon de storm voorbij is, blijft de lucht zwaar en drukkend.

Ik tracht te werken aan verslagen en nota's, maar over mij komt opeens de groote zwakheid - het groote moezijn van Afrika. Men voelt zich verlaten. Het werk schijnt als bergen zoo hoog, en zoo loodzwaar als de hemel zonder zon - de eeuwig grijze hemel en het droge jaargetij in de kuststreek.

In zoo'n uren voelt men eerst recht wat innerlijke kracht de missionaris en de koloniale ambtenaar hier noodig hebben om aan hun taak het hoofd te bieden en hoe onontbeerlijk voor hen een hoog moreel ideaal is!

LOUIS FRANCK.

In Duitsche Gevangenis

Uit het dagboek van Mr Franck, onder de oorlogsjaren, drukken wij het volgende stuk af. Het zijn de eerste indrukken in de Duitsche celgevangenis.

Het oorspronkelijke handschrift draagt de zegels der gevangenis van Bonn en van het gevangenkamp van Celle-Schloss.

Bonn, Kon. Gevangenis. Cel 226.

21 Maart 1918.

Het is heden het begin der vierde lente, die over den oorlog opgaat.

Ik zit sedert gisteren in de Koninklijke Gevangenis te Bonn, cel 226 - 9 meter vierkant - 27 kubiek meter lucht.

Mijn humeur is uitstekend.

Ik zal niet zeggen dat ik zing, want ik heb geen stem en de reglementen, de 16 paragrafen van de 'Hausordnung' laten het niet toe. Maar wanneer ik dezen morgen, na een lekkeren nacht, ben wakker geworden, heb ik eens goed rondgekeken in mijne 9 meter vierkant,... naar mijne tafel, mijn schabel, mijn schapraai, en mijn... overig mobilier en dan... dan ben ik hartelijk aan het lachen gegaan, en wel zoo hartelijk als ik nog sedert het begin van den oorlog heb gelachen - en dit is niet dikwijls gebeurd!

Dit lachen was spontaan, hartelijk, tintelend, frisch als bronwater. Ik heb er nog deugd van. En de reden was eenvoudig dat ik opéens bedacht hoe belachelijk het is te gelooven dat men door zoo'n middelen den weerstand in België gaat bedwingen!

Het is duidelijk dat mijne gevangenneming en verbanning rechtstreeks voortspruit uit mijn laatste protest tegen de activistische drijverijen.

Ik kan er mij niet over beklagen, ik was verwittigd.

Hoe zoo'n overbrengen gaat van twee gemeentelijke magistraten in het jaar 1918?

Dinsdag was het te Antwerpen de dag van het afscheid.

Mijne vrienden hadden tot op het laatste oogenblik hoop gekoesterd. Zij dachten er in te gelukken, niet de hulp van Markies de Villalobar en gezant M. van Vollenhoven, mij in België te houden. Daar men mij slechts over Comiteits- en Stadszaken mocht spreken, kon ik niets zeggen of doen, en moest hen wel laten begaan, na hun met een half woord gezegd te hebben: 'Niets tegen de waardigheid.'

Nog Vrijdag waren zij zeker te gelukken.

Nu was het uit!

Voor hen was de slag wel hard!

Allereerst voor mijne vrouw.

Reeds om 9 uur was zij daar, met al mijne broers en zusters. Het was een pijnlijk oogenblik, in dat vuile bureeltje van den bevelhebbenden onder-officier, waar het portret van den Koning als erfprins, nog geheel jong, is blijven hangen, nu met een Hindenburg en een von Mackensen over hem. Maar het zijn allen dappere zielen en ze hielden zich flink. De tegenwoordigheid der vreemden, de machthebbende onder-officier, die niet weg mag, zelfs op dit oogenblik, was hard, vooral voor Henriette.

Gelukkig was er heel wat te regelen: reisgoed te kiezen en te verpakken, voedsel mee te nemen - een gewichtig punt! - instructies voor mijn kabinet, voor de bank, geldzaken, en wat dies meer... en bijna geen tijd!

'Voor de familie is een half uur toegestaan,' zei de onder-officier waarschuwend. Wij willen niets vragen. Maar voor mijne arme vrouw is het toch te veel.

Op de koer, de groote ijle koer der kazerne, wachten reeds de Burgemeester en Schepenen Cools, Royers en Baelde gemeen-teraadsleden, dan M. Bunge, Senator Ryckmans, Friling, Gyselynck, Kreglinger, enz. de eenen afgevaardigden van de Stad, de anderen van het Nationaal Comiteit, allen trouwe vrienden.

- 'Zal ik dezen namiddag niet mogen terugkomen?' zegt mijn vrouw.

- 'Dat moet de Commandant beslissen,' antwoordt de onder-officier.

Half getroost met de hoop in den namiddag te mogen terugkomen, verlaat mijne vrouw mij dan, de arme.

De Heeren van de Stad en het Comiteit komen binnen.

- ‘Ook een half uur,’ zegt de onder-officier.

Zij zijn allen nog diep onder den indruk van hunne ontgoocheling.

- ‘Ik dank U hartelijk,’ zei ik, ‘voor al wat U met goeden wil, naar uw beste vermogen hebt gedaan; maar troost U en vermant U: ik kan best tegen deze gebeurtenissen op; mij klein krijgen, dat gaat niet. Het zijn de gevaren van den strijd en van den tijd. Het is voor het land. Laat ons snel zien wat wij moeten afhandelen.’

Met de afgevaardigden der Stad besprak ik toen den toestand: de volledigingvan het College, de financeering der oorlogsuit-gaven voor het toekomend jaar. Ik overhandig den Burgemeester een blanco-ontslagbrief, hem toevertrouwd om de onder-handelingen en schikking voor het aanvullen van het College gemakkelijker te maken.

Met de afgevaardigden van het Nationaal Comiteit voor de Provincie, regelen wij even snel wat te regelen is; nl. het voorzitterschap, waar te nemen door Mr. Bunge en eenige hangende zaken.

Eensgezind en onbedwongen.

Ten slotte verzoek ik mijne vrienden, het personeel van beide instellingen - Stadsbestuur en Comiteit - mijne hartelijkste groeten over te brengen.

Allen hebben tranen in de oogen.

Op de koer staan er eenigen met wie ik gedurende deze 3 ½ jaar veel in betrekking ben geweest; zij hebben geene toelating tot bezoek, maar onder de kleinen - soldaten hier, onze menschen ginds - ontstaat er al dadelijk een conspiratie en zij zijn niettegenstaande de wachten tot in het gebouw binnengeslopen: het zijn een paar mijner bedienden, boden van het Stadhuis, mijn chauffeur Dufourny; de groote struische man snikt als een kind en balt de vuisten.

In mijn cel teruggekeerd doe ik het noodige aan pak- en schikwerk.

Om 2 uur is mijne lieve vrouw weder daar; men heeft haar dan toch de toelating gegeven nog eens te komen: zij brengt de handbagage, alles prachtig in orde; een heele nacht heeft zij er

met een van mijn broers aan gewerkt, en geschikt! Ook van mijne schoonmoeder, de tachtigjarige, brengt zij groeten en nieuws, en vriendschapsbetuigingen van heinde en ver. Eindelijk moet zij toch vertrekken...

Nog een oogenblik, óver den tijd, gunt haar de aankomst van Consul Pedro Saura, de directeur van het Spaansch-Nederlandsch Comiteit, die, uit Brussel toegesneld, mij de hand komt drukken en een hartelijken brief van Francqui meebrengt, alsmede de groeten van Markies de Villalobar, die zijne spijt uitdrukt mij niet meer te hebben kunnen bereiken.

En dan is het gedaan.

Op de straat is er rumoer en hoort men het gaan en komen en gonzen van vele menschen.

Op de koer der kazerne zijn er troepen onder de wapens.

Te 4 uur komt de auto.

In de auto zit graaf Rantzau, de Plaatsmajoor in eigen persoon, die met een luitenant Ullmann ons zal wegbrengen naar Duitschland.

- 'Mijne Heeren, wij gaan per auto naar Brussel, zegt de Majoor. In Brussel heb ik een coupé voorbehouden voor den trein naar Keulen.'

- 'Gaan wij naar Keulen?'

- 'Ja, en dan verder naar Bonn.'

De bagage wordt geladen. Een oogenblik is er spraak dat een auto van de stad ons zal volgen met de bagage; maar na zich bedacht te hebben weigert Rantzau. Onze auto rijdt langs eene achterpoort uit. 'Er was volk om te manifesteeren, aan de andere zijde,' zegt de Graaf.

Het regent.

Het is een open auto, door eene tent beschut.

Op den Mechelschen steenweg herkennen mij een paar menschen en groeten, onthutst, het snel voorbij schietend rijtuig. En ik heb duidelijk dezen indruk:

Het is als de steen in het water vallend: eerst een plons, een loopende reeks kringen, die niet schijnen te eindigen, en na eenige oogenblikken is alles voorbij; de stroom heeft geen oogenblik opgehouden te vloeien. En het is ook maar goed zóo.

De vaart naar Brussel gaat onder den plasregen, met gedonder.

Beide officieren zijn zeer hoffelijk.

Graaf Rantzau noopt M. Strauss onderweegs van achter te gaan zitten, tot beschutting tegen den zwaren westerwind.

Mechelen!

Op den grijzen zwaren hemel, een dier echte waterhemels van ons land, doet de toren van St. Rombaut zich in alle pracht voor!

Hoe dikwijls heb ik dienzelfden weg sedert drie en half jaar afgelegd: het is de tweede maal dat ik het in een Duitsche auto doe; de eerste maal was bij het terugkeeren uit Contich, toen alles brandde en de puinen rookten.

De auto's van de Duitschers snorden achter en voor ons. De akeligste tocht dien ik in mijn leven heb gedaan.

Wat gebeurtenissen, wat arbeid en wedervaringen sedert dien!

Te Brussel nu. Tijdelijk, worden wij in het Koninklijk Salon, herschapen in bureau van den Eisenbahn-Commandant, ondergebracht.

De Commandant is een luitenant-kolonel, die veel in het Oosten heeft gereisd.

Graaf Rantzau stelt mij voor.

Wij praten over China en Japan.

Als de luitenant-kolonel hoort dat ik die landen ken, dat ik op de gezantschappen heb gelogeerd, dan wordt het een praten zonder einde, alsof hij mij sedert maanden kende.

Het is een dikke, stevige heer, met een zwaar glad geschoren hoofd, en een fluweelen khaki-uniform; het opzicht is eerder Amerikaansch dan Duitsch. Ik houd mij zeer koel, en laat hem vertellen.

Door de vensters ziet men de Rogierplaats, glinsterend van licht, op het natte plaveisel.

De Graaf gaat op zoek naar luitenant Ullmann.

De Commandant wordt buitengeroepen...

Ik ga dadelijk naar een der vensters, probeer het te openen; het eerste gaat niet; het tweede wel. Ik voel het en trek. Nog een oogenblik en ik ben buiten en weer onder de menschen... Maar te laat! Daar komen de Duitschers weer binnen en wij gaan naar den trein.

We nemen plaats in den ons voorbehouden coupé, M. Strauss, de twee officieren en ik; twee burgerlijke beambten, een van de Polizei en een van de commandantuur, zitten in een compartiment nevens ons tot steun voor de bewaking. Verlaat één der officieren ons, dan komt één der burgerlijke bewakers hem vervangen. Willen wij ons naar het W.C. begeven, dan vergezelt hij ons ook, en zoo voort.

De trein vertrekt.

Hij rijdt buitengewoon langzaam. Naar ik hoor zijn wij eerst morgen vroeg in Keulen, dus ruim 9 of 10 uren sporens voor wat men in normalen tijd op 5 uur doet.

Onder de reis spreken wij weinig.

Graaf Rantzau vertelt van zijn oorlogs-carrière.

Hij heeft vooreerst meegevochten in de omstreken van Tienen in Augustus 1914; dit was in de weken toen het leger van von Kluck, hetwelk de uiterste rechtervleugel der Duitschers vormde, het Belgisch leger op Antwerpen terugdrong, tevens snel opmarcheerde naar noord Frankrijk.

- 'Wij hebben geloopen, geloopen,' zegt hij.

Verscheidene malen was zijn korps in gevecht met de terugtrekkende Franschen.

- 'In den Marneslag vormde mijn bataljon den eersten troep van den uitersten rechtervleugel. Wij hadden Generaal Manoury vóor ons. Zijn leger was ergens uit Lotharingen uitgehaald en tegen ons geworpen. De Franschen zijn prachtige soldaten! Daarboven, aan den uitersten vleugel, zijn wij echter niet verslagen geworden. Ook niet door de troepen van Galliéni uit Parijs. Maar tusschen onze legergroep en de volgende Duitsche legergroep is ruimte ontstaan. Daar zijn de Franschen op losgegaan. En zoo moesten wij terug. Wij waren verslagen toen wij dachten den slag gewonnen te hebben. Ik ben daar twee maal gekwetst.' Dan zegt hij:

- 'Wij hebben te snel geloopen. Dat is eene fout geweest. En nog eene fout: dat wij niet dadelijk op Kales hebben gemarcheerd.'

- 'En sedert dien is u in tweede linie?'

- 'Volstrekt niet. Ik ben weer opgetrokken. In Champagne heb ik met mijn bataljon het Drakenbosch genomen, en werd

weer gekwetst. Genezen ben ik teruggekeerd naar Verdun. Daar heb ik gasvergiftiging opgedaan, die is op de oogen geslagen. Daarom bril ik en moest ik weg. Nu gaat het echter beter. En in Mei trek ik er weder op los...'

En hij voegt er bij, op een ondervragenden blik van mij:

- 'Na, ik wil toch dezen oorlog niet laten eindigen zonder dat ik er bij zij.'

Niets snoeverigs in dit alles!

Dit zijn nu de goede kanten van den Jonker: zijn moed, zijn vechtlust, zijn plichtbesef.

De andere zijde is de zeer kleine bruikbaarheid van die menschen tegenover andere volkeren, en zelfs tegenover andere standen in hun eigen volk.

Eindelijk geraken wij al bommelend in Luik.

In Luik, lang wachten.

Wij zijn alleen in ons compartiment gebleven. Ik ga in een naburig compartiment. Ook ledig. Ik tracht het portel te openen, maar een der Duitsche bewakers kucht, om te laten hooren dat hij daar is... Niets te doen!

Eindelijk vertrekt de trein.

Aan de grens eene kleine verrassing: het zijn vrouwen, die als kaartenknipper den dienst overnemen op den trein. De eerste die komt is een ernstig vrouwtje, in jongenspak, met reeds grijzend haar. Later komen er twee anderen, die stoeien en lachen.

Wat sociale gevolgen zijn er van die verschuiving van stielen en ambten van man tot vrouw te verwachten?

Hoeveel meer zaal het gezinsleven verliezen dan er aan ekonomische kracht wordt gewonnen?

Maar anderzijds zal men bij breedere keus, tusschen de beroepen voor vrouwen opengesteld, hun gemakkelijker diegene voorbehouden welke het best voor het meisje en de moeder passen. Ambtenaarster is toch heel wat aanlokkender dan fabriekwerkster!

Na een langen, slaaploozen nacht is de aankomst nabij; daar rijzen in de grauwe morgenlucht de twee torens van den Dom, zoo weinig sierlijk, zoo weinig beantwoordend aan de grootsche opvatting en aan de schoonheid van het schip der kerk: *Köln!*

In het station is alles grijs van soldaten.

Ook in de wachtzaal, waar wij koffie drinken, is er bijna geen tafel waar niet èen of meer soldaten zitten, dikwijls met vrouw of zuster, of geliefde. De eenen zijn frisch van huis en uitgerust na het verlof, de anderen doodmoe, slapend met open mond, na de lange nachtreis volgend op maanden veldtocht.

Wij zien broodkaarten, broodzegels, en een restauratieleven, ongeveer als bij ons, alles beperkt, maar toch aanwezig.

Na twee uur is het tijd voor den trein voor Bonn.

Het aantal treinen is sterk afgenomen. Een massa menschen, vrouwen, oude mannen, soldaten, verdringen zich op het perron. Maar Graaf Rantzau doet een coupé voorbehouden en openen. Het duurt heel wat, dit parlementeeren. Het is merkwaardig hoe elk bestuur zich Hink houdt tegenover een ander bestuur.

De stationbediende wil maar niet toegeven.

Ten slotte haalt de majoor toch zijn slag thuis: met zijn versleten uniform, zijn loopgravenpet, zijn grooten bril, ziet hij er echt krijgshaftig uit. En tot groote ergernis van eenige net uitgedoste officieren, die niet binnen mogen in den wagen, nemen wij plaats. Onder het publiek is het eene heele zichtbare verwondering over wat die ‘voorname’ burgersheeren zijn, waarvoor een majoor en graaf zich zooveel moeite getroost.

- ‘Ik heb getelegrafeerd naar Bonn dat ik weer hooge politieke ambtenaars uit België breng, zegt nog Rantzau. Wij willen U wel weg hebben uit Antwerpen. Maar U moet goed behandeld worden. En naar ik hoop duurt de oorlog nu niet lang meer.’

Van die ‘goede’ behandeling zouden wij weldra een staaltje krijgen!

Om elf uur zijn wij te Bonn.

Het station is heel verlaten.

Een policie-beambte in burgerskleederen wacht ons af. Graaf Rantzau levert ons over in zijne handen en verlaat ons; luitenant Uhlmann is reeds in Keulen vertrokken. Ook de twee burgerlijke bewakers uit Antwerpen gaan huns weegs; allen hebben deze gelegenheid waargenomen om hunne familie in Duitschland te bezoeken: eene verbinding van bestuurlijke en

private belangen, overigens natuurlijk, maar die mij doet glimlachen wanneer ik bedenk hoe zij gelegenheid hebben hun gezin te zien waar wij aan het onze worden ontrukt.

Wij stappen in een rijtuig, met den Bonn'schen politieman. De stad is grijs en stil.

- 'In plaats van 4600 studenten, zijn er aan de Universiteit ongeveer 1200, meest meisjes,' zoo verklaart onze gids en bewaker.

Nog een paar honderd meter, en achter het paleis van Justitie, midden in de stad, draait het rijtuig binnen. Wij zijn aan de Gevangenis: de traliedeur valt achter ons dicht.

23 Maart.

In de celgevangenis, juist als gewone misdadigers!

Mijne cel is nr. 226.

Zij is 4 m. lang op 2,30 m. breed, en 3,10 m. hoog, wit gekalkt, met elken geboenden vloer. Er staat een laag ijzeren veldbed, met stroozakken, dat toegevouwen eene tafel wordt. Er is ook eene kleine houten tafel, verder eene schabel, zonder rug, eene kleine schapraai.

De kleine schapraai is in vier verdeeld.

Een plan en een inventaris hangt binnen tegen het deurtje, met aanduiding der plaats waar elk voorwerp moet staan: koffiekan en glas, bord en pot, vork, mes en lepel, spiegeltje en haarkam, enz.; er zijn zoo 21 nummers, alle onder vaste disciplien.

Er is ook een plan van de cel, en wel tweemaal herhaald, eerst bekeken van het venster, dan bekeken van de deur: ook hier heeft alles zijne plaats; er zijn 11 nummers.

Alle muren zijn dik.

Zijn zij er op berekend een indruk van sterkte en ingesloten-heid te geven, als een echte kerker? Of is het een eisch der bouwkunde? Of is het systema der celgevangenis er mede gemoeid? Maar nog nooit heb ik eene dergelijke instelling bezocht, of de enormiteit der massa bouwwerk en steenen heeft mij getroffen, met de engheid tevens van vertrekken voor bestuur, advocaten-kamer en dies meer.

Kloosters zijn, me dunkt, praktischer gebouwd. Men voelt dat daar liefde woonde, en alles is hier haat en dwang.

In de cel is, op 1,90 meter van den grond, een raampje aange-

bracht. Het bestaat uit drie deelen achter malkaar van binnen naar buiten, in de volgende orde: het glasraam, een dubbel traliehek en een soort van scherm in matglas op 10 centimeter van den muur buitenuit.

Het glasraam is op zijne beurt zoo geschikt dat het bovenste deel als een waaier openvalt. De lucht kan daar binnen, maar zicht naar buiten heeft men niet. Het licht is grauw, komend door het matglas. Bij donker wleer wordt alles hierbinnen zwaar en somber. Wanneer het buiten zonnig is, ziet men vijf kleine vakjes hemel achter tralies; elk vakje is tien centimeter vierkant.

De kachel wordt van buiten gestookt, met een bijzondere soort van briketten, zou ik denken, die geducht warmte geeft in de kleine ruimte.

Alles draagt sporen van gebruik: tafel, bed, gerief. Maar het is niet onzindelijk.

Ieder gevangene onderhoudt zijne cel, tenzij een huisknecht het werk doe tegen betaling van 50 pf. per dag.

Evenals schapraai en kamer voor de ruimte, is de uurverdceling van den dag op eene tabel aangegeven.

Om 6 uur moet men opstaan.

Om 6 ½ u. aan het werk.

Om 7 ½ u. is het eerste ontbijt, brood met koffie, natuurlijk oorlogskoffie.

Om 7 ¾ uur herbegint de arbeid.

Om 12 u. middageten.

Om 1 uur weer aan het werk.

Om 6 uur avondmaal.

Om 7 uur moet men zijne kleederen, hoed en schoenen op de schabel buiten zetten.

De deur valt dicht en men gaat ter ruste.

De eerste dag brengt men geheel in de cel door.

Later komt de toelating een uur te wandelen 's morgens, een uur 's namiddags.

De twee en twintig overige uren breng ik in mijne cel door.

De verdeeliing van den dag is eentonig bepaald door de drie maaltijden: 7 ½ u. voor de koffie een kwaart uur, op den middag voor het noenmaal één uur, 's avonds voor het avondeten een half uur. Daartusschen - arbeid.

Van den arbeid voor het bestuur ben ik ontslagen: de directeur heeft mij uitgelegd dat ik wetenschappelijk werk mag doen voor eigen rekening, maar mits betaling van 2 mark per dag.

Het eten?

Het eten van de gevangenis is slecht, maar als politiek gevangene mag ik mijn eten van buiten laten brengen: het is zuiver, niet slecht; de keuken van de kleinere Duitsche steden, maar met al de beperkingen van den oorlogstijd.

Ook de prijs staat in het teeken van den oorlog: 9,75 M.

Ten slotte bereken ik dat mijn pensioen mij op 9,75 2 -|- 0,50 = 12,25 Mk. per dag te staan komt. Om hier gevangen te zitten betaal ik den prijs van een goed hotel in Lucerne of Interlaken!

Maar ik zou daar niet zooveel stof tot nadenken en opmerkingen vergaderen.

In het begin heeft men hier heel wat verstrooiing.

Bezoek bij den bestuurder, bezoek ter griffie om ingeschreven te worden en om zijn geld en zijn uurwerk te deponeeren, bezoek van den toezichter.

Dan komen al de redenen om uwe deur te openen: de huisbe-heerder, de wachter, de kalfaat of huisknecht, tweemaal het afbalen van het vuile water, en tweemaal terugbrengen, dan bij mij driemaal het aanbrengen van het eten en weernemen van het gerief, en tweemaal de promenade: rondbeeren in eenige meters vierkant, tusschen hooge muren!

Verders hoort men heel wat geruchten: een gevangene die hamert, een knecht die kuischt, soms een tram in de stad die voorbijrinkelt.

De zon schijnt buiten. De lucht is helder. Maar ik zie maar juist zes vierkante decimeters van den heelen hemel. Toch kijkt men er met vreugde naar en ik verbeid het oogenblik waarop de stralen der zon rechtstreeks zullen doordringen tusschen de tralies, boven het scherm en matglas. Dan ga ik op mijn schabel staan en kan ik mij eenige oogenblikken verlustigen met de zon op mijn aangezicht te voelen.

Een kleine Antwzerpsche kolonie is het hier, in dit hoekje der 4de afdeeling van de celgevangenis. Wij wonen met ons drieën neven malkaar: abt Vandervoordt, bestuurder van het Norber-tusgesticht, M. Strauss en ik. Wij krijgen oorlof samen te wan-

delen, zoodat wij gelegenheid hebben om cenige oogenblikken te praten, mijne medegezellen om te rooken en allen van wat oefening en lucht te genieten.

De cel is klein, het bed is hard, de nachten zijn lang, de omstandigheden weinig geschikt om tot arbeid aan te zetten, de onvrijheid pijnlijk. Wilde men zich laten gaan, zou men zich licht ongelukkig voelen. Maar wanneer men zich boven die toestanden stelt, en zijn innerlijk leven hoog en vrij houdt, kan men het hier wel uithouden.

Ik zal niet buigen.

Men zoekt ten slotte zoo dikwijls, langs moeilijke wegen een zier van verstrooiing en ontspanning. Maar in ons eigen zelven is de grootste rust. Daartoe is het voldoende ons aan hooge, heldere wetten te onderwerpen en naar het best van onze krachten voor de gemeenschap te handelen.

En dan - het is in 't leven niet noodig, gelukkig te zijn. Noodig is zijn plicht te doen!

* * *

Dezen namiddag komt het nieuws dat ik lang verwachtte.

Het offensief der Duitschers is begonnen met een geweldigen aanval tegen de Engelschen in de omstreken van Arras. Men spaart ons natuurlijk dit slechte nieuws niet in de gevangenis.

De telegrammen spreken van 16.000 gevangenen en 22 kanonnen.

Dit is het tweede telegram. Nu moeten wij nog het derde slechte telegram wachten.

Wij houden ons optimist, maar het is grievend en smartelijk.

- 'Tot hiertoe is het minder, veel minder dan de stormloop bij Verdun of die der Engelschen bij Cambrai; zal het zoo blijven?'

De zon schijnt helder. De Lente is in de lucht. Het is zoo rustig hier.

Wat een tegenstelling met het bloedbad ginds!

Wanneer ik alleen terug ben in mijne cel, lees ik in den Bijbel, die tot de kleine bibliotheek behoort, door mij meegebracht. En mijn oog blijft rusten op de woorden: 'Daar is bloed uit den wijnpersbak gekomen tot aan de toornen der paarden, duizend zes honderd stadiën ver.' Openb. XIV 20.

LOUIS FRANCK.

De Stabilisatie
Waarom werd aan 175 gestabiliseerd?

Daags nadat het Besluit-Wet van stabilisatie, door hem opgesteld, door de Regeerjmg was uitgevaardigd, nam Mr Franc k, als Gouverneur der Nationale Bank, achtereenvolgens het woord ter beurze van Brussel en ter beurze van Antwerpen. In beide steden waren de enorme lokalen propvol,

In Antwerpen, na de algemeene en technische voorwaard en der munthervorming in het Fransch te hebben toegelicht, wendde de redenaar zich in 't Nederlandsch tot het groote publiek en behandelde hoofdzakelijk de vraag:

Waarom werd de koers van 175 fr. per pond goud gekozen? *Mevrouwen, Mijnheeren*,

Wanneer men mij vraagt: ‘Waarom werd de koers van 175 fr. in het pond, goudwaarde, als grondslag der munthervorming gekozen?’ is mijn antwoord: Om drie redenen, elk van overwegende draagkracht.

De eerste reden is de volstrekte zekerheid, welke wij wenschen te erlangen. Stabiliseeren is, ten slotte, niets anders dan aan het bankbiljet weer zijn dekking in goud weergeven. Welnu, de voorraad edel metaal, dien de Nationale Bank bezit en degene, dien de Regeering voor haar door de buitenlandsche leening heeft kunnen bekomen, zijn voldoende om met volledige gerustheid en zekerheid te stabiliseeren, indien men het op 175 fr. voor een pond, op pari, doet! Zij zijn het niet meer, indien men een lageren koers, en dus eene hoogere eenheidswaarde voor den nieuwen goudfrank neemt. En dus is heel die vraag: ‘Is er in deze heele uitgestrekte zaal, iemand die een munthervorming wil wagen met nieuwe risiko's?’ (*Geroep:* neen, neen *en toe-juichingen*).

De tweede reden is dat de waarde van uw geld op de internationale markt niet van u zelf afhangt, maar van de schatting

en beoordeeling der wereld! Welnu, 175 fr. is in overeenstemming met die schatting, want dit cijfer beantwoordt aan den gemiddelden koers van onzen frank sedert drie à vier maanden, na uit de koersnoteering de buitengewone en tijdielijke invloeden te hebben gelicht.

De derde rieden is misschien nog gewichtiger: met den koers van 175, zullen wij na de stabilisatie een omloop van munt en bankbiljetten in het land hebben, die ongeveer zal beantwoorden aan den gemiddelden omloop van vóor den oorlog. Het plan der eerste stabilisatie gaf daarentegen ongeveer van 40 tot 50 fr. per hoofd méér. Met de tegenwoordige verhouding sturen wij aan op het behoud van goedkoop lieven in ons land, en zijn wij gewapend tegen het instroomen van vreemd kapitaal, dat wij na eene gelukte hervorming mogen verwachten.

De keus van 175 is dus niet willekeurig.

De Regeering heeft die keus niet beïnvloed: zij heeft Minister Francqui en mij in onze studiën volkomen vrijheid gelaten; zooals haar plicht is, heeft zij natuurlijk onze beweegredenen gewikt en gewogen, maar wanneer zij ze, ten slotte, heeft goed-gekeurd, dan is het geweest na het eenstemmig advies van het heele Bestuur der Nationale Bank.

Natuurlijk hebben wij onderzocht of wij met dien koers levensbelangen der natie kunnen schaden.

Wij zijn tot het besluit gekomen dat alle groote maatschappelijke belangen, handel, nijverheid en landbouw, werklieden en bezittende klassen zich aan dien koers kunnen aanpassen en dat wij, zoo doende, de grootst mogelijke kans bezitten om, met de kleinst mogelijke stoornis van het algemeen leven, deze groote en zegenrijke hervorming te verwezenlijken.

Gisteren kon iemand rijk naar bed gaan en 's anderen daags door de beweging van de wisselkoersen als een arm man wakker worden.

Onze stand op de wereldmarkt vermindert met den dag. Handel en spekulatie, nijverheid en uitvoer schijnen winstgevend, maar ten koste van het land. De menschen zijn rijk op 't papier, in werkelijkheid verarmen zij met den dag. Niemand spaart nog geld dat van waarde vermindert zooals de hemel van zon naar regen loopt. Het is meer dan tijd dat er aan die willekeur

en die onzekerheid een einde komt. Dit is nu geschied: de nieuwe munt, de belga en de frank, staan zeker als een rots. (*Langdurige toejuichingen*).

Natuurlijk zal men over eenige weken, als alles in orde zal blijken, profeten vinden om te verklaren dat men aan betere voorwaarden onze munt hadde kunnen redden! Al lang heeft de wijsheid der volkeren het getuigd: de bekwaamste stuurlie staan aan den wal! (*Gelach*),

Maar in het diepe gevoel van mijne groote verantwoordelijkheid zeg ik het hier luide: het is onmogelijk met zekerheid van gelukken te stabiliseeren aan minder dan aan 175 fr. in het pond.

En op zekerheid van slagen komt het aan.

Wie uwer zou bereid zijn nieuwe risiko's te loopen, nieuwe kansen van mislukking te aanvaarden, nog eens een stabilisatie-plan naar den dieperik te zien gaan, zooals voor zes maanden?

Wie dit gevaar wil loopen, die spreke en die spreke nu!

Men beklaagt de dragers van staatsrenten. Maar hun lot is dit van alle schuldeischers: de dragers van obligaties, de houders van hypotheken, al wie iets te vorderen heeft zal minder ontvangen, met den frank aan 175, dan met een frank aan 150. En naarmate die schuldvordering eenige jaren oud is, lijkt het verlies des te grooter.

Maar dit verlies wordt niet geschapen door de stabilisatie: het bestaat; het is treurige werkelijkheid, waarvan de oorzaken opklimmen tot den oorlog, tot de financieele politiek van na den oorlog, tot het niet betalen zijner schulden door Duitschland.

Het verlies bestaat; de staatsrenten staan aan 50 of 60% van hunne nominale waarde. Tot dien lagen stand zijn zij geleidelijk gedaald met de daling van den frank. Indien de frank morgen dieper zonk, zouden zij verder dalen. Zonder de stabilisatie kan dit gebeuren zooals het gebeurd is: in Juli stond de 3% aan 40 ten honderd. Is iemand bereid zulk risiko te loopen?

Welnu, aan dit gevaar stelt de stabilisatie een einde. Zij geeft niet terug wat in het verleden door andere redenen verloren is gegaan, zij behoudt wat zij nog bezit.

En dat is veel waard!

Toen ik, verleden Zaterdag, te Londen, op klokslag middag, na die lange en moeitevolle onderhandelingen, na weken zwaren

arbeid, zonder rust noch duur, eindelijk één voor één al de leden der groote Bankhuizen met wie wij de stabilisatieleening van honderd miljoen dollars sloten, hun handteekening zag zetten onder het kontrakt dat die schat goud ter beschikking stelde der Nationale Bank, toen werden mij de oogen vochtig, omdat ik dacht aan de tienduizenden en tienduizenden dragers onzer nationale schuldbrieven, aan al die kleine renteniers, werklieden en burgersmenschen, die vertrouwen hadden gehad in den Staat, en hem hunne spaarcentjes hadden toevertrouwd en ik dacht bij me zelven:

- Nu, ten minste, hebben wij gered wat ze nog bezitten! (*Langdurige toejuichingen*).

Men stelle de vraag aan al de dragers: 'Wat verkiest gij, te behouden wat gij nog hebt, of de kans te loopen meer te krijgen, maar tevens ook het gevaar nog minder te zullen bezitten?'

Ik ben er van overtuigd, dat allen als één man antwoorden zullen: 'De zekerheid van te houden wat wij nog bezitten!'

Welnu, die zekerheid hebt ge. Indien echt menschelijke voorzorgen een stabilisatieplan tegen mislukking verzekerd hebben, dan zijn al die voorzorgen genomen.

Onze frank is opnieuw vast geankerd in 't goud en die veilige ankerplaats zal hij niet meer verlaten. (*Langdurige toejuichingen*).

Maar ik durf meer voorspellen.

Niet alleen is de munthervorming tegen mislukking gevrijwaard, niet alleen kunt gij, van morgen af, elken dekkingskoop of verkoop in vreemde valuta opgeven en de kosten er van sparen, maar ik voorzie dat de dragers onzer staatsrenten en stadsobligaties de eersten zullen zijn om uit de stabilisatie rechtstreeks profijt te trekken.

Met vast staand en door goud gedekt geld, zal de rente-standaard dalen en zullen de staats- en stadsfondsen naar omhoog gaan en een beteren koers bereiken.

Het is weer tijd om terug te keeren tot beurspapier met vasten rentevoet. Wie het doet zal het zich niet beklagen. Op dezen weg zullen de dragers van staatsrenten eene tweede en groote voldoening bekomen. Niet alleen zijn zij tegen verder verlies

gedekt, maar de verkoopwaarde van hunne fondsen zal in sterke verhouding stijgen.

Wij hebben er niet van gedroomd mirakels te verwezenlijken. Wij zijn geen financieele wonderdokters.

Wat verloren werd in het verleden hebben wij niet kunnen herwinnen door een tooverslag, maar wat te redden was, dat hebben wij nu gered.

En zoo doende hebben wij den rechten weg gewezen tot herstel van dit verlies.

Die weg loopt over arbeid en spaarzaamheid - arbeid met verhoogde produktie, spaarzaamheid met snelle kapitaalvorming.

Door de stabilisatie is daartoe de vaste kans geschapen: eene gezonde munt.

Door de stabilisatie, zoals zij is verwezenlijkt, hopen wij ook dat ons land een land van betrekkelijk goedkoop leven blijft, voorwaarde zonder dewelke vele exportmogelijkheden ons afgesloten worden, en zonder goeden uitvoer kan ons landje, dat er uitzonderlijk voor aangewezen is, niet leven.

Op dien dubbelen grondslag steunend zullen wij ons er bovenop werken: nieuwen rijkdom, nieuwen voorspoed scheppen, daardoor de bestaande lasten gemakkelijker dragen en die welvaart van voorheen, met vereende krachten, tot heil van alle standen weer veroveren. Ons geslacht zal zware dagen te dragen hebben.

Mannen en Vrouwen van Antwerpen,

Uw geslacht heeft zware dagen beleefd en nog veel zal van ons worden gevergd eer die hoopvolle toekomst bereikt is.

Velen van ons zullen misschien dit beloofde niet beleven. Maar gij allen, die dapper uw plicht van arbeid en spaarzaamheid doet, zult met opgeheven hoofd het oordeel uwer kinderen mogen afwachten, want zij zullen van u getuigen:

'In de hachelijkste dagen hebben zij gedurfd, en het harte heeft hun niet gefaald.' (*Langdurige ovatie*).

Een groote Toekomststaat
Het herboren Polen

Historisch overzicht

Een heel kort samengevat brokje geschiedenis is onmisbaar om de vorming van het huidige Polen te begrijpen.

Reeds in vroege tijden werden de bekkens van Oder en Weichsel door Slavische volksstammen bewoond, die van de VIIIe en IXe eeuw af, toen Karel de Groote in Germanië doordrong, een drukking uit het Westen ondergingen.

De groote veroveraar zelf dreef de Slavische stammen ten Oosten over den Oder en ten Zuiden over het Boheemsche gebergte terug.

De drang uit het Westen nam in de Xe en XIe eeuw (Ottonisch tijdperk) nog toe en voor het gemeenzame gevaar veree-nigden zich de tot dan toe verspreide Slavische stammen en vormden een Poolsche rijk onder Miesko I. Te beginnen met de regeering van den krachtdadigen, maar brutalen Boleslas I, werd tegen de Germaansche vorsten een strijd ingezet, die, met afwisselende kansen, vier eeuwen duurde, met slechts korte tusschenpoozen van vrede. De Polen moesten deels Silezië en het Odergebied ontruimen, terwijl de Teutoonsche ridders zich aan de Baltische zee vestigden en Dantzig veroverden.

Na de nederlaag der Teutoonsche ridderorde in den slag bij Grünwald (1410) en door het verdrag van Thorn (1466), trad aan die zijde eindelijk een langdurige vrede in, die slechts op lage wijze verbroken werd bij de eerste verdeeling van Polen in 1772. Ook langs het Oosten daagde reeds vroeg gevaar op, doch deels door de verdeeling van het Russische gebied in vele vorstendommen, die gedurig met elkaar in strijd waren, deels

door de Tartaarsche invallen, waardoor de Russen naar die zijde moesten uitzien, bleet de Oostergrens van Polen tot 1772 nagenoeg ongeschonden. Met en na 1772 ging de Russische verovering des te brutaler te werk en nagenoeg de 2/3 van het Poolsche grondgebied waren na den vrede van Weenen (1815) bij Rusland ingelijfd, al droeg dit deel ook nog - was het spot? - den naam van koninkrijk. 't Was dan dat de stad Krakau, met de onmiddellijke omgeving, tot eeni kleine republiek herschapen werd, die eerst in 1846 bepaald bij Oostenrijk werd ingelijfd.

Iedereen kent ten minste bij naam de drie groote Poolsche helden: Jan Sobieski, die in 1683 de Turken dwong het beleg voor Weenen op te breken; Joseph Poniatowski, die bij Leipzig (1813) den dood vond, en Kosciusko, leider van den opstand van 1794, in 1817 overleden.

Sobieski stierf op zijn kasteel te Wilanow, bij Warschau; Poniatowski verdronk in de Elbe tijdens den slag en Kosciusko blies in Zwitserland den laats ten adem uit.

Alle drie liggen in de krypta van de Wawelkerk te Krakau begraven.

In de omgeving van die stad werd door de bevolking een kunstmatige heuvel opgericht: de Koseiusko-heuvel. Zelfs uit Amerika werd aarde aangebracht. Van op den top geniet men een prachtig vergezicht op de stad en op het landschap, dat zich naar het Zuiden tot aan de Karpaten uitstrekt.

De staatsinrichting

Natuurlijk kon na de onafhankelijkheidsverklaring geen sprake zijn van wederaanpassing van de grondwet die het oude Poolsche rijk vóór de verdeelingen bezat. Wat de staatsinrichtingen betreft vóór 1914, ook daarvan kon weinig of niets blijven voortbestaan, daar het in hoofdzaak een uitzonderingsregime gold.

Polen heeft dus naar het model der West-Europeesche landen en inzonderheid op Fransche en Belgische leest, een grondwet opgebouwd, die al de moderne vrijheden huldigt.

Goedgekeurd op 17 Maart 1921, werd ze op 1 Juni 1921 van kracht.

Die grondwet bevestigt, dat ieder burger het recht heeft zijn nationaliteit te behouden, zijn taal te beoefenen en waarborgt al de uitingen van het volkseigen. Bijzondere wetten verzekeren aan de minderheden de volledige en vrije ontplooiing van hun eigen nationaliteit. Aan alle godsdiensien worden gelijke rechten toegekend en bescherming toegezegd.

Polen heeft, wat de wetgeving betreft, het stelsel der twee Kamers, beide rechtstreeks verkozen door algemeen stemrecht, zonder onderscheid van geslacht. Voor de Dieta (Kamer van Volksvertegenwoordigers) hoeft de kiezer minstens 21 jaar oud te zijn en de gekozene 25 jaar. Voor den Senaat zijn die leeftijdsgrenzen op 25 en 40 jaar gesteld.

De verkiezing is geheim, rechtstreeksch en evenredig.

Er zijn 444 leden in de Dieta en 111 in den Senaat.

De rol van deze laatste vergadering is zeer beperkt. Zij bestudeert de wetteksten, door de Kamer aangenomen, en stelt gebeurlijk wijzigingen voor. Neemt de Kamer die wijzigingen niet aan, dan is een meerderheid van 11/20 voldoende om den eersten tekst ongewijzigd kracht van wet te geven.

De voorzitter van de republiek

Aan het hoofd van den staat, die een republikeinschen regee-ringsvorm heeft aangenomen, staat een voorzitter, voor 7 jaar door de vereenigde Kamers verkozen. Zijn bevoegdheid is door de grondwet zeer beperkt. Hij bezit het recht van veto niet en mag de ontbinding der Kamers niet uitspreken zonder hunne toestemming.

Een dusdanige inkrimping van rechten is ten slotte schadelijk voor het gezag, dat de uitvoerende macht noodzakelijk moet bezitten en de gebreken van die al te groote bevoegdheid, aan de parlementaire instellingen geschonken, zijn vorig jaar maar al te zeer gebleken. Ook werd na den staatsaanslag van maarschalk Pilsoedski, in Mei 1926, een herziening van de grondwet in dien zin van een merkelijke versterking van de uitvoerende macht in 't vooruitzicht gesteld en voorloopige maatregelen

werden aanstonds genomen, in afwachting dat de Dieta een breedere herziening in haar geheel kan instudeeren en aannemen.

De voorzitter benoemt de leden van den ministerraad; het aantal ministers is niet beperkt en in beginsel beheert de eerste minister geen enkel departement, alhoewel hij in de praktijk dit gewoonlijk wel doet.

Voor het bestuur is het land in 16 palatinaten verdeeld, die op hun beurt in distrikten onderverdeeld zijn.

Het onderwijs als hefboom van volksbeschaving en heropbeuring voor en tijdens den oorlog

Vóór 1918 waren er drie meesters en drie stelsels.

In Oostenrijksch Polen werd het onderwijs, van laag tot hoog, in het Poolsch door Poolsche leerkrachten gegeven.

In Pruisisch Polen werd het stelsel der verpruisching tot het uiterste doorgevoerd. Er bestond geen enkele officieele school met Poolsch als voertaal en zelfs in privaatgestichten werd het onderwijs in die taal niet geduld.

Men was zoo ver gegaan, in 1907 te eischen dat de kinderen van 6 jaar, bij hunne intrede in de lagere school, reeds Duitsch verstonden en spraken.

Rusland ook streefde denationalisatie na. In de Oostelijke gebieden (Wilna, Lublin) was van Poolsch geen spraak. Alleen in het vroegere koninkrijk Polen (de centrale gebieden) werd na de oproerige bewegingen van 1905, het Poolsch als voertaal geduld in privaatscholen, maar met dezen verstande, dat deze privaatgestichten geen enkel der rechten zouden genieten, aan de officieele scholen toegestaan. Toch werden deze scholen druk bezocht en vormden gansche scharen geleerde en vaderlandlievende studenten, die later in den vreemde verdere bekwaamheid zochten, meestal ook zich in 't buitenland vestigden en er de hoop op Poolsche vrijheid en onafhankelijkheid wakker hielden. Zij vormden de eerste Poolsche vrijwilligerslegioenen van 1914 in Frankrijk en elders.

Tijdens den oorlog reeds werden in de deelen, aan Rusland ontrukt, Poolsche scholen ingericht. De bevolking werkte daaraan mede met heilige geestdrift. In 1917 waren er meer dan 8000, met 700.000 leerlingen.

In 1915, na de inneming van Warschau door de Duitschers, werd de Poolsche hoogeschool te Warschau heropend. Er zij op gewezen dat de Duitschers, die Pruisisch Polen zoo stiefmoederlijk hadden behandeld, van bij den oorlog - in Russisch Polen wel te verstaan - het nationalisme beschermden en aanspoorden.

Men vergelijke even met de oorlogstoestanden in ons land.

Van zoohaast de Poolsche onafhankelijkheid gevestigd was, stond de regeering voor een zwaar vraagstuk. Het onderwijs moest gansch heringericht worden op een zelfde pedagogische bazis, rekening houdende met de moderne wetenschappelijke veroveringen op het gebied van onderwijs en opvoeding.

Vóór den oorlog bestond schoolplicht in Pruisisch Polen (8 jaar) en in Oostenrijksch Polen (6 tot 7 jaar); in Russisch Polen ontbrak niet alleen elke verplichting, doch het aantal lagere scholen was bespottelijk ontoereikend en de inrichting er van was zoo verscheiden als primitief; ook het middelbaar onderwijs liet veel te wenschen over en van technisch of beroepsonderwijs was er geen spoor.

Goede uitslagen

Men begon dus met in het vroegere Russische Polen een zevenjarigen schoolplicht in te voeren, terwijl voor de talrijke zeer verachterde kinderen een tweejarig speciaal onderwijs werd ingericht. Feitelijk heeft men eerst van het schooljaar 1923-24 af den eigenlijken 7-jarigen cyclus kunnen aanvangen, waaraan voortaan alle kinderen zullen onderworpen zijn.

De uitslagen zijn treffend.

In 1910-11 waren in Russisch Polen 370.000 schoolgaande kinderen.

In 1923-24 bereikte het aantal 1.345.000 en dat niettegenstaande de vermindering van geboorten tijdens den oorlog.

In het onderwijs wordt, dank zij de bemoeiingen van vooraanstaande pedagogen, ten volle het principe gehuldigd: moedertaal, onderwijstaal.

Op ongeveer 27.000 scholen is het Poolsch voertaal in 22.000, het Duitsch in 1250, het Rutheensch in 1300, het Russisch in 50, het Yiddisch in 120; bovendien zijn er een 500-tal scholen waar 2 talen worden gebezigd.

Wil men een voorbeeld van uurrooster voor leerlingen van 12-13 jaar (hoogste klas eener lagere school), ziehier:

Godsdienst: 2 uur; Moedertaal: 4 uur; Wiskunde: 4 uur; Tweede taal: 3 uur; Natuurlijke Wetenschappen: 4 uur; Geschiedenis en Aardrijkskunde: 4 uur; Teekenen: 2 uur; Handwerk: 4 uur; Zang: 1 uur; Turnen en spelen: 2 uur; samen 30 schooluren per week.

Na den oorlog moest er onmiddellijk voorzien worden in een reusachtig te kort aan leerkrachten. Er werden dan in de voornaamste steden tijdelijke normaalleergangen ingericht; zij duurden slechts enkele weken, en na een korte proef werd een voorloopig getuigschrift afgeleverd, waarvan de drager in het onderwijs kon aangeworven worden. Ondertusschen echter werden tevens de bestaande normaalseminariën (er waren er 71, waarvan slechts 11 in Russisch Polen) weder ingericht en uitgebreid. De leergangen loopen over 5 jaar en een ruime plaats wordt, zooals nu ook in Duitschland, aan handwerk (4 uur per week) en lichamelijke ontwikkeling (3 uur) voorbehouden.

Zooals bij ons, worden de pedagogische begrippen vooral in de twee laatste studiejaren onderwezen; zij gaan gepaard met praktische oefeningen en het aantal uren, aan die eigenlijke beroepsopleiding gewijd, bedraagt het derde van het volledige aantal lesuren. Men staat in eerste plaats de methodes voor die de zelfwerkzaamheid bij de kinderen aanwakkeren; de normalisten hebben nagenoeg in al de seminariën laboratoria voor scheikunde, physica, levensleer, pedotechnie en natuurlijk ook zalen voor handwerk te hunner beschikking.

Er zijn met het huidige stelsel 75 jongens- en 40 meisjesnormaalscholen. Zij tellen 14.000 kandidaat-onderwijzers en 17.000 kandidaat-onderwijzeressen. Zooals bij ons, zijn de normaalscholen voor meisjes meer bevolkt dan die voor jongens,

daar vele juffrouwen het behalen van een onderwijzeresdiploma als het bewijs van een degelijke opvoeding aanzien.

Voor de leerkrachten die reeds tijdens en onmiddellijk na den oorlog, zonder diploma, werden aangesteld, werden tijdelijke vakantieleergangen ingericht, loopende over verscheidene jaren en waarvan de lessen ieder maal slechts een beperkt aantal vakken omvatten.

In 1925 bv. waren er 200 vakantieleergangen, met 10.000 leerlingen.

Voor de goed gesohoolde onderwijzers worden eenjarige hoogere kursussen ingericht, met het doel ze in zekere vakken-groepen te specialiseeren, waarna ze dan voorkeur genieten bij de benoemingen in lagere scholen met 4en graad. Diezelfde getuigschriften bestaan ook bij ons sinds een vijftal jaren.

De schoolbestuurders worden gekozen onder de verdienstelijke onderwijzers die tijdens 2 jaar de leergangen gevolgd hebben van het ‘Openbaar Instituut voor Onderwijzers’ te Warschau.

In 1923-24 werd te Warschau insgelijks het ‘Openbaar Instituut voor Handwerk’ gesticht, waar, in een tweejarigen leergang, de meesters in handenarbeid, bestemd voor het middelbaar en het normaal onderwijs worden gevormd. Voor de lagere scholen worden lessen in dien aard gegeven tijdens de hoogere kursussen, in de groep ‘Teekenen en Handwerk.’

Dit korte overwicht kan ons overtuigen, dat in Polen een reusachtige poging gedaan wordt om het lager onderwijs, grondslag van alle kennis, zeer degelijk en stelselmatig in te richten en wij meenen dan ook dat over enkele jaren die uitslag zal bereikt zijn.

Het middelbaar onderwijs

Vóór den wereldoorlog was het alleen in Oostenrijksch Polen, dat in het middelbaar onderwijs de volkstaal onderwijstaal was. Deze uitstekende pedagogische maatregel was algemeen toegepast sedert 1867. Er waren in Galicië, in 1914, 157 gestichten voor middelbaar onderwijs, waarvan een 40 tal voor meisjes.

Het onderwijs in al deze scholen was zeer degelijk, en nadat

Polen zijn onafhankelijkheid terug had verworven, zijn het de vroeger-Oostenrijksche gewesten die de bekwaamste ambtenaars hebben geleverd, tot in de hoogste posten en dit natuurlijk inzonderheid wat het onderwijs betreft. De leeraars voor de nieuw geschapen normaalscholen en technische instituten komen in overgroote meerderheid uit Galicië, daar in Pruisisch Polen, hoe goed het onderwijs er anders ook was, de gezonde bazis totaal ontbrak, vermits de moedertaal er ten strengste geweerd werd.

In Russisch Polen was Russisch de voertaal geworden sedert 1869. Eerst in 1905 liet de tsaristische regeering toe dat in privaatgestichten de moedertaal onderwijstaal werd, met deze beperking nochtans, dat zulke scholen op geen enkele Staats-toelage konden aanspraak maken. Niettemin ging de Poolsche jeugd er heen en in 1914 waren er aldus 182 Poolsche privaatscholen, tegen 55 Russische regeeringsgestichten. Al deze instituten waren voor jongelingen. Het middelbaar onderwijs voor meisjes was nagenoeg onbekend, en Latijn werd er niet geleerd, zoodat hooger onderwijs voor hen gansch uitgesloten was.

De bekwaamheidsdiploma's van de instituten met Poolsche onderwijstaal, gaven geen toegang tot de Russische Hoogeschool noch tot het Polytechnicum, zoodat de meeste studenten den weg naar het buitenland opmoesten en in Oostenrijk, Frankrijk, Duitschland, België, Zwitserland en Italië de universiteiten bezochten, die voor deze vlijtig studeerende jeugd openstonden.

De privaatscholen in het Russisch gebied hebben nochtans een flink kader van ambtenaars en vooral van onderwijzers gevormd, die reeds tijdens en onmiddellijk na den oorlog uitstekende diensten hebben bewezen.

In 1919 werd het middelbaar onderwijs gansch heringericht en het leerprogramma eenvormig gemaakt voor gansch het land. Onnoodig te zeggen dat de pedagogische leidraad zeer modern is.

Het volledig gymnasium heeft 8 studiejaren.

In de laagste klas wordt een schifting gedaan: kinderen van 9 tot 12 jaar worden er aanvaard.

De 2 volgende klassen stemmen overeen met lager onderwijs van hoogeren graad (4en graad).

De 5 laatste jaren vormen ons atheneum en de leerlingen kiezen er een richting: mathesis en natuurlijke wetenschappen; - moderne humaniora (Latijn), klassieke humaniora (Grieksch-Latijn). - Het aantal middelbare onderwijsgestichten voor jongens bereikt nu ongeveer 200, voor meisjes 35 en er zijn 45 gemengde scholen.

Het aantal privaatgestichten is niet afgenomen, des te min daar zij nu eveneens geldige diploma's afleveren en aan geen uitzonderingsregime meer onderworpen zijn. Daar zijn er 100 voor jongens, 200 voor meisjes en 150 gemengde. Al deze scholen zijn aan Staatstoezicht onderworpen. Een eigenaardigheid: wanneer het onderwijs in een privaatgesticht bepaald minderwaardig blijkt, ‘tzij door ontoereikendheid van het onderwijzend personeel, ‘tzij door gemis aan degelijke methode of door gebrek aan tucht, worden de rechten tot aflevering van getuigschriften geschorst; zoodat de school verplicht is krachtdadig zich herop te werken of te verdwijnen. Aldus merkt men sinds 1922 een lichte vermindering op van het aantal privaatgestichten.

In 't geheel zijn er ruim 780 middelbare onderwijsgestichten. In 670 is het Poolsch de voertaal, in 90 een andere taal, naarmate de scholen gelegen zijn in het Duitsch, Rutheensch of Russisch gedeelte; voor sommige scholen ook is het Yiddisch de voertaal, (vooral privaatgestichten), want men vergete niet, dat 9 t.h. der bevolking tot den Israëlitischen godsdienst behooren en dat de Joodsche bevolking zeer op onderwijs gesteld is.

Het technisch onderwijs

Vóór den oorlog was het beroepsonderwijs gansch verwaarloosd.

In Russisch Polen waren er nagenoeg geen scholen waar een technische opleiding werd gegeven en waar het privaat initiatief daarin wilde verhelpen, vond het allerlei moeilijkheden op zijn weg.

In Pruisisch Polen waren er uitstekende scholen, maar zij waren vooral een middel tot germanisatie; vooral Duitschers werden daarin toegelaten om later ‘Kulturträger’ te zijn.

In Oostenrijk bekommerde de regeering zich weinig om de technische volmaking der Poolsche ambachtslieden, doch liet ten minste het privaat initiatief vrij spel.

Dat zulke toestanden een zeer nadeeligen invloed hebben gehad op het beroepsgehalte van de Poolsche werklieden, hoeft geen betoog.

Sinds den vrede werd een reusachtige poging gedaan om dat nog gansch braakliggend terrein te bewerken.

Men heeft adultenscholen, ambachtsscholen, nijverheidsscholen, handelsinstituten, scholen voor kunstindustrie en meisjes-beroepscholen gesticht. Het aantal neemt nog gedurig toe. Jammer, zooals bij ons, is er geen voldoende eenheid in het onderwijs; de gestichten zelf hangen van verschillende ministeries af, deels van het cultus-ministerie, deels van het onderwijs-ministerie. Er is ontegensprekelijk veel gedaan en er kan nog evenveel gedaan worden, eer Polen op hetzelfde peil zal staan, in dat opzicht, als bv. Zwitserland, Duitschland, Tsjecho-Slowakije, Nederland en Denemarken.

Hooger onderwijs

Elf onderwijsinstellingen worden in Polen aangezien als hooger onderwijs gevende. Het zijn de vijf hoogescholen van Warschau, Krakau, Lemberg, Posen en Wilno, de polytechnische scholen van Warschau en Lemberg, het hoogere land-bouwinstituut van Warschau, de mijnschool van Krakau en de kunstakademie aldaar, ten slotte de hoogere veeartsenijschool te Lemberg.

De hoogeschool te Krakau is de oudste; zij werd gesticht in 1364 door Casimir den Groote.

Te Krakau is de rijke en beroemde Jagellonsche boekerij.

De universiteiten zijn zeer bevolkt, in elk geval meer dan bij ons.

In Warschau b.v. zijn er dit iaar 8145 studenten ingeschreven, waarvan 2207 Israëlieten; in Krakau 6000, waarvan 1600 Israëlieten en in Lemberg zijn er 5800, waarvan 2300 Israëlieten.

Men zal opgemerkt hebben dat de verhouding van Israëliti-

sche studenten zeer groot is. De Jodenbevolking behoort dan ook tot het ontwikkeldste gedeelte der natie.

De twee polytechnische scholen hebben samen 6000 leerlingen.

Voor de andere hoogere instituten is het aantal bezoekers merkelijk kleiner.

Wij kunnen na dit korte overzicht besluiten, dat na den wapenstilstand, het onderwijs van laag tot hoog zooniet geschapen, dan toch gansch heringericht moest worden.

Het was een reuzentaak en de middelen waren uiterst gering. Een zeer breede en moderne geest in zake opvoedingsmethodes heeft hierin machtig veel geholpen.

Voor het oogenblik bezit Polen een flink ineengewerkt net van onderwijsinrichtingen, op gezonde bazis gevestigd: moedertaal, onderwijstaal. Eerst einde 1928 zullen volledige uitslagen kunnen besproken en beoordeeld worden, doch nu reeds is de weldoende invloed in al de klassen der bevolking, en niet het minst bij de lagere standen, te bespeuren. Want men vergete niet, dat de Poolsche boer niet veel hooger stond in verstandelijke ontwikkeling dan de Russische moejik, dat de Poolsche handwerkman nog de kenmerken droeg van vroegere slavernij en dat stoffelijke zorgen, vervolgingen, geestelijke ontaarding alle zucht naar hooger bij de grootste helft der bevolking hadden gedoofd.

Polen bezit echter een keurbent van ontwikkelde en vrije menschen, die misschien veel geleden, maar ook veel gezien en ondervonden hebben, die open geest bezitten voor elken vooruitgang en die een stevige waarborg zijn voor de toekomst.

Zooals reeds zoo dikwijls door de geschiedenis werd bewezen, heeft Polen in zijn bannelingen zijn beste, trouwste zonen teruggevonden.

Laat ons niet sluiten zonder gezegd te hebben, dat vooral in de steden de vrouwen een zeer aanzienlijk aandeel hebben in de intellektucele beweging; dat ze in de hoogere instituten, waar ze vroeger uit geweerd werden, nu dertig per honderd der schoolbevolking uitmaken en dat zij, in 't bezit van gelijke politieke rechten als de man, aan het staatkundig leven van Polen op uitstekende wijze deelnemen.

M. DE PRAETERE.

Het Tooneelwerk van Bernard Shaw
Vervolg[1]

Dan schreef Shaw zijn *Three Plays for Puritans*. Waarom noemt hij zijn drie stukken *Caesar and Cleopatra, The Devil's Disciple (Een Satanskerel)* en *Captain Brassbound's Conversion (De Bekeering van C.B.)* stukken voor Puriteinen? Het tooneel, zegt hij, teert op het prikkelen van het geslachtsinstinct, op het voorstellen van liefde in een romantischen, conventioneelen glans. Wat hij wil: een tooneel, dat een puriteinschen kijk op het leven geven zou, een drama, niet van onechte, valsch romantische, prikkelende en furtief zedelooze passie, maar van ideeën. Een opwerping, dunkt me, heeft de lezer van de voorrede al dadelijk gereed: puritanisme is toch maar al te dikwijls schijnheiligheid, altijd enggeestigheid, en Shaw wil toch duidelijk waarheid, verfoeit conventie - valsch romantisme zijnde toch ook conventie.

Die opwerping, hoe opvallend ook, werd echter nog niet gemaakt. Verder kan worden aangestipt, dat Shaw's zoogenaamde puriteinsche kijk zich niet beperkt bij deze drie stukken: zijn gansch dramatisch werk heeft dien, en het komt wel voor, dat onze auteur pas thans nagedacht heeft over zijn vroegere scheppingen, hun bijzonderen geest, en voor de drie nieuwe spelen een titel koos, die op alle kan worden toegepast.

The Devil's Disciple[2], geschreven in '97, is een soort van

(1) Zie blz. 337.

(2) Een vermakelijk voorval, én met betrekking tot de Shaw-kennis van den gewonen Engelschman, én met betrekking tot het door de Engelschen doorgaans vermeden en dikwijls verafschuwde woord *devil*. In de *Sunday Times* van 27-3-1927 staat volgende tijding:
‘Chesterfield, Saturday. - Chesterfield Council to-day were asked to licence the performance of the Devil's Disciple, by Bernard Shaw.
The chairman asked if a play with such a title was to be encouraged.
The Assistant Clerk said it did not sound very educational.
The application was refused until some particulars were available as to the nature of the play.’
(Den gemeenteraad van Chesterfield werd heden gevraagd, vergunning te geven tot de opvoering van ‘The Devil's Disciple’ door Bernard Shaw. De voorzitter vroeg, of een stuk met zulk een titel diende aangemoedigd; te worden. De secretaris zei, dat het niet heel ‘opvoedkundig’ klonk. De aanvraag werd afgewezen totdat enkele inlichtingen betreffende den aard van het stuk zouden beschikbaar zijn.)

melodrama, wat de bloote behandeling betreft. In den Amerikaanschen vrijheidsoorlog speelt Richard Dudgeon, een verworpeling, een wrak, een zekere rol als opstandeling. Zijn bitter karakter wordt echter veranderd door de menschelijke behandeling van Judith, vrouw van den clergyman Anderson, ook een opstandeling tegen de Engelschen. Men komt Anderson gevangen nemen. Richard Dudgeon geeft zich voor den clergyman aan en wordt meegevoerd. Anderson, dit vernomen hebbende, verandert niet tot een heilige, zooals Dudgeon, wanneer het uur slaat, wel echter tot een man der daad. Hij galoppeert weg om de opstandelingen te leiden. Richard, die, niettegen-staande zijn innerlijke verandering, toch zijn nuchteren kijk op het leven en zijn sarcastisch geeselen van domheid heeft bewaard, wordt door een krijgsraad, voorgezeten door den sceptischen generaal Burgoyne, ter dood veroordeeld, niettegenstaande de tusschenkomst van Judith. Judith had gedacht, dat Richard op haar verliefd was, maar de ongewone Satanskerel heeft haar spoedig dien romantischen waan ontnomen. Juist wanneer Richard zal opgeknoopt worden, komen de Amerikaansche troepen aangerend met Anderson aan 't hoofd, verlossen Richard en dwingen de reeds deerlijk in 't gedrang zijnde troepen van Burgoyne tot overgave.

Benevens de Shaw-aanvallen op romantische liefde en het leger vinden we hier voor de eerste maal aanvallen tegen schijnheiligheid in godsdienst en een écht godsdienstigen geest, feitelijk dien van den Satanskerel.

Uiterlijk is dat stuk een melodrama, maar juist daardoor, door het geweldig kleurrijke van het substratum, krijgen de verdedigde gedachten meer leven. En juist daarna - en dat is weer zoo heelemaal gelijk Shaw - krijgen wij een historisch spel volgens de classieke regels, een ‘history’ in vijf bedrijven *: Caesar and Cleopatra* (1898).

Historisch is het stuk niet. Ofschoon Shaw ons vertelt, dat het eenig anachronisme hier het vermelden van *bay-rum* is als een geneesmiddel voor kaalhoofdigheid, zou het niet moeilijk zijn, er vele en belangrijkere aan te stippen. Cleopatra, die zich in tapijten laat rollen om, aldus als waar overgeleverd, tot bij Caesar te kunnen geraken gedurende den slag, was eigenlijk, wanneer de handeling verondersteld is, slechts acht jaar en niet zestien... En dan weer dat perverse van Shaw: 'Egypte voor de Egyptenaren', 'kunst om de kunst' en andere dergelijke uitspraken zijn verbijsterend modern. Caesar zelf is Bernard Shaw, sprekende zooals Bernard Shaw, het eenige verschil tusschen beiden is feitelijk dat Caesar gladgeschoren en kaalhoofdig is. Maar de meeningen van Caesar-Shaw zijn het dan toch, die het belangrijkste van het stuk uitmaken: zooals in *The Devil's Disciple* worden schijnheiligheid en conventie mee-doogenloos belachelijk gemaakt, het diep-menschelijke van Caesar's afschuw voor den oorlog, voor moord en geweld, heeft een treffenden klank, en met vereering van kunst wordt een kostelijk loopje gehouden in den persoon van den estheticus Appolodorus. Britannus is de verpersoonlijking van Engelsche domheid en conventie, en een der vermakelijkste scheppingen van Shaw. Behalve in Eugene Marchbanks hebben wij, in Caesar, het eerste, en ditmaal bewust voorgestelde, personage van den *Uebermensch* naar het hart van Shaw. Daarom ook verdient dit stuk, dat overigens onsterfelijke gedeelten bevat, een eereplaats in het oeoeuvre van den grooten Ier.

Laten we terugkeeren tot den tegenwoordigen tijd - hebben we dien waarlijk verlaten? - en zien waarin de bekeering van *Captain Brassbound* (1899) bestaat. Weer is niets gemakkelijker dan het historietje; de wijsgeerige ondergrond echter is zoo eenvoudig niet. Zeekapitein Brassbound wordt, door den invloed van een vrouw, Lady Cicely, van een romantischen menschen-hater en een somber wrak bekeerd tot een liefdevollen begrijper van het leven. Iets dus min of meer in denzelfden aard als de ommekeer in Richard Dudgeon, en aangetoond in een nog wilder gebeuren, feitelijk een draakachtige rooversgeschiedenis ergens in het Atlasgebergte. Alhoewel het hier voor het oogenblik niet aangaat Shaw's techniek te bespreken, weze er toch op

gewezen dat de toen reeds meesterlijke dramaturg soms met genoegen de oudste, de meest versleten 'ficelles' opraapt en het plan van de meest afgezaagde draken navolgt: het nieuwe is altijd het verkondigen van een boodschap; het afbreken van vele waarden, en het aanduiden van hetgeen in de plaats zou dienen gesteld. Een verschil hier met *The Devils Disciple* is dat Brassbound en Lady Cicely werkelijk elkander gaan beminnen, maar die echte passie wordt ons niet aangetoond door het klassieke einde, een huwelijk. Een overeenkomst met *Candida* is stellig te vinden in de persoon van Lady Cicely, de zelfbewuste vrouw. Maar haar superioriteit wordt verder gedreven: Lady Cicely beschouwt alle mannen als kinderen in de *nursery*, als kinderen heel gewichtig doende om beuzelarijen. Een roover, of een halve wildeman, zullen haar bekoren: zij hebben zulk een 'bevallig gelaat'. Bewust toont de dramaturg dus het kinderachtige aan van het menschelijk gedoe zooals het thans is, en de aanvallen op het gerecht en rechters zooals Sir Howard Hallam, schoonbroeder van Lady Cicely, zijn hier in dat licht te beschouwen.

De *Three Plays for Puritans* vallen dus vooroordeelen en valsche idealen aan. Als zulks duiden zij op geen verandering sedert de vorige stukken. Maar in Richard Dudgeon, in Caesar vooral, ook in Lady Cicely herkennen wij personages, die hoog boven het gewone menschdom staan, zijn conventies bewust misprijzen en zijn hopelooze mislukking met medelijden aanzien. Wel is waar vinden we zoo iets in Bluntschli, in Candida, in Napoleon zelfs, maar deze zijn toch gewone menschen. Marchbanks is het niet, en de drie voornoemde personages uit *Three Plays for Puritans* duiden thans een evolutie aan in Shaw's wereldbeschouwing: de mensch is een mislukking, de *Uàbermensch* moet komen. Van die evolutie wordt Shaw hier volkomen bewust, en in zijn volgende stuk[1] *Man and Superman* wordt dat wijsgeerig geloof verkondigd.

(1) Wij mogen hier een 'outsider': *The Admirable Bashville* (1901), een burleske dramatiseering van *Cashel Byron's Profession*, wel buiten bespreking laten. Het is vooral interessant wegens de gewone aanvallen op Shaw's *bêtes noires:* liefde, familie, zedelijkheid, gerecht... en ook wegens het blank vers, nagevolgd van Shakespeare en Marlowe, maar insgelijks in het burleske... Een Venus met een bril en bakkebaarden zal nooit veel kunstwaarde bezitten, hoewel ze ons jonsgensachtig lachen doet.

Zeer belangrijk is *Man and Superman* (1903), aan A.B. Walkley opgedragen vijftien jaar nadat deze criticus eens terloops aan Shaw had aangeraden, een stuk over Don Juan te schrijven. De held is een Don Juan in een zekeren zin; de titel echter reeds wijst op een groot verschil met het type van bv. Byron's meesterstuk. Shaw heeft de psychologie van Don Juan onderzocht, de meening van het type gevat, zegt hij in den opdrachtsbrief: een superieur mensch, die zijn instincten volgt, buiten wet en zedelijkheid om, en zoo een opstandeling wordt tegen iedere instelling en tegen God. En de liefdeavonturen dan? Zij beperkten zich, in de werkelijkheid, waarschijnlijk tot een paar onrijpe intrigues met onaangename gevolgen; in het Don Juan-type hier werden die ‘volkomen daargelaten als ongepast bij zijn wijsgeerige waardigheid.’

Die aldus van Don Juan Tenorio verschillende John Tanner is een jong, rijk man, wiens werken: ‘Het Handboek van den Revolutionnair’ en ‘Spreuken voor Revolutionnairen’ een groot schandaal hebben verwekt. Hierin verschillende met schrijvers die over de meesterwerken van hun helden spreken zonder die te toonen, geeft Shaw de twee boeken van den opstandeling in extenso, - natuurlijk enkel voor den lezer. Deze man is het, die, samen met den heer Ramsden, aangesteld wordt als voogd van Ann en Rhoda Whitefield, de dochters van een overleden vriend. Wanneer Ramsden van dit testament hoort, weigert hij; toch wordt hij overhaald door Mevrouw Whitefield en Ann: deze laatste heeft er een handje van, de brave dochter, al haar wenschen te doen doorgaan als wenschen van haar ouders; Tanner had eens gezeid, dat meisjes, naast een ouderen, ook een jongeren voogd dienden te hebben, zij had haar vader aan de heilzaamheid van dien samenwerkenden invloed doen gelooven. In feite wenschte zij Tanner. Bemint zij hem? Het schijnt wel eenigszins zoo; Tanner echter maakt een lachpartijtje van die liefde; de officieele verliefde, daarbij, is de jonge dichter Octavius, die met zijn zuster Violet bij de Whitefield's inwoont.

Een staaltje van de manier waarop Shaw zijn eigen gedachten soms belachelijk maakt door ze te contrasteeren met de onverwachte werkelijkheid is de episode betreffende Violet, die, met

een trouwring aan, gezien werd toen ze bij een geneesheer aanbelde. Zij bekent het schrikkelijke nieuws: zij is zwanger. Algemeene ontzetting, behalve bij Tanner, die haar verdedigt, haar geluk wenscht, daar zij leven zal schenken aan een nieuw mensch, totdat Violet in woede ontsteekt en zegt, dat het misschien beter ware geweest, hadden ze haar gevraagd, of ze niet getrouwd wás. In werkelijkheid is ze getrouwd. Het huwelijk moest echter voorloopig geheim blijven. Waarom vernemen wij later, ofschoon iedereen het enkel op het einde van het stuk hoort: haar man is Hector Malone, een jonge Amerikaansche millonnair, die van zijn vader een adellijke dame moest huwen, en zeker geen cent meer zou ontvangen indien het nieuws bekend was thuis; dit huwelijk zou trouwens in het deftig hoogburgerlijk milieu van Violet ongunstig worden onthaald.

Hector Malone, die bij de Whitefield's vertoeft, maakt de wanhoop uit van Straker, Tanner's autobestuurder: hij heeft sneller gereden dan Straker. Tanner, met Ann sprekende, ontdekt dat het meisje, onder den invloed van haar moeder, een leugen heeft verteld: in zijn revolutionnaire verontwaardiging spoort hij haar aan, onafhankelijk te zijn, iets buitensporigs, compromitteerends te doen om zich zelf haar wil en ontvoogding te bewijzen, met hem naar Marseille rijden en dan van Algiers naar Biskra... De redenaar is gansch onthutst, wanneer Ann kalm en dankbaar aanneemt. Ze vraagt de anderen, hen te vergezellen. Het wordt een familieuitstapje; Tanner zegt aan zijn chauffeur, Ann naast Octavius te plaatsen, maar Straker heeft oogen in zijn kop: zou de jonge dame daarmee tevreden zijn? De openbaring, dat Ann werkelijk op hem verliefd is, doet Tanner in afschrik het bevel geven aan Straker, het snelheidsrecord te breken, op staanden voet met hem naar een haven en dan door Europa heen te rennen, weg van Ann naar ‘een Mahomedaansch land waar mannen tegen vrouwen beschermd zijn.’

Maar in de Sierra Nevada worden zij gevangen genomen door roovers. Het roovershoofd gaat naar Tanner: ‘Veroorloof me, mezelf voor te stellen: Mendoza, voorzitter van den Bond der Sierra. Ik ben een roover, 'k leef van het bestelen der rijken.’ Waarop Tanner antwoordt: ‘Ik ben een gentleman,

'k leef van het bestelen der armen. Druk me de hand.' Totdat losgeld komt moeten Tanner en Straker bij het eigenaardig zoodje blijven, dat vooral over politiek spreekt, - de meesten zijn conservatieven...

In den nacht heeft Tanner een droom. Die droom juist is het voornaamste deel van het stuk, verklaart de toestanden in een ander plan, en biedt een prachtige gelegenheid aan Shaw om zijn gedachten te verduidelijken.

Tanner droomt, dat hij zich in de Hel bevindt, als Don Juan Tenorio. Een oude vrouw komt binnen en vraagt den weg: zij is gansch versteld wanneer zij verneemt waar ze is. Tanner legt uit: de Hel is de plaats, waar al de afgoden der menschen worden aanbeden: recht, eer, plicht, liefde, schoonheid. Enkel de doorslechten worden hier geen pijn gewaar: er is dus geen missing voor haar; hij, nochtans, is niet gelukkig en vraagt zich af, waarom hij hierheen werd gezonden, hij die toch op aarde reeds die afgoding verfoeide. Hij vertelt haar, dat ze hier heel gelukkig naar aardsche idealen leven kan, zal geprezen en bemind worden: de mode is thans, zevenentwintig jaar te zijn, zij kan veranderen: enkel wenschen het uitzicht van dien leeftijd te hebben. Zij doet het en staat herschapen als Dona Anna de Ulloa, verbazend gelijkend op Ann Whitefield. Ana overstelpt Don Juan met verwijten voor den dood van haar vader, den in het tweegevecht gevallen Kommandant; maar die dood, zegt hij, was toeval, de Kommandant was uitgegleden; trouwens, in deze plaats bestaan geen familiebanden meer.

Het levend standbeeld van Ana's vader verschijnt. Eerst herinnert de Kommandant zich zijn dochter niet meer, en dan zegt hij, dat hij jonger is dan zij: hij stierf wanneer vier en zestig, zij wanneer tachtig jaar oud: zij moet hem beschouwen, niet als een vader, maar als een medeschepsel. Spotten de duivels met haar? Zij bidt. Maar bidden, zegt het standbeeld, is hopen, en hopen is denken aan werk en andere onaangename dingen, die de eeuwige vermaken van de Hel bede'rven. Hier is gelukkig geen hoop, zij moet zich aanpassen. Daarop verschijnt Lucifer, die haar gerust stelt: de aarde heeft hem en de Hel een onverdiende slechte reputatie gegeven. Hij verheugt zich zeer bij het vernemen dat de Kommandant besloten heeft

voor goed in de Hel te blijven. Daar Don Juan slechts het diepste misprijzen toont voor een eeuwigheid van genot, vraagt Lucifer aan Ana, of ze 'die sociale mislukking' er niet zou kunnen toe brengen, naar den Hemel te willen gaan. Ja, men heeft de keus. Maar, zooals het Standbeeld het zegt: 'de Hemel is de meest engelachtig saaie plaats der gansche schepping.' De Duivel verliet hem, gaat er nu en dan weer eens naar toe, maar zou er niet kunnen blijven. De kloof der Schrift tusschen Hemel en Hel is er enkel een van verschil in temperrament. Ana wil naar den Hemel: zij denkt, dat ze dat aan haar reputatie verschuldigd is, evenals sommige lieden zich verplicht achten, naar klassieke muziekconcerten te luisteren, ofschoon ze er zich vervelen. Iedereen kan naar die uitvoeringen gaan, weinigen echter doen het, en onder die weinigen dan nog veel snobs. Meestal Engelsclien... Het verschil wordt nog duidelijker gemaakt. Don Juan verklaart, dat de Hemel de plaats der werkelijkheid is, de Hel de plaats van verbeelding en fictief genot; indien Ana dus geluk wenscht, daar ze, zooals ze zegt, genoeg werkelijkheid op aarde heeft gehad, zou ze hier moeten blijven.

De Hemel is daad, niet illusie. Daar heerscht de hoogste activiteit: beschouwing. Beschouwing van het leven: 'die kracht, welke er steeds naar streeft, grootere zelfbeschouwing te bereiken.' Het doel van het leven is niet, zooals Lucifer beweert, vernieling en dood. Strijd kent de mensch, die geboren lafaard, toch wel, maar juist omdat een hooge gedachte dien lafaard tot een held kan maken: de katholieke gedachte, dan de gedachte van de gelijkheid der godsdiensten, met daarbij die van gelijkheid en vrijheid; later, de gedachte van menschelijke volmaaktheid. Al dat vechten laat de vrouwen en kinderen achter, zegt Ana, die twaalfmaal moeder was, maar wat is een man tot een vrouw, zooniet een middel om kinderen te hebben en op te voeden? Dat is natuurlijk de geheele man niet, evenmin is het de geheele vrouw, maar de man ten opzichte van het ander geslacht. De vrouw maakte den man sexueel verschillend na een lange evolutie, om een beter voortplantingsproces te hebben, en daar er zooveel mannen als vrouwen kwamen, ontstond er een groote hoeveelheid overtollige energie. Deze vormde hersens. Zoo ontstond beschaving. Het leven streeft, niet naar

schoonheid, maar naar hersens, om zelfbewustzijn, zelfverstand te veroveren. En, evenals de hersens ‘dat wonderbaar lichamelijk orgaan, het oog,’ deden ontstaan, zoo brengt thans het leven stilaan een geestelijk oog teweeg ‘dat zal zien, niet de physische wereld, maar het doel van het Leven, en, dusdoende, het individu in staat stellen voor dat doel te werken in de plaats van het bereiken er van tekeer te gaan en te stremmen door, zooals thans, kortzichtige persoonlijke doelen op te richten.’ Alle menschen hebben hem teleurgesteld, uitgenomen de wijsgeer, hij, die tracht, dat geestelijk oog te ontwikkelen. Kunst heeft hem wel iets geleerd, maar zij vergoodde de liefde; de vrouw had hem dus in haar macht en beschouwde hem als een prooi. Maar hij werd wijzer en zag in, hoe het toch de wil is van het leven, dat de aarde zou bevolkt zijn door het schepsel met de meeste hersens. Want er is altijd verbetering mogelijk, een bovenmenschelijk wezen, - zelf een schakel in gestadige, hardnekkig gewilde evolutie - moet komen, dat is de wil van het leven, de ‘Life-force’. Die Levenskracht wordt tegengewerkt in de Hel, en op aarde, onder den invloed van den Duivel. Zij leidt tot niets? Er moet een doel zijn in de wereld, dàt moet gevonden worden, en de Levenskracht geholpen om het te bereiken, in de plaats van alles aan het toeval over te laten, en aan het proces van de zwakste weerstandslijn. - En leidt het toch tot niets? Wel, hij zal dan toch geen verveling kennen zooals hier. Don Juan vertrekt naar den Hemel; Ana wil met hem, maar hij weigert: hij kan wel zijn eigen weg vinden, den haren niet.

De Duivel neemt de nederlaag goed op: het verlies is klein, al die vereerders van het leven verlieten de Hel: ‘Rembrandt, een kerel, die een oude tooverkol van 70 jaar met evenveel genot schilderde als een twintigjarige Venus,’ Mozart, Nietzsche, Wagner, allemaal, en allemaal met dat haken naar den übermensch. Ana echter doet hem stoppen, alvorens hij heengaat, om te vragen waar dat bovenmenschelijke wezen te vinden is; hoorende, dat het nog niet is geschapen, zegt zij: ‘Dan is mijn taak nog niet volbracht [zij slaat godvruchtig een kruis]. Ik geloof in het Leven, dat komen zal. [Uitroepend tot het heelal: Een vader, - een vader voor den übermensch!’

Aanschouwelijk dus hebben we hier Shaw's leer van de ‘Life-Force’, zijn theorie betreffende de roeping der vrouw: moeder te zijn van een beter geslacht, en ook de diepe meening van Ann Whitefield's jacht op den vluchtenden Tanner. Het einde kunnen we raden. Tanner herinnert zich den droom niet. Hij wordt gered door Ann en de anderen, en, na wat tegenstribbelen, trouwt eindelijk met haar.

Dr. FRANZ DE BACKER.
(*Wordt voortgezet*).

Gedichten

I

De dagen zijn zoo stil, zoo droef
En laag hangen de donkere nachten.
O, dat ik niet te denken hoef,
Maar zonder weten af mag wachten.

Wat toch beduidt die zengende angst,
Die d'oogen pijnschroeiend doet vragen
Om hemelschijn, omdat 'k mijn angst
Bij 't licht zal lichter kunnen dragen.

Dat ik me bij het slapen gaan
In uw nabijheid veil kon weten,
In nachten, als er sterren staan
En 'k al 't voorbije mag vergeten.

Eenmaal slechts, dat herinnering mij
Een leven geeft vol heilige droomen;
Laat, tot wien 'k steeds ‘Mijn Vader’ zei,
Ik ook eenmaal als kind nu komen.

II

Nu valt de eerste sneeuw, onhoorbaar zacht,
Uit winterwolken, drommend somber-grauw.
Ze komen stil, donsvlokjes; witberagd
Staan naakte struiken, kromgerugd in kou.

Stil speelt 't sneeuwveertjesspel en winterlacht
Boven de aarde, dood, verstijfd van kou,
Die onderworpen duldt de kille vracht
Van 't roerloos-witte kleed, der bloemen rouw.

Wat heilig-witte sluiering grafstil dekt:
'Mooi,' zeggen menschen. Maar ik denk aan al
Laatst leven, dat geen meer aanschouwen zal.

Schoon bloemenleven sterft. 't Wordt mij zoo bang,
Als ik denk hoe ver het donker jaartij strekt.
Ik huiver... als 'k niet wachten kon... zoo lang.

III

In onbewogen stillen nacht,
De boomen roerloos staan
En luist'ren. Door het lichtlied zacht
Nachtbloemen opengaan.

Reintonend stemlicht, sterrengoud
En klaar als waterklank,
Nachtvogels lied in 't donker woud:
Een droom van heiligen dank.

Jubelend in hellen klankenval,
Angstdroef in tranentoon,
Klinkt in de sombere hemelhal
Het nachtlied droomeschoon.

In de onbewogen stilte, bang
Ik op den eindklank wacht...
Als het eens was de laatste zang
En dit de laatste nacht!...

IV

Donker van bedeesden dag,
Nevel-deemstert voor de ruiten;
Kleur van vallende blaadjes buiten:
Laatste, droeve najaarslach.

Zwarte vogels wieken voort,
Statig, langs de sombere luchten;
Kleine, donkere windgeruchten
Klage-roepen, onverhoord.

Voor het venster 'k wacht zoo lang.
Droeve oogen zien in 't duister;
Naar uw stap ik hunkerend luister:
Neem mijn handen, 'k ben zoo bang!

Dat uw stemme om mij klankt,
Wegzingend mijn doodsgedachten.
Laat me bij U stille wachten:
Heilige, die niets meer verlangt.

V

Lichtklankend staat de zonnelucht,
Hoog boven kleurenheide.
Snel trekt, door 't zon-blauw-wijde
Een vogel, klein in hooge vlucht.

De bloemen vieren 't kleurenfeest
Lichtdrosnken: tot ze sterven,
Wil geen de zonvreugd derven,
Die hun het leven is geweest.

't Is alles liach en kleur en zon.
De aarde lijkt te zingen:
Dat 'k ook tot 't einde zingen kon
Van mooie, lichte dingen!

AGNES VAN DER TORRE.

Huldebetoon Jef Mennekens

Op 15 Mei laatstleden werd de dichter Jef Mennekens, gemeentesecretaris te Sint-Jans-Molenbeek, door zijn vrienden gevierd.

Bij die gelegenheid sprak Dr M. Sabbe, voorzitter van het comité, de volgende feestrede uit:

Waarde Vriend Mennekens,

Uw vrienden zijn hier vereenigd om u, ter gelegenheid van uw dertigjarige loopbaan als letterkundige, als voorstander van ons Vlaamsche geestelijk leven en als voorbeeldig ambtenaar, te zeggen hoe ze u waardeeren en hoe ze van u houden.

Ze zijn gekomen uit Brussel en Molenbeek zelf, met Minister C. Huysmans en Burgemeester Mettewie aan het hoofd, die wij hier beiden hartelijk begroeten en dank zeggen om hun aanwezigheid. Ze zijn ook gekomen uit Antwerpen, uit Gent, uit Aalst, en uit andere plaatsen meer, waar uw stille, doch volhardende werking u een sympathie heeft verzekerd, waarvan gij heden zelf den omvang kunt schatten.

En nu zou ik het zoo genoeglijk gevonden hebben hier niet op dit verhoog te moeten staan als feestredenaar, maar daar in de zaal ergens in uw nabijheid te mogen zitten. Ik zou u dan eenvoudig en hartelijk de hand gedrukt en u wellicht zonder meer omslag gezegd hebben: ‘Vriend Mennekens, wij weten er alles van, niet waar?’ En dat zou ook al een feest geweest zijn voor ons.

Maar dat hebben ze hier allen, uw vrienden, niet gewild! Ik *moest* uw lof komien maken, hun nog eens vertellen wat zij feitelijk toch allemaal weten: hoe trouw gij de kunst, en Vlaanderen en de zaak der volksontwikkeling hebt gediend. En om mij dat al bijzonder moeilijk te maken, hebben ze nog op den

hoop toe, als welgekomen aandenken aan dezen dag, een feestschrift uitgedeeld, waarin de heer Valery D'Hondt uw ‘curriculum vitae’ nauwkeurig vertelt en tevens uw werk met doordringende kennis en goeden smaak beoordeelt, en waarin de heer Verheyen u schetst als een vooruitstrevend, helderziend ambtenaar in het bestuur van het onderwijs in uw groote, bloeiende gemeente. Wat wilt gij dat ik na dit alles nog zegge? Ik weet niets over u, dat de anderen ook niet weten!

En toch, waarde vriend Mennekens, is er iets, dat ik hier niet zwijgen wil, omdat ik het beschouw als het beste, dat u, bij een overzicht op uw dertigjarige bedrijvigheid op welk gebied ook, kan gezegd worden!

Door uw heele leven loopt er één rechte lijn van toewijding en trouw aan taal en land en volk. Gij hebt onverzwakt en zonder wankelen deze driedubbele liefde gediend, die ook uw geloof en uw hoop is. En wanneer ik dit hier getuig, dan zijn mijn woorden ver verwijderd van alles wat men flaminganten-rhetoriek zou kunnen noemen! Ik ben in de gelegenheid gewieest om naast u te staan, om u aan het werk te zien in vele omstandigheden en in verschillende tijdvakken van uw leven, en telkens heeft het mij getroffen, hoe gij steeds u zelf gebleven zijt: een bescheiden, maar onwrikbaar trouwe dienaar van uw jeugdideaal van breede naastenliefde en schoonheidsvereering.

Dat zat er al in, toen gij als leerling nog de werkende spil waart van den Atheneumkring *Help U Zelf*. Ik heb u daar eens op een studentencongres ontmoet, waarop gij bijna nog gewichtiger deedt dan ik! En ik herinner mij nog goed, dat gij daar in ik weet niet meer welk debat, uw meening zoo hartstochtelijk wist te verdedigen met luide woorden en breede gebaren, zoodat er werkelijk geen verhouding meer was tusschen al dat groote geweld en die slagvaardige overtuiging en het tengere blonde jongetje, van wie dat alles uitging! Daarna heb ik u veel ontmoet in de *Distel*, dat kunstgenootschap zaliger gedachtenis, waar wij van alles gezien en gehoord hebben, - dien echt Brusselschen kring, waarvan de geschiedenis, door een psycholoog beschouwd, een malsch-sappige brok Vlaamsche romantiek zou kunnen worden - dat groepje getrouwen, waarvan men denken mag wat men wil, doch waar wij met zoovelen - U ook,

Mijnheer de Minister, - zoo gaarne henen kwamen, omdat wij in het groote Brussel, waar wij, Vlamingen, zoo weinig van elkander hoorden en zoo zeer van Vlaamsch leven gespeend waren, toch konden opgaan in de gemeenschappelijke liefde voor eigen taal en kunst en eigen cultuur. En daar weder waart gij gedurende lange jaren een van degenen, die het meeste vertrouwen hadden, en die daar nooit met hun ijver of hun talent in gebreke bleven.

Toen was het, dat in u de dichter aan het spreken ging! *Azuur, Naar den Zomer* en later *Boven de donkere diepten des doods* gaven ons het beeld van heel innige gepeinzen, de ontwikkeling van een inwendig leven, dat niet zoo eenvoudig leek als men het zou verwacht hebben bij iemand, die in alles wat het werkelijke leven van hem vroeg, steeds zoo practisch, zoo logisch, en zoo zeker van zijn stuk wist te handelen als dit bij u het geval was. Er schuilde in het diepste wezen van den maatschappelijk zoo bruikbaren en zoo opbouwend werkzamen Mennekens, een gevoelig melancholicus vol onvrede en zieleleed - een dichter die gekweld werd door het gemis aan evenwicht tusschen zijn hooge droomen en de vaak zoo leelijke werkelijkheid van het leven - een elegische droomer vol treurnis om het mooie dat niet meer is of dat verwacht wordt en niet komt, -een zoeker naar oneindigheden in zich zelf en buiten zich zelf! En geleidelijk met de levenservaring, werd het een stijging naar zonniger hoogten, waarvan de *Zuivere Bronnen* en *Credo* komen getuigen. Daar eindigde de gemoeds-crisis in de volkomen harmonie tusschen den handelenden man en den mijmerenden dichter, in het rustig besef en de klare zekerheid van wat beiden aan het leven vragen mogen en geven kunnen. Wat gij in uw *Uitersten* in den vorm van een gebed inkleedt, is in den grond veel meer een belijdenis van veroverde levenswijsheid:

> Wees ons genadig, God...
> Geef ons alleen de rust, die krachten lenigt,
> Met 't hoog besef van weelde en schoon vereenigd,
> Opdat ze nieuwe daden voorbereid';
> Laat niet in ijl genot ons droom vervluchtigen,

Onthoud de onnutte vreugd ons der zelfzuchtigen,
En schenk de bloem ons der verdraagzaamheid!
Schenk mij de liefde waar me wondde 't kwaad,
Dat ik met haar den booze moog' kastijden,
Wek rozen waar de wegen zijn gescheiden
En neem er weg de muren van den haat!

En die ideale levensopvatting, in welluidende, voornaam gehouden verzen uitgezongen, verklaart ons hoe de dichter Mennekens zoo volkomen opgewassen bleek voor de taak, die hem in het openbaar bestuur ten deele viel!

Het is geen zeldzaam verschijnsel, dat een dichter terecht komt in een administratieven werkkring. Wij weten dat er daar velen een toevluchtsoord vonden voor zich zelf en voor hun muze, en wij weten vooral hcevelen er daar een hooge scheiding optimmerden tusschen hetgeen des dichters en hetgeen des ambtenaars is. Maar zoo ging het niet met u, vriend Mennekens.

Gij hebt voor uw hoogere levensbetrachtingen in den bestuurlijken kring, waarin gij zijt getreden, een harmonisch passend arbeidsveld gevonden. Ik denk daarbij aan twee andere dichters-gemeentesecretarissen in het verre verleden onzer letterkunde - uw groote voorgangers, de clerken van der scepenbanc te Damme en te Antwerpen, Maerlant en Boendale. Zij vonden in hun dagelijksche bestuurstaak het middel om hun verlichte, altruïstische, democratische idealen te dienen, en zoo hebt gij, 'clerk van der scepenbank te Molenbeek', vooral op het gebied der school en der jeugdopvoeding een dagtaak gevonden, waaraan gij u heelemaal hebt kunnen wijdden, zonder iets van uw levens-credo op te geven. Integendeel! Gij kondt geen betere gelegenheid wenschen om droom en werkelijkheid, dichting en waar-heid te laten samengaan. En wij weten, vriend Mennekens, dat gij die taak zoo opvat. Toen gij die vele kindergedichtjes schreeft, waarmede gij de vreugde van klank en rhythmus, het spel der fantasie bracht tot de kleinen, en tevens hun gemoed hielpt vormen en verheffen, dan waren dichter en ambtenaar één bij u. Waar gij voor de zwakke kinderen in de openluchtschool te Itterbeek sprookjes gingt schrijven, frisch en kleurig, vroolijk en gemoedelijk, dan waren weer bij u dichter

en ambtenaar volkomen één. En waar gij uw beste krachten besteedt aan de studie van opvoedkundige vragjstukken, aan het naderbrengen van de school tot het leven, aan de vorming van nieuwe geslachten met zedelijk houvast en schoonheidszin, dan is het nogmaals de heele mensch in u, die zich wijdt aan zijn taak in volle overgave! En zelfs daar waar gij u beijvert om de bestuurswetenschap te verspreiden in het Vlaamsche land, en uw zoo gewaardeerde werken schreeft over den burgerlijken stand, nationaliteit, boekhouding der bevolking, openbaren onderstand, de grondwet, gemeentebestuur, staatsrecht, enz. waart gij tevens in den dienst van uw Vlaamsch ideaal. Zoovelen van uw landgenooten moesten zich totnogtoe behelpen met Fransche handleidingen of Nederlandsche bewerkingen, in vaak gebrekkige taal gesteld. Ook daar hebt gij gewerkt als verlicht vakman en tevens als goede, trouwe Vlaming, die het zijne bijdraagt om in alle vakken de kennis aan zijn volk ten beste te geven.

Er is iets benijdenswaardigs, vriend Mennekens, in dat samengaan van droom en daad, en wij wenschen er u geluk mee, tezelfder tijd als wij u danken om al het nuttige en goede, dat uit die samenwerking is gegroeid in het belang der gemeenschap.

Wij danken u om alles wat ik hier bondig heb opgesomd en nog meer, - wij danken u om uw belangstelling in het leven onzer volkskringen, waarvan uw leiding van de prijskampen van het Landjuweel maar één der bewijzen is, - wij danken om zooveel geschriften van zuiver maatschappelijken, practischen aard, waarmede gij uw collega's helpt voorlichten, wij danken u om uw dichtwerk, om uw zeer persoonlijk aandeel in den bloei van schoonheid, die de kunstenaars van uw geslacht aan hun volk hebben gebracht, - doch boven dat alles danken wij u om de stille, eenvoudige, doch diepe hartelijkheid, waarmede gij met de trouwste genegenheid verkleefd zijt aan allen, hier aanwezig en ver daarbuiten nog, die zich uw vrienden mogen noemen.

Laat mij toe U, uit ons aller naam, een hartelijk ‘goedheil’ toe te roepen, en in dien hartelijken wensch ook te betrekken uw geachte Moeder en uw gade Mevrouw Mennekens, die met u lief en leed heeft gedeeld, en verder nog al wie u dierbaar zijn.

Aan Jef Mennekens[1]

Gij, die als wij, over 't wetboek gebogen,
Wat recht is en krom is bepeinst en verstaat,
Gij, die als wij hebt gewikt en gewogen,
Van bindende wet, ‘wat zij wil’, ‘wat er staat’,
Gij, die als wij aan de stad zijt gebonden,
Die u bond aan haar werk en haar taak en haar doel,
Gij, die als wij in haar dienst hebt gevonden
Een last en een lust voor verstand en gevoel; -
Maar gij, die daarnaast zijt de zanger gebleven,
Van 't lied, dat uw jeugd heeft doorgloeid en verlicht,
Maar gij, die uw volk hebt in schoonheid hergeven
Uw liefde, gestaald door aldaaglijkschen plicht,
Maar gij, die, als ambtenaar tot ons gekomen,
Hebt alleen bij de grafstee van Tollens[2] getoefd,
Maar gij, die niet aflaat te dichten, te droomen,
Al heeft ook de zorge uw voorhoofd doorgroefd,
GIJ, weet het, wij allen, uw vrienden van 't Noorden,
Wij zijn met ons hart bij uw vreugd en uw feest:
Wij voelen ons één, niet in vluchtige woorden,
Maar wijl één wij in 't diepst des gemoeds zijn geweest.

(1) Op Zondag 15 dezer is onze Vlaamsche vriend Mennekens, secretaris en hoofd van het onderwijs van de Brusselsche gemeente St-Jans-Molenbeek, in verband met het verschijnen van zijn laatsten dichtbundel gehuldigd.

(2) Typeerend voor Mennekens is het volgende. Een der eerste vergaderingen van onzen bond, welke hij bezocht, was de vergadering in den Haag van 1905. Daaraan waren, destijds op zeer bescheiden voet, een paar uitstapjes verbonden, o.a. naar Rijswijk. En daar, te Rijswijk, was op zeker oogenblik de Belgische afgevaardigde zoek. Wat bleek bekend was, dat te Rijswijk Tollens begraven is. En bij het graf van Tollens had hij voor een oogenblik zijn heele gezelschap en alle ambtenarij vergeten.
(*Uit het ‘WEEKBLAD’ voor den Nederlandschen bond van Gemeente-Ambtenaren.*)

Victor Van de Walle
Zijn Leven en zijn Werk

Victor Van de Walle werd geboren, den 15 Oogst 1849, te Puers, waar hij zijn kinderjaren doorbracht. In 1869 verwierf hij reeds, aan de Vrije Hoogeschool te Brussel, den titel van candidaat-notaris. Na zijn proefjaren werd hij in 1879 te Duffel en in 1883 te Mechelen tot notaris benoemd.

Heel zijn jeugd werd beheerscht door een hartstochtelijke beoefening der Vlaamsche dichtkunst en in 1874 werd van hem, door het aloude Letter- en Oudheidkundig Genootschap ‘De Peoene’ van Mechelen, een bundeltje verzen, *Droomen mijner Eenzaamheid*, uitgegeven.

De jeugdige frisqhheid, de gevoelsdiepte, de muzikale en zuivere vorm dezer eerstelingen schenen een grooten dichter te beloven. De jonge Van de Walle voelde een innigen aandrang naar al wat edel en schoon is en in de eenvoudigheid van zijn oprecht gemoed, scheen hem alles rozekleurig en schoon. Ook wanneer hij tot de plaatsen, waar hij zijn kinderjaren sleet, terugkeerde, dan bleven hem slechts gelukkige indrukken in de herinnering over:

> Wanneer ik van 't gewoel der steden
> Naar 't needrig dorpje wederkeer,
> Dan valt de sluier van 't verleden
> En 'k zie mijn eerste kindsheid weer.
>
> Ik denk hoe 'k daar in bloemenweiden,
> In 't schoonste van die schoone streek,
> Mij uren lang soms kon vermeiden
> Langs d'oever van de heldre beek...[(1)].

(1) Droomen mijner Eenzaamheid. Het Geboortedorp.

Met voorliefde wandelt hij vaak naar de schilderachtige oevers van de Schelde, naar die streek waar ook Emile Verhaeren geboren werd en die door dezen dichter met zooveel liefde bezongen werd.

Dikwijls zit ik op den oever
Onder d'ouden lindeboom
Wen de zon ten Westen dalend
Neerblikt in den breeden stroom,
Waar hei kronkelende beekje
Sluipend tusschen 't dichte riet
Zijne zilverblanke golven
Murmelend in neder giet...[(2)].

In de bewondering van de natuur gaat zijn hart open voor de liefde.

Ik bemin de groene velden,
Die, met elk verjongd seizoen,
Telkens mij herinren doen
Hoeveel jaren henensnelden.

Ik bemin het somber bosch,
Als de maan, in blanke kringen,
Heimlijk door het loof komt dringen,
Waar ik neerzit op het mos.

Ik bemin de geurge bloemen
In den tuin, in krans en kroon,
Alles wat men immer schoon,
Schoon en prachtig hoorde noemen.

Ik bemin de poëzij,
Die mijn geest kan henenvoeren;
Maar wie 't zoetst mij kan ontroeren,
Wie ik 't meest bemin... zijt gij![(3)].

(2) Op. cit. De oevers van de Schelde.
(3) Op. cit. Ik bemin...

En in deze jonge, eenvoudige liefde gaat de jonge dichter geheel op en met een innerlijke kracht voelt hij den ‘Liefdegalm’:

Als het glanzen van uw voorhoofd
Heil en zielevree verkondt,
Als uw oog mij helder aanbiikt,
't Lachje lispelt om uw mond,
O dan juicht mijn harte mede,
En 't vergeet zijn eigen smart;
Want, in vreugde lijk in droefheid,
Is het d'echo van uw hart.

Als een sombre rukwolk heendrijft
En uw voorhoofd fronsen doet,
Als een traan uw oog beperelt
En uw ziel slechts treurnis voedt;
Och! dan treurt mijn ziele mede,
Angstig, door uw leed benard;
Want, in vreugde lijk in droefheid,
Is ze di'echo van uw hart[4].

Natuur en liefde volgen hem overal en roepen steeds elkaar in hem op; zelfs op een dansfeest hoort hij ze beide:

....Zoeter dan de zoetste akkoorden
Van het vooglenkoor in 't dal
Murmlen hare lippen woorden
Die ik nooit vergeten zal...[5].

Maar niet altijd kan dit jong geluk in ‘de droomerige eenzaamheid’ blijven duren; onder den druk van het werkelijk leven wordt stilaan de heldere toon van zijn jeugdig lied gedempt, een ernstigere stemming loopt door zijn verzen heen, en een ietwat meer gezochte techniek vervangt de eerste ongekunsteldheid.

(4) Op. cit. Liefdegalm.
(5) Op. cit. Op het Dansfeest.

In een *Kransje Zangen en Gedichten* (in 1877 te Brussel verschenen) zal de dichter nog wel eens een weemoedigen lust vinden in de beschouwing van een mooien herfstdag.

....De gele blaadren vallen,
Het woud wordt naakt en stram;
Alleen nog groent de veilrank
Aan d'ouden wilgestam;
De zon doorbreekt half sluimrend
Den mistigen horizont;
En op de velden zwerven
De kraaiend krassend rond[6].

Maar ingewikkeldere levensvragen en diepere gedachten kwellen zijn geest en met een zekere minachting ziet hij terug naar zijn eerste dichtersgevoel:

....Een droomer was ik, zonder doel,
Een zwervende droomer met warm gevoel
Met een driftig hart in de borst,
Geschokt, gezweept door vlaag op vlaag
Die gisteren twijfelde en hoopte vandaag
En kwijnde van brandenden dorst!...[7].

Het leven is hem anders blijken te zijn dan hij het in zijn simpele goedheid gehoopt had; waar hij slechts schoonheid en liefde dacht te vinden, ontwaarde hij nu onrecht en valschheid:

....De logen onbeschaamd, vol waan,
Trekt 't blanke kleed der waarheid aan
En werpt heur valschen glans op de overweldigde aarde[8].

Zijn optimistische en werklustige natuur laat hem echter niet toe den weg in te slaan van zooveel dichters die hun verzen omkneeden tot klachten en zuchten; integendeel, hij wil de leugen bekampen, manhaftig strijden en koen zijn waarheid verdedigen.

(6) Kransje Zangen en Gedichten, Herfstlied.
(7) Id. Opdracht.
(8) Id. Ontgoocheling.

....Ik stap in den rechten weg met vertrouwen
Voorwaarts, zonder ter zijde te schouwen,
Verheffend stoutmoedig en fier het hoofd,
Met den moed van den man die zijn harte gelooft[9].

Altijd sterker wordt nu deze nieuwe gemoedstoestand in hem. Woelige tijden (vooral na 1879) zijn nu aangebroken: tegenkanting, vervolging en minachting vallen hem ten deel in een midden dat zijn vrijzinnigen geest niet dulden kan, vooral niet omdat hij zoo oprecht en zoo edel 'zijn waairheid' verdedigt. Dit wekt meer en meer zijn strijdlust op en noopt hem, zijn wijsgeerige denkbeelden hoog te houden en ten bate van zijn volk in het perk te treden:

'Met den moed van den man die zijn harte gelooft.'

Eerst denkt hij dat het mogelijk zal wezen door de poëzie zijn overtuiging ingang te doen vinden, de kunst tot de dienaresse van den goeden strijd te maken. Uit dezen tijd dagteekenen zijn *Blauwe Bloemen* (1882), een bundel verhalende poëzie, waarin hij, in den volkstrant, zijn meening uit en zijn tegenstrevers wil ontmaskeren; zijn *Zuster Laura*, een uitgebreid dichterlijk verhaal, en zijn *Aan Vlaanderen* (1886), een vaderlandsche lierzang.

Maar de werkelijkheid heeft hem voor goed aangegrepen en alles roept hem tot werken en daden, en de strijd 'voor meer licht, meer vrijheid in de denkwijze en voor de ontvoogding van het volk' overgroeit zijn kunstuiting heel en gansch. Nu ziet men hem in talrijke voordrachten en persartikelen zijn gedachten verdedigen met een ongemeene kracht, maar toch altijd zonder haat en zonder hatelijkheden. Victor Van de Walle wordt nu om de beurt gemeenteraadslid, schepen en volksvertegenwoordiger; hij arbeidt onverpoosd aan de uitbreiding en de verbetering van het openbaar onderwijs, verwerft een faam voor het opstellen en samenbrengen van erfeniswetten en hecht zijn naam aan de wijze van zetelverdeeling bij de evenredige vertegenwoordiging. Van zijn veelbelovende dichtersperiode heeft hij nog slechts behouden een plechtigeren stijl,

(9) Id. Aan Dora.

een meer gelouterden vorm in de uitdrukking dan het in dergelijke omstandigheden meest het geval is en ook een voorliefde om zich in kunstmiddens te begeven en de kunstenaars aan te moedigen.

Wel komt nog dikwijls het verlangen in hem op om zich weder aan de litteratuur te wijden en in zulke oogenblikken, als van heimwee, dicht hij dan *De Kruik Jenever, De Van Benedencantate, Boduognat* (1898), (zangdicht door Edmond Pallemaerts gjetoonzet) enz.; maar het raderwerk van zijn openbaar leven belet hem telkens verder aan te dringen.

Wanneer echter in 1914 de oorlog losgebroken en hij naar Engeland uitgeweken was, konden de liefdadigheidswerken voor de vluchtelingen zijrr gewonen werklust niet meer voldoen en rees het oude droombeeld weer op, zijn eindelijk vrijgevonden uren geheel aan de literatuur te wijden.

Zooals allen, was hij nog geheel onder den indruk der pijnlijke oorlogstoestanden en deze zouden hem dan ook de stof bezorgen voor een drietal romans, die hij haast gelijktijdig opvatte en die hij onder de algemeene benaming ‘Lichtbeelden uit het sombere tijdvak’ zou rangschikken(10).

De eendracht tusschen alle Belgen op dit oogenblik verheugde den reeds ouden strijder en in zijn werk ademt ook een geest van breede verdraagzaamheid en verzoening.

Pax Mundi(11), dat onder den drang der omstandigheden eerst in 1917 (bij Jos. Goudswaard van Antwerpen, tijdelijk in den Haag gevestigd) kon verschijnen, was de eerste uiting van dezen toestand. De groote beproevingen van 1914 louteren gedachten en gevoelens, scheppen eerbied voor andermans overtuiging en brengen de harten, naar een waren wereldvrede, dichter bij elkaar. In dit eerste prozawerk staan de handeling en de karakterontwikkeling gansch ten dienste van wijsgeerige bedoelingen en veredelende redeneeringen, alhoewel eenige

(10) Hij bezorgde zelf de uitgave van drie zijner romans in het Fransch: *Pax Mundi* (1915), Fers *l'lmmortalité* (1917) en *L'Ecole de Cransdonck* (1920) met het doel, vooral tijdens den oorlog en in den vreemde, door meer personen begrepen te worden en eens te meer te toonen dat de Vlamingen geen vooringenomenheid koesteren tegen de tweede landstaal.

(11) *Pax Mundi* verscheen ook in de Engelsche vertaling van Margaret M. Conway M.A.

aangrijpende tooneelen een getuigenis afleggen van waar kunstgevoel.

Bij het einde van den oorlog herneemt Victor Van de Walle nog wel zijn plaats terug in de openbare besturen; maar nu gaat zijn hoofddoel veel meer naar de literatuur over en weldra Iaat hij *De Schoolvrede* verschijnen.

Deze 'Vlaamsche zedenroman', zooals de titel luidt, heeft nog wel dezelfde, hooger gemelde strekking: hij herinnert aan den zoo ruwen schoolstrijd en den haat dien hij deed ontvlammen bij personen, die, door hun goede en edele levensopvattingen, geroepen waren om samen te werken voor het volksheil; en dien haat wil de schrijver van lieverlede doen wijken voor de beschouwing van een hooger, gemeenschappelijk doel.

In dit werk echter worden de afgetrokken bespiegelingen reeds veel meer naar den achtergrond gedreven en komt het belang van het zuiver letterkundig plan krachtiger in uitwerking.

In dien zin streefde de schrijver naar de volmaking in zijn laatste levensjaren en werkte hij onverpoosd aan de herom-werking van zijn roman *Onsterfelijk* en aan het voltooien van zijn laatste werk *In Fide constans*, dat hij het genoegen had, pas enkele dagen voor zijn overlijden, op ruim 77 jarigen ouderdom, klaar te krijgen.

Een eigenaardigheid in deze, en ook wel in zijn voorgaande werken, ligt voorzeker in de typische, schijnbaar tegenstrijdige mengeling van warm gevoel, nuchter verstand, stiptheid in de bijzonderheden en de neiging naar wijsgeerige beschouwingen, mengeling, welke men alleen uitleggen kan door een nauwkeurig inzicht in het leven van den schrijver.

Naar mijn bescheiden meening is *Onsterfelijke* uit literair oogpunt, zijn volmaaktste werk, niet alleen naar het zuiverder menschelijke van het onderwerp en naar de kunstvoller voorstelling der handeling; maar ook naar de keurigheid der taal. *In Fide constans* nochtans bezit ook wel deze en andere hoedanigheden en wij weten bovendien dat de schrijver zelf dit als zijn hoofdwerk beschouwde en er groote verwachtingen op bouwde.

Met deze hoop is hij den 11 Januari 1927 zacht ingeslapen, na zijn schoonen ouderdom in kalmen vrede te hebben doorgebracht, omgeven met de achting en den eerbied van al wie hem kende.

Aldus werd de wensch verwezenlijkt, dien hij, vijftig jaar vroeger, in zijn *Herfstlied* uitdrukte:

> Wanneer mijn herfst eens nadert,
> De liefdebloem verdort
> En 't loover der begoocheling
> Eens weggeslingerd wordt;
> Dat dan die herfst ook schoon zij,
> Dat dan mijn levensbaan
> Met kalme rust beglansd zij,
> Eer 't afscheidsuur zal slaan.

Hij was ‘in zijn herfst’ zelfs nog gelukkiger dan hij gehoopt had, want ‘zijn liefdebloem’, zijn liefde voor het schoone en het goede, wasi niet verdord en het ‘loover der begoocheling’, zijn heerlijk optimisme, werd niet eens van hem ‘weggeslingerd’ vóór het ‘afscheidsuur’ moest slaan. Ook in onze herinnering blijft hij voortleven, omkranst met die laatste serene blankheid, die den rechtvaardige kenmerkt.

Weze dit korte levensbericht een hulde aan den man die zijn werk, zijn streven en al de schoone gaven zijner ziel zoo mild ten dienste stelde van zijn volk.

EDWARD DE KEYSER.
Mechelen 1927.

Fransche Letteren

Als ik den stapel uitgaven van ‘la Renaissance du Livre beige’ naast mij bekijk, kan ik een woord van lof voor die jonge uitgeversmaatschappij níet weerhouden, hoewel ik er vroeger reeds de aandacht op vestigde. Niet alleen bewijst zulke onderneming groote diensten aan de Fransch-Belgische schrijvers, die romans gereed liggen hebben, doch zij wakkert jonge talenten tot schrijven aan, daar deze de hoop hebben hun verdienstelijk werk gedrukt te zien. En nog eens vraag ik: wanneer zulke uitgeverij buiten en boven alle politiek en kleine cénacles voor de Vlaamsche romanschrijvers? Zij is er noodig, want op enkele uitzonderingen na worden de Vlaamsche schrijvers in Holland geweerd, zooals de Fransch-Belgische in Frankrijk; voor ons komt er dan nog de verzwarende omstandigheid bij, dat de in Holland dan toch uitgegeven Vlaamsche boeken slechts voor dure guldens te koop zijn, d.w.z. zoo ongeveer buiten ons bereik liggen.

Intusschen zijn wij ook rechtstreeks dank aan de ‘Renaissance du Livre’ verschuldigd, omdat zij reeds verschillende Vlaamsche meesterwerken deed vertalen en in haar verzameling opnemen, o.a. *Les Tantes*, een van de sterkste romans van Cyriel Buysse, *De Wandelende Jood* van August Vermeylen, waarmee wij allen gedweept hebben, en *Het Pastoorke van Schaerdyke*, een van Maurits Sabbe's bekoorlijkste Brugsche vertellingen.

Het is mij niet mogclijk hier het twintigtal deelen te bespreken, dat in de laatste maanden in de R. d. L. verschenen is. Eenige woorden over de voornaamste en in de eerste plaats over *Pages belges* van den onvergetelijken Emile Verhaeren. Het kritische en journalistieke werk van den grooten dichter is tamelijk uitgebreid en niet alles heeft dezelfde waarde. De *Mercure de France* geeft drie reeksen *Impressions*, die een voortreffelijke bloemlezing vormen, terwijl de *Pages belges* even hoog staan en ons dierbaarder zijn wegens de behandelde onderwerpen. Zij zijn vol van zijn heerlijk temperament en van zijn onuitputtelijke liefde voor al wat schoon en goed, voor al wat mensch is.

Voor de huidige generatie is Camille Lemonnier niet veel meer dan een naam: ze doet door haar onwetendheid een sterk en gezond genie het grootste onrecht. Dat zij tot hem ga en merg en bloed zuige uit romans zooals *Un Mâle, Happe-ehair, Thérèse Monique, La Fin des Bourgeois*, die ondanks hun groote gebreken den lezer nog geweldig aanpakken; en niet minder genietbaar is de frissche poëzie van *Au Coeur frais de la Forêt* en *Comme va te ruisseau*. De R. d. L. had het gelukkig idee een zeldzaam geworden boek, *La Faute de Mme Charvet*, te herdrukken. Het lijkt wel gisteren geschreven te zijn en is een unicum in Lemonnier's uitgebreid werk. Voor eenmaal heeft die geweldige woordvirtuoos zich verdiept in de uitsluitende studie van een vrouwenziel. Het boek, zonder indeeling in hoofdstukken, bijna zonder alinea's, schijnt in één adem doorgeschreven, - en zoo zal het ook gelezen worden: in ononderbroken spanning. Het is in de eerste plaats een boek voor de vrouwen. Lemonnier is Proust en de psychologische school dertig jaar voor geweest.

Van Georges Eekhoud niet minder dan drie herdrukken: de populaire Antwerpsche 'roman à clef': *La nouvelle Carthage*, dan *Voyoux de Velours*, nieuwe titel voor *L' Autre Vue*, een van zijn somberste en bijtendste werken en eindelijk *Les milices de Saint-François*, dat thans *La Faneuse d'Amour* wordt, een roman vol van de rumoerige drukte en passievolle uitspattingen, Georges Eekhoud eigen.

De vrienden van de familie Kakebroeck-Platbrood kunnen zich vermeien in een reisje naar Parijs met een van hun smakelijkste heldinnen. *Madame Kakebroeck à Paris* volledigt de reeks van L. Courouble's typische Brusselsche zedenschetsen.

Het is misschien onrechtvaardig tegenover Auguste Vierset zijn psychologische studie *A la Recherche de l'Amour* te lezen onmiddellijk na Lemonnier's *Faute de Mme Charvet*, Vierset's heldin is geen oogenblik sympathiek en geen oogenblik te verontschuldigen; ook de psychologische ontleding schijnt me niet juist; daarentegen ben ik overtuigd, dat ieder ontwikkelde vrouw, - ze moet daarom de 'fout' niet begaan hebben, - zich terugvindt in sommige zieletoestanden van Mme Charvet, zooals Lemonnier ze doorgrond heeft.

Le Vainqueur déconcerté is een ernstige studie van een jongeling van onzen tijd: hij schuwt het avontuur niet en ook niet de moeite om te 'arriveeren' zoowel in de liefde als in de zaken. Meer een psychologische roman? Inderdaad, doch Léon Ghenoy, welke dit boek schreef, is beter geslaagd dan Vierset. Het probleem, dat Vierset zich gesteld had, was moeilijker, en dat verklaart misschien veel.

Edwige, van Maurice Butaye, is een roman van de heide: een brave, sympathieke, boeiende en goed geschreven roman. Meer is er niet noodig om een paar gezellige leesavonden door te brengen.

Maar wat heeft de R. d. L. doen overgaan om een prul zooals *La pauvre Vie de Charles Bernier* van Geo. d'Aconit uit te geven?... Ik kan niet anders veronderstellen, dan dat ze er een ton gouds voor zou gekregen hebben...

Naast dat boek schijnt *Jean Lariguette et Casque à Pique* een meesterwerk, maar in werkelijkheid hebben Rod. Parmentier's would-be vroolijke Waalsche vertellingen weinig om 't lijf en lachen de personages gemakkelijker dan de lezers.

La Danseuse au Chrysanthème van Jean des Esnault wil een roman in grooten stijl zijn en de schrijver is niet aan zijn taak te kort gekomen: een boeiend drama met als achtergrond de prestigieuse landschappen, die men op een reis van Praag tot Londen ontmoet.

Zeer eigenaardig is René Golstein's *Mon Crime est à moi* waar een ongewoon avontuur met veel soberheid en pakkend verteld wordt. Het boek zal om zijn originaliteit en om zijn literaire hoedanigheden niet ongemerkt voorbijgaan.

Ik heb veel genoegen beleefd aan *Contes d' Afrique* van Olivier de Bouveignes, versierd met houtsneden van Henri Kerels en aan een goeden politieroman van Horace van Offel; *Le Colonel de Saint-Edme*.

Zoover de verzameling van *La Renaissance du Livre*. Ook te Parijs verschenen eenige Belgische boeken. Van den vruchtbaren Horace van Offel *Le Seeret du Rubens* (Albin Michel), dat om zijn titel dadelijk de algemeene belangstelling opwekte (vooral in dit Rubensjaar) en om zijn thesis meteen geprezen en bekampt werd. Van Offel meent in zijn voorwoord bewezen te hebben, dat Rubens een zoon is van Jan Rubens en van dezes minnares Anna van Saksen, vrouw van Willem den Zwijger. We hoeven geen partij te kiezen om dezen meesleependen roman door te lezen en er al de kwaliteiten van den voortreffelijken schrijver met genoegen in terug te vinden.

Le Village gris van Jean Tousseul (Edit. Rieder) is geen autobiografie, beweert de uitgever; men heeft het recht er aan te twijfelen. Hoe het ook zij, dit kleine boek is een van de sympathiekste en treffendste ontledingen, die door een Belgischen schrijver gewaagd werden. De psychologie van brave, hardwerkende en hardbeproefde menschen, doch ook van het grijze dorp, waarin zij leven. Roerend en bekoorlijk is de liefde van het kind tot zijn moeder, die hier uit vele bladzijden spreekt, met een innigen eenvoud en een teederheid zonder

overdreven lyrisme, die men nog zelden elders ontmoet heeft.

Bij denzelfden uitgever, waar reeds vertellingen van Buysse en Timmermans verschenen, kwam thans een bundel van Baekelmans van de pers, onder den titel *Binettes*,

Georges Duhamel zet zijn geschiedenis van Salavin voort in *Journal de Salavin*. (Mercure de France). Hij was begonnen in *Confession de Minuit*, dat niet onder de beste werken van den grooten schrijver telt, en voortgegaan in den roman *Deux Hommes*, die daarentegen voortreffelijk is. Ik ben geneigd *Journal de Salavin* dichter bij het eerste boek te plaatsen. Salavin was ons meer dan voldoende bekend en de misselijke besluiteloosheid eenerzijds, de idiote beslotenheid anderzijds en het doel-looze egoïsme overal worden zoo sarrend, dat de lezer er zijn geduld bij verliest. De psychologische ontleding van het weinig interessant personage is echter meesterlijk uitgevoerd. Ongetwijfeld zullen talrijke bewonderaars van Duhamel gunstiger over dit boek denken dan ik, doch allen zullen wij het eens zijn, geloof ik, om *La Pierre d' Horeb*, (Mercure de France), dat eenige maanden vroeger verscheen, een meesterwerk te noemen. Met die enkele bewering zonder meer wensch ik het aan te bevelen.

Bij de Fransche uitgave van Lafcadio Hearn's werken werd onlangs een nieuw deel gevoegd, *Contes des Tropiques* (Mercure de France), dat ook weer vol is van de vreemde en onontkoombare bekoring van dien zonderlingen, heimweevollen schrijver.

Een zesde reeks *Promenades littéraires* (Mercure de France) bevat Remy de Gourment's meesterlijke opstellen over Amerikaansche letterkunde, Alfred Vallette, Rivarol en anderen.

Reisromans schijnen in de mode te zijn en ongeveer altijd gaan de reizigers in tegenovergestelde richting van de beschaving, nl. van West naar Oost. Zoo gaat Paul Morand in *Rien que la terre!*.. (Albin Michel) en zoo reist ook Roland Dorgelès in *Partir*..., tamelijk banaal in de beschrijving van de afgeloopen aanleghavens tusschen Marseille en Shanghaï, maar boeiend door de teekening van de personen, operazangers en rastas, die hij tusschen de passagiers uitkiest om een roman mee te maken.

Les Enfants du Siècle (Bern. Grasset) worden door André Lamandé gesynthetiseerd in één enkel persoon en het drama, waarvan deze moderne jongeling de held is, is aangrijpend door zijn driestheid en de gewaagdheid van de omstandigheden.

In *Béni Ier, roi de Paris* (Albin Michel) steekt A. 't Serstevens den draak met de demagogie en doet het op een satirische wijze, waarover Rabelais en Molière zich niet zouden schamen.

Minder satirisch, doch hier en daar vol diep gevoel, is de

komiek van Lucien Dubech in *La Grève des Forgerons* (Bern. Grasset), werk zonder fantaisie, dat in den modernen tijd moet geplaatst worden.

Stel u voor, dat Rachilde een boek... voor de kinderen geschreven heeft: *Le Théâtre des Bétes* (Les Arts et te Livre). Dat zij volkomen geslaagd is, zal minder verwondering wekken. Die uitstekende schrijfster heeft hier zelfs een wrerk vol humor en geest en van groote literaire waarde geleverd.

Van Alfred Machard: *Printemps Sexuels* (J. Ferenezi), een van de pijnlijkste werken van dien ongenadigen schrijver. Men herinnere zich *Titine, histoire d'un viol* en *Souris l' Arpète*. De nieuwe roman is heelemaal in denzelfden zin: weinig verkwikkelijk, maar onmiskenbaar waar; overigens met veel talent samengesteld en geschreven.

* * *

Op het oogenblik dat ik deze kroniek sluit, ontvang ik van Louis Piérard *Les Trois Borains* (Edit. de L'Eglantine), levendige en indrukwekkende karakterschetsen uit de Borinage, de streek die Piérard bij uitnemendheid kent. Zoo pas verscheen ook *La Rose pourpre*, het eerste deel van een uitge-breiden roman van den besten van de huidige Belgische romanschrijvers, Edmond Glesener. In October a.s. verschijnt het aanvullend deel, - een gelegenheid om heel het werk hier te bespreken. Intusschen zij de aandacht van de (rijke) liefhebbers van mooie boeken gevestigd op Glesener's vertelling *Au beau Plafond* (J. Marvet, Luik), een prachtige (beperkte) uitgave, versierd met een tiental gekleurde platen van Rassen' fosse. Heel Glesener is in dat kleine werk, vooral zijn fijne humor, zijn schilderachtige verhaaltrant en zijn prachtige vloeiende taal. Ieder hoofdstuk van de lutteursen bargeschiedenis wordt ingeleid door een motto uit... Homeros (!) en dat is zeker niet het minst pittige deel van dit verhaal. De beschrijving van een worstelprijskamp, die er in voorkomt, is meesterlijk.

LEO VAN RIEL.

Tijdschriftenkroniek

La Revue Belge.
Le Progres Civique.
Dietsche Warande en Belfort.
Le Revue Generale.
Europaeische Revue.

In haar nummer van 1 Juni 11. begint LA REVUE BELGE de publicatie van een nieuwen roman: *La fortune de Chienfou* door Jean kérouan; verder vindt men er *Les suites d'un mensonge*, een prettige novelle zonder hooge pretenties van den zoo onderhoudenden brusselschen fransch-schrijvenden letterkundige georges garnir, auteur van *le Conservateur de la Tour Noire, l' extraordinaire aventure du Docteur van Reeth* en tal van andere humoristische schetsen; een paar schilderachtige bladzijden uit het pas verschenen boek van Henri Duvernois: *Le Boulevard* (Collection des 'Visages De Paris', édition Hachette) voltooien den trits van artikels, tot het zuiver letterkundig genre behoorend, in dit nummer verschenen. De kunstkritiek is er vertegenwoordigd door het artikel van arnold goffin: *Nos peintres: William Degouve de Nuncques* (met een plaat), terwijl tot het geschiedkundig genre de bijdrage behoort van onzen landgenoot charles sarolea, hoogleeraar te Edimburg, alsook die van een 'haute personnalité', die verder niet genoemd wordt en over zweden handelt. In dit laatste stuk worden ons tal van wetenswaardigheden medegedeeld over bevolking, godsdienst en bestuur, over legerorganisatie, zee- en luchtvaartwezen, over handel en nijverheid in dat land van 't hooge noorden, dat dynastische banden zoo pas aan het onze hebben gehecht. in zijn *grandeur et décadence de l'empire allemand* wijst er prof. Sarolea op, hoe na een tijdperk van anarchie, dat driehonderd jaar duurde, in den loop van de XIXe eeuw Napoleon I, Talleyrand en napoleon III, alsmede tal van gunstige binnenlandsche gebeurtenissen en omstandigheden van algemeenen aard er toe bijgedragen hebben om van het zoo arm, zoo zwak en zoo verdeeld duitschland van 1800 een gecentraliseerden staat te maken, die in 1900 krachtig en rijk was, door zijn handel en door zijn nijverheid, door zijn intellectualisme en zijn volksbewustzijn; het was alsof Duitschland's macht moest groeien ongestoord, onweerstaanbaar... toch is er een man geweest, een reus, die deze macht heeft gefnuikt... het was Bismarck; Bismarck, dien men gewoonlijk aanziet als den stichter van Duitschland's eenheid, als een behoudsgezinden staatsman, maar die voor Sarolea een verdelger is en een revolutionnair; een groot genie trouwens, maar té persoonlijk, te despotisch en die in al wat hij op het gebied der binnenlandsche politiek ondernam, niet gelukkiger is geweest dan in hetgeen hij inzake buitenlandsche politiek trachtte te verwezenlijken, terwijl hij de mogelijkheid van een koloniale politiek voor Duitschland niet inzag. Kortom, voor prof. Sarolea is de rol, door Bismarck gespeeld, voor zijn land een ramp geweest in plaats van een zege; hij heeft den kuil gedolven waarin het Reich in 1914 gevallen is, en waaruit het zich nog steeds tracht te redden...

* * *

Het Fransche weekblad LE PROGRES CIVIQUE, dat in de laatste weken een zoo hevigen strijd voerde tegen het niet alleen voor Frankrijk, maar ook tal van andere landen (o.a. het onze) zoo noodlottig wetsvoorstel Bokanowski op de verhooging der toltarieven[(1)], heeft zich sedert begin Februari ll, de geregelde medewerking verzekerd van den bekenden Engelschen schrijver H.G. Wells, auteur van *Anticipations, A new Utopia* en zoo veel andere verbeeldingsrijke en tevens wijsgeerig-sociologische werken[(2)]. Over de artikels die ik tot nog toe in dit blad liet verschijnen, merkt Wells in zijn voorlaatste bijdrage op (P.C. van 14 Mei), werd me niet altijd lof toegezwaaid; men verwijt me een alles-afbreker te zijn, een pessimist, een reactionnair, een lofredenaar van het verleden! Tegen zulke oordeelvellingen teekent schrijver hevig protest aan door middel van een artikel dat als titel draagt: *La vie devientelle plus heureuse?* en waarin hij bewijst dat het leven van noch door de fortuin, noch door de geboorte bevoordeelde lui, t.t.z. van de groote massa in onze dagen, oneindig meer gemak, stabiliteit, vrije uren en bijgevolg geluk aanbiedt, dan dat van onze verre voorouders uit het oerwoud of dat van de menschen die op de wereld waren in de door sommige zoo geprezen eeuwen toen de machine nog niet bestond. Voor Wells hebben de uitvindingen en ontdekkingen van de laatste honderd jaar het menschdom een reusachtigen stap vooruit gebracht naar het ideaal waar ieder wezen naar streeft: het geluk. Om dit echter te bereiken dient er nog oneindig veel gedaan te worden, zoowel op materieel als op moreel gebied: men moet eerst en vooral nieuwe oorlogen vermijden; men moet er insgelijks voor zorgen dat het menschelijk geslacht, door zich op een onberedeneerde wijze voort te planten, voortgaat met in zich zelf de kiemen te dragen van zijn eigen ellende en misschien van zijn ondergang door overbevolking. Laten we in verband met dit laatste op een paar artikels van Medicus Meynier-Dococq wijzen, die in ditzelfde weekblad verschenen zijn en waarvan de titels luiden: *Causerie pour celles, qui seront bientôt mamans* in de nummers van 9 en van 16 April, *Conseils pour les nouveaux mariés... et leurs parents* in het nr van 23 April, *Pour avoir de beaux enfants* in het nr van 4 Juni.

In dit laatste nummer laat H.G. Wells een warm pleidooi verschijnen ten gunste van Sacco en Vanzetti (*Les crimes des défenseurs de l'ordre. Assassineraton ces deux 'radicaux' américains: Sacco en Vanzetti?*) Puttende in het boekje dat prof. Félix Franckfurter, van de Harvard-University, over dit proces schreef, geeft hier de Engelsche romanschrijver een samenvatting van de geschiedenis van deze zaak, die eigenlijk tijdens den oorlog begon en waarmede, sedert een paar maanden vooral, de democratische pers van de gansche wereld zich zoo druk bezighoudt. Het tweede deel van deze bijdrage is een psychologisch portret van rechter Thayer, een echt meesterstuk.

(1) Cfr. de artikels van Raoul Peslin, gepubliceerd onder den titel: *Les vraies raisons de la vie chère* in de nrs van 16, 23 en 30 April, 7, 14, 21 en 28 Mei, alsook de talrijke bijtend-humoristische prenten, die in de nrs dezer laatste weken over de ontworpen verhoogingen voorkomen.

(2) Behalve de 2 artikels waarvan verder sprake, zijn van dezen schrijver in P.C. 1927 volgende bijdragen verschenen: *L'animal-homme évolue* (nr van 5 Febr.); *Qu'estce que la fascisme et où mène-t-il l-l'Italie* (nr van 12 Febr.); *L'inutilité et le danger des aéroplans d'aujourd'hui* (nr van 5 Maart); *Les armées permanentes sont-elles encore nécessaires* (nr van 9 April); *Des doutes sur la démocratie* (nr van 30 April).

Verder schijnen ons in dit laatst-verschenen nummer van LE P.C. volgende artikels te moeten worden vermeld: *L'effort militaire naval et aérien du fascisme. Mussolini prépare la guerre*, door Pierre Dominique, *Petite histoire de la Caisse d'amortissement et de son oeuvre de huit mois* (in Frankrijk) door Raoul Peslin en *Deux Opinions sur la rupture des relations anglo-russes*, die van Victor Vivier en die van Georges Scelle; noch de eene, noch de andere kan de beslis-

sing van het Engelsch kabinet goedkeuren, de eerste omdat deze in zich de kiemen draagt van een Russisch-Engelschen, misschen van een nieuwen wereldoorlog, de tweede omdat het communisme in Rusland zelve er aanzienlijk door versterkt zal zijn.

* * *

DIETSCHE WARANDE EN BELFORT, dat zijn April-nummer uitsluitend aan Beethoven wijdde en er verschillende redevoeringen, op den Beethoven-dag in de Koninkl. Vlaamsche Akademie te Gent uitgesproken, in overdrukte, gaf de volgende maand een dubbel nummer uit, 5/6 voor Mei en Juni. Buiten het gewone *Overzicht van Tijdschriften* en *Varia* en de verschillende kronieken. *(I. Historische Kroniek*, waar Dr. J. Uytterhoeven het heeft over het einde 1926 verschenen werk van Baron Beyens: *Le second empire vu par un diplomate* beige, - II. *Poezie*, waar Aug. Van Cauwelaert vier verzenbundels, twee van Karel van den Oever, een van Jan Harnmenecker en een van Gery Helderenberg, bespreekt, - III. *Drie Nieuzve Prozaboeken: Stil leven* door Stephanie Claes-Vetter, *Zij die getrouw bleef*, door Louisa Duykers en *Pieter Fardé*, door Filip de Pillecijn, besproken door G.W., - *IV. Over Schilderkunst*, zeven blz. van J. Hallez over Tony Van Os, Albert Servaes en Albert Van Dijck-Tilleux), worden er ons een paar verzenstukken *(Sint-Jozefsvooravond* door Pieter Declercq en vier *Gedichten* van Willem de Merode) alsook een paar kleinere en grootere bijdragen in aangeboden. Als behoorende tot de eersten zullen we noemen: 1) *Juliaan De Vriendt*, waarin, naar aanleiding van de tentoonstelling zijner werken in de stedelijke feestzaal te Antwerpen, Dr L. De Smet den zes en tachtig-jarigen schilder kenschetst als mensch, als kunstenaar en als stam-bewust Vlaming; 2) *In Memoriam H. Linnebank*, O.S.C., auteur van talrijke bundels kritieken en in Vlaanderen heel wat beter bekend en zeker wat meer gewaardeerd dan in Holland, al leefde hij in het klooster te Uden in Noord-Brabant; 3) *Drie Seventigers:* R. Vermandere, een van de weinige echte humoristen die onze Vlaamsche literatuur telt, de Limburgsche overgangsdichter Arnold Sauwen en de alom bekende Pol de Mont. Tot de bijdragen van grooteren omvang behooren het vervolg van de studie van Dirk Vansina over *Dostoïvsky*, het vervolg van den roman *Sinte Caecilia* door Jan Harnmenecker, het derde en laatste bedrijf van *De Hemelsche Banden*, een mysteriespel door Willem Nieuwenhuis en eindelijk elf blz. van Dr. L. Van den Eynde, geschreven *Na de verwerping van het Nederlandsch-Belgisch Verdrag*, waarin de auteur, steunende op de Nederlandsche Kamerdebatten en op tal van persstemmen uit het Noorden, bewijst, dat niet de politieke bezwaren, maar wel enggeestige, egoïstische geldbelangen van een zeer gering gedeelte der bevolking de voornaamste redenen van Nederland's verzet tegen het verdrag zijn geweest.

* * *

Het artikel van Dr. Van den Eynde is gedagteekend: Paschen 1927; rond hetzelfde tijdperk moet het artikel opgesteld geweest zijn, *L'Escaut et le rejet du traité Hollando-Belge*, dat Baron Rolin-Jaquemyns in het nummer van 15 April van LE REVUE GENERALE liet verschijnen. Na den juridischen toestand van beide landen voor den oorlog te hebben geschetst en den nieuwen toestand van na den oorlog te

hebben beschreven, onderzoekt schrijver het verdrag dat de Ministers van Karnebeck en Hymans op 3 April 1925 ondertee-kenden, alsook de documenten tot interpretatie; zijn besluit is dat het akkoord dat het Belgisch Parlement haast met eenparigheid van stemmen ratificeerde en de Nederlandsche eerste Kamer met 33 stemmen tegen 17 verwierp, niets bevatte dat zulk een houding wettigde. 's Schrijvers wensch is dan ook dat de onder-handelingen tusschen beide landen zoo spoedig mogelijk zouden hervat worden en dat men, buiten de inmenging van alle derden om, tot een akkoord kome.

Uit datzelfde April-nummer van LA REVUE GENERALE meenen wij nog te moeten vermelden: *Où va l'Autriche* door Thomas Greenwood, een studie van

groote actualiteit, geschreven te Weenen, kort voor de algemeene Oostenrijksche verkiezingen van 24 April. Het Mei-nuinmer van hetzelfde tijdschrift bevat, buiten de gewone kronieken (*Les Lettres, l'Histoire, La Politique*) een tooneelstuk, een gedicht en een artikel van Fernand Holbach, *Convergences intellec-tuelles vers la religion*, 1) een stuk van Minister Joseph Melot betiteld *Armement et désarmement*, dat met het oog op de onlangs gehouden ontwapeningsconferentie stellig door menigeen met belangstelling zal gelezen worden; 2) het eerste deel van een omvangrijke bijdrage tot de geschiedenis van een naburig land waarvan het verleden bij ons in het algemeen niet genoeg bekend is: *Quarante huit heitres de République à Luxembourg* door Luc Lommel (kort geschiedkundig overzicht van 1814 tot Augustus 1914, het Groot Hertogdom onder de Duitsche bezetting en relaas der gebeurtenissen die er in November en December 1918 en in Januari 1919 plaats grepen), 3) een letterkundig essay van Adrien de Prémorel: *La Merveilleuse légende des grands bois d'Ardenne*, dat in deze dagen, waar men het 12e eeuwfeest van den Heiligen Hubertus viert, van bijzondere beteekenis is.

* * *

Laten we nog om te eindigen vlug een oog werpen op de EUROPAEISCHE REVUE, waarvan het laatste April-nummer den derden jaargang inluidde. Het tijdschrift van Karl Auton Prinz Rohan wordt niet meer uitgegeven te Leipzig lm Verlag der Neue-Geist, maar wel te Berlijn in het Kurt Vowinkel Verlag en het kouvert er van heeft een heel nieuw, naar onze meening veel beter, uitzicht gekregen. Elk nummer bevat niettemin zooals vroeger de rubrieken: *Europäische Fragmenten, Das Junge Europa* en *Der Horizont* en de artikels dragen nog steeds het karakter dat onze lezers kennen. Uit den inhoud van het April-nummer noemen wij: *Engeland, Russland und Europa* door J. Ramsay Mac Donald, *Die Krise des Französischen Nationalismus* door Yves de la Brière, *Der Priester in Europa* door Richard Wilhelm. *Kapitalismus. Kommunismus und Europäischer Geist* door Pierre Drieu La Rochelle. Het Mei-nummer bevat de redevoering *Vor der Weltwirtschaftskonferenz*, die Louis Loucheur voor de Industrieen Handelskamer te Berlijn op 8 April 11. hield; de groote Fransche nijveraar handelde er in over de taak van den volkenbond inzake economie, over den oorsprong en de samenstelling der economische wereldconferentie, over het programma er van, de industrieele organisatie van Europa, de internationale kartels. Dit stuk maakt deel uit van een reeks artikels, waarvan de publicatie in het Juni-nummer wordt voortgezet; zij dragen den gezamenlijken titel: *Europas Wirtschaft* en worden gepubliceerd onder de leiding van Dr. Arnold Bergstraesser en Prof. Dr. Hans von Eckardt; hier volgen de titels der nog niet vermelde afzonderlijke artikels: *Der Innereuropäische Maschinenaustausch* door Karl Lange, *Die Vorkriegsgläubiger Russlands und der russische Kredietbedarf* door Rudolf Kaulla, *Finanzielle Rüstungen* door W.H. in Heft 2 (Mei); *Die Wandlungen in der Struktur der französischen Industrie* door Henri Hauser, *Der internationale Finanzvergleich* door Carl Brinkmann in Heft 3 (Juni). Uit dit laatst verschenen nummer schijnen ons nog volgende artikels te moeten worden vermeld: *Der Brite in der Welt* door W. Alison Phillips, *Französische Civilisation und Abendland* door Ernst Robert Cursius, *Italiens Aussenpolitik* door Andrea Torre. Op het voorlaatste nummer der E.R. meenen wij de aandacht onzer lezers bijzonder te moeten vestigen, omdat een onzer landgenooten,

Hendrik De Man, schrijver van het zoo ophefmakend boek over de nieuwe richting van het Socialisme, er een oorspronkelijk artikel: *Die Repetitiv-Arbeit als Kulturproblem*, in laat verschijnen en ook omdat het een breedvoerige bespreking door Hans v. Eckardt bevat van H. De Man's te Jena laatst verschenen werk: *Die Intellektuellen und der Sozialismus*.

DR. C. DEBAIVE.
7 Juni '27.

Rubens als Vredestichter[1]

Meer dan eens heeft Rubens de dramatische Andromeda-sage van Ovidius tot onderwerp van een schilderij gekozen. Zelfs een van de gevels van zijn vorstelijke woning, in den stijl van de paleizen van Genua, versierde hij met de kleurige voorstelling van de redding der ongelukkige Ethiopische koningsdochter door den held Perseus.

Rubens, zal in die sage wel uitsluitend de gelegenheid gewaardeerd hebben om in de figuur van Andromeda de schoonheid van het vrouwenlichaam in een gloed van amber en goud te laten opstralen. Of moeten wij aannemen, dat hij, evenals zijn tijd- en landgenooten, in dit te zijnen tijde zoo populaire mythologische verhaal ook een politieke allegorie zag?

Herhaaldelijk immers, werd, de toestand, waarin zich de Zuidelijke Nederlanden en vooral Antwerpen sedert 1585 bevonden, op zinnebeeldige wijze door middel van de Andromeda-sage gekenschetst.

In 1600, bij de blijde inkomst van de aartshertogen Albert en Isabella te Leuven, werd door de studenten van het Falcon-college, onder den titel *Andromede Belgica dicta*, een spel opgevoerd van Jan Baptist Gramaye, waarschijnlijk een zoon van Geeraard Gramaye, ontvanger der stad Antwerpen.

Al de personages van dit stuk zijn allegorisch bedoeld. Andromeda is België, van vrijheid beroofd, voortdurend bedreigd door het monster, het kettersche, rebellige Holland. Perseus is Albert, die het monster zal bevechten en dooden.

In dat beeld legden onze, voorouders hun vurige hoop op vrede, en herhaaldelijk keert het terug zoowel in de plastiek

(1) Dit artikel is een fragment uit de studie *Het Antwerpsch Geestesleven in Rubens' Tijd*, die verschijnen zal in het ter perse liggende boek *Rubens en zijn Eeuw* (J.L. Kryn, Brussel).

als in de poëzie, wanneer een nieuwe vorst of landvoogd de nooit vervulde verwachting weer nieuwe kracht komt schenken.

Legde Rubens geen dergelijke politieke allegorische bedoeling in zijn werk, toch is het zeker dat hij zijn geliefd Antwerpen en zijn ruimer vaderland heel zijn leven lang als een ongelukkige, onvrije koningsdochter zal gevoeld hebben. Hij leed er bitter onder, die Andromeda geboeid en ellendig te weten, haar steeds door ruw geweld bedreigd te zien, en in zijn hart droeg hij met al zijn landgenooten het machtige heimwee naar vrede, en de onverwoestbare, maar toch telkens weer ontgoochelde hoop op de komst van een redder.

In dat gevoel ligt ten andere de kern van Rubens' politieke opvattingen. Telkenmale hij als diplomaat optrad was het om er toe bij te dragen den vrede voor zijn diep geteisterd land te winnen en er de wellvaart te herstellen.

Wij hoeven maar het dramatisch schilderij te bekijken, dat hij in 1638 voor den Groothertog van Toskanen voltooide om te weten hoe zijn heele wezen den oorlog haatte en vloekte. Het concept van dat werk, de *Kwalen van den Oorlog* voorstellend, is uit zijn innigste gevoel ontsproten. De geweldige beweging, waarmede Rubens den woesten Mars laat vooruitstormen met zwaard en schild, als het ware in een wervelwind meegesleurd door de razende Alecto met de vernielende toorts in de hand; de woestheid waarmede de oorlogsgod zich) losrukt van de bedrukte, angstige Venus; de aangrijpende beelden van pest en honger; de pathetisohe gestalte van de wanhopige moeder met het wichtje in de armen; de neergeworpen bouwmeester, wiens werktuigen thans geen nut meer hebben; de vertrapte zinnebeelden van de edelste oogsten van den vrede: het boek, de luit, de teekening; dat alles is zoo spontaan, met zulke zwierige zekerheid geborsteld, dat men niet twijfelt of de hand van den kunstenaar werd bij dit werk door de zuiverste tochten van zijn ziel beheerscht. Hij schilderde het visioen van de ellende van zijn eigen land, dat hij zijn heele leven door, het Twaalfjarig Bestand uitgezonderd, in oorlogswee heeft gekend. En de treurende Europa, die in rouw gehuld, al dat geweld op het doek van den hertog van Toskanen machteloos aanziet, kon evengoed

het beeld zijn van de ongelukkige Spaansche Nederlanden of van Antwerpen in Rubens' tijd.

Rubens was om het lot en de toekomst van zijn stad zeer bezorgd. Hij schreef in 1627 aan zijn Parijzer vriend Pierre Dupuy: ‘Onze stad verkwijnt als een lichaam aangetast door de tering. Elken dag zien wij het getal van haar inwoners verminderen, daar ons ongelukkig volk geen middel meer bezit om in zijn onderhoud te voorzien door zijn arbeid of door zijn nering.’ Hier herhaalt Rubens de klacht, die Antwerpen reeds liet hooren, weinig jaren na 1585, toen de sluiting der Schelde in werkelijkheid een voltrokken feit was. Rubens was toen 17 jaar oud. In 1594 liet Leo de Meyere bij Arnold 's Coninx een *Prosopopée d'Anvers* verschijnen, ter gelegenheid van de blijde inkomst van Aartshertog Ernest, en hier hooren wij Antwerpen in gezwollen verzen, waarin vervaagde echo's uit Salluste du Bartas weerklinken, reeds haar leed uitjammeren over haar beginnenden economischen ondergang:

Moy, qui jadis touchoy de ma grandeur les nuës,
Moy, qui estoy connuë aux terres inconnuës,
Moy, qui estoy si riche & de gens & d'avoir,
Moy, jadis si pompeuse & si plaisante a voir,
Moy, qui jadis, aincois que ces guerres civiles
Me travailloyent, estoy première entre les villes,
Qui d'Europe, ains du monde embossuent le dos,
Ou qui plustost un monde enserroy dans mon clos,
Que suis-je maintenant, que suis-je devenuë?
Moy, qui soulois fournir tout ce grand univers
Mon Escaut estant libre & mes grands ports ouvers.
Et chascun abordant en ma ville à franchise,
Qui soulois tous fournir de toute marchandise,
Suis hélas! ô contrainte, ô desastre, ô malheur!
De mes fiers ennemis, ô honte, ô creve coeur!
De mes fiers ennemis d'une iniuste peage
Des vivres journaliers achapter te passage.

Al die oorlogsellende en dat verval van zijn trotsche Antwerpen maakten van Rubens een waren vredesapostel, die in de hoogere politiek der internationale diplomatie met zijn eigen verzuchtingen zeker ook die van het heele intellectueele en handeldrijvende Antwerpen van dien tijd overbracht. Wij kunnen Rubens' politieke opvattingen voor het norma houden van hetgeen de negen tienden der Antwerpenaars en der Zuid-Nederlanders uit de eerste helft der 17e eeuw op staatkundig gebied verwachtten en nastreefden.

Hun ideaal lag niet in een zoogezegd nationale politiek, die van de Zuidnederlandsche gewesten een onafhankelijken staat zou maken, los van Spanje, zooals de Noordnederlandsche provincies toen reeds flink aan het verwezenlijken waren. De richting, die in de tweede helft der 16e eeuw gevolgd werd, opstandig tegen Spanje en aansturende op het Calvinisme, wordt van den val van Antwerpen af door de groote meerderheid verlaten. Men stelt een terugkeer vast naar de aloude overleveringen. Het Catholicisme wordt in eere hersteld en als een reflex verschijnsel sluit Antwerpen opnieuw een bond van trouw en loyauteit met het Spaansche vorstenhuis. Wat Philips II, Alva en de Spaansche furie hier voor euveldaden hadden verricht, werd, zooniet vergeten, toch minder hartstochtelijk herdacht en geleidelijk anders uitgelegd dan vroeger. In elk geval was het bij de meesten geen reden meer om de Spaansche regeering nog langer een boos hart toe te dragen. Men huldigde in de Spaansche vorsten weer de afstammelingen van de Bourgondiërs en dus de wettige vorsten van het land.

De helden der zestiendeeuwsche beroerten keert men den rug toe.

De eerste onder Rubens' tijdgenooten, die ons voor den geest komt, nu wij ons een denkbeeld willen vormen over de politieke opvattingen, die in de eerste helft der 17e eeuw te Antwerpen heerschten, is weer Leo de Meyere, niet omdat hij een zoo groot poëet of zoo betrouwbaar geschiedschrijver is, maar omdat hij in zijn rhetorische taal zoo onomwonden zegt wat hij en velen zeker met hem meenden.

Het groote kwaad kwam van Oranje. Hij was de eerste oorzaak van Antwerpens ondergang en de Staten waren maar een speelbal in zijn handen geeest. De Meyere laat er Antwerpen bitter over klagen:

> Sous le voile d'user de leur auctorité
> (Les Etats) ont hélas! embrouillé, bouleversé, gasté
> Et troublé le repos de ma ville paisible,
> Pippez honteusement par le dessein plausibie
> Et les gluaux trompeurs de ce Prince Orangeois...
> ... Je pensay recevant en mon sein les Estats
> Et obeir au Roy, & m'asseurer d'un tas
> De maux, qui ja panchoyent sur ma teste
> Mais ce fust las! ce fust la cause malheureuse
> Qui detoupa la bouche au vaisseau des malheurs

De justice divine aspres executeurs
Mon appuy esperé me causa ma ruine.

En weer gaat de vervallen metropool haar vroegere weelde vergelijken met den hoogen nood, waarin Oranje en zijn volgelingen haar hadden gebracht:

Voy s'il y reste encor quelque marque d'Anvers,
Qui a de son renom rempli tout l'univers,
Si encore je suis cest estal de richesse,
Si je tiens dans mes flancs une si grande presse
De gens, qu'il me faudrait mon grand pourpris crever,
Si sur toutes mes soeurs je puis te chef lever...

De Meyere's onvoorwaardelijke lof gaat naar Philips II en al zijn landvoogden, zonder onderscheid. Hij roemt Margaretha van Parma, ‘ceste Semiramis, ceste veillante hommace’; hij prijst zelfs Alva, dien hij vergelijkt met een geneesheer, die de groote middelen gebruikt om bestwil. Galg, zwaard en vuur, beweert hij, waren de eenige wapenen om de hydra van ketterij en opstand te vellen. Aartshertog Ernest, toen hij, onder de triomfbogen van Otto Venius, Rubens' leermeester, Antwerpen binnentoog, werd door De Meyere begroet als een schild en weer voor degenen die trouw waren gebleven aan vorst en kerk, en tevens een verschrikking voor hun vijanden.

L'appuy asseuré de ceux, qui affermis
En la jurée foy de deuë obeissance,
Aiment trop mieux souffrir la malheureuse chance
Qu'en dehauschant leur foy voguer à voile plein
Dans leurs souhaits ayans un souffle courbesein
De voiles de leur nef.

De heftige haat, waarvan De Meyere blijk geeft in zijn uitval tegen de Fransche furie, contrasteert kenschetsend met den vergoelijkenden toon, waarop hij over de Spaansche furie spreekt. Hij vindt geen scherpe woorden genoeg tegen den ‘tas de franscillons’, zooals hij de Franschen noemt, en hun hertog, den lichtzinnigen d'Alençon.

Hij geeft bij die gelegenheid een aardige zinspeling ten beste op het tooneelspel, waarin de Franschen een Vlaming hadden voorgesteld, bij wien ze het hart te vergeefs zochten en eindelijk vonden in zijn hielen, met zijn moed in de schoenen gezakt op het oogenblik van het gevecht.

Trotsch op de overwinning der Antwerpsche burgers, tijdens

de Fransche furie, dient De Meyere de grappige Franschen van antwoord:

> Va or, farceur Francois, va or en tes comédies,
> Va gaudir les Flamens aux âmes peu hardies,
> Va leurs coeurs au solier dévalez retrouver;
> Peu expert anatome, ils t'ont fait esprouver
> Qu'ils ont te coeur ès mains et non pas en la bouche
> Comme toy, qui tousjours fais d'elle l'escarmouche.

En vol liefde herdenkt hij de tachtig Antwerpsche burgers, die als slachtoffers vielen van het Fransche verraad.

> O mourir glorieux! o bien-heureux esprits!
> J'en auray a jamays vostre memoire enpris
> Tousjours, tousjours ce jour me sera jour de feste,
> Que Dieu a détourné par vos mains sur la teste
> De ces Francois le choc des pourchassez malheurs,
> Ce jour là fumeront tous mes autels d'odeurs.

De vernieuwde loyauteit van onze zeventiendeeuwsche voorouders tegenover Spanje was een gevolg van hun catholicisme en anti-hervormingsgezindheid. De Spaansche vorsten vonden hier hun krachtigsten steun in het feit dat wij catholiek waren, en het was de Kerk met haar talrijke geestelijke orden en haar waakzame leiders, die de openbare opinie beheerschte en richtte. De bisschoppen en de mindere geestelijkheid waren de verkleefdste ondersteuners van het vorstenhuis.

De toenmalige theoretische werken over regeeringskunst, waarin de plichten van vorst en onderdaan tegenover elkander vastgesteld werden, meestal geschreven door paters Jezuïeten als b.v. het *De Justiti;à et Jure* van pater Leonardus Lessius (Leuven bij Masius 1605, herhaaldelijk herdrukt te Antwerpen bij de Moretussen) en den *Politicus Christianus* (Antwerpen, M. Nutius, I, 1621; II, 1624, deze laatste uitgaaf met frontispice van Rubens), van pater Carolus Scribani, kennen den vorst alle machten toe, van 't oogenblik, dat hij de catholieke leer aankleeft en verdedigt. Die ‘vorstenscholen’ verkondigen het beginsel van het absolutisme en bestrijden de laatste overblijfsels van de republikeinsche theorieën, die zich hier in de 16e eeuw geopenbaard hadden. Aartshertog Albert heeft geen overtuigder panegyrist gevonden dan pater C. Scribani, die in hem het ideaal vond van den catholieken vorst, een voorbeeld voor allen.

En inderdaad, in de heele contra-reformatie-beweging vindt men geen prinsen, die zoo door en door catholiek zijn als de aartshertogen Albert en Isabella. Het zijn godsdienstige beschouwingen, die hun heele politiek beheerschen. Zij stonden in de Zuidelijke Nederlanden als op een catholieke strijdpost tegenover het gereformeerde Hollandsch-Engelsche blok, met het in katholiek opzicht nog altijd dreigende, onzekere Frankrijk in den rug en het door godsdienstigen strijd nog steeds beroerde Duitschland in de flank. Ons land inrichten als een catholieke vesting van hun eerste bekommering en in die onderneming waren de geestelijke orden en vooral de Jezuïeten hun verkleefdste bondgenooten en beste strategen.

Door dat steeds versterkende catholicisme kregen de Zuidelijke Nederlanden langzamerhand een gevoel van samenhoo-righeid, dat in zekeren zin het afwezige nationale eenheidsbegrip verving, en onze voorouders toeliet zich boven hun gewest-of stadsliefde tei verheffen.

De neiging tot ze lí re ge e ring en tot vermindering van het gezag der Spaansche erfprinsen, waarvan het verdrag van Atrecht en de houding der Staten getuigenis gaf, verzwakte van lieverlede. De hoop op een dergelijk zelfstandig leven, even opgeflikkerd bij de aanstelling van Albert en Isabella, bleek maar te spoedig een ijdele waan. Philips II bleef niettegenstaande alles de ware meester. De mislukking van de samenzwering der misnoegde Belgische edellieden, prins van Barbançon, prins van Epinoy, hertog van Bournonville, graaf van Egmont, hertog van Aerschot en geestelijken als de deken van Kamerijk P. Carondelet, en Ch. de Croy, in 1631, stelde voor goed een einde aan dergelijke ontvoogdingspogingen. Het groeiende catholicisme der bevolking werd hoe langer hoe meer een reden om de Spaansche vorsten, de verdedigers van het geloof, trouw te blijven.

Ook de buitenlandsche politiek van Spanje werd in de eerste helft der 17e eeuw door de groote meerderheid onzer voorouders gevolgd. Zij maakten front tegen Frederik Hendrik en Lodewijk XIII.

Frankrijk en Holland, die op onzen bodem zoo herhaaldelijk oorlog voerden, waren hier, de korte tijd van het Bestand te

nauwernood uitgiezomderd, de erfvijanden. Antwerpen, dat stoffelijk zooveel Jeed wegens de stremming der Scheldevaart door de Hollandsche garnizoenen van Lillo, Liefkenshoek, e.a. en bij het sluiten van het Munstertractaat de vrijheid van den stroom weldra volledig ging verliezen, voelde zich hoe langer hoe meer de verongelijkte Andromeda en werd overwegend anti-Hollandsch gezind.

In het begin van de eeuw koesterde men nog eenige hoop op de onderwerping der Hollandsche rebellen en op hun terugkeer onder het gezag der Spaansche vorsten. Zelfs De Meyere leefde nog in deze illuzie. Hij richt een dringenden oproep in dien zin tot Zeeland en Holland. Volgt mijn voorbeeld, laat hij door Antwerpen pleiten:

> Prenez l'exemple a moy ô Hollande, o Zelande,
> Venez reconnoissant en fin l'offense grande
> Que vous avez commis envers sa Majesté,
> Vous trouverez l'accez facile à sa bonté....

De opstand van het kleine Nederland tegen het machtige Spanje is toch vruchteloos!

> Quoy? Un petit recoin quoy? Donc une parcelle
> De la Belge osera tous-jours vanter rebelle
> Et son roy, & braver son sceptre, son pouvoir.

'Komt over,' roept Antwerpen:

> Ha peuple révolté que vostre ame s'esveille
> Et reconnoisse enfin l'hideur de vos mesfaits.

Niet alleen De Meyere richt aldus dichterlijke aanmaningen tot Noord-Nederland, nog andere stemmen lokken in het Zuiden als de vogelaar met zoet gefluit. Hoor dit roerende fragment waar nog de zuiver-volle literaire klank van de 16e eeuw in zit; wij ontleenen het aan het Vlaamsche gedicht *Aen Hollant*, uitgegeven te Leuven in 1598, bij Joannes Masius:

> O edel Hollant hoochmoedich verheven /
> En zeer gedreven / omdat u Fortuna lacht /
> Hoe langhe wilt ghy in verwaentheyt leven /
> Ende u begeven tot fortse / gewelt en cracht:
> Eest noch niet ghenoech naar onvrede getracht?
> Hebt ghy den bant des eenicheyts gantsch vergheten?
> Eest al bloet / moort en brant daer ghy op wacht?
> Heeft Mars geheelijck u herte beseten?
> Wilt ghijt al naer uwe sinlyckheyt meten?
> Meynt ghy dat altoos zal loopen voor den wint?

Denckt toch eens van weyn ghy zyt afgespleten /
En waerom ghy haet die u hebben bemint!
Ghy zijt ons vleesch / ons bloet / eertijds wel ghesint /
Maer nu tot ons heel wreedelyck gheneghen,
Ick en kan niet dencken waer ghijt ghefondeert vint /
Vijfentwintich iaer / desen twist te pleghen /
Esser dan gheen eyndt? Gaet u den vrede teghen?
Laet u toch die ghemeyne allende beweghen:
Soeckt ghy nyet eens ruste oft stilte in uwen tijt?
Onchristelijck is hy die hem int quaet verblijt.

Niemand minder dan Constantijn Huygens achtte het geraadzaam om nog in 1645, na de inneming van Hulst, een vers te richten in het Nederlandsch tot Antwerpen en een ander in het Latijn tot Gent, om beide steden aan te wakkeren de partij van Frederik Hendrik te kiezen.

Aan beide kanten van den Moerdijk bleven dergelijke oproepingen zonder gevolg. De enkele stille calvinisten, die hier en daar in het Zuiden nog verbleven, hielden zich meestal rustig en waren niet bij macht om maar eenigszins op het openbaar leven invloed te krijgen. De catholieken in het Noorden, die naar hun geloofsbroeders in het Zuiden trachtten, konden al evenmin iets voor een toenadering op politiek terrein verrichten.

Rubens was twee en dertig jaren oud toen het twaalfjarig Bestand op 9 April 1609 te Antwerpen onderteekend wferd. Het was de verwezenlijking van een der dierbaarste droomen van Albert en Isabella en tevens van de Zuidnederlandsche bevolking in het algemeen. Toen de ambassadeurs uit den Haag te Antwerpen samenkwamen om de door den Franciscaan Jan Neyen in den Haag aangeknoopte doch onmiddellijk afgebroken onderhandelingen weer te hervatten, heerschte in de Scheldestad een vrome hooge verwachting, die een rederijker van het *Lelyken van Calvarien* in treffende verzen omzette in een vlugschrift dat hij bij Anth. Ballo, te Antwerpen, liet verschijnen:

Princelycke Godt in uwen hant
Hebt ghy de herte ende nieren /
Gheeft vrede in ons Nederlant /
En wilt haer herten soo regeeren /
En door u ghenade haer doch bestieren /
Om te verdrijven Mars den bloet-hont /
Wij bidden dan door goey manieren /
O Heer ons doch uwen vrede jont.

Toen het Bestand onderteekend was, grifte de graveerstift

van Peter Baltens, in zijn bekende allegorische plaat, *De Smidse van den Vrede*, al de vreugdevolle verwachtingen, die de Nederlanden toen vervulden.

Ratio ontnam de wapens aan de strijders en bracht ze naar de smidse, waar de geboeide Violentia den blaasbalg trok, om aan Prudentia en den Tijd de gelegenheid te geven alles tot landbouw- en huisgerief te hersmeden. Uit den hemel daalden Pax en Justitia over de veldlieden, die ver van gevechten, galg en schavot, in idyllische rust op den akker arbeidden.

En in datzelfde jaar reden in den Antwerpschen ommegang extra-wagens, die met alle mogelijke Renaissance-allegorieën den vrede en de eendracht zochten te verduidelijken en te verheerlijken. Ook hier werd er een *Peys-smisse* vertoond, waar Violentia het vuur aanblies, om Labor de harnassen en stormhelmen tot braadpannen en ploegijzers te laten hersmeden.

Het Bestand bracht evenwel geen bestendigen vrede. Niettegenstaande de pogingen van de aartshertogen en Peckius' goed bedoelde doch zeer onfortuinlijke onderhandelingen in Holland, werd de oorlog na verloop van de twaalf jaren dadelijk hervat, en het werd van nu af een bijna onafgebroken duel tusschen Frederik Hendrik en Rubens' vriend, Markies Spinola, opperbevelhebber van de Spaansche legers in de Nederlanden.

In deze omstandigheden was het, dat Rubens zijn diplomatische loopbaan begon, enkel en alleen gericht op vrede, ontwikkeling van stoffelijke welvaart en bloei van kunst en wetenschap in zijn land. De groote schilder schreef eens aan zijn vriend Pierre Dupuy: ‘Io per me vorrei che tutto il mondo stesse in pace, et potessimo vivere un secolo d'oro in vece die ferro’[(1)]. Hij wilde de gansche wereld in vrede zien en wenschte te leven in een gouden eeuw in plaats van de ijzeren eeuw, die de zijne was. Dat was van den beginne af zijn groote doel en zoolang hij zich met politieke onderhandelingen bezighield streefde hij dit in overeenstemming met de aartshertogin Isabella na. Wat de verhouding van Zuid-tot Noord-Nederland betrof, deelde Rubens zeker het oordeel, dat zijn vriend Bal-

(1) Correspondance de Rubens, IV, p. 246-248.

thasar Moretus I zoo onbewimpeld neerschreef in een brief aan Jan van Vucht te Madrid (1628): ‘Vreese dat wij niet beleven en sullen dat men den Hollander met oorlog sal overmeesteren, het exempel is nu van te vele jaren gezien.’ Holland kon niet meer met de wapens terug onder Spanje's obediëntie gebracht worden, de eenige uitweg voor de Spaansche Nederlanden was vrede te sluiten om de wonden te helen en de welvaart van weleer terug te veroveren.

Hierin ligt hoofdzakelijk het verschil tusschen de politiek van den koning van Spanje, en die van Isabella, Spinola en Rubens. De Spaansche vorst wilde van geen vrede hooren, waarbij Noord-Nederland zich niet overwonnen en gedwee weerom aan zijn gezag onderwierp, en daar dit niet te bereiken bleek, duurde de oorlog voort.

Men ging in Spanje zoover de catholieke gezindheid van de aartshertogin van lauwheid te beschuldigen omdat zij in de onderhandelingen met de Hollanders een zekere tactische verdraagzaamheid zocht te doen huldigen. De Spaansche heftigheid begreep den werkelijkheidszin der aartshertogin niet, die niet alles wilde verliezen door te veel te verlangen, wanneer de Nederlandsche toestanden, die zij te Brussel beter kende dan de koning te Madrid, zulks in het geheel niet toelieten.

In 1621 verlangden de aartshertogen vurig de vernieuwing van het Bestand, maar Philips III voelde daar niets voor. Hij leefde nog altijd in den waan, dat hij de macht der Hollanders ging fnuiken en stelde voor de verlenging van het verdrag onaanneemlijkie voorwaarden. De aartshertogen daarentegen grepen zelfs met een zekere argeloosheid alle gelegenheden aan om den vrede te verzekeren.

De heele bevolking snakte met hen naar het einde der vijandelijkheden. Pater Michel de Gryse geeft op roerende wijze uiting aan dit verlangen in zijn verslag over de schitterende feesten, in 1622 te Antwerpen gevierd ter gelegenheid van de canonisatie der HH. Ignatius en Xaverius. Hij eindigt zijn geschrift met de woorden: ‘Moge de Heer, dank zij de hulde aan zijn heiligen gebracht en dank zij de vroomheid van heel dat volk, eindelijk den vrede schenken aan dat België, dat hem toebehoort!’ Het is in den grond nog altijd dezelfde verwach-

ting, die Justus Lipsius reeds op het einde der 16e eeuw herhaaldelijk uitdrukte, o.a. in een brief aan Jean Richardot in Januari 1598, waarin wij lezen: ‘Goede God! wie is er onder de Vlamingen, die zich niet verheugt bij het hooren van dit woord “vrede”, sedert zoovele jaren verworpen en verbannen!’

Het verrassende nieuws was tot de aartshertogen gekomen, dat Maurits van Nassau verlangde Noord-Nederland terug onder Spaansch bewind te brengen, op voorwaarde dat men hem daarvoor een groote belooning schonk! De aartshertogen geloofden dit, des te meer daar de romantische Bertholda van Swieten, weduwe van Fl. t' Serolaes en vertrouwelinge van Prins Maurits, hen daartoe ten zeerste aanwakkerde. Zij zonden hun raadsheer, den Leuvenaar Pieter Peckius, naar den Haag om te onderhandelen, maar daar deed hij spoedig de ervaring op, dat hij en de aartshertogen er in geloopen waren. Noch Prins Maurits noch de Staten wilden van vrede hooren. Het Bestand eindigde op 9 April 1621. Een paar maanden later, op 15 Juli, sterft de aartshertog Albert, en Isabella is van dat oogenblik af weer niets anders meer dan landvoogdes der Spaansche Nederlanden. De volle souvereiniteit was naar Philips IV overgegaan. De strijd tusschen Noord en Zuid gaat weer met wisselende kansen aan den gang en duurt tot aan den Munsterschen vrede in 1648.

De hoop om de beide Nederlanden nog ooit te vereenigen was door de meesten feitelijk opgegeven en een zuiver Zuid-nederlandsche politiek neemt hoe langer hoe meer vaste vormen aan. De voortvarende en helderziende ‘sanguinicus’, Pater Jezuïet Carolus Scribani, heeft de groote lijnen van deze staatkundige richting in zijn *Veridicus Belgicus, sive civilium apud Belgas bellorum initia progressus, finis optatus*; enz. (Antwerpen, M. Nutius, 1624) heel duidelijk getrokken. Een zuiver Belgisch economisch programma wordt door hem opgegeven met het doel Holland klein te krijgen en de verdwenen welvaart in het Zuiden terug te brengen. Scribani pleit voor het oprichten van een Belgische zeevaartcompagnie; het sluiten der havens voor Hollandsche schepen; het beschermen der inlandsche producten; het heffen van zware in-en uitvaartrechten;

het bestrijden van den Hollandschen handel in Indië, Moscovië, Groenland en Guinea; het sluiten van de engte van Gibraltar voor de Hollandsche schepen; het aanvallen der Zeeuwsche eilanden; en het graven van waterwegen van de Maas naar den Rijn!

In de omgeving van de aartshertogin werd de vredesgedachte toch nog steeds gekoesterd. Bertholda van Swieten zette haar pogingen voort en liet zich ditmaal daarbij helpen door Jan Brant, ‘el catolico’ zooals men hem noemde, kozijn van Isabella Brant, Rubens' eerste vrouw. Zoo werd de meester in die taak betrokken.

Jan Brant had, naar het schijnt op ingeving van Prins Maurits, reeds in 1623 onderhandelingen aangeknoopt om het Bestand te vernieuwen. Hij zocht daartoe steun bij zijn kozijn Rubens, dien hij kende als een vertrouwensman van de aartshertogin. De schilder aanvaardt die taak van bemiddelaar tusschen het hof van Brussel en de Hollanders, die in Maurits' omgeving tot vrede geneigd zijn. Het is bij die gelegenheid, dat Rubens een maandelijksche bezoldiging van 10 kronen ontvangt op het kasteel van Antwerpen, voor bewezen politieke diensten. Hij bespreekt met de aartshertogin al de kansen met de grootste vrijheid en legt al zijn handigheid en psychologische menschenkennis aan den dag om de onderneming tot een goed eindete brengen. Hij werd hierbij geleid door zijn eigen vurig verlangen om vrede te stichten en zijn land de zoo gewenschte rust te verzekeren.

Prins Maurits, de man op wien men te recht of ten onrecht rekende om den vrede te bereiken, stierf in 1625, maar Rubens en Jan Brant gaven den moed niet op. Met de aartshertogin bleven zij vertrouwen op een mogelijke overeenkomst

De landvoogdes laat ook geen gelegenheid voorbijgaan om de hooge achting te toonen, die zij voor Rubens had opgevat. Na de overgave van Breda aan Spinola in 1625, door Rubens herdacht met een zinrijk en zwierig frontispice voor Herman Hugo's *Obsidio Bredana* ter Plantijnsche drukkerij uitgegeven (1626), keert zij over Antwerpen uit de veroverde stad terug en gaat den schilder in zijn eigen huis bezoeken om haar portret in kloostergewaad te laten maken.

Op haar verzoek was het, dat de meester weer in nieuwe diplomatische verwikkelingen een rol ging spelen. Hij waagt met Lord Buckingham en diens vriend Gerbier, pogingen tot verzoening van Engeland met Spanje, na de mislukte, ietwat romantische onderhandelingen om Karel, prins van Wallis, zoon van Jacobus I, in het huwelijk te doen treden met de infante Maria Theresia, dochter van Philips III. Zoo Rubens die toenadering tusschen Spanje en Engeland zoo zeer verlangde, dan was het echter hoofdzakelijk omdat daaruit onrecht-streeks vrede tusschen Spanje en Nederland kon volgen.

De overeenkomst van den genialen schilder en de aartshertogin was in dit opzicht volkomen. Hij wijdde zich met hartstocht aan zijn vredeszending en zelfs de dood van zijn geliefde Isabella Brant, in 1626, kon hem van de aangevatte onderhandelingen niet weerhouden. Ook Isabella behield in hem het volste vertrouwen, zelfs toen Philips IV haar verweet, dat zij als vredesonderhandelaar een schilder en niet een edelman had gekozen!

Alweer zouden die pogingen op een bittere ontgoocheling voor de aartshertogin en Rubens uitloopen. Opeens kwam het nieuws, dat Philips IV met Frankrijk een verbond ging sluiten om Engeland aan te vallen, alle gesprekken over vrede afbreken. Rubens werd in zijn blijde verwachtingen bitter teleurgesteld en verborg zijn afkeuring niet voor de Spaansche trouweloosheid.

In 1627 wordt andermaal beproefd om een toenadering tusschen Spanje en Engeland te bewerken. Spinola zelf had er het initiatief van genomen, doch toen deze bij Philips IV in ongenade viel en kort daarop overleed, was het Rubens die zijn werk voortzette. De veldheer en de schilder waren op dat punt dezelfde meeningen toegedaan en hadden voor elkanders persoonlijkheid de grootste waardeering. Spinola verklaarde over Rubens, dat hij ‘in de ziel van den kunstenaar zooveel talenten zag schitteren, dat hij de schilderkunst slechts voor een van zijn minste gaven hield!’

Rubens werd naar Madrid geroepen |en trad daar rechtstreeks in betrekking met den Koning en Olivarez. Ditmaal zou Philips IV er vrede mee nemen, dat de schilder zijn gezant

werd, nadat hij hem eerst aangesteld had als secretaris van den geheimen Staatsraad der Nederlanden! Ditmaal was Rubens gelukkiger. Te Londen, in 1630, waar hij verscheen in den vollen glans van zijn kunstenaarsfaam en tevens blijken gaf van echten staatsmanszin, wist hij zijn taak tot een gunstig einde te brengen ‘en den vrede te verzekeren. Bij die gelegenheid was het dat de Koning van Engeland hem tot ridder sloeg - een ridder van den vrede.

Intusschen had Isabella door Jan van Kesseler met de Hollanders vredesonderhandelingen laten aanknoopen, die op zeker oogenblik een onverhoopt gunstig verloop lieten verwachten. Ze werden begonnen in 1626 te Middelburg. De Hollanders toonden zich inschikkelijk, drongen niet aan op de erkenning van hun onafhankelijkheid en wilden zelfs het Schelderegime verzachten. Spinola ging de vredesvoorwaarden te Madrid verdedigen en maakte diepen indruk, maar Olivarez verzette er zich hardnekkig tegen en stelde voor de Hollanders onaanneembare voorwaarden. Isabella drong te Madrid aan op matiging der eischen en Jan van Kesseler onderhandelde voort. Zoo de Spanjaarden niet langer aandrongen op de toelating om in Holland den catholieken godsdienst in het openbaar te laten beoefenen, dan zouden zij de Scheldevrijheid erkennen. Op 16 September 1628 waren de Hollandsche afgevaardigden op het punt om naar Madrid te trekken ten einde een nieuw bestand te onderteekenen. Maar de voorstanders van den oorlog, de verdedigers van de maximum-eischen op godsdienstig gebied, omsingelden den zwakken Philips IV. Er werd tijd verloren en intusschen keerden de oorlogskansen. De Hollanders namen ‘s-Hertogenbosch. Piet Hein kaapte de Zilveren Vloot. De Hollanders behaalden successen in Brazilië. De Konipg had de goede gelegenheid laten voorbijgaan en de Hollanders weigerden nog verder te onderhandelen[1].

De vijandelijkheden tusschen Spanje en Holland namen geen einde en de droom van Isabella en Rubens werd niet verwezenlijkt. De treurige toestand van Antwerpen bleef voortduren en hoe begaan haar kinderen waren met al dat wee en al die

(1) Jos. Cuvelier: La correspondance secrète de l'Infante Isabelle (Bulletin de l'Institut historique de Rome. 6e fasc., 1926)

ellende, blijkt weer treffend uit het spel, dat de kleermaker Joan Yzermans dichtte voor den *Olyftak*, waarvan hij toen de factor was: ‘Brabantia over den desolaten staet van Antwerpen’.

Geeraard Van den Brande, de ‘constvloedighe poëet’ van dezelfde kamer, klaagt niet minder bitter over *zijn* ‘droef bedruckte eeuw)’ die niets anders meebracht dan ‘oproer, twist, nijt, pest, dierte en oorlogh’, en over zijn ‘alendigh Nederlant t'eenen roof ghegheven aan den bloet-hont Mars’. De angst slaat hem om het hart als hij denkt aan het lot van zijn geliefde stad, ‘dees perel onser landen’:

> Siet ons *Antwerpia*, dat Neder-landts *Athenen*
> Hoe is den gulden glans van haren roem verdwenen
> Waer is den ouden lof die in haer was soo groot?
> Die als een clare son (in standt) heeft uyt gheschenen,
> En door een Gulde Faem omringhden d'Aertrycx cloot,
> Haer neringh is vergaen, haer winkels naeckt en bloot:
> Een Weduw’ sy ghelijckt van haren man verlaten
> Sy treurt om haer misval, zy sidt in droefheydt groot,
> Verdriet en eenicheyt deckt hare lege straten,
> Wie druckt haer tranen af die rouwich boven maten,
> Op haer benoude borst met druppels vallen neer;
> Waer sijn haer vrienden nu, waer sijn haer trouwe Staten?
> Wie sal haer inden noodt nu comen troosten weer?
> 't Schijnt dat den Hemel haer beproeft hoe langhs hoe meer,
> Met alderley verdriet tot roem van haer vyanden,
> En cort haer vleughels breet en rooft haer oude eer:
> Om dat wy door de Deught in *Liefde* niet en *Branden*.(1)

De rederijkers uit Noord en Zuid schermutselden met politieke schimpverzen tegen elkander, bijna zoo heftig als de troepen in het veld. Het is omstreeks dien tijd, zoo wij Jan van der Veen mogen gelooven, dat de Antwerpsche rederijkers het spotthema van de Franschen tegen de Vlamingen, waarover Leo De Meyer zich zoo geërgerd had, voor eigen rekening overnamen en nu tegen de Hollanders richtten. De ‘franscil-lons’ uit het gevolg van den hertog van Alençon, zoekende naar het hart van den vechtenden Vlaming, vonden het in zijn schoenen gezakt. Nu lieten de Antwerpenaars, na de overwinning in 1631, door den Spaanschen veldheer, markies de Santa Croce, op Frederik Hendrik behaald, bij Duinkerke, een spel vertoonen, waarin de Hollandsche prins op het tooneel werd gebracht

(1) *Poemata* van G. van den Brande, (Antwerpen, G. van Wolsschaten, 1631)

en door een geneesheer aan hetzelfde onderzoek naar het onvindbare hart onderworpen. De chirurg vond het ten slotte ook in 's Prinsen hiel gezonken![1]

Geeraard van den Brande, Verstocken, François Bruynincx en andere Antwerpsche rethoricijnen dichtten tegen de Hollanders even vinnige politieke satires, die natuurlijk niet onbeantwoord bleven.

De aartshertogin bleef Rubens de hoogste achting toedragen. Ze bezocht hem andermaal in zijn woning te Antwerpen, ditmaal in gezelschap van de uitgeweken Fransche Koningin-Moeder, Maria van Medici, voor wie Rubens in 1625 de glorieuze Medicizaal in het Luxemburg-paleis had voltooid.

De vorstinnen kwamen van Willebroeck inaar Antwerpen gevaren met een rijkversierde vloot van oorlogsschepen, fregatten en speelbootjes. Ze werden ontvangen door den eersten pensionaris Jacob Edelheer en onder het gejuich der menigte naar de St Michielsabdij geleid, waar de vorsten te Antwerpen op bezoek gewoonlijk afstapten. De aloude ommegang was opzettelijk een maand uitgesteld geworden om de Koningin toe te laten zijn pracht te bewonderen.

Eenige dagen nadien woonden, zij bij de Jezuïeten de vertooning bij van een tragedie met balletten, waarover de historiograaf der Koningin, Sr. De la Serre, met de grootste geestdrift spreekt. Ook de Plantijnsche drukkerij en haar geleerde kunstzinnige bestuurder Balthasar Moretus, de kunstschilders Ant. van Dyck en Rubens werden met een bezoek vereerd. Dit was voor Sr De la Serre een gelegenheid om Rubens' staatsmanszin luide te huldigen: ‘C'est un homme dont l'industrie quoy que rare & merveilleuse, est la moindre de ses qualifiez: son iugement d'Estat, & son esprit & gouvernement l'eslevent si haut au dessus de la condition qu'il professe, que les oeuvres de sa prudence sont aussi admirables que celles de son pinceau’.

De buitengewone sympathie waarmede Maria van Medici te Antwerpen ontvangen werd, vloeide voor een groot deel uit politieke redenen voort. De Koningin-Moeder vertegenwoordigde immers in Frankrijk de partiji, die aanstuwde op verzoe-

(1) Zie Jan van der Veen: Verkeerspel op 't Battement nu kortelings binnen Antwerpen, tot schimp van den Prince van Oraenge uytgebeelt.

ning met Spanje, terwijl haar vijand, de Kardinaal de Richelieu, met al zijn macht Spanje's hegemonie in Europa zocht te breken. Door Maria van Medici hartelijk te bejegenen, huldigde men hier de politiek, die van de vijanden onzer vijanden onze vrienden maakt.

Een tiental jaren vroeger had vooral het intellectueele Antwerpen dezelfde politiek gevolgd tegenover een anderen beroemden banneling, een prins der wetenschap ditmaal, die uit het Noorden kwam. Toen Hugo Grotius uit het slot Loevenstein op de bekende romantische wijze ontsnapt was en onder de vermomming van een metselaarsknecht te Antwerpen aankwam op 24 Maart 1621, werd hij hier met een hartelijke geestdrift verwelkomd, die ongetwijfeld voor een groot deel naar den befaamden geleerde ging, maar toch niet minder een uiting was van politieke sympathieën voor den man, die miet Oldenbarnevelt een van de belangwekkendste bestrijders was van de vijandige Hollandsche regeering.

Toen Rubens den gevluchten Grotius bij zijn gastheer Nicolaas Grevinchoven zijn hulde kwam brengen, nadat Burgemeester Nicolaas Rockox dit reeds officieel namens het Antwerpsche magistraat had gedaan; toen de philoloog dichter Gaspar Gevaertius, de pater Jezuïet Andreas Schottus, de historicus kanunnik Aubertus Miraeus, de advocaat Johannes Woverius, de kanunnik Hemelarius, de boekencensor Egbert Spithout en zooveel anderen meer Grotius even hartelijk kwamen begroeten, dan werden ze zeker ook gedreven door hun genegenheid voor den landgenoot van Oldenbarnevelt, die tegen den wil van Prins Maurits zoo sterik voor het Bestand had geijverd en viel als een slachtoffer van de strepg calvinistische partij, die van geen verzoening met Spanje wilde hooren. Het bleek al spoedig hole sterk men in het Zuiden hoopte Grotius voor het catholicisme en voor het Spaansche bestuur te winnen.

In het jaar 1631 werd Rubens nogmaals door Isabella naar den Haag gezonden met een geheime opdracht om vredesvoorstellen te doen. Vergeefsche moeite. Frederik Hendrik wees den gezant der aartshertogin af. In 1632, bij den opstand der Belgische edelen tegen het Spaansche gezag, werd Rubens

andermaal door Isabella naar enkele leden van de Hollandsche Staten Generaal gestuurd om over vrede te spreken, doch opnieuw zonder gevolg.

De aartshertogin stierf in 1633 zonden haar zoo vurig verlangen te hebben tot werkelijkheid zien worden. Na haar dood zou Rubens toch nog voort haar hoop blijven dragen en daar waar het pas gaf nog voor den vrede ijveren.

De Kardinaal Infant Ferdinand, broeder van Koning Philips IV, werd na zijn schitterende overwinning te Nordlingen in Beieren, als landvoogd ingehaald te Brussel op 4 November 1634 en te Antwerpen op 17 April 1635. Nu waren al de verwachtingen op vrede naar hem gericht. Men vertrouwde dat hij door zijn krijgsmansbeleid den oorlog zou doen eindigen of minstens buiten de grenzen van het land zou houden. In dien geest was het, dat Antwerpen den nieuwen landvoogd met buitengewone pracht en geestdrift onthaalde, en dat Rubens de weidsche arken en praalbogen voor dit hooge bezoek ontwierp. Het was een eenige gelegenheid voor den meester om zijn verbluffenden decoratieven zin in weelderige grootschheid te openbaren, maar tevens om in allegorieën en zinnebeelden kond te doen van al de verzuchtingen, die zijn hart en dat van zijn volk vervulden.

Vijf en dertig jaren na de intrede van Albert en Isabella deed de Andromeda-sage, tot politieke allegorie omgewerkt, opnieuw haar verschijning, op de gewijzigde toestanden aangepast. In de St Michielsabdij vertoonden de *Violieren* voor den Prins Kardinaall en zijn gevolg een nieuwe tragedie van *Perseus en Andromeda*, waarin dezelfde verbeeldingen nogmaals dezelfde vrome verwachtingen kwamen veruiterlijken. Andromeda was ditmaal Antwerpen, sedert de inneming door Farneze van handel en vrijheid beroofd, en bestendig door het Hollandsche monster bedreigd. Perseus was nu de Prins Kardinaal, op wien aller hoop gevestigd was.

Dezelfde gedachte bezielde de meeste zinnebeeldige scheppingen, die Rubens op talrijke plaatsen van de stad liet optimmeren. Door Th. van Thulden in het koper gegraveerd, werden ze ons overgeleverd in de heerlijke *Pompa Introïtus*, die

Caspar Gevaertius in 1641 op de persen van J. Meursius liet drukken.

Op de Sint Jans Brug verhief zich een stellage, waarop de Antwerpsche stedemaagd den Prins Kardinaal vurig bad om Mercurius binnen haar muren te beschermen:

> Ne precor hinc volucres flectat Cyllenius alas
> O Princeps, cultamque sibi ne deserat urbem.

Daar lag de god Scaldis aan ketens geklonken, verbeeldende dat de stroom nog steeds door de Hollanders gesloten was. Een uitgemergelde vrouw met een verhongerd wicht op den schoot, en een wanhopige arbeider, moedeloos op zijn roestende spade geleund, herinnerden aan de stijgende armoede en werkeloosheid.

Latijnsche carmina van Gevaertius spraken welluidend het vertrouwen uit, dat Ferdinand aan Antwerpen haar gulden tijd van vóór den oorlog ging wederschenken, en Rubens had daarbij reeds het visioen der verwachte welvaart opgewekt in de figuur van een rijk gepaleerde Antverpia met den hoorn van overvloed in de armen, omstuwd door juichende en toetende tritonen.

Op de Melkmarkt stond de tempel van Janus, die met zijn antieke bogen en zuilen al even zinrijke toespelingen op den tijd omvatte. Mars, geblinddoekt, met zwaard en brandende toorts in de handen, wilde losbreken uit den tempel, waarvan nijd en tweedracht de poort openrukten. De aartshertogin Isabella zaliger, in kloosterhabijt, zocht de poort dicht te houden, doch dit bleek boven haar macht. En daaronder richtten zich weer de verzen van den stadsgriffier Gevaertius tot den Prins Kardinaal, smeekende dat hij de vijanden zou verslaan en Mars verjagen. Van hem verwachtte men, dat hij Janus' tempel zou sluiten, en een einde stellen aan den oorlog, de tweedracht en de ketterij, die sinds tienmaal zeven jaren deze landen kwelden. Men hoopte dat hij den ‘peis’ zou brengen, waar ieder zoo vurig naar haakte. En daar rondom stonden nogmaals al d'e beelden der oorlogsweedommen: Armoede, Droefheid, Algemeene Ellende, Wreedheid, tegenover de weelden van den vrede: Eendracht, Overvloed en Vruchtbaarheid.

Het zag er een tijd naar uit alsof de blijde verwachtingen

van onze voorouders in vervulling zouden gaan. In 1638 behaalde de Kardinaal Infant op de troepen van Willem van Nassau de schitterende overwinning te Calloo, die te Antwerpen als een triomfantelijk mirakel werd toegejuicht, zooals o.a. blijkt uit het hooggeschoeide, lange Latijnsche gedicht, dat de Antwerpsche geneesheer Franciscus Van den Enden liet verschijnen in de liminaria van Bartholomeus de los Rios' *De Hierarchia Mariana* (Antw. Moretus, 1641). En bijna te gelijker tijd behaalden zijn luitenanten Graaf Piccolomini en Prins Thomas van Carignan een even belangrijke zegepraal op de Franschen, die zij noodzaakten het beleg voor St Omaars op te geven. Het vertrouwen was teruggekeerd en de vrede, gewaarborgd door de overwinningen van den Prins Kardinaal, scheen bepaald in het verschiet. Dit optimisme werd door Rubens gedeeld. Reeds in 1635 schreef hij aan zijn vriend Peiresc te Parijs: ‘Hier zijn de staatszaken van uitzicht veranderd. Van verweerders zijn wij aanvallers geworden in den oorlog.’

Er ligt beslist iets van dat triomfantelijke gevoel in den zwierigen zegewagen, die Rubens ontwierp om de overwinningen van Calloo en St Omaars te herdenken in den Ajatwerpschen ommegang van 1638. Wij vinden een afbeelding van dezen wagen in de *Pompa Introitus* van 1641, waar ze door Van Thulden, op uitdrukkelijk verzoek van het Antwerpsche magistraat, werd ingelascht.

Dit monumentaal triomfgevaarte, dat den ommegang besloot, zal wel een geestdrift verwekt hebben, verwant met de Brabantsch-welige kermisvreugde, die de Prins Kardinaal zelf het jaar nadien te Antwerpen bijwoonde en waarvan hij de minder ideale uitspattingen zeer minachtend en scherp hekelde: ‘Gisteren, schreef hij, was hier het groot feest, dat men kermis heet, er ging een groote processie uit met veel triomfwagens, die mij beter schenen dan te Brussel, en nadat dit alles voorbij was gingen de menschen eten en drinken en ten slotte waren zij allen bedronken, want zonder dit is hier geen feest. Zij leven hier waarlijk als de beesten.’

De laatste poging, die Rubens als vredegezant wilde wagen, dagteekent van 1635, toen de Gentsche bisschop Antoon Triest

den Rotterdamschen oud-burgemeester Van Berckel voor verzoeningsplannen zocht te winnen. De gunstiger strategische toestand van Zuid-Nederland sedert het optreden van den Prins Kardinaal liet onderstellen, dat er nu meer kans op slagen was. Met goedvinden van den landvoogd zou Rubens bij den Prins van Oranje aandringen, maar ten gevolge van het uitblijven van het noodige paspoort, ging de sichilder-diplomaat niet naar Holland.

In 1640 stierf Rubens, zonder den vrede verzekerd te weten. Hij die steeds gedroomd had van een tijdsperk van bloei voor de Spaansche Nederlanden, onder leiding van een wijzen landvoogd, die dat gewlest zou groot gemaakt hebben in alles wat kleinen kan groot maken, ging heen, evenals de aartshertogin weleer, zonder dien droom verwezenlijkt te zien. Antwerpen was nog altijd Andromeda, en weinige jaren later zou het Munstersche tractaat wel vrede brengen, maar toch de boeien niet slaken, die de koningsdochter beletten haar eigen vrije wegen te gaan.

MAURITS SABBE.

Plezierreis[1]

Het dagblad, dat de veertiendaagsche plezierreis naar de verre stad inrichtte, had het programma zóó opgesteld dat wij steeds over onzen avond konden beschikken. Ik bracht die vrije stonden veelal door aan het terras van den Continental-bar, waar ik, lurkend aan mijn gemoedelijk pijpje en vóór een glaasje cognac met ijs, de kleurige drukte der straat gadesloeg, types nakeek, tooneeltjes opnam, zijden kousjes en hun inhoud keurde: kortom van de nerveuse schoonheid der moderne grootstad genoot.

Weer zat ik daar, dubbel heerlijk na den tropischen dag, in de gulden schaduw der zonnetent te verademen, toen plots het oude, nette heertje, waarmee ik onderweg kennis had aangeknoopt, aan de overzijde voorbijkwam, me bemerkte en den rijweg overstak. De man was ten einde, verslagen door de hitte. Hij waaide zich met zijn bolhoedje koelte toe, wreef met den zakdoek over het kreeftroode gelaat en trachtte het zweet te drogen, dat op zijn kaal knikkertje perelde.

Ge kreegt het benauwd van hem te zien en met een nobel, menschlievend gebaar schoof ik hem dan ook een zeteltje voor, waarin hij zich zonder waardigheid vallen liet.

- Oef, wat een warmte, meneer... ze moesten dat verbieden... 'k Ga morgen naar huis... 'k heb er genoeg van.

Ik trachtte den martelaar aan 't verstand te brengen dat het waarlijk te heet was om zooveel en zóó opgewonden te praten, maar zijn verontwaardiging was met geen woorden te verkoelen. Ik wenkte dus den kellner.

- Had ik het maar geweten, meneer... hoe dwaas van me, naar die helsche stad te reizen, waar 'n mensch geroosterd is en ieder moment gevaar loopt van overreden te worden... 'k ben

(1) Uit ‘Gesprekken’.

het beu... 'k ga morgen naar huis. Zeggen dat ik daar nu in de hemdsmouwen zou rondloopen of de gazet lezen in mijn achter, kamer, die zoo frisch is als een kelder, meneer...

Het ventje werd melancholiek en dubde. Het keek den wachtenden garçon mistroostig aan en bestelde... un orge!

De kellner begreep niet.

- Monsieur désire de la bière, verduidelijkte ik, un grüber. Met één teug was het koele nat in den warmen mensch. Hij verademde en zuchtte, gelaafd. Om zijn heil niet te storen, behield ik een ijzig stilzwijgen.

Stilaan scheen de man zich met het leven te verzoenen en na het tweede glaasje poogde hij reeds een gesprek aan te knoopen.

- Wat een beweging, meneer... het maakt me duizelig. De menschen, die hier het geluk niet hebben bij tijds overreden te zijn, moeten neurastheniek worden. Zie me dat gewoel aan... aï... bijna een botsing.

De kerel begon me meer dan matig te vervelen. Adieu mijn lekker uurtje van bedekte ontdekkingen! Vrij bits vroeg ik hem waarom hij dan eigenlijk gekomen was.

- Waarom, meneer? Dat is een heele historie en die kan ik u zoo maar niet in twee, drie woorden vertellen.

Hij zette zich gemakkelijk, pratensgereed.

Lieve hemel, dacht ik, wat ben ik begonnen? Nu krijg ik een jeremiade voor groot orkest te hooren! Om me te troosten bestelde ik een nieuw glas en ontstak een sigaar.

- Mag ik eerst weten, preludeerde mijn beul, wat ge te Parijs het interessantst hebt gevonden?

Ik vond de vraag tamelijk onbescheiden en daar de ondervinding me geleerd heeft over dingen van voorkeur en dies meer alleen met doofstommen te praten, zei ik, om iets te zeggen: Het musée Grévin.

De man werd koud van ontroering. Ik vreesde een oogenblik dat hij me omarmen ging.

- Me...neer, zei het ventje, met stokkende stem, me...neer daar... ben... ik... spe... ci...aal... voor... naar... Pa... rijs.. ge...ko....men... on... danks... de hit...te, die... ver...schrik...ke... lijk... is...

- Kom, drink eens, troostte ik, en denk er niet meer aan.

Vooruit met uw verhaal, want ik brand van nieuwsgierigheid.

De kerel beet als een gulzig, onervaren vischje. Naast bondigheid in uitdrukking ontbrak het mijn redenaar aan zin voor ironie. Hij humde, kruiste de beenen en begon.

- Ja, ziet ge, meneer, ik weet niet goed hoe beginnen... ge moet niet schrikken, hoor, maar ik ben... om het zoo ineens te zeggen... enfin... een gewezen moordenaar.

Ik schoof instinctmatig achteruit en bevingerde mijn vestzak, waar het revolvertje bultte, dat ik op aanraden van vrienden, wie op de buitenboulevards een avontuurtje was overkomen, had meegedragen.

- Wees maar niet bang, meneer. 't Is nu al tien volle jaar, sinds ik de gevangenis verlaten heb en ik gebruik de dagen om mijn zwart verleden wit te wasschen. Mijn moedig vrouwtje begon na mijn veroordeeling een kruidenierszaak, die zoo floreerde, dat we thans rentenieren. De deugd wordt altijd beloond, meneer; ik zeg dat natuurlijk voor Emerence. Ik leef thans als een uurwerk: 's morgens een wandeling, 's middags mijn dutje en de gazet, 's avonds een partijtje smousjas in 't Nachtlichtje. Ik ondersteun goede werken, vind dat wetten en reglementen bestaan om nageleefd te worden en dat men tegenwoordig veel te zacht is voor misdadigers.

Er sprak diepe overtuiging uit zijn woorden en de man verhief de stem. Ik was tevreden dat niemand om ons hem scheen te verstaan, te meer omdat in deze troebele tijden de mogelijkheid niet uitgesloten was, dat er zich onder de verbruikers een detectief bevond. Je kunt nooit weten!

Terwijl ik dat zoo te bedenken zat, kletste mijn achtbare kennis maar door, onbedaarlijk en mezzo forte.

Ik veinsde aandachtig te volgen, doch bestudeerde ondertusschen zijn doodgewone facie, waarop ik, zelfs met de welwillende medewerking mijner verbeelding, geen spoor van boeventronie kon ontdekken. ‘Le physique de l'emploi’ had de kerel in geen geval! Als hij nu maar komaf wilde maken met zijn bekentenis, dan vergaf ik hem alles: de moordzaak incluus.

Vruchtelooze hoop en misplaatst medelijden!

Ik werd radeloos en onderbrak.

- 'k Zie niet goed in, wat dat alles met uw reis te maken heeft!

- Een oogenblik, meneer. We komen er aan. Hebt ge dertig jaar geleden niet over de bende Lammekens hooren spreken?

- Geen stom woord!

- Hoe is 't Godsmogelijk, meneer! De gazetten stonden er destijds vol van. De heele Kempen maakten wij onveilig. Ik zeg wij, meneer, want ik maakte deeli uit van het fameuze dozijn. Fier ben ik daar juist niet mieer op, meneer, maar ieder miensch begaat in zijn jeugd al eens een dwaasheid, niet waar, en wie zonder zonde is, werpe mij den eersten steen...

Het moraliseeren ontbreekt er nog aan, jammerde ik bij mezelf. 'k Begon een botsing te wenschen, een onweer, een instorting, een standje, een betooging, een zedenschennis op den openbaren weg, een der zeven plagen van Egypte, al wat ge wilt, indien het maar iets was, dat me toeliet te vluchten, me van mijn ex-bandiet te ontmaken.

Er gebeurde alleen: dat in de avondzon een flegmatische spuitgast een regenboog uit zijn gummislang tooverde en een kleurige regen deed dalen op het grijze asphalt.

Ik keek en vergat den sympathieken vertegenwoordiger der bende Lammekens. Met een beleefd rukje aan mijn mouw trok hij me weer binnen zijn gedachtensfeer. Ondanks de frischheid, die opademde, kreeg ik het warm van ongeduld.

- Maar wat heeft dat, sapristi! met uw reis te maken? vroeg ik weer.

- Ah! ah! meneer wordt nieuwsgierig, des te beter, lachte de barbaar.

Ik had den gewezen moordenaar kunnen vermoorden, maar de moed ontbrak er me toe.

- We roofden, stalen, brandden, pleegden manslag, meneer, tot we gesnapt werden, gevonnist en gekerkerd.

- Zoo ver waren we vóór een half uur, constateerde ik.

- Dat is misschien wat veel gezegd, meneer. Nu enfin! Ter gelegenheid van een prinselijke geboorte geraakte ik vrij. De rest kent ge.

- Oh! wat dat betreft... wat herhaling kan nooit kwaad.

Hij keek me onderzoekend aan, scheen eindelijk te gaan

merken dat ik hem in de maling nam en uit wraak werd hij plots interessant.

- Figureer u, meneer, dat ik zekeren dag in het ‘Nachtlichtje’ hoor vertellen hoe er hier te Parijs een museum bestaat, het musée Grévin, waar wassen beelden beruchte moordzaken voorstellen. Ik informeer verder en verneem dat er ook de aanslag te Heiloo, waar ik bij was, te zien is. Dat maakt me natuurlijk verschrikkelijk curieus, meneer. Pas had dan ook de ‘Scheldebode’ een reis naar Parijs aangekondigd, of ik liet me inschrijven.

- Een goed idee, onderbrak ik.

- Neen, meneer, een slecht, een archi-slecht. We hebben gisteren in groep het museum bezocht, het berucht tableau vivant, mijn historie gezien, maar was me dat een desillusie, meneer! Ik, die dacht er met den harteklop voor te staan, heb alleen kunnen glimlachen om zooveel onnoozelheid. De menschen, die dat aaneenflansten, hebben niet het minste benul van een moordzaak en missen alle fantaisie. Zoo wordt niet gewurgd, meneer. Dat begrijpt een kind. Ge staat niet voor het bed, maar werpt er u op om de armen en de beenen van het spartelend slachtoffer in bedwang te houden. Het is effenaf belachelijk en misdadig de menschen zoo'n leugens voor te schotelen.

Ik tuurde eens even rond: de verbruikers waren gelukkig verdiept in de lectuur hunner avondkranten.

- Vandaag ben ik er, op mijn eentje, terug heengetrokken, meneer, om eens van dichtbij m'n wassen evenbeeld te bekijken. Het is een schande, meneer. Mijn kop is er een voor 'n goedkoopen ‘massacre des innocents’. Ik heb niet meer gelachen, maar me kwaad gemaakt, want vroeger, ten tijde der zaak, was ik een mooie jongen, meneer, al zeg ik het zelf. Zie maar, hier zijn de bewijzen.

Hij haalde uit zijn brieventesch een vergeelde foto, waarop een inderdaad flinke kerel met banalen, gezonden kop, vinnige oogjes en veroverende snor me toelachte.

- Ge hebt u kunnen overtuigen, wat men van mij gemaakt heeft, meneer. Maar ik laat het niet zoo, ik laat het niet zoo...

De man bekrachtigde zijn voornemen met een vuistslag op het marmeren tafeltje. De kellner aarzelde om te komen.

- Oui, garçon, deux cognac, comme monsieur.

- 'k Protesteerde, niet om dat gratis glaasje, want ik had het waarachtig wel verdiend, maar wijl het mij verplichtte die vriendelijkheid te beantwoorden, wat ons onderhoud natuurlijk ging rekken.

- De tijd heeft al veel doen vergeten, meneer, maar nog niet alles. Voor mijn bekenden blijf ik: de gewezen moordenaar. Daar is niets aan te doen, doch het wil niet zeggen, dat men zich moet laten beleedigen en lijk ik daar als een soort baviaan ben afgebeeld, is het een beleediging, meneer, en een grove. Ik eisch dat wanneer vroegere collega's, kennissen of familieleden, die me jong gekend hebben, het museum bezoeken, ze daar een wassen moordenaar vinden, die een trouwe copie is naar het levend model van toen. Heb ik gelijk of niet, meneer? Iedereen moet zijn reputatie verzorgen. Santé, meneer!

Juist wou ik den kellner verzoeken de glaasjes nog eens te vullen, toen mijn gezel me de hand vertrouwelijk op den arm lei en op den man af vroeg: Zeg me eens openhartig, meneer, wat ge me aanraadt te doen?

Ik heb in mijn leven al gemakkelijker vragen beantwoord.

- Ja, teemde ik, stuur een petitie met ‘pièces à l'appui’ naar het bestuur, richt u tot het syndikaat der gewezen ter dood veroordeelden, tracht de openbare opinie te beroeren langs de dagbladen om, doe...

- Dank u, meneer! Uw eerste voorstel bevalt me. Ge zult me wel behulpzaam willen zijn bij 't opstellen van de petitie, niet waar? Ik ben namelijk niet goed thuis in 't Fransch...

- In orde, besloot ik. Garçon: deux cognac!

We namen eindelijk afscheid van elkaar.

Gedurende de vier dagen, dat ons verblijf ginder nog duurde, volgde de man me als mijn schaduw. Ik stelde het schrijven van 't verzoekschrift steeds uit, beloofde den man het te zenden, maar hield mijn belofte niet.

Misschien doe ik het vandaag of morgen: een mensch moet in zijn leven iets voor de schoonheid over hebben.

JAAK LEMMERS.

24 Juni - 6 Juli 1925

[Verzen]

Zonsondergang

Gewonde zon valt neder
in de overaardsche kim.
Paniek vervult de wereld.
De dag verliest zijn schim.

Een voorpostster komt kijken
of 't leger binnen kan.
De maan geeft 't sikkelteeken
en 't avondheir rukt an!

De stad laait a giorno
en steekt haar vuurwerk af.
Het land wordt diep weemoedig
als een soldatengraf.

De lichtstad lokt mijn oogen.
Mijn hart beeft met het veld.
Ik zelf weet niet waarhenen,
door lust en angst ontsteld.

Angst

Ik voel me moe en ongelukkig.
Mijn ziel wordt als de Winter koud.
De sneeuw verveelt me openhartig.
Mijn oogen staan vol bladloos hout.

Ik kende smart, ik kende vreugde
en zong daarvan zoo menig lied.
Eens was ik trotsch, nu vroom deemoedig;
maar vrede kent mijn hart nog niet.

Kan dan het leven meer niet geven,
laat het ons altijd onvoldaan?
Wie zal de sfinx het antwoord geven
en wijst den weg der karavaan?

Ik liep te dolen langs de heide
en weende bij het hoorngeschal.
Ik toog naar overzeesche landen
en vroeg genade aan berg en dal.

Ik ging te rade bij den duivel
en kwam op pelgrimstocht naar God.
Een oogenblik van zelfvertrouwen
en dan weer twijfel, angst en spot.

Ik voel me moe en ongelukkig.
De wereld wordt weemoedig grijs.
De velden rusten benijdenswaardig.
Macaber klinkt het raafgekrijsch.

A.W. GRAULS.

De naam Astrid

Deze is een zeer verspreide heidensch-Skandinaafsche mannelijke en vrouwelijke persoonsnaam. Hij komt voor in de geschiedenis en in de godenleer en is samengesteld uit twee deelen, ás en ríd, (waarin lange *a* en lange *i*) met epenthetische of ingelaschte *t*.

On. *ás*, modern *aas*, beteekent God in het Skandinaafsch en beantwoordt aan Angel-Saksisch en Oud-Friesch *ós*, Oud-Saksisch *ás*, Gotisch, Ndl. en Hgd. *ans*. *Os* vinden we b.v. in *Oswald*, d.i. goddelijke heerscher; *wald* is stam van Oud-Saksisch *waldan*, Oud-Neder-Frankisch en Gotisch *waldan*, Mnl. *wouden*, Hgd. *walten*, Lat. *valere*, Oud-Slavisch *vladan*, waarvan *Vladimir* en beteekent heerschen.

-*rid* is stam van Germ. *ridan*, Oud-Noorsch *rida* en beteekent beven, sidderen. In het Mnl. en bij Kiliaen vinden we een substantief *reede*, in den zin van koorts en dat bij denzelfden stam behoort. Het moderne *ritselen*, gezeid van de bladeren, is er een intensieve vorm van, met frequentatieven uitgang.

Astrid beteekent dus letterlijk Godsvrees of Godsvreezer en is alzoo een aequivalent van het bijbelsche timor Domini of timens Dominum.

J. Winkler, in zijn Friesche naamlijst, kent een mannennaam Astrida.

De *t* is, zooals we zeiden, een epenthesis en dus een anorganisch geluid, evenals in Fr. *estre*, nu *être*, Volkslat. *essere*; en Ndl. *castrol*, uit *casserole, profester* uit *professor* en *stroop* uit *siroop*, Fr. *sirop*.

Inlassching van *t* tusschen *s* en *r* in het Germaansch is een zeer gewoon verschijnsel. Noreen geeft er voorbeelden van in den Grundriss I, blz. 464, b.v. *hustru*, huisvrouw, vroeger *husfru*, waar eerst syncope of uitstooting van de *f* plaatsgreep en nadien

epenthesis van de *t*, tenware de klankenverbinding *sfr* zich hier rechtstreeks tot *str* ontwikkeld had.

De geluidencombinatie *sr* komt in geen enkele Indo-Germaansche taal voor, uitgenomen in het Arisch. Zoo is de wortel van *stroomen* in het Sanskrit *sru*, uit Idg. *sreu*; in het Germaansch echter *streu* (Du. *strom*, Eng. *stream*, Ndl. *stroom)*; in het Grieksch *reo*, d.i. *rreo*, uit *srevo*, met enkele *r* \ en dubbele in samenstellingen (men denke aan *catarrhe* en *diarrhée)*.

Beginklank *sr* is in 't Latijn *fr*, binnenklank *br*, maar wordt in andere Italische dialecten behandeld gelijk in het Grieksch, b.v. *Roma*, uit *s-roma*, bet. stroomstad, en bij dien vorm behoort *Rumo*, de oude benaming van den Tiber. Een ander voorbeeld is de Sanskritsche stam *swasar*, nominatief *swasa*, bet. zuster; Lat. *soror* uit *swesor*, waar de middel *-r* ontstaan is uit *s*; Oud-Saksisch *swes-t-er*, Angel-Saksisch *sweoster* en Zweedsch *syster*, met de moderne vormen *schwester, sister, zuster*, alle met *t*.

In het Nederl. bestaat een uitzondering in het woord *zwezerik(en)*, Fr. *riz de veau*, naam van de twee klieren van het kalf, bij den hals. *Zwezeriken* is bij Kiliaen *sweser*, in verband met Oost-Frankisch *sweterke*, Hoogd. *schweder*, behoort bij *zuster*, beteekenende zooveel als tweelingen, zustertjes. Het is een zeer verspreid verschijnsel dat organen die dubbel voorkomen broeders of zusters genoemd worden. Cfr. Fr. waar ‘les deux fesses’ in den wandel les deux soeurs heeten.

Sommigen, ook Noreen, willen *Astrid* verklaren als *As-frid*, steunende op *Sigridr* uit *Sigfridr*, en er dus een synoniem in zien van *Godfried*. Maar vermits *As-ridr*, zonder *f*, reeds Runisch is, en *hustru*, het eenige voorbeeld met uitstooting van de *f* tusschen *s* en *r*, betrekkelijk laat voorkomt, is die uitlegging niet waarschijnlijk.

Men heeft nu ook beweerd dat *Astrid* een gewone naam is in West-Vlaanderen. Dat is zeker zinsbegoocheling. Een gewone vrouwennaam aldaar is *Astérie*, met als verkleinwoord *Ast(e)rietje*, van waar de verwarring.

Als Conscience in zijn *Hlodwig en Clothildis* herhaaldelijk van *Azen* spreekt i.p.v. *Anzen*, ligt de schuld daarvan aan Klopstock (1728-1803), die de Germaansche mythologie in de

dichtkunst invoerde onder de Skandinaafsche vormen. Zoo hebben we ook *Thorr* i.p.v. *Thonar*, waarvan *Donderdag* en *Odinn* i.p.v. *Wuodan*, waarvan *Woensdag*.

Den vorm *ans* vinden we b.v. in *Ans-helm*, dat bet. Godenhelm en verder in *Ansegem*, d.i. *ans-inga-hem* of huis, verblijfplaats van de lieden van *Anso. Anso* is vleivorm (Koseform) van een met *Ans* samengestelden naam. Het achtervoegsel *inga* bet. aanhang, lieden, Lat. *clientes*, Germ. *leud-*, waarvan Fr. *leudes. Leudes* doet ons denken aan den plaatsnaam *Luik, Leodium*, doorgaans verklaard als *locus publicus*, maar beter te verklaren als verblijfplaats van de benden, d.i. het gevolg, de knechten van het leger. En deze verklaring past goed met de ligging van Luik in de hoogte, waar de aanhang van het leger een soort van verkenners post vormde voor het leger, dat verbleef te Herstal *(Heristal*, legerplaats), gelegen in de laagte.

Nevens Astrid bestaat de eigennaam Astrud, de Godstrouwe; hier is dus de *t* een organisch gedeelte van het woord.

J. TANGHE.

Vlaamsche Kroniek

Het kan gelden als een bewijs van den wel langzamen, doch niettemin onweerstaanbaren groei onzer cultuur, dat het critisch essay in onze literatuur een steeds ruimer plaats gaat innemen.

Dr Jul. Persijn heeft ons verrast met de drie deelen van het boek, dat hij gewijd heeft aan *August Snieders en zijn Tijd* (Antwerpen, N.V. Leeslust). Het is een merkwaardige bijdrage tot de kennis van heit intellectueele en politieke leven te Antwerpen van 1844 af het jaar, waarin Snieders van uit zijn Noord-Brabantsch dorpje Bladel naar de Scheldestad kwam getogen, tot kort vóór 1904, toen de gemoedelijke schrijver van zoo menig boeienden roman te Borgerhout overleed. Voornamelijk dit levendig opgekleurd beeld van een bij uitstek burgerlijken tijd, die toch overrijk was aan velerhande gebeurtenissen op het gebied der Vlaamsche beweging, der Vlaamsche literatuur en der Vlaamsche politiek, stellen we op hoogen prijs in dit keurig geschreven, onderhoudende werk van langen adem, dat de lezer geniet als een boeienden roman. Met tal van scherp geteekende figuren van mannen, die in de historie van Antwerpen en van het Vlaamsche land een vooraanstaande rol speelden, heeft de knappe Dr Persijn, die een smeuïg verteller is gebleken, zijn drie met machtig feitenmateriaal opgebouwde boeken bevolkt. Men vergeet wel eens ‘Snieders’ ter wille van zijn ‘Tijd’, die zoo levendig in zijn voortdurende wisseling van kleur en vorm wordt voorgesteld. Maar juist hierdoor komt de beteekenis, die het bestaan van den éénling Snieders bezat voor de gemeenschap, in wier midden hij arbeidde, in zoo scherp een licht te staan, dat de lezer onmiddellijk beseffen gaat, wat het zeggen wil ‘te leven voor zijn volk.’ En dat heeft Aug. Snieders gedaan. Zoo begrijpen wij ook de mildheid, waarvan Persijn blijken geeft wanneer hij als criticus het werk van Snieders gaat ontleden. Het dunkt ons dan, dat de historicus Persijn het in dit zeer merkwaardige boek gewonnen heeft op den estheticus. Ten slotte voelen we ons wel geneigd de opvattingen van den auteur van *August Snieders en zijn Tijd* geheel bij te treden. Het gaat niet aan een zuiver-esthetischen maatstaf aan te leggen, waar het geldt de beteekenis van een

werk als dat van Snieders vast te stellen. Hier toch moeten overwegingen van ethischen en zelfs van politieken aard in aanmerking komen zoo men er in slagen wil, een zuiver omlijnd en volkomen gelijkend levensbeeld van een zoo veelzijdig actief man als Snieders, die schrijver was en journalist, strijdend katholiek en flamingant, naar waarheid op te kleuren. En deze moeilijke taak heeft Dr. J. Persijn volbracht! Nog willen wij, als vrijzinnigen, hulde brengen aan de groote onpartijdigheid, welke de auteur van *Snieders en zijn Tijd*, die evenwel nimmer zijn katholieke overtuiging verbergt, op elke bladzijde van zijn studie, waarin hij te handelen had over menschen met zeer uiteenloopende denkwijze, heeft in acht genomen.

Zoo pas verscheen nog van Dr Jul. Persijn een bundel met critische beschouwingen: *Gedenkdagen I* (Standaard-boekhandel, Brussel), waarin opstellen opgenomen zijn over Dante, - welke figuur uitvoerig wordt bestudeerd, - J.J. Rousseau, Dostojefski, Joseph de Maistre, J. Keats, P.B. Shelley, Em. Verhaeren, benevens verhandelingen van vast zuiver-historischen aard: Een proefje Voorgeschiedenis: De Britsche Belgen, - Judith, de eerste gravin van Vlaanderen - en: Een Engelsch Volkslied op den Guldensporen-slag. Vooral dit laatste essay is ongemeen belangwekkend. De overige historische opstellen zijn meer van vulgariseerenden aard. In de literaire beschouwingen geeft de katholieke criticus blijken van de originaliteit, die zijn gedachten en opvattingen kenmerkt. Kunst en leven, ethica en esthetica worden door hem niet van elkaar gescheiden. Lucien Dubech, de bekende Fransche essayist, zou hem voorzeker rangschikken onder de ‘volledige’ critici. Maar het al te enggehouden stuk over Verhaeren is minder het werk van een criticus dan van een partijdig oordeelend katholiek flamingant. Misschien is het juist daardoor interessant. Polemische critiek mag echter niet gesteund zijn op vooroordeelen, zooals het hier al te zeer het geval blijkt.

Van Joris Eeckhout verscheen een tweede bundel *Literaire Profielen* (Uitgeverij Leeslust te Antwerpen). Daarin komen opstellen voor gewijd aan Vlaamsche schrijvers - aan August van Cauwelaert, Maria-Elisa Belpaire, Firmin van Hecke, Lode Baekelmans, Aloïs Walgraeve, Karel van de Woestijne, Ernest Claes, Gerry Helderenberg, Zuster Maria-Josepha, Dirk van Sina... Niet één van die ‘profielen’, die niet bij den lezer bewondering opwekt voor het sterk karakteriseerend vermogen van dezen essayist, alsook voor zijn gave om diep door te dringen in het werk van een woordkunstenaar, en niet het minst voor zijn wil om als katholiek priester toch onpartijdig te

oordeelen over de kunst van andersdenkenden. Een gul optimisme kenmerkt deze kritiek, die in haar wezen opbouwend en vooral verklarend is. Deze degelijk-gestyleerde, van een ruime belangstelling en van een verbazingwekkende belezenheid getuigende kritische studiën zijn waardevolle bijdragen tot de historie onzer literatuur van dezen tijd. Het zijn ware inwijdingen, die den lezer binnenvoeren in de levenssfeer van den besproken dichter.

Aan *Karel van de Woestijne* heeft Joris Eeckhout een vollediger studie gewijd (Drukkerij en Uitgeverij Excelsior te Brugge), waarin hij echter uitsluitend de evolutie van den 'dichter' nagaat. Scherp wordt het individualisme van den dichter van Het Vaderhuis belicht en de uitingen daarvan nagespeurd in zijn verzen. We hebben nimmer een zoo diepgaande studie over een dichter gelezen, al hinderen heel dikwijls de veel te talrijke aanhalingen, welke de uitmuntende criticus er bij te pas brengt. Het kan gebeuren, dat citaten inderdaad bijdragen tot een betere karakteriseering van een literaire persoonlijkheid, vooral wanneer gewezen moet worden op scherpe tegenstellingen of op treffende parallelismen in de uiting van gevoelens of gedachten; maar wij meenen dat een groote belezenheid den essayist veeleer dienen moet tot *eigen* volmaking en verfijning dan om, telkens weer, in zijn werk te worden uitgestald.

Urbain van de Voorde heeft aan *Guido Gezelle* (Em. Querido te Amsterdam) een zoo belangwekkend als veelomvattend essay gewijd, waarin heel wat origineele beschouwingen aan te stippen zijn. In een land met intenser literair leven zou dit boekje ongetwijfeld tot een giftige polemiek aanleiding gegeven hebben, want daarin worden veronderstellingen geopperd en meeningen geformuleerd, die door meer orthodoxe critici onmogelijk kunnen gedeeld worden. De schrijver legt zeer sterk den nadruk op den band, die bij Gezelle godsdienst en natuur verbindt tot een nieuwe poëtische eenheid. 'Aldus - zoo resumeert van de Voorde zelf zijn vooruitzettingen - was niets menschelijks Gezelle vreemd en hij, precies zooals onze verste voorzaten, had in zijn religieuse voelen, behoefte aan deze voorstelbaarheid, die in haar oorsprong heidensch is en primitief. Doch bij hem zijn het de beelden, voorstellingen en symbolen van het Christendom, die hij op de wijze der kunst als het ware nieuw leven inademt, en hij, die, als een der weinig uitsluitend katholieke dichters grenzeloos opgaat in de natuur, vereenigt al wat eeuwig blijft in deze, machtig met al wat eeuwig in de godsdiensten leeft.' Door dergelijke voorstellingen komt de

schrijver in botsing met katholieke Gezellekenners, als een Aloïs Walgraeve, wiens tweedeelige biografische studie wij hier vroeger waardeerend bespraken. Walgraeve toch, die zelf priester is, ziet in den dichter uitsluitend een ‘gezalfde des Heeren’, enkel bekommerd om altaar en God, voor wien de natuur een reuzige kerk is en wiens poëzie in het Christendom haar oorsprong en haar einde vindt. De rol van de natuur wordt op deze wijze in Gezelle's leven verkleind. Van de Voorde heeft gepoogd het evenwicht te herstellen. Ook was het hem te doen om een wel veel besproken, doch nimmer uitgediepte episode uit Gezelle's leven - nl. zijn veeljarig zwijgen - scherper te belichten.

Wij kunnen het enkel betreuren, dat ook van de Voorde, bij gebrek aan positieve uitkomst gevende documenten, op gissingen blijft aangewezen. Slechts op den inhoud van sommige verzen kan hij steunen. Naar aanleiding van het aan Dr Eugeen van Oye opgedragen gedicht ‘Dien avond en die Roze’ merkt hij op: ‘Dit onsterfelijk gedicht bevat niets dat ook niet zou kunnen gezegd zijn aan een geliefde vrouw.’ Aan deze vaststellingen verbindt de essayist dan vrij belangrijke beschouwingen omtrent Gezelle's zwijgen, waarvan de oorzaak thans vrijwel algemeen wordt gezocht in de vervolgingen waaraan de arme onderpastoor blootgesteld was vanwege de geestelijke hiërarchie van het bisdom. Bij deze opvatting, waardoor inderdaad bezwaarlijk een lange onvruchtbare periode kan worden gewettigd, legt Van de Voorde zich niet neer: ‘Wie zal zeggen dat op dit oogenblik van zijn leven, de sterkste, volbloedigste, meest innerlijk gerijpte daarzijnsperiode van den dertigjarigen man, 's dichters diepste zielsaandoening zijn kunst onwillekeurig geen andere banen opjoeg, die het den geestelijke verboden was te betreden, en waarvan hij zich dan ook afwendt, met het gevolg echter, dat hij zweeg, liever dan zijn inspiratie geweld aan te doen?’ Maar we moeten toch bekennen, dat ook deze verklaring ons niet geheel kan voldoen als uitlegging van een zoo voortdurend zwijgen! De dichter moet binst dien langen tijl wel gelegenheid tot zelf-overwinning hebben gehad.

Wie meende, dat er over Gezelle niet veel nieuws meer te vertellen restte, krijgt in de bondige studie van Van de Voorde, die op elke bladzijde schier verrassende vergezichten opent op het leven van onzen grootsten dichter, het bewijs van het tegendeel.

Van Dr Frans van Cauwelaert werd een keur uit zijn *Verhandelingen en Voordrachten* (De Standaard-boekhandel te Brussel) uitgegeven. Een zeer bondige karakteristiek van den schrij-

ver gaat deze bloemlezing vooraf. We vinden in dit bundeltje een tiental van die krachtige, gedachtenrijke en door ed-elmenschelijk voelen gedragen toespraken, waaraan Dr. van Cauwelaert al sprekend warmte en leven geeft.

De lezer van deze voordrachten, die ooit F. van Cauwelaert mocht hooren en in wiens geest de herinnering aan dien anderen grooten Vlaamschen redenaar - aan burgemeester Jan van Rijswijck - levendig bleef, zal onwillekeurig geneigd zijn om het talent van deze beide kunstenaars van het gesproken woord te gaan vergelijken. Een welkomen aanleiding daartoe wordt ons geboden door de rede, die burgemeester van Cauwelaert hield om Prinses Astrid te begroeten, en door den toast, welken de onvergetelijke Jan uitsprak toen Prins Albert op 23 December 1900 met zijn jonge vrouw de Scheldestad bezocht. Maar de vergelijking mag minder beperkt zijn! Wij erkennen in het redenaarstalent van Jan van Rijswijck méér dichterlijken zwier, meer aristocratische verfijndheid, meer inpalmende bekoor-kracht en bovendien de eigenschap om, zonder de verhevenheid van gedachte of gevoel te schaden, toch een gemoedelijk-famil-jaren toon aan te slaan, die zoowel den eenvoudige als den ontwikkelde kon verrukken. Jan van Rijswijck was een fijne ciseleerder der taal, die zijn oratorisch talent ten dienste stelde van zijn poëtisch kunnen...

Krachtiger, in schijn zelfs zwaarder van gedachten, lijken ons de langs wegen van logische geleidelijkheid zich ontwikkelende redevoeringen van Dr van Cauwelaert, die meer denker is dan dichter, meer gesteld lijkt op het wekken van een diepen moreelen indruk dan op het doen ontbloeien van een loutere esthetische ontroering. Er schuilt minder weekheid, doch daarom niet minder warm gevoel, achtep het stroever woord van F. van Cauwelaert, dan achter de sierlijker en vooral buigzamer zinswendingen van Jan van Rijswijck. Van Cauwelaert drijft zijn vooraf zorgzaam geteekende, evenwichtige periodes in het brons, en het geluid van zijn stem is daar om dien indruk te verstevigen. Men spreekt wel eens van de ‘cello-klanken’ waarmee een Fransch staatsman - Briand - al sprekend het oor van zijn auditorium verrukt. Frans van Cauwelaert's woord schettert soms als een fanfare en steeds wordt het gedragen door een diepen ondertoon van ernst en gedegenheid. Waar bij Jan van Rijswijck, wiens zang streelde als het weemoedig gekweel eener vedel, de poëzie steeds opbloeide uit elk woord, daar zwachtelt zich bij van Cauwelaert de gedachte plots los uit den dreun zijner breede, niet altijd van eenige gezwollenheid vrije, oratorische periodes.

Er zijn in deze pas verschenen ‘Keur’ bladzijden van blijvende beteekenis en hooge literaire waarde verzameld, waarin de rijkdom van Van Cauwelaert's begaafdheden zich openbaart.

Van den *Reinaert de Vos* gaf Hubert Melis een aanpassing op heden ten dage van de aloude handschriften naar de critische uitgave van Prof. Dr J.W. Müller ‘in den oorspronkelijken verstrant.’ (Uitgave De Sikkel, Antwerpen) Het vers van Melis vloeit gesmijdig en het is een lust deze bewerking, die uitmunt door trouwheid aan den oorspronkelijken tekst, te lezen. Wij stellen overigens deze lezing ver boven de verminkte interpretatie van Streuvels!

Geert Grub zond een bundeltje met wijsgeerige beschouwingen, onder den titel *Haver-Kernen* (Uitgave Geert Pijnenburg, Groote Markt, 50 te Antwerpen) de wereld in. De schrijver heeft het over ‘Mensch en Maatschappij’, ‘Idealisme’, ‘Rechtvaardigheid en Maatschappij’, ‘Huwelijk’, ‘De Vrouw’, ‘Liefde’ en ‘Kunst’. Er wordt ons medegedeeld, dat in dit boek een lans wordt gebroken voor Waarheid en Recht. Om dat nobele inzicht zij de schrijver geprezen, ook al schijnen zijn gedachten nog niet volrijp genoeg om tot aphorismen te gedijen.

Dr Maurits Sabbe gaat in *Antwerpsche Druckerije* (N.V. De Standaard te Brussel) de geschiedenis der drukkunst te Antwerpen na. Hij heeft zijn zeer rijke stof op uiterst boeiende wijze ontwikkeld. De geschiedenis van de drukkunst wordt beschouwd in haar verband met de ontwikkeling van het cultuurleven in onze gewesten. Printers van eenige beteekenis worden geteekend in hun leven en hun werk. Aan het Plantijnsche huis blijft natuurlijk een ruime plaats voorbehouden, terwijl ook vraagstukken van technischen aard niet onbesproken zijn gelaten. Dit boek bezit, buiten zijn wetenschappelijke hoedanigheden, de aantrekkelijkheid van een goed geschreven roman. Het is werk van een groot kunstenaar, die tevens een groot geleerde is.

C.A.E. Loontiens schreef een historisch-folkloristisch verhaal *In 't Oud Oostende* (1769): een zeer plezierig boekje zonder literaire pretenties.

LODE MONTEYNE.

Duitsche Kroniek

Vijf en twintig jaar na den dood (1897) van den Zwitserschen kunst-apostel Jacob Burckhardt is men, nadat zijn werken bij elke nieuwe uitgave aan de jongste vondsten van de kunstkritiek waren aangepast geworden, overgegaan tot de publikatie van den onveranderden, eersten tekst. Het kennen van b.v. 'Der Cicerone' zooals Burckhardt dien voor het eerst in het licht had gezonden, was zoo'n dringende behoefte geworden, dat de nieuwe oplage op betrekkelijk korten tijd was uitverkocht. Toch wordt het door niemand betwist, dat meer dan één punt door zoekers en kritici van het laatste kwart eeuw in een andere richting werd opgelost. Dat men desniettegenstaande de hier en daar onjuiste uiteenzetting van Burckhardt verkiest, is daardoor verklaarbaar, dat deze nooit als een niets-dan-kunstkriticus heeft geoordeeld of geschreven. Hij zal zoo omtrent 35 jaar oud geweest zijn toen hij zijn 'Die Zeit Konstantins des Grossen' samenstelde; wanneer hij, 30 jaar later, zelf de 2e uitgave bezorgde en die aanpaste aan zijn sindsdien ontzaglijk gegroeid geestelijk bezit, kon hij er feitelijk weinig aan veranderen; 'Konstantin' was een productie uit zijn 'groenen tijd', - maar de meester zelf voelde dat er niet kon aan gelapt of geplaasterd worden. Wat Burckhardt gaf, was lang bezonken en plots neergeschreven. De frischheid van stijl, de machtige schildering, het vermogen tot samenstellen en uitbeelden plaatsen zijn boeken binnen den kring van de Duitsche literatuur. Of hier en daar een détail onjuist is, het is een weinig belangrijk iets in het subjektieve zien van den inwijder, - die trouwens heel goed wtist, dat hij door sommigen om zijn methode van intuïtie zou worden aangevallen. Het is, zooals Ernst Hohl zegt in zijn voorwoord tot 'Konstantin' (1924) 'een subjektivism dat een klip moest worden voor het zwakkere talent, voor het genie echter een onvervreemdbare rechtstitel en het sterkste vrijgeleide dat een werk van dien aard kon worden meegegeven. De zuivere geleerdenliteratuur treft het onontkoombare noodlot, verouderd en onbruikbaar te worden; de nieuwe opvattingen, de vooruitgang van de wetenschap, de ontdekkingen van nieuw materiaal zijn als zoovele wonden waaraan zij ten slotte

dood bloedt. Dit is de tragiek van alles wat alleen “geleerd” is, van alle strenge wetenschap, waarvan ternauwernood de naam overblijft... Dat heden “Der Cicerone” en “Die Kultur der Renaissance” in hun oorspronkelijke zuiverheid, - bevrijd van alle extra's waarmee men ze op de hoogte van de wetenschap van den dag wou houden, - nog hun volle kracht hebben bewaard, getuigt ten sterkste voor de uitzonderlijke plaats welke hun schepper inneemt.’

Bij W. Bode (de heele schets is toegevoegd aan ‘Der Cicerone’) vinden wij deze korte, klare karakteristiek van zijn werkwijze: ‘Hij was geen kunstkriticus van stiel en wilde het ook niet zijn. In zijn hoedanigheid van historicus beschouwde hij ook de kunstgeschiedenis, die hij langzamerhand met een zekere voorliefde ging beoefenen, als een gegroeid iets, als een geheel, in samenhang met de ontwikkeling van de totale beschaving. Het ging er voor hem niet in de eerste plaats om, te weten of dit of een ander Werk door de eigenaardigheden van de techniek, door kleur en teekening, door struktuur van ooren en vingeren, door den vorm van de plooien aan dezen of genen meester moest toegeschreven worden, misschien het werk van een leerling was, ja, misschien wel een oude kopij; benevens door zijn algemeen-geschiedkundige en zijn kultuurhistorische studiën, werd Burckhardt vooral in beslag genomen door de vragen wat een meester aan nieuws en beduidends voor kunst en kultuur had gewonnen, welke plaats diens werk inneemt in de evolutie van de kunst, hoe de individueele kunstenaar staat tegenover de school, de eene richting tegenover de andere, hoe deze door de geschiedenis wordt bëinvloed en welke faktor zij vertegenwoordigt in de algeheele evolutie.’

Burckhardt zelf heeft er trouwens herhaaldelijk op gewezen, dat hij globale beelden geven wil, dat hij niet alleen voor geleerden, maar ook voor denkende lezers van alle standen schrijft. Hoe prachtig hij daarin is geslaagd, bewijst het schitterendst ‘Die Kultur der Renaissance in Italien.’ Sterk als een mees-terroman, in de heele grootheid van haar historische waarheid, rijst de uitbeelding van een veelbewogen tijd vóór ons. De Borgia's, de Sforza's, de Medici's, de Visconti's, de kardinalen en de vrouwen van de Renaissance, de dichters en de wonderbare overvloed van groote kunstenaars, Burckhardt heeft ze het eerst groot gezien en geteekend. Van Dante tot Bandello, van Petrarca tot Pietro Aretinos, alle genieën uit Italië's bloeitijd treden ons uit het boek tegen: de humanisten, de ingenieurs, de pausen, de paters, de staatslieden. Achter hen rijst het heele Italië in zijn rijke verscheidenheid van denken en gelooven, dikwijls ten prooi aan oorlogen en partijveeten, met zijn hands-

werklui en kooplieden, priesters en nonnen, boeren, soldeniers en bedelaars, met zijn feesten en boet-epidemieën.

De firma A. Kröner (Leipzig) heeft een prachtuitgave van dit laatste werk bezorgd. Voor de herstelling van den oorspronkelijken tekst zorgde Walter Goetz, Prof. aan de Universiteit te Leipzig. Voor het eerst werd het geïllustreerd (met materiaal uit den tijd); de keus Werd samengesteld door Johannes Jahn, assistent aan het kunsthistorisch Instituut van hoogergenoemde Universiteit. Naast een overvloed van portretten zien wij de paleizen en hoven van de Renaissance, de machtigen bij spel, muziek en feestelijk maal, hun beelden, de inrichting van hun woningen. In aansluiting met den tekst: afbeeldingen en plans van vestingen en oorlogstuigen, - weergaven van wapens, harnassen, gevechten, groote bankhuizen en havens. Boven de steden en hun gewirwar rijzen de domkoepels, de onvergankelijke kerken en kapellen, de tempels van godsdienst en van kunst. Over de 600 blz. lexikonformaat, met bij de 250 illustraties, in linnen gebonden: 26 M. (in leer: 36 M.). Het is waar, dat dit voor de meesten onder ons toch te duur is; maar er werd ook een mooie Dünndrückausgagbe (Taschenformat) van meer dan 500 blz. geleverd (niet geïllustreerd); in blauw linnen: 9 M.; in leder: 16 M.

In deze laatste uitgave verschenen ook ‘Die Zeit Konstantins des Grossen’ (zelfde prijs) - en ‘Der Cicerone, eine Anleitung zum Genuss der Kunstwerke Italiens.’ (1000 blz.,) M. 15 of M. 22). ‘Der Cicerone’ wordt het levendste en het persoonlijkste werk van Burckhardt genoemd. Architektuur, beeldhouw- en schilderkunst van Italië worden er in nagegaan van de oudheid af. (De eerste uitgave verscheen in 1854).

Wij zouden nog even willen wijzen op het bescheiden werkje dat door de firma Orell Füssli (Zürich) werd uitgegeven: ‘Vom Ethos bei Jacob Burckhardt, von Paul Eppler.’ (55 blz., 3.50 Zw. Fr.). Eppler was een leerling van Burckhardt en weerlegde in een voordracht, die den inhoud van dit boekje uitmaakt, de zoo dikwijls vooruitgezette meening, als zouden de door Burckhardt geschetste figuren daar staan ‘menschlich gross und moralisch indifferent.’ In die enkele bladzijden worden nieuwe wegen geopend, die leiden tot het begrijpen van den mensch en de persoonlijkheid, terwijl de heele bewijsvoering steunt op een keus van citaten die tot nog toe nooit werden saamgebracht.

Ludwig Lewin: Die Jagd nach dem Erlebnis. Ein Buch über Georg Kaiser. - Verlag Die Schmiede, Berlin. -M. 3 of M. 5.

Max Freyhan: Georg Kaisers Werk. - Zelfde uitgever. - M. 4.50 of M. 7.50.

Als ooit een kritiek het werk van een schrijver rechtstreeks deed aanvoelen, dan doen het deze twee boeken, door twee verschillende kritici opgevat en uitgevoerd, maar beide op hetzelfde neerkomend: buiten elke biografie om, alleen uitgaand van zijn productie, het glorieuse kronen van Kaiser tot genie dat werkelijk uiting geeft aan onzen tijd. Het boek van Lewin: onmiddellijk de werken aanpakkend (uitsluitend tooneel) en ze onderbrengend in de volgende groote hoofdstukken;

Das Werk und seine Probleme: Vorklang und bürgerliche Komödie - Die Masken der Erotik - Aufbruch in die Raserei des Lebens - Verantwortung und Opferung des Einzelnen für die Menschheit - Dialektik des Heldentums.

Der Schöpfer und seine Problematik: Noli me tangere.

Het werk van Freyhan: architekturaal-streng opgebouwd, met een eerste deel dat het phenomeen Kaiser beschouwt, een tweede deel dat de theoretische uiteenzetting toetst aan de werken.

Erster Teil:

Erstes Kapitel: Das Problem (1. Die Fragestellung - 2. Lösungsbereich: Das Werk - 3. Typologischer Weg: Feststellung des Typus).

Zweites Kapitel: Sinnverwirklichung des Typus: Das Werk (1. Die Bereiche des Spannenden - 2. Die Bereiche des Dynamischen - 3. Die Bereiche der Gegenwichte des Dynamischen - 4. Der Sonderbereich der Sprache).

Drittes Kapitel: Abgrenzungen (1. Innerhalb des Gesammt-werks - 2. Gegen Typen der Dramatik - 3. Gegen Postulate der Zeit).

Er is geen beter middel om die studiën (die werkelijk bij elkaar hooren) te karakteriseeren dan het sterk synthetische voorwoord van ‘Die Jagd nach dem Erlebnis’ hier weer te geven:

‘In zoover een tijd zijn weerslag in een dramatieker vinden kan, moet Georg Kaiser als een van de sterkste uitingen van onzen tijd aangezien worden.

Het gejaagde gewoel van de naast en door mekaar vooruitdringende, mekaar overrompelende vragen en problemen die omvat moeten worden -

het verouderde van alle normen en het uiteenvallen van alle vormen -

de niet meer te beheerschen veelvuldigheid van de détails, de volstrekte onmogelijkheid van elke vruchtbare synthese -

daartegenover: het wanhopige zoeken naar nieuwe ideologieën -

de koortsachtige gejaagdheid en spanning van elementair zich baanbrekende levenskracht -

de groeiende mechaniseering en - bedwelmende - techniseering van het bestaan -

dit alles is onze tijd, waartegen voor den geest slechts een reactie bestaat: redding in de immer geldende zekerheden: van het wezenlijke, van het onvoorwaardelijke, van het absolute.

Van al die spanningen is Georg Kaiser vervuld, die heele chaos beweegt in zijn werk, van hem geldt wat ergens gezegd wordt: ‘Uit den chaos komt het - zooals alles dat leven moet!’ -

Het is de intentie niet van dit werk, Georg Kaisers plaats aan te wijzen in het geheel der geestesevoluties; ik wil hier ook niet doen aan literair-vakkundige wetenschap. Ik stel mezelf als opgave, niet literatuur, maar beleven mee te deelen. Op levenswaarden komt het aan! Op leven!

En juist Georg Kaiser bezit als weinigen de gave, ons levensgevoel intenser en grooter te maken.

Plots verschenen, jaagt hij een onwaarschijnlijk groot aantal zeer verschillende drama's de wereld in, overvloed van stof en overvloed van problemen - een schier onvereenigbaren overvloed van den vorm en van de uiting - dit als eerste karakteristiek en meest in 't oog springende persoonlijkheidsstempel.

Zoo gewelddadig en krampachtig schijnt hij van binnen uit ter productie gezweept, dat in den loop van dit raadselachtige scheppen klaarblijkelijk apart wordt geboren wat samenhoort (alsof de productiewil het eerst-ontstane werk nogmaals veredeld herbeginnen wou); de schijnbaar onomstootbare wet van de evolutie blijkt bijkomstig en niet meer adequaat aan het phenomeen; het eruptieve van zijn productie laat toe af te zien van de orde waarin zijn werken zijn ontstaan, te meer daar niemand en Georg Kaiser nog het minst - daarover rekenschap geven kan; dikwijls inderdaad wordt een vroeger werk weer onder handen genomen, opnieuw gevormd, van nieuwe zijden belicht, berkneed, drie en vier bewerkingen van dezelfde stukken komen tot stand, titels worden herhaaldelijk veranderd - kortom, niet de uiterlijke, meer toevallig-chronologische, slechts de innerlijke samenhang kan hier belang hebben, - en men moet, in stee van naar geboortedata, naar innerlijke evolutie-affini-teiten en -gemeenschappelijkheden zoeken.

Het komt aan op de problemen die een dramatieker beoogt - en geldt dit voor iemand, dan is het wel voor Georg Kaiser - op de problemen en hun ontwikkeling. Niet zoo moet men het zich

indenken, alsof het eene werk na het andere streng-theoretisch elk een probleem behandelde. Men moet veeleer van Georg Kaiser als van elk waar schepper zeggen: ieder werk is zwanger aan al zijn problemen (wat ook hierdoor wordt bevestigd, dat reeds in de vroegste werken de latere problemen aanwezig zijn).

Wij willen waarachtig den scheppingschaos in hem niet loochenen, maar toch stellen wij de vraag: waar is de eenheid in die veelvuldigheid? Wij zullen zoeken naar het kernprobleem, naar het diepste beleven dat den werkende stuwt, waardoor hij zich opgeroepen voelt, naar zijn allereerste visie, die hij in steeds hernieuwde pogingen wezen en vorm geven wil.

Waar is het wezenlijke? Die vraag, aain Georg Kaiser te richten, is tegelijk het antwoord. Want het is zijn eigen vraag, waarop hij voortdurend bij mensch en leven antwoord zoekt. Hier is bij Georg Kaiser een klare ontwikkelingslijn op te diepen.'

Zijn heele streven gaat er naar, achter het masker der dingen door te dringen en nieuw, frisch leven mee te deelen aan het bevrijde individu.

Freyhan stelt Kaiser als typus naast Nietzsches Heraklit; hij noemt Kaiser: herakliteisch; herakliteisch, omdat deze de wereld als *worden*, als gedurige *groei* ondergaat. En hij stelt het zich ten doel, die hoedanigheid in heel haar evolutie na te gaan.

Wij kunnen gerust zeggen, dat de twee schrijvers zich schitterend van hun taak hebben gekweten: het zijn de eerste boeken die Kaiser in zijn geheel behandelen, maar er zal niet zoo gauw een kriticus te vinden zijn die zich, met eenige kans op welgelukken, aan een nieuwe uiteenzetting wagen zal.

DOLF ROELS.

Boekbeschouwing

P. Salskin, raadsheer bij het Beroepshof te Elisabethstad: *L'Afrique centrale dans cent ans*.

De heer P. Salkin, oud-professor aan het Institut des Hautes Etudes te Brussel (vroeger Université nouvelle) en sedert bijna vijftien jaar raadsheer bij het Beroepshof te Elisabethstad, is in de internationale koloniale wereld bekend om een werk dat reeds eenige jaren geleden verscheen en een groot succes had: *Etudes africaines*. De uitstekende Belgische socioloog A. De Greef had er een zeer lofrijk voorwoord voor geschreven. In dit boek vestigde de heer P. Salkin de aandacht van de Belgische koloniale wereld op verschillende vraagstukken waarmede men zich toen volstrekt niet inliet en waarmede de koloniale pers zich thans hartstochtelijk bezighoudt: het vraagstuk van het beheer der inboorlingen, van het regime van het grondbezit, van de concessiën, van de belastingen der inboorlingen, van hun toekomst, enz. Hij verdedigde vooral, als socioloog, als rechtsgeleerde en als economist, de rechten en de belangen der inboorlingen.

Na weer verschillende keeren in Afrika verbleven te hebben, geeft de heer P. Salkin ons nu, in een literair werk, *L'Afrique centrale dans cent ans*, het visioen van wat, naar zijn inzicht, Midden-Afrika over honderd jaar zou kunnen zijn, en hij verklaart dit *als een resultante van de koloniale politiek, door de mogendheden in Midden-Afrika gevoerd*.

Daardoor dwingt de schrijver ons na te denken op de gevolgen die onze koloniale politiek onvermijdelijk in de toekomst zal hebben en het belang dat men daaraan moet hechten.

Waar gaan de zwarten, bij het kontakt met en onder de impulsie van de Europeanen; en wat zullen ze over honderd jaar zijn? Dàt is het problema dat de heer P. Salkin in dit werk tracht op te lossen.

Professor Maurice Delafosse, de uitstekende Fransche koloniaal en Afrikanist die eenparig door de geleerden wordt betreurd, destijds een der ijverigste leden van het Institut

colonial international en een der bestuurders van het International Institute for the Study of African Languages and Cultures, heeft al het belang van dit nieuw werk van den heer P. Salkin aangetoond.

Al degenen die belang stellen in de vraagstukken, op den bodem van Afrika opgeworpen door het gedurig in aanraking zijn van de onmondige inboorlingen met hun Europeesche voogden hebben als plicht het te lezen: ze zullen er menig onderwerp van overdenking in vinden.

Dit boek is niet alleen het werk van een geleerde, een socioloog, een jurist en een ervaren koloniënkenner, maar het is daarenboven, het is vooràl het werk van een belangloos, loyaal en onpartijdig man, die de Waarheid, de Rechtvaardigheid en de Goedheid eert en dient.

België mag er fier op zijn, onder zijn koloniale schrijvers dergelijke mannen te bezitten.

GEORGES VAN DER KERKEN.

Dom Paul Blanchon-Lasserve. ***Ecriture et Enluminure des Manuscrits du IXe au XIIe Siècle. Histoire et Technique*****. Abbaye St. Pierre de Solesmes, Sablé-sur-Sarthe (Sarthe); Abbaye de Saint-André, Lophem-les-Bruges.**

Dit is het eerste deel van, als een soort van inleiding tot een verzameling, waarvan de uitgevers zich tot doel stellen de meest kenschetsende en de schoonste documenten van de romaansche verluchtingskunst te doen kennen. Te recht wijst de auteur er in zijn voorwoord op, dat door tal van reproducties en modellen, in ettelijke handboeken opgenomen, het publiek met het gotisch schrift en met de verluchtingen van XIVe en XVe eeuw tamelijk goed vertrouwd is geworden, maar dat, wat de handschriften der vorige eeuwen aangaat, waarvan prachtige exemplaren nochtans tegenwoordig nog in de bibliotheken bewaard zijn gebleven, de publicaties veel geringer in getal zijn. 's Schrijvers doel is dan ook deze rijkdommen onder het groot publiek bekend te maken; maar niet alleen tot nieuwsgierigen en kunstbewonde-raars wil zich de auteur richten, hij hoopt ook dat onze moderne illustrators zich de kennis van de romaansche versieringsmotieven en van de wijze waarop de middeleeuwsche verluchters wierkten ten nutte zullen weten te maken.

Aan dit tweede oogmerk hebben wij zeker wel de zorg, de duidelijkheid en de nauwkeurigheid te danken waarmede dom

Blanchon-Lasterve de techniek in zijn werk heeft behandeld; het grootste gedeelte van *Ecriture et Enluminure des Manuscrits du IXe au XIIe Siècle* (83 blz. gr. 4°, 8 gekl. platen buiten tekst en teekeningen in den tekst) handelt over die techniek, die voor den modernen kunstenaar dezelfde gebleven is als voor den middeleeuwschen verluchter. Daarom is dan ook deze klare en bondige, maar tevens volledige en ook typographisch uiterst verzorgde inleiding tot de uitgave der romaansche IXe-XIIe eeuwsche handschriften tegelijkertijd een inleiding tot de geschiedenis van het handschrift in het algemeen. Dit werk zal met nut ter hand worden genomen, niet alleen door kunstenaars en kunstliefhebbers, voor wie de auteur het speciaal samenstelde, maar ook door al wie belang stelt in de geschiedenis van het boek, hier meer bepaald in het vervaardigen van het handschrift.

Dr. C. DEBAIVE.

Th. van Lier, *De Sociaal-economische beteekenis van het Nederlandsch-Belgisch verdrag*. Roermond-Maastricht, J.J. Romen en Zonen, 1926 (126 blz. 8°, f 1.75)

Hoewel dit vraagstuk sedert einde Maart van kant geschoven is, blijft dit boek toch van belang, omdat iedereen gevoelt dat er een oplossing moet komen. Het regime van de internationale waterloopen en internationale verkeerswegen zou door een algemeene internationale regeling moeten bepaald worden. Want moet die regeling alleen geschieden door de belanghebbende buurstaten, dan verwekt allicht de vragende Staat de vrees dat hij inbreuk wal maken op de souvereiniteit van den gevenden Staat. Het boek toont heel duidelijk dat dat hier niet het geval is en dat het bevoordeeligen van de economische belangen des eenen geen belemmeringen kunnen zijn voor die des anderen.

J. VERCOULLIE.

t.o. 553

De groote plaats te Warschau; rechts het Stadhuis, links de groote Schouwburg

Een groote Toekomststaat
Het herboren Polen
Hedendaagsche vraagpunten van belang.

I. Het financieele herstel.

De vijf eerste levensjaren van de nieuw gestichte Poolsche republiek waren een hopelooze strijd om den val van de Poolsche mark tegen te houden of te vertragen. In den loop van de jaren 1923 en '24 scheen dit te slagen en werd een muntstabilisatie bereikt. Helaas, zooals bij ons in 't begin 1926, waande men te spoedig de mossels aan land; een nieuwe inzakking begon in 1924 en ditmaal met zulke snelheid, dat op den steilen weg naar den afgrond de mark niet meer tegen te houden was en dat men, evenals in Duitschland, van grond af aan een nieuwe munt, de zloty, moest scheppen.

Na den wapenstilstand stond Polen er in financieel opzicht zeer slecht voor: de nationale industrie was gansch vernietigd; een nieuwe staatsinrichting moest opgebouwd worden; onderwijs en leger waren in te richten en te midden van al die moeilijkheden, waartegen kop gehouden moest worden, kwam de bolsjewistische overval nog meer verwarring brengen.

Men weet hoe eindelijk Polen ook dat gevaar wist af te keeren; maar aan evenwicht in de budgetten viel, in de daaropvolgende jaren, niet te denken en in de heerschende moeilijkheden dacht geen groot land er aan een leening toe te staan, waarvan de terugbetaling meer dan twijfelachtig voorkwam.

De val van de Poolsche munt nam geleidelijk toe; doch zooals overal waar het verschijnsel werd waargenomen, was de daling in den aanvang betrekkelijk traag. Na een paar vruchtelooze pogingen om den rollenden wagen tot stilstaan te brengen, holde deze echter in steeds sneller tempo de helling af.

In	Januari	1919	was	1	dollar	=	10 P.	mark.
In	Januari	1920	was	1	dollar	=	142 P.	mark.
In	Januari	1921	was	1	dollar	=	770 P.	mark.
In	Januari	1922	was	1	dollar	=	3416 P.	mark.
In	Januari	1923	was	1	dollar	=	32780 P.	mark.
In	Januari	1924	was	1	dollar	=	9.350.000 P.	mark.

De regeering kon natuurlijk bij zulke ineenstorting geen enkel budget meer in evenwicht houden. De zwaarste belastingen bleken weldra belachelijk gering en hoe men ook trachtte daarin te voorzien door het toepassen van verhoogingscoëfficiënten, men kwam steeds te laat.

In Januari 1924 was het duidelijk dat een geldelijke ramp niet meer te vermijden was, maar dat ook het scheppen van een nieuwe en gezonde munt geen kinderwerk zou zijn.

Alsdan werd volmacht gegeven aan Minister Grabski. De dollar was 10 millioen P. mark waard en voor de volgende maand verhandelde men reeds aan 25 en 30 millioen. Grabski liet aankondigen dat elke papieruitgifte werd stopgezet en wierp tezelfder tijd nagenoeg zijn gansche reserve in vreemde deviezen op de markt; de slag droeg en een gelukkig toeval wilde dat de groote speculateurs juist op de daling van den Franschen frank werkten en dus aan dien kant de handen vol hadden. De daling van de mark hield op en spoedig daarop volgde een aanzienlijke stijging; vreemd geld werd in massa aangeboden en de regeering kon meer dan haar uitgegeven reserve in gunstige voorwaarden terugkoopen. Onmiddellijk liet Grabski verscheidene andere maatregelen volgen, die veel gelijkenis aanbieden met wat Minister Franqui bij ons heeft gedaan: inrichting van een Nationale Spoorwegmaatschappij; nieuwe belastingen, maandelijksche budgetten en buitenlandsche leening. Eens het terrein aldus opgeruimd, werd de zloty geschapen met een waarde van 1.800.000 mark.

Al spoedig echter daalde nu de mark ten opzichte van de zloty en op 1 October 1924 werd de mark bepaald opgeslorpt en gold alleen de zloty als werkelijke munt.

Alle moeilijkheden waren nog niet achter den rug. In 1925 was de handelsbalans zuiver in deficiet (dat is ook bij ons nog steeds een zwart punt, wat men er ook van zegge!)

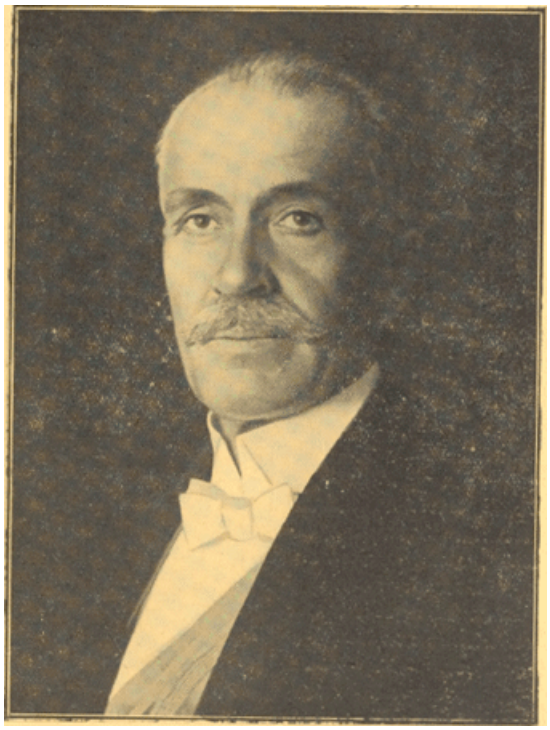

M. Moscicki, Voorzitter der Republiek

In Augustus 1925 werd de toestand hoogst gevaarlijk; het tekort in de handelsbalans voor de zeven eerste maanden van 1925 bereikte meer dan 500 millioen zlotys, terwijl het totaal in vreemde munten de helft niet overtrof. Een mislukte oogst, de onvoldoende ontwikkeling van de industrie en het stopzetten van de inflatie waren de voornaamste oorzaken van dit nieuwe gevaar, dat een onrustbarende daling van den zloty bewerkte.

Doch de regeering greep krachtdadig in. De invoer werd onder streng toezicht gesteld en het werd aan de Poolsche inwoners nagenoeg onmogelijk hun geld in den vreemde te verteren, daar het afleveren van passen, naast een hoogen taks, aan zeer strenge pleegvormen werd onderworpen.

Het tekort, dat in Juli nog 94 millioen zlotys bedroeg, was in Augustus tot 15 millioen verminderd en in September was het gevaar afgekeerd.

Sindsdien is de handelsbalans steeds voordeeliger geworden. Zoo in 1925 het tekort 500 millioen zlotys bereikte, was er in 1926 een boni van juist hetzelfde bedrag.

De industrie neemt dan ook een zeer snelle uitbreiding. De zloty staat zeer stevig en toont een merkelijke neiging tot langzame, maar zekere stijging.

Het is dan ook niemand ontgaan hoe in de laatste maanden de goede en jonge industrieele waarden op de Brusselsche en Antwerpsche beurs, door menschen die op de hoogte zijn van die voordeelige voorteekens, gretig werden opgezocht, daar zij in korten tijd merkelijke meerderwaarde bereiken kunnen.

Wel is waar staat men thans voor nieuwe moeilijkheden: een groote leening, die dienen moet om tot bepaalde stabilisatie over te gaan, kon met de gepolste Amerikaansche banken niet worden afgesloten(1). Een beurspaniek te Warschau was daarvan zelfs het gevolg; doch voor wie weet hoe de minste feiten in een beursatmosfeer worden aangedikt en uitgebuit, hoeft de beteekenis van dien tijdelijken tegenslag niet overdreven te worden. Aldus is enkel het bewijs geleverd dat de tijd der geldelijke moeilijkheden nog niet bepaald achter den rug en dat een gedurige

(1) Ten slotte is op 7^{n} Juli 1927 toch een leening gesloten met een Amerikaansch consortium. Een eerste voorschot bedraagt 15 millioen, op een totaal van 60 millioen dat in vooruitzicht wordt gesteld.

waakzaamheid onmisbaar is; want ook een verzachting in de maatregelen die den invoer beperkten, had onmiddellijk als gevolg het evenwicht der handelsbalans opnieuw in gevaar te brengen[1]. Voor den goeden afloop van ons eigen financieel herstel is in Polen heel wat te leeren.

II. Het vraagstuk der uitwijking.

Vóór den oorlog leverden de Poolsche streken jaarlijks een zeer groot contingent uitwijkelingen.

In rangorde kwam Polen onmiddellijk na Italië en Duitschland en nog dient opgemerkt te worden, dat de opgegeven cijfers, vooral aan Russische zijde, zeer onnauwkeurig waren, daar zeer vele Polen, - en al de Ruthenen, - als Russen werden opgegeven. De Joden ten andere werden insgelijks - en dit te recht - niet als Polen aangegeven, al waren ze niet minder talrijk.

Van 1900 tot 1914 ontscheepten in de Vereenigde Staten 103.000 Polen en Ruthenen, en 93.00 Poolsche Joden. De overgroote meerderheid bleven er gevestigd; slechts 12% keerden naar hun geboortestreek terug.

Gansch anders was de landverhuizing in Europa. Jaarlijks gingen ongeveer 600.000 Polen in den vreemde werken en dat wel voornamelijk in Duitschland en Denemarken, waar ze in de mijnen of voor den oogst gebezigd werden; doch deze uitwijking was zuiver tijdelijk, want nagenoeg al die trekvogels waren enkel aangelokt door de hooge loonen, tijdens een bepaald seizoen betaald en keerden, evenals onze ‘Franschmans’, na enkele maanden afwezigheid naar hun geboortedorp terug. Die uitwijking is dus in vele opzichten te vergelijken met diegene, in onze streken van Zuid-Vlaanderen zoo goed gekend.

De oorlog heeft dat alles merkelijk gewijzigd. De inwijking in de Vereenigde Staten werd, zooals men weet, zeer beperkt en bedraagt, wat Polen betreft, slechts 1/3 meer van het vooroorlogsche cijfer. Daarenboven houden de hooge vervoerkosten

(1) Van April 1927 af was de handelsbalans weder deficitair; doch aanstonds werden gepaste en - hoopt men - afdoende maatregelen genomen om dit nieuwe gevaar af te wenden.

De Hoogeschool te Warschau

en de waardevermindering van de Poolsche munt een groot deel landverhuizers tegen of hindert hen althans, hun geluk over den Oceaan te gaan beproeven.

De oorzaken die tot uitwijking aanzetten zijn nagenoeg ongewijzigd gebleven. Het geboortecijfer in Polen is nog altijd zeer hoog en de jaarlijksche aangroei der bevolking bedraagt ongeveer 450.000 menschen, wat in de huidige economische toestanden te veel is, om ter plaatse gebezigd te worden.

De methodes van landbouwontginning zijn verre van volmaakt en de nijverheid is, uitgezonderd in Silezië, nog in zijn eerste ontwikkelingsstadium, daar de kapitalen zeer ontoereikend zijn om aan de industrie de breede ontplooiing te geven waar ze vatbaar voor is.

De landverhuizing in Europa zelf blijft dus nog noodzakelijk bestaan, doch ze is heelemaal van richting veranderd. Duitschland, inderdaad, waar de werkeloosheid tot een ernstig vraagstuk is gegroeid, heeft niet alleen geen vreemde werkkrachten meer noodig, maar weert zelfs diegene weg, die er te lang vertoeven.

De Polen die in Westphalen werk vonden (ruim 400.000) konden niet in massa naar hun land terugkeeren, waar weinig kans op arbeid hen wachtte en moesten dus elders uitkomen zoeken.

Het eenige land in Europa, dat waarlijk een groot tekort aan werkkrachten heeft, is Frankrijk, en reeds in October 1919 werd tusschen de Poolsche en Fransche regeeringen een akkoord aangaande de emigratie gesloten. Van dan af begon een stijgende inwijking van Poolsche arbeiders, vooral mijnwerkers uit Westphalen, zoodat het aantal Polen in Frankrijk 450.000 overtreft, en alleen de huidige industrieele crisis dien toevoer van ‘Polenbloed’ komt stremmen en zelfs te keer gaat.

Door nieuwe en tijdelijke overeenkomsten heeft men aan die inwijking in Frankrijk een einde gesteld. Men weet dat ook voor de talrijke Vlaamsche werklieden die in Noord-Frankrijk en zelfs hoogerop hun brood gaan verdienen, de toestand zeer ernstig geworden is.

Ons land, dat tot voor den oorlog zeer weinig Polen - uitgezonderd een klein aantal studenten - herbergde, heeft er sinds 1919, vooral in de mijnen, verscheidene duizenden aangeworven.

De Poolsche regeering neemt, ten opzichte van die landgenoten in den vreemde, zeer nuttige en noodige maatregelen; want dat ze niet tot het beste deel der bevolking behooren, hoeft geen betoog; en gebrek aan toezicht zou die ‘overtolligen’ nog meer verwilderen: eenige ophefmakende misdaden in ons land hebben dit, jammer genoeg, afdoende bewezen.

In ieder Poolsche legatie is dan ook een emigratiedienst, die niet alleen de uitwijkelingen in hun nieuw vaderland bijstaat, helpt en leidt, maar ze ook onder toezicht houdt om desnoods het land, dat gastvrijheid verleent, op de hoogte te houden van de gezonde werkkrachten, evenals van de trekvogels die eerder nadeelig kunnen zijn en wier verblijf best niet bestendig wordt.

III. De godsdiensten.

Een der lastigste vraagstukken die oplossing behoefden, was de godsdienstkwestie. De meerderheid der Polen is voorzeker Roomsch-katholiek, maar de vreemde overheersching was ook in deze zaak niet zonder gevolg gebleven. Natuurlijk had het katholieke Oostenrijk niets tegen den nationalen godsdienst der Polen ondernomen, en ook in Duitschland, nadat het centrum er zooveel invloed had gekregen, kon van geen geloofsvervolgingen spraak zijn. Gansch anders was het gesteld in de Russische gebieden. De katholieke godsdienst was in de oogen van het czarisme een der oorzaken van het nationalisme. Na de mislukking der ongelukkige omwentelingen van 1830 en vooral van 1863 werd de denationalisatie met de grootste krachtdadigheid doorgezet en dit ging gepaard met vervolging tegen het katholicisme en bescherming van den Russisch-orthodoxen godsdienst. Katholiek werd synoniem van Poolsch-nationalist, orthodox van Russischgezind-bekeerde. Zoo steeg het aantal orthodoxe kerken in het enkel palatinaat van Lublin van 3 tot 400 en het aantal geloovigen van 6000 tot 350.000.

Eerst na de woelingen van 1905 werd een soort van edikt van verdraagzaamheid afgekondigd, dat voor gevolg had dat nagenoeg de helft der orthodoxe geloovigen zich opnieuw katholiek bevonden!...

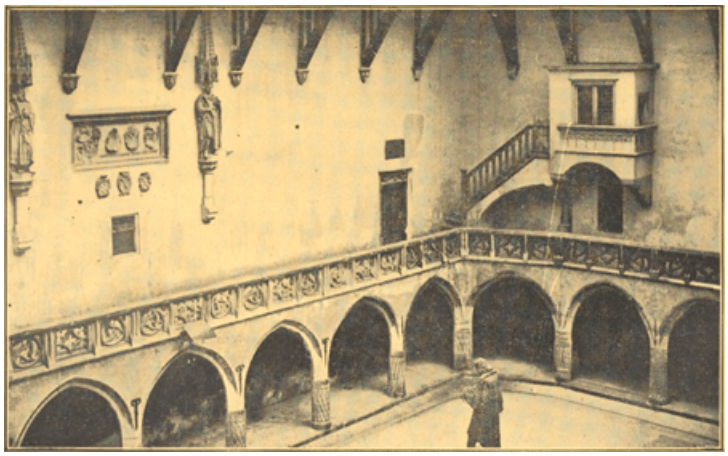

De Jagellonsche boekerij te Krakau

De orthodoxe godsdienst telt nu ongeveer drie millioen volgelingen. Een tijdlang, zelfs na den vrede, stonden zij nog onder het geestelijk bestuur van den Moscovitischen Patriarch Tikhon. Van 1922 af, deels ten gevolge van de moeilijkheden tusschen Polen en de Sovietregeering, deels door de godsdienstvervolgingen die in Rusland zelf plaats grepen (men herinnere zich dat de Patriarch Tikhon werd aangehouden) werd in Polen een zelfstandig bestuur der orthodoxe kerk ingericht. Dit werd officieel in 1925 door de regeering erkend en de orthodoxe kerk geniet dezelfde rechten als de katholieke. Voor deze laatste werd de verhouding tot het staatsbestuur insgelijks in 1925 bepaald geregeld, door middel van een Concordaat. De katholieke godsdienst telt 21 millioen volgelingen, ongeveer 65% der geheele bevolking.

De protestanten zijn nauwelijks één millioen en zijn lutheraansch (van de Augsburgsche kerk) of calvinistisch (van de hervormde kerk); zij toonen geen neiging om zich, zooals dat in Duitschland en Oostenrijk het geval was, te versmelten.

Veel belangrijker en zeer ingewikkeld zelfs is de inrichting der Israëlitische geestelijke gemeenschappen; zij worden naar gansch bijzondere regelen beheerd en genieten in dien opzichte de grootste vrijheid. De regeering heeft echter haar steun en bescherming toegezegd, zoodat van georganiseerde Jodenvervolgingen, de bekende progroms, die in het vroegere Rusland niet zeldzaam waren, geen sprake meer is, alhoewel de verhoudingen tusschen de Jodenbevolking en de fanatieke boeren soms erg gespannen zijn, daar de Israëlieten een gekend talent bezitten om zich van den ganschen handel in een dorp of kleine stad meester te maken en dien tot hun voordeel uit te baten, of, wat erger is, wel eens uit te buiten.

Laat er ons, om gansch volledig te zijn, nog bijvoegen, dat er in de palatinaten van het Oosten (Wilno, Nowogrodek en Bialystok) nog enkele Mohamedaansche gemeenschappen bestaan, overblijfsels van vroegere inwijkingen van Islamitische bevolkingen uit Ukranië en zelfs hoogerop. Het aantal geloovigen bedraagt slechts enkele duizendtallen. Het geestelijk hoofd was de mufti van de Krim, doch deze betrekkingen zijn nu afgebroken, zoodat deze kleine Mohamedaansche kernen op zichzelf bestaan.

Polen heeft als richtsnoer de breedste verdraagzaamheid en gelijkheid van rechten aangenomen; en deze houding moet wel de beste zijn, want sinds den wapenstilstand zijn op godsdienstig gebied geen ernstige moeilijkheden opgerezen en de wrijvingen van minder belang zijn uiterst zeldzaam.

IV. De politieke partijen.

De meeste partijen die nu in Kamer en Senaat vertegenwoordigd zijn, legden reeds vóór den oorlog eene zekere bedrijvigheid aan den dag in de drie deelen van het huidige Polen.

Onder de rechtsche groep verdienen vooral vermelding de 'Nationale Populisten.' Deze partij stuurt aan op centralisatie wat de binnenlandsche en aanleuning bij Frankrijk wat de buitenlandsche politiek betreft. Zij beschikt over een talrijke, invloedrijke en goed ingerichte pers. Zij telt in hare rangen gezaghebbende leiders en verscheidene oud-ministers, onder andere Stanislas Grabski (oud-minister van onderwdjs), die in 1924 de wet op het onderwijs deed stemmen, waarbij de taalrechten der minderheden volkomen erkenning en bescherming bekwamen, en Roman Dmowski, die met Paderewski het verdrag van Versailles onderteekende.

Een tweede rechtsche partij is de Nationaal Kristene partij. Zij is evenals de vorige behoudsgezind, maar kenschetst zich vooral door gehechtheid aan de katholieke Kerk en verdediging van de belangen der grondbezitters. In buitenlandsch opzicht staat ze gekant tegen de overeenkomsten van Locarno.

Meer naar links staan de Kristen Democraten, die tot richtsnoer nemen het 'Rerum Novarum' en vooral streven voor sociale wetgeving, organisatie en bescherming van den arbeid. Vele priesters staan aan de leiding en vertegenwoordigen hun partij in Kamer en Senaat.

Bij de laatste verkiezingen traden de drie vermelde groepen samen op onder de benaming 'Nationale Unie' en bekwamen het hoogste stemmengetal: 2.5 millioen op 8 millioen.

Nog meer links staat de Nationale Arbeiderspartij, die naast de maatschappelijke vraagstukken vooral het emigratievraagstuk

t.o. 560

Maarschalk Pilsudski, Eerste Minister

in haar programma heeft. Toch zetelt die partij nog bij de rechtsche groepen.

Het centrum is ingenomen door de ‘Poolsche Populisten’, die de vertegenwoordigers zijn van de boeren en landlieden. Er zijn in die partij tal van schakeeringen en naast gematigde, telt ze ook zeer vooruitstrevende vertegenwoordigers in haar rangen. Allen nochtans staan een hervorming voor van het grondbezit in den zin van verdeeling van den groot-eigendom en staatseigendom en uitbreiding van het aantal kleinbezitters.

Daar deze partij den overgang uitmaakt tusschen de rechtsche en linksche, is ze bij uitstek de regeeringspartij en is het zeer moeilijk zonder haar medewerking een meerderheid te vormen.

Onder haar leden telt ze den geslepen Vincent Witos, voorzitter der partij en die eerste minister was, toen de staatsaanslag van Pilsudski aan zijn bewind een einde stelde; sinds dien heeft hij het voldongen feit behendig erkend en voert tegen de huidige regeering althans geen openlijke oppositie(1). Deze partij beschikt over een talrijke en goed ingerichte pers.

De linksche vleugel van de populisten beperkt haar programma niet tot een meer of minder uitgebreide hervorming van het grondbezit, maar is zeer democratisch en radikaal getint en zoekt aanhangers bij de arbeidersbevolking der steden en nijverheidscentra.

Er bestaat een zuivere boerenpartij, die echter weinig invloedrijk is.

De Poolsche Volkspartij ‘Wyzwolenie’, de groep der bevrijding, stuurt aan op hervorming van het grondbezit door onteigening, zonder vergoeding van de groote landeigenaars.

Nog radikaler, zoo mogelijk, is de Onafhankelijke Volkspartij, die naar het kommunisme overhelt en de stichting eener republiek van boeren en werklieden voorstaat.

Links zetelen de afgevaardigden van de Poolsche socialistische partij, die in 1893 werd gesticht en naast een vooruitstrevend economisch programma een zeer vaderlandlievend

(1) Dit belet niet, dat deze partij bij ieder gelegenheid de rechten van het Parlement (na den Staatsaanslag van 12^{n} Mei 1926 aanzienlijk beperkt) opnieuw tracht uit te breiden. Bij een vernieuwde poging, op 13^{n} Juli laatst, werd de Senaat dan ook bij bevel van den voorzitter der Republiek ontbonden.

karakter heeft. In 1905 was het deze partij, die het teeken gaf tot verzet tegen de Russische dwingelandij en tijdens den wereldoorlog werkte zij mede tot het oprichten der legioenen van Pilsudski, die ten andere tot die groep behoorde.

Haar inrichting is stevig en haar pers dringt ver door; het hoofdorgaan is *Robotnik* (de arbeider).

De Kommunistische partij beschikt over enkele vertegenwoordigers en volgt de bevelen van Moskou.

Ten slotte bestaan er tal van groepen en groepjes die uiting geven aan de strevingen van de nationale minderheden. De talrijkste is de Joodsche groep, die 34 afgevaardigden in de Kamer telt; daarnaast de Duitsche groep met 27 afgevaardigden; de Ukraniërs, 15 afgevaardigden; de Ruthenen, 6 afgevaardigden en 1 Russisch vertegenwoordiger.

V. Dantzig en Gdingen (Gdynia).

Gdingen was voor een drietal jaren nog een onbeduidend visschersdorpje in de golf van Dantzig en is nu op weg om een haven te worden, de mededingster van Dantzig. Voor enkele maanden verscheen in de bladen het bericht dat een Fransch-Belgisch consortium het aanleggen van een spoorweg zou hebben aangenomen, van het Silezisch bekken tot Gdingen, over een lengte van meer dan 600 Km.

Het is wel belangwekkend dit vraagstuk, dat voor de nabije toekomst van stijgend belang zal zijn, een weinig van dichterbij te onderzoeken.

Het was natuurlijk dat een land als Polen, zoo groot als Frankrijk en met 28 millioen inwoners, een vrijen uitweg op zee moest hebben.

Die noodwendigheid werd op dubbele wijze opgelost. Polen bekwam aan de Baltische zee een kuststreek van 76 Km. en een onrechtstreekschen uitweg langs Dantzig, dat in vrije stad werd herschapen, waarbij Polen bepaalde politieke en economische rechten verkreeg.

Dantzig, op de monding van den Weichsel, is economisch een Poolsche haven; doch daar de bevolking overwegend Duitsch is, werd staatkundig het verband verbroken. In Duitschland

was deze stad niet meer dan een der menigvuldige havens en behoorde niet eens tot de eerste-rang handelssteden. Er gingen jaarlijks wat minder dan 3000 schepen in en uit, met een gezamenlijke tonnemaat die de 2 millioen niet overtrof. Dantzig stond op internationaal gebied zoowat op dezelfde hoogte als Gent.

Heel anders werd de toestand na den oorlog.

Dantzig werd de voornaamste en bijna de eenige uitvoer-haven voor den Poolschen handel. Reeds einde 1924 had het aantal schepen die de haven in- en uitvoeren, aanzienlijk de 3000 overschreden, terwijl de tonnemaat verdubbeld was.

De haveninrichtingen worden te klein, daar de economische ontwikkeling van Polen een zeer snel tempo volgt; daarenboven zijn de verhoudingen tusschen Dantzig en het Poolsche staatsbestuur niet altijd opperbest geweest, alhoewel ze in de laatste jaren zeer verbeterd zijn.

In elk geval rees in 1923 de gedachte op, een nieuwe en gansch eigen haven te bouwen, zoodat in- en uitvoerhandel volkomen vrij zouden kunnen gebeuren.

Den 4 Juli 1924 werd door de Poolsche regeering met een Fransch-Poolsch consortium een contract aangegaan voor het aanleggen van een haven te Gdingen (Gdynia).

Enkele weken nadien werden de werken begonnen, berekend op een lengte van 4400 meter kaaimuur, een diepgang van 8 à 10 meter en een geheele oppervlakte van 200 hectaren.

Aldus verwezenlijkt, zou de haven van Gdingen 25 tot 30 zeeschepen aan de kade kunnen ontvangen en de jaarlijksche tonnenmaat zou 2.5 millioen mogen bereiken, zooveel als Dantzig.

In technisch opzicht zal Gdingen echter verscheidene voordeelen op Dantzig bezitten. De haven zal gemakkelijker van uit de zee bereikbaar zijn; alle zeevaart. en haveninstellingen zullen gecentraliseerd zijn; de diepgang, die te Dantzig in middelmaat slechts 4 meter bereikt, wat het aanleggen van groote schepen onmogelijk maakt, zal merkelijk meer bedragen en ten slotte zal het havenmateriaal aan de modernste vereischten voldoen.

De havenwerken, die zeer regelmatig vooruitgaan, werden op mogelijke verdere uitbreiding berekend.

Het lastenkohier voorziet de volledige levering van al de havenwerken vóór 31 December 1930; wat niet belet dat reeds nu een gedeelte in uitbating is en verscheidene internationale zeevaartmaatschappijen regelmatig Gdingen aandoen, daaronder de Fransche Messageries Maritimes en de Compagnie Transatlantique, die een regelmatigen passagiersdienst hebben ingericht.

Het bestek der havenwerken bedraagt 35 millioen zlotys in acht jaarlijksche betalingen.

Men weet dat de Poolsche regeering verscheidene schepen heeft aangekocht en aldus de kern vormt van een nationale vloot.

De wedijver tusschen twee havens, Dantzig en Gdingen, die niet te veel zijn voor een uitgestrekt ‘hinterland’ als Polen, kan slechts voor gevolg hebben de technische verbetering tot een toppunt te voeren, dat aan de scheepvaart moet ten goede komen.

M. DE PRAETERE.

Het Tooneelwerk van Bernard Shaw
Vervolg en slot[1]

In 1904 volgde *John Bull's Other lsland*. Dat andere eiland van John Buil is Ierland, en, evenals we in *Arms and the Man* door de tegenstelling tusschen twee mannen tot de gedachten van Shaw zelf betreffende oorlog en militaire heldenvereering komen, zien we hier welke de opinies van den schrijver zijn betreffende Ierland, door middel van een contrast tusschen Thomas Broadbent, een Engelschman, en Laurence Doyle, een Ier. Zij hebben samen een zakenreis naar Ierland ondernomen. Vóór hun vertrek wordt Broadbent om den tuin geleid door Tim Haffigan, het type van den conventioneelen Ier-van-de-tooneelplanken. Tim overdrijft zijn brogue uitspraak, drinkt veel whisky, is naïef en gul, en volkomen onbekwaam, kortom, een belachelijk wezen voor een Engelschman... en hij ontleent vijf pond aan den vermaakten Broadbent. Doyle weet wel, dat Broadbent die som nooit zal terugzien.

Een lange bespreking van het Iersch en het Engelsch karakter volgt. Doyle houdt hoegenaamd niet van het kleingeestig Iersch nationalisme; de romantiek, de droomerigheid, de armoede en de onwetendheid van zijn landgenooten stuiten hem tegen de borst als verlichten Europeaan; het is zeventien jaar geleden dat hij in Ierland was. De Ieren hebben echter meer in zich dan de Engelschen denken; Broadbent, nochtans, ziet veel vermaak en goede zaken te gemoet.

Door een toeval komt hij eerder aan dan Doyle; ontmoet Nora Reilly, het meisje dat waarschijnlijk op Doyle verliefd is en al deze jaren op Doyle heeft gewacht, en bemint haar op staanden voet. Doyle wordt door zijn vader en andere lieden

(1) Zie blz. 468.

gevraagd, zich voor te stellen als parlementslid, maar hij weigert deze nieuwe klasse van kleine landeigenaars te vertegenwoordigen: zij kan slechts de armoede van zijn streek vermeerderen. Broadbent zal het doen: hij vleit de menschen op een schromelijke wijze, maakt zich hopeloos belachelijk - de Engelschen hebben nu eenmaal geen ‘sense of humour’, meent Shaw -, leent aan iedereen geld, en zal tot zijn doel geraken. Van deze poëtische plaats zal hij iets moderns maken, niettegenstaande Father Keegan, een oud-priester, wiens puur Franciskaansch geloof de diepte van het profetische heeft, en hij zal met Nora huwen, iets waarin de koelbloedige Doyle graag toestemt.

Een zeer eigenaardig stuk is *Major Barbara* (1905). Deze jonge vrouw, majoor in het Leger des Heils, is de dochter van Andrew Undershaft, een magnaat van de oorlogsmateriaal-nijverheid. Het conflict is tusschen den schranderen, buitengewoon machtigen vader en de diep geloovige, idealistische dochter. ‘Het Evangelie der Macht’ van Andrew Undershaft behaalt de overwinning. Major Barbara verlaat het Leger des Heils; zij heeft ingezien, dat haar bekeerlingen worden aangelokt door brood, dat haar godsdienstig ideaal niet mag omgekocht worden door geld of eenige andere belooning zooals de hemel, dat haar vaders godsdienst: ‘millionnair zijn’, beteekent: machtig zijn, om aldus behoorlijk te kunnen leven en deel uit te maken van een wijdere macht dan de persoonlijke, dichter te komen bij het doel zelf van het bestaan. ‘Laat Gods werk gedaan worden voor zich zelf, het werk waartoe hij ons moest scheppen omdat het alleen door levende mannen en vrouwen kan worden verricht. Wanneer ik sterf, laat hem in mijn schuld zijn, ik niet in de zijne, en laat me hem vergeven zooals het een dame van mijn rang betaamt.’ Haar verloofde, de idealist Cusins, die insgelijks door Undershaft bekeerd werd en dezen zal opvolgen om oorlog te voeren tegen den oorlog en leven te organiseeren, heeft een laatste opwerping: ‘Aldus loopt de weg van het leven door de fabriek van den dood?’ ‘Ja’, zegt Barbara: ‘door het verheffen van hel tot hemel en van mensch tot God.’

The Doctor's Dilemma (1906) is, althans gedeeltelijk, een scherpe aanval tegen dokters en geneeskunde. Het eerste bedrijf reeds doet ons kennen: Dr. Ridgeon, die een soort van inenting

tegen tuberculose heeft ontdekt; Dr. Schutzmacker, die zijn fortuin heeft gemaakt met raadplegingen tegen 6 pence, geneesmiddelen inbegrepen, goede uitslag gewaarborgd: zijn geheim is: phosphaten in water tegen elke kwaal; - Sir Patrick, een ouden zonderling, die aan moderne geneeskunde niet gelooft: elke ontdekking werd reeds vroeger gemaakt, de bijval hangt van de mode af; Dr. Walpole, een maniak met een operatie, die hij heeft gevonden: het uitsnijden van een zeker gedeelte der ingewanden, oorzaak van alle kwalen; Sir Ralph Bloomfield Bonington (kortweg B.B. geheeten), den geneesheer van het Hof, die den kroonprins van den typhus heeft genezen door middel van Ridgeon's inspuiting tegen de tering; Dr. Blenklnsop, een armen drommel die met moeite beide eindjes kan aaneenknoopen... Ridgeon, wiens tijd volkomen in beslag is genomen, wordt door Jennifer, vrouw van den genialen schilder Dubedat, gevraagd, haar gemaal toch te willen redden. Dubedat echter, buiten de gewone moraal staande, heeft een en ander op zijn geweten: geld- en vrouwenkwesties. Ridgeon verlieft op de prachtige Jennifer. Zal hij dan haar gemaal redden? Zijn vriend Blenkinsop is insgelijks een teringlijder: Ridgeon besluit, dezen armendokter te genezen en Dubedat over te laten aan B.B. Deze begaat een noodlottige vergissing: de schilder sterft, met in zich het diepe bewustzijn van de heiligheid zijner roeping en het schoone beeld van Jennifer. (Dit tooneel is, in zijn intensiteit, schier boven de krachten der zenuwen en der gevoelens van den toeschouwer). Ridgeon zal echter Jennifer niet verwerven: hij verneemt, onverwacht, dat zij, de vraag van Dubedat indachtig, hertrouwd is.

Het daarop volgende *Getting Married* (Trouwen), in 1908 geschreven, is een uitvoerige bespreking van het huwelijks-vraagstuk. Als ‘homme sage de la pièce’ fungeert een bisschop, met nogal onverwachte theorieën en een even onverwacht, glimlachend scepticisme. Hij heeft een dommen broeder, die generaal is, en verliefd op Lesbia, de schoonzuster van den bisschop. Lesbia voelt wel, dat het haar roeping is, kinderen te hebben, maar wil echter niet verplicht zijn, dag en nacht samen te leven met een man. Een andere broeder, Reginald, wil scheiden van Leo, maar deze, bemind door St. John Hotchkiss,

houdt echter nog van haar gemaal: een dubbele liefde is geen onmogelijkheid. Een dochter van den bisschop, Edith, staat op trouwen met Sykes, maar juist op den dag van het huwelijk ontvangen beiden een geschrift, dat hun de oogen opent betreffende al de gevaren, waaraan zij zich blindelings blootstellen zullen. Daaruit dan lange discussies; de bisschop stelt voor, een contract op te maken, dat aan alle vraagstukken zou een oplossing geven, maar de onmogelijkheid hiervan wordt weldra ingezien, en het vermakelijke besluit is dat het huwelijk, mits zekere voorzorgen, nog het beste is onder de huidige omstandigheden. Twee zeer interessante personages zijn hier nog Soames, de vrouwenhatende, diep godsdienstige secretaris van den bisschop, en Mrs. George, die in het geheim den bisschop bemint, en van liefde een veel hoogere gedachte heeft dan een vrouw in het huwelijk hebben kan.

Een mystieke bevrijding, een verlossing van zich zelf, zulks is het thema van het uiterlijk godslasterend *The Shewing Up of Blanco Posnet* (1909), een meesterstuk dat door de censuur verboden werd. In het Amerikaansche Far West, in een schuur, heeft het proces plaats van Blanco Posnet, die beschuldigd is, het paard van den sheriff te hebben gestolen. Zulk een diefstal is hier erger dan moord; er is geen ontsnappen aan het door iedereen ongeduldig afgewachte vonnis: opgeknoopt te worden; in het bengelende lijk worden dan alle pistolen afgevuurd. Blanco loochent alles, nochtans; de eenige getuige, Feemy, een slechte vrouw, telt niet, zegt hij, zij werd omgekocht door den man, die het verlaten paard terugbracht. Onverwacht komt een vrouw verklaren dat een kerel - neen, niet deze hier, maar een wildeman, gek, en vloekend, en schreiend, haar het paard had gegeven, om er mede naar den dokter te rijden met haar van de kroep stervende kind. En, alhoewel Blanco vrijgesproken wordt, verstaat men het gebeurde: God had zijn hand op den paardendief gelegd en hem verplicht zoo te handelen, ofschoon het leiden zou tot ontdekking en doodstraf. Tot zijn broeder, dien hij Boozy (zatte) noemt, den schijnheiligen kwezelaar, zegt Blanco na de vrijspraak:

> O, ja, gij weet alles betreffende Ons Heer, newaar? Ge zijt in de confidentie van Ons Heer. Hij zou voor niks ter wereld iets willen doen om u te ergeren, he, beste Boozy? Bah! En de kroep dan? 't Waren vroege dagen, toen Hij de kroep maakte, zou ik peinzen. 't Was het beste, dat Hij toen kon uitvinden, maar, wanneer het slecht uitspeelde in Zijn handen, heeft Hij u en mij gemaakt om voor Hem de kroep te bevechten. Gewed, dat Hij ons niet voor niks heeft gemaakt, en Hij zou ons hoegenaamd niet gemaakt hebben indien Hij Zijn werk zonder ons had kunnen doen. Begod, dàt moet het zijn, waarom we bestaan! Hij zou ons nooit hebben gemaakt tot beroerde dronken ploerten gelijk ik en nietdeugende sletten gelijk Feemy. Hij maakte mij omdat Hij een karweitje voor mij had. Hij liet me los loopen totdat het karweitje gereed was, en dan moest ik afkomen en het uitvoeren, hangen of niet. En, ik zeg het u, het leek me niet beroerd, het was kapitaal, ja, kapitaal. Wel, 'k heb dat beroerde gevoelen van mij geschud gedurende een minuut van mijn leven, en 'k zal door vuur en vlam loopen om het weer af te schudden.

Een heel kort stuk van hetzelfde jaar, *Press Cuttings* (Dagblad-uitknipsels) behandelt, op een burleske wijze, twee problema's van toen: suffragetten en militairen dienstplicht. Mitchener en Balsquith zijn gemakkelijk te herkennen onder hun doorschijnenden bijnaam; zij worden, evenals Sandstone (Lord Roberts?) door de geweldige Mevr. Banger en een andere feministe, Lady Corinthia Fanshawe, deerlijk belachelijk gemaakt. Mitchener, de verstokte vrijgezel, wordt daarbij beheerscht door de werkvrouw Mrs. Farrell, die hij huwen zal.

Van veel grooter belang is *Misalliance* (1910), dat vooral het vraagstuk van het huwelijk bespreekt, en ook de betrekkingen tusschen ouders en kinderen. Een zeer uitgebreid voorwoord ‘over ouders en kinderen’ geeft, buiten de dramatiseering, de gedachten van Shaw betreffende dat onderwerp.

Tarleton, de rijke zakenman vol oppervlakkige boekenkennis, heeft een dochter, Hypatia, die den haar bestemden schranderen, tengeren Bentley eigenlijk niet bemint, diens vader, Lord Summerhays, vroeger heeft geweigerd met de harde openhartigheid der jeugd, en, vooral, het leven thuis moe is. ‘O, thuis! thuis! ouders! familie! plicht! Wat verfoei ik ze! Hoe zou ik het altemaal willen zien in de lucht blazen! De armen kunnen ontsnappen. Wel, ik kan niet arm zijn, wij rollen in 't geld, 't is nutteloos iets anders te beweren. Maar ik kan slecht zijn, en 'k ben volkomen bereid, het te zijn.’ Weer hetzelfde motief: iets buitensporigs wil ze verrichten om haar onafhankelijkheid te bewijzen. Zij wenscht een bedrijvig leven

en iets, waarmede het zou aanvangen, iets onverwachts, uit de lucht gevallen... En uit de lucht valt een vliegtuig. De bestuurder, Joey Percival, een vriend van Bentley, heeft als passagier een hem onbekende dame, Lina. Hypatia bewondert den grooten, sterken, knappen Joey. Daar is nu de gelegenheid 'slecht' te zijn; Joey wil echter van haar verzoekingen niet hooren. Lina, een gymnaste, wordt het hof gemaakt door Tarleton, die juist bijna vermoord werd door een sukkelaar, welke zijn moeder wilde wreken; dan maakt Summerhays haar een liefdeverklaring, dan Bentley. Ze heeft genoeg van deze atmosfeer, en ontvoert den bangen, geprikkelden Bentley in het vliegtuig, nadat Hypatia aan Joey werd beloofd: deze nogal 'übermenschliche' cynicus had verklaard, niet te willen trouwen zonder een grooten bruidschat, en Hypatia had aan haar vader gevraagd, 'de bruut voor haar te koopen.' De twee aanstaande huwelijken zijn maar 'mésalliances' in schijn: de wilskrachtige, sterke en cynische lieden, die zoo uit de lucht kwamen gevallen, zullen onderscheidenlijk het leven van de vroeger machtelooze Hypatia en den vroeger doelloozen intellectueel Bentley bevruchten met daad.

In 1910 gaf Shaw een gelegenheidstukje voor het Shakespeare Memorial: *The Dark Lady of the Sonnets*, waarin de geheimzinnige, zwartharige dame uit Shakespeare's sonnetten, alsmede Shakespeare zelf en koningin Elizabeth optreden. Een heel aangenaam tooneel, waarin de dichter aan de koningin onvervaard het hof maakt, de jaloerschiheid van de donkere lady opzweept, en dat eindigt met de noodzakelijkheid aan te toonen, een nationalen schouwburg op te richten tot het opvoeren van Shakespeare's drama.

'Het eerste stuk van Fanny' - *Fanny First Play* (1911), een hevige aanval tegen conventioneele zedelijkheid en ouderlijke dwingelandij, brengt bijeen, in treffend contrast, de jongere en de oudere generatie, alsmede het nieuwe en het oudere drama. Fanny, de dochter van een kunstminnenden, alle nieuwe gedachten hatenden graaf, heeft, als verjaringsgeschenk, de toelating bekomen, een echt stuk van haar keus - schrijver onbekend - door echte tooneelspelers vóór echte critici te doen opvoeren. De critici komen aan; Bannal - o, die naam! -

Gunn (Gilbert Gannan), Trotter (A.B. Walkley) en Vaughan (dien ik niet met zekerheid durf identificeeren). Trotter wordt door Fanny gevraagd, den graaf te willen voorbereiden: het stuk is gansch modern en zou de gevoelens kunnen kwetsen van den ouden estheet, die voorzeker niet zou aanvaarden, dat daad en gedachte de bovenhand zouden verkrijgen over loutere schoonheid. Trotter weigert: het 'nieuwe drama' is geen drama, de jonge dame is zeker op een slecht spoor; inderdaad, te Cambridge, waar ze studeert, is ze lid van de Fabian Society!

Dan begint het eigenlijke stuk. Bobby Gilbey, de zoon van zeer bekrompen burgers, heeft onverwacht gevang moeten zitten. Evenals zijn verloofde, Margaret, de dochter van het echtpaar Knox. Zij hadden de politie aangevallen, zulks onder bijzondere omstandigheden, en aldus impulsief hun ziel vrij gemaakt. Enkel Mrs. Knox verstaat dat, de andere moeder en de twee vaders zijn troosteloos beschaamd. Na de bevrijding keert het slecht uit met de jonge lieden: Bobby zal Dora, een lawaaierige vrouw van de straat, huwen, en Margaret den knecht Juggins. Deze echter blijkt, op het einde van het stuk, een graaf te zijn. Een eigenaardige Fransche marine-officier, Duvallet, die sympathie voor Margaret voelt, werd wat vroeger, door vader Knox, heel treffelijk naar zijn 'bedoelingen' gevraagd: de verblufte Duvallet was getrouwd, en vader. Knox en Gilbey kunnen het schandaal betreffende hun kinderen niet verbergen, zij laten zich maar gaan, drinken... Mrs. Knox had het altijd gezeid: het geluk moet komen uit het eigen hart, wie een echt godsdienstig gevoelen heeft zal altijd den weg weten te vinden en het eenige mogelijke gedrag, al brengt dat onaangenaamheden mede zooals bij Margaret, maar wie dàt niet bezit blijve dan nog maar best conventioneel, niets dan conventie toch zal hem kunnen terughouden.

Het epiloog is kostelijk. Dit gewilde mengsel van draakachtige gegevens en diep-ingaande problema's-bespreken heeft den graaf geweldig geschokt, en de critici aan het strijden gebracht. Wie is de auteur? Shaw? En dan volgt een ruzie over G.B. Shaw. Trotter heeft echter ontdekt, dat het stuk door Fanny zelf werd geschreven, de toestanden zijn te echt om zich niet werkelijk

zóo te hebben voorgedaan... Ja, Fanny is in de gevangenis geweest.

Overruled (1912) (Overmeesterd), wordt door Shaw heel bescheiden een ‘clinische studie’ genoemd, die hij ‘als voorbeeld geeft aan alle toekomstige schrijvers van kluchtig blijspel.’ Een clinische studie, waarin noch pro, noch contra, het vraagstuk van polygamie besproken wordt.

De heer Lunn ontmoet Mevrouw Juno en maakt haar het hof; de insgelijks op reis zijnde heer Juno ontmoet Mevrouw Lunn en maakt haar het hof. De vier komen toevallig samen in hetzelfde hotel. De twee vrouwen zijn direct bevriend, en doen de kibbelende echtgenooten inzien, dat hun vrouw het recht heeft, den anderen man te bezoeken, dat conventies zooals jaloerschheid hen niet mogen terughouden... Feitelijk zijn beide koppels heel gelukkig met het huwelijk, dat geluk had hen echter overmeesterd; zij hadden een verandering noodig, zochten die met elk apart op reis te gaan, en vonden ze in een onschuldig flirtje. - Is u overtuigd door de ‘clinical study’? Ook ik niet, maar heel koddig is het blijspel voorzeker wel.

Van veel hooger waarde is *Androcles and the Lion* (1913), een spel betreffende de eerste Christenen. De kleine kleermaker Androcles, gedurende zijn vlucht vóór de vervolging, trekt een doorn uit den voet van een lijdenden leeuw. Hij wordt later gevat, naar Rome gebracht, en zal in den circus moeten omkomen. Onder de gevangen Christenen bevindt zich Lavinia, een patricische dame, over wier gedachten en gevoelens de dramaturg het felste licht laat schijnen. Lavinia wil haar ideaal niet verzaken - het heeft feitelijk heel weinig te maken met het tegenwoordige Christianisme -, en haar wanhopige vroegere verloofde, een kapitein, eindigt met haar daarom te bewonderen.

In den circus vraagt de keizer aan Androcles, welke mirakels hij kan doen. ‘Ik kan wratten genezen met er met mijn kleermakerskrijt over te wrijven, en ik kan met mijn vrouw leven zonder haar af te slaan.’ Verbaasd vraagt de keizer: ‘Is dat alles?’ Maar Androcles antwoordt zacht: ‘Gij kent haar niet, Caesar, anders zoudt gij zoo niet spreken.’ - Androcles moet verslonden worden door een leeuw, die echter juist tevoren een kwezelaar heeft opgepeuzeld, nu Androcles herkent, en met

hem gedwee meegaat. Het mirakel verlost de Christenen.

Deze zoet ironische fabel, opgesmukt door verschillende geestige zetten, bv. over het leger, is feitelijk het substratum voor een bespreking van het wezen zelf van een godsdienst, een spiritueel licht dat in gevestigde kerken sedert lang gedoofd wordt.

Een stukje over de Russische keizerin *Great Catherine* (1913) stelt tegenover elkaar een 18e eeuwsche vorstin, die geen aanvoelen heeft van de gisting in Europa, *would-be* verfijnd en stellig uiterst sensueel is, - en een kostelijken barbaar, den Engelschman Edstaton, die aan haar verlokking weerstaat.

Pygmalion (1914) is Higgins, een specialist in de phonetica, die een gemeene bloemenverkoopster, Liza, gansch hervormt tot een voorname dame, op haar, dat door hem aldus voltooide levende standbeeld, verliefd geraakt, maar haar niet verwerven kan. Zeer vermakelijk is het karakter van haar vader, den wijsgeerigen armen deugniet Doolittle; vele schitterende aanvallen op conventie, snobisme en armoede verlevendigen het werk.

Gedurende den oorlog schreef Shaw een groot stuk *Heartbreak House* (begonnen in 1913), en verschillende tooneelwerkjes: dat alles werd, samen met *Great Catherine*, in een bundel uitgegeven in 1919. Wij blijven echter de chronologische orde volgen en houden ons niet aan die van het boek.

O' *Flaherty, V.C.* (1915) is de vermakelijke geschiedenis van een jongen Ierschen boer, die den oorlog meegevochten heeft - hij had aan zijn moeder doen gelooven, dat het tegen Engeland te doen was - er het Victoria Cross (V.C.) heeft verworven, thans in het smaragden eiland een poosje terug is en daar helpt propaganda maken voor de rekrutenwerving. Hij overdrijft zijn heldendaden - de imaginatieve Ieren hebben dat noodig -. Maar in hem is een groote verandering gebeurd: de oorlog heeft hem de oogen geopend, doen inzien dat het kleingeestig Iersch nationalisme verderfelijk is, hem van zijn verloofde Teresa verwijderd; hij wil een Fransche huwen: Franschen koken beter en hebben van landbouw meer verstand. Zijn moeder, dat alles geleidelijk ontdekkend, is woedend. En er komt onverwacht een geweldige scheldpartij tusschen haar en Teresa. Tot den Engelschen generaal, Teresa's meester, bij wien

hij te gast is, zegt O'Flaterty: ‘Sommigen houden van het lawaai van den oorlog, en sommigen van het huiselijk leven. 'k Heb beiden geprobeerd, generaal, en 'k ben heelemaal voor het lawaai van den oorlog nu. 'k Was altijd als een stille jongen aangelegd.’ Dit stukje, zegt Shaw, moest dienen om de Ieren aan te sporen, het leger te vervoegen, door te doen inzien hoe saai Ierland en het huiselijk leven is.

The Inca of Perusalem (1915) is een burleske op den Duitschen keizer, en heeft veel van een music-hall nummer. De keizer lijdt aan grootheidswaanzin, is nu een wereldheerscher vol belachelijke majesteit, dan een vreedzaam gesprekvoerder. Hij verlieft op Ermyntrude, een mooie jonge Amerikaansche weduwe, en stelt haar het huwelijk voor: die bigamie zou zijn bondgenooten, de Turken, verheugen. De knevel van den wereldheerscher speelt in dit stukje een clownachtige rol.

Heartbreak House (1913-1916) (Het Huis van de gebroken Harten) is het eenige belangrijke stuk betreffende den laatsten oorlog; daar het zijn landgenooten misschien zou ontmoedigd hebben op een oogenblik, dat alle krachten samenspanden tot het uiterste om Engeland ongeschonden te bewaren, hield de schrijver het stuk in tot na den wereldstrijd. Dit meesterwerk werd slecht begrepen in Engeland - en slecht onthaald -; even slecht begrepen in Duitschland, waar het een ongehoorden bijval bekwam. Het gaat eigenlijk niet om den oorlog zelf, elke rechtstreeksche aanknooping er mede werd zorgvuldig vermeden uit een artistiek oogpunt. *Heartbreak House* is, zegt de schrijver, ‘een fantazie naar de Russische manier op Engelsche thema's.’ Die Russische manier is die van Tchekof, die in *De Zeemeeuw, De Kersenboomgaard* en andere drama's de bedroevende waardeloosheid van onze vooroorlogsche beschaving heeft aangetoond. Uiterst verfijnde intellectueelen waren er, maar hun wilskracht was gefnuikt, hun hart was gebroken in een gestadig zich vermeien met boeken en gedachten en flirten; de wereld was overgelaten aan brutale, onwetende, gevaarlijke zakenmannen en politiekers. Wil en intellect, daad en gedachte hadden moeten samengaan: de intellectueele wellustelingen van *Heartbreak House* zijn zich zoo zeer van hun machteloosheid bewust, dat ze naar zelfvernietiging haken en wenschen, dat

vliegersbommen de wereld en al dat vermoeiende, hopelooze, hartbrekende zouden wegblazen om plaats te maken voor iets nieuws. Een groote persoonlijkheid hier is die van den ouden zeekapitein Shotover; zijn dochters, hun gemaal, zijn gasten, waaronder Ellie Dunn, die voor geld huwen wil, en Mangan, een belachelijke politieker, de practische zakenman: deze zijn de poppen, die dit geweldig gegeven ontwikkelen. Men begrijpt de beteekenis van dit stuk in Shaw's werk: men mag al zijn gedachten hebben, zoo vooruitstrevend en conventieloos mogelijk zijn, dat alles is van geener waarde, indien de innerlijke wilskracht tot daad ontbreekt.

Een paar oorlogstukjes moeten nog worden vermeld. *Augustus Does hts Bit* (1916), maakt het officieeldom, het kortzichtige, luidruchtige, hyperpatriotische belachelijk, dat in elk land zooveel kwaad sticht. De held, Lord Augustus, 'doet zijn plicht,' eerst als onmogelijk domme officier, dan als dd. burgemeester. In deze laatste hoedanigheid heeft hij een geheim document betreffende de landsverdediging; een dame ontfutselt het hem: gelukkig, voor een wedding, welke zij had aangegaan met Augustus' broeder, haar verloofde, die juist van het front was teruggekeerd voor enkele dagen. Wat misnoegd eerst, ziet Augustus in, dat men een beetje vreugde aan een held van het front niet weigeren kan; hij slaat wel een domme figuur, maar - 'alles voor het vaderland!'[(1)]

Annajanska (1917), eindelijk, is de leidster der Bolshewisten; leiderschap heeft die beweging noodig, om eenheid te bereiken: de oud-prinses Annajanska wordt de Bolshewistische keizerin. Een kleine fantasie zonder veel profetische waarheid...

Thans komen we tot een van Shaw's uitgebreidste en belangrijkste werken: *Back to Methuselah* (1921)[(2)]. Onder dezen titel (Naar Methusalem terug) geeft de schrijver een dramatiseering van de reeds behandelde gedachte: de verbetering van het menschdom, niet door natuurlijke evolutie genre Darwin, maar door evolutie enkel teweeggebracht door het taaie willen van den mensch; die gedachte werd voor Shaw de godsdienst

(1) Dit stukje werd in 1917 opgevoerd in het Court Theatre, met Mw Lala Vandervelde in de rol van de geheimzinnige dame.

(2) Cfr. mijn studie in *Den Gulden Winckel* (12, 1921).

van den nieuwen tijd. En zooals hij zijn Don Juanbedrijf (*Man and Superman*) als een bijbelachtige parabel opvatte om aldus, door het uiterlijke dichterlijke, zijn godsdienst te verkondigen, zoo ook is dit werk een soort van bijbel: de vijf stukken, die het omvat, noemt hij ‘een metabiologisch Pentateuchon.’

Na een inleiding: een prachtstuk van schitterende polemiek tegen de Darwinianen, vol wijsheid, humor, sarcasme, vol met Shaw's schoolmeestertoon, begint de schrijver zijn Pentateuchon met het Aardsch Paradijs. Van de vijf boeken, vijf korte stukken, speelt enkel dat in het verleden, één in het tegenwoordige, de andere drie in de toekomst, waarvan het laatste op een tijd ‘zoo ver als de gedachte reiken kan.’ Een bijbel voor de toekomst, dus. De groote leiddraad is: 1) de mensch verloor het eeuwige leven, dan het lange leven, door zijn schuld; 2) mocht de mensch waarlijk willen, hij zou langer leven; terug naar Methusalem! 3) de mensch leeft langer, maar enkel een élite; 4) de andere menschen blijven tegenover de langer levenden belachelijke kinderen, hun ras verdwijnt; 5) de mensch *blijft* leven (tenzij een ongeval, na eeuwen soms, hem zou dooden), en dan enkel ziet hij beter in wat het leven is, zonder nochtans - laatste hoop en beginpunt van een nieuwen cyclus die zou moeten bestaan hebben sedert Adam en Eva - tot deze volmaaktheid te komen: dat het leven enkel gedachte worde, vrij van de stof. ‘En voor hetgeen daarna moge zijn is het zicht van Lilith te kort. Het is voldoende, dat er een daarna is.’ Elk van die vijf punten is de hoofdgedachte van een boek. Het eerste, *In het Begin*, is buitengewoon frisch en dichterlijk. Eva weet, dat er iets anders bestaan moet dan ‘het spitten en spinnen en vechten en moorden’ van haar kinderen. Wat het is weet zij niet, ‘maar eens zal men het weten, en dan zal men alleen daarvoor leven.’ Het tweede boek, *Het Evangelie van de Gebroeders Barnabas*, toont een hedendaagsche wijsgeer en zijn broeder, een biologist, die de gedachte van het langer-leven hebben opgevat en - metabiologisch - uitgewerkt. Niemand gelooft hen, zeker niet de twee politiekers, - grappige caricaturen van Asquith en Lloyd George. De heele theorie wordt uitgelegd in een allervermakelijkst gesprek.

De andere drie boeken, in de toekomst spelend, zijn loutere

verbeelding. Al zijn veel uiterlijke feiten, zeden, gewoonten, uitvindingen, heel interessant, heelemaal anticipaties op zijn Wells zijn ze niet, Shaw is daarvoor een te sterke persoonlijkheid. Koddig treffen bv. enkele gegevens betreffende onze huidige beschaving: Voltaire wordt met Jehovah verward, Michel-Angelo is een aartsengel... Het derde boek (*Het Gebeurt*), dat in het jaar 2170 speelt, geeft een bijzonderen kijk op een mechanische, practische beschaving, welke in naam die van het witte ras is, in feite door Chineezen en negers wordt beheerscht. Twee blanken maken een uitzondering door hun schranderheid: een vrouw-minister en een aartsbisschop. Het komt uit dat ze bijna driehonderd jaar geleefd hebben (onder verschillende namen, want de leeftijd is beperkt door de regeering): ze zijn in feite de dominee en de meid uit het vorige stuk. Eugenisme maakt het hun een plicht, met malkaar te trouwen. Zij gissen, dat anderen zich in hun geval bevinden. Het nieuwe ras is aan 't worden, het oneindig betere: de gewone menschen krijgen toch maar een beetje verstand en wijsheid wanneer de tijd daar is waarop ze sterven moeten. En in het vierde stuk, *Het Treurspel van een ouden Heer*, zien wij dat nieuwe ras, hetwelk in Ierland leeft, in contrast gesteld met al het belachelijke in woord en daad van een gewoon mensch. De lang-levenden coloniseeren: het ras der kort-levenden sterft uit. In het laatste boek, *Zoover de Gedachte reiken kan* (dat is, in 31.920), leven de kinderen (zij worden, volwassen, uit een ei geboren) van één tot vier jaar in liefde, kunst, wetenschap... Maar na de vier jaar komt de wijsheid en de innerlijke bespiegeling, het gestadige zoeken naar een communie met zuivere gedachte.

En hiermede komen wij tot het laatste stuk van Shaw, het beroemde *Saint Joan* (1924). Saint Joan[(1)] is de geschiedenis van de nu tot heilige verhevene Jeanne d'Arc, *de geschiedenis*, wellicht zooals Shaw zich die verbeeldde, maar die wel de meest aanneembare zijn zal, zonder verzonnen liefde-conflicten, zonder verzonnen episodes; en die geschiedenis zelf is tragisch en grootsch genoeg om door elke inlassching te worden bedorven. Jeanne, een boerenmeisje, niet arm, niet schoon, o, jonge

(1) Cfr. mijn studie in *De Nieuwe Rotterdamsche Courant, Letterkundig Bijblad* n° 141.

poëetjes! naïef, diep-geloovig, diep-menschelijk, met een groote wilskracht. Jeanne, in haar tijd verplaatst, naar waarheid uitgebeeld. En niet veroordeeld op een schandelijke wijze: kwam zij niet in botsing met de Kerk, weigerde zij niet, aan de tusschenkomst der Kerk te gelooven, stelde zij niet voorop haar overtuiging van de onmiddellijke betrekking tusschen mensch en God? Dàt was kettersch, als ketterin werd ze veroordeeld door de geestelijke, naar den brandstapel werd ze gevoerd door de wereldlijke macht. Wel is waar zouden de Engelschen er voor gezorgd hebben, dat ze hun anders niet ontsnapte. Maar het feit staat vast en Cauchon is evenmin de 'ellendeling' als Jeanne de mooie 'heldin'. Shaw geeft ons met Jeanne, voor het eerst niettegenstaande Shakespeare en Schiller en Anatole France, een vrouw van vleesch en bloed, een niet al te gewone vrouw, met een buitengewoon sterke ziel; zij is mystisch - en o, zoo vrouwelijk in dat oogenblik van weifeling en zwakheid, wanneer ze bemerkt, dat haar stemmen haar niet helpen! Een heilige? Niet zoozeer omdat ze uitverkoren werd, maar omdat ze beter was dan de andere menschen, oneindig hooger stond in haar eenvoud en haar zielskracht. Zij was voor Shaw 'übermenschlich', wij voelen het, dat trok hem aan, en met dezelfde - nuchtere - liefde heeft hij haar afgebeeld als hij Caesar, of Andrew Undershaft, heeft geboetseerd.

Dit stuk is meesterlijk door zijn bedwongen kracht, zijn spanning, zijn mooie harmonie. In zes tooneelen zien wij de gansche geschiedenis van Jeanne; het Epiloog geeft, na de terechtstelling, het noodzakelijke nieuws der verheffing. En daarin dan, dit wrange, dit schrijnend-droeve: Jeanne, die gedurende haar leven alleen stond, wordt, in deze soort van droom, aanbeden door allen, maar zoodra ze gewaagt van de mogelijkheid, onder de menschen terug te komen (heiligen kunnen mirakels doen) door allen verlaten. En het einde van het stuk, die troostelooze uitroep van Jeanne, is de ongeduldige, troostelooze uitroep van Shaw's diepste, edelste overtuiging: 'O, God, die deze schoone aarde hebt gemaakt, wanneer zal zij gereed zijn, Uw heiligen te ontvangen? Hoe lang nog, o, Heer, hoe lang!'

Uit alle oogpunten is dit laatste drama voortreffelijker dan welk ander ook van onzen schrijver: het heeft het gave, edele,

het stevige en fijne, het volmaakte van een meesterstuk, dat men voelt classiek geworden, alhoewel pas gepresteerd. En 't is niet het minst wonderlijke bij den wonderlijken Shaw: dat hij, op zijn hoogen leeftijd, zijn prachtige gaven zoo beheerschen kon, dat dit werk het beste is, de bloem zelf van zijn meesterschap.

Men zal bemerkt hebben, dat, in het tooneelwerk van G.B.S., twee hoogtepunten voorkomen: *Man and Superman*, en, gezamenlijk, *Back to Methuselah* en *Saint Joan*. Die twee hoogtepunten zijn elk het terminus van een stijgende lijn, zij geven de essentie van zijn gedachten weer zooals deze werden uitgedrukt in de vele andere stukken. Zij toonen tevens, naast al de afbrekerij en het sarcasme, het opbouwend gedeelte aan, de gebrachte remedie: het koppig, mystisch geloof in het heilige van het Leven en in de mogelijkheid van gestadige zelfvolmaking door een even koppigen wil.

Het tooneelwerk van Shaw is er natuurlijk een van discussie en onderzoek. Het voornaamste zijn de gedachten, al spreekt hij ze uit in parabels in de plaats van in droge verhandelingen. Daarom is een systematisch onderzoek van die gedachten[(1)] noodzakelijk in een studie over hem en is het ook gepast, dan van naderbij de dramatiseering er van, Shaw's dramatische techniek, te beschouwen. Invloeden op en van hem, in gedachten en in techniek, zijn talrijk en moeten onderzocht worden. Daarom wezen deze enkele bladzijden slechts als een inleiding beschouwd.

Dr FRANZ DE BACKER.

(1) Dit gedeelte van mijn studie zal dezer maanden verschijnen in *Groot Nederland*, onder den titel: *Shaw's Boodschap*.

Geschiedkundige Kroniek

Het sympathiek werkje van den stadsarchivaris van Antwerpen, Dr. Floris Prims, *De sociaal-economische Geschiedenis van België* (uitgave 'Excelsior' Brugge, prijs: 8 fr.) beleeft reeds heden zijn derde editie. De verdiensten van 's schrijvers historischen arbeid hoeven algemeen erkend.

Voor elke periode uit onze geschiedenis schetst hij de stroomingen, die de sociaal-economische atmosfeer doorwoelen en toont hierin een onbetwistbare wetenschappelijke kennis. Daar de politieke geschiedenis met de sociaal-economische in nauwe aanraking is, leverde Dr. Prims een methodische samenstelling van die bijzondere stof, omdat men zolder haar niet tot een wijsgeerig klaar overzicht van eerstgenoemde komen kan. Hij ontwierp zijn handboek voor de leerlingen van de scholen voor maatschappelijk dienstbetoon.

Na het onderwerp en het nut van de economische geschiedenis bepaald te hebben, handelt hij over de ontwikkeling der voortbrenging, het verkeer der goederen en de sociaal-economische groepeering.

Hij schildert ons de economische uitbreiding in onze gewesten vóor Cesar, de beschaving der Romeinsche overweldigers, het uitzicht van natuur en volk in dien tijd en de beteekenis der Romeinsche overheersching. (Rol van de heirbanen). Daarop volgt de vestiging der Salische Franken in het Noorden van onze streken en de bekeering van onze vaderen tot den Christelijken godsdienst.

Na de Karolingers komen de eeuwen van de sociale verschuivingen. Van het midden der 10e tot het midden der 11e eeuw veralgemeent zich het stelsel van onderlinge bescherming en wederzijdsche verplichting, dat men de leenroerigheid heet.

In de 12e eeuw staat Vlaanderen in het teeken van den groothandel.

Het verloop van het feodale regime, de regionale handel en de opduikende groothandel verwekken de steden.

Handelsgilde en stadsorganisatie berusten op een algemeene godsdienstige gezindheid.

Het zijn de handelaars van 't lakengilde, die het oorspronke-

lijke stadspatriciaat vormen. Naast het lakengilde groepeeren zich de andere beroepen binnen de stad, ondanks den tegenstand, in het begin, van den Magistraat.

Het economisch leven is dan te kenschetsen als een vrij winstbejag.

Grootscheepsche kolonisatie werd gedreven door de graven van Vlaanderen en de hertogen van Brabant (aanleggen van nieuwe dorpen in bijgewonnen polders).

In de 12e eeuw wordt Brugge een steeds internationaal breedere handelsplaats (de Hanze).

Wanneer in Vlaanderen de ambachten optreden tegen de patriciërs, gaan dezen beroep doen op den koning van Frankrijk. Filips de Munteschrooder brengt in onze geschiedenis de eerste schande van bedrog in het geldwezen.

Met Robrecht van Bethune verandert het stedelijk politiek regime, verdwijnt de ambachtsoverheersching.

De uitvoering van de vredesvoorwaarden tusschen Vlaanderen en Frankrijk door de keurheeren, gaf aanleiding tot een socialen opstand (Kassel).

Jakob van Artevelde verbindt de Vlaamsche zaak met die van Engeland door een handelsverdrag en Edward neemt te Gent den titel aan van koning van Frankrijk, zwerend, dat hij Vlaanderens rechten zal handhaven. Na Artevelde, onder Lodewijk van Male, wordt de Fransche ambachtspolitiek in Vlaanderen doorgevoerd.

Het Burgondisch tijdvak brengt het einde der middeleeuwsche orde, der middeleeuwsche gedachte. De krisis der Nederlandsche lakenweverij voert die oude nijverheid tot haar einde. De linnenweverij ontwikkelt zich.

Antwerpen wordt het centrum van den internationalen handel.

De Habsburgers zetten tegenover de ambachten de Valois-politiek voort. De landbouwers beleven een voorspoedigen tijd.

Wanneer Alva zijn 20n en zijn 10n penning heft, smelt de Antwerpsche handelsstad als sneeuw voor de zon. Onze bevolking wijkt uit. De Beurs van Antwerpen dient als tapijtweverij.

In de arbeidersambachten verdwijnt de corporatieve geest echter niet. Onderlinge bijstanden ontluiken.

Onder leiding van Coeberger gaat men zich bezighouden met landontginning (1617). Bergen van Barmhartigheid rijzen op.

Te Antwerpen droomde een partij, die zich rekenschap gaf van de noodlottige economische verschuiving, van aanleuning bij het Noorden. In 1648 viel haar hoop.

Het Fransch mercantilisme met zijn tarief van 1667, de oorlog, het Hollandsche tariefsysteem, waar Spanje zich bij neerlegde,

de enge tolpolitiek van Luik, versmachtten alle opleving. In 1713 werden wij aan Oostenrijk gegeven.

In 1727 moest keizer Karel VI het oktrooi intrekken, dat hij aan de Oostendsche Compagnie verleend had. Toch stichtten Vlaamsche reeders te Brugge zeevaartlijnen op Engeland, Frankrijk en Spanje (1749).

Jozef II was een vijand van monopooloktrooien, al trad hij nog protectionnistisch op.

Onder de Brabantsche omwenteling en de herstelde Oostenrijksche regeering hernamen de ambachten wat het vroegere gezag had beperkt. Met de landbouwwerklieden was het toen slecht gesteld.

De Franschen komen ons dan stelselmatig officieel plunderen (agents d'extraction, commis du recensement, commis aux scellés). 800.000 burgers ontvluchten het land. De ambachten worden afgeschaft. De doorvoerhandel gedood door de toltarieven.

De Schelde was vrij verklaard. In 1796 kwam er een Zweedsch schip voor Antwerpen, beschermd door zeven oorlogschepen. In feite vaarde men niet vrij de Schelde op. De sociale toestand was ellendig. De volksklas leefde van liefdadigheid, bedelarij en diefstal.

Onder Napoleon bloeiden de textielnijverheden herop (Bauwens). In 1803 riep hij Antwerpen tot krijgshaven uit. In 1810 werden goedemannenraden naar Fransch voorbeeld opgericht.

Het Nederlandsch tijdvak is te verdeelen in een periode van zoeken tot 1821, in een van hervormingen tot 1824 en in een van heerlijken economischen opbloei, die verbroken werd door de omwenteling. Antwerpen ontwikkelde op groote schaal zijn koloniale nijverheden. Het steeg sneller op dan Rotterdam. De regeering belegde groote ontginningen in de Kempen en in de Ardennen. Veel werd tegen de bedelarij gedaan door de Maatschappij van Weldadigheid.

De koppigheid van koning Willem I en de Engelsche diplomatie voerden de Nederlanden naar de scheuring van het economisch geheel. Leopold I zou echter even goed een Staatseconomie opbouwen als Willem I.

1845-46-47 werd een verschrikkelijke tijd voor Vlaanderen. De huisweverij verdwijnt.

In 1864 wordt het stakingsmisdrijf afgeschaft. Na 1867 geraakt de syndicale beweging in socialistisch vaarwater.

Het tijdvak 1870-1927 is voorzeker het belangrijkste van de geschiedenis van België. Elke synthesis er van krijgt een subjectief karakter. Wij staan nog veel te dicht bij de feiten.

Dr. Prims bespeurt nergens een evolutie, die tot eenig determinisme of historische fataliteit doet besluiten (in tegenstelling met de onderstellingen van Bruck, Lagrange, Seligman, Millard, Schuyten...).

De gedachte van broederlijke en gemeenschapsplichten heeft ontzaglijk veel uitgewerkt in het economisch leven onzer vaderen.

JOZEF PEETERS.

Onderwijs en Opvoeding

Naast de tijdschriften, die we vroeger vermeldden, vestigen we gaarne de aandacht op *Pour l'ère nouvelle* (Centre de Librairie Française et Etrangère, Parijs), dat met Januari jl. begonnen is, maandelijks in plaats van driemaandelijks te verschijnen. De leiding van dit blad, - zusterorgaan van een zevental andere, in verschillende talen, - berust bij A. Ferrière, P. Fauconnet en O. Decroly. Dit om te zeggen, dat we voortreffelijk ingelicht worden over de nieuwe stroomingen inzake onderwijs en vooral over de aktieve school in haar verschillende verschijningen. Natuurlijk werd ook Pestalozzi, - en wel door Ferrière zelf, - in een speciaal nummer herdacht, op een wijze die er ons steeds maar aan herinnert: hoe oud het nieuwe, hoe nieuw het oude.

Een gelukkig idee vanwege de uitgeversfirma blijkt het, zekere bijdragen te bundelen. Aldus ontstonden reeds twee bandjes, *L'aube de l'école sereine en Italie*, met een uitgebreide bibliographie van Italiaansche werken en artikelen, en *Le grand coeur maternel de Pestalozzi*, met daarbij uittreksels uit Pestalozzi's brieven aan de jonge moeders, - beide bandjes bezorgd door Ferrière. Vooral het eerste weze ter lezing aanbevolen.

Onder de uitgaven van Wolters te Groningen noemen we vooraf *Hoe 't vroeger was* door P.L. van Eck Jr., *Op paedagogische verkenning* door P.A. Diels en het *Verslag van het Eerste Nederlandsch Paedagogisch Congres* door... een groot aantal kongressprekers en debaters, maar vooral door G. van Veen, den alles kompileerenden sekretaris.

Van Eck biedt, naar hij in ondertitel mededeelt, ‘schetsen ter inleiding tot de geschiedenis van onderwijs en opvoeding’; maar deze schetsen, aan de hand van kostbare historische bronnen geschreven, zijn treffend van zakelijkheid omtrent kind, school, schoolleven, schoolmeesters, onderwijs, en hebben dit voor op veel historisch werk, dat ze telkens bondig en trots het onderwerp ook onderhoudend blijken. Vlaamsch-België mocht ook wel zijn Van Eck bezitten, die de oude bronnen opspoort en uitbaat, de geschiedenis van ons onderwijs ten bate; alleen, wat ligt alles ten onzent verspreid en versnipperd!

Diels bundelt negentien opstellen, waarmee hij een aantal toestanden en verschijnselen op onderwijsgebied in het buitenland binnen de Nederlandsche belangstellingssfeer tracht te halen. We noemen o.a. ‘Uit de geschiedenis der Amerikaansche eenheidsschool’, ‘Om de intelligentie-test’, ‘Het Gary-systeem’, ‘Het onderwijs in Sovjet-Rusland’, ‘Self-government’, - enkele van de vele degelijk gestelde hoofdstukken, die prikkelen om verder op verkenning uit te gaan.

Het Verslag van het Eerste Nederlandsch Paedagogisch Congres is een bundel van 750 bladzijden geworden, dien niemand uitleest, maar waarin ieder iets voor zich vinden zal. Want tijdens de plenaire zitting en in ieder der elf afdeelingen werden belangwekkende referaten voorgebracht en enkele hiervan, - we denken o.m. aan Thijssen's gewaagde thema ‘Het probleem van de vrijheid van de onderwijzer’, - lokten zelfs extra levendige debatten uit. Waar ook: de inrichters hadden het bewerkt gekregen, dat zoo goed als alle pedagogische tenoren, ieder op zijn gebied, hun stemmen lieten hooren. Dit Verslag ligt hier dus als het getuigenis van ruim begrepen samenwerking. Al kan er dan toch de vraag bij gesteld: is het niet verkieslijk, een beperkter aantal onderwerpen te behandelen en deze dieper uit te debatteeren? En een tweede vraag: ware het niet goed geweest, ook om de medewerking van vooraanstaande Zuidnederlandsche opvoeders te verzoeken, die zoo gemakkelijk bereid blijken, hun Noorderbroeders op eigen vergadering te nooden?

In de reeks ‘Losse paedagogische studiën’, die de eigenaardigheid heeft, soms tot druk geschrijf en tegengeschrijf aanleiding te geven, verscheen *Zelfwerkzaamheid bij het middelbaar onderwijs* door Fr. W. van Dorp; het bepleit niet de invoering van het Daltonplan, maar zet een stelsel van ‘individualisatie binnen klasseverband’ uiteen, waarvan een aantal elementen, die kerngezond zijn, de Daltoniseerenden bevredigen zullen.

Aan hand- en leerboeken brengt Wolters het eene stelletje naast het andere. We doen een keuze. Van Boerman en Knip, de auteurs der platenreeks ‘De dieren in hun omgeving’, verschijnen in 15en druk de twee deelen *Natuurlijke historie*, schatrijk aan gegevens en niet minder aan illustraties over dieren plantkunde; stel u zulk handboek voor, met 25 gekleurde platen en 624 figuren, van de allerschoonste! - Van de reeks ‘Von deutscher Art und Kunst’, onder leiding van Brouwer en Gras, liggen reeds tien deeltjes voor, waaronder novellistisch werk van Storm, Liliencron, Grillparzer, e.a. - In de reeks bizonder mooi uitgewerkte boekjes ‘Of olden Times and new’, onder redactie van Van der Wal, krijgen Shakespeare, Steven-

son e.a., maar vooral Dickens hun geannoteerde en geïllustreerde uitgaven. - De reeks ‘A new English Library’, geleid door Kooistra en Van Kranendonck, brengt van genoemde en andere auteurs omvangrijker werk aan de beurt. - En dan laten we nog een tiental andere reeksen onvermeld, die Duitsche of Engelsche, Fransche of Nederlandsche literatuur binnen het bereik van leerlingen M.O. halen. We konden anders wel een hartig woordje wijden aan ‘Van alle tijden’, ‘Lyceum herdrukken’ en meer, die meesterwerken uit de middeleeuwsche en de latere Nederlandsche letterkunde van degelijke inleidingen en aanteekeningen voorzien, bezorgd door Ligthart, Tinbergen, Lansberg, Endepols e.a. We voegen hier alleen aan toe: laten dergelijke geannoteerde schooluitgaven de leerlingen een prikkel tot zelfstandig lezen zijn, maar nooit aanleiding worden om literair heerlijke brokken klassikaal te ontleden en te dooden.

Noemen we nog als pas verschenen: *Fransche vertaaloefeningen*, door De Lange en Struik; - *Prozafragmenten*, Fransche teksten met grammatische en idiomatische aanteekeningen, door Benjert en Elzinga; - en vooral *English passages for translation*, drie deeltjes Engelsche teksten voor meergevorderden, uitgekozen en van vertaalnota's voorzien door De Maar.

Van de firma Noordhoff, te Groningen, bereikten ons: *Over spraakgebreken en hun bestrijding* door Branco van Dantzig, een boekje dat in 72 bladzijden een degelijk inleidend denkbeeld geeft van de physiologie der spraak, de soorten van gebreken en de wijze van behandeling; - *Puberteit en school* door A.J. Schreuder, een vertaling naar Prof. A. Cramer, die als eerste kennismaking met het onderwerp nog wel het lezen waard is; - *Zenuwachtigheid en opvoeding* door Dr. J.H. Gunning, een vlugschrift, dat voortreffelijk het verschijnsel zenuwachtigheid belicht en vooral interessant is om de oorzaken die de steller bij ons, ouders en opvoeders, blijkt te ontdekken; - *Pas à pas*, een leergang in Fransch voor eerstbeginnenden, door Dr. Dijkshoorn, die naar ouden trant nog aan de vertaalmethode gebonden loopt.

De firma Ploegsma, te Zeist, brengt ons: *De Kudde van Jef Vermeer* door Jef Vermeer, dat een bizonder eerlijk beeld geeft van huiselijk gebeuren en misgebeuren en van de wijze waarop de theorie er in 't gedrang geraakt; *Mijn en dijn* door L. Kuneman, schetsen uit het kleine menschenleven, die het voordeel hebben ook ons, groote menschen, even aan 't peinzen te houden.

De uitgeversmaatschappij ‘De Tijdstroom’, te Huis ter Heide, liet *Prille vrees en vreugd* door H.G. Cannegieter verschij-

nen, dat in zijn opdisschen van typische herinneringen uit één kinderleven een treffend stukje psychologie blijkt te zijn.

Bij de firma ‘Excelsior’, te Brugge, zagen het licht: *Schetsen uit de dierenwereld* door J.B. Martens, die het voorloopig alleen over de vogels hebben en, ondanks zekere prettig vertellende bladzijden, in hoofdzaak als naslagwerk moeten beschouwd worden; - *De elfe van het sprookjeshof, Fikke spring in 't veld, Prulleken, Prinses Zonnestraal en Tierlafijntje, Van 'n kaboutertje die wilde 'n mensch worden, Van zeven reuzen en een dwerg*, alle door Paul Kiroul en samen een heel pak wondersprookjes, vol elementen uit de bekende kinder- en volksvertelsels, maar telkens tot iets persoonlijks en boeiends vergroeid, dat alleen wat vermoeit, wanneer het langdradig wordt.

De firma ‘De Sikkel’, te Antwerpen, biedt ons: *Langs zonnige wegen*, een bloemlezing voor middelbare scholen in Wallonië, door C. de Baere en A. van Hoof, die hun stof vooral aan de levende schrijvers ontleenden en elk stukje van een korte woordverklarende ‘voorbereiding’ laten voorafgaan; *De aarde en de mensch*, een aardrijkskundig leer- en werkboekje, met bijgaand *Eenvoudig kaartenboek*, beide door Fons van Hoof en Alb. van Reybroeck, en vormend samen een leergang voor den 3en graad, met inlassching van talrijke interessante vragen, die alleen na opzoeken, vergelijken, redeneeren kunnen beantwoord worden, - wat voortreffelijk is, - maar met een ineenstrengeling van stof en vragen en, op de kaarten, een aanwending van konventionneele teekens, die we niet aanvaarden kunnen.

De firma Krijn, te Brussel, brengt ons Maurits Sabbe's boekje *Plantin, de Moretussen en hun werk*, dat zeker geen schoolboekje is, maar door elke leerkracht mocht gelezen worden, die de leerlingen het huis van den aartsdrukker wil binnenleiden.

H. VAN TICHELEN.

Boekennieuws

Onschatbare diensten kan een woordenboek van Belgiscismen als de *Nederlandsche Taalgids* door C.H. Peeters (Uitgave De Sikkel, Antwerpen) bewijzen aan de Vlamingen, die hun taal zuiveren willen van alle smetten. Het werk verschijnt in afleveringen van 32 blz. en zal 500 pag. beslaan. Prof. Vercoullie schreef een inleiding. Reeds ontvingen wij ook het woord-vooraf van den samensteller zelf, die daarin met klem de noodzakelijkheid van taaleenheid in Noord- en Zuid-Nederland bepleit en tevens nagaat welke pogingen in die richting werden gedaan.

In zijn eigen werk wil C.H. Peeters de voornaamste afwijkingen van het algemeen-Nederlandsch vermelden en toelichten en daartegenover de overeenkomstige woorden in het algemeen-beschaafd stellen. Van belang lijkt ons vooral deze opmerking: 'Wij wenschen daarbij geenszins alle specifiek Zuid-Nederlandsch uit den booze te verklaren...'

Omer Wattez, wien we reeds zooveel moderniseeringen van Oud-Germaansche heldenliederen te danken hebben, heeft thans, naar eigen wijs, in kleur- en klankrijke verzen de aloude Goedroensage herdicht. Verder bewerkte hij het tweede lied van Helgi den Hoendingdooder. Aan Horand, waarvan in de zesde aventure van het Goedroenlied gesproken wordt, is een volgend gedicht gewijd, terwijl de dichter zich verder inspireeren laat door de Parcifal-sage, de sage van Lohengrin en deze van Tannhäuser. Voor de kennis van den Germaanschen voortijd is dit ook in literair opzicht belangwekkende boek onmisbaar! *Goedroen* werd uitgegeven te Antwerpen door L. Opdebeek.

LODE MONTEYNE.

* * *

Van *Proza van Vlaamsche Priesters*, gebundeld door Joris Eeckhout, verscheen het tweede deel: *Schouwend Proza* (Excelsior, Brugge; 233 blz.; 11 fr. 70 c.) Het werk bevat opstellen van Caesar Gezelle, Jozef van Mierlo, Karel Elebaers, Arthur Boon, Leonce Reypens en Joris Eeckhout en eindigt met bio- en bibliographische nota's, bijgehouden tot Paschen 1926.

Tijdschriftenkroniek

Russische kunst en literatuur

Het Fransch-Belgisch maandschrift voor kunst en letteren LA NERVIE, dat sedert acht jaar onder het bestuur van Emile Lecomte te Brussel, Braine-le-Comte en Parijs wordt gepubliceerd, wijdde onlangs een extra-nummer (n° IV, 1927) aan de Russische kunst in de Unie der S.S.R. Drie auteurs, die er elk ten opzichte van Sowjet-Rusland ver uiteenloopende opvattingen op nahouden, hebben aan dit nummer medegewerkt. Simone Corbiau verbergt haar sympathie niet, haar bewondering zelfs, voor de nieuwe regeerders over het oud Tsarenrijk, die aan de musea in Rusland zulk een groote uitbreiding hebben gegeven en de meest materieele uitingen van het dagelijksch leven in nauw verband trachten te brengen met de kunst; Leonid Strakhovsky, die vroeger reeds een en ander over de hedendaagsche Russische literatuur liet verschijnen en o.m. een artikel in LA REVUE BELGE van 1 Juli '26, handelt hier over deze letterkunde als een banneling die zijn best doet om objectief te blijven, maar zijn heimwee niet bedwingen kan als hij spreekt over de Russische literatuur der uitgewekenen en zijn wrok niet verbergen als hij handelt over de literaire productie in Sowjet Rusland; tusschen beiden in plaatsen wij Camille Poupeye, die ons in zijn artikel over het Russisch tooneel er in geslaagd schijnt te zijn objectief te blijven.

Vooraleer Mejuffer Simone Corbiau over de kunst in Sowjet-Rusland handelt, acht zij het noodig een kort en bondig overzicht te geven van de heele geschiedenis van de Russische kunst en dit vinden wij alles behalve overbodig, want voor velen hier in West-Europa beantwoordt de simpele term ‘Russische kunst’ aan een zeer algemeen en vaag begrip, waarbij nauwelijks aan tijdperken, scholen en richtingen wordt gedacht. Door de heele kunst van Rusland, leert ons schrijfster, loopt er een roode draad: die kunst heeft het begrip bewaard van wat kunst is: t.t.z. niet een photographie der werkelijkheid, maar essentieel een schepping van iets schoons; in haar ligt een strekking naar eenvoud en naar synthese; zij heeft een wonderbaren zin voor het decoratieve, een groote liefde voor de stylisatie en een

voorkeur voor de schitterende kleuren, in opflikkerende symphonieën gegroepeerd. Het groot verschil tusschen de kunst in West-Europa en de kunst in Rusland is dat ten onzent de kunst te gelijker tijd bloeide in verschillende streken of kunstcentra (te Brugge en te Florence, te Antwerpen en te Venetië, de Italiaansche Renaissance is uit denzelfden tijd als het Vlaamsch Primitivisme en den laatsten opbloei van de Byzantijnsche kunst) terwijl in het Oosten een kultuurcentrum opkomt, wanneer een ander aan het verdwijnen gaat. Zoo kan men de geschiedenis van de Russische kunst indeelen naar de vier groote steden, die een rol van eersten rang hebben gespeeld bij de politieke ontwikkeling van het vroeger rijk der tsaren: Kijew, Novgorod, Moskou en Petrograd. Tijdens deze vier perioden heeft de Russische kunst invloeden ondergaan uit Byzantië, uit Azië en uit Europa, maar steeds hebben de kunstenaars er naar gestreefd deze invloeden te assimileeren; wat niet assimileerbaar was werd verworpen. Zoo was het IIe tijdperk, het Novgorod-tijdperk (XIIe-XVIe eeuw), een tijdperk van Russificatie van de kunst uit de vorige periode - die van Kijew (X^{e}-XIIe eeuw) - die heelemaal onder den invloed stond van Byzantië, waaruit ze trouwens rechtstreeks gesproten was. Het Novgorod-tijdperk heeft den Byzantijnschen koepel zien hervormen tot iets ajuinbloembolvormigs, dat zoo schilderachtig en kenschetsend is, dat het voor de vreemdelingen het hoofdkenmerk is geworden van de Russische kerk; het is ook de groote periode van de zoo specifiek Russische heiligenbeelden (iconen) die in onze Westersche geesten geïdentificeerd werden met de Russische kunst in het algemeen. Weldra lieten zich nieuwe invloeden gelden, uit het Oosten. Kijew werd in de XIIe eeuw door de Mongolen ingenomen en van de XIIIe tot de XVe eeuw kwamen benden Aziaten over het land aangespoeld. De vorsten, uit Kijew verjaagd, hadden zich wel meer en meer naar het Noorden teruggetrokken en eindelijk gevestigd te Moskou, van waaruit ze in de volgende eeuwen gansch Rusland zouden terug heroveren; nochtans slaagden zij er niet in de kunst van hun volk tegen de invloeden, uitgaande van die vreemde indringers, te vrijwaren: de helling van sommige daken doet denken aan de tenten der Mongoolsche khans; de silhouet van meer dan een kerk herinnert ons aan die van Indische tempels. Maar het is vooral in de schilderkunst dat de Aziatische invloeden merkbaar zijn, nl. door de fijnheid in de teekening, en het opkomen van het landschap naast het figuur van de icone. Een ander kenmerk van deze Moskousche periode is de groote rol, gespeeld door het hout in de bouwkunst: in een land, zoo rijk aan wouden, bouwde de boer zijn izba door middel van boomstammen; weldra gebruikte

men hetzelfde materiaal voor het optrekken van ruimer woningen, van groote gebouwen en zelfs van kerken; en wanneer men later met steenen aan het bouwen ging in de steden, werden natuurlijkerwijs de vormen van het houten gebouw overgebracht in het steenen. Daarvandaan die zonderlinge gebouwen zooals de torens van den Kreml en de kerk van den gelukzaligen Basilius, op de Roode Plaats te Moskou. De Petersburgsche periode van de Russische kunst is een periode van verval. Onder Peter den Groote begint de gedwongen 'verwestelijking' van Rusland. En terwijl de orthodoksche kerk de iconographie zoo streng begint te regelen, dat ze de kunst der heiligenbeelden doodt, houdt de bouwkunst in Rusland gelijken, slaafschen tred met de bouwkunst in West-Europa; zij is verhollandscht onder Peter den Groote, rococo onder Elisabeth, klassiek onder Katharina de Groote, Empire onder Alexander I. Ook de schilderkunst uit dit tijdperk bezit niets Russisch meer: onderwerpen (geschiedkundige tafereelen, landschappen, portretten) en techniek zijn geheel en al Westersch. Weldra kwam echter de reactie en wel van het begin van de 19e eeuw af, onmiddellijk na den val van Napoleon. De Slaafschgezinde beweging ontstaat dan; men volgt, eerst zeer onhandig, de kunstwerken van vroeger na; eindelijk komt de Russische kunst terug tot het begrip van zichzelf en ze veropenbaart zich in West-Europa onder de gedaante van 'Russische balletten' en door oorspronkelijke uitingen van de boerenkunst. Vooraleer echter de Russische kunst heelemaal terug zichzelve worden kon, moest er een omwenteling gebeuren, die dieper ingrijpen zou op het volk dan die van Peter den Groote, nl. de omwenteling van Lenine.

Deze omwenteling heeft niet - ondanks al hetgeen zoo dikwijls werd beweerd - alles verwoest en vernietigd in Rusland. Verre van daar. Na de groote moeilijkheden der eerste jaren, na den burgeroorlog en de openbare ellende, hebben de Sowjets integendeel inzake kunst een echte opbouwende politiek gevoerd; zij hebben de vroeger bestaande musea gansch heringericht, uitgebreid en verrijkt door de nationalisatie der private verzamelingen; zij hebben er tal van nieuwe geopend; ook tot het herstellen van talrijke oude monumenten zijn zij overgegaan. Maar het is vooral ten opzichte van de hedendaagsche kunst dat het streven van Sowjet-Rusland interessant is na te gaan. Geheel Rusland door luidt het wachtwoord: kunst overal, kunst gemengd met het leven, levende kunst. De kunst moet zich niet langer meer richten tot een klasse bevoorrechten; de kunst moet bestaan voor de massa, zij moet dienen tot opvoeding van het werkend volk, het opleiden tot de beschaving.

Het is steeds uiterst gewaagd de geschiedenis neer te schrij-

ven van een tijdperk, waarin men leeft; daarom is het ongetwijfeld dat Mej. Corbiau hier bij algemeenheden blijft, bij algemeenheden nochtans, die toelaten ons een denkbeeld te vormen van de verschillende richtingen, die in die 'levende kunst' tot uiting kwamen. Deze richtingen zijn: de extremistische en de traditioneele. De eerste, die het ten onzent bekende cubisme en expressionnisme ver vooruit is, heeft vertegenwoordigers vooral onder de jonge kunstenaars van Leningrad en van Moskou; deze leggen zich vooral toe op de kunst van het urbanisme (versiering der straten en der monumenten, moderne inrichting der winkels en der uitstalramen), op de graphische kunsten (vooral het versieren van boekenomslagen) en op de moderne tooneelschikking; zij zijn opbouwende revolutionnairen, die radikaal afgebroken hebben met hetgeen vroeger bestond. De traditioneele richting gaat integendeel haar bezieling zoeken in het verleden, maar in het gezond verleden van Rusland, bij de volkskunst, die vooral decoratief is en bij de boeren op den buiten nooit onder den invloed kwam van al het kunstmatige, door Peter den Groote en zijn opvolgers uit het Westen ingevoerd. Ook die kunst uit Ruslands verleden wordt langs officieele zijde aangemoedigd en beschermd; lang zal zij voortleven nog in al haar verscheidenheid over het uitgestrekte grondgebied der Unie, dank zij de welbegrepen decentralisatie-politiek die er inzake kunst wordt gevoerd. Een andere groote nieuwigheid op kunstgebied, die de October-revolutie met zich heeft gebracht, is de doodende scheiding tusschen 'Schoone kunsten' en 'Toegepaste kunsten'; in de plaats der academiën werden de 'Vkoetemass' of Hoogere Werkplaatsen te Moskou ingericht, waar tegelijkertijd aan techniek en aan esthetiek wordt gedaan, en waar dus het nieuw type van den kunstenaar-technicus, aan wien de toekomst behoort, geschapen wordt. Waarlijk, Sowjet-Rusland is inzake kunst vol beloften. Mej. Corbiau mocht wel haar bijdrage eindigen met de woorden: 'Une époque très grande s'ouvre pour l'art russe, - une page nouvelle s'écrit dans l'historie de l'art de l'humanité.' Laten wij hopen dat de omstandigheden Rusland niet beletten zijn rol van voorlichter tot het einde te vervullen...

Het samenvatten van de bijdrage van Mej. Corbiau heeft ons verder gebracht dan wij het hadden gewenscht en de plaats ontbreekt ons nu om te spreken over de artikels van de hh. Cam. Poupeye en Leonid Strakhovsky zooals wij het hadden willen doen. Het artikel van den eerste (*Le Theâtre en Russie*) is, zooals de ondertitel (*La Littérature dramatique et la Production scénique dans la Russie des Tsars et dans l'U.R.S.S.)* het

eenigszins aanduidt, een soort van kort geschiedkundig overzicht van het tooneel in Rusland van de 18e eeuw af (vroeger bestaat in Rusland het tooneel niet) tot in den laatsten tijd. Over de techniek van de tooneelschikking deelt ons hier schrijver ook een paar interessante bijzonderheden mede; de vier platen die dit artikel illustreeren geven ons trouwens daarover een beter idee dan ooit door middel van woorden zou kunnen worden bereikt.

Er bestaan tegenwoordig twee Russische literaturen, zegt ons L. Strakhovsky in zijn artikel *Notes sur la littérature russe contemporaine*, zooals hij het vroeger reeds deed in LA REVUE BELGE van 1 Juli '26: de literatuur der uitgewekenen en die in Sowjet Rusland. Maar allebei hebben een gemeenschappelijke herkomst: het werk van Dostojevsky. Schrijver stelt vast, dat hetgeen hij een jaar geleden voorspelde zich aan het verwezenlijken is: de literatuur der uitgewekenen, in vreemden bodem verplant, kwijnt en zal weldra heelemaal verdwijnen indien haar geen nieuw en natuurlijk voedsel wordt gegeven uit Rusland zelve en in Rusland zelve. Van een anderen kant is bij de literatuur in Sowjet-Rusland, waarover schrijver hier breedvoeriger handelt dan hij het in LA REVUE BELGE deed, een totaal gebrek aan idealisme te bespeuren. Zijn besluit is, dat, om de Russische literatuur *tout court* te redden, er maar een middel bestaat: de vereeniging.

Een laatste woord; en dit over de illustraties van het hier besproken extra-nummer van LA NERVIE. Buiten de reeds vermelde platen, die het artikel van den h. Poupeye opluisteren, komen ook, en wel in de bijdrage van Mej. Corbiau, tal van reproducties van kunstwerken en van zichten van monumenten voor. Wijzen we ook op het graphisch werk van den heer A. de Frenckel, die, buiten het couvert, nog twee vignetten en twee platen voor deze uitgave speciaal geteekend heeft.

Dr. C. DEBAIVE.
8 Oogst 1927.

Boekbeschouwing

Joris Baers. *De Bibliothecaris als Opvoeder*. A.S.K.B. Antwerpen 1926. - Id. *De Catalogen*. ibid. (Bibliotheekkundige reeks Nrs 2 en 3).

Het Algemeen Secretariaat der Katholieke Boekerijen geeft sedert een paar maanden, onder den vorm van brochuren van 30 à 40 blz., een bibliotheekkundige reeks uit, waarvan wij geoordeeld hebben hier een woordje te moeten zeggen, omdat wij de meening toegedaan zijn dat ook niet-katholieken ze met nut kunnen lezen en er alles bij te winnen hebben, tal van de raadgevingen die er in voorkomen, te volgen.

N^{r} 1 was niet meer dan een soort van inleiding; het bevatte de *Wetgeving omtrent de Openbare Boekerijen*.

In *De Bibliothecaris als Opvoeder* (n^{r} 2) komt de heer J. Baers, voorzitter van het Algemeen Verbond der Katholieke Boekerijen, tegen de in België algemeen heerschende opvatting op, als zou de volksbibliothecaris niets meer zijn dan een loutere boekenuitdeeler; zelfs tal van bibliothecarissen beschouwen zich als dusdanig en schrijver spoort ze aan hun edel vak beter te begrijpen en met meer waardigheid en verantwoordelijkheidsgevoel uit te oefenen. Daartoe zijn twee dingen noodzakelijk: 1. de volksbibliothecaris moet met kennis van zaken over de wetenschappelijke, literaire en moreele waarden van de boeken, die zijn bibliotheek bezit, weten mede te spreken; 2. de volksbibliothecaris moet daarbij ook de leider zijn van de bezoekers zijner bibliotheek; voortdurende en nauwe aanraking met zijn publiek is hem daartoe noodzakelijk, alsook een goede dosis handigheid, ten einde den lezer van de zuivere ontspanningslectuur naar de werken van vormenden en onderrichtenden aard toe te brengen. Vele nuttige wenken en voorbeelden worden aan belanghebbenden gegeven, die hun aantoonen hoe het publiek dient behandeld en opgeleid te worden en hoe de bibliothecaris er zich tegenover te gedragen heeft.

De tweede brochure van den heer J. Baers, *De Catalogen* (n^{r} 3) heeft een meer bepaald technisch karakter. Het is een zeer klaar opgesteld en zeer volledig, alhoewel bondig overzicht van dit gedeelte der bibliotheconomie dat handelt over catalogen. Na te hebben bepaald wat men in een boekerij door cataloog verstaat, en te hebben gehandeld over de bibliographische beschrijving van elk boek, beschouwt schrijver vervolgens den standcatalogus, den systematischen catalogus en de alphabetische catalogen (schrijverscatal., titelcatal., trefwoordcatalogus). De standcatalogus, de systematische vakcatalogus, de auteurscatalogus, de titelcatalogus en de trefwoordcatalogus zijn voor hem ‘onontbeerlijk’, een woord dat we voor titelcatalogus en systematische of trefwoordcatalogus (de eerste met uitsluiting van den tweeden of omgekeerd) door ‘wenschelijk’ zouden durven vervangen. Daar waar de heer Baers het heeft over den materieelen vorm van den catalogus, treden wij zijn zienswijze onvoorwaardelijk bij, wanneer hij verklaart dat de catalogus in vorm van boek, uit losse verplaatsbare kaarten samengesteld, zooals in Holland veel gebruikt wordt, ver uit te verkiezen is boven den catalogus in eenvoudigen boekenvorm of zelfs dien op steekkaarten. Kortom hier ook een werkje dat door alle volksbibliothecarissen met

nut ter hand kan genomen worden en door het inkijken waarvan het publiek het bibliotheekwerk beter zal leeren kennen en begrijpen, den volksbibliothecaris hooger zal beginnen waardeeren.

Twee andere brochuren van denzelfden schrijver zijn nog in voorbereiding: *Het tiendeelig-stelsel; systematische vakindeeling* en *Beheer en Boekhouding van een Openbare Boekerij*.

Dr. R. Sterkens. *Zwitserland*. (Verhandeling 248 van de Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding) 1927.

Veel is er over Zwitserland geschreven geweest, te veel. Zooals Dr. Sterkens er echter over schreef is nog niet genoeg gedaan geweest, haast niet. Want in deze brochure wordt ons niet, voor de zooveelste maal, gesproken over Zwitserlands natuurschoon en toerisme-mogelijkheden. Dr. Sterkens is niet in Zwitserland op een hoogen berg gaan staan om van daar uit een algemeenen oppervlakkigen blik te slaan op het prachtig landschap dat zich aan zijn voeten uitstrekte, zonder daarbij te letten op de menschen die het bevolkten; maar hij is ook tot het volk afgedaald en deelt ons hier mede wat hij daar heeft opgemerkt. Zijn werkje is een handleiding tot Zwitserlands menschenkundige aardrijkskunde. Het is een in zeer onderhoudende taal opgesteld, kort en bondig overzicht van de geschiedenis en van de politieke instellingen der eenige federatieve republiek van Europa; de toestanden op economisch, godsdienstig en algemeen intellectueel gebied worden er ons in uitgelegd en wij leeren er heel wat over de organisatie van het leger en over de taalpolitiek die in de verschillende kantons wordt gevolgd; na Zwitserlands binnenlandsche toestanden zoo in oogenschouw te hebben genomen, eindigt schrijver met een paar bladzijden over de toekomst en de internationale rol van dit in Europa zoo gevaarlijk, maar tevens gunstig gelegen land. Wij twijfelen er niet aan of de brochure van Dr. Sterkens er velen zal toe aanzetten wat meer aandacht aan Zwitserland, zijn volk en zijn instellingen te schenken dan zij tot nog toe deden; het werkje van Dr. Sterkens toont aan dat onze moderne democratieën in het algemeen, die men zoo onverbeterbaar acht, en onze Belgische in het bijzonder er heel wat uit kunnen leeren.

Dr. C. DEBAIVE.

Alphabetische Lijst der Medewerkers

A.	94, 284, 380
COOPMAN Hendrik Thzn.	361
CORNETTE A.	404
CTSESIOS Alba	268
DE BACKER Dr. Franz	145, 278, 337, 468, 565
DEBAIVE Dr. C.	142, 189, 286, 381, 501, 589, 594
DE KEYSER Edmond	488
DE KEYSER Dr. P.	94, 187
DE MAESSCHALCK V.	120
DE PRAETERE M.	5, 157, 553
DE WILDE Frans	78
E.B.	139
FRANCK Mr. Louis	193, 414, 420, 435, 440
GERMONPREZ Anna	16, 62, 110, 156
GOOSSENS Korneel	36
GRAULS A.W.	533, 534
GUNZBURG Niko	409
H.W.	171
J.R.	212
KREGLINGER R.	393
L.M.	385
LAMBRECHTS L.	222
LEMMERS Jaak	527
MANS Manny	357
MENNEKENS Jef	306
MONTEYNE Lode	123, 178, 538, 588
PEETERS Jozef	167, 328, 580
ROEMANS Dr. Rob.	41
ROELS Dolf	236, 544
SABBE Dr. Maurits	241, 398, 482, 505
SCHMIDT Ern. W.	135, 372

SCHUYT T. 289
SMITS Frans 45, 230
STRUYF G. 353
TANGHE J. 535
VAN DER KERKEN Georges 550

VAN DER MANDERE H.Ch.G.J.	49, 97
VAN DER POORTEN Arthur	452
VAN DER TORRE Agnes	80, 478
VAN DE VYVER Dr. A.	216
VAN DYCK Walter	40, 84, 85
V.E.F.	82, 83, 215
VAN ETSEN Julius	93, 379
VAN OFFEL Edmond	209
VAN RIEL Leo	496
VAN TICHELEN H.	86, 129, 182, 274, 282, 332, 365, 584
VERCOULLIE J.	47, 552
VERZELE-MADELEYN S.	326, 327
WEYLER K	388
WEYLER K	487